

Ενατενίσσεις

Τεύχος 22

Ιανουάριος - Φεβρίσιος 2014

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΚΥΚΚΟΥ ΚΑΙ ΤΗΛΛΥΡΙΑΣ

Ενατενίσσεις

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΚΥΚΚΟΥ ΚΑΙ ΤΗΛΛΥΡΙΑΣ

12

6

8

Περιεχόμενα

20

27

49

46

- 1 «Το έκπληκτον μυστήριον»
Νίκου Νικολαΐδη
- 3 Περιεχόμενα
- 6 Αιμοδοσία με την ευκαιρία των ονομαστηρίων του Μητροπολίτη μας
- 8 Σύναξη Προκαθημένων Ορθοδόξων Εκκλησιών στο Φανάρι
- 12 Θρονική εορτή Εκκλησίας Κύπρου
- 17 Η «κάμηλος» στα λόγια του Ιησού για τα σχετικά με τον πλούτο
Ιωάννη Καραβιδόπουλου
- 20 Η έννοια των «Πρωτείων» στην θεολογία της Εκκλησίας
Βασιλείου Γιούλτση
- 27 Οι τρεις Ιεράρχες ως μεταρρυθμιστές της Παιδείας και της Κοινωνίας
Χρήστου Οικονόμου
- 31 Η προσφορά των Νεομαρτύρων στο δούλο γένος Μιχαήλ Τρίτου
- 39 Φύση και Κοινωνία: Το παράδειγμα των μελισσών
Απόστολου Νικολαΐδη
- 46 Δώσε αίμα να πάρεις πνεύμα
Χαραλάμπη Μπούσια
- 49 Μεγάλη Τεσσαρακοστή: Από τον θρήνο του Αδάμ στον θρίαμβο της Εκκλησίας
Αθανασίου Γλάρου
- 56 Ο μυστικισμός της Αγίας Γραφής
Κλείτου Ιωαννίδη
- 61 Από το μπορώ στο θέλω
Γεωργίου Κουννούση
- 68 Η προσωπικότητα του Αποστόλου Θωμά
Χριστόδουλου Βασιλειάδη
- 70 Η Πλατωνική έννοια της «Χώρας». Φιλοσοφική, ψυχαναλυτική και θεολογική προσέγγιση
Πέτρου Παπαποστόλου
- 75 Το μέλλον του Χριστιανισμού στη Μέση Ανατολή μετά την Αραβική Άνοιξη
Χρήστου Ιακώβου
- 79 Ο χριστιανός απέναντι στην οικονομική κρίση

Ενατενίσσεις

Περιοδική Έκδοση Ιεράς Μητροπόλεως
Κύκκου και Τηλλυρίας
Τεύχος 22, Ιανουάριος – Ιούνιος 2014
ISSN: 1450-4472

ΕΚΔΟΤΗΣ

**Εκκλησιαστική Διακονία Ιεράς
Μητροπόλεως Κύκκου και Τηλλυρίας**
Μετόχιο Κύκκου, Τ.Θ. 24850,
1304 Λευκωσία
Τηλ. 22390647-22390648, Fax: 22390762
Email: imktdiakonia@yahoo.com
www.imkt.cy.net

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ

Δρ Νίκος Νικολαΐδης, Διευθυντής
Εκκλησιαστικής Διακονίας Ιεράς Μητρο-
πόλεως Κύκκου και Τηλλυρίας, Καθηγητής
Πανεπιστημίου Αθηνών και «Νεάπολις»
Πάφου

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ

Λουκάς Α. Παναγιώτου, Δημοσιογράφος,
Θεολόγος Εκκλησιαστικής Διακονίας Ιεράς
Μητροπόλεως Κύκκου και Τηλλυρίας

ΣΕΛΙΔΩΣΗ-ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Άντρη Κωνσταντίνου
Ηλεκτρονική διεύθυνση:
andri.con@hotmail.com

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

Άντρη Χριστοδουλίδου,
Μαίρη Κωνσταντίνου

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Γιώργος Παπαδόπουλος, Γιάννης
Ακουμπάιο-Ζάκπιο, Μάριος Ευτυχίου,
Χρίστος Κωνσταντίνου, Ιωάννης Σπύρου,
Λουκάς Παναγιώτου, Ιάκωβος Αλαγιούπ.

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΤΕΥΧΟΥΣ

Αθανάσιος Γλάρος, Επίκουρος Καθηγη-
τής Θεολογικής Σχολής ΕΚΠΑ,
Αλέξανδρος-Μιχαήλ Χατζηλύρα, Ερευ-
νητής - μελετητής,
Ανδρούλα Πετρίδου, Εκπαιδευτικός,
Άντρος Παυλίδης, Ιστορικός - Ερευνη-
τής,
Αντύπας Αγιορείτης, Ιερομόναχος,
Αντωνία Κακαβελάκη, Δρ Φιλοσοφίας,
Απόστολος Β. Νικολαΐδης, Καθηγητής
Θεολογικής Σχολής ΕΚΠΑ,
Βασίλειος Γιούλτσης, Ομότιμος Καθηγη-
τής Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ,
Βασίλειος, Μητροπολίτης Κωνσταντίας
και Αμμοχώστου,
Γιώργος Κουννούσιης, Θεολόγος, Διδά-
κτωρ ΑΠΘ,
Ελευθέριος Αντωνίου, Ερευνητής - Κοι-
νωνιολόγος, Πρόεδρος Κοινοτικού Συμβου-

121

Ιερομόναχου Αντύπα
Αγιορείτου

- 86 Τα δικαιώματα του
ανθρώπου σε διάλογο
με την Ορθόδοξη
Θεολογία
Παναγιώτη Φούκα
- 95 **ΚΥΠΡΟΣ** Κοιτίδα του
Ελληνικού Αλφαβήτου
και της Γνώσης των
Απαρχών του Ελληνι-
σμού (Μέρος Β')
Σάββα Παπαδόπουλου
- 104 Οι επιστήμες και η φι-
λοσοφία στο Βυζάντιο
τον 14ο αιώνα
Αντωνίας Κακαβελάκη
- 114 Η επικράτηση του Χρι-
στιανισμού στην Κύπρο
σε σχέση με τον Παγανι-
σμό
Λοΐζου Κωνσταντίνου
- 120 Το Μετόχιο της Μονής
Κύκκου στις Σέρρες
Κωστή Κοκκινόφτα
- 121 Ιερά χαλάσματα στον
Πενταδάκτυλο
Άντρου Παυλίδη
- 128 Ο τόπος και οι ρίζες
μας. Χριστόδουλος
Χατζηχριστοδούλου
Μακρής
Ελευθέριου Αντωνίου
- 133 Δύο σχόλια για τον Βα-
σίλη Μιχαηλίδη
Σάββα Παύλου
- 134 Ο κυπριακός κυβερ-
νητικός σιδηρόδρομος
Αλέξανδρου-Μιχαήλ
Χατζηλύρα
- 144 Νέα έκδοση Κέντρου
Μελετών
- 148 Εγκαίνια Κέντρου
Υγείας Κάτω Πύργου
- 150 Εορτή Αγίου Χαραλά-
μπους στα Πηγαΐνια
- 152 Εθνικό μνημόσυνο
- 153 Εορτασμοί 25ης
Μαρτίου
- 155 Εκδήλωση προς τιμήν
του Κλείτου Ιωαννίδη
- 160 Ένας νέος κληρικός
στη Μητρόπολη μας
- 164 4η Κληρικολαϊκή Συ-
νέλευση Μητροπόλεως
Κωνσταντίας

168

170

- 168 Τιμητική εκδήλωση στο Λύκειο Κύκκου Α΄
- 170 Εγκαίνια Εξαρχίας του Παναγίου Τάφου
- 172 Συνάντηση προσφύγων κατοίκων Γαληνής
- 174 Βυζαντινή αρχιτεκτονική της Κύπρου
- 176 Εορτή Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης
- 180 Τελετή λήξης «Ελεύθερου Πανεπιστημίου Τηλλυρίας»
- 179 Τελετή λήξης μαθημάτων Ιερατικής Σχολής
- 183 Πολιτιστική και Φιλανθρωπική Εκδήλωση του Χριστιανικού Συνδέσμου Γυναίκων «Άγιος Γεώργιος» Μηλικουρίου Ανδρούλας Πετρίδου
- 187 Ανακοινωθέν Ιεράς Συνόδου
- 188 Αδελφική Συνάντηση Οικουμενικού Πατριάρχη και Πάπα στα Ιεροσόλυμα

180

188

λίου Μάσαρη,
Ιωάννης Καραβιδόπουλος, Ομότιμος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ,
Κλείτος Ιωαννίδης, Συγγραφέας - Ερευνητής, Καθηγητής Φιλοσοφίας ΤΕ-ΠΑΚ- Πρόεδρος Φιλοσοφικής Εταιρείας Κύπρου,
Κωστής Κοκκινόφτας, Ερευνητής Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου,
Λοΐζος Κωνσταντίνου, Κλασικός Φιλολόγος, μεταπτυχιακός φοιτητής της Αρχαίας Ιστορίας Πανεπιστημίου Κύπρου,
Μιχαήλ Τρίτος, Κοσμητώρ Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ,
Παναγιώτης Φουκάς, Θεολόγος, πτυχιούχος του εν Σαμπεζύ Ελβετίας Ινστιτούτου Μεταπτυχιακών Σπουδών Ορθοδόξου Θεολογίας, Υποψήφιος Διδάκτορας Τμήματος Θεολογίας ΕΚΠΑ,
Πέτρος Παπαποστόλου, Δρ Φιλοσοφίας - Θεολόγος,
Σάββας Παπαδόπουλος, Ερευνητής,
Σάββας Παύλου, Φιλολόγος, Ερευνητής Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου,
Χαραλάμης Μ. Μπούσιας, Μέγας Υμνογράφος της των Αλεξανδρέων Εκκλησίας, Καθηγητής ΑΤΕΙ Πειραιά,
Χρήστος Ιακώβου, Ειδικός σε θέματα Μέσης Ανατολής και Ισλάμ,
Χρήστος Οικονόμου, Καθηγητής Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ και Πρόεδρος του Τμήματος Μεταπτυχιακών Θεολογικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Νεάπολης-Πάφου,
Χριστόδουλος Βασιλειάδης, Δρ Θεολογίας, μουσικός,
Χρυσόθεμις Χατζηπαναγή, εκπαιδευτικός.

Εικόνα εξωφύλλου: Απόστολος Βαρνάβας, Ιερά Μονή Χρυσοκουρδαλιωτίσσης, Κούρδαλι, 16ος αιώνας.

«ΤΟ ΕΚΠΛΗΚΤΟΝ ΜΥΣΤΗΡΙΟΝ»

● **Τοῦ Νίκου Νικολαΐδη**

Καθηγητῆ Πανεπιστημίου καί

Διευθυντῆ Ἐκκλησιαστικῆς Διακονίας Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κύκκου καί Τηλλυρίας

ὑτόν τόν χαρακτηρισμό¹ ἀποδίδει στό πρόσωπο καί στό ἔργο τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος Κύπρου, γράφοντας τόν «Ἀγκυρωτόν» του τό 373 μ.Χ., ἓνα σύγγραμμα, τό ὁποῖο πρωτοτυπεῖ γιά τήν ἐποχή του, ἀφοῦ εἶναι ἡ πρώτη φορά, πού ἀποπειρᾶται κάποιος Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας μας νά συντάξει, κατά τρόπο συστηματικό, δογματικά θέματα.

Καί, ἀσφαλῶς, δέν εἶναι ἡ μοναδική περίπτωση, ὅπου ὁ Ἅγιος ἐξυμνεῖ τό πρόσωπο τῆς Παναγίας. Στήν ἴδια συνεκδοχή, καί καταφεύγοντας στόν ψαλμικό στίχο 46,6, ἀποκαλεῖ τή Θεοτόκο «τήν καλλονήν τοῦ Ἰακώβ καί τό ἀκραιφνές τῆς καλλονῆς αὐτοῦ», γιά νά διανθίσει, στή συνέχεια, στό θεοτοκολογικό λειμωνάριό του τή Μαρία ὡς «τήν ἀγίαν ταύτην καί μακαρίτιδα Ἀειπάρθενον»². Καί ἐδῶ, γιά λόγους θεολογικούς, πρέπει νά σημειωθεῖ, ὅτι οἱ ὅροι «Παρθένος» καί «Ἀειπάρθενος» γιά τήν Παναγία, ὅπως καί ἄλλα προσωνύμιά της, ὑπῆρχαν διάχυτα μέσα στήν ἐκκλησιαστική ζωή καί παράδοση, τά ὁποῖα στή συνέχεια ὀριοθετήθηκαν καί κατοχυρώθηκαν, ἐξαιτίας αἰρετικῶν προκλήσεων, ἀπό Οἰκουμενικές Συνόδους, ὅπως, ἐπί τοῦ προκειμένου, ἔπραξε ἡ Γ'

Οἰκουμενική Σύνοδος. Τοῦ λόγου τό ἀληθές ἐπιβεβαιώνει πάλι ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος, ὅταν, στομώνοντας τήν αἵρεση τῶν Κολλυριδιανῶν, σημειώνει: «Τίς ποτε ἤ ἐν ποίᾳ γενεᾷ τετόλμηκε τό ὄνομα Μαρίας τῆς ἀγίας (εἰπεῖν), καί οὐκ ἐπῆνεγκε τό Παρθένον;»³.

Ὅπωςδήποτε δέν εἶναι μόνο ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος ὁ ὁποῖος ἐπώδει τά τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου. Γιατί καί ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, γιά νά περιορισθοῦμε μόνο σ' αὐτόν, προκειμένου νά ἐξάρει τό πρόσωπό της, τήν ἀποκαλεῖ τό «κειμήλιον τῆς οἰκουμένης»⁴, ἐννοώντας, ὅτι ὅλος ὁ συμπαντικός κόσμος συνέδραμε, μέ ὅτι πολυτιμότερο καί βαρυτιμότερο εἶχε, προκειμένου νά προσφέρει στόν Θεό ὡς ἐκλεκτό σκεῦος τήν Παναγία. Γιατί «πολλάι μυριάδες γυναικῶν ἐπί τῆς γῆς ἦσαν, καί Μαρία εὔρε μόνη χάριν»⁵.

Ὅλα αὐτά, ἀσφαλῶς, δικαιολογοῦνται, γιατί στό πρόσωπο τῆς Μαρίας ἐκπληρώνεται τό «μυστήριον τῆς εὐσεβείας», κατά τόν Ἀπόστολο Παῦλο⁶. Αὐτή στάθηκε ἡ μόνη ἱκανή, ἔνεκα τῆς καθαρότητος καί τῶν ἀρετῶν της, νά γίνῃ «ἡ χώρα τοῦ Ἀχωρήτου» καί νά «βαστάσῃ τόν βαστάζοντα τά πάντα»⁷. Ἡ Μαρία «ἀνιμάται (ὑποδέχεται καί ἐγκολπώνεται) τόν Λόγον ὡς ἡ γῆ τήν βροχίν»⁸, καί «ἐνδύει τόν Κύριον τήν εὐπρέ-

¹ ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ, *Ἀγκυρωτός*, 49, PG 43, 104B.

² ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ, *Πανάριον*, 78, 23, PG 42, 736A.

³ ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ, *Πανάριον*, 78, 6, PG 42, 705D.

⁴ ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Ὁμιλία 11*, PG 77, 1032D.

⁵ ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ, *Ἀγκυρωτός*, 49, PG 43, 104A.

πειαν», κατά τό ψαλμικό λόγοιο, «ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν...»⁹, δανείζοντάς του «τὴν σάρκα τὴν ἀπὸ αὐτῆς... γεγεννημένην»¹⁰. Ἔτσι ἀναδεικνύεται ἡ θεοδόχος Κόρη τῆς Ναζαρέτ «γῆ γόνιμος» καὶ «γῆ ζωοδότις», προκειμένου ἐξ αὐτῆς νὰ προέλθει ὁ Χριστός τό κατά σάρκα¹¹.

Στό βιβλίιο τῆς Ἐξόδου ὁ Θεός ἐντέλλεται διὰ τοῦ Μωϋσῆ πρὸς τὸν λαό τοῦ Ἰσραήλ νὰ προετοιμασθεῖ τρεῖς μέρες σωματικά καὶ ψυχικά, γιατί «τῆ ἡμέρα τῆ τρίτη καταβήσεται Κύριος ἐπὶ τό ὄρος Σινᾶ»¹². «Καὶ ἐλάλησε Κύριος πάντας τοὺς λόγους...»¹³, «τό δέ ὄρος ἐκαπνίζετο ὅλον... καὶ ἐξέστη πᾶς ὁ λαός σφόδρα»¹⁴ καὶ ἄκουσαν ὅλοι τή φωνή τοῦ Θεοῦ νὰ ἐξαγγέλλει τὸν Δεκάλογο. Ὡστόσο, μετὰ τὴν παράδοση τῶν ἐντολῶν, «φοβηθέντες πᾶς ὁ λαός ἔστησαν μακρόθεν. Καὶ εἶπαν πρὸς Μωϋσῆν· λάλησον σύ ἡμῖν, καὶ μή λαλείτω πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός, μήποτε ἀποθάνωμεν»¹⁵. Γι' αὐτό, ἐρμηνεύουν οἱ Πατέρες, ἂν μόνο τό ἄκουσμα τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ προκάλεσε τὸν φόβο τοῦ θανάτου στοὺς Ἑβραίους, μπορεῖ κάποιος νὰ φαντασθεῖ, ποιό τό μέγεθος τῶν ἀρετῶν τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου, ὥστε αὐτή νὰ ἀξιωθεῖ, ὄχι μόνο νὰ ἀκούσει, ἀλλά καὶ νὰ ἀποβεῖ «τό ἐργαστήριον»¹⁶ τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ «κιβωτός τοῦ Ἁγιάσματος του»¹⁷;

Εἶναι πάντως χαρακτηριστικά καὶ τά ὄσα ἀναφέρει καὶ ὁ ἅγιος Ἰσαάκ ὁ Σύρος, ὅταν ἐρμηνεύει τό μυστήριον τῆς «κενώσεως»¹⁸ ἢ τῆς «μετακενώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς ἀνθρωπότητα»¹⁹, λέγοντας: Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο ἀνθρώπος, δηλαδὴ κατά πάντα

ὅμοιος μέ μᾶς, πλήν τῆς ἁμαρτίας, ὅπως διδάσκει καὶ ὁ Μέγας Ἀθανάσιος²⁰, ἐξαιτίας τῆς Θεοτόκου Μαρίας, καὶ δέν ἤλθε στὸν κόσμο μέ ἄλλο τρόπο, «ἵνα μή ἡ κτίσις τῆ ἑαυτοῦ θεωρία καταφλεχθῆ»²¹. Ἔτσι, ὄχι μόνο τή φύση δέν κατέκαυσε, κατερχόμενος ὁ Θεός Λόγος στή γῆ, ἀλλά καὶ τὴν Κόρη τῆς Ναζαρέτ διακράτησε ἀλώβητη, ἐξαιτίας τοῦ μεγέθους ἀνέπλασε, μέ τὴν εὐδοκία τοῦ Θεοῦ Πατέρα του καὶ μέ τή συνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, «αὐτός δι' ἑαυτόν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν του» καὶ σκηνώσε, ὡς Θεο-ἀνθρώπος, στήν πανακήρατη μήτρα τῆς²².

Αὐτὴν τὴν κατά πάντα ὁμοιότητα τοῦ Χριστοῦ μέ τοὺς ἀνθρώπους, πλήν τῆς ἁμαρτίας, κατά τὸν Μέγα Ἀθανάσιον²³, τὴν ὀφείλομε οἱ ἄνθρωποι, στήν Παναγία. Γι' αὐτό καὶ ἡ ὑπέραγνος Κόρη, ὡς ἐκπρόσωπος τῆς ἀνθρωπότητας, ἀποβαίνει, κατά τὸν Μέγα Βασίλειο, «τό ἐργαστήριον τῆς οἰκονομίας» τοῦ Θεοῦ νὰ σώσει τὸν κόσμον²⁴. Στό πρόσωπο, λοιπόν, καὶ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου λογίζεται τό τοῦ Ἀποστόλου, «ὅτε ἤλθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου»²⁵, ἀφοῦ δι' αὐτῆς «καὶ φύσις καὶ χρόνος καινοτομεῖται»²⁶ καὶ ἐπαναγωγή τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σύμπαντος κόσμου πρὸς «τό ἀρχαῖον κάλλος» ἐγκαινιάζεται.

Γιὰ τοῦτο, λοιπόν, τό «ἐκπληκτον μυστήριον», τὴν Παναγία, ἀναφωνεῖ ὁ πρύτανης τῶν Θεολόγων Πατέρων, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός: «Ἡμιλλῶντο οἱ αἰῶνες ποῖος τῆ σῆ ἐγκουχῆσεται γεννήσει, ἀλλ' ἐνίκα τῶν αἰῶνων τὴν ἄμιλλαν ἡ προαιώνιος βουλή τοῦ Θεοῦ»²⁷!

⁶ Α' ΤΙΜ. 3,16.

ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ, *Πανάριον*, 77, 18, PG 42, 665B.

⁷ ΚΟΝΤΑΚΙΟΝ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ, Α' Οἶκος.

⁸ ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ, *Ἀγκυρωτός*, 66, PG 43, 136C.

⁹ ΨΑΛΜ. 92, 1.

¹⁰ ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ, *Πανάριον*, 77, 18, PG 42, 665B.

¹¹ ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ, *Λόγος εἰς τὴν Θεοτόκον*, ἐκδ. Jugie, Ρώμη 1935, σ. 28.

¹² ΕΞΟΔΟΣ, 19, 11.

¹³ ΕΞΟΔΟΣ, 20, 1.

¹⁴ ΕΞΟΔΟΣ, 19, 18.

¹⁵ ΕΞΟΔΟΣ, 20, 19.

¹⁶ ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ, *Πανάριον*, 69, 51, PG42, 281A.

¹⁷ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ, *Ὀμιλία Δ2'*, ΕΠΕ, τόμ. 10, σ. 448.

¹⁸ ΦΙΛΙΠ., β'.

¹⁹ ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ, *Ἀγκυρωτός*, 66, PG43, 136C.

²⁰ Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, *Ἐπιστολή πρὸς Ἐπίκτητον ἐπίσκοπον Κορινθίων* (παρά Ἐπιφανίου, Πανάριον, 77, 2, PG42, 645B).

²¹ ΙΣΑΑΚ ΣΥΡΟΣ, *Ἄπαντα τὰ εὐρέντα Ἀσκητικά*, Λειψία 1870, σ. 76.

²² ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ, *Ἀγκυρωτός*, 75, PG43, 157BC.

²³ Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, *Ἐπιστολή πρὸς Ἐπίκτητον Ἐπίσκοπον Κορίνθου*, (παρά Ἐπιφανίου, Πανάριον, 77, 2, PG42, 645 BC).

²⁴ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, *Ὀμιλία εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν*, 3, PG31, 1461D-1464A.

²⁵ ΓΑΛ. 8' 4.

²⁶ ΑΠΟΛΥΤΙΚΙΟΝ ΕΟΡΤΗΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΣΚΕΠΗΣ.

²⁷ ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *Λόγος εἰς τό Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*, 6,7, PG96, 672C.

ΙΣ.

ΧΣ.

ΑΙΜΟΔΟΣΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΣΤΗΡΙΩΝ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΜΑΣ

Πραγματοποιήθηκε, για άλλη μια χρονιά, η καθιερωμένη αιμοδοσία με αφορμή την εορτή του Αγίου Νικηφόρου, Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως του Ομολογητού, ημέρα κατά την οποία άγει τα ονομαστήριά του ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης Κύκκου και Τηλλυρίας κ.κ. Νικηφόρος.

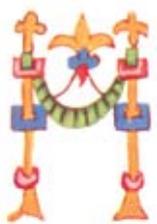
Η Αιμοδοσία, η οποία έχει καταστεί πλέον ετήσιος θεσμός, πραγματοποιήθηκε την Τετάρτη, 4 Ιουνίου 2014, στο Μετόχι της Μονής Κύκκου «Άγιος Προκόπιος» στη Λευκωσία και σ' αυτή προσέφεραν αίμα Πατέρες της Μονής Κύκκου, το προσωπικό των διαφόρων τμημάτων της, της Ιεράς Μητροπόλεως Κύκκου και Τηλλυρίας, καθώς

και άλλοι.

Πρόκειται αναμφίβολα για μια πράξη ειλικρινούς χριστιανικής αγάπης και αποτελεί μια έκφραση υγιούς σεβασμού και αγάπης και προς τον άγοντα τα ονομαστήριά του Πανιερώτατο Μητροπολίτη Κύκκου κ. Νικηφόρο, η οποία ταυτόχρονα συμβάλλει στη θεραπεία, αλλά και τη διατήρηση της ζωής ασθενών αδελφών μας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η εθελοντική αυτή πρωτοβουλία και η δημιουργία της «Τράπεζας αίματος», ξεκίνησε το 2003 και έχει συγκεντρώσει, μέχρι σήμερα, πέραν των 280 φιαλών αίματος. Την εποπτεία και συντονισμό της όλης προσπάθειας έχει ο εκ των μελών του προσωπικού της Μονής κ. Μάριος Ιωάννου. ■

ΣΥΝΑΞΗ ΠΡΟΚΑΘΗΜΕΝΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΣΤΟ ΦΑΝΑΡΙ

ε τα βλέμματα, τις ευχές και προσευχές όλων των Ορθοδόξων να είναι στραμμένα στην Κωνσταντινούπολη, πραγματοποιήθηκε, από τις 6 μέχρι και τις 9 Μαρτίου 2014, η Σύναξη των Προκαθημένων των κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών.

τοκεφάλων και Αυτονόμων Εκκλησιών με μόνη απύσα την Εκκλησία της Τσεχίας, λόγω του προβλήματος που προέκυψε σχετικά με την αναγνώριση του νέου Προκαθημένου της. Απόν, επίσης, ήταν και ο Πατριάρχης Αντιοχείας, ο οποίος, λόγω προβλήματος υγείας, δεν κατέστη δυνατόν να ταξιδέψει στην Κωνσταντινούπολη, συμμετείχε όμως στην Σύναξη με τριμελή αντιπροσωπεία επικεφαλής της οποίας ήταν ο Μητροπολίτη Βόστρων Σάββας.

Οι εργασίες της Πανορθόδοξου, αυτής, Σύναξης, η οποία είναι η πέμπτη κατά σειράν από το 1992, διεξήχθησαν στον πατριαρχικό ναό του Αγίου Γεωργίου, υπό την προεδρία του Οικουμενικού Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαίου και μετείχαν όλοι οι Προκαθημένοι των κατά τόπους Ορθοδόξων Αυ-

Η Εκκλησία της Κύπρου παρέστη με τον Προκαθημένο της, Μακαριώτατο Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Χρυσόστομο Β', συνοδευόμενο από τον Πανι-

ερώτατο Μητροπολίτη Πάφου Γεώργιο, τον Θεοφιλέστατο Επίσκοπο Αρσινόης Νεκτάριο και τον ιερολογιώτατο Αρχιδιάκονο Κυπριανό.

Την Σύναξη των Προκαθημένων απασχόλησε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων και κυρίως ζητήματα τα οποία αφορούν την ζωή της Ορθοδόξου Εκκλησίας στο σύγχρονο κόσμο και ιδιαιτέρως σε περιοχές στις οποίες η Ορθοδοξία και ο Χριστιανισμός αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα και δυσκολίες. Εξεφράστη, παράλληλα, η συμπάρασταση και το έντονο ενδιαφέρον σύνολης της Ορθοδόξου Εκκλησίας προς τους δοκιμαζομένους εκεί συνανθρώπους μας. Η Σύναξη επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την σημερινή κατάσταση στην Ουκρανία και την Μέση Ανατολή και τους διωγμούς των χριστιανών, καθώς και για το θέμα της τύχης των απαχθέντων Μητροπολιτών Χαλεπίου Παύλου και Yuhanna Ibrahim της Συροϊακωβιτικής Εκκλησίας.

Μέσα στα πλαίσια της Συνάξεώς τους, οι Προκαθήμενοι συζήτησαν και το θέμα της πολυαναμενόμενης να συνέλθει Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας και αποφάσισαν, όπως εντατικοποιηθούν οι προπαρασκευαστικές εργασίες, ώστε αυτή να συγκληθεί υπό την προεδρία του Οικουμενικού Πατριάρχου στην Κωνσταντι-

νούπολη εντός του 2016. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Αγία και Μεγάλη Σύνοδος της Ορθοδοξίας αποτελεί ένα όνειρο ζωής για τον Οικουμενικό Πατριάρχη, ο οποίος θεωρεί, σύμφωνα με δηλώσεις του, ότι η Μεγάλη Σύνοδος «θα αποτελέσει γεγονός αληθώς πολυσήμαντον και ιστορικόν, το οποίον θα καταδείξη απτών την ενότητα του παναρμονίου θεσμού της ενιαίας Ορθοδοξίας».

Η Πανορθόδοξος Σύναξις ολοκληρώθηκε την Κυριακή, 9 Μαρτίου 2014, εορτή της Ορθοδοξίας, με συλλειτουργό του Οικουμενικού Πατριάρχη και των Προκαθημένων στον ιερό πατριαρχικό ναό του Αγίου Γεωργίου στο Φανάρι και ανεγνώσθη, από τον Ιερό Άμβωνα, το ακόλουθο Μήνυμά τους προς τους ανά τον κόσμο Ορθοδόξους πιστούς, τους απανταχού αδελφούς χριστιανούς και πάντα άνθρωπο καλής θελήσεως.

Κοινό Ανακοινωθέν

Εἰς τό ὄνομα τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Διά τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ, οἱ Προκαθήμενοι τῶν Ἁγιοτάτων Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ τῆς γῆς Ὁρθοδόξους πιστοὺς, τοὺς ἀνά τὸν κόσμον ἀδελφούς χριστιανούς καί πρὸς πάντα ἄνθρωπον καλῆς θελήσεως, εὐλογίαν ἀπὸ Θεοῦ καί ἀσπασμὸν ἀγάπης καί εἰρήνης.

«Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ πάντων

ὑμῶν μνησίαν ὑμῶν ποιούμενοι ἐπὶ τῶν προσευχῶν ἡμῶν, ἀδιαλείπτως μνημονεύοντες ὑμῶν τοῦ ἔργου τῆς πίστεως καί τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης καί τῆς ὑπομονῆς τῆς ἐλπίδος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καί πατρὸς ἡμῶν» (Α΄ Θεσ. α΄ 2-4).

1. *Συνελθόντες διὰ τῆς χάριτος τοῦ Παναγάρχου Θεοῦ, τῇ προσκλήσει τοῦ τῆς Κωνσταντινίου Πόλεως Ἀρχιεπισκόπου καί Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου ἐν Φαναρίῳ, μεταξύ 6ης καί 9ης*

Μαρτίου 2014, συνεσκέφθημεν ἐν ἀδελφικῇ ἀγάπῃ περὶ τῶν ἀπασχολούντων σήμερον τὴν Ἀγιωτάτην ἡμῶν Ἐκκλησίαν ζητημάτων. Συλλειτουργοῦντες τῷ Κυρίῳ ἐν τῷ πανσέπτῳ Πατριαρχικῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου κατὰ τὴν εὐσημον καὶ μεγαλώνυμον ταύτην Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀπευθύνομεν πρὸς ὑμᾶς λόγον ἀγάπης, εἰρήνης καὶ παρακλήσεως.

Ἡ Μία, Ἁγία Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ὁρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία ἐν τῷ κόσμῳ παροικοῦσα, βιώνει καὶ αὕτη τὰς προκλήσεις τοῦ ἀνθρώπου ἐκάστης ἐποχῆς. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, πιστὴ εἰς τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν, εὐρίσκεται εἰς διαρκῆ διάλογον μετὰ τῆς ἐκάστοτε ἐποχῆς, συμπάσχει μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ συμμερίζεται τὴν ἀγωνίαν των. «Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας» (Εβρ. ιγ' 8-9).

Οἱ πειρασμοὶ καὶ αἱ προκλήσεις τῆς ἱστορίας εἶναι ἰδιαίτερος ἔντονος εἰς τὰς ἡμέρας μας καὶ οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ δὲν δυνάμεθα νὰ εἴμεθα ἀμέτοχοι εἰς αὐτὰ ἢ ἀδιάφοροι ἀπέναντί των. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν συνίληθμεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ διὰ νὰ ἐγκύψωμεν εἰς τοὺς πειρασμούς καὶ τὰ προβλήματα τὰ ὅποια ἀντιμετωπίζει σήμερον ἡ ἀνθρωπότης. «Ἐξῶθεν μάχαι, ἔσωθεν φόβοι» (Β' Κορ. ζ' 6) οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ Ἀποστόλου ἰσχύουν καὶ σήμερον.

2. Ἀναλογιζόμενοι τὴν ὀδύνην τῶν ἀνθρώπων ἀνά τὸν κόσμον, ἐκφράζομεν τὴν συμπάθειάν μας διὰ τὸ μαρτύριον καὶ τὸν θαυμασμόν μας διὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν χριστιανῶν ἐν τῇ Μέσῃ Ἀνατολῇ, Ἀφρικῇ καὶ ἀλλαγῇ τῆς γῆς. Φέρομεν εἰς τὸν νοῦν μας τὸ διττὸν αὐτῶν μαρτύριον: περὶ τῆς πίστεώς των ὡς καὶ περὶ τῆς διαφυλάξεως τῆς ἱστορικῆς των σχέσεως μετὰ ἀνθρώπων ἄλλων θρησκευτικῶν πεποιθήσεων.

Καταγγέλλομεν τὴν ἀναταραχὴν καὶ τὴν ἀστάθειαν αἱ ὅποιαὶ ὠθοῦν τοὺς χριστιανούς νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν γῆν, ἐνθα ἐγεννήθη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ἐνθεν διεδόθη τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα.

Συμπάσχομεν μετὰ πάντων τῶν θυμάτων τῆς ἐν Συρίᾳ τραγωδίας. Καταδικάζομεν πᾶσαν μορφήν τρομοκρατίας καὶ θρησκευτικῆς ὕβρεως. Ἡ ἀπαγωγή τῶν Μιτροπολιτῶν Παύλου καὶ Ἰωάννου, ἄλλων κληρικῶν, ὡς καὶ τῶν μοναζουσῶν τῆς ἐν Μααλούλα Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ἁγίας Θέκλης, ἀποτελεῖ χαίνουσαν πληγὴν καὶ ζητοῦμεν τὴν ἄμεσον ἀπελευθέρωσίν των.

Ἀπευθύνομεν ἔκκλησιν εἰς πάντα ἐμπλεκόμενον πρὸς ἄμεσον κατάπausιν τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀπελευθέρωσιν τῶν αἰχμαλώτων καὶ

ἐδραίωσιν τῆς εἰρήνης ἐν τῇ περιοχῇ διὰ τοῦ διαλόγου. Οἱ ἐν Μέσῃ Ἀνατολῇ χριστιανοὶ ἀποτελοῦν τὴν ζύμην τῆς εἰρήνης. Εἰρήνη διὰ πάντα ἀνθρώπον σημαίνει ἐπίσης εἰρήνη διὰ τοὺς χριστιανούς. Στιρίζομεν τὸ Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ ἀνθρωπιστικὴν διακονίαν αὐτοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ τὰς προσπαθείας αὐτοῦ διὰ τὴν παλιννόρθωσιν τῆς περιοχῆς καὶ τὴν παλιννόστησιν τῶν προσφύγων.

3. Ἐνθέρμως προσευχόμεθα ὑπὲρ τῆς διεξαγωγῆς εἰρηρικῶν διαπραγματεύσεων καὶ τῆς ἐν προσευχῇ καταλλαγῆς πρὸς ἔξοδον ἐκ τῆς ἐν Οὐκρανίᾳ συνεχιζομένης κρίσεως. Καταδικάζομεν τὰς ἀπειλὰς βιαίας καταλήψεως Ἱερῶν Μονῶν καὶ Ναῶν καὶ προσευχόμεθα διὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, τῶν σήμερον εὐρισκομένων ἐκτὸς τῆς κοινωνίας μετὰ τῆς Ἁγίας Ἐκκλησίας.

4. Ἡ παγκόσμιος οικονομικὴ κρίσις ἀποτελεῖ θεμελιώδη ἀπειλὴν διὰ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν εἰρήνην εἰς τοπικὸν καὶ παγκόσμιον ἐπίπεδον. Αἱ συνέπειαι αὐτῆς εἶναι ἐμφανεῖς εἰς ἅπαντα τὰ στρώματα τῆς κοινωνίας, ἐνθα ἀπουσιάζουν ἀξίαι ὡς ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ προσώπου, ἡ ἀδελφικὴ ἀλληλεγγύη καὶ ἡ δικαιοσύνη. Τὰ αἴτια τῆς κρίσεως ταύτης δὲν εἶναι ἀμιγῶς οικονομικά. Εἶναι καὶ πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς φύσεως. Ἄντι τοῦ συστηματισμοῦ πρὸς τὰ παγκόσμια εἰδῶλα τῆς ἰσχύος, τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς φιληδονίας, ἐξαίρομεν τὴν ἀποστολὴν μας νὰ μεταμορφώσωμεν τὸν κόσμον, ἐφαρμοζόντες τὰς ἀρχὰς τῆς δικαιοσύνης, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης.

Συνεπεία τοῦ ἐγωισμοῦ καὶ τῆς καταχρήσεως τῆς ἐξουσίας, πολλοὶ ἄνθρωποι ὑποτιμοῦν τὴν ἱερότητα τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, ἀδιαφοροῦντες νὰ διακρίνουν τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς ἐλαχίστους τῶν ἀδελφῶν μας (πρβλ. Ματθ. κε' 40, 45), πολλοὶ δὲ παραμένουν ἀδιάφοροι ἔναντι τῆς πτωχείας, τῆς ὀδύνης καὶ τῆς βίας, αἱ ὅποια μαστίζουσι τὴν ἀνθρωπότητα.

5. Ἡ Ἐκκλησία καλεῖται νὰ ἀρθρώσῃ τὸν προφητικὸν τῆς λόγον. Ἐκφράζομεν τὴν εἰλικρινῆ ἡμῶν ἀνησυχίαν διὰ τὰς τοπικὰς καὶ παγκοσμίους τάσεις, αἱ ὅποια ἀπαξιώνουν καὶ διαβιβρώσκουν τὰς ἀρχὰς τῆς πίστεως, τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, τὸν θεσμόν τοῦ γάμου καὶ τὸ δῶρον τῆς δημιουργίας.

Ὑπογραμμίζομεν τὴν ἀναμφισβήτητον ἱερότητα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἀπὸ τῆς συλλήψεως μέχρι τοῦ φυσικοῦ θανάτου. Ἀναγνωρίζομεν τὸν γάμον ὡς ἔνωσιν ἀνδρός καὶ γυναικός, ἡ ὅποια εἰκονίζει τὴν ἔνωσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας Του.

Αποστολή ἡμῶν εἶναι ἡ διαφύλαξις τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ὡς οἰκονόμων καὶ οὐχὶ ὡς κατόχων αὐτοῦ. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς προτρεπόμεθα τὸν κληρὸν καὶ τὸν λαὸν ἡμῶν νὰ ἐπιδείξουν πνεῦμα μετανοίας, νὰ βιώσουν τὴν καθαρότητα τῆς καρδίας, τὴν ταπεινώσιν καὶ τὴν συγχωρητικότητα, καταθέτοντες εἰς τὴν κοινωνίαν μαρτυρίαν περὶ τῶν πάντοτε ἐπικαίρων διδαγμάτων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

6. Ἡ Σύναξις αὕτη τῶν Προκαθημένων συνιστᾷ δι' ἡμᾶς μίαν εὐλογημένην εὐκαιρίαν, ἵνα ἐπαναβεβαιώσωμεν τὴν ἐνότητα ἡμῶν διὰ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς συνεργασίας. Ἐπιβεβαιοῦμεν τὴν ἀφοσίωσιν ἡμῶν εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς συνοδικότητος, ἥτις τυγχάνει ὑψίστης σημασίας διὰ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐνωτιζόμεθα τὴν ρῆσιν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ὅτι «τό τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα, οὐ χωρισμοῦ ἀλλ' ἐνώσεως καὶ συμφωνίας ὄνομα». Ἡ καρδιά ἡμῶν στρέφεται πρὸς τὴν ἀπὸ μακροῦ ἀναμενομένην Ἁγίαν καὶ Μεγάλην Σύνοδον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, διὰ νὰ μαρτυρήσωμεν τὴν ἐνότητα αὐτῆς, ὡς καὶ τὴν εὐθύνην καὶ τὴν στοργὴν τῆς πρὸς τὸν σύγχρονον κόσμον.

Ἡ Σύναξις συνεφώνησεν ὅτι ἡ προπαρασκευαστικὴ τῆς Συνόδου ἐργασία πρέπει νὰ ἐντατικοποιηθῇ. Εἰδικὴ Διορθόδοξος Ἐπιτροπὴ θὰ ἀρχίσῃ τὸ ἔργον αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου 2014 καὶ θὰ ὀλοκληρώσῃ αὐτὸ μέχρι τοῦ Ἁγίου Πάσχα τοῦ ἔτους 2015. Θὰ ἀκολουθήσῃ Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ἔτους 2015. Ἀπασαί αἱ ἀποφάσεις, τόσον κατὰ τὰς ἐργασίας τῆς Συνόδου, ὅσον καὶ κατὰ τὰς προπαρασκευαστικὰ στάδια αὐτῆς, θὰ λαμβάνωνται καθ' ὁμοφωνίαν. Ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας θὰ συγκληθῇ ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν ἔτει 2016, ἐκτὸς ἀπρόσπτου. Ἡ Σύνοδος θὰ προεδρεύηται ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Οἱ ἀδελφοὶ Αὐτοῦ Προκαθημένοι τῶν λοιπῶν Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν θὰ κάθηνται ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐανύμων Αὐτοῦ.

7. Ἀναποσπιάστως συνδεδεμένη πρὸς τὴν ἐνότητα εἶναι ἡ ιεραποστολή. Ἡ Ἐκκλησία δὲν ζῆ διὰ τὸν ἑαυτὸν τῆς, ἀλλὰ ὀφείλει νὰ μαρτυρῇ καὶ νὰ μοιράζηται τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἐγγύς καὶ τῶν μακρῶν. Μετέχοντες τῆς Θείας Εὐχαριστίας καὶ προσευχόμενοι ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης, καλοῦμεθα νὰ συνεχίσωμεν τὴν λειτουργίαν μετὰ τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν καὶ νὰ μοιρασθῶμεν μεθ' ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος τὰ δῶρα τῆς ἀληθείας καὶ τῆς

ἀγάπης, συμφώνως πρὸς τὴν τελευταίαν ἐντολήν καὶ διαβεβαίωσιν τοῦ Κυρίου: «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη [...] καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι [...] ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» (Ματθ. κβ' 19-20).

8. Ζῶμεν ἐντὸς ἐνὸς κόσμου, ὅπου ἡ πολυπολιτισμικότης καὶ ὁ πλουραλισμὸς συνιστοῦν ἀναπόφευκτον πραγματικότητα καὶ συνεχῶς μεταβαλλομένην. Ἐχομεν ἐπίγνωσιν τοῦ γεγονότος ὅτι οὐδὲν θέμα τῆς ἐποχῆς μας δύναται νὰ θεωρηθῇ ἢ ἐπιλυθῇ ἄνευ ἀναφορᾶς εἰς τὸ παγκόσμιον, καθὼς καὶ ὅτι οἰαδίτις πόλωσις μετὰ τὸ τοπικὸν καὶ παγκοσμίου καταλήγει εἰς ἀλλοίωσιν τοῦ ὀρθοδόξου φρονήματος.

Ὡς ἐκ τούτου, ἐνώπιον καὶ αὐτῶν εἰσέτι τῶν διαφοριῶν, διαχωρισμῶν καὶ διαιρέσεων, εἴμεθα ἀποφασισμένοι νὰ διακηρύξωμεν τὸ μῆνυμα τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἀναγνωρίζομεν ὅτι ὁ διάλογος τυγχάνει πάντοτε καλλίτερος τῆς συγκρούσεως. Ἡ ἀποχώρησις καὶ ἡ ἀπομόνωσις οὐδέποτε ἀποτελοῦν ἐπιλογὴν. Ἐπαναβεβαιοῦμεν τὴν ὑποχρέωσίν μας νὰ διαλεγόμεθα πρὸς τὸν ἄλλον, μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, μετὰ τῶν ἄλλων πολιτισμῶν, ὅπως καὶ μετὰ τῶν ἄλλων χριστιανῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων ἄλλων θρησκευτικῶν πεποιθήσεων.

9. Παρὰ τὰς ἀνωτέρω προκλήσεις, διακηρύσσομεν τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ «ὅστις τοσοῦτον ἠγάπησε τὸν κόσμον», ὥστε «ἐσκίνωσεν ἐν ἡμῖν». Τοιουτοτρόπως, οἱ Ὁρθόδοξοι παραμένομεν πλήρεις ἐλπίδος. Παρὰ τὰς δυσχερείας τολμῶμεν, ἐν τούτοις, νὰ ἔχωμεν τὴν ἐλπίδα ἡμῶν εἰς τὸν Θεόν. Ὅστις ἐστὶ «ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ» (Ἀποκ. α' 8). Διὸ καὶ ἀναμιμνησκόμεθα ὅτι ὁ τελευταῖος λόγος - λόγος ἀγαλλιᾶσεως, ἀγάπης καὶ ζωῆς - ἀνήκει εἰς Αὐτόν, ὃς πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Ἐν Φαναρίῳ, τῇ 9ῃ Μαρτίου 2014

+ Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαῖος
+ Ὁ Ἀλεξανδρείας Θεόδωρος
+ Ὁ Ἱεροσολύμων Θεόφιλος
+ Ὁ Μόσχας Κύριλλος
+ Ὁ Σερβίας Εἰρηναῖος
+ Ὁ Ρουμανίας Δανιὴλ
+ Ὁ Βουλγαρίας Νεόφυτος
+ Ὁ Γεωργίας Ἡλίας
+ Ὁ Κύπρου Χρυσόστομος
+ Ὁ Ἀθηνῶν Ἱερώνυμος
+ Ὁ Βαρσοβίας Σάββας
+ Ὁ Τιράνων Ἀναστάσιος

ΘΡΟΝΙΚΗ ΕΟΡΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΥΠΡΟΥ

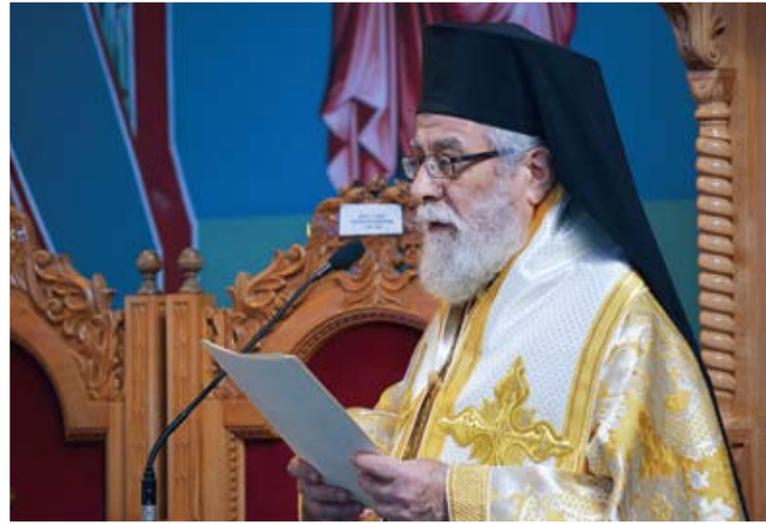

ε κάθε εκκλησιαστική τάξη και μεγαλοπρέπεια εορτάστηκε στις 11 Ιουνίου 2014 η μνήμη του αγίου ενδόξου και «γενναιομάρτυρος» Αποστόλου Βαρνάβα, ιδρυτή και προστάτη της Εκκλησίας της Κύπρου.

Επίκεντρο των λατρευτικών εκδηλώσεων ήταν ο ιερός ναός αποστόλου Βαρνάβα Δασουπόλεως στην Λευκωσία, όπου τελέστηκε η πανηγυρική Θεία Λειτουργία, προεξάρχοντας του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Χρυσοστόμου, συλλειτουργούντων Αρχιερέων-μελών της Ιεράς Συνόδου. Στην λαμπρή λατρευτική σύναξη συμμετείχαν, επίσης, οι Μητροπολίτες Μαρωνείας Παντελεήμων, εκπροσώπων τον Οικουμενικό Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως κ.κ. Βαρθολομαίο, Βόστρων Τιμόθεος, εξάρχος του Παναγίου Τάφου στην Κύπρο, Τβέρ Βίκτωρ, από την Εκκλησία της Ρωσίας. Παρέστη, επίσης, συμπροσευχόμενος στο ιερό βήμα και ο Μητροπολίτης Αλεξανδρουπόλεως Άνθιμος.

Τον πανηγυρικό της ημέρας εκφώνησε ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης Κωνσταντίας και Αμμοχώστου κ. Βασίλειος, ο οποίος αναφέρθηκε στην προσωπικότητα, την βιωτή και το αποστολικό έργο του Αγίου, τη συμβολή του για την πορεία τού κατά την οικουμένη Χριστιανισμού και βέβαια τη

Ο Μητροπολίτης Κωνσταντίας - Αμμοχώστου κ. Βασίλειος

συμβολή του στη θεμελίωση και την ιστορική πορεία της Εκκλησίας Κύπρου, της Εκκλησίας της Πατρίδας του.

Ο πλήρης λόγος του Πανιερωτάτου έχει ως εξής:

ΜΝΗΜΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΒΑΡΝΑΒΑ

«Σπίλη ἦν καθαρὰ τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἀπόστολος Βαρνάβας, πᾶσαν ἀρετὴν ἀποστίλβουσα»
(Ἀλέξανδρος Μοναχός)

ταν άνετέθη στον Μοναχό Άλέξανδρο τῆς Μονῆς τοῦ Ἀποστόλου Βαρνάβα τὸν 6^ο αἰῶνα ἀπὸ τὸν σκευοφύλακα τῆς Μονῆς νὰ ἐκφωνήσῃ ἐγκωμιαστικὸ λόγο γιὰ τὸν Ἀπόστολο τὴν ἡμέρα τῆς ἐορτῆς του στὴν ἴδια τὴ Μονή, γιὰ δύο λόγους λέγει ὅτι δίσταζε νὰ τὸ πράξει.

Πρῶτον, ἔκρινε τὸν ἑαυτό του ἀδύνατο νὰ ἀνα-

λάβει ἓνα τέτοιο ἐγχείρημα καί, δεύτερον, ὄχι μόνο γιὰ τὸν ἴδιο, ἀλλὰ γιὰ ὅλους ἀνεξαιρέτως τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ πλέον δυσχερέστερα, γιὰτὶ πρόκειται γιὰ τὸν «ἐν Ἀποστόλοις ἐπισσημότερον υἱὸν παρακλήσεως, καὶ φωστῆρα τῆς οἰκουμένης»¹ Ἀπόστολον Βαρνάβαν. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Μονῆς Ἀλεξάνδρου Μοναχοῦ εἶναι ἀντικειμενικότερα σωστὴ γιὰ τὸν Ἀπόστολο τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου. Ἄλλωστε, αὐτὸ εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὴν περιγραφὴ τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ του ἔργου, ὅπως περιγράφονται καὶ στὸ

¹ «Μεγίστην λόγον ὑπόθεσιν προέθετο τοῖς πτωχοτάτοις ἡμῖν ἡ πατρικὴ ὑμῶν φιλομαθία, ὧ Πατέρων ἄριστε καὶ ἀσκητῶν δοκιμώτατε Πάτερ· προεβάλετο γὰρ ἡμῖν εἰς εὐφημίαν τὸν θεσπέσιον, καὶ ὡς ἀληθῶς τρισμακάριον, καὶ ἐν Ἀποστόλοις ἐπισσημότερον υἱὸν παρακλήσεως, καὶ φωστῆρα τῆς οἰκουμένης Βαρνάβαν τὸν πανύμνητον. Ἄλλ' ἐγὼ προστάτην τὴν ὑπὲρ λίαν ὑπόθεσιν, τὴν ἑμαυτοῦ ἀπαιδευσίαν ἀντεξάγων, τὴν ὑπακοὴν ἐπὶ πλείστον χρόνον παρητησάμην, τὴν ἐγχείρησιν ὀρρωδῶν. Ποῖος γὰρ καὶ λόγος ἐφίκεσθαι δύναται τῆς ἀποστολικῆς τελειότητος; Οὐ μόνον γὰρ ἐμοὶ ἀδύνατον τὸ τοιοῦτον καθέστηκεν ἐγχείρημα, ἀλλὰ καὶ πᾶσι δυσχερές. Οἶμαι γὰρ πᾶσαν ἀνθρώπων φύσιν λείπεσθαι πρὸς διήγησιν τῶν του μεγίστου Ἀποστόλου Βαρνάβα ἀγαθῶν πράξεων· εἰ δὲ καὶ ἐπιχειρήσειεν τις περὶ αὐτοῦ λέγειν τι, παρὰ πολὺ μετὰ μὲν τοῦ μέτρου τῆς ἀξίας τῶν πραγμάτων ἀποληφθήσεται, κἂν λίαν σοφὸς καὶ ἐπιστήμων τυγχάνει, καὶ περὶ λόγους δυνατώτατος, εὐρεθήσεται δὲ βυθῷ θαυμάτων ἐγκυβιστῶν» (Ἀλεξάνδρου Μοναχοῦ. Ἐγκώμιον, § 1. Acta Sanctorum (AS), σελ. 436-437).

βιβλίου τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Παρὰ δὲ τὴν ταπεινοφροσύνη τοῦ Μοναχοῦ Ἀλεξάνδρου, εἶναι πανθομολογουμένως ἀποδεκτὸ ὅτι μᾶς κατέλιπε τὸ σημαντικότερο ἴσως τῶν κειμένων τόσο γιὰ τὴ Βιοτὴ τοῦ Ἀποστόλου Βαρνάβα, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Δὲν εἶναι μόνο ἀναφορὰ στὸ παρελθόν, ἀλλὰ μὲ τὴ γραφίδα του χαράσσει καὶ τὴν πορεία τοῦ μέλλοντος τῆς Ἐκκλησίας μας, γιατί μὲ τὴν κατοχύρωση τῆς Ἀποστολικότητάς της, τῆς προσφέρει τὰ ἐχέγγυα γιὰ νὰ πορευθεῖ μέσα στοὺς αἰῶνες καὶ νὰ διέλθει ἀλώβητη διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου, φυλάττουσα τὴν ἀποστολικὴ πίστη καὶ παράδοση.

Ὅντως, ὁ βίος καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἀποστόλου Βαρνάβα μποροῦν νὰ συστηματοποιηθοῦν σὲ τρεῖς τομεῖς, ὅπως αὐτὸ φαίνεται, εἴτε μέσα ἀπὸ τὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, εἴτε ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Μαρτυρίου του τοῦ Ἰωάννη Μάρκου, εἴτε ἀπὸ τὸ Ἐγκώμιο τοῦ Μοναχοῦ Ἀλεξάνδρου.

1. Τὸ πρῶτο βέβαια δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀφορᾷ τὴν προσωπικότητα καὶ τὶς ἀρετὲς τοῦ Ἀποστόλου. Ἀποδεικνύεται ὅτι ἦταν αὐστηρὰ προσηλωμένος στὴ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὁποῖο καὶ δίδασκε καθ' ὅλη τὴν ἀποστολικὴ του δραστηριότητα.
2. Ὁ δεῦτερος τομέας ἀφορᾷ τὴ συμβολή του γιὰ τὴν πορεία τοῦ κατὰ τὴν οἰκουμένην Χριστιανισμοῦ, ὅπου ὁ Βαρνάβας ἀποδεικνύεται διορατικὸς γιὰ τὸ μέλλον καὶ ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὸ φωτισμὸ καὶ τὴ χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.
3. Ὁ τρίτος τομέας ἀφορᾷ τὴ συμβολή του γιὰ τὴν πορεία τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Πατρίδας του.

1. Προσωπικότητα τοῦ ἀπ. Βαρνάβα

Μικρὲς ἀναφορὲς ποὺ ἀφοροῦν τὴν προ-

σωπικότητα τοῦ ἀποστόλου Βαρνάβα θὰ μᾶς πείσουν ὅτι πρόκειται γιὰ πολυτάλαντο ἄνθρωπο, προικισμένο μὲ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων κατατάσσεται μεταξὺ τῶν Προφητῶν, δηλαδὴ ἐκείνων ποὺ εἶχαν τὸ χάρισμα τῆς προφητείας, κατὰ τὴν ἀποστολικὴ περίοδο. Ἄλλωστε, καὶ τὸ ὄνομα τὸ ὁποῖο τοῦ ἔδωσαν οἱ Ἀπόστολοι, μετονομάζοντάς τον ἀπὸ Ἰωσὴ ἢ Ἰωσήφ σὲ Βαρνάβα, ἔχει αὐτὴ τὴν ἔννοια. Ἔτσι, ὁ συγγραφέας τῶν Πράξεων εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὸν ἀπόστολο Βαρνάβα, ὅτι «ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ πλήρης Πνεύματος Ἁγίου καὶ πίστεως» (Πράξ. 11:24). Οἱ τρεῖς αὐτοὶ χαρακτηρισμοὶ ποὺ τοῦ ἀποδίδονται, ὅτι δηλαδὴ ἦταν «ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ πλήρης Πνεύματος Ἁγίου καὶ πίστεως», εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀγιότητας μέσα στὴν Ἐκκλησία². Στὴ σημερινὴ γλῶσσα οἱ χαρακτηρισμοὶ αὐτοὶ μποροῦν νὰ ἀποδοθοῦν σὲ ἕνα ἀδιάφθορο ἠγέτη, μὲ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἀκεραιότητα, γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ ἐνέπνεε ἐμπιστοσύνη καὶ ὅσες ἀποστολὲς τοῦ εἶχαν ἀνατεθεῖ ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους τὶς ἔφερε μὲ ἐπιτυχία σὲ αἴσιο τέλος.

Τὴν ψυχὴ του, ποὺ εἶχε χαραχθεῖ βαθειὰ ἀπὸ τὰ διδάγματα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ εἶχε ἐμποτισθεῖ ἀπὸ τὴν ἀγάπη, φανέρωσε πρῶτον μὲ τὴν πράξη του νὰ πωλήσει κτῆμα ποὺ εἶχε στὴ Σαλαμίνα καὶ νὰ διαθέσει τὸ ἀντίτιμο γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν πτωχῶν ἀδελφῶν (Πράξ. 4:32-37). Ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς στάσεως τοῦ ἀπ. Βαρνάβα, τοῦ εἶχε ἀνατεθεῖ νὰ μεταφέρει ἔρανο ποὺ ἔγινε στὴν Ἀντιόχεια γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῶν δεινοπαθούτων ἀδελφῶν στὴν Ἱερουσαλήμ (Πράξ. 11:29-30). Ἔτσι, τὸ ὄνομά του παρέμεινε συνδεδεμένο μὲ τὸ φιλανθρωπικὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας.

2. Συμβολὴ τοῦ ἀπ. Βαρνάβα στὴν πορεία τοῦ Χριστιανισμοῦ

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε ἐξ ἄλλου τὸ μεγάλο

² Ὁ Μοναχὸς Ἀλέξανδρος περιγράφει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀπ. Βαρνάβα κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: «Ἦν γὰρ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἀγγελικόν, καὶ τὸ σχῆμα ἀσκητικόν· σύνοφρος δὲ ὑπῆρχε, ὀφθαλμοὺς ἔχων χαροποιούς, οὐ βλοσυρὸν βλέποντας, ἀλλ' εὐλαβῶς κάτω νεύοντας· στόμα σεμνὸν καὶ χεῖλη εὐπρεπῆ, γλυκασμὸν μέλιτος ἀποστάζοντας, οὐ γὰρ ἐφθέγγετο πώποτε περιττὸν τοῦ δέοντος· βᾶδισμα κατεσταλμένον καὶ ἀκενόδοξον, καὶ ἀπαξασπλῶς ὅλος δι' ὅλου στήλη ἦν καθαρὰ τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἀπόστολος Βαρνάβας, πᾶσαν ἀρετὴν ἀποστίλβουσα» (Ἐγκώμιον § 25. AS, σελ. 444). Δὲν γνωρίζουμε ἀπὸ ποῦ ἀντλεῖ τὶς πληροφορίες αὐτὲς ὁ Μοναχὸς Ἀλέξανδρος. Μοιάζει βεβαίως μὲ περιγραφή τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ἀπεικονίζεται ὁ Βαρνάβας. Πιθανόν, ἐν τούτοις νὰ ἐμπνέεται καὶ ἀπὸ τὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ὅταν στὰ Ἀύστρα εἶχαν ταυτίσει τὸν Παῦλο μὲ τὸν Ἐρμῆ καὶ τὸν Βαρνάβα μὲ τὸν Δία (Πράξ. 24:12).

ἐκκλησιαστικὸ ἔργο τοῦ ἀπ. Βαρνάβα, ποὺ χάραξε τὴν περαιτέρω πορεία τοῦ Χριστιανισμοῦ, πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας τὴν ἐθνικὴ του καταγωγή, τὴν παιδεία του καὶ τὸ χῶρο στὸν ὁποῖο γεννήθηκε καὶ ἀνδρώθηκε. Ὁ ἀπ. Βαρνάβας καταγόταν μὲν ἀπὸ Ἰουδαϊκὴ οἰκογένεια, ὅμως γεννήθηκε στὴν Κύπρο, στὴ Σαλαμίνα, ὅπου κατοικοῦσε ἡ οἰκογένειά του καὶ ὅπωςδήποτε ἔλαβε ἑλληνιστικὴ παιδεία, τόσο στὴν Κύπρο, ὅσο καὶ στὰ Ἱεροσόλυμα, ἀπὸ τὸν Νομοδιδάσκαλο Γαμαλιήλ, ὅπως καὶ ὁ ἀπ. Παῦλος. Αὐτὰ τὰ δεδομένα τὸν ἔκαναν ἓνα οἰκουμενικὸ ἄνθρωπο, μακριὰ ἀπὸ ἐθνικοὺς ἀποκλεισμούς. Ἀνῆκε στοὺς «Ἑλληνιστές», ὅπως τοὺς ἀποκαλοῦν οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων. Ἔτσι, μπόρεσε νὰ διακρίνει τὴν οἰκουμενικότητα τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ, ποὺ δὲν ἀποτελοῦσε μία καθαρὰ Ἰουδαϊκὴ ὑπόθεση.

Μέσα σὲ αὐτὰ τὰ πλαίσια εἶναι ποὺ ἐντάσσεται ἡ ποικίλη δραστηριότητά του. Εἶχε ἀποσταλεῖ ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα στὴν Ἀντιόχεια, μετέπειτα ἔδρας τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, γιὰ νὰ ὀργανώσει τὴν ἐκεῖ Ἐκκλησία. Στὸ ἔργο αὐτὸ εἶχε καλέσει γιὰ νὰ ἐργασθοῦν ἀπὸ κοινοῦ καὶ τὸν ἀπ. Παῦλο, ὁ ὁποῖος, μετὰ τὴ μεταστροφή του στὸ Χριστιανισμὸ, βρισκόταν στὴν Πατρίδα του Ταρσό. Ἄλλωστε, ὁ ἴδιος ὁ ἀπ. Βαρνάβας εἶχε εἰσαγάγει τὸν ἀπ. Παῦλο στοὺς Ἀποστόλους, ποὺ ἔτρεφαν καχυποψία, κατὰ πόσο ὄντως εἶχε μεταστραφεῖ στὴν πίστη τοῦ Εὐαγγελίου, αὐτὸς ποὺ ἦταν πρὶν δεινὸς διώκτης τῶν Χριστιανῶν. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ ἀπ. Βαρνάβας γίνεται ὄργανο τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ ἀναγγελία Του στὸν Παῦλο, ὅτι θὰ τὸν καθιστοῦσε σκευὸς ἐκλογῆς του. Θὰ πρέπει ἐξ ἴσου νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ προνόμιο καὶ ἡ τιμὴ, οἱ πιστοὶ στὸ Ὄνομα καὶ στὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ νὰ ἀποκαλοῦνται Χριστιανοί, ἀνήκει στὸν ἀπ. Βαρνάβα καὶ ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια.

Ἀπὸ ἐκεῖ, μετὰ ἀπὸ ἔμπνευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, οἱ Ἀπόστολοι Βαρνάβας καὶ Παῦλος μαζὶ μὲ τὸν εὐαγγελιστὴ Μάρκο ἐξόρμησαν γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς πρώτης ἀποστολικῆς περιόδου. Σύμφωνα μὲ τὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶπε στοὺς συναγμένους γιὰ τὴν θεία εὐχαριστία Χριστιανούς: «ἀφορίσατε δὴ μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλην-

μαι αὐτοὺς. τότε νηστεύσαντες καὶ προσευξάμενοι καὶ ἐπιθέντες αὐτοῖς τὰς χεῖρας ἀπέλυσαν» (Πράξ. 13:2-3). Ἡ πρώτη χώρα ἐκτὸς Παλαιστίνης καὶ Συρίας, ποὺ δέχεται τὸ Χριστιανισμὸ, εἶναι ἡ Κύπρος, ἡ ιδιαίτερη πατρίδα τοῦ ἀπ. Βαρνάβα. Οἱ Ἀπόστολοι «γενόμενοι ἐν Σαλαμίῃ κατήγγελλον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ» (Πράξ. 13:5). Ἔφθασαν μὲχρι τὴν Πάφο, ὅπου ἔγινε ἡ μεταστροφή στὸ Χριστιανισμὸ τοῦ Ῥωμαίου Διοικητῆ τῆς Κύπρου.

Ἄλλες ἱστορικὲς πηγὲς θέλουν τὸν ἀπ. Βαρνάβα νὰ ἔχει διδάξει ἐπίσης τὴ χριστιανικὴ πίστη στὴ Ῥώμη, στὰ Μεδιόλανα καὶ στὴν Ἀλεξάνδρεια.

Ἐκεῖ βέβαια ποὺ ἡ συμβολὴ τοῦ διδύμου τῶν Ἀποστόλων Βαρνάβα καὶ Παύλου φθάνει στὸ ἀπόγειό της εἶναι ἡ Ἀποστολικὴ Σύνοδος (48/50 μ. Χ.). Οἱ δύο Ἀπόστολοι, κουβαλώντας τὶς ἐμπειρίες τῆς ἀποστολῆς τους στὰ Ἔθνη καὶ τῆς μεταστροφῆς στὸ Χριστιανισμὸ, κατόρθωσαν νὰ πείσουν καὶ τοὺς πρὸς διστακτικούς ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους ὅτι τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ δὲν μπορεῖ νὰ ἐγκλωβιστεῖ μέσα στὰ πλαίσια τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας καὶ τῶν διατάξεων τοῦ Νόμου (Πράξ. 15). Σὰν ἀπόηχο αὐτῆς τῆς θέσεως, ὁ ἀπ. Παῦλος ἔγραφε πρὸς τοὺς Γαλάτες: «τῆ ἐλευθερίᾳ οὖν, ἣ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε, καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε» (Γαλ. 5:1). Τὴν ἀπόφαση τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου μετέφεραν στὴν Ἀντιόχεια καὶ πάλιν ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ Παῦλος, μὲ τὴν συνοδευτικὴ ἐπιστολὴ ἐκ μέρους τῶν Ἀποστόλων, ὅπου γίνεται παραδοχὴ γιὰ τὴν πλήρη ἀφοσίωσή τους στὸ ἔργο τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ. «Ἀποφασίσαμε ὁμόφωνα», γράφουν, «νὰ ἐκλέξουμε μερικοὺς ἄνδρες καὶ νὰ τοὺς στείλουμε σὲ σᾶς, μαζὶ μὲ τοὺς ἀγαπητούς μας Βαρνάβα καὶ Παῦλο, ποὺ ἔχουν ἀφιερῶσει τὴ ζωὴ τους στὸ ἔργο τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Πράξ. 15:25-26). Ἀπὸ αὐτὲς τὶς μαρτυρίες μποροῦμε νὰ διακρίνουμε ποιὸ ἦταν τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ προοπτικὴ διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου ἀπὸ τὸν ἀπ. Βαρνάβα.

3. Συμβολὴ τοῦ ἀπ. Βαρνάβα στὴ θεμελίωση καὶ τὴν ἱστορικὴ πορεία τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου

Ὅλοι οἱ Κύπριοι εἴμαστε τέκνα τῆς πίστε-

ως, τὴν ὁποία διδαχθήκαμε ἀπὸ τὸν ἀπ. Βαρνάβα. Μόνο μὲ μεγάλα βήματα θὰ μπορούσαμε νὰ περιγράψουμε τὸ ἀποστολικὸ ἔργο τοῦ ἀπ. Βαρνάβα στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα τοῦ τὴν Κύπρο. Μετὰ τὴν Ἀποστολικὴ Σύνοδο, ὁ ἀπ. Βαρνάβας ἐπανῆλθε στὴν Κύπρο καὶ θεμελίωσε συστηματικὰ τὴν Ἐκκλησία, ὅπως ἄλλωστε εἶχε κάνει καὶ στὴν Ἀντιόχεια ἢ καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς, ὅπου εἶχε δραστηριοποιηθεῖ. Κατὰ τὴ δεύτερη αὐτὴ παρουσία τοῦ στὴν Κύπρο εἶναι ποὺ δέχθηκε τὸ μαρτυρικὸ θάνατο ἔξω ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα στὸν ἵππόδρομο ποὺ βρισκόταν μεταξὺ τῆς Σαλαμίνας καὶ τῆς σημερινῆς ὁμώνυμης Μονῆς του. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἐγκωμιαστής του Ἀλέξανδρος Μοναχὸς τὸν ἀποκαλεῖ, «ἅγιον ἀπόστολον καὶ γενναῖον μάρτυρα»³.

Ἡ φροντίδα τοῦ ἀπ. Βαρνάβα συνεχίστηκε καὶ μετὰ τὸ μαρτυρικὸ του θάνατο γιὰ πολλοὺς αἰῶνες. Ἐνεκα τῆς Κυπριακῆς καταγωγῆς του καὶ τοῦ μαρτυρικοῦ του θανάτου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς ὑπάρξεως τοῦ τάφου του καὶ τῆς κατοχῆς τοῦ ἱεροῦ λειψάνου του, ἡ Ἐκκλησία Κύπρου ἀπέκτησε τὴν ὑψιστὴ τιμὴ τῆς ἀποστολικότητος. Ὁ ἴδιος ἔγινε αἰτία, ὥστε νὰ κατοχυρώσει τὴν αυτοκεφαλία τῆς ἡ Ἐκκλησία Κύπρου μὲ ἀπόφαση τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Μὲ τὴν εὕρεση τοῦ τιμίου λειψάνου τοῦ ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀνθέμιο (476/478), στὸν τόπο, ὅπου τὸ ἐνταφίσασε ὁ ἀπόστολος καὶ εὐαγγελιστὴς Μᾶρκος, κατοχυρώθηκε γιὰ ἀκόμη μία φορὰ τὸ αὐτοκέφαλο τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου χαίρει ἀκόμα καὶ σήμερα τῶν ἰδιαίτερων αὐτοκρατορικῶν προνομίων ποὺ ἔλαβε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Ζήνωνα.

Ἡ πατρίδα μας σήμερα ζεῖ τὶς τραγικὲς συνέπειες τῆς εἰσβολῆς καὶ τῆς σαραντάχρονης κατοχῆς καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ ἱερὸ αὐτὸ Συνοδικὸ Συλλεῖτουργο δὲν μπορεῖ νὰ τελεσθεῖ, ὡς θὰ ὀφείλε, στὴ Μονὴ καὶ στὸν Τάφο τοῦ Ἀποστόλου. Ἔχουμε ἀκέραιη τὴν εὐθύνη νὰ διαφυλάξουμε τὴν ἀποστολικὴ πίστη ποὺ μᾶς δίδαξε ὁ ἀπ. Βαρνάβας καὶ νὰ τὴν μεταλαμπαδεύσουμε στὶς ἐπόμενες γενεές, ἀπὸ ὅποια θέση καὶ ἂν βρισκόμαστε, εἴτε ὡς ἐκκλησιαστικοὶ ταγοὶ εἴτε ὡς ἀπλᾶ μέλη τῆς

Ἐκκλησίας. Ἡ ἐμπειρία ἀπὸ τὴν πολυτάραχη ἱστορία μας μᾶς διδάσκει ὅτι ἡ πίστη στὸν Θεὸ καὶ ἡ προσήλωση στὴ χριστιανικὴ μας παράδοση εἶναι οἱ ἀντιστάσεις ἐναντίον τῶν ὁποίωνδήποτε πειρασμῶν τῆς ἱστορίας, ποὺ θέλουν νὰ μᾶς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν ἀσάλευτη πίστη στὸν Θεὸ καὶ τὶς ἀρχὲς καὶ τὶς ἀξίες τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅπως μᾶς τὶς δίδαξε ὁ ἀπ. Βαρνάβας.

Ἔχουμε εὐθύνη νὰ διαφυλάξουμε τὴν ἀκεραιότητα τῆς Πατρίδας μας, ὅπως τὴν ἀγίασε μὲ τὴν παρουσία καὶ τὴ διδασκαλία τοῦ ὁ ἀπ. Βαρνάβας μαζί μὲ τοὺς ἄλλους Ἀποστόλους, καὶ νὰ τὴν ὀδηγήσουμε ξανά στὴν ἐλευθερία καὶ τὴν οἰκονομικὴ εὐημερία. Ἔχουμε εὐθύνη νὰ τὴ διαφυλάξουμε ἀπὸ ὁποιοσδήποτε μεταλλάξεις, εἴτε τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, εἴτε ἐθνικὲς εἴτε πολιτιστικὲς, εἴτε ἀπὸ μεταλλάξεις τῶν προϊόντων τῆς φύσεως ἢ καὶ τῆς ἴδιας τῆς φύσεως. Αὐτὰ εἶναι τὰ ἐνεκτίμητα δῶρα τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ ἔχουμε εὐθύνη γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ Θεοῦ.

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους, μὲ μόνο μικρὴ προσθήκη, θὰ κάνουμε δική μας τὴν προσευχὴ ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος Μοναχὸς ἀπύθυνε στὸν Ἅγιο στὸ τέλος τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ του λόγου, ἐνώπιον τοῦ ἱεροῦ λειψάνου τοῦ Ἀποστόλου, καὶ ἐνώπιον τοῦ τότε Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντίας, γιὰ τὴν εὐχὴ αὐτὴ εἶναι ὅσο ποτε ἄλλοτε ἐπίκαιρη.

«Τῆς δὲ πατρίδος σου πάσης φρόντισον, ὡς πάντοτε καὶ νῦν, ταῖς σαῖς ἀγίαις εὐχαῖς φυλάττων αὐτὴν ἀπὸ παντὸς κακοῦ, καὶ ἀπὸ σκανδάλων ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν· ἐλευθέρωσον αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐσχάτης δουλείας· δὸς παράκλησιν εἰς τὸν παντοστρόπως χειμαζόμενον λαόν σου, ἵνα εἰρηνικῶς, σωφρόνως τε καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, προσδεχόμενοι τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, σὺν τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν!»⁴.

³ Ἀλεξάνδρου Μοναχοῦ. Ἐγκώμιον § 31. AS, σελ. 447 καὶ § 46, σελ. 451.

⁴ Ἀλεξάνδρου Μοναχοῦ. Ἐγκώμιον § 50. AS, σελ. 452.

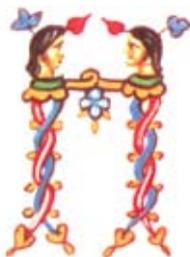

Η «ΚΑΜΗΛΟΣ»

ΣΤΑ ΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΠΛΟΥΤΟ

Ερμηνευτική προσέγγιση των χωρίων Ματθ. 19, 24, Μάρκ. 10, 25, Λουκ. 18, 25.

● **Του Ιωάννη Καραβιδόπουλου,**
Ομότ. Καθηγητή της Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ

συζήτηση του Ιησού με τον πλούσιο άρχοντα¹ για τις προϋποθέσεις εισόδου στη Βασιλεία του Θεού τελειώνει με την επισήμανση του Ιησού προς τους μαθητές του: «Εύκοπώτερόν ἐστιν κάμπλον διὰ τρυπήματος ραφίδος διελθεῖν ἢ πλούσιον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ» (Ματθ.19,24). Το λόγιον διασώζεται και από τους τρεις Συνοπτικούς Ευαγγελιστές με κάποιες μικρές παραλλαγές² και πρέπει για την κατανόσή του να συνδυασθεί με

την αμέσως επόμενη φράση του Ιησού προς τους εκπληκτους για τον απόλυτο χαρακτήρα της διαβεβαίωσης του μαθητές «παρὰ ἀνθρώποις τοῦτο ἀδύνατόν ἐστιν, παρὰ δὲ τῷ Θεῷ πάντα δυνατόν» (Ματθ. 19,26 και παράλλ.). Το ερώτημα που θα εξετάσουμε είναι, εάν η λ. κάμηλος εδώ δηλώνει το ζώο καμήλα ή το καραβόσχοινο (το παλαμάρι). Η αφορμή γι'αυτό το σύντομο άρθρο παρέχεται από σχετικό άρθρο του Ομότιμου Καθηγητή της Γλωσσολογίας (ΑΠΘ) και φίλου κ. Χαράλαμπου Συμεωνίδη στο περιοδικό *Ενατενίσεις* (2013, τεύχ. 20, Μά-

¹ «Αρχων» χαρακτηρίζεται στη διήγηση του Λουκά (18,18), στον Ματθαίο και Μάρκο γενικά κάποιος («εἷς»), ο οποίος στη συνέχεια του Ματθαίου χαρακτηρίζεται ως «νεανίσκος» (19,20).

² Στον Ματθ. αντί «τρυπήματος» ορισμένα χειρόγραφα έχουν «τρήματος» ή κατ' επίδραση του Μάρκ. «τρυμαλιάς», στον Μάρκ. αντί «τρυμαλιάς» έχουν «τρήματος» ή «τρυπήματος» και αντί «ραφίδος» «βελόνης» και στον Λουκ. αντί «τρήματος» έχουν «τρυπήματος» ή «τρυμαλιάς» και αντί «βελόνης» «ραφίδος».

ἴος-Αύγουστος, σ.61-63) με τίτλο: «Το Ευαγγελικό ‘κάμηλος’ σημαίνει την καμήλα ή το παλαμάρι;». Στο ερώτημα αυτό απαντά ο συγγρ. αποδεχόμενος τη β’ άποψη με γλωσσολογικά επιχειρήματα άξια προσοχής. Εμείς θα εξετάσουμε εδώ το σχετικό λόγο του Ιησού μέσα στο γενικότερο ερμηνευτικό πλαίσιο, στις παροιμιακές εκφράσεις και τα πολιτιστικά δεδομένα της εποχής του κειμένου. Πιστεύουμε ότι ο επιστημονικός διάλογος, όταν γίνεται με καλή πρόθεση, προάγει την έρευνα και με την πεποίθηση αυτή γράφεται το παρόν άρθρο χωρίς καμία αιχμή κατά του αγαπητού συναδέλφου, του οποίου τις γλωσσολογικές επισημάνσεις εκτιμώ βαθύτατα και σέβομαι.

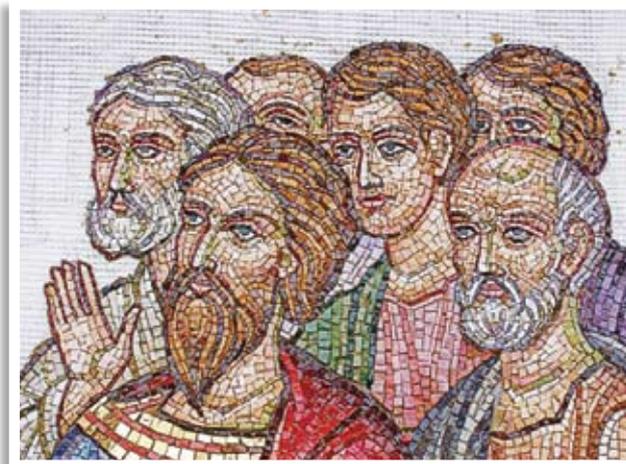
1. «Η εικόνα που χρησιμοποιεί ο Χριστός», γράφει ο κ. Συμεωνίδης, «είναι απόλυτα κατανοητή από τους ψαράδες, καθώς είναι παρμένη από την ίδια καθημερινή τους ενασχόληση, εφόσον πολύ συχνά μπαλώνουν τα δίχτυά τους με τις βελόνες που χειρίζονται οι ίδιοι» (σ. 63) και αμέσως κατόπι κάνει λόγο για «λογική εξέταση του χωρίου». Το επιχείρημα της εκλογίκευσης αδυνατίζει τη θέση που υποστηρίζει ο συγγρ., δεδομένου ότι, όπως γνωρίζουν οι ασχολούμενοι με την κριτική του κειμένου της Καινής Διαθήκης, αλλά και άλλων αρχαίων κειμένων, όταν μια ανάγνωση είναι πιο λογική και κατανοητή, αποτελεί μεταγενέστερη «βελτίωση» του κειμένου, ενώ η δυσκολότερη στην κατανόησή της γραφή είναι ισχυρότερη και αρχαιότερη, κατά το γνωστό αξίωμα, που ασφαλώς γνωρίζει ο κ. Σ., “lectio difficilior potior”. Έτσι, μερικοί μεταγενέστεροι αντιγραφείς χειρογράφων στην επιθυμία τους να καταστήσουν το κείμενο πιο λογικό αντικατάστησαν το κάμηλος (με ήτα) με το κάμιλος (με γιώτα) που σημαίνει παλαμάρι αλλά δεν απαντά πριν από τον 10^ο μ.Χ. αιώνα. Αυτό συμβαίνει στην περίπτωση του Μάρκ. 10, 25 στα μικρογράμματα χειρόγραφα 13 (του 13^{ου} αι. που βρίσκεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη των Παρισίων με αρ. Bibl. Nat. Gr 50), και 28 (του 11^{ου} αι., στην ίδια βιβλιοθήκη Bibl. Nat. Gr 379) και στην περίπτωση του Λουκ. 18, 25 στα χειρόγραφα S (ή 028) κεφαλαιογράμματο του 10^{ου} αι. (με χρονολογία 949, που βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη του Βατικανού Vat. gr 354), στην ομάδα 12 χειρογράφων που χαρακτηρίζονται διεθνώς ως f¹³ (ή ομάδα Ferrar), στο 1010 (του 12^{ου} αι. της Μονής Ιβήρων αρ.738 [66], και

στο 1424 (του 9/10^{ου} αι, στο Maywood, Theol. Sem. Gruber Ms 152) και σε μερικά άλλα. Η λ. κάμιλος που έχουν τα παραπάνω χειρόγραφα σημαίνει το «παχύ σχοινίον» κατά το λεξικό Σουίδα ή Σούδα και Σχόλια εις Αριστοφάνους Σφήκες 1030 που παραθέτουν οι H.G/Liddell- R.Scott με το σχόλιο: «Η λ., κάμιλος πιθανώς έχει την αρχήν αυτής εκ του γνωστού χωρίου της Κ.Δ. (Ευαγ. κ. Ματθ. 10^ο 24 ‘ευκοπώτερόν εστιν...’), ένθα υπό τινων ενομίσθη καταλληλοτέρα προς την παρομοίωσιν η έννοια του σχοινίου ή της καμήλου. Αλλά οι Άραβες έχουσι παροιμίαν περί ελέφαντος διερχομένου δια της οπής της βελόνης. Και το ‘διυλίζοντες τον κώνωπα την δε κάμηλον καταπίνοντες’ είναι ομοίως παροιμιώδης φράσις εν τω Ευαγ. κ. Ματθ. κγ’ 24»³. Ας σημειωθεί ότι την λ. κάμιλος δεν υιοθετεί καμία από τις παλιές ή νέες κριτικές εκδόσεις της Κ.Δ., ενώ όλες οι σύγχρονες ξενόγλωσσες και ελληνικές μεταφράσεις της Κ.Δ. (βλ. ηλεκτρονικό πρόγραμμα Bibleworks 9) υιοθετούν την έννοια καμήλα.

2. Μία διευκρίνιση για τις αρχαίες ανατολικές μεταφράσεις της Κ.Δ. που επικαλείται ο συνάδελφος. Κατά το κλασικό Αρμενικό Λεξικό Nor Bargirk Haygazian Lezvi, τόμ. II, σ. 189, η λ. «Malkh» έχει δύο έννοιες 1) καμήλα και 2) καρβόσχοινο, καλώδιο. Επίσης η Αραβική λ. «jamal» σημαίνει μόνο καμήλα. Τέλος, κατά το Thesaurus Syriacus του R. Payne Smith, Gamal σημαίνει «καμήλα» (σύμφωνα με πληροφορία του Αρμενικής καταγωγής συναδέλφου της Π.Δ. σε Πανεπιστήμιο του Καναδά και επί σειρά ετών συμβούλου των μεταφραστών των Ενωμένων Βιβλικών Εταιριών Manuel Jinbachian, τον οποίο και ευχαριστώ). Πέραν των παραπάνω διευκρινίσεων οι γλωσσολογικές παρατηρήσεις του συναδέλφου είναι σημαντικές και αξιοπρόσεκτες, δεν είναι όμως αποφασιστικής σημασίας για την ερμηνεία του χωρίου. Αποτελούν μια λαμπερή ψηφίδα στο ψηφιδωτό του εξεταζόμενου ευαγγελικού χωρίου, για να έχει όμως κανείς μια συνολική εικόνα του ψηφιδωτού και να το κατανοήσει σωστά, χρειάζεται η όλη ατμόσφαιρα του ιουδαϊκού κόσμου της εποχής του, με τις παροιμιακές εκφράσεις του που δηλώνουν το δύσκολο ή και αδύνατο κάποιος ενέργειας με τη χρήση εικόνων, όπως της καμήλας ή του ελέφαντα που δεν μπορεί να διέλθει από οπή βελόνας⁴.

³ H.G/Liddell- R.Scott, Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης, μεταφρασθέν εκ της Αγγλικής εις την Ελληνική υπό Ε. Π. Μόσχου, επιστασία Μ. Κωνσταντινίδου, τόμ.2, σ.592, εκδότης Ι. Σιδέρης, Αθήνα χ.χ.

⁴ Ότι πρόκειται για τη βελονότρυπα δέχονται όλες οι ελληνικές και ξενόγλωσσες μεταφράσεις του χωρίου, πλην της του Π. Τρεμπέλα, ο οποίος μεταφράζει «...από την τρύπα που ανοίγει η βελόνα» (Η Καινή Διαθήκη μετά συντόμου ερμηνείας, 1985, 25η έκδ., σ. 84, 182. 326), της ερμηνευτικής απόδοσης του Ι. Κολιτσάρα, 1979, 10^η έκδ., σ. 85, 169, 286, και του Ντ. Χριστιανόπουλου, Το άγιο και ιερό Ευαγγέλιο κατά τον Ματθαίο, 1996, σ. 60, καθώς και του Αθ. Δελικωστόπουλου, Η Καινή Διαθήκη σε Νεοελληνική απόδοση, 1996, σ. 82, 143, 227.

3. Δεν είναι πλήρως ακριβής η άποψη του συναδέλφου ότι «οι Πατέρες της Εκκλησίας (όπως ο Παπίας, ο Ειρηναίος, ο Κλήμης Αλεξανδρείας [προφανώς εννοεί τον Κλήμεντα τον Αλεξανδρέα, που δεν υπήρξε ποτέ επίσκοπος Αλεξανδρείας – όπως υπονοεί η γενική], ο Ιερώνυμος) δέχονται ότι η Αραμαϊκή ήταν η αρχική γλώσσα στην οποία γράφηκαν τμήματα της Κ.Δ.» (σ.62). Το ακριβές είναι ότι μόνο ένας αρχικός πυρήνας του κατά Ματθαίον με λόγια του Ιησού γράφηκε στα Αραμαϊκά, όπως μας πληροφορεί ο Παπίας, επίσκοπος Ιεράπολης της Φρυγίας (125 μ.Χ.) γράφοντας τα εξής: «Ματθαῖος μὲν οὖν ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ τὰ λόγια συνετάξατο, ἠρμήνευσε δ' αὐτὰ ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος» (Ευσεβίου, Εκκλ. Ιστορία Γ' 39, 16). Επίσης ο Ειρηναίος στα τέλη του 2^{ου} αιώνα γράφει: «Ὁ μὲν δὴ Ματθαῖος ἐν τοῖς Ἑβραίοις τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν διαλέκτῳ καὶ γραφὴν ἐξήνεγκε τοῦ εὐαγγελίου, τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου ἐν Ρώμῃ εὐαγγελιζομένων καὶ θεμελιούντων τὴν Ἐκκλησίαν» (Ευσεβίου, Εκκλ. Ιστορία Ε' 8, 2). Τα ίδια περίπου μας πληροφοροῦν και οι Ωριγένης (Ευσεβίου, Εκκλ. Ιστορία ΣΤ' 25, 4) και Επιφάνιος (Κατὰ Αἰρέσεων 30, 3), επιβεβαιώνοντας την πληροφορία του Παπία.

4. Οι ερμηνευτές Πατέρες της Εκκλησίας κατανοοῦν τη λ. κάμηλος με την ἔννοια της καμήλας, δεν αγνοοῦν ὅμως και την ἄποψη περί σχοινίου, την οποίαν αναφέρουν ως δευτέρα δυνατότητα, στη συνέχεια του λόγου τους ὅμως μιλοῦν μόνο για καμήλα, παραλείποντας τα περί σχοινίου⁵. Μόνο ο Κύριλλος Αλεξανδρείας – σ' αὐτό ομολογουμένως ο κ. Συμεωνίδης ἔχει ἀπόλυτο δίκαιο - ερμηνεύοντας το Λουκ.18, 25 δηλώνει σαφώς: «Κάμηλον ἐνταυθὰ φησιν, οὐ τὸ ζῶον τὸ ἀχθοφόρον, ἀλλὰ τὸ παχὺ σχοινίον, ἐν ᾧ δεσμεύουσι τὰς ἀγκύ-

ρας οἱ ναῦται...διὸ καὶ Θεοῦ ἔργον αὐτὸ ἔφησεν εἶναι, ἵνα δείξῃ ὅτι δεῖ τῆς χάριτος τῷ μέλλοντι τοῦτο κατορθοῦν» (PG 72, 429).

5. Από τους νεότερους και συγχρόνους υπομνηματιστές των τριῶν Συνοπτικῶν εὐαγγελιστῶν, ανεξάρτητα ἀπὸ την ομολογιακή τους προέλευση, ὅλοι δέχονται ὅτι στο ὑπὸ ἐξέταση λόγιο η λ. κάμηλος δηλώνει την καμήλα⁶.

Τέλος, 6. ἔχει αποφασιστικὴ σημασία το γεγονός ὅτι στην περιρρέουσα Ιουδαϊκὴ ατμόσφαιρα της ἐποχῆς των Εὐαγγελίων κυριαρχοῦν παροιμιακὲς ἐκφράσεις με εἰκόνες που ἀναφέρουν την καμήλα ἢ τον ἐλέφαντα που δεν διέρχονται δια της οπῆς βελόνης προς δήλωση του δυσχεροῦς ἢ και ἀδυνάτου χαρακτήρα κάποιου ἐγχειρήματος. Στο Ταλμούδ π.χ. για να περιορισθούμε σε ἓνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα, ἀπαντᾷ η φράση προς δήλωση του ἀδυνάτου: «ελέφας διερχόμενος δια της οπῆς βελόνας» (Berachoth 55b και Baba Metzia 38b). Παρόμοια παροιμιακὴ ἐκφραση του ἀδυνάτου ἢ δυσκόλου που υπερνικεῖται με την πίστη του ἀνθρώπου ἀπηχεῖται στη φράση του Ιησού, «Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, μετάβα ἔνθεν ἐκεῖ, καὶ μεταβήσεται. καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσει ὑμῖν» (Ματθ. 17, 20). Επίσης: «Ἐὰν ἔχητε πίστιν καὶ μὴ διακριθῆτε...κἂν τῷ ὄρει τούτῳ εἴπητε, ἄρθητι καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, γενήσεται». Και γενικεύοντας σημειώνει: «Καὶ πάντα ὅσα ἂν αἰτήσητε ἐν τῇ προσευχῇ πιστεύοντες λίψετε» (Ματθ. 21, 21. βλ και Μάρκ. 11, 23. Α' Κορ. 13, 2). Στο ἴδιο κλίμα της υπερβολῆς με εἰκόνες της ἐποχῆς ἐντάσσεται και το λόγιο του Ιησού για την καμήλα που εἶναι ἀδύνατο να διέλθει ἀπὸ την οπῆ βελόνας.

Τελικά, δεν πρέπει να παραβλέπει κανεὶς τις ἀντιλήψεις ἢ και ἐκφράσεις της περιρρέουσας ατμόσφαιρα της ἐποχῆς για την κατανόηση κάποιου εὐαγγελικοῦ λόγιου. Για το συγκεκριμένο λόγιο ἀς ἐπαναλάβουμε ὅτι η εἰκόνα του ἀδυνάτου που ἐκφράζει μετριάζεται ἢ και καταργεῖται με τη φράση του Ιησού που ἀκολουθεῖ: «Παρὰ ἀνθρώποις τοῦτο ἀδύνατόν ἐστιν, παρὰ δὲ Θεῷ πάντα δυνατά» (Ματθ. 19, 26. βλ. και Μάρκ. 10, 27. Λουκ. 18, 27). ■

⁵ Ἐκ των πολλῶν ἀναφέρουμε τους Κλήμεντα Αλεξανδρέα PG 9, 605. 9,632. Ἰωάννη Χρυσόστομο PG 51,20. PG 56, 275. PG 58, 605. PG 61, 495. PG 62, 467. Θεοφύλακτο PG 123, 1013. Ευθύμιο Ζυγαβινό PG 129, 525 κ.ά.π.

⁶ Ἀπὸ τα πολυάριθμα ερμηνευτικὰ υπομνήματα ἀναφέρουμε κατ'ἐπιλογὴν τα P.Bonnard, *L'Évangile selon Saint Matthieu*, 1963, σ.289. W.Lane, *The Gospel according to Mark*, 1979, σ. 369 (και ἰδιαίτερα σημ. 52), W.Grundmann, *Das Evangelium nach Matthäus*, 1968, σ. 434., του ἰδίου, *Das Evangelium nach Markus*, 1965, σ. 213, του ἰδίου. *Das Evangelium nach Lukas*, σ. 353, κ.π.ά.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΩΝ «ΠΡΩΤΕΙΩΝ» ΣΤΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

● Τοῦ Βασιλείου Τ. Γιούλτσπ

Ὁμότιμου Καθηγητῆ Θεολογικῆς Σχολῆς ΑΠΘ

ΓΕΝΙΚΑ

Ἡ Ἐκκλησία, στή διάρκεια τῶν δύο χιλιετιῶν τῆς πορείας της, στάθηκε πάντοτε κοντά στίς ἀγωνίες, τά ἀδιέξοδα καί τά προβλήματα τοῦ ἱστορικοῦ ἀνθρώπου. Ἡ σταθερότητα στή διατήρηση αὐτῆς τῆς στάσεως δέν ἐπηρεάστηκε ποτέ ἀπό τίς περιοδικές διαταράξεις τῶν σχέσεων τοῦ πλάσματος μέ τόν Πλάστη του. Γι' αὐτό καί εἶναι δύσκολο, ἂν ὄχι παράλογο νά ἀποσυνδέσει κανεῖς τήν Ἐκκλησία ἀπό τόν κόσμο, νά ἀγνοήσει τή μέριμνά της γιά τόν ἄνθρωπο, τίς κοινωνίες του καί τόν πολιτισμό. Ἡ μέριμνα, πού ἐμπειρικά μεταμορφώνεται σέ ποιμαντική εὐθύνη, ἱεραποστολή, ἀγιασμό καί φιλανθρωπία, βλέπει τίς δραματικές συνέπειες τῆς πτώσεως, τά δεινά καί τίς περιπέτειες τοῦ «πεπτωκότος», τήν κρίση τῆς ἱστορίας καί τό ἀπώτερο πεπρωμένο τοῦ πλανήτη. Βλέπει ἀκόμη τή διατάραξη στό πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἰσορροπίας τῆς κτίσεως καί τῆς ἀλλοιώσεως τοῦ σκοποῦ τῆς δημιουργίας¹.

Εἶναι ἡ ἀσκητική θέαση τοῦ κόσμου, πού συνειδητοποιεῖ τά ἀποτελέσματα τοῦ ὀλισθήματος τῶν πρωτοπλάστων, καί στρέφει μέ αἰσιοδοξία καί ἐλπίδα τόν πιστό στήν ὑπέρβαση, στό κεντρικό γεγονός τῆς Πεντηκοστῆς, τήν ἔνθεν ἀποστολή τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐδῶ ἔχει τήν ἀπαρχή της ἡ δυνατότητα ἐπιστροφῆς στή «χαμένη πατρίδα», τόν «ἀπολεσθέντα παράδεισο». Εἶναι τό λύτρο τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ὡς ἐπανάκτηση τοῦ «κατ' εἰκόνα», εἶναι ἡ ἐκπλήρωση τῆς προφητικῆς ὑποσχέσεως τοῦ Κυρίου γιά τήν κάθοδο καί τήν ἀέναυ παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στόν κόσμο. Τό ἐπιβεβαιώνει ἡ χρήση τοῦ λειτουργικοῦ-ἐνεστωτικοῦ χρόνου στό θριαμβικό ἰδιόμοελο τοῦ ἔσπερινοῦ τῆς Πεντηκοστῆς: «Πάντα χορηγεῖ τό Πνεῦμα τό ἅγιον, βρούει προφητείας, ἱερέας τελειοῖ, ἀγραμμάτους σοφίαν ἐδίδαξεν, ἀλιεῖς θεολόγους ἀνέδειξεν, ὅλον συγκροτεῖ τόν θεσμόν τῆς Ἐκκλησίας...».

Κατά τήν ὀρθόδοξη θεολογία ἡ Ἐκκλησία ἀγκαλιάζει καί συνέχει τόν ἄνθρωπο καί τή δι-

μιουργία, δυναμικά δέ τείνει στήν ἐσχατολογική ἀνακεφαλαίωση τῶν πάντων. Εἶναι, λοιπόν, αὐτονόπη ἡ διαχρονική μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας γιά τόν ἄνθρωπο, τόν κόσμο καί τήν ἱστορία, ὄχι μόνο τοῦ σήμερα, ἀλλά καί τοῦ ἐγγύς καί τοῦ ἀπώτερου αὔριο. Τήν ἴδια μέριμνα ἐκφράζει καί ἡ θεολογία, ὅταν στήν ἴδια προοπτική ἐρμηνεύει ὡς αἴτιο τῶν τοπικῶν ἢ διεθνῶν ἀπανθρωπισμῶν, τή διάσταση μεταξύ δόγματος καί ἥθους, ἐνῶ ἐντοπίζει στή ζεύξη τῆς πίστεως μέ τή ζωή, τό θρίαμβο τῆς Ἐκκλησίας καί τήν εἰσβολή τῆς αἰωνιότητας στόν ἐπίγειο χρόνο μας. Ἡ ἐνότητα δόγματος καί ἥθους ἀποτελεῖ θεμελιώδη προϋπόθεση τῆς αὐθεντίας καί κριτήριό τῆς ὀρθῆς πορείας τῆς Ἐκκλησίας μας.

Στή ροή αὐτοῦ τοῦ ἐπίγειου, καί ταυτόχρονα ἐκκλησιαστικοῦ χρόνου, ἡ θεολογία καταγράφει τή συνάντηση τῆς ὑπερβατικῆς ἀλήθειας μέ τίς προσωπικές ὑπάρξεις καί τίς τοπικές κοινότητες, ἔστω καί ἂν αὐτές οἱ τελευταῖες ἀνθρωπίνως ἀποστασιοποιοῦνται συχνά ἀπό τήν ὑπερβατική ἀλήθεια, καί ἀκόμη, ἔστω καί ἂν αὐτή ἡ ἀλήθεια χρησιμοποιεῖται, ὄχι σπάνια, ὡς «ἄλλοθι» ἀπό τήν προσωπική ἢ τήν κοινωνική πρακτική. Ἐδῶ φαίνεται καθαρά πόσο ἐλεύθεροι εἶναι οἱ πολιτισμοί καί ἡ ἱστορία νά παραποιοῦν ἀκόμη καί τόν φυσικό νόμο τῆς συνειδήσεως καί νά ἀλλοιώνουν τό νόημα τῆς δημιουργίας.

Τό «ἀνθρωπίνως», πού ἀναφέρθηκε προηγουμένως, ἀνάγεται στήν ἐλεύθερη χρήση τοῦ αὐτεξουσίου. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος νά πιστεύει, καί ἐπίσης ἐλεύθερος νά ἀμφιβάλλει, νά ἀπορρίπτει καί νά ἀμφισβητεῖ. Τήν ἐλευθερία, αὐτό τό θεῖο δῶρο καί ἀποκλειστικά ἀνθρώπινο προνόμιο, τό διαστρέφει καί τό παραμορφώνει ἡ ἀνθρώπινη ἀλαζονεία, ἐνῶ πολλές φορές τό ὀδηγεῖ ἔξω ἀπό τά ὅρια τῆς λογικῆς, τό εὐτελίζει καί τό χρησιμοποιεῖ μέ ἐχθρότητα καί μῖσος, γιά διώξεις καί φονικούς ἀφανισμούς ἀθῶων, γιά ἐκατόμβες θυμάτων, γιά μαχητικό μένος ἐναντίον τῆς πίστεως, γιά ὑβριστική στάση μπροστά στό θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἱστορία ἔχει καταγράψει ἀναρίθμητο πλῆθος περιπτώσεων ἀχρειώσεως τῆς ἐλευθερίας, ἀλλά ἡ συγκλονιστικότερη ἐμπειρία βιώθηκε ἀπό τήν ἴδια τήν Ἐκκλησία, μέσα ἀπό διώξεις πού τῆς ἐπέβαλαν οἱ ἐχθροί τῆς πίστεως

¹ Ὁ ἱερός Χρυσόστομος σημειώνει: «... καθάπερ ἐξ ἀρχῆς τοῦ πρωτοπλάστου ἀμαρτῶντος, ἡ γῆ τήν κατάραν ἐδέξατο, οὕτω καί νῦν τοῦ ἀνθρώπου μέλλοντος ἀφανίζεσθαι, καί τά ἄλογα κοινωνεῖ τῆς τιμωρίας. Ὡσπερ δέ εὐδοκιμοῦντος τοῦ ἀνθρώπου, καί ἡ κτίσις κοινωνεῖ τῆ τοῦ ἀνθρώπου εὐημερία». Λόγος παραινετικός εἰς τήν εἴσοδον τῆς Ἁγίας Τεσσαροκοστῆς, Ὁμιλία ΚΒ', PG 53, 193, 16-21' καί ἐπίσης TLG, In Genesim XXII, Vol 53, pg 193, In 16-21.

κατά τήν χρονική διαδρομή τῶν δύο χιλιάδων ἐτῶν. Παρά ταῦτα ἡ Ἐκκλησία ἐπέζησε κι οἱ δι-
ώξεις ἀποτελοῦν τόν πιό πολύτιμο θρίαμβό της. Ἡ Ἐκκλησία ὑπάρχει, γιά νά ἀγωνιᾷ, νά διδά-
σκει, νά καθοδηγεῖ, νά ποιμαίνει, νά διακονεῖ,
νά συγχωρεῖ, νά σώζει καί νά ἀγιάζει. Αὐτή ἡ ἰδι-
ότυπη «θεσμική» ὑπόστασή της, πού τή διαφο-
ροποιεῖ ἀπό ὅλες τίς ἄλλες θεσμικές λειτουρ-
γίες, ἐμπεριέχει πέρα ἀπό τόν χαρισματικό καί
ἀποφατικό της χαρακτήρα καί τό λογικό πα-
ράδοξο μιᾶς «μωρίας», ἀνάλογης πρὸς τή «μωρία
τοῦ Σταυροῦ», ἀφοῦ ἡ στάση καί ὁ προσανατολι-
σμός της εὐθυγραμμίζονται πρὸς μία ὑπερ-λο-
γική πραγματικότητα, δυσνόητη ἢ ἀκατανόητη
γιά τόν χοϊκό ἄνθρωπο, τή «Βασιλεία τοῦ Θεοῦ».
Μέ δεδομένη, λοιπόν, μιᾶ τέτοια δέσμευση δέν
μποροῦμε παρά νά ἀποδεχθοῦμε ἀνάλογη προ-
σέγγιση στήν ἐρμηνεία καί τήν κατανόηση τῆς
θεματικῆς μας ἔννοιας, δηλαδή τῆς ἔννοιας τῶν
«πρωτείων», μέ ἄλλα λόγια τῆς θεολογίας τῆς
ἐξουσίας.

Η ΒΙΒΛΙΚΗ ΑΠΟΨΗ

Ἀρχικά ἐνδιαφέρει νά δοῦμε τή βιβλική ἀπο-
ψη, ἀφοῦ ὡς γνωστό τά σχετικά κείμενα ἀπο-
τελοῦν τό βᾶθρο, τό ἔδαφος, πάνω στό ὁποῖο
στήριξε ἡ πατερική γραμματεία τή θεολογία
τῆς Ἐκκλησίας. Τό σημαντικότερο κείμενο ἀνα-
φέρεται στό γνωστό περιστατικό τῶν υἱῶν τοῦ
Ζεβεδαίου, Ἰακώβου καί Ἰωάννη². Ἡ πιό λεπτο-
μερής ἀφήγηση καταγράφεται ἀπό τόν Εὐαγ-
γελιστή Μάρκο, χωρίς νά λείπουν οἱ σχετικές
ἀναφορές ἀπό τά κείμενα τῶν Συνοπτικῶν. Γιά
τήν κατανόηση τῶν στοιχείων τῆς ἀφηγήσεως
πρέπει νά λάβουμε ὑπόψη μας τή χρονική περί-
οδο κατά τήν ὁποία ἐκτυλίσσονται τά γεγονότα.
Ὁ Ἰησοῦς καί οἱ μαθητές του πορεύονται πρὸς
τά Ἱεροσόλυμα. Ἦδη ὁ Διδάσκαλος κατά τίς συ-
ζητήσεις του ἀφήνει νά διαφανοῦν προφητικά,
αὐτά πού σύντομα θά ἀκολουθήσουν, δηλαδή
ἡ σύλληψή του, ἡ στάση τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἱερατεῖ-
ου, ἡ ἐγκατάλειψή του ἀπό τούς μαθητές του,
τά Πάθη καί ἡ Ἀνάστασή του.

Εἶναι βέβαιο ἀπό τίς ἀντιδράσεις τους ὅτι
καί ὁ Πέτρος καί οἱ δύο προαναφερθέντες
ἀδελφοί, ἴσως δέ καί ἄλλοι ἀπό τούς μαθητές
δέν ἔχουν συνειδητοποιήσει πλήρως τήν κρισι-
μότητα τῶν καιρῶν καί κυρίως τή σημασία τῆς

ὑποσχέσεως τοῦ Ἰησοῦ γιά τόν ἐρχομό τῆς Βα-
σιλείας του. Ὅλοι τους ἀνδρώθηκαν στό κλίμα
μιᾶς ἐγκοσμιοκρατικῆς προσδοκίας πού ἀνέ-
μενε τήν ἐκπλήρωση τῶν Γραφῶν μέ τήν ἐξοδο
τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπό τίς ἐθνικές περιπέ-
τειες καί ταπεινώσεις του, τή δικαίωσή του, τήν
ἐκδίωξη τῶν Ρωμαίων ἀπό τήν Ἁγία Γῆ καί τήν
ἐγκατάσταση μιᾶς παγκόσμιας βασιλείας, μέ
τήν ὑποταγή ὅλων τῶν λαῶν στόν ἀναμενόμενο
Μεσσία. Ἔτσι οἱ δύο ἀδελφοί ἀποτολμοῦν νά
πλησιάσουν «κατ' ἰδίαν» τόν Διδάσκαλο καί νά
ὑποβάλουν τό αἴτημά τους· δύο θέσεις ἐξουσί-
ας, δεξιά καί ἀριστερά τοῦ Μεσσία.

Ἡ ἀπάντηση, πέρα ἀπό τήν ἐκπληξη-
παράπονο τοῦ Κυρίου ὅτι δέν κατενόησαν τά
λόγια του, δίδει τό πραγματικό περιεχόμενο τῆς
ἐξουσίας. «Οἴδατε», λέει, «ὅτι οἱ δοκοῦντες ἄρ-
χειν τῶν ἐθνῶν, κατακυριεύουσιν αὐτῶν καί οἱ με-
γάλοι αὐτῶν, κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν· οὐχ οὕτως
δέ ἔσται ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ὅς ἐάν θέλῃ γενέσθαι μέγας
ἐν ὑμῖν, ἔσται ὑμῶν διάκονος, καί ὅς ἂν θέλῃ ὑμῶν
γενέσθαι πρῶτος, ἔσται πάντων δοῦλος· καί γάρ ὁ
Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἤλθε διακονηθῆναι, ἀλλά
διακονῆσαι, καί δοῦναι τήν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον
ἀντί πολλῶν»³. Ἡ ἀπάντηση αὐτή τοῦ Κυρίου
ἐμπεριέχει μιᾶ διαπίστωση, μιᾶ ὑπόδειξη καί
μιᾶ πρωτάκουστη ἀλήθεια.

Ἡ διαπίστωση δέν καλύπτει ἀπλά τή συγκε-
κριμένη ἐποχή. Ἀγκαλιάζει τήν κοσμική ἱστο-
ρία, τήν ἀνατέμνει διαχρονικά καί ἀποκαλύ-
πτει μιᾶ ὀδυνηρή κοινωνική παθολογία πού
δέν κολακεύει διόλου τή δομή, τή φύση, τά χα-
ρακτηριστικά καί τή φήμη κάθε θεσμικῆς ἐξου-
σίας. Εἶναι ἀκόμη κι ἡ προφητική ἀποκάλυψη
τοῦ κοινωνικοῦ καί πολιτικοῦ μέλλοντος πού
δέν πρόκειται νά ἀλλάξει ἂν δέν ἀλλάξουν οἱ
προθέσεις καί ἡ ἠθική αὐτῶν πού κυβερνοῦν.
Διαβάζουμε ἀπό τό μεταφρασμένο κείμενο: «Ξέ-
ρετε ὅτι, αὐτοὶ πού θεωροῦνται ἡγέτες τῶν ἐθνῶν,
ἀσκοῦν ἀπόλυτη ἐξουσία πάνω τους, καί οἱ ἄρχον-
τές τους καταδυναστεύουν τά (ἔθνη)».

Ἡ ὑπόδειξη ἀκολουθεῖ τή φανέρωση στοῦς
μαθητές μιᾶς διαλεκτικῆς ἀντιθέσεως στή στα-
θερά μόνιμη πρακτική πού σχεδόν ταυτίζει τήν
ἐξουσία μέ τήν καταδυναστευση. Μπροστά σέ
μιᾶ τέτοια πραγματικότητα συνιστᾶται ἡ ἀπο-
φυγή καταστάσεων πού προκαλοῦν μόνον ὀδύ-
νη καί τραυματικές ἐμπειρίες. Εἶναι ἀκριβῶς

² Περισσότερα βλ. Ἰω. Δ. Καραβιδόπουλου, «Ἡ ἡγεσία ὡς διακονία. Σχόλιο στό Μρ 10, 42-45», *Βιβλικές Μελέτες*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 307-312.

³ Μάρκ. 10, 42-45.

«σμιείον αντιλεγόμενον»⁴, πού ανατρέπει τήν κρατούσα αυτονόμη δομή καί διαχείριση τῆς ἐξουσίας. Γι' αὐτό καί δέν ἔχει θέση στήν νέα πραγματικότητα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ προτροπή στους μαθητές εἶναι σαφής: «Σ' ἐσᾶς δέν πρέπει νά συμβαίνει αὐτό, ἀλλά ὅποιος θέλει νά γίνει μέγας ἀνάμεσά σας, πρέπει νά γίνει ὑπηρετής σας· καί ὅποιος ἀπό σᾶς θέλει νά εἶναι πρῶτος, πρέπει νά γίνει δοῦλος ὄλων».

Τέλος, ἡ ἀλήθεια διατυπώνεται ὡς συμπέρασμα, γιά νά μὴν υπάρξει οὔτε ἡ ἐλάχιστη ἀμφιβολία, καί μάλιστα μέ ἀναφορά τοῦ Κυρίου στό πρόσωπο καί τήν ἀποστολή του. Εἶναι φανερό ὅτι οἱ μαθητές συγχέουν τήν ἔννοια τῆς ἐξουσίας μέ μιὰ σειρά προνομίων καί ἀξιωματιῶν. Δέν ἔχουν λάβει μέχρι στιγμῆς τόν φωτισμό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, γι' αὐτό σκέπτονται καί ἀντιδροῦν ὡς ἀπλοϊκοὶ Ἑβραῖοι, μέ γνώμονα τίς συλλογικές, σαφῶς, ἐγκοσμιοκρατικές προσδοκίες τοῦ λαοῦ. Αὐτές τίς προσδοκίες ἔρχεται νά συνταράξει ἡ ἀπροσδόκητη ἀλήθεια: ὅτι «ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου δέν ἦρθε γιά νά τόν ὑπηρετήσουν, ἀλλά γιά νά ὑπηρετήσει καί νά προσφέρει τή ζωὴ τοῦ λύτρου γιά ὄλους».

Μέ ἓνα τέτοιο συμπέρασμα μαραίνονται καί ἐξανεμίζονται ὅλες οἱ προσωπικές φιλοδοξίες πού εἶναι πολύ πιθανό νά ἔτρεφαν οἱ μαθητές. Τελικά, ἡ Βασιλεία τοῦ Ῥαββί ἦταν ἔξω ἀπό τίς προσδοκίες τους, ἀφοῦ τό νόημα τῆς ἐξουσίας σέ ὅποιαδήποτε θεσμική της προοπτική, ἄκουσαν νά συνδέεται μέ τή διακονία, κι ὁ ἀληθινὸς φορέας της ἔπρεπε νά γίνει διάκονος καί ὑπηρετῆς τῶν ἄλλων. Δέν ἄργησε μάλιστα ἡ ἀποψη αὐτή νά διατυπωθεῖ καί ἐπίσημα ἀπό τό στόμα τοῦ Διδασκάλου μπροστά στόν φορέα τῆς ρωμαϊκῆς ἐξουσίας, τόν ἑπαρχο τῆς Ἰουδαίας Πιλάτο, ὅτι «ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου»⁵. Κι ἀκόμη, ἀκολούθησε κι ἡ ἀμφισβήτηση τῆς ἐξουσίας τοῦ ἴδιου τοῦ ἡγεμόνα, ὅταν μέ τήν ἀναφορά της στόν Θεό, χαρακτηρίσε δοτή τήν ἐξουσία τοῦ Πιλάτου, καί τόν ἴδιο οὐσιαστικά ἀνάξιο διαχειριστή της. «Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἀνωθεν· διὰ τοῦτο ὁ παραδιδούς μέ σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει»⁶. Μέ τήν ἀναφορά ὅμως αὐτή θά ἀσχοληθοῦμε ἀργότερα. Ἐδῶ δύο λόγια μόνο γιά νά κλείσουμε τή βιβλική ἀποψη.

Στήν νέα περίοδο τῆς ἱστορίας, πού ἐγκαινι-

άζεται μέ τήν ἐνσάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου, τήν κάθοδο τοῦ Παρακλήτου καί τή φανέρωση τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἐξουσία, μέ ὅποιαδήποτε μορφή της, χωρίς καμιά ἀπολύτως ἐξαιρεση, πρέπει νά βιώσει κατὰ τοὺς λόγους καί τό παράδειγμα τοῦ Κυρίου τό περιεχόμενο τῆς προσφορᾶς καί τῆς διακονίας, μέ πνεῦμα θυσίας πρὸς τοὺς ἄλλους. Κάθε θεσμικό ἀξίωμα δέν μπορεῖ καί δέν πρέπει νά ἀσκειῖται ὡς πηγὴ δυνάμεως καί γοήτρου, ἀλλ' ὡς ἔκφραση ἀποστολῆς διακονίας⁷. Φυσικά, ἡ ἀνθρώπινη ἀδυναμία ὑποκύπτει συχνά στόν πειρασμό τῆς καταχρήσεως καί τῆς φιλοδοξίας, ἀλλ' ἡ συναίσθηση τῆς εὐθύνης καί ἡ ιδιότητα τοῦ πιστοῦ Χριστιανοῦ ἐμπεριέχουν δυνάμεις γιά τήν ὑπέρβαση τῆς ἀδυναμίας.

Ἡ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Οἱ ἀπαρχές ὀργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐντοπιζονται στό κείμενο τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Εἶναι γεγονός ὅτι μετά τήν Πεντηκοστή ἡ αὔξησις «τοῦ πλήθους τῶν πιστευσάντων» αὔξησε καί τή μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας γιά τό ποιμνιό της. Ἡ μέριμνα αὐτή ἐπέβαλε τήν ἐκλογή τῶν ἑπτὰ διακόνων, μέ ἀρχικά ἀποκλειστικό ἔργο,

⁴ Λουκ. 2, 34.

⁵ Ἰωάν. 18, 36.

⁶ Ἰωάν. 19, 11.

⁷ Βλ. Ἰω. Δ. Καραβιδόπουλου, «Ἡ ἡγεσία ὡς διακονία. Σχόλιο στό Μρ 10, 42-45», Βιβλικές Μελέτες, Θεσσαλονίκη 1995 σσ. 310, 311.

τό «*διακονεῖν τραπέζαις*»⁸. Ἐξάλλου προβλήματα ὀργανώσεως, μέ εὐθύνες λήψεως σοβαρῶν ἀποφάσεων, ἦταν φυσικό νά ἀνακύπτουν καθημερινά, καί οἱ Ἀπόστολοι μέ τούς Πρεσβυτέρους ἔπρεπε νά φροντίζουν γιά τήν ἐπίλυσή τους. Ἐνα τέτοιο πρόβλημα διαχειρίστηκε ἡ Σύνοδος τῶν Ἱεροσολύμων, ὅταν ἡ διακονία καί ἡ ἱεραποστολή πρὸς τούς ἐθνικούς ἐπέβαλαν λήψη φιλάνθρωπων μέτρων, καί μέ τήν παρέμβαση τοῦ Πέτρου, παράκαμψη τῶν σκληρῶν ἰουδαϊκῶν δεσμεύσεων πού εἶχαν προτείνει πιστοί, πρώην Φαρισαῖοι⁹.

Ἡ διακονική ἀποστολή καί φύση τῆς Ἐκκλησίας παγιώθηκε ἔκτοτε καί στάθηκε κριτήριο τῆς γνησιότητάς της. Ἄς σημειωθεῖ δέ ὅτι ἡ ἐσωτερική ὀργάνωση τῆς Ἐκκλησίας δέν πραγματοποιήθηκε κάτω ἀπό ὀμαλές συνθήκες, ἀλλά μέσα ἀπό δραματικές συγκρούσεις καί περιπέτειες τόσο κατά τήν περίοδο τῶν διωγμῶν ὅσο καί κατά τίς φάσεις ἀντιθέσεων ἀνάμεσα σ' αὐτήν καί τήν πολιτική ἐξουσία, ἀκόμη καί αἰῶνες μετά τήν ἀναγνώριση τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐπίσημης θρησκείας τῆς αὐτοκρατορίας.

Εἶναι ιδιαίτερα σημαντικό νά παρατηρήσουμε ὅτι τό διακονικό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας ἰσχυροποιήθηκε καί ἐκφράστηκε κατά τή βυζαντινή περίοδο, ὅταν ἡ Ἐκκλησία συνάντησε στό πρόσωπο εὐσεβῶν αὐτοκρατόρων τή βούληση γιά πνευματική συνεργασία, μέ σκοπό τήν «*εἰρήνην καί εὐδαιμονίαν τῶν ὑπηκόων*». Σέ μιά θαυμάσια Ὀμιλία του ὁ ἱερός Χρυσόστομος θέτει τό αἰφνιδιαστικό ἐρώτημα: «*εἰπέ μοι, τί ἐστὶν ἄρχοντας ἴδιον; ἄρα οὐχὶ τό ὠφελεῖν τοὺς ἀρχομένους καί εὐεργετεῖν; Τί οὖν, ἂν τοῦτο μὴ γένηται; πῶς ἑτέρουσ ὠφελήσει ὁ ἑαυτὸν μὴ ὠφελήσας; ὁ μυρίας ἔχων τυρανίδας ἐν τῇ ψυχῇ τῶν παιδῶν πῶς τὰς ἑτέρων ἐκκόψει;*»¹⁰. Μερικούς αἰῶνες ἀργότερα ὁ Πατριάρχης Φώτιος θά παρατηρήσει: «*Ἄρχοντας γάρ ὡς ἀληθῶς μὴ τῆς ἰδίας μόνον σωτηρίας ποιῆσθαι φροντίδα, ἀλλά καί τὸν ἐμπιστευ-*

θέντα λαόν τῆς ἰσῆς προνοίας καί εἰς τὴν αὐτὴν τῆς θεογνωσίας χειραγωγεῖν τε καί προσκαλεῖσθαι τελειότητα»¹¹. Ἔτσι στή συνείδηση τῆς αὐτοκρατορίας μορφοποιεῖται μιά «πολιτική θεολογία» πού ἀπετέλεσε ἔκφραση καί προσδοκία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος γιά τό ἰδεῶδες τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Στὴν κατεύθυνση αὐτή ἡ συμβολή τοῦ Μεγάλου Φωτίου λειτούργησε ἀποφασιστικά. Ἡ παιδεία, τό πλῆθος τῶν πολιτικῶν ἀξιωματῶν στά ὁποῖα διακρίθηκε, καί βέβαια οἱ ἐμπειρίες ἀπὸ τήν μακρὰ περίοδο ἐπικοινωνίας μέ διακεκριμένες πολιτικές προσωπικότητες ἐντὸς τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλά καί σέ ξένες χῶρες καί ἐπίσης ἡ γνώση τῶν μηχανισμῶν ἀσκήσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας, τὸν ὀδήγησαν στήν καταγραφή τῶν ὀρίων καί εὐθυνῶν της, καί τό πιό σημαντικό, στή διάκρισή της ἀπὸ τήν πατριαρχική ἐξουσία. Τό κείμενο τῆς «*Εἰσαγωγῆς*»¹², ἑνὸς σπουδαίου νομοκανονικοῦ ἔργου πού συντάχθηκε κατά τίς ὑποδείξεις τοῦ Μεγάλου Φωτίου, τήν περίοδο τῆς δεύτερης πατριαρχείας (879-886), ἀναφέρεται στή διάκριση τῶν δύο ἐξουσιῶν: «*Τῆς πολιτείας ἐκ μερῶν καί μορίων ἀναλόγως τῷ ἀνθρώπῳ συνισταμένης, τὰ μέγιστα καί ἀναγκαιότατα μέρη βασιλεὺς ἐστὶ καί πατριάρχης. Διὸ καί ἡ κατά τὴν ψυχὴν καί σῶμα τῶν ὑπηκόων εἰρήνη καί εὐδαιμονία, βασιλείας ἐστὶ καί ἀρχιερωσύνης ἐν πᾶσι ὁμοφροσύνη καί συμφωνία*»¹³. Ἡ δέ «*ἐκ τοῦ Θεοῦ*» προέλευση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀναγνωρίζεται ἀπὸ αὐτό τό Προσίμιο τῆς Εἰσαγωγῆς¹⁴. Ἐπίσης στίς Ὀμιλίες καί τίς Ἐπιστολές του ἡ αὐτοκρατορική ἐξουσία χαρακτηρίζεται «*θεοστεφής*», «*θεοφροῦρητος*», «*θεοκυβέρνητος*», καί ὁ αὐτοκράτορας «*φιλάνθρωπότητος*», «*στίλη ὀρθοδοξίας*», «*θεοστήρικτος*», «*θεοπρόβλητος καί θεοφιλέστατος*»¹⁵. Τέλος, στήν Ἐπιστολή του πρὸς τὸν Μιχαὴλ, τὸν ἀρχοντα Βουλγαρίας, μέ τὸν τίτλο: «*Τί ἐστὶν ἔργον Ἀρχontos*»¹⁶, ὁ μέγας αὐτός Πατριάρχης ὑποδεικνύ-

⁸ Πράξ. 6, 1-7.

⁹ Ὁπ. π., 15, 1-29.

¹⁰ Ἰω. Χρυσόστομος, *Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, Ὀμιλία 52,5, PG 60, 366.

¹¹ Φωτίου, *Ἐπιστολαὶ Α'* 6, 220.

¹² Παρότι στήν βιβλιογραφία συχνά ὁ ὅρος ἀπαντᾷ μέ τό ὄνομα «Ἐπαναγωγή», τό ὀρθό εἶναι: *Εἰσαγωγή*. (Βλ. *Ἐπαναγωγή τοῦ Νόμου* ἐν τῇ ἐκδόσει C. E.Z. von Lingenthal, *Jus Graecoromanum*, (ἐπιμελεῖα Ἰω. καί Π. Ζέπου), Αθήναι 1931.

¹³ *Εἰσαγωγή* 3, 242.

¹⁴ «Ὁ ποιῆσας πάντα Θεός... εἰσάγων τὴν τῆς μιᾶς δεσποτείας καί ἐνιαίας μοναρχίας κυριότητά τε καί ἐξουσίαν, οὐ προσωπικὴν δέ μοναρχίαν ἠνίξατο, ἀλλὰ τὴν τρισυπόστατον δεσποτείαν ἐμηνύσατο... Καί τοῦτο ἐκ τῆς φυσικῆς μοναρχίας καί τριαδικῆς δεσποτείας ἡ ἡμετέρα βασιλεία θεῶς πως καί ἀπορρητῶς μνηθεῖσα, ἐπὶ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ καί σωστικῶς νόμου ἀνάληψιν καί ἀγῶρευσιν μετὰ πολλῆς σπουδῆς καί ἐπιμελείας διηγήθη καί διανέστη» σ. 237.

¹⁵ Βλ. λεπτομέρειες Β. Τ. Γιούλτση, *Θεολογία καί διαπροσωπικαὶ σχέσεις κατὰ τὸν Μέγα Φώτιον*, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 140.

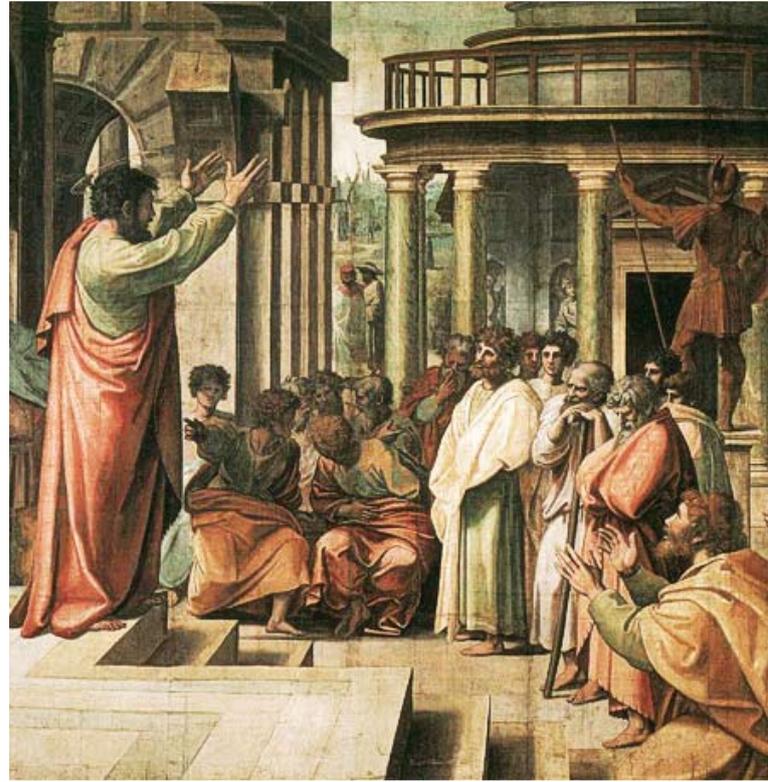
¹⁶ *Αὐτόθι* σσ. 144 κ. ἔξ. Εἰδικότερα βλ. Β. Laourdas, «A New Letter of Fotius to Boris», *Ἑλληνικά* 13(1959) 263-265.

ει έναν κώδικα πολιτικῆς ἠθικῆς μέ βάση τήν ὀρθόδοξη πνευματικότητα, προκειμένου ὁ νεοφώτιστος ἡγεμόνας νά βιώσει τό «*ἐνθεον ἦθος*» καί νά καταστεί ἄξιος τῆς ἐξουσίας πού τοῦ ἐμπιστεύθηκε ὁ Θεός¹⁷.

Γιά τήν συγκεκριμένη περίπτωση, στό κείμενο τῆς *Ὀμιλίας* τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, πού ἀναφέρθηκε προηγουμένως, διαπιστώνουμε τήν ὑπαρξη μιᾶς ἀπλοϊκῆς, ἀλλά πολύ πειστικῆς ἐπιχειρηματολογίας, πού συνδέει ἀδιάσπαστα τήν ἄσκηση ὄλων τῶν μορφῶν τῆς ἐξουσίας, μέ τήν κάθαρση τῆς ψυχῆς καί τήν πνευματική οἰκοδομή. Λέει, λοιπόν, ὁ ἱερός πατήρ: «*Εἰσὶν ἄρχοντες, ἑαυτῶν ἄρχοντες. Διά τρία γάρ εἰσὶν, ψυχῆ, οἰκία πόλει, οἰκουμένη... Δεῖ τοίνυν τόν μέλλοντα ἐπιστήσεσθαι οἰκίας, καί καλῶς αὐτήν οἰκοδομήσειν, πρότερον τήν ψυχὴν τήν ἑαυτοῦ ρυθμίζειν· οἰκία γάρ αὐτοῦ ἐστίν· εἰ δέ τήν ἑαυτοῦ μή δύνατο, ἔνθα μία ψυχὴ, ἔνθα κύριος αὐτός, ἔνθα αἰεὶ σύνεστιν ἑαυτῷ, πῶς τοὺς ἄλλους οἰκοδομήσει; Ὁ τὴν ψυχὴν τήν ἑαυτοῦ ρυθμίσει δυνάμενος, καί τό μέν ποιῶν ἄρχειν, τό δέ ἄρχεσθαι, οὗτος καί οἰκίαν δυνίσκεται· ὁ δέ οἰκίαν καί πόλιν· ὁ δέ καί πόλιν, καί οἰκουμένην. Εἰ δέ ψυχὴν οὐκ ἂν δύνατο, πῶς οἰκουμένην δυνίσκεται;*»¹⁸.

Σημαντικό ἐπίσης πρόβλημα εἶναι καί ἡ στάση τοῦ πιστοῦ ἔναντι τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἡ στάση αὐτή, ἀλλά καί ἡ διάκριση τῶν δύο ἐξουσιῶν ἔχει πλήρως διευκρινισθεῖ ἀπό τή σχετική μέ τό «*νόμισμα τοῦ κήνσου*» ἀπάντηση τοῦ Χριστοῦ. Τό «*ἀπόδοτε οὖν τά τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καί τά τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ*»¹⁹ περιορίζει τήν κρατική ἐξουσία στά ὅρια τοῦ κόσμου καί ταυτόχρονα ἐπιβεβαιώνει τόν συμβατικό καί πεπερασμένο χαρακτήρα της, χωρίς νά ἀμφισβητεῖ τή σημασία της γιά τήν ἐπίγεια ζωή.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος συμβουλεύει τοὺς Χριστιανούς νά ὑποτάσσονται στίς «*ὑπερέχουσες ἐξουσίες*», ἐπειδή κάθε μορφή τους προέρχεται ἀπό τόν Θεό. Δέν ἀποδίδει ὅμως σ' αὐτές χαρακτήρα ἀγιότητας, ἀλλά ἀπλά χρησιμότητα στήν ἀντιμετώπιση τῶν ἀρνητικῶν καταστάσεων τοῦ κόσμου. Ἔτσι ἡ ἔννοια τῆς ἐξουσίας, μέ τόν κοσμικό καί πεπερασμένο χαρακτήρα της, παραμένει σέ μία ἐπικουρική τροχιά κατά τήν προσπάθεια βελτιώσεως τοῦ κόσμου²⁰. Ἡ πραγματική μεταμόρφωση τοῦ κόσμου εἶναι δυνατή

μόνον, ὅταν ἐλευθερωθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπό τήν ἐξουσία τῶν παθῶν καί τοῦ θανάτου, ὅταν μέ τήν οἰκείωση τῶν δωρεῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐγκαταλείψει τήν κατάσταση τοῦ «*παρά φύσιν*» καί στραφεῖ στήν ἐπανοικείωση τοῦ «*κατά φύσιν*», μέ σταθερό προσανατολισμό πρὸς τή θέωση, στό «*ὑπέρ φύσιν*».

Στήν πατερική παράδοση εἶναι δεδομένη ἡ πρόθεση καί ἡ μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας νά ὀδηγήσει τοὺς πιστοὺς - καί βέβαια δέν διαφοροποιεῖται ἡ στάση της ἔναντι τῶν πιστῶν ἀρχόντων - στή μετάνοια καί τήν ἄσκηση τῶν ἀρετῶν. Ἡ εὐθύνη ἀπομακρύνσεως ἀπό τήν ψυχὴ τοῦ πιστοῦ τῶν ἁμαρτιῶν καί τῶν παθῶν καί ὁ ἀγώνας γιά τή μείωση τῶν στιγμῶν τῆς πτώσεως, δέν ἀπαλλάσσει κανέναν εἴτε αὐτός εἶναι ὑπὴκοος εἴτε εἶναι ἄρχοντας. Χωρίς, λοιπόν, νά ἐπιθυμεῖ ἡ Ἐκκλησία μία ἔμμεση ὑπαγωγή τῆς πολιτικῆς στήν ἐκκλησιαστική δικαιοδοσία, ἐνδιαφέρεται μέ τή χάρη τῶν μυστηρίων νά ἀγιάσει καί νά ἀνακαινίσει κάθε πιστό καί ὅλο τόν κόσμο, ἐπανασυνδέοντάς τον μέ τήν πρόνοια τοῦ Θεοῦ

¹⁷ Β. Τ. Γιούλτσι, ὁ. π., σσ. 150-157.

¹⁸ Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, Ὀμιλία 52,5, PG 60, 366.

¹⁹ Ματθ. 22, 20-21.

²⁰ Πρβλ. Γ. Ι. Μαντζαρίδη, *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ II*, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 427-429.

καί μεταγγίζοντάς του τό πνεῦμα τῆς καταλλαγῆς μέ τοὺς «ἄλλους», τή θυσία καί τήν ἀγάπη πρὸς τὸν «πλησίον», πού εἶναι «ὁ ἀδελφός ἐν Χριστῷ». Ἡ κίνηση αὐτή μαρτυρεῖ τήν ἀυθεντικότητα τοῦ πιστοῦ σέ ὅποιαδήποτε σχέση μέ τήν ἐξουσία καί ἀποκαλύπτει τήν ἐπίγνωση τῆς εὐθύνης του γιά τή μεταμόρφωση τοῦ κόσμου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στή διάρκεια τῆς δισχιλιετοῦς πορείας τῆς ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀπέφυγε τόν μεσαιωνικό πειρασμό τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καί παράλληλα δέν υπέδειξε ἠθικά, οικονομικά ἢ κοινωνικά συστήματα, προκειμένου νά λύσει ὑφιστάμενα κοινωνικά προβλήματα. Πρέπει δέ νά σημειωθεῖ ὅτι καί ἡ ἄποψη πού πρόσφατα προβάλλεται μέ ἔμφαση ἀπό μιά μερίδα διανοουμένων καί θρησκευομένων πολιτικῶν, ὅτι δηλαδή ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ θεσμική ἐξουσία ἢ κοινωνική αὐθεντία ἀνάλογη τῶν ἄλλων θεσμικῶν ἐξουσιῶν, ὅπως λ.χ. τῆς πολιτικῆς ἢ τῆς οικονομίας, δέν μπορεῖ νά δικαιωθεῖ μέ βάση τοὺς λόγους, τή θυσία τοῦ Κυρίου²¹ καί τή γενικότερη ἐκκλησιαστική παράδοση.

«Ἡ Ἐκκλησία δέν σώζει τόν κόσμο ἐπιβάλλοντας σέ αὐτόν τίς ἀρχές τῆς, ἀλλά προσλαμβάνοντάς τον στήν καινή κτίση. Ὁ ρόλος τῆς δέν εἶναι ἀνταγωνιστικός οὔτε μεταρρυθμιστικός, ἀλλά μεταμορφωτικός καί ἀνακαινιστικός. Δέν ἀντιπαράτάσσει δικό της πολιτικό σύστημα, δική της κοινωνική διδασκαλία ἢ ἀκόμα δικό της σύστημα ἠθικῆς... Τό πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ πνευματική ζωή τῶν μελῶν τῆς εἶναι ἡ δύναμη πού μπορεῖ νά μεταμορφώσει καί νά ἀνακαινίσει ὁλόκληρο τόν κόσμο. Στή βάση αὐτὴν μποροῦν νά θεμελιωθοῦν καινούργιες θεωρήσεις τῆς πολιτικῆς καί τῆς κοινωνικῆς ζωῆς... Χωρίς τή βάση αὐτὴν καί οἱ τελειότεροι πολιτισμοὶ παραμένουν στοιχεῖα αὐτοῦ τοῦ κόσμου πού ἀδυνατοῦν νά λυτρώσουν τόν ἄνθρωπο.»²²

Οἱ παρατηρήσεις αὐτές ἐκπροσωποῦν στό σύνολό τους τή θεολογία τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία ὅμως στήν πορεία τῆς ἔρχεται συχνά σέ ἀντιπαράθεση μέ πλῆθος προβληματισμῶν καί ἀδιεξόδων πού δημιουργεῖ ἢ αὐξοῦσα ἐκκοσμίκευση, ἢ ἀναπόφευκτη μεταμόρφωση τῆς κρατικῆς ἐξουσίας καί τό ἀνθρώπινο στοιχεῖο τῆς ὑπερβολῆς καί τῆς φιλοδοξίας. Ἦδη ἡ ἱστορία ἔχει σημειώσει στό παρελθόν σοβαρές παρεμ-

βάσεις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας στήν ἐκκλησιαστική ζωή μέ ἐπικίνδυνες πρωτοβουλίες ἀκόμη καί Χριστιανῶν αὐτοκρατόρων εἰς βάρος τῆς κανονικῆς τάξεως καί τῆς δογματικῆς ἀλήθειας. Ἡ περίοδος λ.χ. τῆς εἰκονομαχίας ἀνάγκασε τήν Ἐκκλησία νά ἀντιδράσει μέ ὅλες τίς δυνάμεις τῆς προκειμένου νά διασφαλίσει τά ὅρια τῶν ἀρμοδιοτήτων τῆς καί νά ὑπομνήσει στήν κρατική ἐξουσία τόν πολιτειακό της ρόλο. «Ὁὐ βασιλέων ἐστὶ νομοθετεῖν τῇ Ἐκκλησίᾳ... βασιλέων ἐστὶν ἡ πολιτικὴ εὐπραξία· ἡ δὲ ἐκκλησιαστικὴ κατάσταση, ποιμένων καὶ διδασκάλων»²³, γράφει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός.

Ἄλλοτε, πάλι, ἡ κρατικὴ ἐξουσία ἐπεχείρησε νά ἀπολυτοποιηθεῖ σέ θεσμικὸ ἐπίπεδο, νά ὑφαρπάξει ἱεροκρατικὲς ιδιότητες καί νά ὑποκαταστήσει τοὺς ἄλλους θεσμούς, ἀλλὰ καί αὐτὴν τήν Ἐκκλησία. Οἱ κάθε λογῆς ὀλοκληρωτισμοὶ κι οἱ ἀποθεώσεις τῶν ἡγεμόνων ὑπῆρξαν γιά τήν Ἐκκλησία περίοδοι διωγμῶν καί μαρτυρίου, ἀλλὰ δέν ἐπέτυχαν νά τήν ἀφανίσουν. Μάλιστα ἐνίσχυσαν καί ἰσχυροποίησαν τή βούλησίν της στή διακονία καί στήριξη τοῦ διωκόμενου ποιμνίου τῆς καί αὐξοῦσαν τό νέφος τῶν μαρτύρων τῆς.

Μέ ἀφετηρία τή βυζαντινὴν περίοδο καί στή συνέχεια κατὰ τή διάρκεια διαμορφώσεως σχέσεων εἰρηνικῆς συνυπάρξεως ἢ ἀνοχῆς μεταξύ Ἐκκλησίας καί Πολιτείας κατὰ τοὺς νεότερους χρόνους, ἡ Ἐκκλησία ἀπέκτησε προνόμια καί νέους κοινωνικοὺς ρόλους, πού διεύρυναν τή διακονία, ἀλλὰ καί τήν ἐξουσία τῆς στήν κοινωνία. Ἦδη ἓνα πλῆθος καθιερώσεων, παρά τήν αὐξοῦσα ἐκκοσμίκευση ἐπέβαλε τό ἐκκλησιαστικὸ πνεῦμα σέ πολλοὺς τομεῖς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, δημιούργησε ὅμως καί πειρασμούς ὑπερβάσεων μέ σοβαρὲς συνέπειες γιά τό γόντρο τῆς Ἐκκλησίας στὸν σύγχρονο κόσμο. Τὰ φαινόμενα αὐτοῦ τοῦ εἴδους προέρχονται πάντοτε ἀπὸ τή παράχρηση τῆς ἐξουσίας, τίς ὑπερβολές τοῦ ἀνθρώπινου παράγοντα καί τή διάσταση μεταξύ ἐξουσίας καί διακονίας, μοιραῖα ὅμως πλῆθουν τό κῦρος τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς ἡ ἴδια νά εὐθύνεται. Ἀκριβῶς γι' αὐτό ἡ διακονία ἀξιωματῶν στήν Ἐκκλησία δέν προϋποθέτει ἀπλά, ἀλλὰ ἀπαιτεῖ πνεῦμα ταπεινώσεως καί θυσίας κατὰ τό πρότυπο τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος «οὐκ ἤλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καί δοῦναι τήν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν».

21 Πρὸβλ. Γ. Ι. Μαντζαρίδη, *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ Ι*, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 57 κ. ἑ.

22 Ὁπ. π., σσ. 58-59.

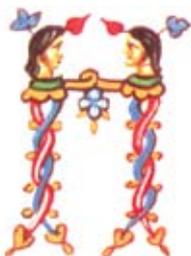
23 Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *Περὶ εἰκόνων* 2,12, PG 94, 1296CD.

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΕΣ ΩΣ ΜΕΤΑΡΥΘΜΙΣΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

● Του Χρήστου Κ. Οικονόμου

Καθηγητή ΑΠΘ και Προέδρου του Τμήματος Μεταπτυχιακών Θεολογικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Νεάπολης-Πάφου

γιορτή των Τριών Ιεραρχών, Βασιλείου του Μεγάλου, Γρηγορίου του Θεολόγου και Ιωάννου του Χρυσόστομου, στις 30 Ιανουαρίου, καθιερώθηκε από τον Ιωάννη Μαυρόποδα, επίσκοπο Ευχαΐτων, κατά το 1100 επί του αυτοκράτορα Αλεξίου Κομνηνού. Είναι χαρακτηριστικό ότι αναγνωρίστηκε ως γιορτή σχολική κατά την περίοδο της

Τουρκοκρατίας και επιβλήθηκε επίσημα στο ελεύθερο Νεοελληνικό κράτος ως γιορτή των γραμμάτων το 1841, από την σύγκλητο του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η Εκκλησία προβάλλει «τους τρεις μεγίστους φωστήρες της τρισηλίου θεότητας», στην ελληνική νεολαία και την κοινωνία γενικότερα, ως «τους μελιρρύτους ποταμούς της σοφίας», που συνταίριασαν την ελληνική σοφία με το ορθόδοξο χριστιανικό ήθος, σε μια μεταρρυθμισμένη έκφρα-

ση της ελληνικής παιδείας.

Το πόσο βασανιστικό έγινε στις μέρες μας και πόσο ακανθώδες είναι το πρόβλημα της παιδείας, είναι γνωστό σε όλους μας, από ένα πλήθος εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων που πραγματοποιούν τόσο η Ελληνική όσο και η Κυπριακή πολιτεία. Επίσης πόση ανάγκη προτύπων έχει η σύγχρονη κοινωνία είναι πρόβλημα που επισημαίνεται από τους πνευματικούς ανθρώπους όλου του κόσμου. Γ' αυτό κρίναμε σκόπιμο, μια που οι Τρεις Ιεράρχες είναι προστάτες της παιδείας και πρότυπα ζωής των ανθρώπων, να προσεγγίσουμε το θέμα: «Οι Τρεις Ιεράρχες ως μεταρρυθμιστές της παιδείας και της κοινωνίας», για να δούμε τι είναι αυτή η ελληνική παιδεία, πώς επηρέασε τη ζωή των Τριών μεγάλων Πατέρων και τους ανέδειξε οικουμενικούς διδασκάλους, και, τέλος, τι σημασία έχει για την σύγχρονη κοινωνία η συμβολή των Τριών Ιεραρχών στην παιδεία.

Η επιστήμη της αγωγής, τα τελευταία χρόνια, άρχισε να συστηματοποιείται, η πράξη, όμως, της αγωγής είναι γεγονός που παρατηρείται από τη δημιουργία του ανθρώπου. Ο άνθρωπος διδασκόταν με πολλούς τρόπους και κωδικοποιούσε τις μεθόδολογίες που μεταδίδονταν από τους παλαιότερους στους νεότερους ως πείρα. Σε όλους τους λαούς και σε κάθε εποχή, το πρόβλημα της αγωγής ήταν πάντοτε στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των ανθρώπων, γιατί αποτελούσε τη βασική προϋπόθεση προόδου και ευημερίας του τόπου και σημάδευε την πορεία των γενεών που ακολουθούσαν.

Ιδιαίτερα, όμως, στον ελληνικό κόσμο η παιδεία αποτελούσε το βασικό αντικείμενο, που τράβηξε την προσοχή των ελλήνων φιλοσόφων, όπως του Σωκράτη και των μαθητών του, Πλάτωνα και Αριστοτέλη. Ακόμη και οι στωϊκοί φιλόσοφοι, στο θαυμάσιο φιλοσοφικό σύστημά τους, ασχολούνται με το πρόβλημα της αγωγής των νέων. Κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών των ελλήνων φιλοσόφων είναι το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον άνθρωπο. Η στροφή της φιλοσοφίας, από την έρευνα της φύσης, στον ίδιο τον άνθρωπο και η ενασχόληση με τα υπαρξιακά του προβλήματα, αποτέλεσε μεγάλο επίτευγμα των ελλήνων φιλοσόφων και σημαντική αφετηρία για την επιστήμη της αγωγής.

Σκοπός της ελληνικής παιδείας ήταν η σωστή «αγωγή» της ψυχής του ανθρώπου, δημιουργώντας στον εσωτερικό του κόσμο μια μορφή, όσο γίνεται τελειότερη πνευματικά και ηθικά. Όπως ο γλύπτης παιδεύει, επεξεργάζεται την ύλη για να δώσει μορφή, ωραιότητα και κάλλος στο δημιούρ-

γημά του, έτσι και ο παιδαγωγός παιδεύει –εξ ου και «παιδεία»– δηλαδή εκγυμνάζει πνευματικά τον μαθητή για να του δώσει μορφή, «μόρφωση», να τον κάνει ωραίο, με πνευματικό κάλλος και ψυχική ακτινοβολία. Ακόμη του ενισχύει, του κατευθύνει τον νου με την «αγωγή», ενώ επιδιώκει να επιτύχει τη συστροφή του με τις αρετές, το καλό και αγαθό.

Με άλλα λόγια, σκοπός της ελληνικής παιδείας είναι να κάνει γνήσιους ανθρώπους, που σύμφωνα με την ετυμολογία της λέξης, άνω να θρώσκουν, δηλαδή να κοιτάζουν ψηλά στον ουρανό, αναζητώντας το αρχέτυπό τους, το οποίο είναι ο Θεός, γιατί, κατά τον Πλάτωνα, «ο άνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας» (Πρωτ. 322 Α). Αυτό επιβεβαιώνεται με έμφαση στη Β' Πέτρου 1, 4: «ίνα δια τούτων γένησθε θείας κοινωνοί φύσεως», που σημαίνει ότι ο Θεός μας χάρισε τις πιο πολύτιμες και τις πιο σπουδαίες υποσχέσεις, με τις οποίες θα γίνουμε μέτοχοι της θείας φύσεως.

Η υψηλή αυτή ιδέα, για τον άνθρωπο, τον διαφοροποιεί ουσιαστικά από τα θηρία και τα κτήνη: «Τι γαρ έστιν άνθρωπος; Ζώνων... λογικόν. Ευθύς εν τω λογικώ τίνων χωριζόμεθα; Των θηρίων... των προβάτων και των ομοίων. Όρα συν μη τι πως ως θηρίον ποιήσης; ειδέ μη, απώλεσας τον άνθρωπον, ουκ επλήρωσας την επαγγελίαν» (Επικτήτου Διατριβαί παρ' Αρριανώ 2, 9, 3). Ο Χριστιανισμός, μεταρρυθμίζοντας και συμπληρώνοντας την ελληνική παιδεία, τονίζει ότι ο αγώνας αυτός για την τελείωση, την αγιότητα, την ομοίωση του ανθρώπου με τον Θεό, καταξιώνεται με τη χάρη του Αγίου Πνεύματος. Πάνω σ' αυτή τη βάση συναντούμε τη σύνδεση της ελληνικής φιλοσοφίας με την ορθόδοξη θεολογία, που έχει άξιους εκφραστές της τους Τρεις Ιεράρχες.

Το ελληνικό πνεύμα βρήκε την μεταρρύθμιση, την ολοκλήρωση και την τελείωσή του στην ελληνική οικουμενική ορθοδοξία. Δάνεισε τη μορφή και το σχήμα, τους φιλοσοφικούς όρους και στοχασμούς, για να δεχθεί το νέο περιεχόμενο και να γίνει ο εκφραστής μιας καινούριας ζωής, ενός καινούριου κόσμου, αναγεννημένου μέσα από το ιστορικό γεγονός της ενσάρκωσης του Θεού και την υπερϊστορική αλήθεια του σταυρού και της ανάστασης του Θεανθρώπου. Η συνάντηση του ελληνικού πολιτισμού, την ώρα της φθοράς του, με τον Χριστιανισμό, την ώρα της δυναμικής εμφάνισής του, αποτελεί σταθμό στην ιστορία του ελληνισμού και της ορθοδοξίας με οικουμενικές, πανανθρώπινες διαστάσεις. Είναι χαρακτηριστικό

ότι ο ίδιος ο Χριστός, όταν ζήτησε να τον δει μια ομάδα Ελλήνων στα Ιεροσόλυμα, απάντησε προφητικά: «Ελήλυθεν η ώρα ίνα δοξασθή ο Υιός του ανθρώπου» (Ιω. 12, 23). Τούτο σήμαινε την αδυναμία του Ιουδαϊσμού να σηκώσει το βάρος της αποστολής του Χριστιανισμού, γι' αυτό η ολοκλήρωση του σχεδίου της θείας οικονομίας ανετέθη στον ελληνισμό.

Οι ιεροί συγγραφείς της Αγίας Γραφής και οι Πατέρες της Εκκλησίας, με κορυφαίους τους Τρεις Ιεράρχες, παίρνουν το ένδυμα του ελληνικού λόγου, για να επενδύσουν μ' αυτό το δυναμικό μήνυμα του θείου λόγου. Δανείζονται οι Τρεις Ιεράρχες τα μέσα έκφρασης, δηλαδή την ελληνική γλώσσα, για να εκφράσουν τις αιώνιες αλήθειες του ευαγγελίου. Έτσι αποκαλύπτεται σ' όλο τον κόσμο το μήνυμα της λύτρωσης και της σωτηρίας δια Ιησού Χριστού, που αναζητούσε κάθε ανθρώπινη ψυχή, μέσα σ' ένα κόσμο που έφθινε μέρα με τη μέρα, φθάνοντας σ' ένα πνευματικό, κοινωνικό, ηθικό και θρησκευτικό αδιέξοδο.

Η νέα εντολή της αγάπης, η δικαιοσύνη, η φιλανθρωπία, η ισότητα, η ειρήνη, αποτελούν τα καινούρια στοιχεία του νέου κόσμου της βασιλείας του Θεού. Ο αγώνας για την πνευματική εξύψωση και ηθική τελείωση του ανθρώπου, δηλαδή η δυναμική πορεία για την αγιότητα, σύμφωνα με το «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν» (Γεν. 1, 26), είναι ο πραγματικός προορισμός του ανθρώπου. Επίσης, το πνεύμα της ελευθερίας εν Χριστώ Ιησού αποτελεί βασικό στοιχείο της χριστιανικής αγωγής, που βίωσαν και δίδαξαν οι Τρεις Ιεράρχες.

Μέσα από αυτό το πρίσμα εκφράζεται με άνεση για την ελληνική παιδεία ο Μέγας Βασίλειος στο κλασικό έργο του: «Προς τους νέους, όπως αν εξ Ελληνικών ωφελούντο λόγων». Αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Όπως από τα άνθη άλλοι μεν απολαμβάνουν μόνο την ευωδία και το χρώμα, οι δε μέλισσες μπορούν να παίρνουν και το μέλι απ' αυτά, έτσι και εδώ είναι δυνατό, αυτοί που δεν επιδιώκουν μόνον το τερπνό και το ευχάριστο από τους λόγους αυτούς, να αποθησαυρίσουν και κάποια ωφέλεια στην ψυχή τους. Σύμφωνα, λοιπόν, με την εικόνα των μελισσών πρέπει να χρησιμοποιείτε τα βιβλία. Διότι και εκείνες ούτε πηγαίνουν ομοίως στα λουλούδια, ούτε πάλι προσπαθούν να τα κουβαλήσουν ολόκληρα αυτά στα οποία πετούν, αλλ' αφού πάρουν από αυτά όσον είναι κατάλληλο στην εργασία, το υπόλοιπο το αφήνουν και φεύγουν. Και εμείς, εάν είμαστε σώφρονες, αφού αποκομίσουμε απ' αυτά, όσο μας είναι οικείο και συγγενεύει προς την αλήθεια, τα υπόλοιπα θα τα παρατρέξουμε. Και όπως, όταν κόβουμε από την τριανταφυλλιά το άνθος, παραμερίζουμε τα αγκάθια, έτσι και στην περίπτωση των συγγραμμάτων αυτών, αφού καρπωθούμε από αυτά όσο είναι χρήσιμο, ας προφυλαχθούμε από το βλαβερό. Ευθύς εξ αρχής πρέπει να εξετάζουμε το καθένα από τα μαθήματα και να το προσαρμόζουμε προς τον σκοπό, φέρνοντας σύμφωνα με τη δωρική παροιμία, την πέτρα προς το αλφάδι (Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, τόμος 7^{ος}, σελ. 327, 3, 4-20).

Ο ελληνικός πολιτισμός, ως καρπός της ελληνικής παιδείας, και της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης διαπότισε και επηρέασε δυναμικά την ελληνική και παγκόσμια ιστορία του πνεύματος. Αποτέλεσε, μάλιστα, τη βάση κάθε ανθρωπιστικής σπουδής, όπως επίσης της τέχνης, των γραμμάτων και της επιστήμης γενικότερα. Με άλλα λόγια, είναι ο εκφραστής της ελευθερίας της σκέψης και του λόγου. Αξίζει να τονίσουμε ότι ο Χριστιανισμός, στο πλαίσιο της μεταρρυθμιστικής του προσπάθειας, αντιμετώπισε τον άνθρωπο ως ψυχή και σώμα, ύλη και πνεύμα, πάντοτε ως σύνολο, ως πρόσωπο, προσωπικότητα, και όχι μονοδιάστατα, όπως ο υλισμός ή ο ιδεαλισμός.

Είναι γεγονός ότι το ελληνικό πνεύμα και η χριστιανική διδασκαλία είναι η βάση για την ανάπτυξη του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Γι' αυτό πρέπει να γίνει σαφές σε μας τους Νεοέλληνες, η ανάγκη ανακάλυψης της πνευματικής μας ταυτότητας στις δικές μας ρίζες, στη δική μας παράδοση. Πρέπει ακόμη να συνειδητοποιήσουμε ότι το ελληνικό πνεύμα γονιμοποιήθηκε

από την αλήθεια του ευαγγελίου και την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, γι' αυτό ήταν πάντοτε πρωτοπόρο και δημιουργικό, αυθεντικό, χωρίς να μιμείται ιδεολογίες της Δύσης ή της Ανατολής.

Επειδή, σε τελευταία ανάλυση, το πρόβλημα της μεταρρύθμισης της παιδείας είναι ποιον τύπο ανθρώπου θέλουμε να συγκροτήσουμε, η ελληνορθόδοξη παιδεία στοχεύει στη δημιουργία ολοκληρωμένου ανθρώπου, με ελεύθερη προσωπικότητα, που οι αξίες του ευαγγελίου και η διδασκαλία των Τριών Ιεραρχών θα καθοδηγούν τη ζωή του, ώστε να καταξιωθεί με τον αγώνα της αγιότητας. Πρότυπα ζωής, ενσάρκωτες αυτής της παράδοσης του πολιτισμού και της παιδείας προβάλλουν οι Τρεις Ιεράρχες.

Η ελληνική παιδεία, εμπλουτισμένη από την ορθόδοξη θεολογία ως βίωμα και εμπειρία αγιότητας, αποτελεί ένα γεγονός, μια ιστορική πραγματικότητα, που διαποτίζει τη ζωή των ανθρώπων, όχι ως μια εθνικιστική κατάσταση, αλλά ως μια οικουμενική προοπτική αρμονικής συνύπαρξης των λαών. Η καταπολέμηση του Χριστιανισμού και της Εκκλησίας, με την επιβολή εκπαιδευτικών συστημάτων, αθεϊστικών, διαθρησκειακών και ουδετερόθρησκων προσανατολισμών, είναι μια ματαιοπονία, ιστορικά αποδεδειγμένη.

Πολλοί πολέμησαν την Εκκλησία στους είκοσι αιώνες ζωής της, αλλά ποτέ δεν την κατέβαλαν. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος, η Εκκλησία είναι ακλόνητη: «Υπό πόσων επολεμήθη η Εκκλησία αλλ' ουδέποτε ενίκηθη; Πόσοι στρατηγοί; Πόσοι βασιλείς; Αύγουστος, Τιβέριος, Γάϊος, Κλαύδιος, Νέρων, άνθρωποι λόγοις τετιμημένοι, δυνατοί τσαούτα επολέμησαν ακμήν νεάζουσας, αλλ' ουκ εξερρίζωσαν, αλλ' οι μιν πολεμήσαντες σεσίγηνται και λήθη παραδόνται, η δε πολεμηθείσα τον ουρανόν υπεραίρει» (PG 56, 121-122) και «υπέρ τον ήλιον λάμπει» (PG 52, 428-429).

Πρότυπα προς μίμηση προβάλλει η Εκκλησία τους Τρεις μεγάλους Πατέρες και οικουμενικούς διδασκάλους. Τρεις δεινούς επιστήμονες και ερευνητές, πρότυπα παιδαγωγών και προ πάντων Αγίους. Η ενεργός πίστη τους στον Θεό, που εκφραζόταν με την ποιμαντική και φιλανθρωπική τους δράση, η αφοβία μπροστά σε απειλές και κινδύνους, το φιλελεύθερο πνεύμα τους, η βαθειά γνώση της Γραφής, της εκκλησιαστι-

κής και ελληνικής φιλολογίας και φιλοσοφίας, η αγάπη τους για τη φύση, η βαθειά κατανόηση των κοινωνικών προβλημάτων και των ανθρωπινων συναισθημάτων, ανησυχιών και αναγκών, η πνευματική αντίληψη για τη θρησκεία, η αντίδραση κατά της διαφθοράς, η φιλοπατρία και το υποδειγματικό ήθος τους είναι απαυγάσματα της ελληνικής παιδείας και της ορθόδοξης χριστιανικής εμπειρίας.

Κατόρθωσαν οι Τρεις Ιεράρχες να συνδυάσουν αρμονικά την ελληνική παιδεία με το χριστιανικό βίωμα, που ως ενιαίο σύστημα δημιουργεί σοφούς ανθρώπους ως προς το πνεύμα, και αγίους ως προς τον τρόπο ζωής. Μέσα στο πνευματικό, πολιτιστικό, κοινωνικό και πολιτικό χάος του σύγχρονου κόσμου, ο δυνατός λόγος του αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου παραμένει σταθερός άξονας κάθε μεταρρυθμιστικής προσπάθειας για την υπαρξιακή και πνευματική μας καταξίωση:

*«Καθαρθήναι δει πρότον, εΐτα καθάραι·
σοφισθήναι, και εΐτα σοφίσαι·
γενέσθαι φως, και φωτίσαι·
εγγΐσαι Θεώ, και προσαγαγείν άλλους·
αγιασθήναι, και αγιάσαι»*

(Λόγος 2, 71, PG 35, 480B).

Η ευθύνη των εκπαιδευτικών, για ένα τέτοιο μεταρρυθμιστικό προγραμματισμό και ένα τέτοιο προσανατολισμό της παιδείας, θα βαραίνει τους πνευματικούς ανθρώπους για το σήμερα και για το αύριο του τόπου μας.

Το Τμήμα Μεταπτυχιακών Θεολογικών Σπουδών του Πανεπιστημίου «Νεάπολις» Πάφου συμπαραστέκεται και συμβάλλει σε κάθε μεταρρυθμιστική προσπάθεια της Εκκλησίας και της Πολιτείας, για να υπερβούν οι νέοι κάθε μορφή σκοταδισμού και απόγνωσης, που τους οδηγεί σ' ένα στείο ορθολογισμό, εσωστρεφή απομονωτισμό και αντικοινωνική συμπεριφορά, χωρίς την κοινωνία με τον συνάνθρωπο και τον Θεό της αγάπης. Ως αισιόδοξη ελπίδα διεξόδου και υπέρβασης κάθε μορφής πνευματικής και οικονομικής κρίσης, που βιώνεται διαχρονικά στην ιστορία και ως σύγχρονη εμπειρία στον τόπο μας, η Εκκλησία προβάλλει ως πρότυπα προς μίμηση τους Τρεις Ιεράρχες: τρεις σοφούς παιδαγωγούς, επιστήμονες και αγίους. ■

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΩΝ ΣΤΟ ΔΟΥΛΟ ΓΕΝΟΣ

● **Τοῦ Καθηγητῆ Μιχαήλ Γ. Τρίτου**
Κοσμίτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ΑΠΘ

τή διάρκεια τῆς δισχιλιετοῦς ιστορικῆς πορείας τῆς Ἐκκλησίας τό μαρτύριο ὑπῆρξε ἡ οὐσιαστικότερη ἔκφραση τῆς αὐτοσυνειδησίας της. Ἄν ἐξαιρέσει κανεῖς τοὺς τρεῖς πρώτους χριστιανικούς αἰῶνες, ἡ περίοδος ἐκείνη πού ἔχει νά παρουσιάσει τοὺς περισσότερους μάρτυρες εἶναι ἡ περίοδος τῆς Τουρκοκρατίας. Σ' αὐτὴν τὴν ιστορική περίοδο τό μαρτύριο βρίσκει τὴν οὐσιαστικότερη

ἔκφρασή του στοὺς νεομάρτυρες, πού ἀποτελοῦν ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα κεφάλαια τῆς νεοελληνικῆς μας διάρκειας.

Μετά τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἡ Ἐκκλησία παρέμεινε ἡ μόνη ὀργανωμένη δύναμη μέσα στό ὑπόδουλο Γένος. Τότε ὁ Μωάμεθ Β' ὁ Πορθητῆς (1451-1481) τῆς παραχώρησε προνόμια γιὰ λόγους ιστορικούς, πολιτικούς καὶ οικονομικούς¹. Τά προνόμια ἀποτελέσαν τὴ νομική βάση ὑπάρξε-

¹ Νικ. Ι. Πανταζόπουλου, «Γινά περί τῆς ἐννοίας τῶν προνομίων ἐπὶ Τουρκοκρατίας». *ΑἶΔ* 10 (1943), σσ. 6-8. Πρὸβλ. Ἑλένης Ε. Κούκκου, *Θεσμοὶ καὶ Προνόμια τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἄλωση*, Ἀθήνα-Κομοτηνή 1984, σ. 45.

ως του Οικουμενικού Πατριαρχείου, αλλά και τό νομικό πλαίσιο της δικαιοδοσίας του και των ευθυνών του απέναντι στην Πύλη². Μέ τά προνόμια, πού έπαιξαν καθοριστική σημασία για την τύχη του υπόδουλου Έλληνισμού και ειδικότερα για την πνευματική του υπόσταση³, ή Έκκλησία έντασσόταν μέσα στό διοικητικό μηχανισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ένω ό Πατριάρχης αποκτούσε μία ιδιότητα, άγνωστη μέχρι τότε, την ιδιότητα του Έθνάρχη.

Ένα από τά βασικότερα προνόμια πού παρχώρησε ό Πορθητής στους Έλληνες ήταν ή έλευθερία της θρησκευτικής τους συνειδήσεως. Μέ σχετικό μπεράτι (Διάταγμα) πού έκδόθηκε, οί υπόδουλοι χριστιανοί ήσαν έλεύθεροι νά έκτελούν άνεμπόδιστα τά θρησκευτικά τους καθήκοντα. Δυστυχώς όμως τό σουλτανικό Διάταγμα αυτό είχε μονάχα θεωρητική υπόσταση, αφού στην πράξη ό διωγμός εναντίον της Έκκλησίας ήταν μία όδυνηρή πραγματικότητα⁴. Γενικά τά προνόμια, είτε γραπτά είτε άγραφα, ήσαν άσαφή και άδιαμόρφωτα και στηρίζονταν στις έκάστοτε καλές διαθέσεις των Σουλτάνων⁵.

Οί κυριότερες άφορμές των νέων διωγμών εναντίον των χριστιανών ήσαν: Η μισαλλοδοξία και ό θρησκευτικός φανατισμός των Τούρκων⁶. Η τουρκική οικονομική άπληστία⁷. Η προσπάθεια των Μουσουλμάνων για σταθεροποίηση της επικρατήσεώς τους μαζί μέ την τάση για επέκταση της κυριαρχίας τους. Η άνήθικη στάση των Τούρκων σέ βάρος χριστιανών νεανίδων και ή άνάλογη στάση μουσουλμανίδων κατά χριστιανών νέων⁸. Η άπλή φιλονικία χριστιανού μέ Τούρκο καθώς και ή χάρη άστεϊσμού άμφίεση από χριστιανούς τουρκικών ένδυμάτων⁹. Τά έπαναστατικά κινήμα-

τα των νεομαρτύρων. Η ψεύτικη ή άληθινή κατηγορία ότι χριστιανός μέ όποιοδήποτε τρόπο πρόσβαλε προσωπικά Τούρκο ή τον ζημίωσε οικονομικά ή ήθικά. Η φανερό και αύξημένη έκπαιδευτική και φιλανθρωπική δράση¹⁰ και κυρίως ή άποστασία από τό Μουσουλμανισμό.

Τό τρομερότερο όμως πλήγμα εναντίον του Έλληνισμού σ' αυτή την τραγική για τό Γένος μας περίοδο είναι οί έξισλαμισμοί, πού άποτελέσαν διαρκή άφάιμαξη των Έλλήνων και σοβαρή άπειλή έξαφανίσεώς τους. Καί ένω θεωρητικά ό βίαιος έξισλαμισμός δέν ήταν έπιβεβλημένος από τον ιερό νόμο του Ίσλάμ, αφού οί θρησκείες της βίβλου ήσαν κάτω από όρισμένες προϋποθέσεις άνεκτές, στην πράξη ή κατάσταση ήταν διαφορετική¹¹.

Έτσι ή άμεση και έμμεση βία, ό πειθαναγκασμός, οί έξουθενωτικοί φόροι, οί κάθε φύσεως καταπιέσεις και άυθαιρεσίες των Τούρκων, ό προσπλυτιστικός ζήλος των φανατικών δερβισιδων και οί έξευτελιστικοί όροι ζωής πού επέβαλλε ό κατακτητής άποτελούσαν καθημερινή πραγματικότητα¹². Τό κυριότερο όμως αίτιο των έξισλαμισμών άποτελούσαν οί οικονομικοί λόγοι και ιδίως οί έπαχθεις φορολογικές υποχρεώσεις των χριστιανών ραγιάδων, πού άποτελούσαν μέρος της μειονεκτικής τους θέσεως. Έπομένως οί δύσκολες συνθήκες διαβίσεως και ή σημαντική διαφοροποίηση των φόρων μεταξύ Χριστιανών και Μουσουλμάνων άνάγκαζαν τους πρώτους νά προσέλθουν στό Ίσλάμ¹³.

Πέρα από αυτά επικρατούσε ή αντίληψη ότι ό Θεός έγκατέλειπε τους χριστιανούς για τά άμαρτήματά τους και έννοούσε πιά τους όπαδούς του Ίσλάμ¹⁴.

² Χ. Πατρινέλι, «Η Έκκλησία και ή Όρθοδοξία», *ΙΕΕ 10* (1974), σ.93.

³ Παν.Χ.Ζιώγα, *Προβλήματα παιδείας του Έλληνισμού κατά τον πρώτο αιώνα της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1982, σ.38.

⁴ Χρυσ. Παπαδοπούλου, *Οί Νεομάρτυρες*, έκδ. «Τήνος», Άθήναι 1970, σ. 21. Πρβλ. Στυλ. Γ. Παπαδοπούλου, *Οί Νεομάρτυρες και τό δούλον Γένος*, έν Άθήναις 1974, σ. 34. Ίωάν. Μ. Περαντώνη, *Λεξικόν των Νεομαρτύρων*, έν Άθήναις 1972, τ. Α' σ. 28, και Παντελεήμονος Ροδοπούλου, *Μαθήματα Κανονικού Δικαίου*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 85.

⁵ Άποστ. Βακαλοπούλου, *Ιστορία του Νέου Έλληνισμού*, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1961, σ. 172. Πρβλ. Χριστ. Μουστάκα, *Τιμή και Μνήμη Νεομαρτύρων*, Τρίκαλα 1988, σ. 10.

⁶ Χρυσ. Παπαδοπούλου, *Οί Νεομάρτυρες*, ό.π., σ. 24.

⁷ Στυλ. Γ. Παπαδοπούλου, ό.π., σ. 52.

⁸ Otto F. A. Meinardus, *The saint of Greece*, Athens 1970, σ. 22.

⁹ Ίωάν. Μ. Περαντώνη, *Τά αίτια και αι άφορμαί του μαρτυρίου των νεομαρτύρων*, Άθήναι 1971, σ. 7.

¹⁰ Ό.π., σ. 9. Πρβλ. Χρίστου Κρικώνα, «Κληρικοί νεομάρτυρες έθνομάρτυρες», *ΙΜΘ, ΠΘΝΣ*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 263.

¹¹ Μετά τον θάνατο του Πορθητή, ό Σουλτάνος Σελίμ ό Α' τό 1519 πήρε την άπόφαση νά άναγκάσει τους χριστιανούς σέ βίαιο έξισλαμισμό. Τότε ό Πατριάρχης Θεόκλητος ό Α' (1518-1522) σέ συνάντηση πού είχε μέ τον Σουλτάνο έπικαλέστηκε τά προνόμια πού είχε παραχωρήσει στους Έλληνες ό Μωάμεθ ό Β'. Η έπιβεβαίωση έγινε από τρεις υπέρργηρους Γενιτάρους, οί όποιοι μαρτύρησαν ότι ήσαν «παρόντες εις την άλωση της πόλεως και ένθυμονται ότι οί εήγενεις αυτής υπετάχθησαν έκουσίως τῷ Σουλτάνῳ Μεχμέτ, έλθόντες και εύρόντες αυτόν έξω εις την σκηνήν του και άγαγόντες και τάς κλείς της πόλεως επί χρυσοῦ πίνακος και ζηπίσαντες παρ' αυτού τινά άρθρα, άτινα έδέχθη ό σουλτάν Μεχμέτ». Η μαρτυρία των γερόντων είχε θετικά άποτελέσματα και άνέστειλε τίς φοβερές άπειλές του Σελίμ. Βλ. Άθαν. Κομνηνού - Ύψηλάντου, *Τά μετά την άλωση*, έν Κωνσταντινουπόλει 1870, σ. 51.

¹² Άποστ. Βακαλοπούλου, «Η θέση των Έλλήνων και οί δοκιμασίες τους υπό τους Τούρκους», *ΙΕΕ 10* (1974), σ. 56.

¹³ Κων. Ί. Άμαντου, *Σχέσεις Έλλήνων και Τούρκων από του ένδεκάτου αιώνα μέχρι του 1821*, Άθήναι 1955, σ. 190.

Οἱ ἐξιλαμισμοὶ σ' αὐτὴ τὴν περίοδο ἀπέβησαν θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ αἱμοραγία¹⁵. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ μικρασιατικοῦ πληθυσμοῦ ἐξιλαμίστηκε καὶ ἐκτουρκίστηκε. Τὸ ἴδιο συνέβη στὴ Μακεδονία, Ἡπειρο, Βοσνία, Ἑρζεγοβίνη, Θράκη καὶ κυρίως στὴν Ἀλβανία, ὅπου ὁ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν ἀπὸ 550 χιλ. κατέβηκε στὶς 50 χιλ. Ὀλόκληρες περιοχές, ἐπειδὴ δὲν μπορούσαν νὰ ὑποφέρουν τίς καταθλιπτικὲς φορολογίες, ἐξιλαμίζονταν ὁμαδικὰ μαζί με τοὺς ἱερεῖς τους καὶ ἔχαναν μαζί, με τὴ θρησκεία, τὴν ἐθνικὴ τους συνείδηση καὶ γλῶσσα.

Στὶς περισσότερες περιπτώσεις οἱ ἐξιλαμιζόμενοι γίνονταν ἀμείλικτοι διώκτες τῶν πρώην ὁμοθρήσκων τους, δημιουργώντας ἔτσι εὐνοϊκὲς συνθήκες γιὰ τὴν ἐπέκταση τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Ἀλλοιώνονταν με αὐτὸν τὸν τρόπο τὰ δεδομένα πού ἀφοροῦσαν τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὴν ἐθνολογικὴ σύνθεση τῶν βαλ-

κανικῶν χωρῶν. Τὰ τουρκικὰ φύλα, τὰ ὅποια δημιούργησαν στὴ Μικρὰ Ἀσία τὸ ὀθωμανικὸ κράτος, με τοὺς ἐξιλαμισμούς πληθύνονταν με καταπληκτικὴ ταχύτητα καὶ συγκρότησαν σὲ μικρὸ σχετικά χρονικὸ διάστημα ἓνα πανίσχυρο κράτος, τὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία¹⁶.

Σ' αὐτὸ τὸ καταλυτικὸ κύμα τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ ἀποχρωματισμοῦ ὑψώθηκε ἀνασχετικὴ δύναμη ἡ θυσία τῶν νεομαρτύρων.

Ὁ ὅρος νεομάρτυς ἄρχισε νὰ ἐμφανίζεται στὸ Βυζάντιο μετὰ τίς εἰκονομαχικὲς ἔριδες, γιὰ νὰ δηλώσει ὄλους ἐκείνους πού μαρτύρησαν γιὰ τὴν τιμὴ τῶν ἱερῶν εἰκόνων¹⁷. Κυρίως ὅμως, ὅταν μιλάμε γιὰ νεομάρτυρες, ἐννοοῦμε τοὺς μάρτυρες ἐκείνους, πού ὑπέστησαν τὴ σκληρότερη δοκιμασία γιὰ τὴ χριστιανικὴ ὁμολογία, κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ¹⁸. Οἱ νεομάρτυρες ἀποτελοῦν τὰ καινούργια θύματα στὸ βωμὸ τῆς πίστεως καὶ τὴν καινούργια προσφορά τῆς Ἐκκλησίας στὸ ἰδανικὸ τῆς ἐλευθερίας, τῆς θρησκευτικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς¹⁹.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν νεομαρτύρων παραμένει ἄγνωστος. Ἡ δυσκολία γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ ἀριθμοῦ τους ἐντοπίζεται ἀφ' ἐνός μὲν στὸ ὅτι τὰ μουσουλμανικὰ κρατικὰ ὄργανα δὲν κρατοῦσαν πρακτικὰ γιὰ τέτοιες δίκες, ἀφ' ἑτέρου δὲ γιὰτὶ κάθε Τούρκος πού εἶχε στὴν κατοχὴ τοῦ χριστιανοῦ δούλου μπορούσε νὰ τοὺς σκοτώσει γιὰ διαφορετικούς λόγους, χωρὶς νὰ λογοδοτεῖ σὲ κανέναν²⁰. Ὁ Καισάριος Δαπόντες γράφει ὅτι «εἶναι ὑπὲρ τοὺς χιλίους καὶ περισσότεροι, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα, ὡς ἄγνωστα εἰς ἐμέ, γνωστά δὲ τῷ Θεῷ τῶ πάντα γινώσκοντι, δὲν περιέχονται εἰς αὐτὸ τὸ βιβλίον τῶν νεοφανῶν μαρτύρων, κατὰ διαφόρους τρόπους καὶ χρόνους μαρτυρησάντων»²¹. Κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 15 αἰ. ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Νεκτᾶριος ἔγραφε: «οὐκ ἔστι πό-

¹⁴ Ἀποστ. Βακαλοπούλου, «Ἡ θέση τῶν Ἑλλήνων...», ὅ.π., σ. 56.

¹⁵ Ὁ ἐξιλαμισμὸς χριστιανοῦ γιορταζόταν με πανηγυρικὸ τρόπο ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Σύμφωνα με μαρτυρία ξένου περιηγητῆ, οἱ Τούρκοι περιέφεραν ἔφιππο τὸν ἀρνησίχριστο γιὰ ἐπίδειξη. Ὁ τουρκικὸς ὄχλος τὸν συνόδευε με ὅπλα καὶ ξίφη, πυροβολοῦσε καὶ φώναζε δυνατὰ γιὰ ἐπίδειξη καὶ προσέλκυση νέων ἀρνησίχριστων. Οἱ χριστιανοὶ ὅμως ἔλεγαν γι' αὐτόν: «ὦ ἄλλοι σε, ἄνθρωπε, καὶ τρεῖς ἄλλοι: κάλλιον ἦτον νὰ μὴ εἶχες γεννηθῆ, τί ἐκέρδισες, ταλαίπωρε, καὶ ἔχασες τὴν πίστι σου καὶ ἐκόλασες τὴν ψυχὴ σου;» καὶ «ἀνάθεμά τον δέκα καὶ εἰς κάθε καὶ εἰς αἰωνίαν κόλαση, ὦ ἄλλοι σε τρισάθλιε, ἄνθρωπε, τί ἐκέρδισες; Κάλλιον ἦτον νὰ μὴ εἶχες γεννηθῆ». Βλ. Ἰωάν. Ε. Ἀναστασίου. «Σχεδιάγραμμα περὶ τῶν Νεομαρτύρων», Μνήμη 1821, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 15.

¹⁶ Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου, Οἱ κρυπτοχριστιανοὶ τῆς Σπαθίας, ἐκδ. ΙΜΙΑΧ, Ἰωάννινα 1979, σ. 19.

¹⁷ Στυλ. Παπαδοπούλου, ὅ.π., σ. 24.

¹⁸ Χρυσ. Παπαδοπούλου, *Οἱ Νεομάρτυρες*, ὅ.π., σ. 6. Πρβλ. τοῦ ἴδιου, *Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία*, Ἀθῆνα 1954, σ. 144. Hippolyte Delehaye, "Greek Neomartyrs" *The Constructive Quarterly*, 9, New York 1921 σ. 701 καὶ Ἰωάν. Μ. Περωντώνη, «Οἱ Νεομάρτυρες», *ΘΗΕ* 9 (1966), στ. 403.

¹⁹ *Δίπτυχα τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, Ἀθῆνα 1971, σ. 37.

²⁰ Στυλ. Παπαδοπούλου, ὅ.π., σ. 83. Πρβλ. Δημ. Γ. Τσάμπη, «Ἡ θεληματικὴ προσέλευση στὸ μαρτύριο Ἁγιορειτῶν Νεομαρτύρων», *ΙΜΘ, ΠΘΣΝ*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 263.

λις καί τόπος ὅπη τῶν ὀρθοδόξων ἡμῶν οὐ προχέ-
ονται ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας τὰ αἵματα καί μειράκια
ἐωράκαμεν πρό ὀλίγων ἐτῶν τῆ τομῆ τῆς μαχαίρας
ἀφρόβως ὑποκλίνοντα τόν αὐχένα»²².

Γύρω στά τέλη τοῦ 17 αἰ. ὁ Εὐγένιος Βούλγα-
ρις σέ ἐπιστολιμαία διατριβή του πρός τόν Πέτρο
Κλαίρικο, ἀφοῦ ἀπαριθμεῖ τούς γνωστότερους
μάρτυρες, γράφει στή συνέχεια: «γίνωσκε ὅτι οὗτοι
μερίς βραχεῖα ἐστί τῶν παρ' ἡμῖν νεοφανῶν ἀγίων,
δείγματος ἔνεκεν ἀπομνημονευθέντες σοι, πολλοί
δέ καί ἄλλοι ὑπάρχουσιν, ὧν οἱ μὲν ἤδη ἐκανονίσθη-
σαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, οἱ δέ θά κανονισθῶσιν ἐν
ἡμέρᾳ βουλῆς Κυρίου, ὅτε ἕλωσ ἐφ' ἡμᾶς καί ἐπί
τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ θά εὐδοκίση νά ἐπιβλέψη ὁ
φιλόανθρωπος»²³. Οἱ γνωστοί νεομάρτυρες κατα-
νέμονται χρονικά ὡς ἐξῆς: 1Ε' αἰ. 2, 1ΣΤ' αἰ. 21, 1Ζ'
αἰ. 26, 1Η' αἰ. 47 καί 1Θ' 26. Ὁ πρῶτος ἀπό αὐτούς
μαρτύρησε τό 1453 στήν Τραπεζούντα καί ὁ τε-
λευταῖος τό 1867 στήν Κρήτη²⁴.

Οἱ νεομάρτυρες προέρχονται ἀπό ὅλα τὰ
κοινωνικά στρώματα καί ἦσαν οἱ περισσότεροι
λαϊκοί²⁵. Συνήθως εἶναι ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ,
μοναχοί, γεωργοί, τεχνίτες, ἔμποροι, βιοτέχνες,
συνήθως νέοι μεταξύ 18-20 ἐτῶν²⁶. Ἀπό αὐτούς
πολλοί ἦσαν πτωχοί, λίγοι πλούσιοι, ἄλλοι
ἐγγράμματοι καί ἄλλοι ἀγράμματοι. Κοινό ὅμως
γνώρισμα ὅλων ἦταν ἡ προθυμία νά θυσιαστοῦν
γιά τήν πίστη τους καί ἡ ἔλλειψη δειλίας μπρο-
στά στά πιό φορικτά βασανιστήρια.

Ἄλλο χαρακτηριστικό γνώρισμα τῶν νεομαρ-
τύρων εἶναι ὅτι βρίσκονται πολύ κοντά μας. Στούς
περισσότερους ἀπό αὐτούς διασώζεται καί ἡ
ἐπαγγελματική τους ιδιότητα. «Ἐτσι ἔχομεν ἔμπο-
ρον, χρυσοχόους, βοσκό, ράπτες, ἀμπατζῆδες, ἀρτο-
ποιούς, λεπτοουργόν, ναύτας, καζαντζῆν, ζωγράφους,
παντοπάλας, κάλφαν, κουρέα, γουναράδες, σαμο-

λαδᾶν, βυρσοδέμνιν (ταμπάκον), κηπουρούς, ὑπηρέ-
τας, κτίστην, ψαράν, καζάζην, ἕναν εἰς τό τεζιάκι τῆς
ταβέρονας, τουφεξῆν, γραμματικόν, ἐπιστάτην εἰς κτή-
ματα Τούρκου, ἱπποκόμον Τούρκου ἀξιωματικοῦ,
ἄρχοντα, πλούσιον, μορφωμένον καί γυναῖκας»²⁷.

Ἡ προσφορά τῶν νεομαρτύρων στό ὑπό-
δουλο Γένος ὑπῆρξε τεράστια σέ βάθος καί
ἐκταση. Μέ τή μαρτυρική θυσία τῆς ζωῆς τους
ἀνέκοψαν τό κύμα τοῦ ἐξισλαμισμού καί ἀπο-
φεύχθηκε μέ αὐτόν τόν τρόπο ὁ ἐκτουρκισμός,
ἀφοῦ σ' αὐτή τήν τραγική γιά τό Γένος μας περι-
οδο θρησκευτικότητα καί ἐθνισμός εἶχαν ταυτι-
στεῖ. Μένοντας δηλ. ὁ χριστιανός σταθερός στήν
πίστη του διέσωζε ταυτόχρονα καί τήν ἐθνική
του συνείδηση²⁸. Οἱ νεομάρτυρες ἦσαν Ἕλληνες
καί χριστιανοί. Γι' αὐτούς ἄρνηση τῆς πίστεως
σήμαινε ἄρνηση τῆς Ἑλλάδος καί θάνατος γιά
τήν πίστη σήμαινε προσφορά στόν ἀγώνα γιά
τήν ἐθνική ἐλευθερία²⁹.

Μέ τό μαρτυρικό τους θάνατο οἱ νεομαρ-
τυρες ἔγιναν σύμβολα ἀντιστάσεως τοῦ λαοῦ,
στέργισαν τήν πίστη τῶν ραγιαδῶν καί ἔδωσαν
ἐλπίδες καινούργιας ζωῆς³⁰. Ἐτσι τό πνεῦμα
τῆς αὐτοθυσίας τους παραδειγματίζει τόν λαό,
τόνωνε τό φρόνημά του καί γιγάντωνε τήν ἐθνι-
κή του συνείδηση³¹. Τό ἀξιοθαύμαστο παραδειγ-
μά τους ἀπέβη καινούργια πηγὴ πνευματικῆς
ἐνδυναμώσεως τῶν χριστιανῶν στόν ἀγώνα τους
γιά τή διατήρηση τῆς θρησκευτικῆς καί ἐθνικῆς
ἐλευθερίας³². Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἀπόστολος
Βακαλόπουλος, τήν προθυμία τους γιά τό μαρ-
τύριο ἐνέπνεε ὄχι μονάχα ὁ βαθύς θρησκευτι-
κός τους ζῆλος, ἀλλά καί γενικά τό πνεῦμα τῆς
ἀντιστάσεως κατὰ τῆς μισαλλοδοξίας, τῆς βίας
καί τῆς τυραννίας³³. Οἱ νεομάρτυρες ἀποτε-
λοῦσαν μόνιμη ἐνθαρρυντική δύναμη γιά τοὺς

²¹ Κων. Σάθα, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη*, τ.γ', ἐν Βενετία 1872, σ. 133.

²² Νεκταρίου Ἱεροσολύμων, *Πρὸς τὰς προσκομισθείσας θέσεις τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Φρατόρων διὰ Πέτρου τοῦ αὐτοῦ
μαῖστορος περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα ἀντίρρησις*, Ἰάσιον 1682, σ. 209.

²³ Εὐγενίου Βουλγάρεως, *Πρὸς Πέτρον τὸν Κλαίρικον ἐπιστολή περὶ τῶν μετὰ τό σχίσμα ἀγίων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησί-
ας καί τῶν γινομένων ἐν αὐτῇ θανμάτων*, Ἀθήνησι 1844, σ. 31.

²⁴ Ἀναστασίου, *Σχεδιάσμα*, ὅ.π., σσ. 17-18.

²⁵ Γεωργ. Μαντζαρίδη, «Κοινωνιολογική προσέγγιση τῆς παρουσίας τῶν νεομαρτύρων», *ΙΜΘ*, ὅ.π., σ. 228.

²⁶ Βακαλοπούλου, «Ἡ θέση τῶν Ἑλλήνων...», ὅ.π., σ. 66.

²⁷ Ἀναστασίου, *Σχεδιάσμα*, ὅ.π., σσ. 18-19.

²⁸ Στυλ. Παπαδοπούλου, ὅ.π., σ. 87. Πρβλ. Ἄντων. Παπαδοπούλου, «Θεολογία ἀρχαίων καί νέων μαρτυρολογίων»,
ΙΜΘ, ὅ.π., σ. 176.

²⁹ Κων. Α. Βοβολίνη, *Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸν ἀγώνα τῆς ἐλευθερίας*. Ἀθῆναι 1952, σ. 22. Πρβλ. Χρίστου Θ. Κρικῶνη, «Κληρι-
κοὶ Νεομάρτυρες - Ἐθνομάρτυρες», *ΙΜΘ*, ὅ.π., σ. 254.

³⁰ Γ. Ἀρνάκη, «Ἐκκλησία καί ἐλληνικὴ κοινωνία», *ΙΕΕ* 10 (1974), σ. 149, Πρβλ. Νικ. Β. Τομαδάκη, *Οἱ νεομάρτυρες τοῦ
Βυζαντίου καί ἡ ὀσιομάρτυς Φιλοθέη Μπενιζέλου ἡ Ἀθηναία*, Ἀθῆναι 1971, σ. 17.

³¹ Συμεών Γ. Κατσίμπρα, *Οἱ νεομάρτυρες διὰ τὸ ἔθνος*, Ἀθῆναι 1972, σ. 25. Πρβλ. Χρίστου Θ. Κρικῶνη, «Ἡ συμβολὴ
τοῦ κλήρου τῆς Ἐκκλησίας εἰς τοὺς ἀπελευθερωτικούς ἀγῶνας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους», *Μνήμη 1821*, Θεσσαλο-
νίκη 1971, σ. 168.

³² Γερασίμου Κονιδάρη, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, ἐν Ἀθήναις 1970, σ. 181.

έθνομάρτυρες καί τούς λοιπούς έθνικούς άγωνιστές. Η θυσία τους ήταν γιά τούς Έλληνες στοιχείο φιλοτιμίας καί πρότυπο νά μήν ύστερήσουν καί αὐτοί σέ θυσίες³⁴. Τά μαρτυρολόγια τους άπέβησαν οί πιό διαδεδομένες ψυχοφελείς διηγήσεις, πού παρηγοροῦσαν καί ένθάρρυναν τόν έλληνικό λαό. Δέν είναι καθόλου ύπερβολή, άν ποῦμε ότι η έλληνική έπανάσταση πραγματοποιήθηκε, έπειδή άκριβώς είχαν προηγηθεί οί νεομάρτυρες.

Έκείνο, πού θαυμάζει κανείς στήν περίπτωση τών νεομαρτύρων είναι τό θάρρος, η καρτερία καί η γενικότερη χαροποιός διάθεση, μέ τήν όποία αντιμετωπίζουν τό μαρτύριο. Τήν προετοιμασία τους γιά τή μεγάλη αὐτή στιγμή αναλαμβάνουν διακριτικοί καί έμπειροι πνευματικοί. Αὐτοί καθοδηγοῦν φωτισμένα τούς νέους αὐτούς μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ προτρέποντάς τους σέ νηστεία, προσευχή καί γενικότερη πνευματική άσκησι. Άλλοτε πρὸς καιρόν οί πνευμα-

τικοί τούς άπέτρεπαν άπό τό μαρτύριο, έπειδή φοβούνταν ένδεχόμενη άρνηση τῆς πίστεως.

Τό άποκορύφωμα τοῦ θάρρους καί τῆς πίστεως τών νεομαρτύρων άποτελεῖ η άφοβία μπροστά στόν θάνατο. Οί νεομάρτυρες άπομυθοποιοῦν τόν θάνατο καί έπιθυμοῦν τό «άναλῦσαι καί σύν Χριστῶ εἶναι»³⁵. Τό μόνο, γιά τό όποιο λυποῦνται, είναι ότι δέν έχουν χίλια σώματα, γιά νά τά παραδώσουν στους πόνους τοῦ μαρτυρίου, καί χίλιες κεφαλές, γιά νά τίς κλίνουν σέ σφαγή γιά τήν άγάπη τοῦ Χριστοῦ³⁶.

Η άφοβία μπροστά στόν θάνατο είναι άποτελεσμα τῆς θερμῆς πίστεως στήν Άνάστασι τοῦ Χριστοῦ. Στήν περιπτώσή τους έχουν πλήρη έφαρμογή δύο χωρία τοῦ Άποστόλου Παύλου: «Τοῦ γνῶναι αὐτόν καί τήν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ»³⁷ καί «ἡμῖν έχαρίσθη τό ὑπέρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τό εἰς αὐτόν πιστεύειν, ἀλλά καί τό ὑπέρ αὐτοῦ πάσχειν»³⁸. Οί νεομάρτυρες είναι οί ώριμοί καρποί τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Αὐτό τό μοναδικό φαινόμενο τῆς άφοβίας μπροστά στόν θάνατο, ένῶ γιά τούς άνθρωπος τοῦ κόσμου τούτου είναι παραλογισμός, γιά τά μέτρα τῆς πίστεως είναι φυσική κατάστασι.

9η Ιουλίου 1821. Οί Τούρκοι απαγχονίζουν τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Κυπριανό και αποκεφαλίζουν τους Μητροπολίτες Πάφου Χρῦσανθο, Κιτίου Μελέτιο, Κυρηναίας Λαυρέντιο, τον ηγούμενο Κύκκου Ιωσήφ και εκατοντάδες άλλους κληρικούς και λαϊκούς

³³ Βακαλοπούλου, *Ιστορία*, τ.Β', ό.π., σ. 240.

³⁴ Στυλ. Παπαδοπούλου, ό.π., σ. 87, Πρβλ. Χριστοφόρου Γ. Σταυροπούλου, *Οί Νεομάρτυρες καί η Έλληνική Έπανάσταση*, Άθήναι 1971, σ. 17.

³⁵ Φιλίπ. α' 23.

³⁶ Περαντώνη, *Λεξικόν*, τ. Α', ό.π., σ. 31.

³⁷ Φιλίπ. β' 10.

Οἱ νεομάρτυρες θανατώνονταν μέ πολλούς καί διαφόρους τρόπους. Ἄλλοι πάνω στή φωτιά, ἄλλοι μέ ἀποκεφαλισμό, ἄλλοι μέ σουβλισμό, ἄλλοι μέ ἀπαγχονισμό, ἄλλοι μέ ἐκδορά καί διαμελισμό, ἄλλοι μέ μακρά ἀσιτεία ἢ μέ ἐντοιχισμό. Ἄλλες μέθοδοι θανατώσεως νεομαρτύρων ἦσαν ἡ διάτρηση τῆς κεφαλῆς μέ καρφιά, ὁ στραγγαλισμός, ὁ ἀκρωτηριασμός μέ τσεκούρι, ἡ ἐξάρθρωση τῶν μεγάλων ἀρθρώσεων καί στή συνέχεια ἡ θανάτωση μέ ἀποκεφαλισμό³⁹. Τό φρικιαστικό ἔργο τοῦ βασανισμοῦ τῶν νεομαρτύρων ἀναλάμβαναν ὁ τοπικός ἐκπρόσωπος τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, οἱ στρατιῶτες καί ὁ ὄχλος.

Οἱ χριστιανοί παρακολουθοῦσαν τή θανατική ἐκτέλεση τοῦ μάρτυρος, προσεύχονταν μυστικά καί ἔλεγαν τό «Κύριε ἐλέησον». Αἰσθάνονταν τόν μάρτυρα δικό τους, τό πάθος του ὡς δικό τους πάθος καί θεωροῦσαν τή μέχρι θανάτου ἐμμονή τους στή χριστιανική θρησκεία ὡς νίκη τῆς πίστεως⁴⁰.

Ἐνας σημαντικός ἀριθμός νεομαρτύρων προῆλθε ἀπό ἄλλοτε ἐξωμότες χριστιανούς, οἱ ὅποιοι προέβησαν στήν πράξη αὐτή σέ ὦρα ἀδυναμίας, φόβου ἢ πειθαναγκασμοῦ. Ἀργότερα ὁμως μέ τή βοήθεια κάποιων περιστατικῶν καί κυρίως μέ τίς παραινέσεις ἐξομολόγων καί πνευματικῶν ἀνδρῶν μετανοοῦσαν καί γιά τέλεια ἐπανόρθωση τοῦ σφάλματός τους ὁμολογοῦσαν δημόσια καί μέ παρρησία τήν πίστη

τους. Ἐπίσης ἀναφέρονται νεομάρτυρες καί ἀπό τόν χῶρο τῶν κρυπτοχριστιανῶν⁴¹.

Οἱ περιγραφές τῶν τελευταίων στιγμῶν τῶν νεομαρτύρων εἶναι συγκινητικές καί δείχνουν τήν πίστη, τό θάρρος, τήν ἀφοσίωση καί τήν προθυμία τους γιά τό μαρτύριο. Οἱ Χριστιανοί, ἔχοντας βαθειά συναίσθηση τῆς θυσίας τῶν νεομαρτύρων καί σεβόμενοι τά λείψανά τους, ἔκαναν τό πᾶν προκειμένου νά τά παραλάβουν καί νά τά ἐνταφιάσουν. Οἱ Τοῦρκοι, γνωρίζοντας τά αἰσθήματα αὐτά τῶν χριστιανῶν, προσπαθοῦσαν πολλές φορές νά τά ἐξαφανίσουν ἢ τά παρέδιδαν, ἀφοῦ ἔπαιρναν χρήματα. Ὅταν οἱ χριστιανοί μέ διάφορα μέσα κατόρθωναν νά παραλάβουν τά λείψανα, τά κήδευσαν καί τά ἔθαβαν μέ εὐλάβεια. Εἰδικά γιά τήν κηδεία τῶν νεομαρτύρων ὑπῆρχε «Ἀκολουθία ἐπικήδειος, εἴτε ἐπιτάφιος Ἀνώνυμος καί κοινή εἰς πάντα νέον μάρτυρα, συντεθεῖσα παρά τοῦ Νικηφόρου ἱερομονάχου τοῦ Χίου»⁴². Στήν ἀκολουθία αὐτή ἀντί λύπης ἐκφράζεται ἡ χαρά καί ἡ εὐφροσύνη τῶν χριστιανῶν, γιατί οἱ μάρτυρες, «ἀθλήσαντες καλῶς», στεφανώθηκαν ἀπό τόν Κύριο καί συνευφραίνονται μέ τούς χορούς τῶν ἁγίων στόν οὐρανό.

Στούς βίους τῶν νεομαρτύρων ἀναφέρονται ἐπίσης καί πολλά θαύματα πού ἔγιναν ἀπό αὐτούς, ὅταν βρίσκονταν στή φυλακή, ὅταν βασανίζονταν, καθῶς καί μετά τό θάνατό τους. Αὐτά γίνονταν μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ ἀφ' ἐνός μέν γιά νά στηρίξουν τό μάρτυρα καί τούς χρι-

³⁸ Φιλιπ. α' 29.

³⁹ Σταύρου Μπαλογιάννη, «Ἡ βιολογική διάσταση τῶν βασανισμῶν καί τῶν τρόπων θανατώσεως τῶν νεομαρτύρων», ΙΜΘ, ΠΘΣΝ, ὅ.π., σσ. 359-362. Πρβλ. Στυλ. Παπαδοπούλου, ὅ.π., σ. 68.

⁴⁰ Ἀναστασίου, *Σχεδιάσμα*, ὅ.π., σ. 48.

⁴¹ Ὁ κρυπτοχριστιανισμός ἀποτελεῖ ἕνα ἀπό τά δραματικότερα καί παραδοξότερα φαινόμενα τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἦταν ἕνας τρόπος ἀντιδράσεως τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου ἀπέναντι στό κύμα τοῦ ἐξισλαμισμού. Οἱ κρυπτοχριστιανοί, ἐπειδή δέν μποροῦσαν νά ζήσουν σκλάβοι καί νά ἀντέξουν στά βασανιστήρια, ὑποκρίθηκαν ὅτι ἔγιναν Μουσουλμάνοι, ἐνῶ στήν καρδιά τους διατήρησαν ζωντανή τήν Ἑλλάδα καί τήν Ὀρθοδοξία. Φοροῦσαν τούρκικα ροῦχα, πήγαιναν στά τζαμιά, ἀλλά στά ὑπόγεια τῶν σπιτιῶν τους διατηροῦσαν κρυμμένες τίς χριστιανικές εἰκόνες καί προσεύχονταν. Ἡ ψυχική ἀντοχή τῶν κρυπτοχριστιανῶν προκαλεῖ κατάπληξη καί θαυμασμό. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι τή χριστιανική τους πίστη ὄχι μονάχα τή διατηροῦσαν, ἀλλά καί τή μετέδιδαν στά παιδιά τους.

Ἡ πρώτη περίπτωση κρυπτοχριστιανισμοῦ ἀναφέρεται στή Μ. Ἀσία καί ἔγινε γνωστή μέ τά πιτάκια πού ἔστειλε στά 1339 καί 1340 ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης ΙΔ' ὁ Καλέκας στούς κατοίκους τῆς Νικαίας. Φαινόμενα κρυπτοχριστιανισμοῦ ἐπισημάνθηκαν, ἐκτός ἀπό τό μικρασιατικό χῶρο, στήν Κύπρο, στήν Κρήτη, στήν Πελοπόννησο, στά νησιά τοῦ Αἰγαίου, στή Δυτική Μακεδονία, στήν Ἠπειρο γιά λίγο χρονικό διάστημα καί σέ ἄλλες βαλκανικές χῶρες, ὅπως στή Βουλγαρία, Σερβία καί Ἀλβανία.

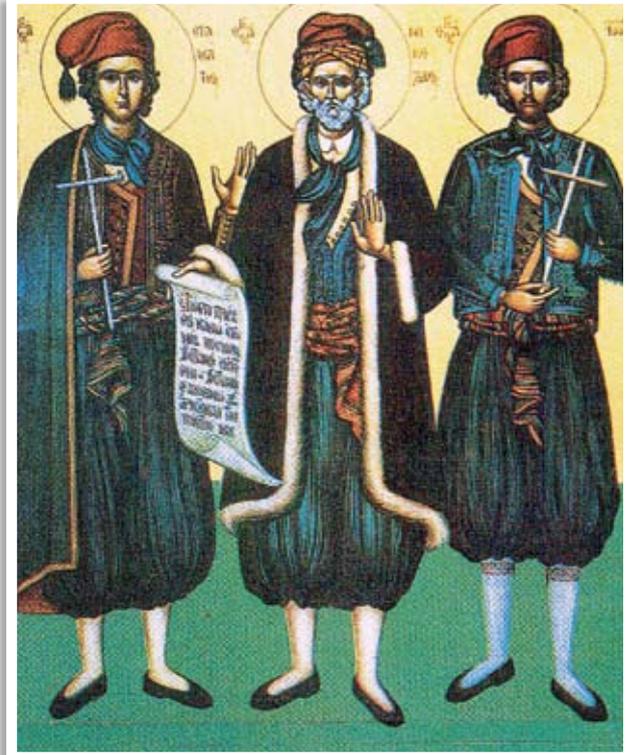
Μερικοί ἀπό τούς κρυπτοχριστιανούς αὐτούς, ὅταν ἡ περιοχή τους ἐπαναστάτησε κατά τό 1821, ἔπαιξαν σημαντικό ρόλο στόν ἐθνικό ἀγώνα. Βλ. Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου, Οἱ Κρυπτοχριστιανοί τῆς Σπαθίας (Ἀρχές 18^{ου} αἰ.-1912), Ἰωάννινα 1979. Τῆς ἴδιας, «Ὁ κρυπτοχριστιανισμός κατά τή διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας», ΙΜΘ, ὅ.π., σσ. 329-340, Ν. Μπλιώρη, *Οἱ Κρυπτοχριστιανοί*, Ἀθήναι 1962, Στυλ. Γ. Παπαδοπούλου, ὅ.π., σσ. 37 καί 39, Βασ. Σφυρόερα, *Οἱ Ἕλληνες ἐπί Τουρκοκρατίας*, Ἀθήναι 1975, σ. 28, Βασ. Κ. Στεφανίδου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, Ἀθήναι 1970, σ. 691 καί R.M. Dawkinns, "The Cryptochristians of Turkey", *Byzantion* 8, (1933), σσ. 247-275.

⁴² Ἰωάν. Μ. Φουντούλη, «Νικηφόρου τοῦ Χίου, ἀκολουθία ἐπικήδειος εἴτε ἐπιτάφιος κοινή εἰς πάντα νέον μάρτυ-

στιανούς, ἀφ' ἑτέρου δέ γιά νά ἀντιληφθοῦν οἱ δῆμιοι Τοῦρκοι ὅτι κάτι ἐξαιρετικό συνέβαινε στό πρόσωπο τοῦ νεομάρτυρος. Θαύματα ἐπίσης γίνονταν καί μέ τήν ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος καί τῆς βοήθειας τοῦ νεομάρτυρος μετά τό θάνατό του. Τό γεγονός αὐτό ἀποτελοῦσε βασική προϋπόθεση γιά τήν ἐπίσημη ἀνακήρυξή τους ὡς ἁγίων ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο.

Ὁ φιλόθρησκος ἑλληνικός λαός ἀπό τήν πρώτη κιόλας στιγμή περιέβαλε μέ ξεχωριστή εὐλάβεια τοὺς νέους αὐτοὺς ἄθλητές τοῦ Χριστοῦ. Πολύ πρὶν ἢ Ἐκκλησία τοὺς ἀναγνωρίσει μέ ἐπίσημη πράξη τῆς ὡς ἁγίους, αὐτοὶ εἶχαν ἤδη καθιερωθεῖ ἀπό τήν πρώτη κιόλας στιγμή τοῦ μαρτυρίου τους ὡς ἅγιοι στή συνείδησή τῆς⁴³. Ναοὶ ἀναγέρθηκαν στή μνήμη τους καί τοπικές γιορτές καθιερώθηκαν εἴτε στόν τόπο τῆς γεννήσεώς τους εἴτε στόν τόπο τοῦ μαρτυρίου τους. Μέ πολλή εὐλάβεια οἱ Χριστιανοὶ περιέσωζαν τά λείψανά τους, τά ὁποῖα ἀγόραζαν μέ σημαντικά χρηματικά ποσά ἀπό τοὺς οικονομικά ἄπληστους Τοῦρκους, οἱ ὁποῖοι μέ αὐτόν τόν τρόπο εὑρίσκαν καινούργιες ἀφορμές χρηματισμοῦ⁴⁴. Ἡ λατρεία τῶν τοπικῶν νεομαρτύρων ἀποτελοῦσε ἀφορμὴ ἀναζωογονήσεως τῆς πίστεως στόν Χριστό καί τῆς ἀγάπης πρὸς τήν πατρίδα. Τά συναξάρια ἐμπλουτίζονται μέ τά ἡρωϊκά κατορθώματα τῶν νεομαρτύρων καί ἀποτελοῦν τά ἀγαπημένα ἀναγνώσματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ⁴⁵. Ἡ ὑμολογία διακρίνεται γιά τό γιορταστικό ἀναστάσιμο χρῶμα τῆς. Μέ τήν ἔγκριση τῆς Ἐκκλησίας διακεκριμένοι ὑμνογράφοι συντάσσουν κανόνες καί ἱερές ἀκολουθίες στοὺς νεομάρτυρες. Σπουδαιότεροι ἀπὸ αὐτοὺς ἀναδείχθηκαν: ὁ Μανουὴλ ὁ Μ. Ρήτωρ καί ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός κατὰ τὸν 15' αἰ., ὁ Ἰουστίνος Δεκάδυος κατὰ τὸν 15' αἰ., ὁ Μελέτιος Συρίγος καί ὁ Ἰωάννης Καρυοφύλλης κατὰ τὸν 15' αἰ., ὁ Καισάριος Δαπόντε, ὁ Μητροφάνης Γρηγοράς, ὁ Νεόφυτος Κausοκαλυβίτης καί ὁ Νικόλαος Κύρκου ἢ Τζαρτζούλης κατὰ τὸν 16' αἰ., κατὰ τὸν ὁποῖο ὁ ἐκ Χίου ἱερομόναχος Χριστόφορος συνέθεσε καί κοινὴ ἱερὴ ἀκολουθία σέ ὅλους τοὺς νεομάρτυρες⁴⁶. Τέλος δέκαδες

ἁσματικές ἀκολουθίες καί παρακλητικούς κανόνες ἔχει συνθέσει ὁ σύγχρονος ὑμνογράφος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας μοναχὸς Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης.

Οἱ Ἅγιοι ἀντάδελφοι Νεομάρτυρες Σταμάτιος, Ἰωάννης καί Νικόλαος ἀπὸ τῆς Σπέτσες

Ἐξωριστό ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καί ἡ εἰκονογράφηση τῶν νεομαρτύρων. Αὐτὴ ἄρχισε τὸν 15' αἰ. καί ἐμφανίζεται σέ μεγαλύτερη ἔκταση τὸν 16' αἰ. Συχνὰ ἡ ἀπεικόνισή τους γίνεται σχεδόν ἀμέσως μετὰ τό μαρτύριό τους καί κάποτε πρὶν ἀπὸ τήν ἐπίσημη ἀνακήρυξή τους σέ ἁγίους⁴⁷. Οἱ ἁγιογράφοι ἱστοροῦσαν τοὺς νεομάρτυρες ὅπως ἦταν ντυμένοι στήν καθημερινή τους ζωὴ, μέ φουστανέλλες, βράκες, παντελόνια καί τζουμπέδες, μέ ναυτικούς σκούφους ἢ μέ φέσι στό κεφάλι καί «μέστια» ἢ τσαρούχια στά πόδια⁴⁸.

ρα», *Μνήμη 1821*, Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 85-91.

⁴³ Περαντώνη, «Νεομάρτυρες», *ΘΗΕ*, ὅ.π., σ. 403. Πρβλ. Βασ. Ἀπ. Δήμου, «Μιά ἐνθύμηση γιά τὸν νεομάρτυρα Κοσμά τὸν Αἰτωλό στήν Ἄρτα», *ΗΧ 27* (1985), σ. 257.

⁴⁴ Χρυσ. Παπαδοπούλου, *Οἱ Νεομάρτυρες*, ὅ.π., σ. 27. Πρβλ. Κων. Ἀμάντου, «Νεομάρτυρες», *ΕΕΦΣΠΑ 4* (1953-54), σ. 163.

⁴⁵ Κονιδάρη, ὅ.π., σ. 182. Γιά τοὺς συγγραφεῖς, τίς συλλογές καί τίς ἐκδόσεις τῶν νέων μαρτυρολογίων, βλ. Βασιλείου Στ. Ψευτογκά, «Μαρτυρολογία Νεομαρτύρων (Συγγραφεῖς, συλλογές καί ἐκδόσεις)», *ΙΜΘ*, ὅ.π., σσ. 75-103 καί Βασ. Φανουργκάκη, «Μάρτυρες-Νεομάρτυρες», *ΙΜΘ*, ὅ.π., σσ. 180-182.

⁴⁶ Χρυσ. Παπαδόπουλου, *Περί τῆς ἀνακηρύξεως ἁγίων ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, ἐν Ἀθήναις 1934, σ. 12.

⁴⁷ Μίλτου Γαρίδη-Θανάση Παλιούρα, «Συμβολὴ στήν εἰκονογραφία νεομαρτύρων», *ΗΧ 22* (1980), σ. 169.

Τά λείψανα τῶν νεομαρτύρων τιμῶνται καί φυλάσσονται σέ χώρους ἱερούς. Σέ τακτά χρονικά διαστήματα τά ἔβγαζαν σέ περιοδεῖες γιά νά τονώσουν τό φρόνημα τῶν σκλάβων. Ἐπίσης περιέφεραν σέ λιτανεῖες γιά νά σωθοῦν οἱ χωρικοί ἀπό τό «θανατικό», γιά νά θεραπεύσουν ἀρρώστους, γιά νά προστατεύσουν τή χώρα ἀπό τοὺς ἐχθρούς καί τήν παραγωγή ἀπό τήν ἀνομβρία καί τίς ἀκρίδες⁴⁹. Δέν ἦσαν λίγες οἱ φορές, πού οἱ χριστιανοὶ ἔπαιρναν τεμάχια ἀπό τά ἐνδύματα τοῦ μάρτυρος ἢ τοῦ σχοινοῦ τῆς ἀγγόνης, ἔβαφαν ὑφάσματα στό αἷμα ἢ ἔπαιρναν χῶμα βαμμένο μέ τό αἷμα καί τά χρησιμοποιοῦσαν ὡς φυλακτήρια. Μέ πολλή εὐλάβεια οἱ χριστιανοὶ περιέσωζαν τά λείψανά τους, ραντίζονταν μέ τό αἷμα τους καί ἔκαναν τιμητικές λατρευτικές πράξεις στοὺς τάφους τους⁵⁰. Τέλος ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία μέ πατριαρχικές πράξεις κατατάσσει τοὺς νεομάρτυρες στόν χορό τῶν ἁγίων καί ὀρίζει τήν ἡμέρα τοῦ μαρτυρικοῦ τους θανάτου ὡς χρόνο γιορτασμοῦ τῆς ἐτήσιας τοῦ καθενὸς μνήμης.

Γενικά ἡ ὑπαρξη τῶν νεομαρτύρων κατά τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας χαρακτηρίστηκε ἀπό τόν ἅγιο Νικόδημο τόν Ἁγιορείτη «θαῦμα παρόμοιον ὡσάν νά βλέπη τινάς μέσα εἰς τήν καρδίαν τοῦ χειμῶνος ἐαρινά ἀνθη καί τριαντάφυλλα μέσα εἰς τήν βαθυτάτην νύκτα, ἡμέραν καί ἥλιον μέσα εἰς τό ψηλαφτόν σκότος, φῶτα λαμπρότατα ἐν καιρῷ τῆς αἰχμαλωσίας, νά βλέπη ἐλευθερίαν καί ἐν τῷ καιρῷ τῆς τωρινῆς ἀσθενείας, ὑπερφυσικήν δύναμιν»⁵¹.

Γράφοντας αὐτά ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης ἐξηγεῖ γιά ποιούς λόγους θέλησε ὁ Θεός νά ὑπάρξουν καί νά θυσιαστοῦν οἱ νεομάρτυρες:

α'. *διὰ νά εἶναι ἀνακαινισμός ὅλης τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.*

β'. *διὰ νά μένουν ἀναπολόγητοι ἐν ἡμέρα τῆς κρίσεως οἱ ἀλλόπιστοι.*

γ'. *διὰ νά εἶναι δόξα μέν καί καύχημα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἔλεγχος δέ καί κατασχύνη τῶν ἑτεροδόξων.*

δ'. *διὰ νά εἶναι παράδειγμα ὑπομονῆς εἰς ὅλους τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς ὅπου τυραννοῦνται ὑποκάτω εἰς τόν βαρύν ζυγόν τῆς αἰχμαλωσίας.*

ε'. *δέ καί τελευταῖον, διὰ νά εἶναι θάρρος καί παρακίνησις εἰς τό νά μιμηθοῦν διὰ τοῦ ἔργου τό μαρτυρικό τους τέλος καί ὅλοι μέν οἱ χριστιανοὶ οἱ κατὰ περίστασιν εἰς τό μαρτυρῆσαι ἀναγκαζόμενοι, ἐξαιρέτως δέ καί μάλιστα ὅσοι ἔφθασαν νά ἀρνηθοῦν πρότερον τήν ὀρθόδοξον πίστιν»⁵².*

Καί συνεχίζει ὁ ἅγιος Νικόδημος μέ προσευχή πρὸς τόν Κύριο: «Ὅς ἦσαι εὐλογητός καί δεδοξασμένος εἰς τοὺς αἰῶνας, Κύριε ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστέ... ὅτι καί εἰς τοὺς ὑστέρους τούτους καιρούς εὐδόκησας ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός σου νά γίνωνται νέοι μάρτυρες... Διὰ πῶς δέν εἶναι δίκαιον, νά δοξολογῇ τινάς μυριάκις τόν Κύριον, ὅτι καί τώρα, εἰς τοὺς εἰδικούς μας καιρούς, ἀνατέλλουσιν ἀπό διάφορα μέρη τοῦ κόσμου, εἰς τό νοπτόν τῆς Ἐκκλησίας στερέωμα, ὡσάν ἄλλοι νεοφανεῖς ἀστέρες καί κομήται, Νέοι ἀθληταὶ τοῦ Χριστοῦ καί στρατιῶται ἀήττητοι»⁵³.

Γενικά οἱ νεομάρτυρες εἶναι τόπος Χριστοῦ καί ἀνθρώπινη φύση θεωμένη⁵⁴. Εἶναι οἱ πρόμαχοι τῆς ἐλευθερίας, τῆς σκέψεως καί τῆς συνειδήσεως, οἱ πρόμαχοι τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, αὐτοὶ πού ὑψώνουν τήν αὐτοσυνειδησία τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῆς θυσίας⁵⁵. Ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης τοὺς ἀποκαλεῖ «ἀγγέλους, ποταμούς, ἰατρούς, πύργους τῆς εὐσεβείας, φύλακας τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, μυρίπνοα ἀνθη καί ρόδα τοῦ παραδείσου, προστάτας, βοηθοὺς, σωτήρας κοινούς πάντων τῶν ὀρθοδόξων»⁵⁶. Δικαιολογημένα καί ἡ Ἐκκλησία ψάλλει στή μνήμη τους:

«Χαίροις Νεομαρτύρων πληθὺς πιστῶν ἡ δόξα, καί χαρά καί καλλώπισμα· οἱ πάντων ἀρνησιχρίστων, ὑπογραμμοὶ θαυμαστοὶ· ὁ στρατός ὁ νέος τοῦ Παντάνακτος· χορός νεοσύλλεκτος· τά νεόσφακτα πρόβατα, συνειλεγμένα, ἀπό χρόνου ἀλώσεως· οἱ τῆς πίστεως, πρόμαχοι τε καί φύλακες· πρέσβεις οἱ ἀκατασχύνητοι· οἱ χρόνοι μέν ἔσχατοι, καί παλαιοὶ ταῖς βασάνοις· ὑπομονῆς σπῆλαι ἔμμηνοι. Χριστόν δυσσωπεῖτε, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι τό μέγα ἔλεος»⁵⁷.

⁴⁸ Ἀναστασίου, *Σχεδιάγραμμα*, ὅ.π., σ. 20.

⁴⁹ Βακαλοπούλου, *Ἱστορία*, τ. Β', ὅ.π., σ. 241. Πρὸς τοῦ ἴδιου, «Ἡ θέση τῶν Ἑλλήνων...», ὅ.π., σ. 66.

⁵⁰ Σπ. Λουκάτου, «Λαϊκὸς βίος καί πολιτισμός», *IEE* 10 (1974), σ. 449. Πρὸς Εὐαγ. Θεοδώρου, *Οἰκοδόμοι Πολιτισμοῦ*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, ἐν Ἀθήναις 1968, σ. 317.

⁵¹ *Συναξαριστὴς Νεομαρτύρων (1400-1900 μ.Χ.)*, ἐκδόσεις «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1984, σ. 18.

⁵² Ὁ.π., σ. 18.

⁵³ Ὁ.π., σ. 17.

⁵⁴ Χριστοδούλου Μουστάκα, «Οἱ νεομάρτυρες στό χθές καί τό σήμερα», *HH* 1984, σ. 270.

⁵⁵ Ἰωάν. Ε. Ἀναστασίου, «Εἰσαγωγικά γιά τή μελέτη τῶν νεομαρτύρων», *ΙΜΘ*, ὅ.π., σ. 37.

⁵⁶ *Συναξαριστὴς Νεομαρτύρων*, ὅ.π., σ. 34.

⁵⁷ Κων. Χ. Δουκάκη, *Ἀκολουθία ἁσματικὴ μετὰ ἐγκωμίου πάντων τῶν νεοφανῶν μαρτύρων*, ἐν Ἀθήναις 1897, σ.9.

ΦΥΣΗ

ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ:

ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΩΝ ΜΕΛΙΣΣΩΝ

● Του Αποστόλου Νικολαΐδη,

Καθηγητή της Κοινωνιολογίας της Θρησκείας και της Κοινωνικής Ηθικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ο κόσμος των μελισσών είναι το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα για την ποσοποίηση της στενής σχέσης κοινωνίας και φύσης. Αυτή η σχέση ανιχνεύθηκε από παλαιά, ιδιαίτερα από όσους ανέπτυξαν μια Φυσιο-κοινωνιολογία, με βασικούς εκπροσώπους τους Χ. Σπένσερ και Ε. Ντυρκέμ. Η κοινωνία παριστάνεται ως οργανισμός με δομές, μέλη και λειτουργίες.

Εν προκειμένω τίθεται ένα διπλό ζήτημα: Κατά πόσο θα μπορούσαμε να μιλάμε κυριολεκτι-

κά α) για **κοινωνία και κοινωνικότητα στο φυσικό κόσμο** και ιδιαίτερα στον κόσμο των ζώων, β) για **φυσικές λειτουργίες του κοινωνικού σώματος**.

1. Κοινωνικότητα και φυσικότητα

Είναι κοινώς παραδεκτή η διαπίστωση του Αριστοτέλη, ότι ο άνθρωπος είναι φύσει κοινωνικό ον. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος διαθέτει μια έμφυτη κοινωνικότητα, που μεταφράζεται ως μια ενδιάθετη και έλλογη κίνηση εξόδου από το Εγώ προς

τον άλλο και τη δημιουργία ομάδας, κοινότητας ή κοινωνίας. Αυτό σημαίνει ότι η ταυτότητα του ανθρώπου δεν ορίζεται σε σχέση προς τον εαυτό του αλλά σε μια κίνηση εκτός του εαυτού του και σε μια διαδικασία εικονισμού του στους άλλους.

Από τα παραπάνω συμπεραίνεται **ότι η κοινωνικότητα έχει άμεση σχέση με τη φυσικότητα**, αφού από τη μια πλευρά είναι έμφυτη και από την άλλη είναι αναγκαία και αναγκαστική. Ο άνθρωπος είναι βιολογικά φυσιολογικός καρπός της συνουσίας, της συνάντησης δηλαδή άνδρα και γυναίκας, ενώ κοινωνικά είναι αναγκασμένος να συνυπάρχει με άλλους, να συνεργάζεται, να συγκρούεται, να συνεννοείται, να ανταλλάσει τα προϊόντα της εργασίας του, να επικοινωνεί, και γενικά να ορίζεται και να προσδιορίζεται μέσα από τη σχέση του προς τον άλλο. Μόνο ο θεός και το θηρίο διαθέτουν κατά τον Αριστοτέλη αυτάρκεια, αυτονομία και αυτοδυναμία.

Ο λόγος για την έμφυτη κοινωνικότητα του ανθρώπου και η διαπίστωση παρόμοιων φαινομένων στα ζώα θέτει το ερώτημα, **κατά πόσο τα ζώα διαθέτουν κοινωνικότητα** και επομένως είναι σε θέση να συγκροτούν κοινωνικά μορφώματα. Πρόκειται για παλαιό ερώτημα που συνοδεύτηκε από δύο απαντήματα:

Κατά μία άποψη και τα ζώα έχουν κάποιας μορφής κοινωνικότητα, γι' αυτό και συνάζονται, συνεργάζονται, συγκρούονται, επικοινωνούν, συμπαραστέκονται, συγχαίρονται και συλλυπούνται. Είναι επιχείρημα που χρησιμοποιούν όσοι μεταγράφουν την αγέλη σε κοινωνία, τις φυσικές και ενστικτώδεις κινήσεις των ζώων σε συναισθήματα.

Άλλοι όμως απαντούν διαφορετικά, διακρίνοντας σαφώς την ανθρώπινη κοινωνικότητα από κάθε παρόμοια «συμπεριφορά» των ζώων. Αυτή η διάκριση βασίζεται σε όλα τα στοιχεία που διαφοροποιούν τον άνθρωπο από τα ζώα. Πρόκειται για τον ορθό λόγο, το αυτεξούσιο και την κοινωνικότητα. Η κοινωνικότητα του ανθρώπου είναι μεν έμφυτη, ωστόσο συνοδεύεται και καθορίζεται από τα δύο άλλα ιδιώματα, τη λογικότητα και την ελευθερία. Τα ζώα καθοδηγούνται σε όλες τις ενέργειές τους από το ένστικτο και την αναγκαιότητα. Επομένως όλα τα φαινόμενα που μοιάζουν ως κοινωνικά πρέπει να κατανοούνται και να αντιμετωπίζονται ως απολύτως φυσικά. Αλλά και εκείνα

που εμφανίζονται ως ψυχολογικές συμπτώσεις, και αναφερόμαστε στα «συναισθήματα» ζώων, είναι ενστικτώδεις και παρορμητικές κινήσεις, αφού και αυτά στον άνθρωπο εκφράζονται προαιρετικά και υποτάσσονται κατά κανόνα στη λογική επεξεργασία.

Πέρα από τις παραπάνω διαφοροποιήσεις είναι προφανές ότι μεταξύ του ανθρώπου και της κοινωνίας του από τη μια πλευρά, και του φυσικού περιβάλλοντος από την άλλη έχει αναπτυχθεί διαχρονικά μια πολύ δημιουργική και γι' αυτό πολύ ενδιαφέρουσα «διαλεκτική», που εκφράζεται κυρίως σ' αυτό που ονομάστηκε **«Φυσικό Δίκαιο»**. Αποδεικνύεται ότι ο άνθρωπος είναι κομμάτι του φυσικού περιβάλλοντος και ως τέτοιο διαμορφώνει ένα αντίστοιχο «φυσικό» ήθος και μια αντίστοιχη «φυσική» συμπεριφορά που επηρεάζουν την κοινωνική του δράση και συμπεριφορά.

Ωστόσο η εν λόγω διαλεκτική έχει έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα. Με δεδομένη την απουσία από τα φυσικά όντα των παραπάνω ανθρώπινων χαρακτηριστικών είναι αδύνατο να σκεφθούμε ότι η φύση είναι εκείνη που μιμείται ή εμπνέεται από την ανθρώπινη κοινωνία. Το αντίθετο συμβαίνει. **Η φύση είναι ο χώρος υλικής και πνευματικής τροφοδοσίας του ανθρώπου, της κοινωνίας και του πολιτισμού**. Είναι το πλέον θεμελιώδες εργαστήριο αυτογνωσίας, θεογνωσίας και κοινωνιογνωσίας¹.

Στη σχέση του ανθρώπου προς το φυσικό του περιβάλλον συνειδητοποιείται η διαφορετικότητά του, σχηματίζεται και προσδιορίζεται η ταυτότητά του, αποκαθίσταται η αυτοαλλοτριώσή του. Από το φυσικό περιβάλλον αντλεί ο άνθρωπος ιδέες, πρότυπα και μηχανισμούς για την ανάπτυξη της τεχνολογίας, αντλεί υλικό για τους αναγκαίους συμβολισμούς και τις ηθικές αναγωγές και αποτιμήσεις των ανθρώπινων ηθών και συμπεριφορών, αντλεί επίσης πρότυπα δόμησης και οργάνωσης της κοινωνικής ζωής. Δανείζεται ακόμη εικόνες πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης, καταμερισμού της εργασίας, συνεργασίας και συμβίωσης.

2. Η κοινωνία των μελισσών

Ο κόσμος των μελισσών είναι το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα για να μελετήσει και να εξηγήσει κάποιος κοινωνικά φαινόμενα σε αναφορά προς τα φυσικά. Είναι ένας κόσμος που πάντα

¹ Βλ. αναλυτικότερα ΑΠ. Β. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, «Η φύση ως διδασκαλείο του ανθρώπου», στο Φύση και Πολιτισμός, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2006, σ. 169 εξ.

απασχολούσε και προβλημάτιζε τον σκεπτόμενο άνθρωπο για τον πλούτο των «κοινωνικών» εικόνων, δράσεων και συμπεριφορών. Εδώ συναντά κάποιος όλα τα φαινόμενα. Η διαπίστωση του Ωριγένη είναι χαρακτηριστική: Στις μέλισσες, γράφει, υπάρχει ηγεμόνας, βασιλική αυλή, διάκονοι, πόλεμοι, νίκες και ήττες, καταδίκη των ηττημένων, πόλεις και προπόλεις, συνέχεια και διάρκεια στα έργα, δίκες εναντίον των τεμπέληδων (κηφήνων) και απατεώνων με κυρώσεις και εξορίες².

2.1 Κοινωνιο-φυσική δομή

Καταρχήν ο κόσμος των μελισσών παραπέμπει στην εικόνα του **κοινοβίου**: «*Τῶν μελισσῶν κοινὴ μὲν ἡ οἴκησις, ἐργασία δὲ πάντων μία*», υπογραμμίζει ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός³. Το ίδιο επαναλαμβάνει και ο Μ. Βασίλειος, προσθέτοντας και τη λειτουργία της κοινής πτήσης⁴. Όλα τα μέλη κατοικούν στο ίδιο σπίτι, έχουν την ίδια αποστολή, εργάζονται για τον ίδιο σκοπό, σχετίζονται μεταξύ τους, έχουν έναν και τον ίδιο άρχοντα, στον οποίο υπακούν όλοι. Έτσι ο κόσμος των μελισσών είναι ένα κατεξοχήν παράδειγμα **κοινοκτημοσύνης**, ακόμη και στη σύγχρονη κατανόηση του όρου. Κοινές παραγωγικές δυνάμεις, κοινά μέσα παραγωγής και κοινά προϊόντα.

Ο κόσμος των μελισσών δομεύεται **ιεραρχικά**. Υπάρχουν δε διαφορετικά επίπεδα «κοινωνικής» οργάνωσης. Στο υψηλότερο σκαλί βρίσκεται η βασίλισσα, και ακολουθούν οι εργάτριες και οι κηφήνες. Κανένα μέλος δεν αυτενεργεί, δεν πράττει δηλαδή κάτι αυτόβουλα και αυτοδύναμα. Σε κάθε ομάδα υπάρχει και ένας υπεύθυνος. Αυτός κατά τον Ιωάννη το Δαμασκηνό δεν κάθεται κατά την έξοδο στο τέλος αλλά προηγείται⁵.

Ο Μ. Βασίλειος δεν διστάζει να μιλήσει για την ύπαρξη πολιτεύματος στον κόσμο των μελισσών, μολοντί έχουμε να κάνουμε με άλογα όντα, με την έννοια ότι όλες οι ενέργειές τους συγκλίνουν και συμβάλλουν σε έναν κοινό σκοπό. Το «πολίτευμα» των μελισσών είναι σαφώς **μοναρχικό**. Πρόκειται για βασίλειο, καθώς γράφει ο Μ. Βασίλειος⁶. Η βα-

σίλισσα δεν εκλέγεται ούτε κληρώνεται ούτε και κληρονομείται. Αναδεικνύεται μέσα από τη φυσική επιλογή. Η φύση την προικίζει με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που την κάνουν να διαφέρει από τις άλλες μέλισσες. Έτσι δεν συμβαίνει να επιλέγονται ως άρχοντες οι τελευταίοι και οι ατάλαντοι, όπως συμβαίνει στην πολιτική ζωή των ανθρώπων. Η βασίλισσα επιβάλλεται με το «χάρισμά» της και όχι με τη δύναμη, το φόβο και τις τιμωρίες. Σε αντίθεση προς τις κοινωνίες των ανθρώπων όπου άρχοντες είτε εκλέγονται οι χειρότεροι λόγω της ακρισίας του λαού, είτε κληρώνονται, πρακτική που αντιβαίνει στη λογική, οπότε η τύχη δεν βγάζει τους καλύτερους, είτε κάθονται στο θρόνο κληρονομικά και έτσι μπορούμε να έχουμε ως διαδόχους αμόρφωτους, αμαθείς, άσχετους με την αρετή, οπαδούς της κολακείας και της καλοπέρασης. Αντιθετα στις μέλισσες η βασίλισσα είναι προικισμένη από την ίδια τη φύση, γι' αυτό και υπερέχει των άλλων μελισσών. Ωστόσο δεν διαθέτει κεντρί, γιατί σύμφωνα με τους άγραφους νόμους οι άρχοντες δεν τιμωρούν⁷.

Η κοινωνία των μελισσών είναι σαφώς **μητριαρχική**. Βασίλισσα και εργάτριες είναι προφανώς θηλυκού γένους. Μόνο οι κηφήνες είναι αρσενικού. Η βασική χρησιμότητα των τελευταίων είναι η γονιμοποίηση της βασίλισσας, ενώ στη συνέχεια εκδιώκονται. Συμβαίνει ότι και στις μητριαρχικές κοινωνίες, όπου δεσπάζουν οι γυναίκες, ενώ οι άνδρες απλώς χρησιμοποιούνται.

2.2. Κοινωνικές λειτουργίες

Η **εργατικότητα, η συνέπεια, η ευταξία και η συλλογικότητα** αποτελούν τα κύρια χαρακτηριστικά της κοινωνίας των μελισσών. Τα σοφολογικά βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης επαινούν τη σοφία, τη γεωμετρική τέχνη και τη φιλοπονία τους⁸. Η μέλισσα είναι τόσο μικρή ανάμεσα στα φτερωτά, μα ο καρπός των κόπων της είναι τόσο γλυκός⁹.

Η εργατικότητα εκφράζεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να θεωρείται πως συνδέεται άμεσα με τη σοφία. Αυτό φαίνεται από τον τρόπο που οι μέλισσες

²ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, Κατά Κέλσου 4,81, PG 11, 1153b.

³Ι. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Ίερά Παράλληλα PG 95, 1573d.

⁴Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Eis Έξαίμ. 8, 4, PG 29, 173a.

⁵Ι. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Ίερά Παράλληλα PG 95, 1573d. «*και τὸ μέγιστον ὅτι ὑπὸ βασιλεῖ καὶ ἐξάρχω τινὶ τῶν ἔργων ἄπτονται, οὐ πρότερον καταδεχόμενοι ἐπὶ τοὺς λειμῶνας ἐλθεῖν, πρὶν ἂν ἴδωσιν κατάρξαντα τὸν βασιλέα τῆς κτήσεως*».

⁶Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Eis Έξαίμ. 8,4, PG 29, 172d-173d.

⁷Στο ίδιο, PG 29, 173a.

⁸Παρ. 6,8. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Eis Έξαίμ. 8,4, PG 29, 173d.

⁹Σοφία Σειράχ 11,3.

συλλέγουν το υλικό κατασκευής των κηρυθρών αλλά και από τη μέθοδο και παραγωγής του μελιού. Η παραγωγή ενός γραμμαρίου μελιού απαιτεί, καθώς διαπιστώνουν οι μελισσοουργοί, την πολυήμερη επίσκεψη 30.000- 40.000 λουλουδιών. Όλες δε οι δραστηριότητες των μελισσών είναι συλλογικές

και έχουν κοινή στόχευση.

Όπως συμβαίνει στην κοινωνία έτσι και στον κόσμο των μελισσών υπάρχουν πολλές ανάγκες και γι' αυτό πολλές και εξειδικευμένες εργασίες. Πρόκειται γι' αυτό που ονομάστηκε **καταμερισμός εργασίας**.

Αποστολή της **βασιλίσσας** είναι η αναπαραγωγή, η αύξηση του πληθυσμού μιας κυψέλης και φυσικά η διοίκηση του σμήνους. Κατοικεί και δραστηριοποιείται εντός της κυψέλης, εξέρχεται δε δύο φορές κατά τη διάρκεια των τριών περίπου χρόνων της ζωής της, μια φορά για τη γονιμοποίηση και μια άλλη για τη σημιουργία, μια διαδικασία κατά την οποία η βασίλισσα αναγκάζεται να αναχωρεί με έναν ορισμένο αριθμό εργατριών για την εγκατάσταση σε άλλη κοινότητα στο πλαίσιο της λειτουργίας του πολλαπλασιασμού. Δεν εργάζεται, δεν διαθέτει όργανα συλλογής της γύρης ούτε και αδένες για την παραγωγή κεριού, όπως συμβαίνει με τις εργάτριες.

- Αποστολή των **εργατριών** μελισσών είναι η συλλογή της γύρης, η κατασκευή των κυψελών, η κατασκευή και η εναπόθεση του μελιού, η δημιουργία αποθεμάτων, η καθημερινή καθαριότητα, η διατήρηση της σταθερής θερμοκρασίας μέσα από θαυμάσιους μηχανισμούς μείωσης ή αύξησής της, η ανίχνευση για τον εντοπισμό και την ανεύρεση νέας κατοικίας κατά τη διαδικασία της σημιουργίας, η εξερεύνηση για νέες πηγές διατροφής, καθώς και η προστασία της κυψέλης και της βασίλισσας από εξωθεν απειλές, ιδιαίτερα κατά την άνοιξη και

το καλοκαίρι που γίνεται η αποθήκευση του μελιού εν όψει του χειμώνα. Ένα μέρος μάλιστα από αυτές αποτελούν τη βασιλική αυλή με την έννοια ότι καθαρίζουν, ταΐζουν και περιποιούνται τη βασίλισσα.

-Διαφορετικός είναι ο ρόλος των **κηφήνων**. Η συμβολή τους στη ζωή του μελισσιού είναι αφενός η γονιμοποίηση της βασίλισσας, αφετέρου η διατήρηση της σταθερής θερμοκρασίας: κατά το καλοκαίρι αναλαμβάνοντας τον αερισμό της κυψέλης και κατά το χειμώνα ζεσταίνοντας το γόνο. Ωστόσο έχουν βγάλει κακό όνομα, ίσως επειδή κατά το μεγαλύτερο διάστημα παραμένουν αδρανείς και χονδροί, και το μόνο που κάνουν είναι να ροφούν το έτοιμο νέκταρ που ετοιμάζουν οι μέλισσες. Ταυτίζονται με τους τεμπέληδες, ιδιαίτερα όταν χωρίς να εργάζονται και να κουράζονται όσο οι εργάτριες τρυγούν τον κόπο τους. Ο Πλάτων συνδέει την ύπαρξή τους με το πολίτευμα της ολιγαρχίας. Οι κηφήνες είναι γέννημα και θρέμμα του άμετρου πλουτισμού. Άλλοι από αυτούς είναι κακούργοι (με κεντρί) και άλλοι πτωχοί (χωρίς κεντρί). Σκοπός τους δε είναι η ανατροπή της πολιτείας και η εγκαθίδρυση της δημοκρατίας, όπου ο καθένας λέγει και κάνει ό,τι θέλει, και πορεύεται όπως θέλει¹⁰.

¹⁰ ΠΛΑΤΩΝΟΣ, Πολιτεία 552cd.

Ο Αμφιλόχιος Ικονίου χρησιμοποιεί το παράδειγμα των κηφήνων για να περιγράψει τη συμπεριφορά των τελωνών που λεηλατούν τον ξένο κόπο χωρίς οι ίδιοι να έχουν κάνει κάτι γι' αυτό. Είναι αυτοί που εκτός του ότι δεν εργάζονται απολαμβάνουν και τις τιμές των ανθρώπων¹¹. Άλλοι, όπως ο Μ. Αθανάσιος, ενώ παρομοιάζουν τις μέλισσες με τα μέλη της Εκκλησίας και το μέλι με την ορθόδοξη διδασκαλία, τους κηφήνες εικονίζουν με τους αιρετικούς. Οι τελευταίοι, συμπεριφέρονται ως μέλισσες για να παραπλανούν αλλά δεν είναι. Δεν κάνουν τίποτε άλλο από το να ενεργοποιούν τις κακές τους επιθυμίες για να κακοποιούν την ορθόδοξη διδασκαλία¹². Είναι αυτοί που διαθέτουν μεγαλύτερο ανάστημα από τις μέλισσες για να εξαπατούν και να επικρατούν των εργατών του Ευαγγελίου που είναι «μικρόσωμοι». Αυτοί ούτε μέλι παράγουν, ούτε στη δημιουργία κεριού συμβάλουν ούτε κεντριά διαθέτουν για να προστατεύσουν την οικία τους.

Η «κοινωνία» των μελισσών χαρακτηρίζεται για τις σχέσεις **ισότητας**, σε αντίθεση προς την κοινωνία των ανθρώπων. Εδώ η ισότητα, μολοντί δεν είναι διδακτική, όπως συχνά γίνεται στους αν-

θρώπους, είναι σταθερή και αμετάβλητη στο πέρασμα των αιώνων. Δεν υπάρχει άρχουσα τάξη, διακρίσεις εξουσίας μεταξύ των μελισσών, ανισότητες, εξαναγκασμοί, εκμεταλλεύσεις των αδυνάτων από τους δυνατούς. Ο ρόλος της βασίλισσας δεν είναι εξουσιαστικός και κυριαρχικός, αλλά διακονικός και λειτουργικός. Είναι ωστόσο προφανές ότι η ισότητα δεν καταργεί την ετερότητα, η οποία είναι εμφανής τόσο στα διαφορετικά μορφολογικά και ανατομικά χαρακτηριστικά των τριών «τάξεων» (βασίλισσας, εργατριών, κηφήνων) όσο και στις διαφορετικές λειτουργίες της καθεμιάς ανάλογα με την αποστολή της. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να κατανοήσουμε και το φαινόμενο της λεγόμενης φυσικής επιλογής α) όταν η πλέον δυνατή και ικανή βασίλισσα αναγκάζεται να σκοτώνει τις αδελφές της, γιατί στην ίδια κοινότητα ένας πρέπει να βασιλεύει, β) όταν οι κηφήνες απομονώνονται από την κοινωνία των μελισσών για να μπορεί η κοινότητά τους να επιβιώνει στις περιπτώσεις που το νέκταρ

είναι λιγιστό, και γ) όταν λόγω της μειωμένης τροφής μέλισσες μιας κοινότητας εφορμούν σε γειτονικές αδύναμες κοινωνίες για να καλύψουν τις ανάγκες της δικής τους ομάδας.

Από την «κοινωνία» των μελισσών δεν απουσιάζουν οι συγκρούσεις και οι **πόλεμοι**. Κανείς όμως από αυτούς δεν είναι άδικος ούτε αδικαιολόγητος. Τους επιβάλλει η αναγκαιότητα. Είναι χαρακτηριστικό ότι το όπλο κάθε μέλισσας, δηλαδή το κεντρί, χρησιμοποιείται μόνο για αμυντικούς σκοπούς και όχι για επιθετικούς. Το ίδιο έπρεπε να συμβαίνει και

στην ανθρώπινη κοινωνία, σημειώνει ο Ωριγένης. Θα έπρεπε δηλαδή οι άνθρωποι να διακρίνουν μεταξύ δικαίων και αδικών πολέμων, και να επιλέγουν τους αναγκαίους από αυτούς¹³.

¹¹ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΥ ΙΚΟΝΙΟΥ, In Zacchaeum (orat. 8) (2112: 009) "Amphilochii Iconiensis opera", Ed. Datema, C.Turnhout: Brepols, 1978. Line 113.

¹² Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Eis Ψαλμ. 117, PG 27, 477b.

¹³ ORIGENES., Philocalia sive Ecloga de operibus Origenis a Basilio et Gregorio Nazianzeno facta (cap. 1-27), Chapter 20, section 9, line 1.

3. Η παιδαγωγική δυναμική

Η κοινωνία των μελισσών χρησιμοποιείται από την Πατερική Γραμματεία όχι μόνο ως πρότυπο οργάνωσης και λειτουργίας των ανθρωπίνων κοινωνιών και των ατόμων, αλλά και ως ασφαλές και πειστικό παιδαγωγικό μέσο.

Ο Γρηγόριος Νύσσης περιγράφει τις μέλισσες ως υπόδειγμα σοφίας, εκπαίδευσης και φιλοπονίας¹⁴. Στη φιλοπονία τους αναφέρεται ιδιαίτερα ο Μ. Βασίλειος, αναλύοντας τον τρόπο κατασκευής των κηρηθρών, αναδεικνύοντας έτσι δίπλα στην εργατικότητα τη φιλοτεχνία και τη σοφία τους, για την οποία επαινούνται και από το Βιβλίο των Παροιμιών¹⁵.

Ο Γρηγόριος Νύσσης χρησιμοποιεί τον τρόπο συλλογής της γύρεως από τα άνθη, για να υποδείξει τον τρόπο που πρέπει κάποιος να επιλέγει και να συλλέγει τα χρήσιμα για την πνευματική του ζωή¹⁶. Την ίδια γνώμη εκφράζει και ο Μ. Βασίλειος, όταν διδάσκει στους νέους ανθρώπους με ποιο τρόπο πρέπει να προσεγγίζουν και να χρησιμοποιούν την ελληνική φιλοσοφία και γενικότερα την έξωθεν παιδεία: «καί ὡς αἱ μέλισσαι οὔτε ἅπασι τοῖς ἄνθεσι παραπλησίως ἐπέροχονται οὔτε μὴν, οἷς ἂν ἐπιπτώσιν, ὅλα φέρειν ἐπιχειροῦσιν, ἀλλ' ὅσον αὐτῶν ἐπιπτόειον πρὸς τὴν ἐργασίαν λαβοῦσαι, τό λοιπὸν χαίρειν ἀφῆκαν», ἔτσι και οἱ νέοι «καθάπερ τῆς ροδωνιάς τοῦ ἄνθους δρεπόμενοι, τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὁδὸν χρήσιμον καρπωσάμενοι, τό βλαβερόν φυλαξόμεθα»¹⁷.

Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος αναφέρεται στην παιδαγωγική δυναμική του καταμερισμού εργασίας στην κοινωνία των μελισσών, εκ των οποίων άλλες φροντίζουν για την καλλιτεχνία των κυψελών (εξάγωνα σχήματα) και άλλες για την εναπόθεση

του μελιού¹⁸.

Ο Μ. Αθανάσιος παρομοιάζει την Εκκλησία με μέλισσα όπου δεσπόζει η σοφία του Θεού στην οποία βασίζεται το κήρυγμα¹⁹. Ο Γρηγόριος Νύσσης χρησιμοποιεί την εικόνα του σμήνους των μελισσών, όταν αυτό είναι συνειγμένο σε ένα κλαδί του δένδρου κατά τη διαδικασία της σμηνουργίας για να περιγράψει τις συνάξεις των πιστών²⁰.

Ο Μ. Βασίλειος χρησιμοποιεί το παράδειγμα της ζωής της μέλισσας για να υπογραμμίσει την ανάγκη για **αυτάρκεια και αυτοεπιμέλεια**²¹. Έχοντας δε μπροστά του την εικόνα της ευταξίας και της συμφωνίας των μελισσών στρέφεται εναντίον των δύο ακραίων μορφών ασυμφωνίας και αταξίας, της πολυαρχίας και της αναρχίας²².

Ο ίδιος αναφέρεται επίσης στη **μεταδοτικότητα** των μελισσών και στο «συναγελαστικόν»²⁴, δηλαδή στην «κοινωνικότητά» τους, για να απορρίψει τον εγωισμό και τη μοναξιά. Η μέλισσα ποτέ δεν πετά μόνη, αλλά σε κοινωνία με τις άλλες²⁵. Χρησιμοποιεί επίσης τον τρόπο άμυνας και αυτοθυσίας της μέλισσας, για να εικονίσει **τον τρόπο που ένας χριστιανός οφείλει να αντιμετωπίζει το κακό**, και αυτός είναι ο θάνατος²⁶. Όσες μέλισσες δεν ακολουθούν το παράδειγμα της βασιλίσσας και χρησιμοποιούν το κεντρί τους για τιμωρία, γρήγορα μετανοούν γι' αυτή τους την ανοησία. Είναι ωστόσο πολύ αργά, γιατί επέρχεται ο θάνατος. Αυτό είναι ένα καλό παράδειγμα για τους χριστιανούς που οφείλουν να νικούν το κακό όχι με το κακό αλλά με το αγαθό²⁷.

Ο Μ. Βασίλειος παραπέμπει στην ιδιορρυθμία των μελισσών ως προς τον τρόπο που εργάζονται. Χωρίς να βλάπτουν κάποιον και χωρίς να καταστρέφουν τους ξένους καρπούς κατασκευάζουν τις κηρήθρες τους²⁸.

¹⁴ GREGORIUS NYSSENUS, In Canticum canticorum (Homiliae 15), (032) Occurrence 1, Volume 6 page 269, line 1.

¹⁵ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Eis Έξαήμε. 8,4, PG 29, 173c.

¹⁶ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Eis τὸν Έφραίμ τὸν Σύρον, PG 46, 825b.

¹⁷ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων 3, PG 31, 569c. Βλ. και ΙΣΙΔΩΡΟΥ ΠΗΛΟΥ-ΣΙΩΤΟΥ, Έπιστ. 3,3, PG 78, 457c.

¹⁸ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Eis τὴν Καινὴν Κυριακὴν, PG 36, 620b.

¹⁹ Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Eis Ψαλμ. 117, PG 27, 477a.

²⁰ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Eis τὸ ἅγιον Πάσχα 3, PG 46, 657b.

²¹ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Eis τὸ «μή δὼς ὑπνον σοῖς ὀφθαλμοῖς...», PG 31, 1505a.

²² ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Περὶ κρίματος Θεοῦ 2, PG 31, 656c.

²³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Eis τὸ «μή δὼς ὑπνον σοῖς ὀφθαλμοῖς...», PG 31, 1505a.

²⁴ Στο ἴδιο, PG 31, 1505d.

²⁵ Στο ἴδιο, PG 31, 1505d.

²⁶ Στο ἴδιο, PG 31, 1505b.

²⁷ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Eis Έξαήμε. 8,4, PG 29, 173b.

²⁸ Στο ἴδιο.

Ο Χρυσόστομος αναφέρεται στην εργατικότητα, τη σεμνότητα, τη σωφροσύνη και την αγνότητα των μελισσών, υπονοώντας ότι στον κόσμο των μελισσών δεν υφίσταται συνουσία²⁹.

Τέλος, ο Εφραίμ ο Σύρος περιγράφει ως μυστήριο τον τρόπο που η μέλισσα συλλέγει το μέλι από τα διασκορπισμένα άνθη της γης, επισημαίνοντας μάλιστα ότι όλοι μαζί οι σοφοί και οι φιλόσοφοι της οικουμένης δεν είναι ικανοί να συναγωνιστούν τη σοφία της³⁰. Ο ίδιος αναφέρεται και στην αδιάκοπη εργατικότητα της μέλισσας για να απορρίψει τη συχνή ραθυμία των ανθρώπων³¹.

Επίλογος

- Στο παράδειγμα των μελισσών αποτυπώνεται ένα πλήθος από αρχές και νόμους, συστατικά στοιχεία της δομής, λειτουργίας και σκοπιμότητας του φυσικού κόσμου, που δεν οφείλονται στον ίδιο ή στην τύχη και την ειμαρμένη, αλλά στο Δημιουργό του. Σ' αυτό το παράδειγμα βρίσκει η γνωστή ως κοσμολογική απόδειξη της ύπαρξης του Θεού τόσο την πληρότητά της όσο και την πλήρη δικαιοσύνη της.

- Οι μέλισσες είναι μεν άλογα ζώα αλλά διαθέτουν ιδιαίζουσα σοφία, ζηλευτή στους ανθρώπους, οι οποίοι παρά τον ένθετο λόγο συχνά τη στερούνται. Η σταθερότητα των δομών, η ανεπιτήδευτη ευταξία, η περιοδικότητα και ο προγραμματισμός των δράσεων, η αρμονία στη συλλειτουργία και συνεργασία, η ακρίβεια στην έκφραση και το χρόνο, ο συντονισμός των δυνάμεων, η πειθαρχία στις συμπεριφορές, η ισότητα στις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα, η δικαιοσύνη στη συμμετοχή και την κάλυψη των αναγκών, η αλληλεγγύη στη συμβίωση, η συνεχής επαγρύπνηση, η προτεραιότητα του συλλογικού έναντι του ατομικού, εκτός από θαυμαστά δείγματα της σοφίας του Πλάστη τους αποτελούν αφενός ζωντανές προτυπώσεις αντίστοιχων κοινωνικών δομών και δράσεων, και αφετέρου σημεία αναφοράς και μίμησης. Η κοινωνία

αντιγράφει τη φύση και η φύση εμπνέει και ερμηνεύει την κοινωνική ζωή. Εντυπωσιάζει π.χ. τους αρχιτέκτονες ο τρόπος που είναι κατασκευασμένα τα κελιά των κηρήθρων στις κυψέλες των μελισσών, καθώς και η σταθερότητά τους παρά τις έντονες κινήσεις των μελισσών, γιατί τα εξαγωνικά σχήματα κατασκευής των υψηλών κτιρίων αποδείχθηκαν πολύ πιο ασφαλή από ό,τι τα κυκλικά ή τετραγωνικά³².

- Έτσι δεν είναι τυχαία η κίνηση του Βιργίλιου να οραματιστεί μια τέλεια ρωμαϊκή κοινωνία με πρότυπο την κοινωνία των μελισσών. Βασικά της χαρακτηριστικά η εργατικότητα, η πειθαρχία, η γενναιότητα, η παραγωγή, η αναπαραγωγή, η ζωή χωρίς πάθη και η αθανασία³³. Αυτή η τάση είναι διαχρονική και καθώς ήδη αναφέρθηκε η κοινωνία των μελισσών είναι εργαστήριο ήθους και παιδαγωγίας. Είναι το κοντινότερο παράδειγμα για την ανάδειξη των αρνητικών συνεπειών που έχει η απομάκρυνση της ανθρώπινης κοινωνίας από το Φυσικό Δίκαιο και την ανάπτυξη ενός κοινωνικού πολιτισμού που παραπέμπει στην εποχή του βαρβαρισμού, όταν, καθώς γράφει ο Επιφάνιος Κύπρου, οι κοινωνίες των ανθρώπων δεν είχαν αρχηγό ούτε και συμφωνίες, αλλά ο καθένας είχε αναφορά στον εαυτό του³⁴.

- Μια πιθανή εξαφάνιση των μελισσών, λόγω των καταστροφικών δραστηριοτήτων και παρεμβάσεων των ανθρώπων στο φυσικό περιβάλλον (ισχυρά εντομοκτόνα, μεταλλαγμένα φυτά, κ. ά.) εκτός από τις αρνητικές συνέπειες στο ίδιο το περιβάλλον (από αυτές εξαρτάται πλήθος άγριων φυτών, περίπου το 80% εξαρτούν τη γονιμοποίησή τους από τις μέλισσες, και επομένως αντίστοιχο πλήθος ζώων), θα είχε και τραγικές συνέπειες στις ανθρώπινες κοινωνίες όχι μόνο εξαιτίας της σημαντικής τους συνεισφοράς στη διατροφή και την οικονομική ζωή αλλά και εξαιτίας της έλλειψης φυσικών προτύπων οργάνωσης, συνεργασίας και τρόπων επιβίωσης του ανθρώπου. ■

²⁹ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εις Παρ., PG 64, 672.

³⁰ Εφραίμ ο Σύρος, στο ΤΟ ΠΕΡΙΒΟΛΙ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ (εκδ.), Οσίου Εφραίμ του Σύρου έργα II, Αθήνα 1990, σ. 152.

³¹ Στο ίδιο, σ. 350.

³² <http://www.insurancedaily.gr/blog/σύμβουλοι-της-επιστήμης-οι-μέλισσες/>

³³ Βλ. σχετικά www.pemptousia.gr/2011/06/το-σύνδρομο-της-κατάρρευσης-μελισσιών/

³⁴ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ, Κατά αιρέσεων 1, 1, PG 41, 185 εξ.

Δώσε αίμα νὰ πάρεις πνεῦμα

- **Τοῦ Δρος Χαραλάμπη Μ. Μπούσια,**
*Μεγάλου Ὑμνογράφου τῆς τῶν Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας,
Καθηγητῆ ΑΤΕΙ Πειραιᾶ*

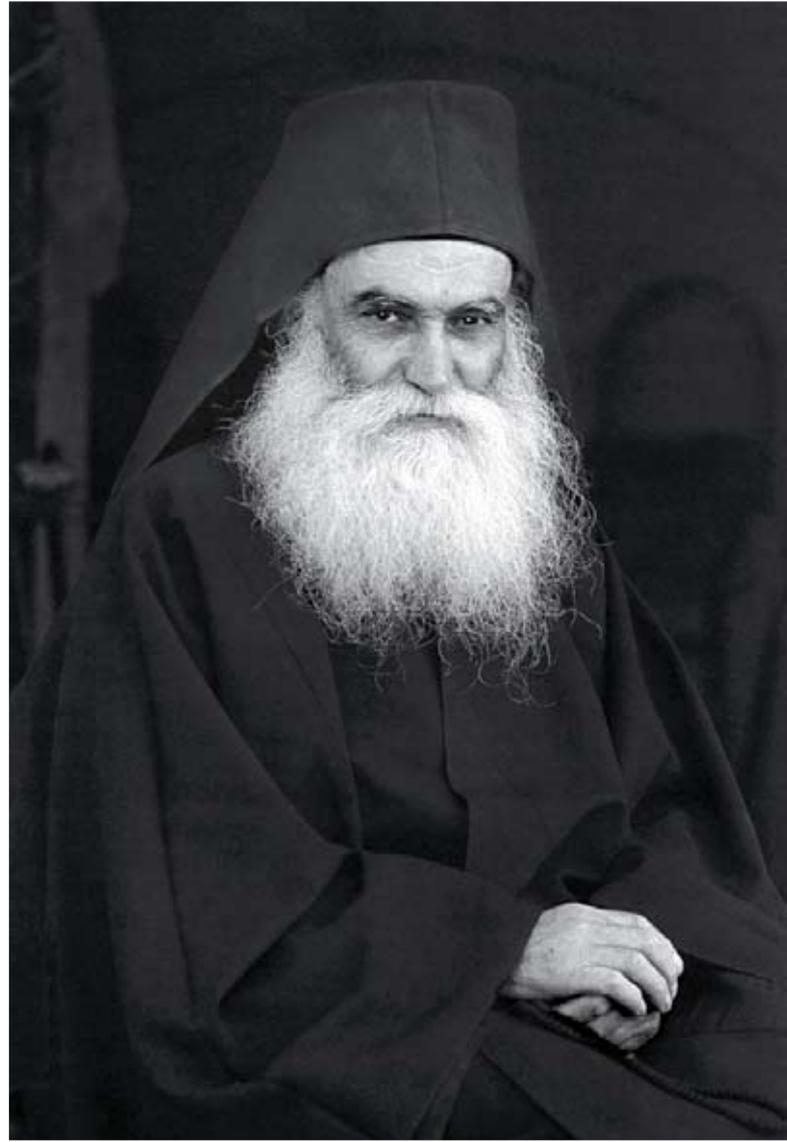
ταν οἱ Πατέρες στήν πνευματική ζωή λέγουν: «Δώσε αἷμα νὰ πάρεις πνεῦμα», μάς ὑποδεικνύουν τή σταυροαναστάσιμη πορεία, κατὰ τήν ὁποία τίποτα δέν ἀποκτᾶται χωρὶς ἰδρώτες καί θυσίες. Ἄν δέν διαβάσουν οἱ μαθητὲς, δέν προοδεύουν. Ἄν δέν ἐργασθοῦν οἱ ἄνθρωποι, οἱ οἰκογενειάρχες, οἱ

νοικοκυραῖοι, δέν πορίζονται τὰ πρὸς τὸ ζεῖν ἀναγκαῖα, γιὰ νὰ θρέψουν τοὺς ἑαυτούς τους καί τὰ μέλη τῶν οἰκογενειῶν τους. Ἄν δέν σπείρουν οἱ γεωργοί, δέν θερίζουν. Ἄν δέν κοπιᾶσουν οἱ ἐργάτες τοῦ ἀμπελῶνος, δέν ἀπολαμβάνουν τὸν καρπὸ τῶν μόχθων τους. Ὁ λαὸς μας λέει ὅτι, «ἂν

δὲν βάλλεις πλάτη», δὲν προκόβεις. Ἄν δὲν ἀγωνισθεῖς καὶ δὲν πονέσεις, δὲν ἀποκτᾶς γνώση, ἀγαθὰ, ἀλήθεια. Ἐμεῖς βάζουμε τὸν κόπο καὶ ὁ Θεὸς μᾶς δίνει τὸ ἀντιμίσητο. Καὶ εἶναι δίκαιος καὶ εὐσπλαγγνος Πατέρας, ποὺ θέλει καὶ ἐδῶ, σ' αὐτὴ τῆ ζωῆ νὰ μὴν μᾶς στερεῖ τὰ ἀγαθὰ Του, ἀλλὰ καὶ στὴν ἄλλη ζωή, νὰ μᾶς χαρίσει «τὰ ἠτοιμασμένα ἀγαθὰ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου» (Ματθ. κε' 34).

Ὁ μακαριστὸς Γέροντας π. Θεόκλητος Διονυσιάτης μὲ τὸ ἀκραιφνὲς Ὁρθόδοξο ἀσκητικὸ φρόνημα ἔλεγε ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία μας εἶναι βιωματικὴ καὶ ὄχι στοχαστικὴ καὶ ὅτι θεολογοῦμε ὅταν ἀληθινὰ προσευχόμεστε, κατὰ τὸ ρῆμα: «Εἴ προσεύξη ἀληθῶς θεολόγος εἶ».

Γιὰ νὰ ἀποκτήσουμε πνεῦμα πρέπει νὰ μοχθοῦμε συνεχῶς, νὰ μάθουμε νὰ ἀγαπᾶμε, νὰ ταπεινωθῶμε, νὰ εἶμαστε ἐλεύθεροι κοντὰ στὸν ἐλευθερωτὴ μας Χριστό, νὰ μαθαίνουμε τὸ τί θέλουν οἱ ἄλλοι καὶ ὄχι τὸ τί θέλουμε ἐμεῖς. Πνεῦμα σημαίνει ἄσκηση, πειθαρχία, ταπεινοφροσύνη. Ἄν θέλει ἀρετὴ καὶ τόλμη ἢ ἐλευθερία, ἢ ἀπόκτηση πνεύματος ἀπαιτεῖ ὀλοκληρωτικὸ δόσιμο τοῦ ἑαυτοῦ μας στὴν ὑπηρεσία τοῦ πλησίον, ὀλοκληρωτικὴ νέκρωση τῶν παθῶν καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν μας. Δὲν ἀποτελεῖ ἀφηρημένη ἔννοια ἢ κτήση τοῦ πνεύματος, δὲν φαντάζει σὰν κάτι ξεκομμένο ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Στὸν καθημερινὸ ἀγώνα κατὰ τῆς ἁμαρτίας, ἂν δὲν δώσουμε αἷμα πνεῦμα δὲν παίρνουμε. Ὁ Ἀββᾶς Λογγίνος εἶπε κάποτε στὰν Ἀββᾶ Ἀκάκιο: «Ἡ γυναῖκα τότε καταλαβαίνει ὅτι ἔχει συλλάβει, ὅταν σταματῆσει τὸ αἷμα τῆς. Ἔτσι καὶ ἡ ψυχὴ τότε ξέρει ὅτι ἔχει συλλάβει Πνεῦμα Ἅγιο, ὅταν σταματήσουν τὰ πάθη τὰ χαμπλὰ ποὺ ρέουν ἀπὸ αὐτήν. Ὅσο καιρὸ περιπλέκεται σὲ αὐτά, πῶς μπορεῖ νὰ ὑπερφηανεύεται σὰν νὰ εἶναι τάχα ἀπαθής;».

Διηγήθηκε ὁ Γέροντας Ἐφραίμ ὁ Κατουνακιώτης τὸ ἐξῆς: Κάποια Γερόντισσα μὲ πολλὰ προβλήματα ὑγείας κάποτε κάμφθηκε, ἀλλὰ πῆρε δύναμη ἀπὸ ἓνα ὄραμα, γιὰ νὰ συνεχίσει τὸν ἐπίγειο ἀγώνα τῆς μὲ ἐμπιστοσύνη στὸ Θεὸ μας, ποὺ μᾶς διδάσκει μέσα ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο: «Ὑπομονῆς χρειαν ἔχομεν» (Ἐβρ. ι' 36). Εἶδε ὅτι πάνω σ' ἓνα βουναλάκι κάθονταν οἱ Πατριάρχες Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. Τοὺς ρώτησε:

- Οἱ Πατριάρχες εἴσαστε;
- Naί, λένε, εἶμαστε οἱ Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ.
- Nά ἔλθω κι ἐγὼ ἐκεῖ;
- Ἔλα.
- Ἀπὸ ποῦ νὰ ἔρθω;

- Νά, ἀπὸ ἐκεῖ, ἀπὸ τὸ δρόμο.
- Δὲν βλέπω κανένα δρόμο.
- Ἐκεῖ εἶναι, ψάξε νὰ τὸν βρεῖς.
- Μά, δὲν βλέπω δρόμο!
- Ψάξε, εὐλογημένη, ψάξε καὶ θὰ τὸν βρεῖς.

- Μά, μόνο ἓνα μονοπάτι βλέπω ποὺ εἶναι δυσδιάκριτο, εἶναι μόνο δεκαπέντε πόντους! Πῶς θὰ τὸ περάσω; Ὅλο ἀγκάθια καὶ τριβόλια εἶναι γεμάτο. Θὰ σχίσω τὰ ρούχα μου, θὰ ματώσω τὰ πόδια μου!

- Ἄ, κι ἐμεῖς ἀπὸ ἐκεῖ περάσαμε καὶ ἤρθαμε ἐδῶ πάνω, τοὺς ἄκουσε νὰ τῆς λένε!

Κανείς, ἀδελφοί μου, δὲν πῆγε στὴ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν μὲ καλοπέραση, μὲ ἀμεριμνησία, μὲ ἄνεση. Μὲ λιμουζίνα δὲν πηγαίνουμε στὸν Παράδεισο! Τὸ εἰσιτήριο εἶναι ἀκριβὸ γιὰ νὰ μπεῖς στὴν Οὐράνια Βασιλεία. Πανάκριβο καὶ πολλὰ φορὲς ποτισμένο μὲ αἷμα.

Δῶσε, ἀδελφέ μου, ἀπὸ τὸ χρόνο σου στὴν προσευχή, γιὰ νὰ λάβεις ικανοποίηση τῶν αἰτημάτων σου.

Δῶσε τὴ σκέψη καὶ τοὺς λογισμοὺς σου στὸν Κύριο, γιὰ νὰπραῦνεις τὰ πάθη σου καὶ νὰ ἡρεμήσεις πνευματικά.

Δῶσε λίγο ἀπὸ τοὺς καρποὺς τῆς ἀγάπης σου στοὺς ἐμπεριστάτους ἀδελφούς μας καὶ θὰ λάβεις τὸ αἰώνιο ἀντιμίσθιο στοὺς οὐρανοὺς.

Γιὰ νὰ ἐλευθερωθοῦμε ἀπὸ τὰ πάθη ποὺ μᾶς κυριεύουν χρειάζεται ἀγώνας μὲ αἷμα, δηλαδή ἀγώνας μὲ πόνο καὶ δάκρυ, γιὰ τὴ διόρθωση τοῦ διεστραμμένου ἑαυτοῦ μας. Δὲν βλέπετε καὶ τὰ κλίματα ὅταν τὰ κλαδεύουμε πῶς δακρύζουν, ἰδίως ὅταν οἱ χυμοὶ ἀνεβαίνουν; Ἄν ὅμως δὲν τὰ κλαδέψουμε τὶς ἐπόμενες χρονιὲς δὲν θὰ δώσουν καρπὸ. Ὁ ἀπελευθερωτικὸς ἀγώνας τῶν λαῶν, καὶ ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες ἔχουμε φοβερὴ ἐμπειρία σὲ αὐτούς, δὲν στεφανώνεται, ἂν δὲν ποτισθεῖ μὲ τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων καὶ ἡρώων. Τὸ κτίσιμο τῶν σπιτιῶν μας καὶ τοῦ οἴκου τῶν καρδιῶν μας δὲν ὀλοκληρώνεται καὶ δὲν ἔχει ἀντοχή στὸ χρόνο, ἂν στὴ λάσπη δὲν ἀναμιχθεῖ μαζὶ μὲ τὸ νερὸ καὶ ὁ ἰδρώτας τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ἰδιοκτητῶν. Ἰδρώτας σωματικὸς καὶ πνευματικὸς, ἀφοῦ καὶ ἡ ἐξοικονόμηση τῶν χρημάτων γιὰ τὸ κτίσιμο εἶναι ἀπαραίτητη καὶ πολλὰ φορὲς ἀπαιτεῖ περισσότερους ἰδρώτες, ἀπὸ αὐτοὺς τῶν κτιστῶν. Γιὰ νὰ σπουδάσουμε ἢ νὰ ἀνεβοῦμε τὴ σκάλα τῆς ἀρετῆς χρειάζεται πολὺς ἰδρώτας, τὸν ὁποῖο σκουπίζει ὁ Κύριός μας μὲ τὸ σφουγγάρι τῆς πατρικῆς Του ἀγάπης καὶ στοργῆς.

Ὅσο ὀφείλουμε νὰ ἀγωνιζόμαστε καὶ νὰ

ἰδρώνουμε καὶ νὰ μοχθοῦμε γιὰ νὰ λάβουμε πνεῦμα θεῖο, ἄλλο τόσο πρέπει νὰ γνωρίζουμε ὅτι εἴμαστε σκύβαλα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι «ἰσαριθμοὺς τῆ ψάμμω ἀγῶνας καὶ ἂν ἐπιτελῶμεν οὐδὲν τελοῦμεν ἄξιον». Τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ δὲν ἀγοράζεται, ἀλλὰ δίνεται δωρεὰν ἀπὸ τὸ Θεό μας. Ἔτσι δὲν μπορεῖ κάποιος νὰ ὑπερηφανευθεῖ ὅτι κατόρθωσε κάτι μόνος του. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μᾶς λέει ὅτι «πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ» (Φιλιπ. δ' 13). Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος μᾶς εἶπε: «Χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν» (Ἰωάν. ιε' 5). Ἔτσι μὲ ἐπίγνωση τῶν ἀδυναμιῶν μας ἀγωνιζόμαστε ταπεινούμενοι ἐνώπιον τοῦ Κυρίου μας, ὁ ὁποῖος «ταπεινοῖς δίδωσι χάριν» (Ἰακ. δ' 6) καὶ τὸν ἀγῶνα μας τὸν ἐκλαμβάνει ὡς αἷμα.

Ἀδελφοί μου, μιὰ λαϊκὴ ρῆση λέει ὅτι «ὅ,τι δίνεις παίρνεις». Καὶ ἄλλη πάλιν «ὅ,τι σπέρνεις θὰ θερίσεις» ἢ «ὅπως στρώσεις, ἔτσι θὰ κοιμηθεῖς». Ὁ Ψαλμωδὸς μᾶς διαβεβαιώνει ὅτι «οἱ σπεῖροντες ἐν δάκρυσιν ἐν ἀγαλλιάσει θεριοῦσι» (Ψαλμ 125,5), δηλαδή ὅσοι σπέρνουν στὸ χωράφι τῆς ψυχῆς τους μὲ ἄφθονα δάκρυα, θὰ θερίσουν πολὺ καρπὸ ποὺ θὰ τοὺς προκαλέσει μεγάλη χαρὰ καὶ ἀγαλλίαση. Μὴ λησμονοῦμε ὅτι ἡ ἄρνηση νὰ σηκώσουμε τὸ σταυρὸ μας, μὲ ἐγωϊστικὸ φρόνημα, κλείσιμο στὸν ἑαυτό μας καὶ ἀποδοχὴ τῶν λογισμῶν μας μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ μιὰ πνευματοφόρα ζωὴ καὶ ἀπὸ τὴν κατὰκτηση τοῦ Παραδείσου. Ὁ ζυγὸς μας, αὐτὸς ποὺ ἐπιτρέπει ὁ Θεὸς μας νὰ σηκώνουμε, εἶναι ἐλαφρὸς καὶ εὐλογημένος. Ὁ ἐκκλησιασμός, ἡ ἐξομολόγηση, ἡ τιμὴ τῶν Ἁγίων μας, ἡ τυπικὴ εὐσέβεια ἀπὸ μόνες τους δὲν μᾶς ματώνουν καὶ δὲν μᾶς ἀγιάζουν. Ἡ ταπείνωση εἶναι αὐτὴ ποὺ ἔλκυει τὴ θεία Χάρη καὶ σφραγίζει τὸν ἀγῶνα μας στὴ χριστοκεντρικὴ μας ζωὴ, ὅπου τὰ πάντα κατευθύνει ὁ Κύριος στὸν ὁποῖο ἐμπιστευόμαστε τὴ ζωὴ μας, ὄχι ὅμως παθητικά, ἀλλὰ μὲ διαρκῆ ἀγῶνα, μὲ μάτωμα. Καὶ Ἐκεῖνος μᾶς στεφανώνει σὰν γνήσιους φίλους Του, ἀφοῦ ἐφαρμόζουμε τὴν ἐντολή Του «ἀγωνίζεσθε» (Λουκ. ιγ' 24) καὶ μᾶς κάνει πνευματοφόρους. Μᾶς ἀγιάζει, μᾶς ἀνανεώνει, μᾶς δίνει σοφία, μᾶς πλημμυρίζει μὲ τὰ χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ποὺ εἶναι αὐτεξούσιο, παντοδύναμο, ἀγαθὸ, εὐθές, ἡγεμονικὸ, δηλαδή μὲ τὴν ἀγάπη, τὴ χαρὰ, τὴν εἰρήνη, τὴ μακροθυμία, τὸ χρηστότητα, τὴν ἀγαθωσύνη, τὴν πίστη, τὴν πραότητα καὶ τὴν ἐγκράτεια (Γαλ. ε' 22). Αὐτὰ ὡς δῶρα Θεοῦ γιὰ τὴν παρούσα καὶ τὴ μέλλουσα ζωὴ στὸ ματωμένο ἀγῶνα μας ποὺ βασίζεται στὴν ταπείνωση καὶ τὴν κενωτικὴ ἀγάπη. ■

ΜΕΓΑΛΗ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗ:

Ἄπο τὸν θρῆνο τοῦ Ἀδάμ στὸν θρίαμβο τῆς Ἐκκλησίας*

● Τοῦ Ἀθανασίου Β. Γλάρου
Ἐπ. Καθηγητῆ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ι. Ὁ Θρῆνος

πάρχουν μερικὲς μεγαλειώδεις στιγμὲς στὴν βυζαντινὴ ὑμνογραφία. Εἶναι μεγαλειώδεις, γιατί μὲ λίγους μόνο στίχους προκαλοῦν τὸν συγκλονισμὸ ἑλληνικῆς τραγωδίας. Μιὰ τέτοια στιγμή εἶναι καὶ τὸ πρῶτο στιχηρὸ ἰδιόμελο τῶν Αἰνῶν, τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς. Ὁ Ἀδάμ ὀλοφύρεται συντετριμμένος,

ἐπαναλαμβάνοντας τρεῖς φορές τὸ «Οἴμοι». Τὸ Οἴμοι εἶναι τὸ κατεξοχὴν τραγικὸ ἐπιφώνημα τῆς κακοπαθείας, τοῦ πόνου καὶ τῆς ἀπογνώσεως. Μετὰ τὸ πρῶτο «Οἴμοι», ὁ ὑμνωδὸς περιγράφει σὲ πρῶτο πρόσωπο τὴν κακοτυχία τοῦ Ἀδάμ: «Οἴμοι! Ὁ Ἀδάμ ἐν θρῆνῳ κέκραγεν, ὅτι ὄφισ καὶ γυνὴ θεϊκῆς παρῆρσις μὲ ἔξωσαν, καὶ Παραδείσου τῆς τρυφῆς ξύλου βρώσις ἠλλοτρίωσεν».¹ Ὁ Ἀδάμ ὀδύρεται γιὰ τὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴν παραδείσια τρυφή καὶ τὴν ἀπώλεια

* Κηρυγματικὴ ὁμιλία ἐκφωνηθεῖσα στὸν καταναυτικὸ ἑσπερινὸ τῆς Α΄ Κυριακῆς τῶν Νηστειῶν στὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Ἡλείας στὶς 4 Μαρτίου 2012.

¹ Α΄ στιχηρὸ Ἰδιόμελον τῶν Αἰνῶν Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς, *Τριώδιον καταναυτικόν*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1993², σελ. 70. Πρβλ. Δοξαστικὸν Ἑσπερινοῦ Σαββάτου Τυρινῆς, ὅπ., σελ. 65: «Ἐκάθισεν Ἀδάμ, ἀπένταντι τοῦ Παραδείσου, καὶ τὴν ἰδίαν γύνωσιν θρηνῶν ὠδύρετο. Οἴμοι, τὸν ἀπάτη πονηρᾷ πεισθέντα καὶ κλαπέντα, καὶ δόξης μακρυθέντα! οἴμοι, τὸν ἀπλόττη γυμνόν, νῦν δὲ ἠπορημένον», Δοξαστικὸν Ἀποστίχων, ὅπ., σελ. 66.

τῆς παρρησίας του ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Πρωταίτιους τῆς κακοδαιμονίας του θεωρεῖ τὸν ὄφι καὶ τὴ γυνή. Παρὰ τὴν ἄφατη κραυγὴ πόνου, παρὰ τὸ ἀβάσταχτο συναίσθημα τῆς ἀπώλειας, παρὰ τὴ συντριβή, ὁ Ἄδὰμ ἐπεξεργάζεται λογικὰ τὴ συμφορὰ του καὶ τὴν ἀποδίδει ὁμοιόβαθμα στὸν ὄφι καὶ τὴ γυνή. Οἱ δύο αἵτιοι τῶν δεινῶν του προσδιορίζονται κατὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο, μὲ ἀναφορὰ στὸ βιολογικὸ εἶδος τους, καὶ δὲν προσδιορίζονται κατ' ὄνομα. Ὁ Ἄδὰμ δὲν τοὺς ἀντιμετωπίζει ὡς οἰκείους. Ὁμιλεῖ ὡσὰν νὰ μὴν εἶχε οὐδέποτε προσωπικὴ σχέση μαζί τους. Ὁ βοηθὸς ἐν τῷ βίῳ, ἡ σύντροφός του, ἡ Εὐά, γίνεται αἴφνης ἡ γυνή.

Νὰ λοιπὸν πῶς ἀναδύεται ἓνας γενικὸς ἀνθρωπολογικὸς κανόνας: οἰασδήποτε ἑτερομεμψίας προηγεῖται ἡ ἀποστασιοποίηση. Ὁ ἡμέτερος ἄνθρωπος γίνεται πρῶτα ἕτερος. Τὸν τοποθετοῦμε σὲ ἰκανὴ ψυχικὴ ἀπόσταση, καὶ κατόπιν στοχεύουμε ἀνευδοιάστως πάνω του τὸν ψόγο καὶ τὴ μομφή. Ὁ Ἄδὰμ εἶναι ἓνας ὀργισμένος θρηνωδός. Δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ ἀλλοτρίωση ἀπὸ τὴν παραδείσια τρυφή καὶ ἡ ἔξωση ἀπὸ τὸν χώρο τῆς θεϊκῆς συνομιλίας δὲν ὀφείλεται μόνο στὴ βρώση τοῦ ἀπαγορευμένου καρποῦ. Ἡ βρώση τοῦ καρποῦ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα. Τὸ αἶτιο εἶναι ἡ ἀλλοτρίωση τῆς σχέσεώς του μὲ τὸν ὄφι, τὴ γυνή καὶ τὸν ἴδιο τὸν Θεό, πού, κατὰ τὸν Ἄδὰμ, φταίει καὶ αὐτὸς, γιατί δημιούργησε αὐτὰ τὰ καταστροφικὰ τῆς εὐτυχίας του πλάσματα. Ἐδῶ, ὁ ὄφης συμβολίζει τὰ ἕτερα εἶδη τοῦ ζωικοῦ βασιλείου καὶ ἡ γυνή τὸ ὅμοιο εἶδος.

Ὁ Ἄδὰμ ἐξαπολύει τὶς κατηγορίες του πρὸς κάθε κατεύθυνση ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, καὶ ἐκεῖ ἀποδίδει τὴν πτώση του. Στέκεται ἀπέναντι στοὺς πάντες καὶ τὰ πάντα καὶ διαχωρίζει τὴ θέση του. Τώρα πλέον δὲν εἶναι ἓνα μὲ τὴ φύση καὶ τὸν κόσμον. Βλέπει τὸν ἑαυτό του ὡς ἀτομικότητα. Ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ ἐγώ, ὁ Ἄδὰμ, ὁ ξεπεσμένος βασιλέας τοῦ κόσμου, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ κόσμος. Σὲ ἓνα ἀνώτερο ἐπίπεδο ἐγώ, καὶ σὲ ἓνα ἄλλο τὰ ὑπόλοιπα ζωντανὰ πλάσματα, σὲ ἓνα στρατόπεδο ἐγώ, ὁ ἄνδρας καὶ σὲ ἓνα ἄλλο ἐκεῖνη, ἡ γυναίκα.

Περιχαρῶν μέσα στὸν δυστυχεῖ ἀτομισμό του, ὁ Ἄδὰμ βιώνει μοναχικὰ τὸ μεγαλύτερο δράμα τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀναφωνεῖ τὸ δεύτερο Οἴμοι: «Οἴμοι! οὐ φέρω λοιπὸν τὸ ὄνειδος· ὁ ποτὲ βασιλεὺς τῶν ἐπιγείων πάντων κτισμάτων Θεοῦ, νῦν αἰχμάλωτος ὄφθην,

ὕπὸ μιᾶς ἀθέσμου συμβουλῆς· καὶ ὁ ποτὲ δόξαν ἀθανασίας ἠμφιεσμένος τῆς νεκρώσεως τὴν δορᾶν, ὡς θνητὸς ἔλεεινῶς περιφέρων»². Ἀβάσταχτο τὸ ὄνειδος. Αὐτὸς πού ἦταν βασιλέας καὶ ἄρχοντας ὅλης τῆς θεϊκῆς δημιουργίας, αὐτὸς πού εἶχε ἐνδυθεῖ τὴ δόξα τῆς ἀθανασίας, ἔπεσε στὴν παγίδα μιᾶς ἀθέσμου συμβουλῆς καὶ ἔτσι τώρα ὡς ἓνας ἔλεεινὸς θνητὸς περιφέρει ἔξω ἀπὸ τὸν κῆπο τῆς Ἐδέμ τὸν δερμάτινο χιτῶνα τοῦ θανάτου.

Ὁ Ἄδὰμ καὶ σὲ αὐτὴ τὴ νοηματικὴ ἐνότητα τοῦ τροπαρίου παραμένει στὴν ἐγωιστικὴ ἀυτονομημένη ἀπὸ τὰ ἄλλα δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ ψυχολογικὴ σφαῖρα. Δὲν ἀναλογίζεται τὴ βλάβη πού ἔχει προξενηθεῖ σὲ ὅλη τὴν κτιστὴ δημιουργία μὲ τὴν ἐπιλογή του νὰ ἀκολουθήσει τὴν ἄθεσμο καὶ παράνομη συμβουλή. Δὲν ἐρυνθιά ἀπὸ ντροπὴ γιατί μὲ τὴν πτώση του προκάλεσε κοσμογονικὴ καταστροφὴ. Δὲν αἰσχύνεται γιατί ἐπέτρεψε στὸν πόνο, τὴν πείνα, τὴ δυστυχία, τὴν ἀνεπάρκεια, τὴν ἀσθένεια, τὴν δυσαρμονία καὶ τὸν θάνατο νὰ εἰσέλθουν στὴν κτιστὴ φύση. Ὁ νοῦς του κυριαρχεῖται ἀπὸ μία καὶ μόνη ἔμμονη ἰδέα, τὴ δική του ἀπώλεια, τὴ δική του κατάντια, τὴ δική του ἀδικη μοῖρα. Πῶς κατάντησε ἀπὸ ἀθάνατος βασιλέας καὶ κυρίαρχος τοῦ κόσμου ἐπαίτης, ἔλεεινὸς θνητός, περιφερόμενος ἄστεγος σ' ἓναν ἀφιλόξενο κόσμον.

Αὐτὴ ἡ μοναχικὴ βίωση τοῦ σχετλιοῦ πόνου εἶναι πράγματι ἀβάσταχτη γιὰ κάθε Ἄδὰμ. Εἶναι μία ἄβυσσος πού ἀπλώνεται μπροστὰ σὲ κάθε ἔλλογη ὑπαρξη. Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ἀντέξει στὴν ἰδέα ὅτι θὰ πρέπει νὰ διαβεῖ τὴν ἄβυσσο τοῦ πόνου μόνος του. Δὲν ἔχει ἄλλη διέξοδο, παρὰ νὰ κραυγάσει τὸ τρίτο οἴμοι τοῦ τροπαρίου: «Οἴμοι! Τίνα τῶν θρῆνων συνεργάτην ποιήσομαι;»³. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο κορυφώνεται τὸ ὑμνογραφικὸ δράμα τῆς ἀδαμιαίας θρηνωδίας. Ὁ Ἄδὰμ κάνει τὸ πρῶτο βῆμα γιὰ νὰ ξεπεράσει τὸ ἀδιέξοδό του. Ἀναζητεῖ συνεργάτη στὸν θρῆνο του. Μία ὑποβαθμισμένη, μὲν, μεταπτωτικὴ ἀλλὰ ζωντανὴ κοινωνία μὲ τὸν ὁμοῖό του. Ψάχνει νὰ βρεῖ κάποιον γιὰ νὰ κλάψει μαζί του καὶ ἔτσι, βαθμιαῖα ἀρχίζει νὰ συνειδητοποιεῖ τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι στὴν κατάστασή του, ὅτι δὲν εἶναι μόνο αὐτὸς πού πονᾷ καὶ θρηνεῖ. Συστενάζει μαζί του ὅλη ἡ κτίσις. Ἀκαριαῖα ἐπιστρέφει ἀπὸ τὴ θρηνώδη ἑτερομεμψία στὴν ὁμοθυμία τοῦ θρῆνου. Καὶ τότε, μέσα σὲ αὐτὸν τὸ συμπαντικὸ πένθος,

² Ἀ' στιχηρὸ Ἰδιόμελον τῶν Αἰῶν Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς, *Τριώδιον κατανυκτικόν*, σελ. 70.

³ Ἀ' στιχηρὸ Ἰδιόμελον τῶν Αἰῶν Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς, *Τριώδιον κατανυκτικόν*, σελ. 70.

διαπιστώνει, πώς ο πραγματικός του έχθρος δεν είναι τα έτερα είδη, ούτε το όμοιό του είδος, ούτε βέβαια ο Δημιουργός του, αλλά μόνον ένας, ο μόνος που δεν θρηνεί: ο Διάβολος. Αυτός είναι ο πραγματικός έχθρος. Και τότε έρχεται η ώρα της αυτοσυνειδησίας για τον Άδάμ. Όχι μόνο συναισθάνεται το προσωπικό του σφάλμα για το άμαρτημα της πτώσης του και της μεταπτωτικής αλλοίωσης του κόσμου, αλλά αναλαμβάνει και την ευθύνη για την επανόρθωσή του. Σε αυτό το σημείο «ο πάλαι ποτε βασιλεύς» επαναπροσδιορίζει τον ήγερτικό του ρόλο, με έναν παράδοξο τρόπο: Την ταπεινή επίκληση.

Στην κατακλείδα του άνωτέρω ιδιόμελου, ο Άδάμ άπευθύνεται στον Δημιουργό του και τον παρακαλεί: «Φιλάνθρωπε, ο εκ γης δημιουργήσας με, εϋσπλαγχνίαν φορέσας, της δουλείας του έχθρου ανάκαλέσέ με και σῶσόν με»⁴. Το άδιέξοδο έξαφανίζεται, η άβυσσος ύποχωρεί, το δράμα του Άδάμ λύεται. Αναγνωρίζει ότι ο μόνος που μπορεί να νικήσει τον έχθρο είναι το Αίτιο κάθε ύπόστασης, κάθε προσώπου, κάθε ύπαρξης. Αναγνωρίζει ότι, αν θέλει να ανακληθεί στην προηγούμενη βασιλική δόξα, πρέπει να ταπεινωθεί ενώπιον του Δημιουργού του, παραδεχόμενος τη χοικότητα του, την ανεπάρκειά του να άναμετρηθεί μόνος και να νικήσει τον έχθρο, την άνικανότητά του να δραπετεύσει άπο την αίχμαλωσία του. Όμολογεί ότι το μεγαλειό της άθανάτου βασιλείας του δεν ήταν δικαίωμα αλλά δώρο του Δημιουργού του: άπευθύνεται λοιπόν στον Θεό, κάνει έκκληση στη φιλανθρωπία και φιλευσπλαχνία του και Του ζητά να τον άνακαλέσει στην προπτωτική του κατάσταση, να τον σώσει. Η έκκληση αυτή δεν έχει άτομικό χαρακτήρα. Στην ύμνογραφία ο Άδάμ είναι ο ένας που όμιλει εκ μέρους όλων των όμοθύμων θρηνωδούντων προσώπων. Ο Άδάμ είναι οί πάντες και τα πάντα εκ των πεπτωκότων πλασμάτων. Είναι ο μη μόνος Άδάμ. Μόνος είναι ο έχθρος. Γιατί ο Άδάμ δεν είναι άτρεπτος. Γιατί ο Άδάμ δεν είναι ανεπίστρεπτος. Ο Άδάμ είναι άνακλητός, άνακλητός και άνακαλούμενος στον Παράδεισο. Η ύπέρβαση της άτομικότητάς του θα τον όδηγήσει στην ύπέρβαση του θανάτου. Έντος της κοινοτικής σφαίρας, η άδιέξοδη, άβυσσαλέα πένθιμη οίμωγή του μεταποιείται σε λυτρωτική ίκεσία.

II. Ή ίκεσία⁵

Άν ζωγράφιζε κανείς την εικόνα του ιδιόμελου που μόλις περιγράψαμε, είναι βέβαιο ότι ο Άδάμ θα ήταν σε στάση δεήσεως, προσευχής. Όταν ο άνθρωπος προσπαθεί να σηκωθεί λίγο ψηλότερα, τοποθετεί το σώμα του σε στάση πολύ κοντά στη γη. Το χαμύλωμα των βλεφάρων, η κάμψη του αυχένα, η γονυκλισία, άκόμα και η προνηδόν προσκύνηση προδίδουν τη «συγκύπτουσα» ψυχή. Στον Μεγάλο Κανόνα του Άνδρέου Κρήτης γίνεται άλληγορικός - τυπολογικός παραλληλισμός της συγκύπτουσας γυναίκας με την ανθρώπινη ψυχή. Η συγκύπτουσα ψυχή κατευθύνει το σώμα στην άκρα ταπείνωση της διπλώσεως και άναγνωρίσεως της χοϊκής της φύσεως. Διέξοδος δεν ύπάρχει για τη συγκύπτουσα ψυχή, παρά μόνο όταν στρέφεται προς τον Χριστό. Αυτός τη σώζει⁶. Ο άνθρωπος, για να άφυπνισθεί, να «άνορθωθεί» πνευματικά, πρέπει να στραφεί προς τον έξωτερικό του κόσμο, να άναδιπλωθεί συνειδησιακά και ύπαρκτικά. Η συγκύπτουσα στάση είναι πρώτα στάση ψυχής και μετά σώματος. Βοηθά τον άνθρωπο να δει τις άμαρτίες του και να κλάψει γι αυτές, ν' άποκτήσει μία καρδιακή καρτερικότητα προς τα άνω. Το «άνω σχῶμεν τας καρδίας» δέ σημαίνει τίποτα άλλο άπο την ταπεινή διάθεση κατάδυσης στον βυθό της ψυχής. Μέσα στα όρθόδοξα λειτουργικά κείμενα κατοικεί ένας κατακαμπτώμενος έξωσμένος Άδάμ, που άπο τη μία μεριά κλαίει γοερά τον Χαμένο Παράδεισο και άπο την άλλη έλπίζει να τον κερδίσει.

Άς θυμηθούμε και τον Οίκο του Όρθρου της Τυρινής: «Έκάθισεν Άδάμ τότε, και έκλαυσεν άπέναντι της τρυφής του Παραδείσου, χερσίν τυπτων τας όψεις, και έλεγεν. Έλεήμον, έλέψόν με τον παραπεσόντα»⁷. Ο Άδάμ δέ βιάζεται να άφήσει πίσω του τον Παράδεισο, κάθεται άπέναντι στη θύρα που μόλις πριν λίγο έκλεισε και όδύρεται χτυπώντας το πρόσωπό του. Δέ δείχνει να έχει κανένα ενδιαφέρον για τον κόσμο που άνοίγεται μπροστά του. Βρίσκεται μέσα σε έναν άκεανό δακρύων. Θα συγκρίνουμε αυτόν τον Άδάμ με τους Πρωτόπλαστους που πρωταγωνιστούν στον Χαμένο Παράδεισο του Milton. Διαβάζω το σχετικό άπόσπασμα άπο τον προτεστάντη διανοητή: «Βλέποντας πίσω [οί Πρωτόπλαστοι] αντίκρυ-

⁴Όπ.

⁵ Η παρούσα παράγραφος, στο μεγαλύτερο μέρος της έχει ληφθεί άπο το άρθρο μου, με τίτλο Α. Γλαρου, «Η ταπείνωση στη λειτουργική ζωή», στο *Η ταπείνωση*, [Ίνα όσιν έν 2], έκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2001, σελ. 53-98, έδω: 75-80.

⁶ Μέγας Κανών, ε΄ όδη, τροπάριον 19, *Τριώδιον κατανυκτικόν*, σελ. 279: «Την χαμαί συγκύπτουσαν μιμού, ό ψυχή πρόσελθε, πρόσπεσον τοίς ποσί του Ίησου, ίνα σε άνορθώσι, και βηματίης όρθως τας τρίβους του Κυρίου».

⁷ Οίκος Όρθρου, Κυριακής Τυρινής, *Τριώδιον κατανυκτικόν*, σελ. 68.

σαν ὅλη τὴν ἀνατολική πλευρά τοῦ Παραδείσου, τόσο πρόσφατη ἢ εὐτυχισμένη του θέση, ζωσμένη ἀπὸ τρομερές πύρινες φλόγες... Αἰσθάνθηκαν νὰ κατακυλοῦν ἀργὰ δάκρυα, ἀλλὰ ἀμέσως σκούπισαν τὰ μάγουλά τους: μπροστά τους ἀνοίγεται ὁ κόσμος ὅλος, νὰ διαλέξουν ἐκεῖ τὴ θέση τῆς ἡσυχίας τους- καὶ ἡ θεία πρόνοια ὁδηγός τους. [Λίγο πρὶν ὁ Μιχαὴλ εἶχε πει στὸν Ἀδὰμ:] «Μόνο νὰ προσθέσεις τὴν ὑπεύθυνη γνώση, τίς πράξεις, τὴν πίστη, τὴν ἀρετὴ, τὴ χριστιανικὴ ἀγάπη καὶ τὴ λιτότητα... δὲν θ' ἀφήσεις ἀπρόθυμα αὐτὸν τὸν Παράδεισο, ἀλλὰ θ' ἀποκτήσεις ἕναν Παράδεισο μέσα σου, πολὺ εὐτυχέστερο»⁸.

Πόσο πιὸ «ψύχραιμη» καὶ «καθωσπρέπει» εἶναι αὐτὴ ἡ ἐκδοχὴ τῆς φυγῆς τῶν Πρωτοπλάστων ἀπὸ τὸν Παράδεισο! Ἀφήνουν πίσω τους τὸ κατεστραμμένο τοπίο γιὰ ἕνα καλύτερο αὔριο. Νιώθουν στιγμιαία στενοχώρια, ὄχι γιατί ἀποχωρίζονται τὸν Θεὸ ἀλλὰ γιατί εἶναι ἀκόμα νωπὴ ἡ ἀνάμνηση τῆς παραδείσιας τρυφῆς. Ὁ πόνος δὲν εἶναι ἀβάσταχτος. Τὸ κλάμα δὲν εἶναι γοερό, μόνο λίγα δάκρυα κυλοῦν ἀργὰ στὰ μάγουλα καὶ ὄχι γιὰ πολὺ. Βιάζονται νὰ φύγουν πρὸς τὸν καινούριο κόσμο ποὺ ἀνοίγεται μπροστά τους. Ὁ Ἀδὰμ ἐπιστρατεύει ὅλα τὰ ἐφόδια μιᾶς αὐτοφυοῦς θρησκευτικότητας, ὕστερα ἀπὸ διαφωτιστικὴ συζήτηση μὲ τὸν Μιχαὴλ περὶ τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς μεθόδου ποὺ θὰ πρέπει

νὰ ἀκολουθήσει στὴν καινούργια του πολὺ ἐνδιαφέρουσα ζωὴ. Δίπλα στὶς ἄλλες ἀρετὲς παρατίθεται καὶ ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη, ὡς αὐτονομημένο ἀγαθό⁹.

Γίνεται ἀποδεκτὸ ὅτι τὸ «σύγχρονο ἐγὼ» ἐμφανίζεται στὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀπὸ τὸν πατέρα τοῦ δυτικοῦ περσοναλισμοῦ τὸν ἱερὸ Αὐγουστίνου. Τί μᾶς λέγει ὁ δυτικὸς αὐτὸς πατέρας; ὅτι ἡ οὐσία τοῦ προσώπου εἶναι ἡ αὐτοσυνειδησία τοῦ ἐγὼ. Τὴ σκέψη αὐτὴ ἐπεξεργάστηκε ὁ Βοήθιος καὶ συνέδεσε τὴν ἔννοια τοῦ προσώπου μὲ τὴ λογικὴ καὶ τὸν ἀτομισμό. Λέγει ὁ Βοήθιος: «Ἄν λοιπὸν πρόσωπα εἶναι μόνο οἱ οὐσίες καὶ δὴ οἱ λογικές, καὶ ἂν πᾶσα οὐσία εἶναι φύσις, καὶ ἂν τὸ πρόσωπο δὲν ἀφορᾷ τὸ καθόλου ἀλλὰ τὸ ἀτομικὸ, βρέθηκε ὁ ὀρισμὸς τοῦ προσώπου: Πρόσωπο εἶναι ἡ ἀτομικὴ οὐσία τῆς ἐλλόγου φύσεως»¹⁰! Πόσο ὀξύμωρο εἶναι αὐτὸ τὸ σχῆμα. Ὁ δυτικὸς περσοναλισμὸς χρησιμοποιοῖ ὡς ὄχημα τὴν ἀτομικότητα καὶ τὴ λογικὴ γιὰ νὰ διακρίνει τὸ πρόσωπο καὶ ἐν τέλει ὑποσκάπτει αὐτὴ καθαντὴν τὴν ἀτομικότητα, παρουσιάζοντάς την ὡς ἀποσπασματικὸ τεμάχιο μιᾶς ἐνιαίας ὁμοούσιας ἑλλογῆς φύσεως. Ἡ δυτικὴ σκέψη δὲν κατάφερε νὰ ὑποστασιοποιήσει τὸ πρόσωπο, ἀλλὰ νὰ δημιουργήσει ἀναρίθμητα προσώπων μιᾶς κοινῆς οὐσίας. Ἡ Ἀνατολικὴ Παράδοση, ἡ Ὁρθοδοξία, ἀκολούθησε ἀντίθετη πορεία.

⁸ M. Weber, *Ἡ προτεσταντικὴ ἠθικὴ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ καπιταλισμοῦ*, μτφρ. Μ. Κυπραίου, ἐκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 1978, σελ. 77. Πρβλ. J. Milton, «Paradise Lost», *The Norton Anthologie of English Literature*, vol. 1, ἐκδ. W. W. Norton & Conpany, New York - London 19936, σελ. 1474-1610, ἐδῶ: 1609-1610.

⁹ Α. Γλάρου, ὁ.π., σελ. 77-78.

¹⁰ Ἱερόθεου Βλάχου, «Περσοναλισμὸς καὶ πρόσωπο», *Λόγοι καὶ Διάλογοι στὴν Κύπρο, τὴν Ρωσία, τὴν Ρουμανία καὶ τὴν Γεωργία*, ἐκδ. Ἱερά Μονὴ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), Λεβαδεία 2010, σελ. 95-113, ἐδῶ: 105.

Τὴν κοινοτικὴ πορεία ἐπὶ τῆς ὑπερλόγου ὁδοῦ. Τὸ πρόσωπο εἶναι ὑπόστασις, εἶναι ἡ ὄντολογικὴ κατηγορία τῆς ὑπάρξεως καὶ ὄχι φαινομενολογικὴ διάκρισις τῆς οὐσίας τῆς. Ἔχει μοναδικότητα καὶ ἀποκλειστικότητα γιατί ἀγαπᾷ μὲ μοναδικὸ καὶ ἀποκλειστικὸ τρόπο τὸν Θεό, τὸ σύμπαν, τὸ ὅμοιο καὶ τὸ ἕτερον. Στὴ δυτικὴ σκέψις ὁ ἄνθρωπος ἀκολουθεῖ τὸ δόγμα τοῦ σκέπτομαι ἄρα ὑπάρχω, ἐνῶ στὴν ἀνατολικὴ χριστιανισμὸν κυριαρχεῖ τὸ ἀγαπᾷ ἄρα ὑπάρχω.

Ἰπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ὀρθόδοξης πνευματικότητας, ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ διηνεκὴς ὁρμὴ πρὸς τὸν Θεό, ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ τῆ δίψα γιὰ τὸν νόστο στὴν παραδείσια θέα Του¹¹. Μαζὶ μὲ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα ὁ Ἄδὰμ κληροδότησε στὶς ἐπόμενες γενιὲς τὴ νοσταλγία τοῦ Παραδείσου. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ ὀρθοῦ λόγου προσπάθησε νὰ θάψει καλὰ μέσα τοῦ κάθε αἰσθημα ἀπώλειας καὶ ξεριζωμοῦ. Ὁ Ἅγιος Σιλουανὸς παρομοιάζει τὴ θλίψη τοῦ Ἄδὰμ μὲ ὠκεανό¹². Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος κολυμπᾷ μέσα σὲ αὐτὸν τὸν ὠκεανὸ χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ αἰσθανθεῖ τὴν ὑγρασία του. Ἔχει χάσει τὴν αἰτία καὶ τὴν πηγὴ τῶν δακρῶν του. Ἔχει χάσει τὰ ἴδια τὰ δάκρυα. Πόσο ἐπίκαιρος μοιάζει σήμερα ὁ ἅγιος Ἀνδρέας Κρήτης ποὺ παρακαλεῖ τὸν Θεὸ νὰ τοῦ χαρίσει ὡς δῶρο δάκρυα¹³. Ἐκεῖνος ποὺ δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ κλάψει γιὰ τὸν Χαμένο Παράδεισο, δὲν θὰ προσπαθήσει νὰ τὸν ξανακερδίσει. Ἡ ὀρθόδοξη λατρευτικὴ ζωὴ μᾶς θυμίζει διαιρητικῶς ὅτι ὅλοι εἴμαστε πολιτογραφημένοι στὴν «ποθεινὴ Πατρίδα»¹⁴ τοῦ Παραδείσου καὶ μᾶς ἀνοίγει μὲ τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας διόδους ἐπιστροφῆς. Ὁ πόνος καὶ τὰ δάκρυα, ποὺ προκαλεῖ ἡ μνήμη τῆς ἀπώλειας τοῦ Παραδείσου, εἶναι ἡ μεγαλύτερη εὐλογία ποὺ μπορεῖ νὰ δοθεῖ στὸν ὀρθόδοξο χριστιανό. Τὸ αἰσθημα αὐτὸ ὠφελεῖ τὸν πιστὸ μὲ δύο τρόπους, ἀφενὸς τὸν κρατᾷ σὲ ἐγρήγορη ἀπαλλάσσοντάς τον ἀπὸ τὴ νωχέλεια καὶ τὴν ἀκηδία καὶ ἀφετέρου τὸν

τοποθετεῖ στὸ κλίμα τῆς ταπεινώσεως. Ἐκεῖνος ποὺ ἀγωνίζεται πνευματικά, καὶ ἰδίως αὐτὸς ποὺ προσέρχεται στὴν Ἐκκλησία γιὰ νὰ λειτουργηθεῖ, κινδυνεύει νὰ πιστέψει φαρισαϊκῶς ὅτι ἐπιδιώκει κάτι ὑψηλότερο καὶ ἀνώτερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ὅταν ὁμως βλέπει τὴ συμμετοχὴ τοῦ στὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ὡστὸ ἐλάχιστο ὄριο γιὰ νὰ κρατηθεῖ στὴ ζωὴ, ὡς τὸν μόνο τρόπο γιὰ νὰ ἀποφύγει τὸν κίνδυνο τοῦ πνευματικοῦ τοῦ θανάτου, ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν πραγματικὸ κίνδυνο ποὺ εἶναι ἡ οἴηση καὶ ἡ ὑπερηφάνεια. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἡ ταπεινώσις ταυτίζεται μὲ τὸ ὀρθόδοξο ἐκκλησιαστικὸ ἥθος¹⁵.

Στὴ Δύση, ὁ μεθοδικὸς προσανατολισμὸς, ἡ λογιστικὴ ἀντίληψη περὶ ἠθικῆς, ἡ προβολὴ μιᾶς ἀριστοκρατίας σεσωσμένων καὶ ἡ εὐσεβιστικὴ κατάταξις σὲ πρώτη καὶ δευτέρα κατηγορία τῶν πιστῶν δημιούργησε μίαν συνειδηση γεμάτη πολώσεις καὶ διαχωρισμούς¹⁶, ποὺ ἐκδηλώθηκαν καὶ στὴ λατρεία. Στὴ σύγχρονη ἐποχὴ διαφημίζεται ἰδιαίτερα ἡ υπέρβασις ὅλων αὐτῶν τῶν ἀντιθέσεων καὶ τῶν συγκρούσεων μέσα ἀπὸ τὴν τεχνολογικὴ, τεχνοκρατικὴ καὶ οἰκονομικὴ συνύπαρξις καὶ συνεργασία τῶν λαῶν.

Ὁ δυτικὸς τρόπος ζωῆς ἔχει πλέον ἐπιβληθεῖ σχεδὸν σὲ ὅλα τὰ μῆκη καὶ πλάτη τῆς γῆς. Μέσα στὴν «ἐρημία τῶν πόλεων» καὶ τὸ ψυχρὸ τοπίο τοῦ τεχνολογισμοῦ, ἡ ὀρθόδοξη λατρεία, ὅταν βιώνεται ταπεινά, παραμένει μίαν ὁδὸν¹⁷. Ἡ γόνιμη συγκατάμειξις τῆς μυστηριολογικῆς καὶ τῆς ἀσκητικῆς εὐσεβείας¹⁸ προστατεύεται ἀπὸ τὴν ἰσοπεδωτικὴ ψυχραιμία τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Στὴν ὀρθόδοξη λατρεία ἡ θεμιτὴ ψυχραιμία εἶναι ἐκεῖνη ποὺ βοηθᾷ τὸν πιστὸ νὰ ἀκολουθήσει τὴν κοινότητα καὶ νὰ μὴ ξεστρατίσει στὸν δρόμο τοῦ ἀτομισμοῦ¹⁹. Τὰ ὀρθόδοξα λατρευτικὰ κείμενα δὲν ἐπιχειρηματολογοῦν ὀρθολογικῶς ἀλλὰ προσπαθοῦν νὰ κλυδωνίσουν συναισθηματικῶς τὸν πιστὸ. Ταυτόχρονα παραθέτουν πληροφορίες, ὅπως τὸ δόγμα καὶ τὴν ἱστορία, ὥστε νὰ δώσουν

¹¹ Σωφρονίου Σαχαροφ, Ὁ ἅγιος Σιλουανὸς ὁ Ἀθωνίτης (1866-1938), μτφρ. ἐκ τοῦ ρωσικοῦ ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ ἱερομ. Ζαχαρίου, ἐκδ. Ἱερὰ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ Ἀγγλίας 19956, σελ. 561-562.

¹² ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΣΑΧΑΡΩΦ, ὁ.π., σελ. 560-561.

¹³ Μέγας Κανὼν, ν' ᾠδή, τροπάριο 15, *Τριώδιον καταναυτικόν*, σελ. 284: «Τὴν σηπεδόνα, Σωτήρ, θεράπευσον, τῆς ταπεινῆς μου ψυχῆς, μόνε ἰατρὲ· μάλαγμά μοι ἐπίθεσε καὶ ἔλαιον καὶ οἶνον, ἔργα μετανοίας, κατάνυξιν μετὰ δακρῶν».

¹⁴ Βλ. *Μικρὸν Εὐχολόγιον*, σελ. 240, ἀπὸ τὰ νεκρώσιμα Εὐλογητάρια: «... τὴν ποθεινὴν πατρίδα παράσχου μοι, Παραδείσου πάλιν ποιῶν πολίτην με». Πρβλ. Μέγας Κανὼν, α' ᾠδή, τροπάριον 6, *Τριώδιον καταναυτικόν*, σελ. 271.

¹⁵ Α. Γλαροῦ, ὁ.π., σελ. 78-79.

¹⁶ M. Weber, ὁ.π., σελ. 104-106, 222 ὑποσ. 100, 219 ὑποσ. 84.

¹⁷ Α. ΓΛΑΡΟΥ, ὁ.π., σελ. 80.

¹⁸ πρῶτ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ, Ἡ Θεολογικὴ Μαρτυρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Λατρείας, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1995, σελ. 15.

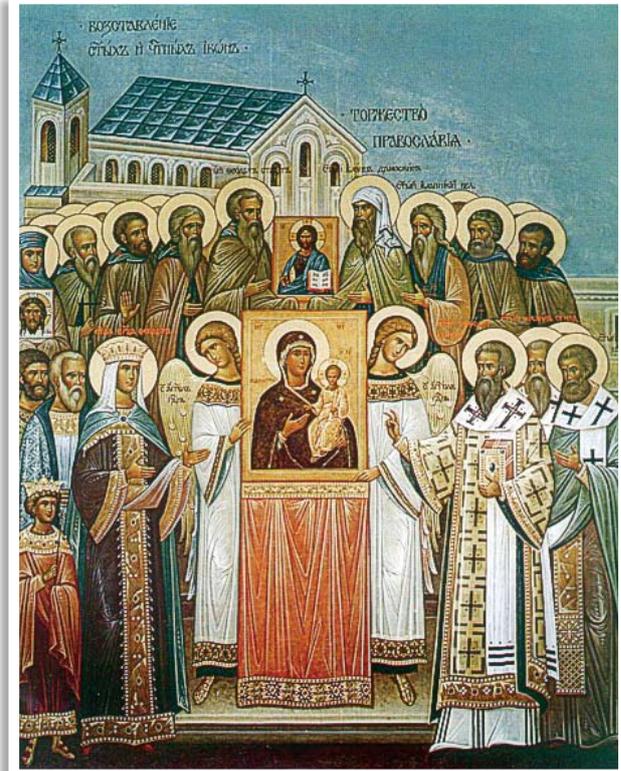
¹⁹ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Περὶ Ἀκαταλήπτου Γ', PG 48,725: «Οὐχ οὕτως εἰσακούη κατὰ σ' αὐτὸν τὸν Δεσπότην παρκαλῶν, ὡς μετὰ τῶν ἀδελφῶν τῶν σῶν. Ἐνταῦθα γὰρ ἐστὶ τι πλέον, οἶον ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ συμφωνία, καὶ τῆς ἀγάπης ὁ σύνδεσμος, καὶ αἱ τῶν ἱερέων εὐχαί».

διέξοδο στην ύπαρξιακή αγωνία του ανθρώπου. Μ' αυτόν τον τρόπο αναβαθμίζουν τον συναισθηματικό κλυδωνισμό που προκαλούν σέ δοξολογική ανιδιοτέλεια²⁰. Για την ὀρθοδοξία, ἡ συγκύπτουσα ψυχή καὶ ἡ συγκύπτουσα στάση τοῦ σώματος εἶναι ἀδιάκοπη μάχη μετὸν πειρασμό. Οἱ μετάνοιες καὶ γονυκλισίες εἶναι τρόπος καὶ στάση προσευχῆς τόσο κατ' ἰδίαν ὅσο καὶ στὴ Λατρεία. Ἐνα μόνο γεγονός ἀνορθώνει τὸν πιστό, ὅπως ὁ Κύριος ἀνόρθωσε τὴ συγκύπτουσα: Ἡ Ἀνάστασις. Γι' αὐτὸ στὶς Κυριακάτικες Λειτουργίες, ὅποταν ἡ Ἐκκλησία ἐορτάζει τὴν Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ, ἀπαγορεύονται οἱ ἀκολουθίες τῶν γονυκλισιῶν²¹. Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου προσδίδει θριαμβευτικὴ καὶ ἀγωνιστικὴ ἀτμόσφαιρα στὴ Λατρεία. Ὁ δρόμος τῆς ἀνακλίσεως στὴν παραδείσια τρυφή εἶναι μακρὺς, ὁ ἐχθρὸς πονηρὸς καὶ πολυμήχανος, οἱ παγίδες πολλές. Ὅμως, μετὴν ἔλευση τοῦ Νέου Ἀδάμ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔχουν ἀνοίξει οἱ κλίμακες τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ χωροχρόνος, ὅπου διενεργεῖται αὐτὸ τὸ διαρκὲς θαῦμα τῆς σωτηρίας, εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Τὸ ἁγιασθὲν σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἄμπελος τοῦ Παραδείσου, ἡ ὁποία ἔχει ἀπλώσει τὰ οὐράνια κλήματα τῆς ἐπιγείως.

III. Ὁ θρίαμβος

Ὅλα ὅσα ἀναπτύχθηκαν ἀνωτέρω ἐξηγοῦν γιατί ἡ Ἐκκλησία μας, μετὰ τὴν Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς καὶ στὸ πρῶτο στάδιο τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, θεσμοθέτησε ὡς Πρώτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν τὴν Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, ὑποβάλλοντας τοὺς πιστοὺς σὲ μία θριαμβευτικὴ δοξαστικὴ ἐπινίκιο ἀτμόσφαιρα, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι βρισκόμαστε χρονικὰ στὸ πρῶτο στάδιο τῶν ἀγῶνων μας. Ἐνας λογικὸς ἄνθρωπος θὰ ἔλεγε. Μὰ καλὰ, ἀκόμη δὲν ἀρχίσατε τὸν ἀγῶνα καὶ σεῖς πανηγυρίζετε; Ναι πανηγυρίζουμε! Γιατί ὁ καθένας ἀπὸ μᾶς καὶ ὅλοι μαζί δὲν εἴμαστε μόνοι στὸν θρῆνο μας, γιατί δὲν εἴμαστε μόνοι σὲ αὐτὸ τὸ πάλεμα, γιατί δὲν εἴμαστε μόνοι στὴν ὑπέρολην πίστη μας. Ἡ Ἐκκλησία μᾶς καλεῖ σὲ κοινοτικὴ πορεία μετὰ μία πάνδημη ἰαχὴ τῶν δογμάτων τῆς. Μᾶς ὁδηγεῖ στὴν ἀντίληψη ὅτι τὸ δόγμα, ὅταν δὲν εἶναι ἀποκομμένο ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ζωὴ, ἐκμηδενίζει τὴς ἀποστάσεις τῆς ἐπιστροφῆς στὸν Παράδεισο. Ἀκριβῶς ὅπως τὸ ἐναέριο πέταγμα εἶναι πολλαπλασίως πιὸ γρήγορο ἀπὸ ὅποιαδήποτε ἐπίγεια διαδρο-

μή, ἔτσι ἀκριβῶς καὶ τὸ ὑπέρολο δόγμα ὁδηγεῖ τὴν Ἐκκλησία εὐθέως σὲ γῆ εὐθείας, καὶ ὅλοι γνωρίζουμε ὅτι ἡ εὐθεία ὁδὸς δὲν εἶναι μόνο ἡ συντομότερη ἀλλὰ καὶ ἡ ἀσφαλέστερη.

Ἡ Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας τοποθετεῖ στὸ ἐπίκεντρο τῆς προσοχῆς τῶν πιστῶν τὸ ἀποκεκαλυμμένο μυστήριον τῶν δογμάτων τῆς. Ὅμως, δὲν τὸ πράττει μετὰ τὴν λογικὴ τῶν ἀποκαλυπτηρίων καὶ τοῦ ἐγκαινιασμοῦ ἐνὸς κάδρου, πού θὰ τὸ κρεμάσουμε στὸν τοῖχο τῆς μνήμης μας γιὰ νὰ τὸ θαυμάζουμε κάποιες στιγμὲς καὶ κάποιες ἄλλες νὰ τὸ προσπερνᾶμε ἀπαρατήρητο. Τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τὰ ὁμοίομορφα περικαλλῆ ἐνδύματα πού ἔχουν ἀντικαταστήσει τοὺς ἐλεεινοὺς δερμάτινους χιτῶνες τοῦ μεταπτωτικοῦ μας σαρκίου. Ὁ καθένας ἀπὸ μᾶς διατηρεῖ τὸ πρόσωπό του, τὴ μοναδικότητα καὶ ἀποκλειστικότητα τῆς υπάρξεώς του, ὅμως ὅλοι μαζί ἔχουμε ἐνδυθεῖ Χριστὸν Ἐσταυρωμένον καὶ Ἀναστημένον, τὸν Σαρκωθέντα Λόγον τοῦ Πατρὸς ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. Αὐτὸς ὁ φιλόανθρωπος καὶ πολυεύσπλαχνος σωτήρας μας, διὰ τοῦ ἄρραφου χιτῶνα τῆς Ἀγάπης Του, μᾶς ἀνακαλεῖ στὴν αἴγλη τῆς Βασιλείας του. Τοῦτο ἐνεργεῖται

²⁰ Α. ΓΛΑΡΟΥ, Θεία Παιδαγωγία. Παιδαγωγικά στοιχεία στὸ Μεγάλον Κανόνα τοῦ Ἀνδρέα Κρήτης, [Ψυχολογία, Παιδαγωγική, Ποιμαντική αρ. 10], ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2000, σελ. 69.

²¹ Ἡ γονυκλισία κατὰ τὴν εὐχὴ τῆς Ἀναφορᾶς δὲν ἔχει τὸ νόημα τῆς συντριβῆς ἀλλὰ τοῦ ἱεροῦ δέους ἐνώπιον τῶν Φρικτῶν Μυστηρίων.

σὲ κάθε Θεία Λειτουργία. Διότι σὲ κάθε Θεία Λειτουργία ἡ Ἐκκλησία συνάγει τὰ μέλη της, εἰσέρχεται στὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ²² καὶ ὅλοι μαζί ἀνεβαίνουμε τὴν ἐπουράνια κλίμακα στὴν Τράπεζα τοῦ Χριστοῦ²³.

Ἐπειδὴ ἡ πορεία τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴ Μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ εἶναι πορεία πρὸς τὴν Ἀνάστασι, πρέπει νὰ γίνῃ κατανοητὸ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει εὐχαριστιακὴ ἐνότητα μεταξὺ τῶν ἀναβαινόντων πιστῶν, ἂν δὲν ὑπάρχει καὶ δογματικὴ ἐνότητα. Τὴν Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας ὁ Ἀδαμιαῖος Θρῆνος ἔχει πλήρως ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸν ἀτομισμὸ τῆς προσωπικῆς συμφορᾶς, καὶ ἔχει ἐνταχθεῖ μέσα στὴν κοινότητα. Ὁ Ἀδὰμ εἶναι τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας ποὺ ἔχει ἀναλάβει τὴν εὐθύνη του καὶ ἐπιδίδεται σὲ μία προσπάθεια ἐπιστροφῆς στὸν Χαμένο Παράδεισο, διὰ τῆς θριαμβευτικῆς πορείας πρὸς τὰ ἔσχατα. Ὁ ἄνθρωπος μέσα στὴν εὐχαριστιακὴ κοινότητα θρηνεῖ γιὰ τὶς προσωπικὲς του ἀμαρτίες καὶ ταυτόχρονα θριαμβολογεῖ γιὰ τὴ δόξα τῆς Ἐκκλησίας του. Ὁ πόνος εἶναι ἀλλοιώτικος, γιὰτὶ δὲν εἶναι μοναχικὸς καὶ ἀδιέξοδος. Βιώνεται μέσα στὴν εὐφρόσυνη ἀτμόσφαιρα τῆς Κιβωτοῦ τῆς Σωτηρίας. Ὅσο καὶ ἂν στὸ προσωπικὸ του πεδίο ὁ ἄνθρωπος συνειδητοποιεῖ τὴν ἀστοχία, τὴν μετριότητα καὶ τὴν ἀμαρτωλότητά του, δὲν ἀπελπίζεται. Γι' αὐτὸ καὶ τὴν Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας ψάλλεται τὸ ἀναστάσιμο τροπάριο τοῦ κανόνος, ποίημα τοῦ Θεοφάνους, παρόλο ποὺ ἀπέχουμε χρονικῶς ἀπὸ τὴν ἑορτὴ τῆς Ἀναστάσεως: «Σκιρτῶντες μετ' εὐφροσύνης σήμερον πιστοὶ βοήσωμεν· Ὡς θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου Χριστέ, καὶ μεγάλη ἡ δύναμις, ὃ τὴν ἡμῶν ὁμόνοιαν, καὶ συμφωνίαν ἐργασάμενος»²⁴. Ἦς κάνομε τὴ σύγκρισιν. Ἐδῶ δὲν ὑπάρχει ἓνας Ἀδὰμ μοναχικὸς καὶ ὀδυρόμενος, ἀλλὰ ὅλοι οἱ πιστοὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπουσιάζει ἡ μοναχικὴ κραυγὴ, ὁ ὀλοφυρμὸς, ἡ οἰμωγὴ καὶ ὁ θρῆνος. Ἐπικρατεῖ ἡ βοή τῆς χαρᾶς, ποὺ ἐκφράζει τὰ σκιρτήματα εὐφροσύνης τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἱκετήριος κραυγὴ τοῦ Ἀδὰμ εἰσακούσθηκε καὶ διὰ τῆς Σαρκώσεως τοῦ Λόγου ἐνώθηκε σὲ ἓνα σῶμα μαζί του ἡ μία Ἁγία Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία Του. Ὁ Ἀδὰμ δὲν ἀναζητεῖ συνεργάτη στὸν θρῆνο του, γιὰτὶ ἔχει ἔλθει ὁ ἐργασάμενος τὰ θαυμαστὰ ἔργα του Χριστὸς. Ὁ θρῆνος μεταποιεῖται σὲ θαυμασμό, ὁ ἄβυσσος τῆς ἀδαμιαίας μοναξιᾶς ἐξαφανίζεται.

Ποιὰ εἶναι αὐτὴ ἡ δύναμη ποὺ ἐξαφανίζει τὴν ἄβυσσο; Ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ συμφωνία τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ διχασμὸς, ἡ αἵρεσις, ὁ φανατισμὸς, ποὺ βίωσε ἡ Ἐκκλησία τοὺς πρώτους αἰῶνες μέχρι τὴν ἐδραίωση τῶν δογμάτων της, δὲν ἦσαν τίποτα ἄλλο ἀπὸ ἐκφάνσεις ἐκλογικεύσεων καὶ ἑτεροκατηγοριῶν τοῦ πεπτωκότος καὶ αὐτονομμένου Ἀδὰμ. Ὅμως, πάντοτε ἡ Ἐκκλησία πορευόταν κοινοτικῶς, μὲ τὶς Συνόδους της καὶ μὲ τὴ συναίνεση τοῦ πληρώματος, τὸν δρόμο τοῦ υπέρλογου μὴ ὑποκύπτοντας στὸν πειρασμὸ τοῦ κατατεμαχισμοῦ τῆς δογματικῆς ἀλήθειας, ἐν ὀνόματι τῆς διάσωσης μιᾶς λογοκρατούμενης ἐνότητος. Ἡ Ἐκκλησία κατάφερε νὰ διασώσει τὴν υπέρλογη ὀλότητα τῆς ζωοδόχου πίστεως, ἀποβάλλοντας κάθε φορὰ τὰ νεκρὰ ἄπνοια μέλη τῆς αἵρέσεως καὶ τῆς κακοδοξίας. Ἡ ὁμογνωμία, ἡ ὁμόνοια καὶ συμφωνία τῶν πιστῶν συναρμολογεῖ τὸ σῶμα τοῦ Νέου Ἀδὰμ, χωρὶς νὰ ἀπορροφᾷ ἢ νὰ ἐξαφανίζει τὸ μοναδικὸ καὶ ἀνεπανάληπτο πρόσωπο τοῦ κάθε μέλους της. Καὶ στὸ τριαδολογικὸ καὶ στὸ χριστολογικὸ δόγμα της ἡ Ὁρθοδοξία διασώζει τὸ ὅλον καὶ ὄχι τὸ μέρος τῆς οὐσίας, μένοντας προσκολλημένη στὴν ὑποστατικὴ ἔννοια τοῦ προσώπου.

Γι' αὐτὸ, τὴν Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας πανηγυρίζουμε τὴν τρισυπόστατη ὁμοουσία φύση τῆς Τριαδικῆς Θεότητος καὶ τὴ διφυῆ θεανδρικότητα τῆς μιᾶς καὶ μοναδικῆς ὑποστάσεως τοῦ Σαρκωθέντος Λόγου. Ἔτσι, λαμβάνουμε τὸ πρότυπο καὶ τοῦ δικοῦ μας προσωπικοῦ τρόπου ὑπάρξεως. Γιατί, ὅσο εἴμαστε μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ὅσο φορᾶμε τὸ ἐνδυμα τῶν σεπτῶν δογμάτων της, ὅσο μετέχουμε τῶν ἁγιαστικῶν μυστηρίων της, τόσο περισσότερο χριστοποιούμεθα. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς εἶναι Εἰκὼν Θεοῦ, ὅσο περισσότερο χριστοποιούμεθα τόσο περισσότερο καθρεφτίζεται τὸ καθ' ὁμοίωσιν, τὸ ὅλον τοῦ κάθε προσώπου στὸ ὅλον τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ εἶναι ἡ μεγαλύτερη προσωπικὴ νίκη τοῦ καθενὸς μας ἀπέναντι στὸν Διάβολο, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν αἵρεσις καὶ τὶς διενέξεις προσπαθεῖ νὰ διαιρέσει τὴν Ἐκκλησία καὶ νὰ τεμαχίσει τὴν ὀλότητα τοῦ κάθε προσώπου. Σήμερα, Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀφήνομε πίσω μας τὴ στατικὴ ὁμοθυμία τοῦ Ἀδαμιαίου Θρῆνου τῆς Τυρινῆς καὶ ἐνώνομε τὸν βηματισμὸ μας πρὸς τὴν δυναμικὴ ὁμογνωμία, τὸν Ἐσχατολογικὸ Θρίαμβο τῆς Ἐκκλησίας. ■

²² Ἡ Θεία Λειτουργία ἀρχίζει μὲ πανηγυρικὴ δοξολογία τῆς Βασιλείας (Αλεξανδρου Σμεμαν, *Ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας στὸ σύγχρονο κόσμον*, [Ὁρθοδοξία Μαρτυρία 16], μτφρ. Ἰ Ροηλίδης, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθῆνα 1993², σελ. 41).

²³ Αλεξανδρου Σμεμαν, *ὅ.π.*, σελ. 41-42. Πρὸβλ. *Ἐβρ.* 10:19επ.

²⁴ Κανὼν ὁρθοῦ, α' ῥήθ, τροπάριον 1, *Τριώδιον καταναυτικόν*, σελ. 135.

Ο ΜΥΣΤΙΚΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ

- **Του Δρος Κλείτου Ιωαννίδη**
Συγγραφέα- Ερευνητή
Καθηγητή Φιλοσοφίας στο ΤΕΠΑΚ-
Προέδρου Φιλοσοφικής Εταιρείας Κύπρου

Α' ΜΕΡΟΣ

Ο Μυστικισμός της Παλαιάς Διαθήκης

Η Παλαιά Διαθήκη σε μια πρώτη όψη έχει το χαρακτήρα της Ιστορίας του λαού του Ισραήλ. Ωστόσο, ο λαός αυτός δεν έχει μόνο ιστορική πε-

ριπέτεια. Υπήρξε ο λαός, που ο Θεός επέλεξε, ώστε μέσω του να εκπληρώσει τις υποσχέσεις του, τη διαθήκη του. Πρόκειται για το εκλεκτό έθνος, που ο Θεός ξεχώρισε για να εκδηλώσει τη δόξα του.

Κέντρο της Παλαιάς Διαθήκης είναι ο ίδιος ο Κύριος. Στο πρόσωπο του Μωυσέως, των πατρι- αρχών, των προφητών και των άλλων μυστικών ο

Κύριος εκφράζει το θέλημά του και τα κρύφια της σοφίας του.

Ο Θεός της Παλαιάς Διαθήκης δεν είναι ο αφηρημένος θεός των φιλοσόφων, αλλά το πυρ το καταναλίσκον, ο Θεός των ζώντων, ο Ών. Είναι ο μοναδικός Κύριος, ο ένας, ο παντοδύναμος, ο άυλος και αόρατος, ο πνευματικός, ο υπερβατικός Θεός. Ενώπιον του Κυρίου ο άνθρωπος αισθάνεται φόβο και τρόμο. Οι άγγελοι ενώπιον του προσώπου του κρύβουν το πρόσωπό τους, ο άνθρωπος «ου δύναται ιδείν το πρόσωπόν του και ζήσει». Το μυστήριο του Θεού είναι άρρητο και ανέκφραστο. Όμως, το άπειρο αυτό μυστήριο αποκαλύπτεται. Ο Θεός επιθυμεί το μέγα αυτό μυστήριό του να γίνει γνωστό στον άνθρωπο, ώστε αυτός να βιώσει τη θεία πραγματικότητα και ζωή. Σ' ολόκληρη τη Βίβλο η αναζήτηση του προσώπου του Θεού αποτελεί την κεντρική γραμμή, πάνω στην οποία κινούνται όλοι οι μεγάλοι μυστικοί της Παλαιάς Διαθήκης, από τον Αβραάμ μέχρι τον τελευταίο προφήτη.

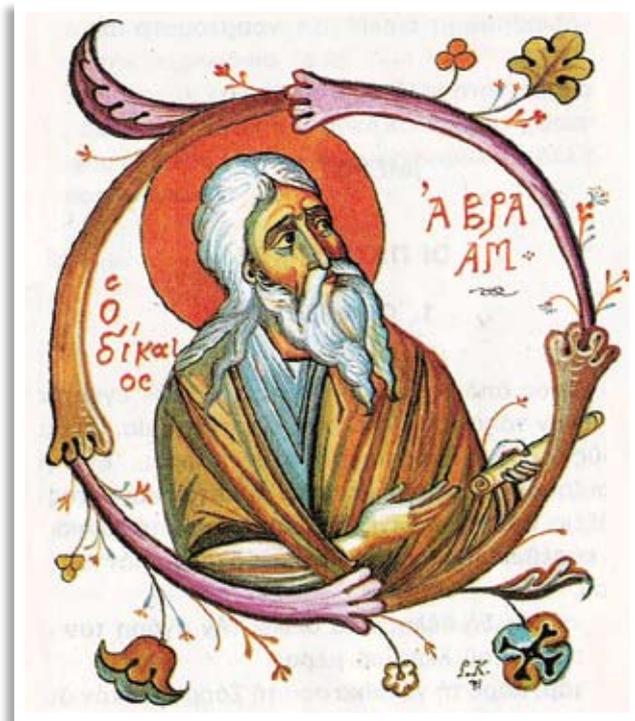
Ο πεπτωκώς άνθρωπος αποτελεί τη μόνιμη φροντίδα του Κυρίου. Θέλει, μέσω της διαθήκης και του συμβολαίου υπακοής, να σώσει τον άνθρωπο, που έπεσε δια της παρακοής. Δια της ανυπακοής ο Αδάμ έπεσε στο θάνατο και στον υλικό κόσμο της φθοράς. Δια της υπακοής στο θέλημα του ουρανού Πατρός ο άνθρωπος θα επανακτήσει τον κόσμο της αφθαρσίας και του πνεύματος. Η εξωτερίκευση της πίστης οδηγεί στη μεταμόρφωση του πιστού και στην τελική θέα της δόξης του Υψίστου.

Η Παλαιά Διαθήκη είναι τεράστια και τα μυστικά κεφάλαιά της πάμπολλα. Ο Αβραάμ, ο Μωυσής, ο Ιώβ, οι προφήτες αποκαλύπτουν το βασίλειο της μεγαλειότητας του Κυρίου. Η μεσσιανική επίσης αναμονή, η αναμονή δηλαδή του σωτήρος Χριστού, προετοιμάζει τους πιστούς για τον ανώτατο προορισμό, τη βασιλεία της αθανασίας, τη βασιλεία του Θεού.

Το «κατ' εικόνα» και «καθ' ομοίωσιν» της δημιουργίας του ανθρώπου δείχνει τη στενή σχέση και συνάφεια ανθρώπου και Θεού. Η οικειότητα αυτή Θεού και ανθρώπου αποκαλύπτει ταυτόχρονα τον ύψιστο προορισμό του ανθρώπου· την υπέρβαση και την κατά χάριν θέωση. Έτσι ο άνθρωπος κατέχει μια θεία θέση μέσα στη Δημιουργία και ανήκει πιο πολύ στην πλευρά του θείου παρά του κόσμου. «Κατ' εικόνα» Θεού δημιουργήθηκε ο άνθρωπος, μας υπενθυμίζει η Γένεσις. Ο χοϊκός Αδάμ δέχθηκε τη σφραγίδα του Θεού, πήρε την εικόνα της δόξης του Υψίστου. «Θεοί έστε και υιοί Υψίστου πάντες», αναφωνεί ο προφητάναξ Δαυίδ στους Ψαλμούς του. Μέσω του «κατ' εικόνα» και «καθ' ομοί-

ωσιν» ο Θεός βρίσκεται μέσα στον άνθρωπο, όπως ο άνθρωπος βρίσκεται κοντά στο Θεό. Ο άνθρωπος δεν είναι ένα ξεχωριστό αντίγραφο, αλλά μία «καθ' ομοίωσιν» εικόνα της δόξης του Υψίστου. Βλέποντας τον άνθρωπο, μπορούμε να σχηματίσουμε μια κάποια εικόνα του μεγαλείου της Θεότητας. Δεν μπορούμε να ιδούμε τον ίδιο το Θεό. Στο σημείο τούτο βρίσκεται η αγάπη, που οφείλει να έχει ο αδελφός προς τον αδελφό. Είναι η αγάπη προς τον ίδιο το Θεό. Έτσι φαίνεται η ουράνια καταγωγή του ανθρώπου, αλλά και ο ουράνιος προορισμός του. Ο άνθρωπος ζει και υπάρχει μόνο μέσα στην πνοή του Θεού, την πνοή της Ζωής. Όταν αποσύρεται η πνοή της Ζωής, οδηγούμαστε στο θάνατο.

Ο άνθρωπος, λοιπόν, δεν έχει άλλη εκλογή από του να είναι αδιάλειπτα και μυστικά ενωμένος με την πνοή της Ζωής, το εμφύσημα αυτό, που ο Θεός του χάρισε, ώστε να γνωρίσει την ύπαρξη, να γνωρίσει το θαύμα της οντολογικής υπόστασης. Για το λόγο τούτο ο άνθρωπος οφείλει συνεχώς ν' ανακαλύπτει μέσα του την εικόνα της δόξης του Θεού, ώστε να μπορεί να ζήσει τη θεία ζωή. Ο Μεσσίας έρχεται για να διαδραματίσει το μεγάλο τούτο άθλο. Να ενώσει τα πριν διεστώτα, να καταλύσει το μεσότοιχον του θανάτου, ν' αποκαταστήσει, ως ο νέος Αδάμ, το αρχαίον της εικόνας του Θεού.

Ο Αβραάμ επελέγη από το Θεό για το ταξίδι της εξορίας, που είναι ταυτόχρονα και η απαρχή του ταξιδιού της σωτηρίας και της επιστροφής προς την ουράνια πατρίδα. Η ακλόνητη πίστη του Αβραάμ

προς Κύριον τον Θεόν τον ανάγει στο πρότυπο και το αρχέτυπο των μυστικών, στο ζηλευτό επίπεδο του εκλεκτού του Θεού. Μέσω του Αβραάμ ο Θεός στέλλει και πάλι την ευλογία της σωτηρίας στη χαμένη μέσα στο θάνατο ανθρωπότητα. Ο Αβραάμ ενσαρκώνει τη μυστική κλίμακα της ανόδου, αποκαλύπτει τα απαραίτητα στάδια της συνάντησης Θεού και ανθρώπου. Πρόκειται για τη βαθμιαία μετάβαση από το σκότος στο φως. Η υπακοή του Αβραάμ, ώστε να εγκαταλείψει την πατρική γη, όπως και η θυσία του υιού του Ισαάκ, που ετοιμάζεται να προσφέρει στο Θεό, είναι το φωτεινό παράδειγμα της αμετάκλητης διαθήκης, που συνάπτει μέσω οραμάτων ο αδύνατος άνθρωπος με τον ύψιστο Θεό. Ο άνθρωπος της σάρκας γίνεται πνευματικό πρόσωπο και συνομιλεί απ' ευθείας, φιλικά, με τον Κύριο. Πρόκειται για τη μυστική διαθήκη, που συνάπτεται μέσα στη θεία αγάπη, μεταξύ του Δημιουργού και του κτίσματός του. Ο Θεός δεν ζητά τίποτε άλλο εκτός από τη συνέπεια της πίστης στη μυστική αυτή συνάντηση, στη μυστική αυτή οικοδομή και εγκατοίκηση. Η πλήρης, η άνευ όρων εγκατάλειψη του Αβραάμ στα χέρια του Θεού, στάθηκε το ανεπανάληπτο παράδειγμα, που στηρίξε τους μυστικούς εραστές του Θεού όλων των αιώνων και όλων των εποχών. Η ατραπός της πίστης υπήρξε ο μοναδικός δρόμος της λύτρωσης. Η πίστη στάθηκε ο ακρογωνιαίος λίθος της γνώσης των μυστηρίων του Θεού. Αυτοί, που δέχθηκαν την κλήση, πίστεψαν και μαρτύρησαν την πίστη προς τον Ύψιστο. Χωρίς την αμετακίνητη πίστη δεν μπορεί να στηθεί ο μυστικός διάλογος μεταξύ ανθρώπου και Θεού.

Ο δρόμος αυτός διέρχεται από πολλές δύσκολες φάσεις. Ο άνθρωπος πέφτει, σηκώνεται, θεομαχεί. Κάποτε, όπως ο Ιακώβ, πληγώνεται από το Θεό, σφραγίζεται. Ο άγγελος θα πρέπει να νικήσει, για να νικηθεί ο άνθρωπος της παρακοής. Ζητώντας την άφεση δέχεται την ευλογία, υποτάσσεται στο θείο θέλημα. Τούτο είναι το ύστατο νόημα της μυστικής μάχης και σύγκρουσης. Το φως δεν έρχεται χωρίς επώδυνο αγώνα, χωρίς την εξορία, τη μόνωση, την απολύτρωση απ' όλα τα αγαθά και όλους τους οικείους. Ο Ιώβ αποτελεί την κλασική περίπτωση του πιστού, που δοκιμάζεται μέχρι τέλους. Η αμετάκλητη πίστη του τον σώζει, όπως σώζει και εκείνον που ακολουθεί πιστά τ' αχνάρια του. Τότε αποκαλύπτεται η κλίμακα των αγγέλων, η στημένη ανάμεσα ουρανού και γης, όπως την είδε ο Ιακώβ. Ο πληγωμένος από τον άγγελο Ιακώβ στη μυστική μονομαχία είναι ουσιαστικά ο νικητής, γιατί, με την πληγή του Θεού στο σώμα, μεταμορφώνεται και ενώνεται με τον Αιώνιο.

Στην Παλαιά Διαθήκη η περίπτωση του Μω-

σή είναι επίσης εκπληκτική. Συνομίλησε σαράντα ημέρες και νύκτες, μέσα στο γνόφο του Σινά, με τον ίδιο τον Κύριο. Άκουσε το Θεό μέσα από την φλεγόμενη και μη καιόμενη βάτο. Ο σεσωσμένος από τα ύδατα Μωσής επελέγη από τον Κύριο για να οδηγήσει στη γη της επαγγελίας το λαό του Ισραήλ. Προτού, όμως, αναλάβει τη θεία αυτή αποστολή, διέρχεται από την έρημο, από την εξορία. Αυτή η πορεία κάθε φίλου του Θεού χρειάζεται προπαρασκευή, κάθαρση, προτού κινηθεί ο πιστός στα βήματα των εντολών του Υψίστου, προτού αντικρύσει πρόσωπον προς πρόσωπον τον Κύριο, όπως συνέβη με τον Μωυσή, που είδε τα οπίσθια της θεότητας στο όρος Σινά. Ολόκληρος ο βίος του Μωυσέως στάθηκε για τους ερμηνευτές και τους Πατέρες μυστικό πρότυπο στη ζήτηση του Θεού. Ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης αναλύει στο Βίο του Μωυσέως, κατά ένα εκπληκτικό τρόπο, τα στάδια της θεοπίτας, που γνώρισε ο μεγάλος προφήτης του Ισραήλ.

Στο μυστικό δρόμο συναντούμε επίσης τους μεγάλους προφήτες του Ισραήλ. Τα προφητικά τους λόγια αποκαλύπτουν τα μυστήρια του Ισραήλ, τα μυστήρια της θεότητας και διαγράφουν το δρόμο του ανθρώπου προς τη σωτηρία. Προφήτες, όπως ο Ησαΐας, ο Ιερεμίας, ο Ιεζεκιήλ, ο Δαυίδ, έκλεισαν στις προφητείες τους τις εντολές του Υψίστου και φωτίσαν τα άδυτα της σοφίας του Θεού.

Η πτωχεία στην Παλαιά Διαθήκη αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη λυτρωτική και καθαριστική πορεία. Στο βασίλειο του Θεού εισέρχονται οι πτωχοί, γεγονός που τονίζεται και από το Χριστό στην επί του Όρους Ομιλία.

Από τα βάθη της Παλαιάς Διαθήκης εξέρχεται μια κραυγή ελπίδας. Ο Ισραήλ αναμένει την έλευση της βασιλείας του Θεού. Αυτή η έλευση θα γίνει πραγματικότητα με τη σάρκωση του Μεσσία. Ο ερχομός του Θεού επί της γης έχει ως ύψιστο σκοπό τη σωτηρία του ανθρώπου. Ο Εμμανουήλ ήρθε στο πρόσωπο του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού. Έρθε ο Υιός του ανθρώπου και γνώρισε σταυρό και ανάσταση. Και στο άσμα των ασμάτων της έλευσής του, το ευαγγέλιο της Βασιλείας αναμένει να κηρυχθεί σ' ολόκληρη την κτίση, απαρχή της αιώνιας ζωής, για την οποία ο θνητός άνθρωπος προορίζεται.

Β' ΜΕΡΟΣ

Ο Μυστικισμός της Καινής Διαθήκης

Ο μυστικός δρόμος προς το Θεό, όπως διαγράφεται στην Καινή Διαθήκη, θα πρέπει ν' αναζητηθεί στους τέσσερις ιερούς Ευαγγελιστές - Ματθαίο, Λουκά, Μάρκο και Ιωάννη - στις Πράξεις των Απο-

στόλων, στις Επιστολές του αποστόλου Παύλου και των άλλων Αποστόλων και στην Αποκάλυψη του Ιωάννου. Στα ιερά κείμενα της Καινής Διαθήκης βρίσκει ο πιστός τη στενή πύλη την άγουσα προς τη Ζωή, μέσω του σταυρού και της θριαμβευτικής ανάστασης του Θεανθρώπου. Το κήρυγμα του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού είναι το σωτήριο κήρυγμα του Ευαγγελίου της βασιλείας των Ουρανών. Η βασιλεία του Χριστού «ουκ ἔστιν εκ του κόσμου τούτου». Ο Κύριος ήρθε στη γη, για να ευαγγελισθεί «πτωχοίς», όπως προφητεύει από τα βάθη των αιώνων ο προφήτης Ησαΐας.

Μέσα στην πτωχεία τω πνεύματι ο ασκητής και εραστής του Θεού, ταπεινωμένος, παραιτείται ολοκληρωτικά από κάθε εγωιστική και φίλαυτη αυτονομία και με αυταπάρνηση κενούται, για να γίνει δοχείο της χάριτος του Θεού. Το απείρως ελάχιστο δέχεται τη δόξα και το μεγαλείο του απείρως μεγίστου. Στην υπερβατική αυτή κένωση και υποταγή στο θέλημα του ουράνιου Πατέρα επιτυγχάνεται την ίδια ώρα και η καθαρότητα της καρδιάς, που επιτρέπει τη θεοπτία. «Μακάριοι οι καθαροί τη καρδιά, ότι αυτοί τον Θεόν ὁψονται».

Το ευαγγελικό άγγελμα προς την πεπτωκυία ανθρωπότητα εγκαινιάζει τη συμπεριφορά της ταπεινοφροσύνης και τη διαλεκτική του πρώτου, ο οποίος γίνεται έσχατος και του εσχάτου, ο οποίος γίνεται πρώτος. Μέσα από την ύψιστη διακονία προς τον αδελφό τον ελάχιστο εκφράζεται η ουσία

του πνεύματος ὅσων εβαπτίσθησαν εις Χριστόν και ενεδύθησαν τον Χριστόν. Χωρίς τη διακονία προς τον ελάχιστο αδελφό η αγάπη και η βασιλεία της αγάπης δεν εκδηλώνονται στον κόσμο και η «ητοιμασμένη από καταβολής κόσμου βασιλεία του Θεού» δεν μπορεί να κληρονομηθεί. Κανείς δεν γίνεται υιός και κληρονόμος, αν δεν αγαπήσει, και κανείς δεν συμπορεύεται με το Λυτρωτή, αν δεν δεχθεί την αυταπάρνηση και την άρση του σταυρού. Η βασιλεία των ουρανών είναι η βασιλεία της αφαρσίας και της αιωνιότητας. Η βασιλεία του Θεού είναι η βασιλεία της Ζωής. Σ' αυτό τον υπερβατό και μυστικό κόσμο, στους γάμους του αρνίου του εσφαγμένου, στο νυμφώνα του Θεού, ουδείς εισέρχεται, αν δεν ενδυθεί το ένδυμα της αγάπης. «Ο Θεός αγάπη ἐστίν», όπως λέγει η Γραφή. Και όσοι αγαπούν αλλήλους είναι οι εσφραγισμένοι στο όνομα του Ιησού, οι αληθινοί μαθητές του Κυρίου. Κέντρο της Καινής Διαθήκης είναι το μυστήριο της Βασιλείας, το οποίο αποκαλύπτεται με τη σάρκωση του Υιού και Λόγου του Θεού. Πρόκειται για τη Βασιλεία της μυστικής υπέρβασης, τη Βασιλεία του Αγίου Πνεύματος, όπως θα έλεγε ο άγιος Σεραφεΐμ του Σάρωφ. Είναι η Βασιλεία του ύδατος του ζώντος, η Βασιλεία της ανάστασης και του μέλλοντος αιώνας.

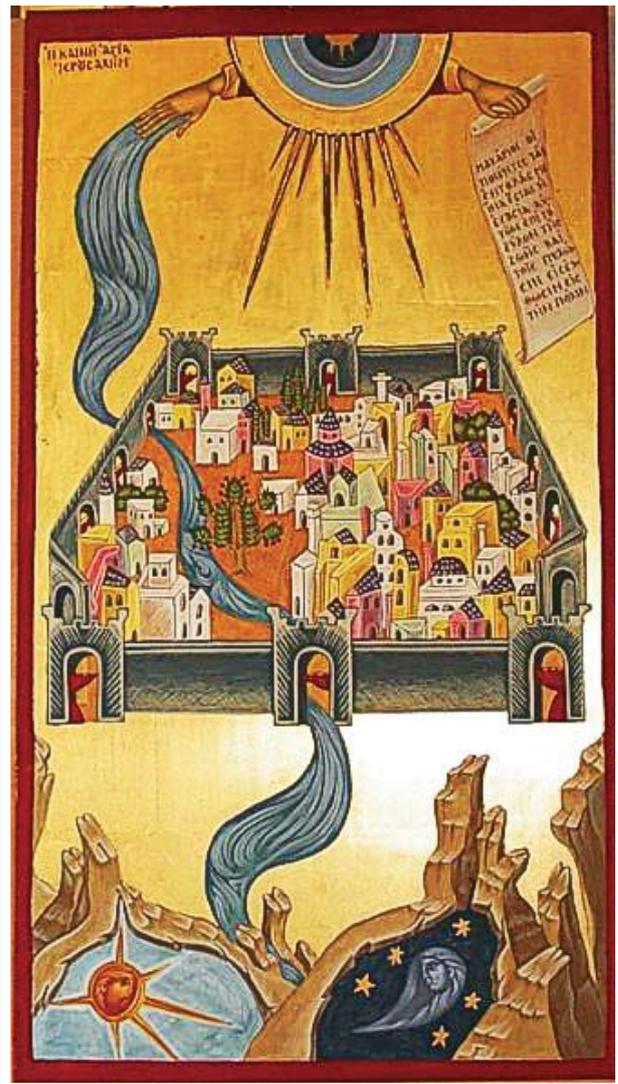
Η Μεσοιανική εποχή, που εγκαινιάζεται με την έλευση του Σωτήρος, καθαιρεί τη φθορά και το θάνατο. Καθαιρέτης του χρόνου ο λυτρωτής Χριστός γίνεται η απαρχή των κεκοιμημένων, ο νέος Αδάμ, ο οποίος καταργεί οριστικά το μεσότοιχο του θανάτου, ενώνει τα μακράν διεστώτα και εισάγει ξανά στον Παράδεισο τα νήπια του Θεού. Πρόσωπο προς πρόσωπο ο άνθρωπος αντικρύζει, καθарός τη καρδιά, το Θεό και κοινωνεί ευχαριστιακά το άγιο Ποτήριο του Σώματος και Αίματος του Λυτρωτού. Μέσα από την ακλόνητη πίστη προς τα υπερβατά της Θεότητας ο μυστικός και ταπεινός εραστής του κάλλους του Θεού, «δι' υπερβολήν μανικού έρωτος», παραδίδεται στα επουράνια και ανερμήνευτα. Με την έσχατη εμπιστοσύνη, την πλήρη αυτοεγκατάλειψη και αυτοπαράδοση στο Θεό, ο άνθρωπος κράζει προς τον Πατέρα του, ως προς λιμάνι γαλήνης, αλλά και αιώνιας επιστροφής προς την Πηγή. Ο εν ημίν Χριστός, η εντός ημών Βασιλεία, γίνεται τότε απτή και συγκεκριμένη πραγματικότητα, ελπίδα της δόξης. Δια του αρραβώνος μετά του νυμφίου Χριστού ο άνθρωπος γίνεται φως εκ Φωτός.

Οι ζητούντες τον Κύριο δέχονται απλά και ταπεινά τα ρήματα της αιωνίας ζωής του Θεανθρώπου και μαρτυρούν το όνομά του επί της γης. Η τελείωση και κατά χάριν θέωση, που ο Κύριος ζήτησε από την ανθρωπότητα, είναι κατορθώματα δύσκολα και

επώδυνα. Προϋποθέτουν γολγοθά και ανάσταση. Τότε μόνο ο άνθρωπος γίνεται σκεύος εκλογής και δέχεται τη δωρεά του Αγίου Πνεύματος, να αποθάνει «ίνα Θεώ ζήση». «Ζω δε ουκέτι εγώ, ζη δε εν εμοί Χριστός», λέγει επιγραμματικά ο απόστολος των εθνών Παύλος. Η εξαγορά του νόμου και η κατάκτηση της υιοθεσίας γίνονται μόνο μέσω του Χριστού. «Ουδείς πορεύεται προς τον Πατέρα ει μη δι' έμού», λέγει ο Κύριος. Και στο Χριστό μόνο η «καινή» κτίση υπάρχει, η αναγέννηση του πνεύματος και της καρδιάς. «Τα αρχαία παρήλθεν. Ιδού γέγονε καινά τα πάντα», γράφει ο Παύλος στη Β' προς Κορινθίους επιστολή του. Και συμπληρώνει στην προς Ρωμαίους επιστολή του: «Ή αγνοείτε ότι όσοι εβαπτίσθημεν εις Χριστόν Ιησούν, εις τον θάνατον αυτού εβαπτίσθημεν; Συνετάφημεν ουν αυτώ δια του βαπτίσματος εις τον θάνατον, ίνα ώσπερ ηγέρθη Χριστός εκ νεκρών δια της δόξης του Πατρός, ούτω και ημείς εν καινότητι ζωής περιπατήσωμεν». Αν ο άνθρωπος συσταυρωθεί και συναποθάνει με το Χριστό, τότε μπορεί να συζήσει μαζί του, χριστοκεντρικά και θεοκεντρικά. Στην οικονομία της σωτηρίας το φθαρτό φρόνημα της σάρκας εγκαταλείπεται και ο πιστός βιώνει το φρόνημα του Πνεύματος, στο οποίο ανήκουν η ζωή και η ειρήνη. Στον άγιο τούτο δρόμο απαιτούνται η αναγεννητική δύναμη της μετάνοιας, η νήψη, η προσευχή και η διαρκής τροφή του επουράνιου άρτου της Ζωής, του Χριστού. Τότε ο έσω άνθρωπος αποκαλύπτεται και γίνεται το άλας της γης, το φως που λάμπει ενώπιον των ανθρώπων.

Σ' αυτή την αδιάλειπτη κλήση του Θεού καταργείται η επίγεια οικία του ανθρώπου και οικοδομείται η αιώνια, η χειροποίητη οικία, η εν ουρανοίς. Τούτο επιτυγχάνει ο πιστός, που βιώνει καθημερινά το ουράνιο πολίτευμα. Κατ' αυτό τον τρόπο δικαιώνεται η σάρκωση του Λόγου, ώστε ο άνθρωπος, θεός κεκελευσμένος, θεούται και γίνεται, τελικά, θεός κατά χάριν. Η τελειότητα αυτή, αν και είναι γνώρισμα του πληρώματος των ημερών, αρχίζει από τη γήινη ζωή, μέσω της αγαπητικής και ευχαριστιακής κοινωνίας.

Οδός σταυρική και ακάνθινος στέφανος περιμένουν όσους οδεύουν προς τον στέφανο της δικαιοσύνης, «όν αποδώσει ο Κύριος εν εκείνη τη ημέρα». Ωστόσο στον τελικό θρίαμβο κατά του κακού και του θανάτου, ύστερα από τον Αρμαγεδώνα και τον σκληρό πόλεμο προς τούς κοσμοκράτορες του σκότους του αιώνος τούτου, οι άνθρωποι θα γευθούν από το ξύλο της Ζωής και θα εισέλθουν στην πόλη την αγία, την άνω Ιερουσαλήμ. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά για το θρίαμβο του Θεού και τη βασιλεία του Αρνίου στο τέλος της Αποκάλυψης:

«Και είδον ουρανόν καινόν και γην καινήν· ο γάρ πρώτος ουρανός και η πρώτη γη απήλθον, και η θάλασσα ουκ έστιν έτι. Και την πόλιν την αγίαν Ιερουσαλήμ καινήν είδον καταβαίνουσαν εκ του ουρανού από του Θεού, ητοιμασμένην ως νύμφην κεκοσμημένην τω ανδρί αυτής. Και ήκουσα φωνής μεγάλης εκ του ουρανού λεγουσής. Ιδού η σκηνή του Θεού μετά των ανθρώπων, και σκηνώσκει μετ' αυτών, και αυτοί λαός αυτού έσονται, και αυτός ο Θεός μετ' αυτών έσται. Και εξαλείφει απ' αυτών ο Θεός παν δάκρυν από των οφθαλμών αυτών, και ο θάνατος ουκ έσται έτι, ούτε πένθος ούτε κραυγή ούτε πόνος ουκ έσται έτι· ότι τα πρώτα απήλθον. Και είπεν ο καθήμενος επί τω θρόνω· Ιδού καινά ποιώ πάντα, και λέγει μοι, γράψον, ότι ούτοι οι λόγοι πιστοί και αληθινοί εισι. Και είπε μοι, γέγονεν. εγώ το Α και το Ω, η αρχή και το τέλος, εγώ τω διψώντι δώσω εκ της πηγής του ύδατος της ζωής δωρεάν. Ο νικόν έσται αυτώ ταύτα, και έσομαι αυτώ Θεός και αυτός έσται μοι υιός. Τοις δε δειλοίς και άπίστοις και εβδελυγμένοις και φονεύσι και πόρνοις και φαρμακοίς και είδωλολάτραις και πάσι τοις ψευδέσι το μέρος αυτών εν τη λίμνη τη καιομένη εν πυρί και θείω, ό έστιν ο θάνατος ο δεύτερος».

ΑΠΟ ΤΟ ΜΠΟΡΩ ΣΤΟ ΘΕΛΩ

Σκιαγραφώντας τη σύγχρονη κυπριακή κοινωνία

● Του Δρος Γεώργιου Κουννούσιη

Α. Το ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο

Κύπρος 2003. Νεαρό ζευγάρι παντρεύεται στην κάψα του Καλοκαιριού. Ο γάμος τελείται σε εξωκκλησί στον Πρωταρά. Το τοπίο ειδυλλιακό: ο ήλιος δύει στο γαλάζιο της Μεσόγειας Θάλασσας και το ξηρό κλίμα ζεσταίνει τα κορμιά και τις καρδιές, τόσο του ζευγαριού, όσο και των προσκεκλημένων τους. Η δεξίωση δεν στερείται τίποτα: το ποτό ρέει άφθονο, ενώ τα φαγητά προμηθεύονται από την εταιρεία παρασκευής τους συνεχώς. Το μενού περιλαμβάνει μεσογειακές, ευρωπαϊκές και ανατολίτικες γεύσεις. Αίσθηση προκαλούν τα ασιατικά φαγητά με τις γαρίδες και τους αστακούς που δίνουν μία ιδιαίτερη νότα στο μπουφέ. Παρακάτω,

σε ειδική εξέδρα τρεις νεαροί παίζουν μουσική με τα όργανά τους: σαξόφωνο, βιολί και μπάσο. Προς το τέλος της βραδιάς οι λίγοι και εκλεκτοί καλεσμένοι προσέρχονται στο ξενοδοχείο πολυτελείας για το επίσημο δείπνο. Με το πέρας της δεξίωσης το ζευγάρι αποχωρεί και καταλύει στην προεδρική σουίτα. Το κόστος όλης αυτής της εκδήλωσης είναι μεγάλο, αλλά “μία φορά παντρεύονται τα μωρά”, όπως λέει και η συμπεθερά!

Μετά την επιστροφή από το μήνα του μέλιτος, που έλαβε χώρα στις Η.Π.Α. (κόστος περίπου €20.000!!!), αρχίζουν τα σχέδια για τον τόπο κατοικίας, τον τρόπο μετακίνησης και τα καθημερινά λειτουργικά έξοδα του ζευγαριού. Το σπίτι σχεδι-

άζεται από το αρχιτεκτονικό γραφείο σύμφωνα με το θέλημα του ζευγαριού: 350 m² με τέσσερα (4) υπνοδωμάτια, βεράντες, αυλή και πισίνα, δύο γκαράζ και σοφίτα. Το κόστος μαζί με την αγορά του οικοπέδου ανήλθε στις τετρακόσιες χιλιάδες ευρώ (€400.000)! Το επόμενο βήμα είναι η μετάβαση σε Τραπεζικό Ίδρυμα για σύναψη ανάλογου δανείου. Οι πόρτες είναι ορθάνοικτες και ο πωλητής αναμένει με ανοικτά τα χέρια τους ενδιαφερόμενους πελάτες του. Με συνοπτικές διαδικασίες το δάνειο εγκρίνεται και τα λεφτά κατατίθενται στο λογαριασμό του νιόπαντρου ζευγαριού, όπου σε ένα χρόνο αποκτά το δικό του σπίτι, τα δύο πανάκριβα αυτοκίνητά του, αλλά ταυτόχρονα και τη δέσμευση-υποδούλωση για τα επόμενα σαράντα (40) χρόνια στην Τράπεζα!

Κύπρος 1983. Οι γονείς της κοπέλας της πιο πάνω ιστορίας μετά από ένα σύντομο ειδύλλιο αποφασίζουν να ενωθούν με τα δεσμά του γάμου. Ο γαμπρός και η νύμφη ντύνονται με τον παραδοσιακό τρόπο –βιολιά και λαούτα– και οδηγούνται στην εκκλησία του χωριού της κοπέλας. Η δεξίωση πραγματοποιείται στο γήπεδο ποδοσφαίρου της κοινότητας για όλους τους καλεσμένους. Το μενού περιλαμβάνει σαλάτα, κουπέπα, μακαρόνια του φούρνου, πατάτες και οφτό κλέφτικο. Όλα ετοιμασμένα και μαγειρεμένα από τους στενούς συγγενείς του ζευγαριού. Διαδικασία που διαρκεί τρεις ολόκληρες μέρες: οι γυναίκες τυλίγουν τα κουπέπα και ετοιμάζουν τα υπόλοιπα φαγητά, ενώ οι άντρες στρώνουν τα τραπέζια και τοποθετούν τις (πλαστικές έγχρωμες!) καρέκλες στο γήπεδο και ανάβουν τους (μεταφερόμενους!) φούρνους για το ψήσιμο του οφτού. Σημαντική λεπτομέρεια: όλοι, μα όλοι οι καλεσμένοι πρέπει να περάσουν από το σπίτι του ζευγαριού, το οποίο είναι ήδη έτοιμο, και να θαυμάσουν τον τόπο κατοικίας των νεόνυμφων, αλλά και για να σχολιάσουν την προίκα εντός των ερμαριών (=πόσα σεντόνια και πετσέτες έκανε δώρο η πεθερά στο ζευγάρι!).

Σπανίως το σπίτι ξεπερνούσε τα 140 m² και η αξία του ανερχόταν το πολύ στις είκοσι χιλιάδες ευρώ (€20.000)! Τις περισσότερες φορές κτιζόταν στο οικοπέδο της κοπέλας ή πάνω από το σπίτι των γονιών της κοπέλας (=άλλωστε τα σίδερα στις ταρατσες των σπιτιών αυτόν τον λόγο εξυπηρετούσαν!). Για δάνειο ούτε λόγος, αφού το σπίτι κτιζόταν από τις αποταμιεύσεις του ζευγαριού και από τα δώρα-φακελάκια του γάμου. Αλλά και από την άλλη, το σπίτι σπανίως είχε πολυτέλειες και δεύτερο πάτωμα, ενώ τις περισσότερες φορές φτιαχνόταν με τα βασικά δωμάτια και τοποθετούσαν

τα έπιπλα της άμεσης χρήσης και προτεραιότητας. Γι' αυτό το λόγο τα σπίτια των γονιών μας θύμιζαν ένα ατέλειωτο και συνεχές εργοτάξιο τις επόμενες δύο δεκαετίες. Όσο για τα αυτοκίνητα, μόνο ένα αγοραζόταν και αυτό μεταχειρισμένο ή το πολύ διπλοκάμπινο και μάλιστα το πιο φθηνό!

Κύπρος 2013. Μήνας Σεπτέμβριος. Η εξάχρονη κόρη του νεαρού ζευγαριού (του 2003) ετοιμάζεται για το Δημοτικό Σχολείο. Πρωτάκι στο Σχολείο. Όπως και οι συμμαθητές της στο νηπιαγωγείο, έτσι και η μικρούλα μεταβαίνει από το χώρο του παιχνιδιού στο χώρο της μάθησης. Τρόμος και άγχος μπροστά στο άγνωστο. Παλαιότερα για να μετριαστεί η ανησυχία του παιδιού, οι γονείς αγόραζαν ένα σωρό σχολικά: καινούργια μαθητική τσάντα, μολύβια, σβηστήρια, χρωματιστά μολύβια, μαθητικές στολές και ένα σωρό άλλα πράγματα. Όμως, η φετινή χρονιά είναι πολύ διαφορετική από τις προηγούμενες. Ο πατέρας έχει χάσει τη δουλειά του και οι απολαβές της μητέρας έχουν μειωθεί στο μισό. Οι ανέσεις, οι απολαύσεις και η ξέφρενη ζωή των διασκεδάσεων, των κοινωνικών συναθροίσεων της πολυεξοδης προηγούμενης δεκαετίας, έχουν περάσει ανεπιστρεπτί.

Παράλληλα, έχουν συσσωρευτεί μεγάλα χρέη στην οικογένεια και οι αποταμιεύσεις έχουν εξανημιστεί. Τα πολυτελή οχήματα έχουν πανάκριβη συντήρηση, ενώ ταυτόχρονα καίνε μεγάλες ποσότητες καυσίμων που η τιμή τους καίει την τσέπη του ζευγαριού. Το μεγάλο ύψος του επιτοκίου του στεγαστικού δανείου δεν αφήνει το αρχικό ποσό να μειωθεί δραστικά. Η Τράπεζα δεν έχει ανθρώπινο πρόσωπο: μόλις καθυστερήσουν μία δόση ξεκινούν τα τηλέφωνα και στην επόμενη έρχεται γράμμα από το δικηγόρο για λήψη δικαστικών μέτρων. Σε λίγους μήνες η εκποίηση του σπιτιού φαίνεται ορατή και επιπλέον τα έξοδα πολλαπλασιάζονται, αφού καινούργιες φορολογίες επιβάλλονται από την Κυβέρνηση για τη σωτηρία του Κράτους.

Μέσα σε όλη αυτή την αρνητική κατάσταση, στην οποία το ζευγάρι είναι εξουθενωμένο οικονομικά και ψυχολογικά, αρχίζουν και οι πρώτες συγκρούσεις. Η ευτυχία ήταν ταυτισμένη με την ευμάρεια και η χαρά συνδεδεμένη με τις υλικές απολαύσεις. Η επίπλαστη αγάπη για αρκετό καιρό δεν άφηνε να ζυμωθεί και να ωριμάσει η πραγματική αγάπη, της οποίας κύρια χαρακτηριστικά είναι η υπομονή, η αλληλοπεριχώρηση, ο συμβιβασμός καθώς επίσης και η γκρίνια, οι (μικρό)καυγάδες, τα δάκρυα και τέλος, η σύνοψη όλων αυτών, η αγκαλιά και ο έρωτας!

Τελικά το ζευγάρι αποφασίζει να αποταθεί στις πράξεις αλληλεγγύης των κοινωνικών συνόλων –εθελοντικών οργανώσεων και Εκκλησίας– συμπληρώνοντας τη σχετική αίτηση και να ενταχθεί έτσι στους δικαιούχους των Κοινωνικών Παντοπωλείων. Πώς αλλάζουν οι καιροί σε λίγα μόλις χρόνια!!! Οι προοπτικές που υπήρχαν στη δεκαετία του ογδόντα για άνετη ζωή και οικονομικοκοινωνική ανάπτυξη, τη δεύτερη κιάλας δεκαετία του 21ου αιώνα έχουν εξαεμιστεί.

Β. Οι θεωρητικές προϋποθέσεις της κρίσης

Η απότομη αλλαγή που επήλθε στην κυπριακή κοινωνία και οι ραγδαίες εξελίξεις που διαδραματίστηκαν σε σύντομο χρονικό διάστημα, είχαν ως αποτέλεσμα να συγχύσουν τους κατοίκους του νησιού και να τους αποπροσανατολίσουν από αρχές και αξίες που αποτελούσαν το συνεκτικό στοιχείο της δομής και των θεσμών της. Οι συνεχόμενες μεταβολές που επισυνέβησαν στο νησί μας, από τα τραγικά γεγονότα του μαύρου Καλοκαιριού του 1974 μέχρι και το λεγόμενο “οικονομικό θαύμα” των χρόνων που ακολούθησαν, μετέτρεψαν την

κοινωνία από καθαρά παραδοσιακή –δηλαδή αγροτικά επαγγέλματα, χωρίς ηλεκτρισμό και σύγχρονες ηλεκτρικές συσκευές π.χ. ψυγείο, ανδροκρατική και θεοκρατική κοινωνία– σε μια σύγχρονη –αστικοποιημένη, μοντέρνα, με επαγγέλματα γραφείου και οικιακών βοηθών, φιλελεύθερη κοινωνία. Από την άλλη, η βίαιη αστικοποίηση πολλών χιλιάδων προσφύγων και η απώλεια της κοινοτικής συνείδησης σε μεγάλο μέρος του πληθυσμού αποξένωσε τα πρόσωπα με συνέπεια να επέλθει η ανωνυμία και τελικά η έξαρση της εγκληματικότητας και η απώλεια του ήθους και της αλληλεγγύης που χαρακτήριζε τους προγόνους μας.

Ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης εποχής και συνεπώς της κυπριακής κοινωνίας, είναι ότι μοναδικό μέτρο για όλα τα πράγματα αποτελεί ο αυτόνομος άνθρωπος με την πληθότητα των επιθυμιών και την ασυναρτησία της γνώμης και της διαθέσεώς του. Όπως έχει σωστά λεχθεί: «Ο σύγχρονος άνθρωπος προσηλώνεται στις ποσότητες και παραμερίζει τις ποιότητες. Φροντίζει για τα μετρήσιμα μεγέθη και αδιαφορεί για τα υπόλοιπα. Έτσι αδυνατεί να προσεγγίσει τη ζωή στο σύνολό της και χάνει τους πνευματικούς του ορίζοντες.

Εξορίζεται από τον πραγματικό εαυτό του, διασπάται, μαζοποιείται, μηχανοποιείται και χάνεται στην ανωνυμία. Η ζωή του συμπιέζεται στο επίπεδο της αμεσότητας και παραδίδεται στην ανία και την αδιαφορία. Οι σχέσεις του με τα πράγματα φαλκιδεύονται και μετατρέπονται σε μηχανικές διαδικασίες. Αυτό γίνεται με τη μορφή που παίρνει η εργασία. Το ίδιο συμβαίνει με την κατανάλωση, την πληροφόρηση, την επικοινωνία, την ίδια την απόλαυση. Ο άνθρωπος δεν καταναλώνει αυτά που χρειάζεται, αλλά ζει τη διαδικασία της κατανάλωσης. Δεν πληροφορείται αυτά που τον ενδιαφέρουν, δεν επικοινωνεί με ό,τι επιθυμεί, δεν απολαμβάνει ό,τι αναζητεί, αλλά μπαίνει σε διαδικασίες που τον οδηγούν προς αυτά. Έτσι η κρίση συντρίβει τον άνθρωπο»¹.

Η σύγχρονη καταναλωτική κοινωνία είναι προϊόν και αποτέλεσμα του καπιταλιστικού συστήματος της Δύσης. Οι βάσεις και οι προϋποθέσεις της προκύπτουν, τόσο από τα φιλοσοφικά ρεύματα, όσο και από τις θεολογικές σχολές που αναδύθηκαν στη δυτική Ευρώπη μετά την Αναγέννηση. Ο νεότερος δυτικός ανθρωπισμός είδε τον άνθρωπο ως ελεύθερο και ανεξάρτητο άτομο, ενώ παράλληλα παραμέρισε την πίστη στο Θεό, για να βάλει στη θέση του τον ανθρώπινο λόγο. Κύριος εκφραστής της θέσεως αυτής ήταν ο Καντ. Η ηθική του Καντ αποθεώνει τον άνθρωπο και την ανθρώπινη βούληση. Σύμφωνα με τον Καντ, το καλό βρίσκεται στο άτομο και θεωρείται ανεξάρτητα από την κοινωνία και τις κοινωνικές σχέσεις². Έτσι έχουμε τον γνωστό ατομισμό και υποκειμενισμό της δυτικής σκέψης, ο οποίος είχε ήδη καθιερωθεί στη θεολογία από το Λούθηρο και στη φιλοσοφία από τον Καρτέσιο³. Ακόμη και εκπρόσωπος της ψυχολογίας, ο Έριχ Φρομ, υποστήριζε αυτή τη θέση διατυπώνοντας ότι: «Ο άνθρωπος είναι μέτρο όλων των πραγμάτων». Έτσι η υπέρτατη αξία της ανθρωπιστικής ηθικής αποτελεί για τον Φρομ «την αγάπη του ατόμου προς τον εαυτό του»⁴.

Επομένως, αυτό που κατά τη χριστιανική διδασκαλία αποτελεί την αιτία της ανθρώπινης ανελευθερίας, δηλαδή η φιλαυτία – η αγάπη και η δουλεία στο εμπαθές εγώ, προβάλλεται από το σύγχρονο πολιτισμό ως υπέρτατη ηθική αξία και εκλαμβάνεται ως αυτονομία⁵. Ο άνθρωπος αδιαφορεί συνήθως για την αληθινή ελευθερία και αρκείται στην επιφανειακή προσέγγισή της. Πιστεύει ότι είναι ελεύθερος, όταν μπορεί να ικανοποιεί αδιάκριτα τις επιθυμίες του. Η δυνατότητα όμως αυτή δεν φανερώνει ελευθερία αλλά δουλικότητα. Αληθινή ελευθερία υπάρχει, όταν ο άνθρωπος επιθυμεί αυτά που θέλει πραγματικά η φύση του. Όταν δηλαδή επικρατεί ενότητα ανάμεσα στην επιθυμία και τη φυσική θέλησή του⁶. Συνεπώς, όλα αρχίζουν και όλα καταλήγουν στη διαχείριση της ανθρώπινης επιθυμίας. Υπάρχουν τρεις κατηγορίες της επιθυμίας στον άνθρωπο: α) Η επιθυμία ως θεμέλιο της ανθρώπινης φύσεως, β) Η διαστροφή της επιθυμίας και γ) η επιθυμία κοινωνίας⁷.

α) **Η επιθυμία ως θεμέλιο της ανθρώπινης φύσεως.** Η επιθυμία αποτελεί οντολογικό γνώρισμα στον άνθρωπο, δηλαδή θεμελιώδη όρο και προϋπόθεση της ανθρώπινης φύσεως. Πρώτος ο Πλάτωνας διέκρινε στην ανθρώπινη ψυχή τρία μέρη: το λογιστικό, το θυμοειδές και το επιθυμητικό. Θεωρούσε ως αρετή του λογιστικού τη φρόνηση ή τη σοφία, ως αρετή του θυμοειδούς την ανδρεία και ως αρετή του επιθυμητικού τη σωφροσύνη. Τέταρτη, τέλος, αρετή, ανώτερη από τις τρεις προηγούμενες και με αντικείμενο την εναρμόνιση των τριών μερών της ψυχής, θεωρούσε τη δικαιοσύνη⁸. Κάθε, επομένως, προσπάθεια αποφυγής ή παράκαμψης των αρετών της ψυχής, διαστρέφει και εγκλωβίζει τον άνθρωπο στις ανεξάντλητες ορέξεις των επιθυμιών του.

Για τον Αριστοτέλη, αντικείμενο της πρακτι-

¹ Μαντζαρίδη Γ., *Χριστιανική Ηθική Ι. Εισαγωγή – Γενικές Αρχές, Σύγχρονη Προβληματική*, Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2004², σελ. 194-195.

² Καντ Ι., *Τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών*, (ελλ. μτφρ. Τζαβάρα Γ.), Αθήνα-Γιάννενα 1984.

³ Δεληκωσταντή Κ., *Το ήθος της ελευθερίας*, Αθήνα 1990, σελ. 79· 113 κ.εξ.

⁴ Fromm E., *Ο άνθρωπος για τον εαυτό του. Έρευνα στη ψυχολογία της ηθικής*, (Εισαγ-μτφρ Θεοδωρακάτου Δ.), Αθήνα 1974, σελ. 46-53.

⁵ Μαντζαρίδη Γ., *Χριστιανική Ηθική Ι*, ό.π., σελ. 125-126.

⁶ Μαντζαρίδη Γ., *Χριστιανική Ηθική ΙΙ. Άνθρωπος και Θεός. Άνθρωπος και συνάνθρωπος. Υπαρξιακές και Βιοηθικές θέσεις και προοπτικές*, Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2004², σελ. 260.

⁷ Παραβάντσου π. Α., «Οι προοπτικές της επιθυμίας», στο: *Τα λόγια σου σαν μέλι. Σύγχρονες αναγνώσεις στους Ψαλμούς*, (επιμ. Πρωτ. Βασίλειου Θεομού), Εν πλώ, Αθήνα 2012, σελ. 209-217.

⁸ Πλάτωνος, *Πολιτεία Δ'*, 444d. Ματσούκα Ν., *Ιστορία της Φιλοσοφίας. Με σύντομη εισαγωγή στη φιλοσοφία*, Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 20017, σελ. 175-178.

κής επιστήμης, στην οποία υπάγεται η ηθική, είναι η εξέταση της πρακτικής ζωής του ανθρώπου, που εξαρτάται από την προαίρεσή του⁹. Συνεπώς, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, καμιά αρετή δεν προσφέρεται στον άνθρωπο από τη φύση, όπως και από την άλλη πλευρά κανένα φυσικό πράγμα δεν αποκτά δική του ξεχωριστή αρετή. Αυτό σημαίνει ότι για να γίνει κάποιος ενάρετος, χρειάζεται να ασκήσει την αρετή, όπως και για να γίνει κάτοχος κάποιος τέχνης, χρειάζεται να ασκήσει την τέχνη αυτή¹⁰.

Τέλος, σύμφωνα με τον άγιο Γρηγόριο Νύσσης, τρία πράγματα χαρακτηρίζουν το βίο του Χριστιανού: η σκέψη, ο λόγος και η πράξη. Αρχικά στον άνθρωπο παρουσιάζεται η σκέψη, η οποία γίνεται η αρχή κάθε λόγου. Ο λόγος με τη σειρά του κοινοποιεί με τη φωνή τη σκέψη που σχηματίστηκε στο νου. Τέλος, τρίτη στη σειρά ακολουθεί η πράξη, η οποία πραγματοποιεί τις σκέψεις¹¹. Αυτή που ωθεί τον άνθρωπο στην πραγματοποίηση των επιθυμιών του είναι, σύμφωνα με τον Γρηγόριο, η τρεπτότητα, αφού υπάρχει σ' αυτόν λόγω του υλικού στοιχείου που χρησιμοποίησε ο Θεός κατά τη δημιουργία του. Οι πράξεις του ανθρώπου δεν είναι κατ' ανάγκη κακές, αφού ο άνθρωπος δεν χρησιμοποιεί την τρεπτότητά του μόνο για το κακό, διότι αλλιώς θα ήταν αδύνατο να πραγματοποιήσει το αγαθό και να συστήσει έτσι κοινωνία και πολιτισμό. Η τρεπτότητα οδηγεί και στην ορθή μεταβολή του ανθρώπου, της οποίας το ωραιότερο έργο της είναι η προκοπή του στις αρετές¹². Έτσι, η προαίρεση του ανθρώπου, δηλαδή η δυνατότητα επιλογής των πράξεών του, προσδιορίζει την πορεία της ζωής του¹³.

β) Η διαστροφή της επιθυμίας. «Επειδή η επιθυμία είναι κάτι ουσιαστικό και ανεκρίζωτο, μπορεί να αποτελέσει για τον άνθρωπο ένα μόνιμο και επικίνδυνο πειρασμό»¹⁴, όταν δεν χαλιναγωγείται από την άσκηση, όπως είδαμε πιο πάνω. Είναι

γι' αυτό το λόγο που πολλά προβλήματα της ζωής προκύπτουν άμεσα από την πλεονεξία των ανθρώπων. «*Η επιθυμία εμφανίζεται στον κόσμο με όρους της ορμής...δεν υπάρχει αντικείμενο της επιθυμίας, αλλά το δανείζεται από την ορμή*». Σ' αυτή τη διαπλοκή επιθυμίας και ορμής έγκειται το μεταπτωτικό πρόβλημα, δηλαδή η διαστροφή της επιθυμίας. Μια τέτοια διαστροφή πραγματοποιείται μέσω της φαντασίωσης, την οποία προκαλούν τα αντικείμενα της ορμής. «*Ο τρόπος διά του οποίου το αντικείμενο της ορμής μεταμφιέζεται σε αντικείμενο της επιθυμίας είναι η φαντασίωση. Περιεχόμενο της αποτελεί το αντικείμενο της σωματικής ορμής ή της ναρκισσοιστικής λίμπιντο (σεξουαλικό, γευστικό, δόξα, δύναμη, χρήματα κ.ά.)...*»¹⁵. Πρόκειται για τον εγκλωβισμό στα πάθη, τα οποία αποτελούν τη βαβυλώνια αιχμαλωσία της επιθυμίας¹⁶. Σ' αυτή τη διαδικασία η όραση διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο, αφού είναι ο κορυφαίος δίαυλος της φαντασίωσης¹⁷.

γ) Η επιθυμία κοινωνίας. Η βαθιά επιθυμία κοινωνίας μεταξύ Θεού και ανθρώπου αποτελεί και μία από τις κορυφαίες ειδοποιούς διαφορές ανάμεσα στην Καινή Διαθήκη και τις θρησκείες της Άπω Ανατολής. Η λύση στο πρόβλημα της διαστροφής της ανθρώπινης επιθυμίας επιτυγχάνεται με την ένωση του ανθρώπου με το Χριστό, όταν δηλαδή συμμορφώνεται η θέλησή του με το θέλημα του Χριστού. Αυτή είναι και η πεμπτουσία της χριστιανικής ηθικής. Η παραίτηση από την εγωκεντρική διάσπαση οδηγεί στην πνευματική ενοποίηση. Εδώ δεν υπάρχει πλέον αντιπαράθεση υποκειμένου και αντικειμένου, αλλά αγαπητική ένωση και ανάκραση¹⁸.

Η ορθόδοξη άσκηση, επομένως, δεν συγχέει την οντολογική αξία της επιθυμίας με τις εμπαιθείς παραφθορές της. Αντίθετα, ο λόγος ύπαρξης της ασκήσεως είναι ακριβώς η αποκάθαρση της επιθυμίας και ο αναπροσανατολισμός της προς τον

⁹ Αριστοτέλους, *Μετά τα φυσικά Ε*, I, 1025b 23-4.

¹⁰ Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια II*, 1, 1103a 32-4.

¹¹ Γρηγορίου Νύσσης, *Περί τελειότητος*, PG 46, 284A.

¹² Γρηγορίου Νύσσης, *Περί τελειότητος*, PG 46, 285BC.

¹³ Μαντζαρίδη Γ., *Χριστιανική Ηθική I*, ό.π., σελ. 36-38.

¹⁴ *Δεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, (επιμ. Αγουρίδη Σ. – Βαρτανιάν Σ.), Άρτος Ζωής, Αθήνα 1980, στήλη 387.

¹⁵ Θερμού π. Β., *Ποιμαίνοντες μετ' επιστήμης*, Αρμός, Αθήνα 1996, σελ. 165-171.

¹⁶ Α' Ιωάννου 2,15-16: «Μή αγαπάτε τόν κόσμον μηδέ τά ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐάν τις ἀγαπᾷ τόν κόσμον, οὐκ ἔστιν ἡ ἀγάπη τοῦ πατρὸς ἐν αὐτῷ. Ὅτι πᾶν τό ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς καί ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν καί ἡ ἀλαζονεία τοῦ βίου, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ πατρὸς ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου ἐστίν.»

¹⁷ Παραβάντσου π. Α., «Οι προοπτικές της επιθυμίας», ό.π., σελ. 215-216.

¹⁸ Μαντζαρίδη Γ., *Χριστιανική Ηθική I*, ό.π., σελ. 69.

ένοσαρκο Λόγο του Θεού, τον Ιησού Χριστό, ο οποίος αποτελεί τον εσχατολογικό προορισμό της¹⁹. Όμως, επειδή το προσωπικό θέλημα του ανθρώπου, μέσω του αυτεξουσίου του –της ελευθερίας επιλογής των πράξεών του–, παραμένει εκεί και

όπου επιθυμεί, χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια για να ταυτιστεί με το θέλημα του Θεού. Άλλωστε η χάρη του Θεού δεν μεταβάλλει μαγικά την ανθρώπινη φύση. Χρειάζεται η συνεργία του ανθρώπου πάντοτε.

Γ. Αναδόμηση και Επαναπροσδιορισμός

Ο σύγχρονος πολιτισμός είναι προσανατολισμένος στην ικανοποίηση των αισθήσεων και επιθυμιών του ανθρώπου: ικανοποιεί τη ραθυμία, καλλιεργεί την αλαζονεία, κολακεύει τα πάθη, τρέφει την απληστία και νεκρώνει το πνεύμα²⁰.

Ο άνθρωπος είναι υποδουλωμένος στις πράξεις της θελήσεώς του. Αγοράζει συνεχώς νέα μοντέλα πριν ακόμη χρησιμοποιήσει τα προηγούμενα. Γεμίζει το χρόνο του με διάφορες ασχολίες, χωρίς να χαιρέται ουσιαστικά και ποιοτικά τους δικούς του ανθρώπους. Ακόμη και η αγάπη μετριέται με χρήμα (και είτε το θέλουμε είτε όχι, ακόμη μετράει η προίκα!).

¹⁹ Παραβάντσου π. Α., «Οι προοπτικές της επιθυμίας», ό.π., σελ. 217.

²⁰ Μαντζαρίδη Γ., Χριστιανική Ηθική II, ό.π., σελ. 559.

Αντίθετα, η χριστιανική διδασκαλία αναγνωρίζει τη διάσπαση που ζει ο άνθρωπος ανάμεσα στη θέληση και την πράξη²¹. Για την ορθόδοξη θεολογία, όλες οι φυσικές δυνάμεις και λειτουργίες του ανθρώπου είναι καλές και χρήσιμες για την προκοπή και την τελειώσή του. Ειδικότερα το θυμικό και το επιθυμητικό του ανθρώπου, που κατά την κλασική ψυχολογία και φιλοσοφία συναπαρτίζουν το παθητικό μέρος της ψυχής του, δεν χρειάζονται νέκρωση ή αφανισμό, αλλά ανόρθωση και επαναπροσανατολισμό²². Έτσι οι πράξεις του, δηλαδή τα μπορώ πρέπει να καθορίζουν και να ορίζουν τις επιθυμίες του, δηλαδή τα θέλω.

Στην Κύπρο τις προηγούμενες δεκαετίες υπήρχε η ανθρωπιά, η αλληλοκατανόηση, η βοήθεια και η αλληλεγγύη των γειτόνων, των συγγενών, ακόμη και των ξένων. Η φιλοξενία ήταν το χαρακτηριστικό γνώρισμα των ανθρώπων αυτού του νησιού και το ιδιαίτερο προϊόν του τουρισμού μας. Δυστυχώς, έχουν χαθεί όλα αυτά στο βωμό του γρήγορου και εύκολου κέρδους. Όμως, ακόμη υπάρχουν, δεν έχουν εξαφανιστεί τελείως. Υπάρχουν στο DNA μας, στο ανατολίτικο ταμπεραμέντο μας και στην ελληνορθόδοξη παράδοση και διδασκαλία μας. Όλα αυτά που κράτησαν ζωντανό το λαό μας εδώ και τόσους αιώνες. Πάμπολλοι κατακτητές ρήμαξαν το νησί μας. Προσπάθησαν να επιβάλουν τα ήθη, τα έθιμα, τη γλώσσα και τη θρησκεία τους. Όμως, δεν τα κατάφεραν. Ο κυπριακός λαός πάντα κατάφερνε να αντεπεξέλθει στις δυσκολίες. Έτσι και τώρα, σ' αυτές τις δύσκολες στιγμές και πάλι θα βρούμε τις λύσεις. Ένας τέτοιος δρόμος είναι και το ήθος που διδάσκει η Εκκλησία μας, η οποία συμπληρώνει στην Κύπρο δύο χιλιάδες (2000) χρόνια συνεχούς παρουσίας, και το οποίο χαρακτήριζε τους προγόνους μας.

Σύμφωνα με τη διδασκαλία της Εκκλησίας μας, οι Χριστιανοί καλούνται να έχουν στα υλικά αγαθά αυτάρκεια, που ταυτίζεται ουσιαστικά με την ολιγάρκεια. Ο πλούτος και ο πλεονασμός χρειάζονται μόνο στα πνευματικά. Εξάλλου τα υλικά αγαθά, με την απόκτηση και διατήρηση

των οποίων θεωρούνται οι άνθρωποι πλούσιοι, είναι μηδαμινά μπροστά στο σύνολο των αγαθών που προσφέρει ο Θεός σε όλους²³. Πραγματικά πλούσιος, κατά τη χριστιανική διδασκαλία, δεν είναι όποιος συγκεντρώνει χρήματα ή ικανοποιεί απεριόριστα τις επιθυμίες του, αλλά όποιος ικανοποιείται με όσα έχει και δεν επιθυμεί περισσότερα. Όπως και από την άλλη πλευρά, φτωχός δεν είναι όποιος δεν συγκεντρώνει χρήματα ή δεν ικανοποιεί τις επιθυμίες του, αλλά όποιος έχει πολλές ανικανοποίητες επιθυμίες. Αυτό δηλαδή που κάνει τον άνθρωπο φτωχό, είναι η ακόρεστη επιθυμία. Αντίθετα, όποιος κυριαρχείται διαρκώς από τις επιθυμίες του, παραμένει φτωχός. Σε τελική ανάλυση, η φτώχεια και ο πλούτος δεν είναι τόσο αντικειμενικές, όσο υποκειμενικές καταστάσεις²⁴.

Επομένως, για να κάνουμε πραγματικότητα αυτό που επιθυμούμε, δηλαδή να δούμε ξανά την πατρίδα μας να ζει μέρες χαράς και ξεγνοιασιάς και τους ανθρώπους της περήφανους και ωραίους, θα πρέπει να περιορίσουμε τα θέλω μας – τις επιθυμίες μας, σ' αυτά που πραγματικά μπορούμε να αποκτήσουμε. Άλλωστε ποτέ τα πλούτη και η συσσώρευση υλικών αγαθών δεν έφεραν την ευτυχία. Όπως λέει και το τραγούδι: «*Ο,τι δεν έχεις είναι αυτό που δεν χρειάζεσαι/ ό,τι δεν έχεις δεν αξίζει ν' αγαπάς/ ό,τι χαρίζεις είναι αυτό που θα μοιράζεσαι/ κι ό,τι σου λείπει μες τα χέρια το κρατάς*»²⁵. Τελικά, ο επαναπροσδιορισμός του ήθους των Κυπρίων, σύμφωνα με τη δική μας ορθόδοξη θεολογία και παράδοση, μπορεί να οδηγήσει σε έξοδο από το αδιέξοδο της οικονομικής κρίσης, αφού και πάλι θα ξαναβρούμε τις αξίες και τις αρχές με τις οποίες μεγάλωσαν οι πρόγονοί μας. Έτσι, θα μπορούμε να χαρούμε τις φυσικές ομορφιές του νησιού μας, να ανακαλύψουμε καινούργιες άγνωστες πτυχές της πατρίδας μας, να χαρούμε τους φίλους και τους συγγενείς μας, να ζήσουμε τον έρωτα και το πάθος και όλα αυτά, χωρίς να καταξοδευτούμε φεύγοντας διακοπές στο εξωτερικό, όπως ήταν η συνήθεια των τελευταίων ετών. ■

²¹ Ρωμαίους 7, 15-24.

²² Μαντζαρίδη Γ., *Χριστιανική Ηθική II*, ό.π., σελ. 68.

²³ Μαντζαρίδη Γ., *Χριστιανική Ηθική II*, ό.π., σελ. 455.

²⁴ Ιωάννη Χρυσοστόμου, *Ομιλία εις την προς Φιλιππησίους 2,5*, PG 62, 196.

²⁵ Onirama, «*Ο,τι δεν έχεις*», στο: *Κλεψύδρα* (2008).

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΘΩΜΑ

● **Του Χριστόδουλου Βασιλειάδη**
Δρος Θεολογίας - Μουσικολόγου

Θωμάς, ο οποίος επονομαζόταν Δίδυμος, ήταν ένας από τους δώδεκα μαθητές του Κυρίου. Ήταν δύσπιστος και ήθελε απτές μαρτυρίες για να επιβεβαιώσει την ανάσταση του Ιησού. Ας δούμε όμως με τη σειρά τα γεγονότα, στα οποία αναφέρεται το όνομα του Θωμά στην Καινή Διαθήκη.

Ο Κύριος προ της αναστάσεως του Λαζάρου αποκαλύπτει στους μαθητές του ότι ο Λάζαρος απέθανε και ότι θα τον αναστήσει. Όμως οι μαθητές αντιδρούν και λένε στον Κύριο ότι οι Ιουδαίοι ζητούσαν να τον λιθοβολήσουν και αυτός θέλει να πάει εκεί; Τότε ο Θωμάς, απευθυνόμενος προς τους μαθητές του Κυρίου, λέγει σ' αυτούς: «άγωμεν και

ημείς ίνα αποθάνωμεν μετ' αυτού», δηλαδή «αφού ο Κύριος θέλει να επιστρέψει στο μέρος, όπου οι εχθροί του ζητούν να τον φονεύσουν, δηλαδή την Ιουδαία, ας πάμε και εμείς εκεί για να πεθάνουμε μαζί του»¹. Ας σημειώσουμε ότι το όνομα Θωμάς, εκείνοι που μιλούσαν την ελληνική γλώσσα, το μετέφραζαν «Δίδυμος».

Κατά τον Μυστικό Δείπνο ο Θωμάς ερωτά τον Κύριο: «Κύριε, ουκ οίδαμεν πού υπάγεις. Και πώς δυνάμεθα την οδόν ειδέναι;»² Δηλαδή «Κύριε, δεν ξέρουμε πού πηγαίνεις τώρα, και πώς είναι δυνατόν να γνωρίζουμε τον δρόμο;».

Μετά την ανάσταση του Κυρίου ο Ιησούς εμφανίστηκε στους μαθητές του, στο σπίτι, όπου ήσαν μαζεμένοι αυτοί εξ αιτίας του φόβου που είχαν για τους Ιουδαίους. Όμως ο Θωμάς, οικονομικώς, όπως αναφέρει η υμνολογία της Εκκλησίας μας, δεν ήταν μαζί με τους άλλους μαθητές, όταν εμφανίστηκε σ' αυτούς ο Κύριος. Όταν λοιπόν ήλθε ο Θωμάς του έλεγαν οι άλλοι μαθητές ότι είδαν τον Κύριο. Ο Θωμάς όμως τους απάντησε: «εάν μη ίδω εν ταις χερσίν αυτού τον τύπον των ήλων, και βάλω τον δάκτυλόν μου εις τον τύπον των ήλων, και βάλω την χείρα μου εις την πλευράν αυτού ου μη πιστεύσω». Μετά από οκτώ μέρες πάλιν οι μαθητές ήσαν μαζεμένοι στο σπίτι και μαζί με αυτούς ήταν και ο Θωμάς. Τότε, ενώ οι πόρτες του υπερώου στα Ιεροσόλυμα ήταν κλειστές και η είσοδος διά μέσου αυτών αδύνατη, εμφανίστηκε σ' αυτούς ο Κύριος και τους λέγει: «Ειρήνη υμίν». Τότε λέγει και στον Θωμά: «φέρε τον δάκτυλόν σου ώδε και ίδε τας χείρας μου, και φέρε την χείρα σου και βάλε εις την πλευράν μου, και μη γίνου άπιστος, αλλά πιστός». Τότε ο Θωμάς, ομολογώντας πίστη στην θεανδρική πραγματικότητα του αναστάντος Κυρίου, αποκρίθηκε προς Αυτόν και είπε: «ο Κύριός μου και ο Θεός μου». Λέγει λοιπόν σ' αυτόν ο Κύριος: «ότι εώρακάς με πεπίστευκας. Μακάριοι οι μη ιδόντες και πιστεύσαντες». Δηλαδή: «Επίστεψες επειδή με είδες. Είναι μακάριοι όμως και καλότυχοι αυτοί, οι οποίοι αν και δεν είδαν με τα μάτια τους, όπως είδες εσύ, επίστευσαν»³.

Δεν γνωρίζομε εάν ο απόστολος Θωμάς μετά την πρόσκληση του Κυρίου για να ψηλαφήση την πλευρά, την εψηλάφησε. Αντίθετα μάλιστα μόλις ο Κύριος τον προσκάλεσε να ψηλαφήσει την πλευρά ο Θωμάς ανεφώνησε «ο Κύριός μου και ο

Θεός μου». Αυτό δείχνει μάλλον ότι ο Θωμάς δεν προέβη στην ψηλάφηση της πλευράς του Κυρίου. Η ορθόδοξη υμνολογία καθώς και η εικονογραφία παρουσιάζουν τον Θωμά να εκτελεί την πρόσκληση του Κυρίου για να ψηλαφήση την πλευρά Του. Στο κατά Ιωάννη ευαγγέλιο επίσης ο Θωμάς αναφέρεται μέσα στους πέντε μαθητές, οι οποίοι συμμετέσχον στην θαυμαστή αλιεία στην λίμνη της Τιβεριάδας⁴. Από αυτό συμπεραίνεται ότι ο Θωμάς ήταν αλιέας στο επάγγελμα.

Η πρώτη Κυριακή μετά το Πάσχα είναι η Κυριακή του Θωμά ή του Αντίπασχα. Είναι Δεσποτική εορτή και η Εκκλησία εορτάζει την ψηλάφηση της πλευράς του Κυρίου από το Θωμά. Και η υμνολογία της Εκκλησίας μας τονίζει «Ω καλή απιστία του Θωμά! Των πιστών τας καρδίας εις επίγνωσιν ήξε και μετά φόβου εβόησεν. Ο Κύριός μου και ο Θεός μου, δόξα σοι». Δηλαδή η καλή απιστία του Θωμά οδήγησε τις καρδιές των πιστών στην επίγνωση της δόξας του Κυρίου. Και ένα άλλο τροπάριο από την Πέμπτη ωδή του Κανόνα της Κυριακής του Θωμά αναφέρει: «Ω της αληθώς επαινουμένης του Θωμά, φρικτής εγχειρήσεως! Τολμηρώς γαρ εψηλάφησε την πλευράν, την τω θεώ πυρί απαστράπτουσαν». Εδώ ο υμνογράφος επαινεί το φρικτό εγχείρημα του Θωμά, ο οποίος με τόλμη εψηλάφησε την πλευρά του Κυρίου, η οποία απαστράπτει τη θεία φωτιά.

Η παράδοση φέρει τον απόστολο Θωμά να ευαγγελίζεται το χαρμόσυνο μήνυμα του Κυρίου στις ανατολικές χώρες μεταξύ της Συρίας, Περσίας και Ινδιών. Ένα απόκρυφο σύγγραμμα, οι Πράξεις, περιγράφει το έργο του Θωμά στις Ινδίες σε δεκατρία επεισόδια, και μετά ακολουθεί η διήγηση για το μαρτύριο του αποστόλου. Όταν οι απόστολοι έβαλαν κλήρους για να καθορίσουν τις περιοχές της ιεραποστολής, στον Θωμά έπεσαν οι Ινδίες. Επειδή αυτός αρνήθηκε να αναλάβει την αποστολή, ο Ιησούς Χριστός τον πώλησε σε ένα Ινδό έμπορο, αφού έλαβε και κανονική απόδειξη αγοράς. Ο Θωμάς οδηγήθηκε στον βασιλιά των Ινδών Υνδοφέρνη. Ο βασιλιάς έδωσε στον Θωμά χρήματα για την ανέγερση ανακτόρου. Όταν τον ρώτησε γιατί καθυστερεί η ανέγερση, αυτός απάντησε ότι ήδη έκτισε γι' αυτόν ανάκτορο στους ουρανοίς, διότι τα χρήματα τα έδωσε στους πτωχούς⁵. Η μνήμη του εορτάζεται την 6^η Οκτωβρίου. ■

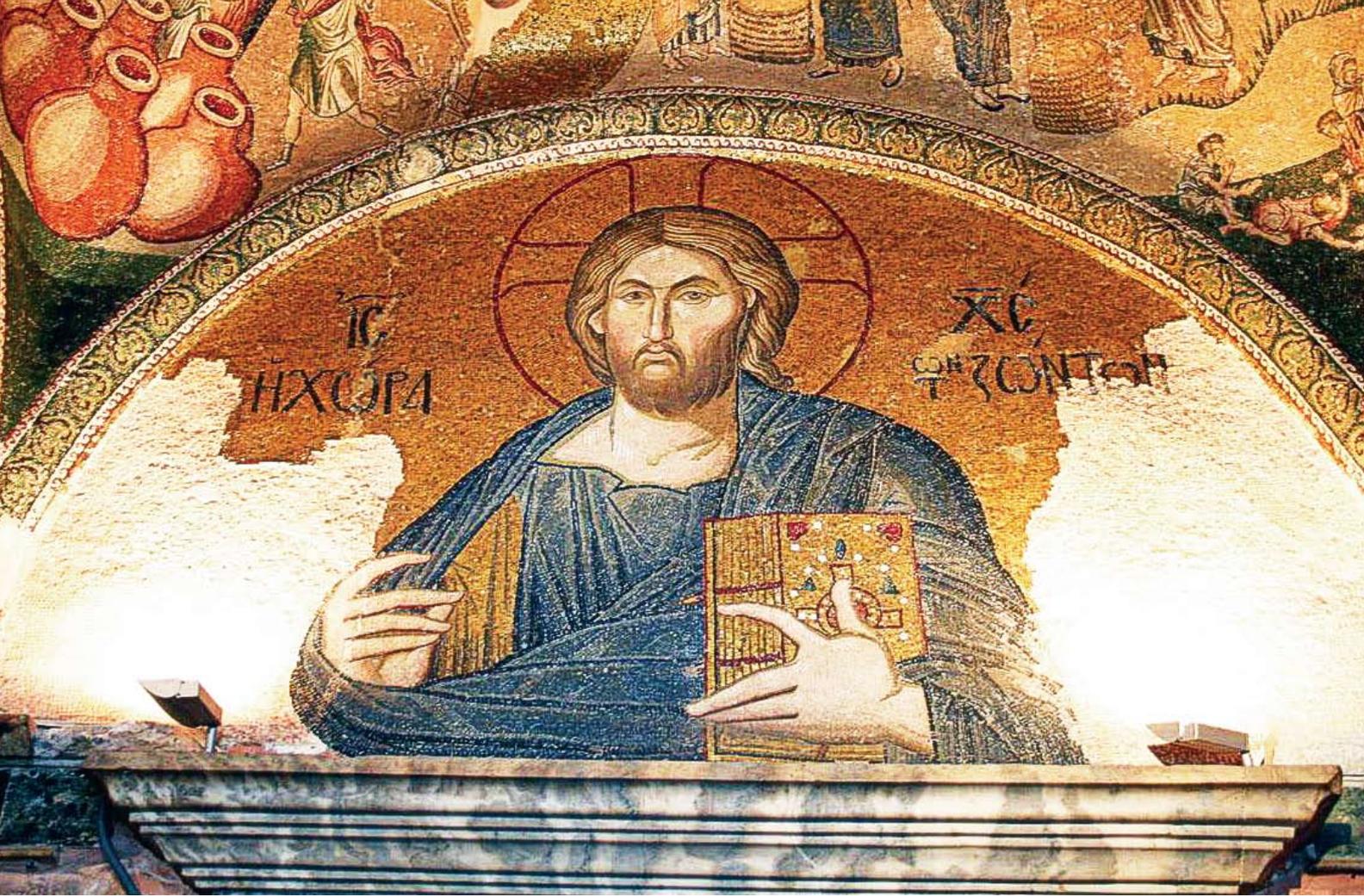
¹ Ιω. ια' 16.

² Ιω. ιδ' 5.

³ Ιω. κ' 19-29.

⁴ Ιω. κα' 2.

⁵ Βλ. ΘΗΕ, τ. 6, στ. 576.

Η ΠΛΑΤΩΝΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ «ΧΩΡΑΣ»

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ, ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

● **Του Πέτρου Παπαποστόλου,**
Δρος Φιλοσοφίας, Θεολόγου

ξίας λόγου και ιδιαίτερης προσοχής είναι η φιλοσοφική έννοια της «Χώρας», όπως εκείνη απαντάται στον πλατωνικό διάλογο Τίμαιος (48e- 52d). Στο εν λόγω κείμενο ο Πλάτων ασχολείται με τη θεογονία και την κοσμογονία και για πρώτη φορά στο έργο του στέκει σε ένα «*τρίτο Είδος*» του όντος, μεταξύ των Ιδεών και των αισθητών, εκείνο της «*Υποδοχής*» ή «*Χώρας*»: «*Θα ξεκινήσουμε τη νέα περιγραφή του σύ-*

μπαντος από μία πληρέστερη ταξινόμηση. Ενώ στην πρώτη μας προσπάθεια είχαμε διακρίνει δύο βασικά Είδη [τις Ιδέες και τα αισθητά], τώρα πρέπει να προσθέσουμε ένα νέο, τρίτο Είδος [...]. «Το πρώτο είχε εκληφθεί ως υπόδειγμα, νοητή και αιωνίως αμετάβλητη οντότητα. Το δεύτερο ως μίμηση του υποδείγματος, οντότητα που έχει γεννηθεί και είναι αόρατη. Δεν διακρίναμε τότε τρίτο Είδος, γιατί πιστεύαμε ότι τα δύο ήταν αρκετά. Τώρα όμως φαίνεται ότι η πορεία των συλλογισμών μάς αναγκάζει να επιχειρήσουμε

να παρουσιάσουμε και ένα τρίτο Είδος, δύσκολο και σκοτεινό. Ποιά είναι όμως η φυσική του δικαιοδοσία; Τι πρέπει να υποθέσουμε γι' αυτό; Κατά πρώτο λόγο, το εξής: είναι η Υποδοχή κάθε γέννησης, λειτουργεί σαν τροφός»¹. Αυτή η Υποδοχή είναι η οντολογική υποδοχή του ιδεατού κόσμου των Ειδών, ο μητρικός εκείνος "τόπος" όπου θα δεχτεί να κυοφορήσει τα αρχέτυπα και να τα φιλοξενήσει ως υλικά μιμήματα. Είναι «το φυσικό εκμαγείο» κάθε αντανάκλασης, «η οντότητα που δέχεται όλα τα σώματα»², εκείνη που «δέχεται αιωνίως τα πάντα, χωρίς ωστόσο η ίδια να αφομοιώνει ποτέ ούτε και στο ελάχιστο από τα χαρακτηριστικά που έχουν τα εισερχόμενα»³. Ότι εισάγεται αντανάκλαστικά από την ιδεατή πραγματικότητα στο χώρο αυτόν αποτελεί κάθε στιγμή αντίγραφο των αιωνίων αρχετύπων του⁴. Παρά, λοιπόν, τις διχογνωμίες ανάμεσα στους ερμηνευτές του Πλάτωνα⁵, η Υποδοχή δείχνει να παρομοιάζεται με έναν καθρέφτη, ο οποίος "δέχεται" να εξεικονίσει το πρωτότυπο σχήμα των Ιδεών και την ίδια στιγμή να περιχωρεί ένα αντίγραφό τους, το οποίο στέκει ως μίμημα. Το τελευταίο υπάρχει ως ύλη, δομείται στη μήτρα της Υποδοχής (κάτοπτρο) και κάθε στιγμή αναφέρεται και παραπέμπει στο ιδεατό πρότυπό του. Αυτή η σχέση ανάμεσα στις Ιδέες και τα αισθητά όντα διά της Υποδοχής παρο-

μοιάζεται από τον Πλάτωνα ως σχέση γονέων που γεννούν τέκνο: «Μπορούμε επομένως να παρομοιάσουμε την Υποδοχή με τη μητέρα, το Υπόδειγμα με τον πατέρα, και την οντότητα που αναφέρεται ανάμεσά τους με το παιδί»⁶. Παρατηρούμε, λοιπόν, την ανάγκη του Έλληνα φιλοσόφου να θεμελιώσει τη θεωρία των Ιδεών του πάνω στη (λογική) θεωρία μίας αντανάκλασης ή απορροής (όπως αργότερα θα πει ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος Πλωτίνος), η οποία για να σταθεί χρειάζεται και ένα ενδιαμέσο Είδος, την οντολογική εκείνη μήτρα, που θα φιλοξενήσει την αντανάκλαση των Ιδεών και θα χωρέσει τα αντίγραφά τους. Και λέμε, ακριβώς, θα χωρέσει, από τη στιγμή που αμέσως παρακάτω ο Πλάτων μας πληροφορεί ότι η Υποδοχή μπορεί κάλλιστα να ονομαστεί και «Χώρα»: «Υπάρχει, τέλος, πάντοτε ένα τρίτο Είδος: η Χώρα. Αν και η ίδια δεν υφίσταται φθορά, προσφέρει έδρα σε όλα όσα έχουν γεννηθεί»⁷. Η ύπαρξη της ορίζεται περισσότερο με λογική, παρά με χρονική ή τοπική αναγκαιότητα, και ο τρόπος που ο νους την πλησιάζει γνωστικά είναι με ένα «νόθο συλλογισμό, ελάχιστα πειστικό»⁸. Η λογική πραγματικότητα της Χώρας ενισχύεται από την πλατωνική πεποίθηση ότι από τη μία, ο κόσμος των Ιδεών (πρώτο Είδος) προσεγγίζεται δια μέσου του νου⁹, ενώ από την άλλη, ο κόσμος των αισθη-

¹ Πλάτων, *Τίμαιος* 48e- 49a. «*τότε γάρ δύο είδη διειλόμεθα, νυν δε τρίτον άλλο γένος ημίν δηλωτέον*» [...] «*εν μιν ως παραδείγματος είδος υποθεθέν, νοητόν και αεί κατά ταύτα ον, μίμημα δε παραδείγματος δεύτερον, γένεσιν έχον και ορατόν*» [...] «*νυν δε λόγος δε ο λόγος έοικεν εισαναγκάζειν χαλεπόν και αμυδρόν είδος επιχειρείν λόγοις εμφανίσει*» [...] «*πάσης είναι γενέσεως υποδοχήν αυτήν οίον τιθήνην*». Να σημειωθεί ότι οι λέξεις «Γένος» και «Είδος» εναλλάσσονται στον Πλάτωνα ως χαρακτηρισμοί των τριών γενικών κατηγοριών του όντος (Ιδέες, αισθητά, Υποδοχή). Ο γνωστός πλατωνικός κόσμος των Ιδεών, ουσιαστικά και ακριβολογώντας παρουσιάζεται ως ο κόσμος των Ειδών, ενώ όταν ο συγγραφέας αναφέρεται στις πέντε κυριότερες Ιδέες, αναφέρεται στον κόσμο των «*μεγίστων Γενών*» (Πλάτων, *Σοφιστής* 250b- 257b. Ιδίως και Πλωτίνος, *Εννεάς* 6^α, I, 1-3). «*Είδη*» αποτελούν και στο παρόν σημείο όχι μόνο οι εσωτερικές Ιδέες του πρώτου κόσμου, αλλά οι τρεις οντολογικές κατηγορίες της σύνολης πραγματικότητας.

² Πλάτων, *Τίμαιος* 50c: «*δέχεται τε γάρ αεί τα πάντα*» «[...] «*εκμαγείον γαρ φύσει πάντι κείται*».

³ Πλάτων, *Τίμαιος* 50c: «*και μορφήν ουδεμίαν ποτέ ουδενί των εισιόντων ομοίαν είληφεν ουδαμή ουδαμώς*».

⁴ Πλάτων, *Τίμαιος* 50c: «*τα δε εισιόντα και εξιόντα των όντων αεί μιμήματα*». Παρατηρούμε ότι η Υποδοχή δέχεται όλα τα σώματα. Ως σώματα, όμως, δεν εννοούνται αυτές οι ίδιες οι Ιδέες αλλά τα αισθητά μιμήματα των Ιδεών. Η, κατά άλλους, τα τέσσερα ειδικά στοιχεία της ύλης (φωτιά, αέρας, νερό και γη).

⁵ Για τις διαφορετικές προσεγγίσεις των ερευνητών πάνω στο θέμα της πλατωνικής «Υποδοχής» βλ. Πλάτων, *Τίμαιος* (Εισ.-μτφρ. - σχόλια Β. Κάλφα), εκδ. Πόλις, Αθήνα 2005², σελ. 422 σημείωση 274.

⁶ Πλάτων, *Τίμαιος* 50d: «*Και δή και προσεικάσαι πρέπει το μιν δεχόμενον μητρί, το δ' όθεν πατρί, την δε μεταξύ τούτων φύσιν εκγόνω*».

⁷ Πλάτων, *Τίμαιος* 52a- b: «*Τρίτον δε αυ γένος ον το της χώρας αεί, φθοράν ου προσδεχόμενον, έδραν δε παρέχον όσα έχει γένεσιν πάσιν*».

⁸ Πλάτων, *Τίμαιος* 52b: «*αυτό δε μετ' αναισθησίας απτόν λογισμό τινί νόθω, μόγις πιστόν*». Ως προς την λογική αναγκαιότητα της Χώρας, ο Β. Κάλφας γράφει: «*Θεωρώ ότι το "αεί" συνδέεται μάλλον με το "τρίτον", αποσκοπώντας να τονίσει το ζητούμενο όλου του ευρύτερου χωρίου, ότι δηλαδή εκτός από τα δύο "γένη" που ήδη ξέρουμε, τις Ιδέες και τα αισθητά, υπάρχει "εξάπαντος" "και" ανάγκη, και ένα τρίτο, η Χώρα. Με αυτήν την έννοια, το "αεί" δεν έχει βάρος χρονικό αλλά μάλλον λογικό*» (βλ. Πλάτων, *Τίμαιος*, οπ. παρ., σελ. 427 σημείωση 293. Εκεί βρίσκονται και θέσεις άλλων ερευνητών, όπως λχ. του Robin και του Moreau (που ερμηνεύουν τη Χώρα ως «*αιώνια έκταση*»), και του Cornford (που βλέπει στη Χώρα την «*αιώνια ύπαρξη*»).

⁹ Πλάτων, *Τίμαιος* 52a: «*Αφού έτσι έχουν τα πράγματα, πρέπει να συμφωνήσουμε ότι υπάρχουν τρία Είδη όντων. Πρώτο είναι το αμετάβλητο Είδος, το αγέννητο και ανώλεθρο. Δεν δέχεται στο εσωτερικό του τίποτε άλλο από πουθενά, ούτε όμως και το ίδιο εισέρχεται σε κανένα άλλο. Είναι αόρατο και εντελώς ασύλληπτο από τις αισθήσεις, υπόκειται όμως στην εποπτεία της νόησης*».

τών (δεύτερο Είδος), δια των αισθήσεων¹⁰. Η Χώρα, ως ενδιάμεσο τρίτο Είδος γνωστοποιείται στην αντίληψή μας με έναν «νόθο συλλογισμό», έξω-αισθητικό αλλά όχι και αμιγώς νοητικό¹¹. Είναι, πάντως, λογικά αναγκαίο να υπάρχει η υποδοχή της Χώρας, επειδή η εικόνα των Ιδεών «είναι υποχρεωμένη να γεννηθεί μέσα σε κάτι άλλο [τη Χώρα], αν θέλει να κρατηθεί κατά κάποιον τρόπο στην πραγματικότητα και να μην μεταπέσει στην ανυπαρξία»¹². Επιπροσθέτως, η λογική αναγκαιότητα της Χώρας δεν σημαίνει ότι μπορεί να υφίσταται μόνο ως μία κενή λέξη, άποψη που ενισχύει την οντολογική της σημασία αλλά και που απομακρύνει τη σκέψη του αναγνώστη από κάθε υποψία νομιναλισμού¹³. Η Χώρα, λοιπόν, είναι «οντότητα άρατη και άμορφη», η «μητέρα» που δεν περιέχει κάτι υλικό, ούτε καν ένα από τα τέσσερα πρωταρχικά στοιχεία της ύλης. Αναγκαστικά, όμως, υπάρχει ως η λογική «ικανότητα να δέχεται τα πάντα»¹⁴.

Με αυτά και με αυτά διαβάζουμε για ένα λογικά αναγκαίο τρίτο Είδος του όντος μεταξύ Ιδεών και αισθητών, που παίζει το ρόλο της «Υποδοχής», της μητέρας εκείνης που δέχεται να κυοφορήσει το απεικόνισμα των Ιδεών στους κόλπους της, ώστε να χωρέσει ως «Χώρα» την ύπαρξη του αισθητού κόσμου. Ο κόσμος των Ιδεών προσεγγίζεται νοητικά ενώ ο κόσμος των αισθήσεων, αισθητικά. Το Είδος της Χώρας κινείται κι εδώ στο μεταξύ ενός ψευδούς συλλογισμού, δίχως όμως η δυσνόητη χώρο-χρονική ταυτότητά του να εμποδίζει και την λογική αναγκαιότητά του. Τρόπον τινά η Χώρα εί-

ναι ο “τόπος” πάνω/μέσα στον οποίο η Ιδέα μπορεί να εισέλθει στα αισθητά, να τα δομήσει και να τους δώσει φυσική ύπαρξη. Η Ιδέα δεν μπορεί να μπει στην ύλη εάν δεν υπάρχει μία ενδιάμεση μορφή, μία «μητέρα» που θα φιλοξενήσει αυτήν την ικανότητα αντιγραφής του νοερού στο αισθητό. Η ίδια η Υποδοχή, απεριγραπτη αλλά αναγκαία, χρησιμεύει ώστε να λάβει χώρα (Χώρα) αυτή η οικονομία του ανώτερου Είδους των Ιδεών και να αντιγραφούν στις υλικές εικόνες τους ως αισθητές μορφές.

* * *

Η πλατωνική Χώρα δεν μας απασχολεί μονάχα στη φιλοσοφική της εκδοχή και στον τρόπο που απαντάται και προσεγγίζεται στον πλατωνικό διάλογο του Τίμαιου. Η σημασία της ως μητέρα και ως υποδοχή εμφανίζεται τόσο στη θεολογική μας εικονουργική παράδοση, όσο στη σύγχρονη, σημειολογική ψυχανάλυση. Ξεκινώντας από τη δεύτερη επισκεπτόμαστε τα γραπτά της ψυχαναλύτριας Τζούλια Κρίστεβα (Julia Kristeva, 1941-), η οποία, ακολουθώντας τη λακανική διδασκαλία που ζητά από το Ασυνείδητο να σημαίνεται ως γλώσσα¹⁵, ασχολείται με τον τρόπο που η γλώσσα αναδύεται από τον ασυνείδητο Λόγο και φτάνει ως τον συνειδητό¹⁶. Δίχως να θέλουμε να σταθούμε σε λεπτομέρειες, η Κρίστεβα επικροτεί τη λακανική θεωρία που δομεί την Γλώσσα από το Συμβολικό στάδιο έως το Πραγματικό, διά του Φαντασιακού. Η Γλώσσα αναδύεται ως δομή (στρουκτουραλιστικά) με έλλογα περιεχόμενα και εκφαινεται ως συνειδητός

¹⁰ Πλάτων, *Τίμαιος* 52a: «Δεύτερο είναι εκείνο που είναι ομώνυμο και όμοιο με το προηγούμενο, είναι όμως αισθητό, έχει γεννηθεί, περιφέρεται συνεχώς, αναφύεται σε κάποια περιοχή και ύστερα εξαφανίζεται από εκεί. Αποτελεί αντικείμενο της γνώμης και της αίσθησης».

¹¹ Πλάτων, *Τίμαιος* 52a- b.

¹² Πλάτων, *Τίμαιος* 52c: «δια ταύτα εν ετέρω προσήκει τινί γίνεσθαι, ουσίας ομοσγέπως αντεχομένην, ή μηδέν το παράπαν αυτήν είναι».

¹³ Πλάτων, *Τίμαιος* 51c- d. Νομιναλισμός είναι η φιλοσοφική θεωρία που θέλει τις ποιότητες των θεωρητικών ουσιών να αναλύονται απλώς ως ονόματα, ως κενές λέξεις, οι οποίες δεν περιέχουν ή δεν παραπέμπουν προς μία ανώτερη, οντολογικά υπαρκτή, ουσία (σ. τ. σ.).

¹⁴ Πλάτων, *Τίμαιος* 51a- b: «Ταυτόν ουν και τω τά των πάντων αεί τε όντων κατά παν εαυτού πολλάκις αφομοιώματα καλώς μέλλοντι δέχεσθαι πάντων εκτός αυτό προσήκει πεφυξέναι των ειδών. Διό διη την του γεγονότος ορατού και πάντως αισθητού μητέρα και υποδοχήν μήτε γην μήτε αέρα μήτε πυρ μήτε ύδωρ λέγομεν, μήτε όσα εκ τούτων μήτε εξ ών τάτα γέγονεν. Αλλ' ανόρατον είδος τι και άμορφον, πανδεχές, μεταλαμβάνον δε απορώτατα πη του νοητού και δυσαλωτότατον αυτό λέγοντες ου ψευσόμεθα».

¹⁵ Ο Ζακ Λακάν (Jacques Lacan, 1901- 1981) ήταν στρουκτουραλιστής ψυχαναλυτής, αναβιωτής του Φρόυντ. Από τις σημαντικότερες προσφορές του είναι ότι προσεγγίζει το Ασυνείδητο ως γλώσσα, η οποία εκδηλώνεται μέχρι και το συνειδητό μας επίπεδο διαπερνώντας το στάδιο του Συμβολικού, του Φαντασιακού και του Πραγματικού. Για τον Λακάν αλλά και για μία σύγχρονη τοποθέτηση πάνω στην “ψυχαναλυτική Φιλοσοφία” και την προσέγγιση του λακανικού «ασυνείδητου Λόγου» μέσα από την καντιανή Λογική, βλ. Π. Παπαποστόλου, Κριτική του ασυνείδητου Λόγου, εκδ. Φιλόκυπρος, Λευκωσία 2012.

¹⁶ Βλ. J. Kristeva, Στην Αρχή ήταν η Αγάπη. Ψυχανάλυση και Πίστη (μτφρ. Ε. Μελοπούλου), εκδ. Άγρα, Αθήνα 1988. Στο εν λόγω βιβλίο η Κρίστεβα, ακολουθώντας τη λακανική ορολογία του Συμβολικού- Φαντασιακού- Πραγματικού, φτάνει στη σημασία του Λόγου και στην σχέση του με την Πίστη, ως ανάγκη λεκτικής εμπιστοσύνης προς τον Άλλον (ψυχαναλυτή, πνευματικό οδηγό, φίλο, Θεό) αλλά και ως απότοκη της παιδικής, συμβολικής ταύτισης προς τον Πατέρα και την φαντασιακή- πραγματική έλλειψη της μητέρας (ως «αντικείμενο μικρό α»).

Λόγος μετά από μία μεγάλη διαδικασία ανάδυσης. Ο Λόγος, λοιπόν, έχει ασυνείδητες καταβολές και δεν αποτελεί αποκλειστικό γνώρισμα του Συνειδητού. Η διαφοροποίηση, όμως, της Κρίστεβα είναι η τοποθέτηση ενός ακόμα επιπέδου στη λακανική τριάδα (*Συμβολικό- Φαντασιακό- Πραγματικό*), το οποίο είναι σημειωτικό και το ονομάζει: «Χώρα».

Αυτή η Χώρα της Κρίστεβα αντιμετωπίζεται ως *σημειωτική* (γλωσσική, δομική) και όχι ως οντολογική, και αποτελεί ακριβώς το σημείο εκείνο πάνω στο οποίο δομείται η Γλώσσα και το πρώτο στάδιο του Συμβολικού. «*Η Χώρα είναι κάτι το μητρικό, μας λέει η Κρίστεβα, είναι ο τόπος της γέννησης, της παραγωγής του Υποκειμένου, και των προγλωσσικών, προ-οιδιπόδειων λειτουργιών του*¹⁷. Το σημείο της Χώρας είναι ένα «*προγλωσσικό σημάδι*», η ενδοψυχική «*μήτρα*» μέσα στην οποία θα κυοφορηθεί αυτή τούτη η δυνατότητα της Γλώσσας και της εξέλιξής της ως Λόγου από το *Συμβολικό* έως και την γέννησή του στο *Πραγματικό*¹⁸. Για να υπάρχουν οι συμβολικές, γλωσσικές, παραστάσεις προαπαιτείται και ένα πρωτογενές σημείο, μία Χώρα, ενορμητική και συναισθηματική, η οποία προετοιμάζει τη δομή της Γλώσσας, όπως και την ανάπτυξη και την εκδήλωση του Λόγου¹⁹. Έχει μεγάλη σημασία αυτή η σημείωση της Κρίστεβα, όχι μόνο γιατί δύναται να βελτιώσει, ή έστω να ενισχύσει, τη λακανική θεωρία (κάτι τέτοιο ενδιαφέρει μόνο τους ψυχαναλυτές), αλλά γιατί δίνει τρόπον τινά την στρουκτουραλιστική ψυχανάλυση με την πλατωνική φιλοσοφία: Στον Πλάτωνα οι Ιδέες “καθρεφτίζονται” ως σημεία στη Χώρα και αντιγράφονται δια της Χώρας στην ύλη. Ο υλικός άνθρωπος, που μόνο νοητικά μπορεί να προσεγγίσει της αρχέτυπες Ιδέες, χρειάζεται τη Χώρα, διότι τον φιλοξενεί ως υλικό αντίγραφο αλλά και του επιτρέπει να κοινω-

νήσει τη Νόηση του Δημιουργού, αφού μόνο μέσα στην ύλη μπορεί να αναπτύξει το Λόγο του και να εποπτεύσει τα νοητά όντα. Τόσο στην πλατωνική φιλοσοφία όσο και στην στρουκτουραλιστική ψυχανάλυση η Χώρα είναι ο μεσάζοντας εκείνος (είτε ως «*τρίτο Είδος*» είτε ως «*Σημείο*») που επιτρέπει στον άνθρωπο να κυοφορήσει, να αναπτύξει και να γεννήσει το Λόγο του²⁰. Ετούτη η Χώρα ως σημειότοπος όπου κυοφορείται η προ-γλωσσική μας διαδικασία, -η οποία στη συνέχεια θα στοιχειοθετήσει το *Συμβολικό*, το *Φαντασιακό* και το *Πραγματικό* επίπεδο του ψυχισμού μας και θα εκδηλωθεί ως Λόγος-, σαφώς και έρχεται να μας θυμίσει ότι ο Λόγος εν γένει κυοφορείται σε μία απροσδιόριστη μήτρα-υποδοχή, σε μία Χώρα που δίχως να μπορεί να περιγραφεί πλατωνικά, εντούτοις προαπαιτείται ώστε να *λάβει χώρα* αυτή η “κένωση”, αυτή η “ενσάρκωση” των Ιδεών στην ύλη, αυτή η “ιεροφάνεια” του όντος στην μορφή, αυτή η θαυμαστή “κατ’ εικόνα” αντιγραφή. Οι όροι που χρησιμοποιούμε εδώ είναι σκοπίμως θεολογικοί, από τη στιγμή που τώρα πια μπορούμε να ασχοληθούμε με τη θεολογική ερμηνεία μίας ψηφιδωτής εικόνας της Θεοτόκου, η οποία βρίσκεται σε Μονή της Κωνσταντινούπολης.

* * *

Πρόκειται για τη Μονή της Χώρας (σημερινό μουσείο Κάριε) στα βορειοδυτικά της Βασιλεύουσας. Η Μονή της Χώρας, η οποία ήδη προδίδει τη θεολογική, φιλοσοφική αλλά και ψυχαναλυτική της σημασία με το όνομά της, ανεγέρθη τον 4^ο αιώνα και αρχικώς βρισκόταν εκτός των τειχών της Πόλης. Μετά την ανέγερση των νέων τειχών επί Θεοδοσίου Β' (5^{ος} αιώνας) η Μονή βρέθηκε εντός των τειχών. Η σημερινή της μορφή ήρθε κατά ένα μέρος από τη Μαρία Δούκενα, πεθερά του αυτοκράτορα Αλεξίου Α' Κομνηνού (1081- 1118) στα τέλη του 11ου αιώνα.

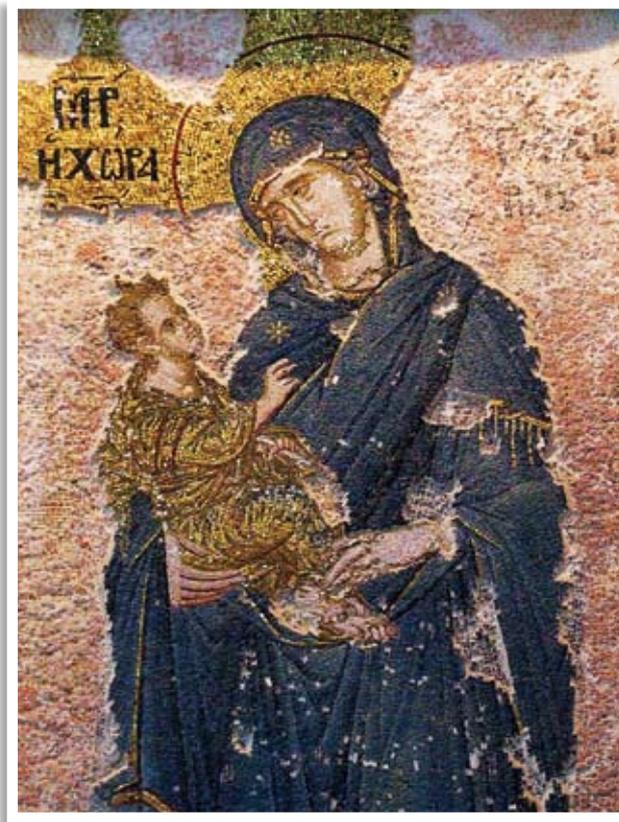
¹⁷ Βλ. τον πρόλογο της Ε. Μελοπούλου στο: J. Kristeva, *όπ. παρ.*, σελ. 20. Τολμάμε να προτείνουμε ότι ο “τόπος” του Υποσυνείδητου, ως το ενδιάμεσο σημείο- Συμβάν μεταξύ συνειδητού και ασυνείδητου Λόγου, αλλά και ως “τόπος” εκδήλωσης της Γλώσσας των ονείρων, αποτελεί την ενδοψυχική μας «Χώρα». Βλ. Π. Παπαποστόλου, *όπ. παρ.*, σελ. 124: «Το Υποσυνείδητο είναι ο χώρος όπου το Ασυνείδητο ως τέτοιο εκδηλώνεται ως μορφή, ως Υποκείμενο ως γλώσσα. Παράλληλα είναι η πλατωνική “Χώρα” (ή “Υποδοχή”) και ο καθρέφτης του ψυχισμού, όπου κατά τη διάρκεια των ονείρων, συνειδητό Εγώ και Ασυνείδητο εναγκαλίζονται και επικοινωνούν». Δεν είναι τυχαίο ότι και ο Πλάτων αναφέρθηκε σε μία ονειρικού τύπου πραγματικότητα, στην προσπάθεια να περιγράψει αναλογικά τον τρόπο που «ο νόθος συλλογισμός» μας αντιλαμβάνεται την έννοια της Χώρας (Τίμαιος 52b).

¹⁸ Βλ. J. Kristeva, *όπ. παρ.*, σελ. 39: «Πρόκειται για ένα άνοιγμα μέσα στη σκηνή και πέρα από τη σκηνή των γλωσσικών παραστάσεων, άνοιγμα προς τα είδη των προ- ή διά- γλωσσικών ψυχικών αποτυπώσεων που μπορούμε να ονομάσουμε σημειωτικές, ξαναβρίσκοντας με αυτόν τον τρόπο την ετυμολογική σημασία του ελληνικού “σημείου”- ίχνος, σημάδι, διακριτικό σήμα». Πρβλ. *όπ. παρ.*, σελ. 18.

¹⁹ Βλ. J. Kristeva, *όπ. παρ.*, σελ. 38- 41.

²⁰ Βλ. J. Kristeva, *όπ. παρ.*, σελ. 39: «Στην κρηπίδα της φιλοσοφίας, προτού εγκλειστεί ο τρόπος σκέψης μας από τον ορίζοντα μιας γλώσσας που αντιλαμβανόμαστε ως μετάφραση της ιδέας, ο Πλάτων, διατηρώντας την ανάμνηση των ατομικών φιλοσόφων, μίλησε στον “Τίμαιο” για μία “Χώρα”- αρχαϊκή υποδοχή, κινούμενη, ταλαντούμενη, προγενέστερη του Ενός, του Πατέρα, ακόμη και της συλλαβής, που παριστάνεται μεταφορικά ως τροφός, ως κάτι το μητρικό».

Το κτίσμα ανακαινίστηκε και αποπερατώθηκε από τον Ισαάκιο Κομνηνό (12^{ος} αιώνας). Επί λατινοκρατίας (1204- 1261) ο ναός υπέστη ζημιές και κατά τον 14^ο αιώνα ο μεγάλος λογοθέτης του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β', Θεόδωρος Μετοχίτης (1270- 1332) αναστήλωσε τη Μονή, πρόσθεσε εξωνάρθηκα και παρεκκλήσι, ενώ μερίμνησε για τα υπέροχα ψηφιδωτά του ναού, τα οποία και φιλοτεχνήθηκαν μεταξύ του 1315 και του 1321. Στον κυρίως ναό υπάρχει το ψηφιδωτό της βρεφοκρατούσας Παρθένου, το οποίο και συγκεντρώνει το προαναφερθέν τεράστιο εννοιολογικό περιεχόμενο.

Και αυτό συμβαίνει γιατί το ψηφιδωτό, αναφερόμενο στην Θεοτόκο, φέρει την εξής, άκρος βαθυστόχαστη, επιγραφή: Η ΧΩΡΑ ΤΟΥ ΑΧΩΡΗΤΟΥ. Αυτή η εικόνα δίνει ουσιαστικά το όνομα ολόκληρης της Μονής και αναφέρεται στη Θεοτόκο ως «Χώρα». Ο Γράφων βρέθηκε στην εν λόγω Μονή και η επιγραφή έμεινε χαραγμένη στη μνήμη. Ίσως το συλλογικό Ασυνείδητο, τόσο του καλλιτέχνη του 14^{ου} αιώνα, όσο του Πλάτωνα ή ακόμα του Λακάν και του υποφαινόμενου να άγγιξε ένα κοινό νόημα, μία κοινή αλήθεια η οποία δύναται να περιγραφεί τόσο με φιλοσοφικούς, όσο με ψυχαναλυτικούς ή θεολογικούς όρους. Η Παναγία που οδηγεί στο νεαρό Χρι-

στό, τον σαρκωθέντα Υιό και Λόγο του Πατρός, καλείται Χώρα, δηλαδή Υποδοχή, μήτρα και εκμαγείο που υποδέχτηκε την ανώτερη θεότητα. Η θεολογία μέσα από μία ασύλληπτη εικόνα συμπυκνώνει όλες τις παραπάνω σκέψεις του Πλάτωνα και της Κρίστεβα, αφού σε μία φράση κρύβει και φανερώνει ότι ο Θεός (χριστιανικός Πατήρ, πλατωνικές Ιδέες, ψυχαναλυτικό προ-γλωσσικό Σημείο) χρειάστηκε μία παρθένο μήτρα-Χώρα (χριστιανική Θεοτόκος, πλατωνική Υποδοχή, ψυχαναλυτική σημειωτική Χώρα), ώστε να σαρκωθεί ο Λόγος (χριστιανικός Υιός/Λόγος, πλατωνικές αντιγραμμένες Ιδέες, ψυχαναλυτική Γλώσσα) και να μετέλθει στην ύλη (χριστιανική μεταπτωτική ανθρωπότητα, πλατωνικός κόσμος των αισθήσεων, ψυχαναλυτικός συνειδητός Λόγος). Η Χώρα, η μήτρα της Θεοτόκου, φιλοξενεί το θαύμα της σάρκωσης του Υιού του Θεού, τον Θεό εκ Θεού απεριχόρητο Λόγο, ο οποίος με λογικές, χρονικές και τοπικές έννοιες δεν μπορεί να προσδιοριστεί ούτε να χωρέσει σε κάτι το υλικό. Η μήτρα της Θεοτόκου είναι ακριβώς «Η ΧΩΡΑ ΤΟΥ ΑΧΩΡΗΤΟΥ». Όπως αχώρητες είναι και οι πλατωνικές Ιδέες, που όμως διά μέσου της Χώρας καταφέρνουν και αντιγράφονται στις υλικές τους μορφές, αλλά όπως αχώρητη είναι και η ψυχαναλυτική Γλώσσα, από τη στιγμή που η δομή της είναι απλησίαστη και απερίγραπτη, όχι μόνο ορμώμενη από τα συμβολικά βάθη του (συλλογικού) Ασυνείδητου, αλλά μάλλον από τα προ-γλωσσικά σημεία μίας πρωτογενούς (σημειωτικής) Χώρας. Πλατωνική φιλοσοφία και στρουκτουραλιστική ψυχανάλυση μπορούν να εκφραστούν μέσα σε μία ανεκτίμητη εικόνα της παράδοσής μας, η οποία από τον 14ο αιώνα φανερώνει ότι η θεολογία μπορεί να επικοινωνήσει γόνιμα και ποιοτικά τόσο με τη φιλοσοφία όσο με την ψυχανάλυση.

Κλείνοντας, παραθέτουμε τα λόγια της Ε. Μελοπούλου, που συμπυκνώνουν τη σημασία και την αξία του ψηφιδωτού της Μονής της Χώρας: «Η ΧΩΡΑ ΤΟΥ ΑΧΩΡΗΤΟΥ. Είναι η προσωνυμία της Θεοτόκου σε μερικές μωσαικές παραστάσεις (14^{ος} αιώνας) στη Μονή της Χώρας ή στη Μονή των Ζώντων, που μετά την Άλωση μετατράπηκε σε τέμενος (Caariye Cami), και τώρα λειτουργεί ως μουσείο. Η Χώρα του αχωρήτου. Ίσως αυτό το ενθύμιο, από μόνο του, να είναι αρκετό, να συνοψίζει και να συμπυκνώνει πολλές πτυχές και σημασίες περί “ψυχανάλυσης και πίστης”, περί “σημειωτικής και ψυχανάλυσης”. Η σύλληψη της Χώρας του αχωρήτου είναι ασύλληπτη, ακατανόητη, αποτελεί όμως ταυτόχρονα μία σύντομη κατονομασία, προς ανάλυση, προς διερεύνηση»²¹. ■

²¹ Από την εισαγωγή της Ε. Μελοπούλου, στο: J. Kristeva, όπ. παρ., σελ. 20.

ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΡΑΒΙΚΗ ΑΝΟΙΞΗ*

● **Του Χρήστου Ιακώβου,**
Ειδικού επί Μεσανατολικών Θεμάτων

Ο όρος «Αραβική Άνοιξη» χρησιμοποιήθηκε δημοσιογραφικά από το αμερικανικό περιοδικό *Foreign Policy*, τον Ιανουάριο του 2011, για να προσδιορίσει τις λαϊκές εξεγέρσεις στη Μέση Ανατολή, οι οποίες είχαν σκοπό την ανατροπή δικτατορικών καθεστώτων και την αντικατάστασή

τους με δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις. Ο όρος αυτός αποτελεί υπαινιγμό προς την «Άνοιξη των Λαών», σχετικά με τις επαναστάσεις στην Ευρώπη το 1848 και, ως δυτικό κατασκεύασμα, αποτελεί μία από τις πολλές περιπτώσεις κατά τις οποίες χρησιμοποιείται αδόκιμα ένας όρος με ευρωπαϊκές ιστορικές παραστάσεις και εμπειρίες.

* Ομιλία στο ΛΕ' Θεολογικό Συνέδριο, το οποίο πραγματοποιήθηκε στις 28 Δεκεμβρίου 2013 στην Ιερά Αρχιεπισκοπή στη Λευκωσία από την Παγκύπρια Ένωση Ελλήνων Θεολόγων.

Μέσα στο ίδιο πλαίσιο, διάφοροι αναλυτές είδαν τις εξελίξεις στον αραβικό κόσμο ως το ιστορικά ισοδύναμο της κατάρρευσης του κομμουνισμού στην Ανατολική Ευρώπη το 1989, παραγνωρίζοντας το γεγονός ότι στην Ανατολική Ευρώπη ήταν καθολικό το αίτημα να υιοθετήσουν οι κοινωνίες τις δημοκρατικές δομές της δυτικής Ευρώπης.

Στην Αίγυπτο, παρά το ότι υπήρχε ρεύμα υποστηρικτών της φιλελεύθερης δημοκρατίας ανάμεσα στο κίνημα που ανέτρεψε το Μουμπάρακ, εντούτοις δεν μπόρεσε να ασκήσει μεγάλη επιρροή με αποτέλεσμα να καπελωθεί μέχρι το καλοκαίρι του 2013 από τους ισλαμιστές, οπότε το πραξικόπημα του στρατού ανέτρεψε την ακατάσχετη άνοδο και τελική κυριαρχία των ισλαμιστών.

Στην Τυνησία η εξέγερση έφερε τους ισλαμιστές στην εξουσία που συνεχίζουν με σοβαρά προβλήματα. Στη Λιβύη η εξέγερση προκάλεσε διεθνή στρατιωτική επέμβαση που επέφερε χάος και αβεβαιότητα. Στη Συρία, η αδυναμία μίας διεθνούς επέμβασης έδωσε παράταση στην κρίση με τη μορφή εμφυλίου πολέμου, με τους ισλαμιστές-σαλαφιστές να παίζουν τον κεντρικό ρόλο στην προσπάθεια ανατροπής του καθεστώτος Άσαντ.

Ότι όμως ξεκίνησε ως «Αραβική Άνοιξη» για πολλές κοινωνίες της Μέσης Ανατολής, έχει αρχίσει να εξελίσσεται ως κινούμενη άμμος για τους χριστιανικούς πληθυσμούς της περιοχής, οι οποίοι αποδεικνύονται τα εύκολα θύματα των πολιτικών εξελίξεων. Βεβαίως όσο εύκολο κι αν είναι να αποδώσουμε τις διώξεις Χριστιανών στην γενικότερη αναρχία που συσσωρεύουν οι εξεγέρσεις, κυρίως στην Αίγυπτο και την Συρία, εντούτοις δεν είναι η καλύτερη οπτική γωνία για να προσεγγίσει κανείς το πρόβλημα. Μία πιο επισταμένη μελέτη του θέματος καθιστά σαφές, ότι οι πρόσφατες επιθέσεις είναι μέρος μιας μεγαλύτερης πολεμικής εναντίον των Χριστιανών στη Μέση Ανατολή, μιας πολεμικής η οποία μπορεί να αναχθεί σε εξελίξεις που έλαβαν χώρα στις μουσουλμανικές κοινωνίες σε περασμένες δεκαετίες. Οι Αραβικές Εξεγέρσεις μπορεί να είναι η γενεσιουργός αιτία για μερικά ακραία περιστατικά βίας, αλλά οι ρίζες του προβλήματος είναι πολύ βαθύτερες - και το διακύβευμα είναι πολύ μεγαλύτερο από ό, τι θα περίμενε κανείς. Αυτό που βλέπουμε δεν είναι τίποτα λιγότερο από μια περιφερειακή θρησκευτική κάθαρση που σύντομα θα αποδειχθεί ότι είναι μια ιστορική καταστροφή για τους Χριστιανούς αλλά και για τους μετριοπαθείς Μουσουλμάνους.

Κατά τις αρχές του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, ο χριστιανικός πληθυσμός της Μέσης Ανα-

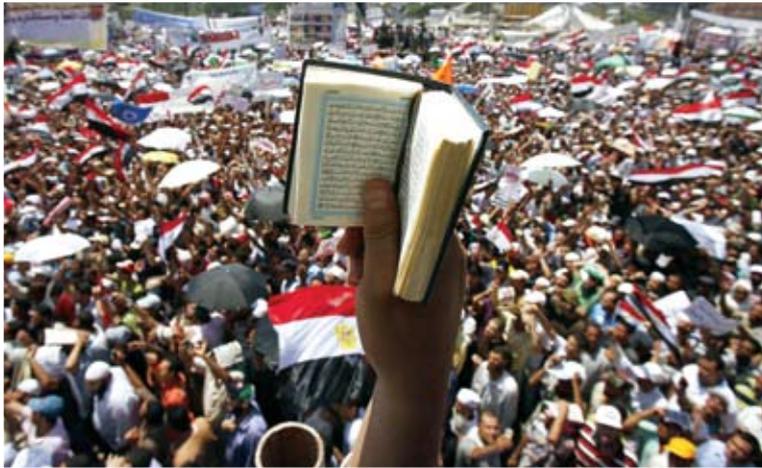
τολής, η οποία τότε ήταν κατά το πλείστον μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αποτελούσε ένα σημαντικό κομμάτι στη γενικότερη δημογραφική κατανομή που έφθανε περίπου στο 20% επί του συνόλου. Σήμερα, εκατόν δηλαδή χρόνια μετά, έχει συρρικνωθεί περίπου στο 4%. Αν και είναι δύσκολο να είμαστε ακριβείς, έχουν απομείνει περίπου 13 εκατομμύρια Χριστιανοί στην περιοχή και ο αριθμός αυτός ενδέχεται να μειωθεί περαιτέρω, λαμβάνοντας υπόψη την συνεχιζόμενη αποσταθεροποίηση της Συρίας και της Αιγύπτου, δύο κράτη με ιστορικά μεγάλους χριστιανικούς πληθυσμούς. Με τον σημερινό ρυθμό μείωσης, μπορεί κάλλιστα να μην υπάρχει σημαντική χριστιανική παρουσία στη Μέση Ανατολή, σε μια γενιά ή δύο.

Αυτό θα σηματοδοτήσει μια ιδιαίτερος σημαντική πολιτιστική μεταβολή στην περιοχή. Ο Χριστιανισμός γεννήθηκε, αναπτύχθηκε και είχε μία βαθιά, διεισδυτική παρουσία στη Μέση Ανατολή για εκατοντάδες χρόνια πριν την εμφάνιση του Ισλάμ, της τρίτης δηλαδή μονοθεϊστικής θρησκείας. Στον τέταρτο και πέμπτο αιώνα, όταν δεκάδες χιλιάδες ετεροδόξων Χριστιανών αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν μια Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία που τους θεωρούσε αιρετικούς, τα εδάφη της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής έγιναν ένα καταφύγιο για αυτούς. Κατά τα επόμενα έτη, η περιοχή έγινε το επίκεντρο της χριστιανικής θεολογίας. Στην αραβική χερσόνησο, ένας μεγάλος, ακμάζων χριστιανικός πληθυσμός διεδραμάτισε καίριο ρόλο στον επηρεασμό της πρώιμης θεολογικής και πολιτικής ανάπτυξης του Ισλάμ. Κατά την διάρκεια της Ιερής Εξέτασης (από τον 12ο ως τον 14ο αιώνα), οι διάφορες χριστιανικές ομάδες έβρισκαν καταφύγιο υπό τον ισλαμικό νόμο, ο οποίος χαρακτήριζε όλους τους Χριστιανούς, ανεξάρτητα από τις δογματικές διαφορές τους, ως «ανθρώπους της Βίβλου» και τους τοποθετούσε σε μια προστατευμένη αλλά συνάμα κοινωνική θέση.

Οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες για τους Χριστιανούς της Μέσης Ανατολής θα αλλάξουν καθοριστικά κατά την εποχή της αποικιοκρατίας, από τα τέλη του 19ου μέχρι και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Λόγω του ότι τα αποικιακά μοντέλα προωθούσαν τις ιεραποστολές και έδιδαν ευδιάκριτα προνόμια στους αυτόχθονες Χριστιανούς έναντι των Μουσουλμάνων, εκλαμβάνοντας ταυτόχρονα το Ισλάμ ως μια υπανάπτυκτη κουλτούρα που είχε ανάγκη εκσυγχρονισμού, οι πολιτικές εντάσεις μεταξύ των δύο κοινοτήτων ξέσπασαν σε όλη τη Μέση Ανατολή. Οι Μουσουλμάνοι είχαν την τάση να βλέπουν τους Χριστιανούς γείτονές τους ως συνένοχους στην αποικιακή καταπίεση. Οι αυ-

τόχθονες Χριστιανοί έγιναν ο στόχος της αντιαποικιακής αντίδρασης.

Με το τέλος της αποικιοκρατίας στα μέσα του 20ού αιώνα, οι κυβερνήσεις των νέων ανεξάρτητων κρατών της Μέσης Ανατολής ενεθάρρυναν ενεργώς την έξοδο των χριστιανών πολιτών τους από την περιοχή με τη θέσπιση νόμων που περιόριζαν τα δικαιώματά τους είτε να ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα ή να χτίζουν εκκλησίες. Η κατάσταση των Χριστιανών που παρέμειναν στην περιοχή επιδεινώθηκε με την άνοδο του πολιτικού Ισλάμ στις δεκαετίες του 1950 και του 1960, καθώς ομάδες, όπως η Μουσουλμανική Αδελφότητα, ενεθάρρυναν τους Μουσουλμάνους της Μέσης Ανατολής να βλέπουν τον εθνικισμό και την ιθαγένεια αυστηρά μέσα από το πρίσμα της ισλαμικής ταυτότητας. Η ειρωνεία ήταν ότι, την ίδια στιγμή, τα κοσμικά δικτατορικά καθεστώτα στη Μέση Ανατολή προσπαθούσαν να βελτιώσουν την εικόνα τους στο δυτικό κόσμο, παρουσιάζοντας τα πολιτικά τους συστήματα ως μοντέλα που προστάτευαν τις χριστιανικές μειονότητες από τους φανατικούς ισλαμιστές.

Η άνοδος του διεθνούς ισλαμισμού (τζιχαντισμού) κατά την διάρκεια των τελευταίων δύο δεκαετιών έκανε την πολεμική κατά των Χριστιανών ακόμη πιο πυρετώδη. Η Αλ Κάιντα εξαπολύοντας πόλεμο κατά της Δύσης υπήρξε ιδιαίτερα επιτυχής στο να παρουσιάζει τις συγκρούσεις ως μία ολομέτωπη εκστρατεία του Ισλάμ εναντίον του Χριστιανισμού. Το αποτέλεσμα ήταν ότι πολλοί εκ των Μουσουλμάνων της περιοχής, ακόμη και εκείνοι που δεν υποστηρίζουν την Αλ Κάιντα, πλέον φανερά πιστεύουν ότι οι Χριστιανοί της Μέσης Ανατολής είναι όργανα είτε των δυτικών επιδρομών εναντίον των μουσουλμάνων (όπως στην περίπτωση του Ιράκ) είτε υποστηρικτές των σκληρών και «άθρων» τυράννων και δικτατόρων (όπως στη

Λιβύη, την Τυνησία, τη Συρία και την Αίγυπτο).

Οι Τζιχαντιστές αντλούν το καλύτερο παράδειγμα για την προπαγάνδα τους από την εισβολή των ΗΠΑ στο Ιράκ του 2003, την οποία παρουσιάζουν ευρέως ως μέρος μιας χριστιανικής συνωμοτικής σταυροφορίας εναντίον της θρησκείας του Ισλάμ. Ριζοσπάστες Μουσουλμάνοι υποστήριζαν με συνέπεια και επιτυχία ότι οι Χριστιανοί της χώρας ευρίσκοντο σε συνεννόηση με τον στρατό των ΗΠΑ. Το αποτέλεσμα είναι ότι τουλάχιστον 60 χριστιανικές εκκλησίες έχουν υποστεί επίθεση και πάνω από χίλιοι Χριστιανοί έχουν σκοτωθεί, αφότου ανετράπη ο Σαντάμ Χουσεΐν, πριν από έντεκα χρόνια. Σύμφωνα με εκτιμήσεις διεθνών οργανισμών, σχεδόν τα δύο τρίτα των 1,5 εκατ. Χριστιανών στο Ιράκ αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την χώρα κατά τα τελευταία δέκα χρόνια, πολλοί για την Συρία, όπου βρέθηκαν και πάλι υπό επίθεση.

Όταν η Συρία περιήρχετο κάτω από Γαλλικό έλεγχο, μετά το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου το 1920, ο Χριστιανικός πληθυσμός της χώρας αποτελούσε το 30%. Σήμερα, λιγότερο από εκατόν χρόνια μετά, ο Χριστιανικός πληθυσμός έχει μειωθεί σε λιγότερο από το 10% του συνολικού πληθυσμού. Αν και αυτή η μαζική έξοδος έχει επιδεινωθεί από τον εμφύλιο πόλεμο, η πραγματική αιτία της έγκειται στην εδώ και δεκαετίες ψυχολογική αλλαγή που συνέβη σε όλη την περιοχή καθώς οι Χριστιανοί αναγνωρίζονται πλέον ως εχθροί. Ωστόσο, επειδή πολλοί Χριστιανοί της Συρίας ήταν ένθερμοι υποστηρικτές του καθεστώτος Άσαντ - είτε γιατί οι περισσότερες τους συνδέονταν με την κυβέρνηση είτε επειδή φοβούνταν την δίωξη που μπορεί να ακολουθήσει αν ανατραπεί ο Άσαντ - ήταν εύκολο για την συριακή αντιπολίτευση να παρουσιάσει τους Χριστιανούς της χώρας ως στενούς συνεργάτες ενός καταπιεστικού καθεστώτος. Από την έναρξη του εμφυλίου πολέμου το 2011, περισσότερες από 40 εκκλησίες υπέστησαν ζημιές ή καταστράφηκαν, πάνω από χίλιοι Χριστιανοί σκοτώθηκαν και εκατοντάδες χιλιάδες άλλοι εκτοπίστηκαν.

Η πιο μεγάλη Χριστιανική ομάδα σήμερα στη Συρία είναι αυτή των Ορθοδόξων, οι οποίοι αριθμούν περίπου δύο εκατομμύρια και θεομικά αντιπροσωπεύονται από το Πρεσβυγενές Πατριαρχείο Αντιοχείας. Η ιστορική εξέλιξη το Πατριαρχείου, όπως και των άλλων τριών Πρεσβυγενών Πατριαρχείων (Κωνσταντινουπόλεως, Ιεροσολύμων και Αλεξανδρείας), επηρεάστηκε καθοριστικά από το γεγονός ότι βρίσκεται από τον 7^ο αιώνα μέσα σε πλειοψηφικό μουσουλμανικό περιβάλλον. Αυτή η πραγματικότητα το αναγκάζει εδώ και αιώνες να έχει σοβαρούς περιορισμούς στη δράση του.

Η εκλογή Άραβα Πατριάρχη, προς αντικατάσταση του Έλληνα το 1899, σηματοδότησε σε μεγάλο βαθμό την ενσωμάτωση του Πατριαρχείου στις εσωτερικές εξελίξεις της Συρίας και συνεπώς την εξάρτησή του από τις κατά καιρούς πολιτικές διακυμάνσεις, όντας θεσμός ο οποίος αντιπροσωπεύει μειονότητα. Η ελληνική παρουσία στην ανωτάτη ιεραρχία προσέδιδε κοσμοπολίτικο χαρακτήρα στο Πατριαρχείο κρατώντας το σε απόσταση από τις εσωτερικές εξελίξεις, ενώ αντιθέτως, η μετέπειτα παρουσία των Αράβων Πατριάρχων μετέτρεψε το Πατριαρχείο σε τοπικό αραβικό θεσμό.

Η προοπτική της ανατροπής του καθεστώτος Άσαντ και η αντικατάστασή του με ισλαμικό σουνιτικό χαλιφάτο μόνο φόβο και ανασφάλεια προκαλεί στις μειονότητες. Μπορεί το καθεστώς Άσαντ να υπήρξε καταπιεστικό, εντούτοις λειτούργησε προστατευτικά για τις μειονότητες, έναντι της όποιας προσπάθειας θρησκευτικής κυριαρχίας των σουνιτών στη χώρα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εξηγείται και η σημαντική παρουσία των Χριστιανών στη συριακή κρατική μηχανή.

Το παράδειγμα του Ιράκ με τους Χαλδαίους Ασσυρίους Χριστιανούς, οι οποίοι αποτελούσαν, όπως και στη Συρία, μειονότητα με δεσποζούσα οικονομική θέση και έντονη κοινωνική και πολιτική παρουσία στο Ιράκ, με την ανατροπή του καθεστώτος Σαντάμ Χουσέιν έγιναν στόχος επιθέσεων από τους Σαλιφιστές και τα παρακλάδια της Αλ Κάιντα. Στα τελευταία ένδεκα χρόνια εκατοντάδες χιλιάδες χριστιανοί αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν από το Ιράκ, αφού οι δολοφονίες πλέον έγιναν συνηθισμένο φαινόμενο.

Οι Σαλαφιστές έχουν στηρίξει την πολιτική των διώξεων κατά των Χριστιανών της Συρίας, τους οποίους χαρακτήρισαν συνεργάτες και στυλοβάτες του καθεστώτος Άσαντ. Συνεπώς σε περίπτωση ανατροπής του καθεστώτος Άσαντ οι Χριστιανοί θα βρεθούν σε εξαιρετικά δυσμενή θέση. Ακόμη και η αδράνεια και παθητικότητα που επιδεικνύουν σήμερα οι Χριστιανοί για τον συριακό εμφύλιο πόλεμο είναι για τους Σαλαφιστές τεκμήριο ενοχής.

Το Πατριαρχείο Αντιοχείας, πιο ειδικά, θα δεχθεί

μεγάλο πλήγμα, αφού θα στερηθεί ενός μεγάλου μέλους του ποιμνίου του και θα απολέσει την προνομιακή θέση την οποία απελάμβανε τα τελευταία 44 χρόνια. Ο κίνδυνος εκτεταμένης συρρίκνωσης του ποιμνίου δεν είναι κάτι που αφορά αποκλειστικά το Πατριαρχείο Αντιοχείας. Προπορεύεται ήδη ιστορικά το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη, του οποίου τόσο το ποιμνιο συρρικνώθηκε ανησυχητικά όσο και ακόμη πιο ανησυχητικό παραμένει το ενδεχόμενο μελλοντικής αποστέρησής του από κλήρο, λόγω της συνεχιζόμενης απαγόρευσης λειτουργίας της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης. Το μέλλον της Ορθοδοξίας στον κόσμο του Ισλάμ είναι ένα μεγάλο κεφάλαιο το οποίο θα πρέπει να συζητηθεί σε βάθος και να αναζητηθούν λύσεις οι οποίες να αντέξουν μέσα στο χρόνο.

Σε παρόμοιο πλαίσιο λειτούργησε και η δυναμική εναντίον των Χριστιανών στην Αίγυπτο, η οποία διαθέτει τον παλαιότερο και μεγαλύτερο χριστιανικό πληθυσμό της Μέσης Ανατολής. Οι Κόπτες της Αιγύπτου αποτελούν περίπου το 10% του πληθυσμού, ή περί τα οκτώ εκατομμύρια άνθρωποι. Πολλοί Χριστιανοί της Αιγύπτου, συμπεριλαμβανομένου του Κόπτη Πατριάρχη, δεν έκρυψαν την υποστήριξή τους προς το στρατιωτικό πραξικόπημα που ανέτρεψε τον υποστηριζόμενο από την Μουσουλμανική Αδελφότητα πρόεδρο από το αξίωμά του. Αυτή η υποστήριξη έχει ανοίξει τον δρόμο για αχαρακτήριστες πράξεις βίας από ορισμένους υποστηρικτές των Αδελφών Μουσουλμάνων εναντίον των χριστιανικών μειονοτήτων της χώρας.

Η τραγωδία για τους Χριστιανούς της Μέσης Ανατολής είναι προφανής. Οι ζωές, οι περιουσίες και οι λατρευτικοί τους χώροι ευρίσκονται σε διαρκή κίνδυνο. Εκδιώκονται από τις πατρογονικές τους εστίες και αναγκάζονται να φύγουν ως πρόσφυγες σε γειτονικές χώρες όπου είναι, σε πολλές περιπτώσεις, εξίσου ανεπιθύμητοι. Αλλά, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι το ξερίζωμα των Χριστιανών της περιοχής αποτελεί επίσης μια καταστροφή και για τους Μουσουλμάνους. Είναι αυτοί στους οποίους θα μείνει το έργο της οικοδόμησης μιας πιο ανεκτικής και δημοκρατικής(;) κοινωνίας στον απόηχο αυτών των βαρβαροτήτων. Σήμερα οι τζιχαντιστές αφαιρούν το είδος του πλουραλισμού που αποτελεί το θεμέλιο για κάθε πραγματικά δημοκρατική δημόσια ζωή. Ένα από τα συνθήματα της Αραβικής Άνοιξης ήταν ότι οι πολίτες θέλουν να βάλουν τέλος στην τυραννία. Αλλά, ο μόνος διαρκής εγγυητής των πολιτικών δικαιωμάτων είναι το είδος της κοινωνικής και θρησκευτικής πολυμορφίας που οι ριζοσπάστες Μουσουλμάνοι της περιοχής βρίσκονται στην διαδικασία να εξαλείψουν. ■

«Ὁ Χριστιανὸς ἀπέναντι στην Οἰκονομικὴ Κρίση»

● Τοῦ Ἀντύπα Ἱερομονάχου,
Ἀγιορείτου

ἤρθε κάποτε στὴν Ἀνατολή ἓνας πλούσιος καὶ εὐτυχημένος ἄνθρωπος μὲ τὴ γυναῖκα του καὶ τὰ δέκα παιδιά τους. Ἦταν σὲ ὅλους ἀγαπητὸς καὶ εἶχε πολλοὺς φίλους, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ὑπηρέτες. Ἦταν ἐπίσης φιλόξενος καὶ φιλάδελφος καὶ τὸ σπίτι του ἦταν ἀνοικτὸ σὲ ὅλους. Πιὸ πολὺ ὅμως ἦταν «ἀληθινός, ἄμεμπτος, δίκαιος, θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος» (Ἰωβ α' 1).

Ὅμως κάποια στιγμή ἄλλαξαν ἀπότομα ὅλα καὶ ἔχασε τὰ πάντα καὶ πλοῦτο καὶ δόξα καὶ τέκνα καὶ περιουσία καί, τὸ χειρότερο, ἔχασε τὴν υἰγεία του. Βασανίστηκε σκληρὰ γιὰ ἀρκετὸ καιρὸ καὶ πρὸς στιγμὴν φάνηκε πὼς ἡ δοκιμασία του δὲν θὰ εἶχε τέλος. Οἱ πάντες τὸν ἐγκατέλειψαν τότε καὶ ἡ μόνη πού τοῦ ἀπέμεινε ἦταν ἡ γυναῖκα του, ἡ ὁποία ὅμως, ἀντὶ νὰ τοῦ δίνει κουράγιο στὶς θλίψεις του, τὸν ἀπέλπιζε χειρότερα.

Παρ' ὅλα αὐτὰ τὰ παθήματά του, ὁ μακάριος ἐκεῖνος ἄνθρωπος δὲ γόγγυζε, δὲν ἀπελπίστηκε οὔτε καὶ τὰ ἔβαλε μὲ τὸν Θεό, ἀλλὰ μόνο ἔλεγε: «Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο, ὡς

τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἶπεν τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας» (Ἰωβ α' 21).

Διὰ λέξη αὐτὴ τὴν ἱστορία, πού δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ ἁγίου καὶ δικαίου Ἰωβ τοῦ πολυάθλου, σὰν πρόλογο στά λόγια πού θὰ ἀκολουθήσουν, ὄχι τόσο γιὰ νὰ σᾶς τὴν παρουσιάσω – φαντάζομαι σᾶς εἶναι γνωστή – οὔτε καὶ γιὰ νὰ σᾶς προειδεῶσω μὲ ὅσα θὰ λεχθοῦν, ὅσο γιὰ νὰ ἐπικαλεστοῦμε ὅλοι τίς πρεσβεῖες του καὶ τὴ βοήθειά του, γιὰ νὰ μπορέσουμε ὅλοι μας καὶ σὰν ἄτομα, ἀλλὰ καὶ σὰν ἔθνος νὰ ὑπομείνουμε καρτερικὰ, μὲ γενναιότητα καὶ ἐλπίδα στό Θεό, τὰ ὅσα ἐπεσώρευσε ἡ λεγόμενη οἰκονομικὴ κρίση, πού δημιούργησαν ξένοι ἀλλὰ καὶ ἐγχώριοι παράγοντες, προφανῶς, ὄχι γιὰ νὰ βοηθήσουν τὴν πατρίδα μας, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὴν ρημάξουν, τὴν κλέψουν, τὴν ταπεινώσουν καὶ στό τέλος νὰ τὴν ἐξαφανίσουν, ὅσο καὶ ἂν φαίνονται τὰ λεγόμενα ὑπερβολικά. Ἀλλὰ πρὶν δοῦμε, ἂν αὐτὸ εἶναι ἐφικτὸ σὲ αὐτούς, ὑπάρχει καὶ ὁ Θεὸς πού αὐτοὶ δὲν ὑπολογίζουν, ὁ ὁποῖος ἀγαπᾷ – εἶναι ὑπερβέβαιο – τὴν Ἑλλάδα· ἄς δοῦμε ἂν ἡ κρίση αὐτὴ εἶναι ὄντως κρίση χρέους, κρίση οἰκονομικὴ, κρίση χρηματοπιστωτικὴ, ἂν εἶναι κρίση

έθνική ή διεθνής ή μήπως κρύβεται κάτι άλλο ή άλλα πίσω από όλα αυτά.

Θά έχετε ακούσει ίσως ότι ζοῦμε στή «Νέα Έποχή» και ότι αυτοί που μᾶς κυβερνοῦν εἶναι σαφῶς νεοεποχίτες. Μία «Νέα Τάξη» πραγμάτων κατευθύνει ή προσπαθεῖ νά κατευθύνει τά πάντα. Η παγκοσμιοποίηση εἶναι πλέον γεγονός, εἴτε μᾶς ἀρέσει εἴτε ὄχι. Δέν θά ξετάσουμε ἐδῶ τά ὑπέρ και τά κατά, τά ὅποια σίγουρα εἶναι περισσότερα και καταστροφικά γιά τούς λαούς, ιδιαίτερα τούς Χριστιανικούς. Έδῶ μόνο θά ἐπισημάνουμε πῶς οἱ ἐμπνευστές και δημιουργοί της κατά κανόνα εἶναι ἄθεοι και σφοδροί πολέμιοι τοῦ Χριστιανισμοῦ και ιδιαίτερα τῆς Ὁρθοδοξίας. Εἶναι αυτοί που προσπαθοῦν νά ἐπιβάλουν μιᾶ παγκόσμια κυβέρνηση, μιᾶ παγκόσμια κυριαρχία, μέ μιᾶ οἰκονομία, ἕνα νόμισμα και γιατί ὄχι μιᾶ θρησκεία. Λογαριάζουν ὅμως, ἄς μου ἐπιτραπεῖ ή ἔκφραση, χωρίς τόν ξενοδόχο. Η γῆ δέν εἶναι δική τους οὔτε οἱ ἄνθρωποι τό κοπάδι τους. Η γῆ και οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἰδιοκτησία τοῦ Θεοῦ, που ἀποφασίζει γι' αὐτούς και τήν ἱστορία τους. Εἶναι αυτοί ἐπίσης, που προετοιμάζουν τήν ἔλευση τοῦ Ἀντιχρίστου και αὐτός που τούς φωτίζει και καθοδηγεῖ εἶναι «ὁ δράκων ὁ μέγας, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, ὁ καλούμενος διάβολος και ὁ σατανᾶς, ὁ πλανῶν τήν οἰκουμένην ὅλην» (Ἀποκ. ιη' 9). Θά πετύχουν ἄραγε τό σκοπό τους; Θά πραγματοποιηθοῦν τά σχέδιά τους; Ένα εἶναι βέβαιο πάντως, πῶς «Κύριος διασκεδάζει βουλᾶς ἐθνῶν, ἀθετεῖ δέ λογισμούς λαῶν και ἀθετεῖ βουλᾶς ἀρχόντων· ή δέ βουλή τοῦ Κυρίου εἰς τόν αἰῶνα μένει, λογισμοί τῆς καρδίας αὐτοῦ εἰς γενεάν και γενεάν» (Ψαλμ. λβ' 10-11). Ὡς ἐκ τούτου, δέν εἶναι εὔκολο νά πετύχουν ὅλα ὅσα ἐπιθυμοῦν. Τά σύνορα δέν πέφτουν εὔκολα και οἱ λαοί ἐξακολουθοῦν νά πιστεύουν στήν ἰδέα τῆς πατρίδας. Οἱ Χριστιανοί ἀκόμη, και ἂν δέν ζοῦν χριστιανικά – συμβαίνει δυστυχῶς και αὐτό - δέν θέλουν νά χάσουν τή θρησκεία τους. Φοβοῦνται τόν Ἀντίχριστο, που οἱ δικοί του ἄνθρωποι θά παρουσιάσουν σάν «σωτῆρα» τοῦ κόσμου και ἀδιαμφισβήτητο ἡγεμόνα και βασιλέα. Στούς πολλούς, πάντως, μέσα τους, ἔστω και ξεθωριασμένη, παραμένει ή μορφή τοῦ ἑνός και μοναδικοῦ ἀληθινοῦ Σωτῆρα, τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ. Μά τό μεγαλύτερο ἐμπόδιο στά καταχθόνια αὐτά σχέδια τῶν νεοεποχιτῶν, δέν εἶναι οἱ λαοί που ἀγαποῦν τήν πατρίδα τους και τούς ὁποίους, σέ μικρό χρονικό διάστημα, μποροῦν νά τούς ὀδηγήσουν στόν διά τῆς πείνας θάνατο, ὅπως συνέβη στήν πατρίδα μας, οὔτε και οἱ πιστοί που φοβοῦνται τόν Ἀντίχριστο ή ἔχουν χλιαρή σχέση μέ τόν Κύ-

ριο Ἰησοῦ Χριστοῦ και τήν Ἁγία Ἐκκλησία του. Έμπόδιο, σοβαρό ἐμπόδιο γι' αὐτούς εἶναι τό μικρό ποῖμνιο, ἐκεῖνοι οἱ λίγοι ἀφανεῖς και κρυμμένοι Ἅγιοι, που προσπαθοῦν, μέσα σέ αὐτά τά δύσκολα χρόνια, νά φυλάξουν μέ ἀκρίβεια τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ και νά ζήσουν σύμφωνα μέ τήν ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου. Μόνο ὁ ἀγωνοθέτης Θεός γνωρίζει πόσοι εἶναι ὅλοι αυτοί που ἀγωνίζονται μέ ἄκρα αὐταπάρηση και βία στόν ἑαυτό τους, μέ νηστεῖες και προσευχές, ἀφ' ἑνός γιά νά «μορφώσουν Χριστό» μέσα τους (Γαλ. δ' 19) και ἀφ' ἑτέρου γιά νά στηρίξουν μέ τίς εὐχές τους τήν οἰκουμένη (Ἀπολυτίκιο Ἁγ. Ἀντωνίου). Αὐτούς φοβοῦνται, τούς συγχρόνους ἁγίους, ἀπό τούς ὁποίους ἔχει ἀκόμη, «δόξα τῷ Θεῷ», ή πατρίδα μας. Εἶναι ἀόρατοι σέ ἐμᾶς, τούς πνευματικά τυφλούς, ἀλλά θά φανερωθοῦν ὅμως τήν κατάλληλη στιγμή, ὅπως οἱ Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐμφανίζονταν σέ περιόδους κρίσεων. Και αυτοί εἶναι που μᾶς στηρίζουν ὅλους ἐμᾶς, τούς χλιαρούς χριστιανούς, τούς ἀμελεῖς και ράθυμους μέ τίς δυνατές προσευχές τους και δυσκολεύουν τίς δυνάμεις τοῦ σκότους στήν ὑλοποίηση τῶν καταχθονίων σχεδίων τους.

Παρά ταῦτα, ὅμως, ὁ Θεός ἐπέτρεψε και ή Ἑλλάδα, ή κοιτίδα τοῦ πολιτισμοῦ, ή πατρίδα τῆς φιλοσοφίας, τῆς ποίησης, τῶν τεχνῶν και τῶν ἐπιστημῶν, που τόσα προσέφερε στήν Εὐρώπη και σέ ὅλο τόν κόσμο, νά χτυπηθεῖ πρώτη αὐτή ἀπό τίς Ὁρθόδοξες χώρες και νά βιώνει σήμερα μιᾶ φοβερή κρίση, που κανείς δέν γνωρίζει πόσο βάθος και διάρκεια θά ἔχει. Ἀπό αὐτή τήν ἀποψη, μπορεῖ νά ξεπερασθεῖ κάποια στιγμή μέ πολύ μεγάλη ὀδύνη, ἀλλά μπορεῖ και νά ξεπερασθεῖ εὔκολα. Αὐτό θά τό δείξει ή ἴδια ή Ἱστορία («Ἐκκλησία και Οἰκονομική Κρίση», σ. 9-18).

Ἐένα δημοσιεύματα λένε πῶς ή Ἑλλάδα θυσιάστηκε πρὸς ὄφελος τῶν τραπεζῶν και οἱ Ἕλληνες ἔσωσαν τίς Εὐρωπαϊκές Τράπεζες. Ὅμως οἱ Ἕλληνες καθημερινά ὑποφέρουν και ή ἐπόμενη ἡμέρα εἶναι χειρότερη ἀπό τήν προηγούμενη. Ἄστεγοι, πεινασμένοι, ἄνεργοι και καταχρεωμένοι παντοῦ. Και, τό χειρότερο, αὐξήθηκαν οἱ αὐτοκτονίες. Η Ἑλλάδα πρὶν λίγα χρόνια ἦταν τελευταία στή λίστα τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης. Τώρα δυστυχῶς ἔχει τά πρωτεῖα, ἀφοῦ ή κατάθλιψη κατήντησε ἐθνική νόσος. Μέσα σέ δύο χρόνια λένε πῶς οἱ αὐτόχειρες ἔφτασαν τίς δύο χιλιάδες. Θέλησαν οἱ δυστυχεῖς αυτοί ἀδελφοί μας νά γλυτώσουν τήν ἐπίγεια φυλακή, ἀπό τήν ὁποία κάποτε θά ἐβγαῖναν, ἀλλά δέν γλύτωσαν τήν αἰώνια, ἀπό τήν ὁποία δέν θά βγοῦν ποτέ. Παράλληλα μέ ὅλα αὐτά, ὁ διεθνής διασυρμός

τῆς χώρας καί τῶν πολιτῶν τῆς ἀπό αὐτούς μάλιστα τοὺς δῆθεν σωτῆρες, πού προσκάλεσαν οἱ δικοί μας πολιτικοί, οἱ ὅποιοι, ὅπως διαβεβαίωνε ἅγιος Γέροντας, ὁ παπα-Φώτης, ὁ διά Χριστόν σαλός, «δέν ἀγαποῦν τὴν Ἑλλάδα», καί τοὺς ὁποίους προφητικά ἔλεγε ἄλλος ἅγιος Γέροντας, ὁ π. Παῖσιος, «θὰ σιχαθοῦν οἱ Ἕλληνες». Μέ ψέματα καί μέ ἀλήθειες, μέ συκοφαντίες ἀλλά καί πραγματικά στοιχεῖα, μᾶς διέσυραν παντοῦ. Μᾶς χλεύασαν, μᾶς περιγέλασαν, μᾶς ταπεινώσαν, ἰδιαίτερα οἱ Γερμανοί «φίλοι μας», πού προφανῶς, ἔστω καί ἄργά, ἐκδικοῦνται τὴν ταπεινώση καί ἥττα πού ὑπέστησαν κατὰ τὸν Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ἐν πολλοῖς ἀπὸ τὴν θαρραλέα ἀντίσταση τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καί ἰδιαίτερα τῆς ἀγιοτόκου καί ἠρωτοτόκου Κρήτης. Καί σάν νά μὴν ἔφταναν ὅλα αὐτά, ἦλθε ἡ ἐποχὴ πού προφήτεψε ὁ ἡγιασμένος π. Παῖσιος: «Θά ἔχετε κυβέρνηση καί θά εἶναι σάν νά μὴν ἔχετε».

Δέν σᾶς κάνει ἐντύπωση πού ὅλα τὰ Μ.Μ.Ε. τοῦ κόσμου σάν πρῶτο θέμα ἔχουν τὴν κρίση χρέους τῆς Ἑλλάδος καί ἡ μόνιμη εἰδησιογραφία τους καί ἡ ἀρθρογραφία τους εἶναι ἡ οικονομικὴ κατάστασή της; Ἦναγχοι παρακολουθοῦν τίς ἐδῶ ἐξελίξεις, τίς ἀντιδράσεις τοῦ κόσμου καί γενικά τὰ τεκταινόμενα. Ποῦ καί ποῦ ἀκούγονται καί κάποιες φωνές συμπαράστασης καί ἀλληλεγγύης πρὸς τὸν Ἑλληνικὸ λαό. Ἄστο ἐπισημάνουμε καί αὐτό, γιὰ λόγους δικαιοσύνης. Ἀλλά, ἀλήθεια, τί εἶναι τὸ χρέος τῆς Ἑλλάδος μπροστά στό καταστροφικὸ γιὰ ὅλο τὸν κόσμο χρέος τῆς Ἀμερικῆς ἢ τῆς Εὐρώπης; Ἦ μπροστά στό χρέος ἑνός καί μόνον Γερμανοῦ- πού πρόσφατα γνωστοποιήθηκε- ὅτι τὸ χρέος του πρὸς τὴν Γερμανία εἶναι τριπλάσιο ἀπὸ αὐτὸ τῆς

Ἑλλάδος; Μία παρονυχίδα καί μόνο. Καί ὅμως, μέ αὐτὴ τὴν παρονυχίδα ἀσχολοῦνται «λαοί, φυλαί καί γλῶσσαι», καί χρησιμοποιοῦν, ὅπως λένε, τὸ «δόγμα τοῦ σόκ». Μέ τὴν ἀπειλή τῆς στάσεως πληρωμῶν πρὸς τοὺς ὑπαλλήλους καί τῶν συντάξεων τῶν συνταξιούχων, μέ τὴν ἀπειλή τῆς ὀλοκληρωτικῆς πτώχευσης καί χρεωκοπίας, φέρνουν τὸν κόσμο σὲ τελεία ἀπελπισία, σὲ κατάσταση πανικοῦ, μὴν στερηθεῖ καί αὐτὸν τὸν ἐπιούσιο ἄρτο. Ποιὸς χρεωμένος ἢ ποιὸς πεινασμένος θά σκεφθεῖ τὴν ἐθνικὴ κυριαρχία, πού ἔτσι καί ἀλλιῶς τὴν χάσαμε; Ποιὸς θά ἀνησυχήσει γιὰ τὸ Αἰγαῖο ἢ τὴν Μακεδονία; Ποιὸς θά θυμηθεῖ τὸ Καστελόριζο; Ποιὸς θά στεναχωρηθεῖ γιὰ τὸν ὀρυκτὸ πλοῦτο καί τὰ πετρέλαια πού ἔχει, ὅπως λένε οἱ εἰδικοί, σὲ αὐτάρκεια, ἡ πατρίδα μας καί πού ἤδη τα μοίρασαν πρὸς ἴδιον ὄφελος Γερμανοί καί Ἀμερικανοί; Λιγὸ ψωμί ζητᾶ ὁ Ἕλληνας, ἐκεῖ τὸν ὀδήγησαν, γιὰ νὰ κάμψουν τὸ φρόνημά του.

Μά εὐλογα θά διερωτηθεῖ κάποιος. Ἐμεῖς δέν φταίμε σὲ τίποτε, ὥστε νὰ φτάσουμε σὲ αὐτὴ τὴν κατάσταση; Δέν ἔχουμε καθόλου εὐθύνη γιὰ τὴν κατάντια μας; Βεβαίως καί ἔχουμε, καί μεγάλη μάλιστα. Το κάστρο ἔπεσε, δυστυχῶς, ἀπὸ μέσα στά χέρια τῶν ἐχθρῶν. Ἐμεῖς ἀνοίξαμε τίς πόρτες καί σκάψαμε τὸ λάκκο μας. Καί «ἡ οὐσία τῆς ὑπόθεσης», ἐπισημαίνει σύγχρονος οικονομολόγος, «εἶναι ὅτι αὐτὴ ἡ κρίση εἶναι κρίση ἀποτελέσματος συγκεκριμένων ἐπιλογῶν. Πρῶτο ζήτημα, ἂν θέλετε, εἶναι ὅτι ἡ πολιτικὴ ἔδωσε στὴν οἰκονομία. Εἴχαμε μίαν νίκη τῆς οἰκονομίας ἐπὶ τῆς πολιτικῆς. Οἱ πολιτικοί παραιτήθηκαν ἀπὸ τὸ νὰ ρυθμίζουν τὰ ζητήματα τῆς ζωῆς. Τοὺς νόμους τοῦ κέρδους καί τῆς ἀγορᾶς τοὺς ἄφησαν ὡς νὰ εἶναι φυσικοὶ νόμοι καί οἱ ὅποιοι θά αὐτορυθμίζονταν». («Ἐκκλισία καί Οἰκονομικὴ κρίση», σ. 10).

Τὸ δεύτερο ζήτημα πού θά προσθέταμε ἐμεῖς εἶναι ὅτι τὰ δανεικὰ, μέ τὰ ὁποῖα ζούσαμε χρόνια τώρα, δέν πήγαιναν στὴν ἀνάπτυξη καί ἀξιοποίηση τῶν φυσικῶν πόρων γιὰ τὸ κοινὸ συμφέρον, ἀλλά πήγαιναν στὶς τσέπες τῶν ἐπιτηδείων, πολιτικῶν καί μί, ὅπως ἀλληλοκατηγοροῦνται οἱ πολιτικοί μας, καθὼς καί στό κομματικὸ συμφέρον.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ νεοέλληνας ἔγινε ὑπερκαταναλωτικὸς. Ὁ καὶμὸς του νὰ μπεῖ στό Δημόσιο, νὰ πιᾶσει καρέκλα. Πόθος του τὰ πολλὰ χρήματα καί οἱ ἀνέσεις! Τὸ πολυτελὲς αὐτοκίνητο, τὰ ἐπώνυμα ροῦχα. Ἡ ἀνώδυνη ἀνάδειξη, ὁ εὐκόλος πλουτισμὸς καί ἡ ἀτέλειωτη διασκέδαση, τὸ «φάγωμεν, πῖωμεν, αὔριον γάρ ἀποθνήσκομεν». Στὸ βωμὸ τῆς καλοπέρας θυσί-

ασε τό φιλότιμο, τόν σεβασμό, τήν ἀνθρωπιά, τόν κόπο, τήν ἐντιμότητα, τήν ἀξιοπρέπεια. Στή λατρεία τοῦ χρήματος θυσιάσε ἀρχές καί παραδόσεις, θυσιάσε τήν ἴδια τήν πίστη του στόν Θεό τῶν Πατέρων του. Θυσίασε ἀκόμη τήν ἀγάπη καί τήν ἀλληλεγγύη πρὸς τόν πλησίον, πού ἔγινε ὁ ξένος καί ἄγνωστος, ἔστω καί ἂν κατοικοῦσε στό διπλανό διαμέρισμα. Λίγο ὁ ἓνας λίγο ὁ ἄλλος ξεφύγαμε ὅλοι ἀπὸ τῆ σωστή πορεία. Ὅταν δέν βαδίζεις τόν φωτεινό δρόμο τοῦ Εὐαγγελίου, ἐπόμενο εἶναι νά πέσεις σέ σκοτεινά μονοπάτια. Ἐπόμενο εἶναι καί αὐτό τό κράτος νά βαδίζει στήν καταστροφή. Ἀπότοκος, λοιπόν, τῆς πνευματικῆς κρίσης ἢ οικονομικῆς κρίση καί ἐξαθλίωση ἀπὸ τὴν ὁποία, ἂν τό θελήσουμε, μπορούμε νά βγοῦμε, ὅταν προσέξουμε στό ἐξῆς καί ἀλλάξουμε πορεία, διορθώνοντας ὅλοι μας συμπεριφορές καί καταστάσεις. Νά τί λέει καί τί προτείνει γιὰ ὅλα αὐτά σύγχρονος Θεολόγος σέ ἓνα θαυμάσιο ἄρθρο του, μέ τίτλο: «Ἡ κρίση ὡς διέξοδος». «... Μπορεῖ νά παραμένει κανεῖς αἰσιόδοξος, τὴν ὥρα πού ἐξαιτίας τῆς οικονομικῆς κρίσης ἓνα πέτλο μελαγχολίας καί κατάθλιψης ἔχει σκεπάσει τὴ χώρα; Μά κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τό γεγονός ὅτι τὰ χρόνια τῆς ἀνεμελιᾶς φαίνεται πὼς πέρασαν ἀνεπιστρεπτι καί ἀπὸ τό ὅτι ἡ ἀνασφάλεια καταλαμβάνει τὴ θέση μιᾶς ἀκλόνητης σιγουριᾶς, πού δέν ξέραμε καλά καλά ἀπὸ ποῦ θά πῆγαζε. Καί αὐτό, διότι οὔτε οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις τῆς χώρας οὔτε ὁ κόπος καί ὁ μόχθος τῶν ἐργαζομένων οὔτε ἡ δυναμικὴ τῆς παιδείας μας προδιέθεταν γιὰ μία παρατεταμένη ὑλικὴ εὐδαιμονία, πού θά ἔλεγε κανεῖς ὅτι καί πολὺ κράτησε... Ἀλλὰ καί τὰ ἀξιακά χαρακτηριστικά πού συνόδευαν τὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων τίς τελευταῖες δεκαετίες οὔτε χαρακτηριστικά τῆς παράδοσής μας ἦταν οὔτε ὑπερήφανους μπορούν νά μᾶς κάνουν: ἡ καταναλωτικὴ εὐτυχία, ἡ ἰδιοτέλεια, ἡ ἀνομία, μέ σκοπὸ τὴν πάση θυσίᾳ ἐξυπηρέτηση τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, ἡ ἀγένεια, ὁ ξεπεσμός τοῦ νεόπλουτου καί λοιπά φαινόμενα, πού ἐνδέχεται νά περιοριστοῦν, λόγῳ τῆς οικονομικῆς κρίσης. Ἀναρωτιέται, λοιπόν, κανεῖς, μήπως ἔχουμε μπροστὰ μας μία εὐκαιρία ἀνασυγκρότησης, ὡς προϊόν τοῦ ἀναστοχασμοῦ πάνω στίς πρακτικὲς τῶν τελευταίων δεκαετιῶν... Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐνδέχεται νά ξαναθυμηθοῦμε καί νά ἐνεργοποιήσουμε τὰ θετικὰ τῆς παράδοσής μας, ὅπως καί κάθε ἄλλης πραγματικὰ ἀνθρώπινης παράδοσης, πού ἐπιμελημένως θέσαμε στό περιθώριο τῆς ζωῆς μας τίς τελευταῖες δεκαετίες. Νά ἐργασθοῦμε φιλότιμα, νά ἀγαπήσουμε τὴν Ἑλλάδα καί τὴν παράδοσή μας πού περιφρονήσαμε ὅσο

τίποτα, νά φανοῦμε ἀλληλέγγυοι στό διπλανό μας, νά δραστηριοποιηθοῦμε, ἀφήνοντας τὴν «παρηγορία» τῆς τπλεόρασης, νά βροῦμε τὴν ἱκανότητα νά παραμείνουμε πρόσωπα μέ ἀξιοπρέπεια, δηλαδή ἐφοδιασμένα, μέ θέληση νά ξεπεράσουμε τίς δυσκολίες καί ἐπιτέλους νά μὴν θεωροῦμε τό χρεῖμα καί τὴν κατανάλωση ὡς τὴ μόνη πρόταση ζωῆς καί εὐτυχίας. Ἐξυπακούεται ὅτι εἶναι καί εὐκαιρία γιὰ τὴν Ἐκκλησία νά βρεῖ τρόπους ἀναζωογόνησης τῶν Ἐνοριῶν, ὡς μιᾶς μορφῆς κοινοτικῆς συνύπαρξης, ἀλληλεγγύης καί ἀγάπης πρὸς τόν διπλανό...» (Γ. Μπάρλα, Φύλακας τοῦ ἀδελφοῦ μου, σ. 99-103-104).

Τό 1929 ἔγινε στὴν Ἀμερικὴ μία μεγάλη οικονομικὴ κρίση, τό γνωστὸ Κράχ. Στό ἐρώτημα κάποιου ἀπὸ ποῦ προέρχεται ἡ κρίση, ὡς ἐξῆς ἀπάντησε ἓνας Σέρβος διαπρεπὴς Ἱεράρχης, ὁ Ἅγιος Νικόλαος Βελιμίροβιτς: «Μέ ρωτᾶς, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ ποῦ προέρχεται ἡ σημερινή κρίση καί τί σημαίνει αὐτή Ἡ κρίση εἶναι ἑλληνικὴ λέξη καί σημαίνει «δίκη». Ἀντικατάστησε τὴ λέξη «κρίση» μέ τὴ λέξη «δίκη». Ἐως τώρα, οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ χρησιμοποιοῦσαν τὴ λέξη «δίκη», ἀντὶ γιὰ τὴ λέξη «κρίση», ὅταν τοὺς ἔβρισκε κάποια συμφορά. Ὅταν γινόταν ξηρασία, πλημμύρα, πόλεμος ἢ ἔπεφτε ἐπιδημία, ὅταν ἔρριχνε χαλάζι, γίνονταν σεισμοί, πνιγμοὶ καί ἄλλες συμφορές, λέγανε «θεῖα δίκη». Καί τὴ σημερινὴ χρηματοοικονομικὴ δυσκολία ὁ λαὸς τὴ θεωρεῖ ὡς θεῖα δίκη. Μέ ρωτᾶς γιὰ τὴν αἰτία τῆς τωρινῆς κρίσεως ἢ τῆς τωρινῆς θεῖας δίκης! Ἡ αἰτία εἶναι πάντα ἡ ἴδια. Ἡ ἀποστασία τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τόν Θεό. Μέ τὴν ἁμαρτία τῆς θεοαποστασίας οἱ ἄνθρωποι προκάλεσαν αὐτὴ τὴν κρίση καί ὁ Θεὸς τὴν ἐπέτρεψε, ὥστε νά ξυπνήσει τοὺς ἀνθρώπους, νά τοὺς κάνει ἐνσυνείδητους πνευματικούς καί νά τοὺς γυρίσει πρὸς Ἐκεῖνον. Μέχρι πότε θα διαρκέσει ἡ κρίση; Ὅσο τό πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων παραμένει δίχως ἀλλαγὴ, ὥσπου οἱ ὑπερήφανοι ὑπαίτιοι αὐτῆς τῆς κρίσεως νά παραιτηθοῦν μπροστὰ στόν Παντοδύναμο. Ὅσπου οἱ ἄνθρωποι καί οἱ λαοὶ νά θυμηθοῦν τὴν ἀκαταλαβίστικη λέξη «κρίση», νά τὴν μεταφράσουν στή γλῶσσα τους, ὥστε μέ ἀναστεναγμὸ καί μετάνοια νά φωνάξουν: «Ἡ θεῖα δίκη!» (Περιοδικό «Ἡ Δράσις μας», τεῦχος 483). Πόσο προφητικά, ἀλλὰ καί ἐπίκαιρα εἶναι αὐτὰ τὰ λόγια καί γιὰ τὴ δικὴ μας ἐποχὴ, πού ὅλοι ψάχνουν νά βροῦν ἐνόχους καί ὑπαίτιους.

Ἄν ἐμεῖς, τουλάχιστον, οἱ λεγόμενοι Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ θεωρήσουμε καί αὐτὴ τὴν δικὴ μας κρίση, ὅπως πολὺ εὐστοχα λέγει ὁ ἅγιος αὐτός Ἱεράρχης, ὡς «θεῖα δίκη», ἂν τὴ θεωρήσουμε σάν μία δοκιμασία πού ἐπέτρεψε ὁ

καλός Θεός γιά τό καλό μας, τότε εἶναι βέβαιο πώς θά τά καταφέρουμε νά τήν ἀντιμετωπίσουμε μέ θάρρος καί ἀνδρεία, ὅπως ταιριάζει στούς μαθητές τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι βέβαιο πώς τίποτε δέν συναντᾶμε τυχαῖα στή ζωή μας καί «τρίχα ἀπό τό κεφάλι μας δέν πέφτει χωρίς τό θέλημα τοῦ Οὐρανίου Πατρός», διαβεβαιώνει ὁ ἴδιος ὁ Κύριος. Καί εἶναι ἐπίσης βέβαιο πώς οἱ δοκιμασίες καί οἱ παντός εἴδους πειρασμοί ἔχουν παιδαγωγικό χαρακτήρα καί εἶναι ἔκφραση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἄνθρωπο.

Νά, τί ἐπ' αὐτῶν λέγει ὁ Ἱερός Χρυσόστομος: «Ὁ Θεός, θέλοντας νά καταστήσει τήν ψυχή κατάλληλη γιά τήν ἀρετή, καί τή στύφει καί στό χωνευτήριο τή ρίχνει καί στή δοκιμασία τῶν πειρασμῶν τήν παραδίνει, γιά νά τονώσει τοὺς ἀδιάφορους καί διαλυμένους, ὥστε νά γίνουν οἱ δοκιμασμένοι περισσότερο δόκιμοι καί ἀκατανίκητοι ἀπό τίς ἐπιβουλές τῶν δαιμόνων καί ὅλοι πάρα πολύ ἱκανοί γιά τήν ὑποδοχή τῶν μελλοντικῶν ἀγαθῶν. «Ἄνθρωπος», λέγει, «ἀπειραστος εἶναι ἀδόκιμος». Καί ὁ Παῦλος πάλι λέγει: «Ἡ θλίψη φέρνει ὑπομονή καί ἡ ὑπομονή τή δοκιμή» (Ρωμ. ε' 3-4) (Ὁμιλία πρὸς τοὺς σκανδαλισθέντας).

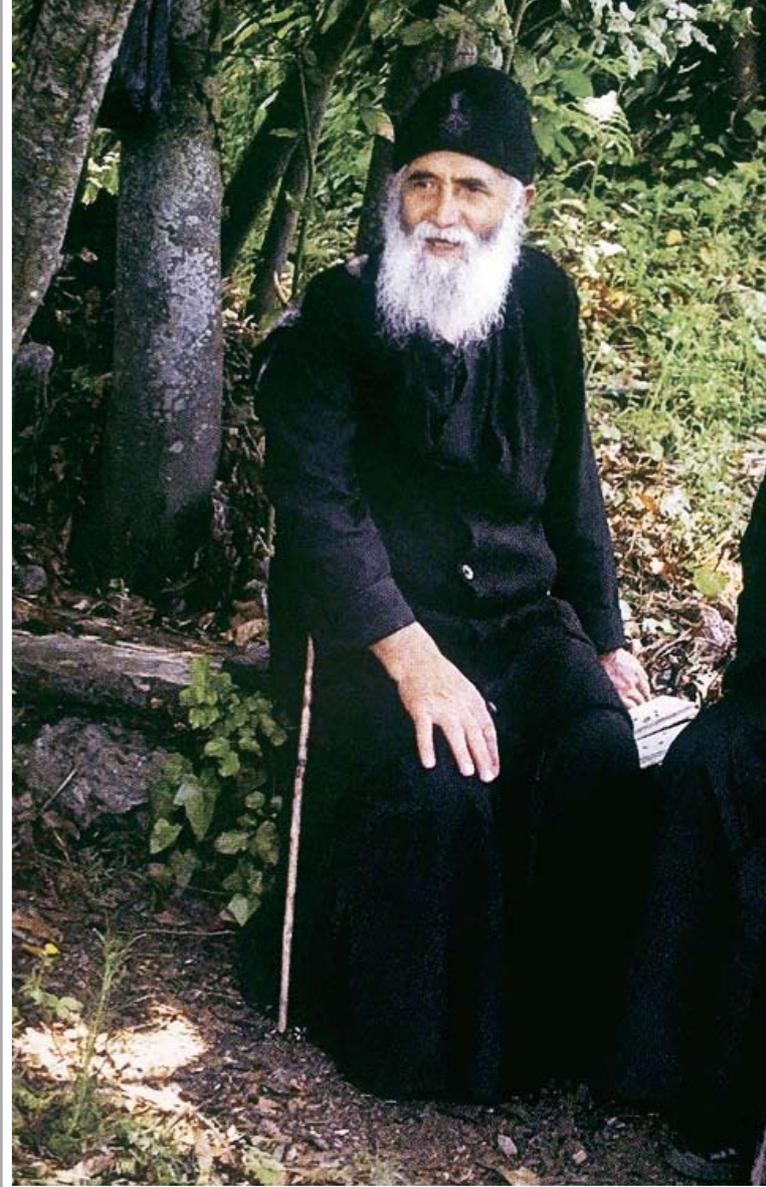
Και συνεχίζει πάλι ὁ Ἱερός Χρυσόστομος: «Δέν εἶναι δυνατό κάποιος πού ζεῖ ἄνετη ζωή νά κερδίσει τή Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν» (ΜΒ' Ὁμιλία εἰς τὰς Πράξεις). Ὡς ἐκ τούτου, «ὅταν σοῦ ἔρθουν δεινά συνεχῶς καί ἀδιάκοπα, μὴ θορυβεῖσαι, μὴ δυσανεσχετεῖς, ἀλλά περίμενε τό ἀποτέλεσμα. Γιατί ὅπωςδήποτε θά ἀξιωθεῖς

τῆς μεγάλης δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ, φτάνει μέ εὐχαρίστηση νά ὑπομένεις τά κακά πού σοῦ ἔρχονται» (Α' Ὁμιλία εἰς τόν πτωχόν Λάζαρον).

Οἱ πειρασμοί, λοιπόν, καί οἱ δοκιμασίες, ὅπωςδήποτε θά ἔλθουν. Καί πρέπει νά εἴμαστε ἔτοιμοι νά τοὺς ἀντιμετωπίσουμε. Πῶς ἄραγε; Μά, μέ τήν προσευχή πρωτίστως. Νά, τί λέγει ὁ Ἀββᾶς Ἰσαάκ ὁ Σύρος: «Πάντοτε νά ἐνθυμεῖσαι τόν Θεόν διά τῆς προσευχῆς. Τότε ἀσφαλῶς καί ὁ Θεός θά σέ ἐνθυμηθεῖ, ὅταν περιπέσεις σέ κακά, διά νά σέ λυτρώσει ἀπό αὐτά. Πρὶν ἀκόμη ἀρχίσει ὁ πόλεμος, νά ἐπιζητήσεις τή συμμαχία. Πρὶν ἀρρωστήσεις, προσκάλεσε τόν ἰατρόν. Καί πρὶν περιπέσεις σέ διαφόρους θλίψεις, νά προσευχηθεῖς στόν Θεόν, ὥστε κατά τήν ἐπιδρομήν τῶν λυπηρῶν νά ἔχεις ἐξασφαλίσει τήν ἀκατανίκητη βοήθεια τοῦ Θεοῦ. Ἡ Κιβωτός τοῦ Νῶε κατασκευάσθη σέ περίοδο εἰρήνης. Τά δέ δένδρα, τά ὅποια ἐξασφάλισαν τήν ξυλεια τῆς κατασκευῆς, εἶχαν φυτευθεῖ πρό ἑκατόν ἐτῶν. Ὅταν ὅμως ἐξερράγη ἡ ὀργή τοῦ Θεοῦ διά τοῦ κατακλυσμοῦ, οἱ ἁμαρτωλοὶ κατεστράφησαν, ἐνῶ ὁ δίκαιος Νῶε ἐσώθη διά τῆς Κιβωτοῦ» (Εὐεργετινός, τόμος Γ'). «Μὴν ἔχεις τήν παραμικρὴ ἀμφιβολία, ὅτι κανένα κακό δέν μπορεῖ νά μᾶς συμβεῖ, χωρίς τήν παραχώρηση τοῦ Θεοῦ καί ὅτιδήποτε παραχωρεῖ ὁ Θεός, εἶναι πάντα γιά τό καλό μας. Συμφορές, δοκιμασίες, πειρασμοί, ὅλα εἶναι ἐξίσου ὠφέλιμα γιά μᾶς. Φτάνει νά τά ἀντιμετωπίζουμε καί νά τά ἀξιοποιῶμε σωστά», τονίζει καί ὁ Ρῶσος Ἅγιος Μακάριος τῆς Ὀσπινα.

Θά ἦταν παράλειψη νά μὴν ἀκούσουμε καί τόν δικό μας φωτισμένο Ὅσιο Παῖσιο τί ἔλεγε γιά τοὺς πειρασμούς: «Μέ τοὺς πειρασμούς, ἂν τοὺς ἀξιοποιήσουμε σωστά, δίνεται ἡ εὐκαιρία, ἐπειδὴ πολλές φορές ἡ ζωὴ μᾶς εἶναι ἀντιευαγγελική, νά γίνεῖ εὐαγγελική. Ὅταν δοκιμάζει κανεῖς πειρασμούς, διαπιστώνει τήν ἀδυναμία του, ταπεινώνεται καί ἔτσι ἐλκύει τή χάρη τοῦ Θεοῦ. Χωρίς τήν παραχώρηση τοῦ Θεοῦ, δέν παιδεύεται ὁ ἄνθρωπος. Καί τοῦτο γίνεται, γιά νά μετανοήσει καί νά ὠφεληθεῖ ἡ ψυχὴ του. Ἐπιτρέπει ὁ Θεός τοὺς πειρασμούς: α) Στοὺς φίλους του, γιά νά ἔχουν παρηρσία στό Θεό β) στοὺς ἀγωνιστές, πρὸς αὐξησὶν πνευματικοῦ πλοῦτου γ) στοὺς ἀμελεῖς, γιά νά προφυλαχθοῦν ἀπὸ τίς πτώσεις τους δ) σέ αὐτοὺς πού κοιμοῦνται, γιά νά ξυπνήσουν καί ε) στοὺς μακρὰν τοῦ Θεοῦ, γιά νά πλησιάσουν τό Θεό. Ἔτσι, ὁ καλός Θεός μέ πικρά φάρμακα δίνει τήν ὑγεία τῆς ψυχῆς μας» (Λόγοι σοφίας καί Χάριτος, τ. Β', σ. 125).

Ὅμως κάποιοι ἀδελφοί μας, οἱ πληγέντες ἴσως περισσότερο ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀφόρητη οἰκο-

νομική κρίση, δικαιολογημένα μᾶς πουν: «Καλά όλα αυτά στή θεωρία. Στήν πράξη, όμως, τί γίνεται; Μέ τόσες περικοπές μισθών καί, τό χειρότερο, ἀπολύσεις ἀπό τήν ἐργασία, πῶς ὁ κόσμος θά ἀνταπεξέλθει στίς ὑποχρεώσεις του; Πῶς θά ξεχρεώσει δάνεια καί πιστωτικές κάρτες; Πῶς θά πληρώσει ἐνοίκια, φῶς, νερό, τηλεφώνο, φάρμακα, ὅταν μάλιστα εἶναι ἄνεργος, πολύτεκνος ἢ ἄρρωστος; Πῶς θά μεγαλώσει καί θά σπουδάσει παιδιά; Πῶς θά φροντίσει ἀνήμπορους γονεῖς; Καί πῶς θά βοηθήσει τόν διπλανό τού, πού τυχαίνει νά εἶναι σέ δυσκολότερη κατάσταση; Ἰλιγγιᾶ πραγματικά ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου μπροστά σέ αὐτά τά προβλήματα, πού καί, τό χειρότερο, αὐξάνουν τό ἄγχος καί τήν ἀγωνία, τή σύγχυση καί τήν ἀβεβαιότητα. Ὅμως, πρέπει νά τό πιστέψουμε ὀλοκάρδια: «Ζεῖ Κύριος ὁ Θεός», ὁ Ὅποιος, κατά τόν Ἀπόστολο Παῦλο, «δέν θά μᾶς ἀφήσει νά πειρασθοῦμε περισσότερο ἀπό ὅσο μπορούμε νά σηκώσουμε» (Α΄ Κορ. ι΄ 13). Αὐτός θά δίδει καθημερινά τή λύση σέ ὅλα τά προβλήματα. Ἀρκεῖ νά τόν παρακαλοῦμε. Ἀρκεῖ νά ἐναποθέτουμε τήν ἐλπίδα μας στήν ἀγάπη καί τήν πρόνοιά του. Ὁ ἴδιος εἶπε: «Ζητεῖτε πρῶτον τήν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καί τήν δικαιοσύνην αὐτοῦ καί ταῦτα πάντα προστε-

θήσεται ὑμῖν» (Ματθ. στ΄ 33). Καί σίγουρα δέν εἶπε ψέματα. Αὐτό εἶναι, κατά τόν π. Παῖσιο, καί πάλι τό βαθύτερο νόημα τῆς ζωῆς. Ἄν κάνουμε ἔτσι, εἶναι βέβαιο ὅτι καθημερινά θά βλέπουμε θαύματα. Καθημερινά θά βλέπουμε λύσεις. Καθημερινά θά βλέπουμε νά μᾶς ἔρχονται ἀγαθά. Γεμάτα τά Συναξάρια τῶν Ἁγίων καί τά Γεροντικά ἀπό τέτοιες ἱστορίες. Γεμάτη καί ἡ ἱστορία τῆς πατρίδας μας ἀπό θεῖες ἐπεμβάσεις. Ἀλήθεια, πόσα δέν πέρασε στήν μακραίωνη ἱστορία της! Τόμοι ἔχουν γραφεῖ καί ποτάμια μελάνης ἔχουν χυθεῖ, γιά νά περιγράψουν τά δεινά της. Ὅμως μέ τή βοήθεια τοῦ Ἁγίου Θεοῦ καί τῆς γλυκειᾶς μας Παναγίας, «ἡ Ἑλλάδα ποτέ δέν πεθαίνει». Καί τά τέκνα της ζοῦν, ὅταν βεβαίως εἶναι κοντά στόν Χριστό καί μέσα στήν Ἐκκλησία του. Γι'αὐτό, ὅλοι «νά ἔχουμε μεγάλη χαρά, ὅταν πέσουμε σέ διάφορες δοκιμασίες», ὅπως προτρέπει ὁ Ἀπόστολος Ἰάκωβος (α΄ 2). Θάρρος καί ἐλπίδα δυνατή. Φρόνημα γενναῖο καί ἡρωϊκό καί προσπάθεια σύντονη καί ὅλοι μας νά στηρίζουμε «ἐαυτούς καί ἀλλήλους». Καί ἂν δέν μπορούμε νά βοηθήσουμε κάποιον μέ χρήματα καί ἀγαθά, νά τόν στηρίζουμε μέ τίς προσευχές καί τόν καλό καί ἐνθαρρυντικό μας λόγο. «Ἀλλά σήμερα ὁ Χριστός εἶναι πού ζητιανεύει, ὁ Χριστός εἶναι πού σοῦ κτυπάει τήν πόρτα.» (Ἅγιος Μακάριος τῆς Ὀπτινα, σελ. 162). Δέν θά τοῦ ἀνοίξεις; Μά δέν ἔχεις ἴσως κάτι νά τοῦ δώσεις. Ὅμως ἀνοίξέ του καί δός του ἔστω ἕνα ποτήρι νερό ἢ ἕνα χαμόγελο, πού δεν στοιχίζει τίποτε. Ἴσως καί μόνο του αὐτό τοῦ φτάνει.

Ὅλοι γνωρίζουμε πῶς «διά πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τήν Βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν» (Πράξ. ιδ΄ 22). Γι'αὐτό ὑπομονή, «ὑπομονές», λέμε στό Ἅγιο Ὄρος. Ὅλα κάποτε θά περάσουν. Ἄς μή χάσουμε τήν ἐλπίδα. Τόν φυσικό πλοῦτο τῆς Ἑλλάδας λένε πῶς τόν μοίρασαν, γιά νά τόν λεπλατήσουν. Ἄς μὴν τοὺς ἐπιτρέψουμε νά λεπλατήσουν τήν πίστη, τήν ἐλπίδα καί τήν ἀγάπη μας στόν Θεό. Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός τό προφήτεψε πῶς «ὅλα θά σᾶς τά πάρουν. Μόνο τήν ψυχή σας δέ θά μπορέσουν νά τήν πάρουν, ἐκτός καί ἂν τήν παραδώσετε μόνοι σας». «Ποιός θά μᾶς χωρίσει ἀπό τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ; Θλίψις ἢ στενοχωρία ἢ διωγμός ἢ πείνα ἢ γύμνια ἢ κίνδυνος ἢ μάχαιρα. Καθώς εἶναι γεγραμμένον, πρὸς χάριν σου θανατωνόμεθα κάθε ἡμέραν. Θεωρηθήκαμε σάν πρόβατα διά σφαγῆν» (Ρωμ. ν΄ 35). Ὅμως, ἡ ψυχή μας, ἡ ψυχή τοῦ Ἑλλῆνα ἀνήκει στόν Χριστό. Καί ἕνας Ἑλλῆνας νά μείνει, ἔλεγε ὁ π. Παῖσιος, αὐτός θά εἶναι στήν ἀγκαλιά του. Καί ἄς μή ξεχνᾶμε: «Τό πολίτευμα ἡμῶν ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει» (Φίλιπ. γ΄ 20). Ἐδῶ ἄς περά-

σουμε, ὅπως νᾶναι, ἄσπεράσουμε φτωχικά, «ἔχοντες τροφάς καί σκεπάσματα, τούτοις ἄρκεσθισόμεθα» (Α΄ Τιμ. στ΄ 8), φωνάζει ὁ Ἀποστολος Παῦλος. Τόν Χριστό καί τήν οὐράνιο Βασιλεία του νά μὴν χάσουμε καί τήν Ἑλλάδα μας, πού εἶναι ὁ ἐπίγειος Παράδεισός μας, ἄν καί σάν Χριστιανοί εἴμαστε ξένοι καί πάροικοι «Οὐκ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλά τήν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν» (Ἐβρ. ιγ΄ 14). Εἴμεθα ὁμως ἄνθρωποι, «σάρκα φοροῦντες καί τον κόσμον οἰκοῦντες» καί ἄν εἴμεθα καλοί Χριστιανοί, ἄξιοι μαθητές τοῦ Χριστοῦ, τότε, σύμφωνα μέ ἕνα παλιό πατερικό λόγο, «καί καρδία Σαρακηνῶν θά πληροφορήσει ὁ Θεός, γιά νά μᾶς βοηθήσουν».

Τόν τελευταῖο καιρό, μαζί μέ τά τόσα πού βομβαρδίζουν τίς ἀκοές μας, ἀκούγεται καί ἡ πιθανή ἐξοδός μας ἀπό τήν Εὐρωπαϊκή Ἑνωση. Ὅμως ἡ Ἑλλάδα, νά εἴστε σίγουροι, δέν πρόκειται νά χάσει, αὐτοί πού τό θέλουν αὐτό θά χάσουν. Οἱ εὐρωπαϊκές χῶρες δέν εἶναι ἀδελφές τῆς Ἑλλάδας, εἶναι παιδιὰ της καί ὅπως πολύ σωστά εἶπε Γάλλος πολιτικός: «Ἡ Εὐρώπη χωρίς τήν Ἑλλάδα θά ἦταν ὅπως ἕνα παιδί χωρίς πιστοποιητικό γεννήσεως» (Βαλερί Ζισκάρ Ντ' Ἐστέν). Ἡ Ἑλλάδα μπορεῖ νά ζήσει καί μόνο ἀπό τήν Ἱστορία της, τίς Παραδόσεις καί τήν Ὁρθόδοξη πίστη. Τά τέκνα της, ἄλλωστε, εἶναι φιλότιμα καί ἐργατικά καί δέν εἶναι ὅπως τά παρουσιάζουν οἱ μισέλληνες «τέκνα μωμπτά καί διεστραμμένα».

Περαίνοντα

ς, φρονῶ ὅτι καλύτερο ἐπίλογο δέ θά μπορούσα νά βρῶ, ἀπό τόν παρακάτω λόγο πού εἶναι λόγος ἐνός συγχρόνου εὐλαβοῦς Θεολόγου καί τόν ὁποῖο παρακαλῶ νά προσέξουμε ὅλοι μας. Ἀπευθύνεται σέ αὐτούς πού εὐκολα τούς κυριεύει τό ἄγχος καί ἡ ἀγωνία, ἡ ἀπελπισία καί ἡ μικροψυχία ἢ τό λεγόμενο στρές: «Ἡ μείωση τῆς ἔντασης τοῦ στρές ἐπιτυγχάνεται μέ τήν αὐξηση τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Καί χριστιανική πίστη σημαίνει ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη στήν πρόνοια καί τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, πού δημιουργήσε καί κυβερνάει τόν κόσμον. Ἀπόλυτη πεποίθηση πῶς Ἐκεῖνος μεριμνᾷ καί φροντίζει γιά ὅλη τή δημιουργία καί ὅλο τόν κόσμον καί ἰδιαιτέρως τόν ἄνθρωπο. Ἀκόμα καί «παιδεύει διά τῶν ἐναντίων ἡμᾶς ὁ Θεός», λέγει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. Μᾶς παιδαγωγεῖ ὁ Θεός καί με τά ἀντίθετα ἀπό ἐκεῖνα πού ἐμεῖς θέλουμε καί ἐπιθυμοῦμε. Ὁ Ἱερός Χρυσόστομος μᾶς βεβαιώνει ὅτι: «Πάντα δικαίως καί φιλανθρώπως ὁ Θεός καί συμφερόντως ποιεῖ». Ὅλα τά ἐπιτρέπει ὁ δίκαιος καί πανάγαθος Κύριος γιά τό συμφέρον τῆς ψυχῆς μας. «Πολλή γάρ ἡ τοῦ Θεοῦ

σοφία καί ἐξ ἀμυχάνων εὐρίσκει πόρους». Εἶναι μεγάλη ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ καί βρίσκει διέξοδο καί ἐκεῖ πού ὑπάρχουν ἀδιέξοδα. «Μή τοίνυν φροντίσης τῶν σῶν, ἀλλ' ἄφες αὐτά τῷ Θεῷ». Μή ἔχεις ἀγωνία καί ἄγχος γιά τήν ἐκβαση τῶν ὑποθέσεων σου. Στηρίξου στήν ἀγάπη καί τήν πρόνοια τοῦ Θεοῦ. Ἡ «ἀμεριμνία», ὅπως τή λένε οἱ Πατέρες, εἶναι μεγάλη ἀρετή, ἀλλά καί μακαρία κατάστασις τῆς ψυχῆς, πού κεφαλαιώνει ὅλες τίς ἀρετές. Ὁ πνευματικός ἄνθρωπος πού εἶναι ἀπορροφημένος ἀπό τά οὐράνια καί τά θεῖα, οὔτε ἀνησυχεῖ οὔτε στενοχωριέται. «Ὁ γευσάμενος τῶν ἄνω, εὐχερῶς τῶν κάτω καταφρονεῖ. Ὁ ἐκείνων ἄγευστος ἐπί προσκαίρων ἀγάλλεται», παρατηρεῖ ὁ Ὅσιος Ἐφραίμ ὁ Σύρος. Πόσο ὁμορφος εἶναι ἐκεῖνος ὁ 22ος Ψαλμός τοῦ Δαβίδ! Ὁ Ψαλμός τοῦ Καλοῦ Ποιμένα! Οὐράνια γαλήνη ἀποπνέει καί θεῖα εἰρήνη στήν ψυχή μεταγίγει: «Κύριος ποιμαίνει μέ καί οὐδέν με ὑστερήσει. Εἰς τόπον χλόης ἐκεῖ μέ κατεσκήνωσεν, ἐπί ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με, τήν ψυχὴν μου ἐπέστρεψεν. Ὡδήγησέ με ἐπὶ τρίβους δικαιοσύνης ἕνεκεν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ἐάν γάρ καί πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακά, ὅτι σύ μετ' ἐμοῦ εἶ» (Ψαλμ. 22, 1-4). «Ὅποιος ἀκουμπάει καί στηρίζεται στόν Ἰησοῦ εἶναι εἰρηνικός καί ἀσφαλής καί αἰσιόδοξος» (Μ. Μιχαηλίδης, «Εἶμαι ἀγχώδης»).

Νά, ποιός θά μᾶς βοηθήσει στή δύσκολη αὐτή ὥρα. Νά, ποιός θά μᾶς συμπατασταθεῖ. Νά, καί ἡ μοναδική θεραπεία τῆς κρίσης καί ἡ ἀποτελεσματική ἀντιμετώπισή της. Νά, ἡ λύσις τῶν προβλημάτων πού, ὡς μή ὄφειλε, αὐτή ἐπεσώρευσε. Ἐν κατακλείδι, τονίζουμε καί πάλι. Ἄς τά ἀφήσουμε ὅλα στήν πρόνοια καί τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. «Σήμερα, πού ὅλοι γονατίσαμε καί δέν ὑπάρχει ἐλπίς, θά ἐπέμβῃ ὁ Θεός», διαβεβαιώνει ὁ σοφός καί προορατικός π. Παῖσιος. Μόνο, παρακαλῶ ἀδελφικά, νά αὐξήσουμε ὅλοι τίς προσευχές, κλῆρος καί λαός, νά δώσει ὁ Θεός τή λύση, μᾶς καί οἱ λύσεις πού πρότειναν «ἡμέτεροι καί ὑπεναντίοι» ἀπέτυχαν. Ἄς γονατίσουμε καί ἄς παρακαλέσουμε μέ πόνον νά ἀναδείξει ὁ Θεός τῶν Πατέρων μας νέους ἄξιους ἡγέτες πού θά ἀγαποῦν τόν Χριστό καί τήν Ἑλλάδα, τῆς ὁποίας, ὅπως λέγει ὁ λαϊκός ποιητής, «τό μεγαλεῖο βασίλειμα δέν ἔχει». Φτάνει πιά ὁ ἐμπαιγμός! Φτάνει ἡ προδοσία! Δέν μᾶς χρειάζεται ἡ τρόικα! Ἡ Ἁγία Τριάς μᾶς χρειάζεται καί πιστά τέκνα αὐτῆς γιά νά μᾶς κυβερνήσουν.

Θα κατακλείσω με τόν ὑπέροχο λόγο τοῦ Ἀββᾶ Ἡσυχίου: «Ἄφισε τό παρελθόν εἰς τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ, τό παρόν εἰς τήν ἀγάπην του καί τό μέλλον εἰς τήν πρόνοιάν του». ■

ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΕ ΔΙΑΛΟΓΟ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

- **Του Παναγιώτη Α. Φούκα,**
*Θεολόγου, πτυχιούχου του εν Σαμπεζύ Ελβετίας
Ινστιτούτου Μεταπτυχιακών Σπουδών
Ορθοδόξου Θεολογίας,
Υποψήφιου Διδάκτορα Τμήματος
Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών*

άνω από έξι δεκαετίες μετά την Οικουμενική Διακήρυξή τους (10 Δεκεμβρίου 1948), τα δικαιώματα του ανθρώπου εξακολουθούν να βρίσκονται στο επίκεντρο της επικαιρότητας

παγκοσμίως.¹ «Από τότε μέχρι σήμερα η πολιτική ιστορία της ανθρωπότητας είναι αγώνας για τη συνταγματική κατοχύρωση και πραγμάτωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αγώνας για να αναγνωρισθούν και να διασφαλισθούν νομικά οι βασικές

¹Κ. Δεληκωσταντής (2002α), 443

προϋποθέσεις της ανθρώπινης ύπαρξης (conditions humaines), για να εξασφαλισθούν οι όροι μιας αξιοπρεπούς και ελεύθερης ζωής, την οποία δικαιούται κάθε άνθρωπος, ανεξάρτητα από φυλή, φύλο, ηλικία, κοινωνική τάξη και μόρφωση».² Τα δικαιώματα του ανθρώπου παραμένουν, παρά τις ποικίλες αμφισβητήσεις, «κοινό ιδανικό και η κοινή κανονιστική βάση για όλους τους λαούς της γης και όλα τα κράτη».³ Σε ένα παγκόσμιο περιβάλλον, όπου η ανθρώπινη αξιοπρέπεια συνθλίβεται στο όνομα της οικονομικής ανάπτυξης, της υπέρβασης της οικονομικής κρίσης, της «ασφάλειας» και άλλων συναφών προφάσεων εκ μέρους των ισχυρών της γης, τα δικαιώματα του ανθρώπου λειτουργούν ως ανθρωπιστικός πυρήνας του παγκοσμιοποιημένου πολιτισμού,⁴ ως πυρήνας των ηθικών ζητημάτων⁵ και πολιτική πρόκληση,⁶ «ως ο μίτος της Αριάδνης, που οδηγεί την ανθρωπότητα στην επίπονη ιστορική της πορεία».⁷ Ο λόγος για τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι σήμερα λόγος για την ελευθερία,⁸ για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια,⁹ την ανεξαρτησία και ταυτότητα των λαών, την ανθρωπιά και την ειρήνη.¹⁰

Μπορεί η προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας να απασχόλησε πολλούς ανθρώπους στον ρου της ιστορίας,¹¹ όμως τα «συνταγματικά κατοχυρωμένα» δικαιώματα του ανθρώπου είναι φαινόμενο της νεωτερικότητας, που γεννήθηκε στη Δύση μέσα από μια σειρά «πνευματικών, πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών κρίσεων και ανακατατάξεων»¹² και βρίσκονται στη βάση αυτού που ο Karl Popper ονομάζει *ανοικτή κοινωνία*, έναν τρόπο «συμβίωσης των ανθρώπων, στον οποίο η ελευθερία των ατόμων, η απουσία της βίας, η προστασία των μειονοτήτων και η προστασία των αδυνάτων θεωρούνται *θεμελιώδεις αξίες*».¹³ Είτε σταθούμε θετικά, είτε κριτικά έναντι των δικαιωμά-

των του ανθρώπου σε ειδικά θέματα, δεν μπορούμε παρά να παραδεχθούμε τη γενικότερη σημασία τους για τον Άνθρωπο, αφού για πρώτη φορά στην ιστορία εκφράζονται ως απαίτηση, διατυπώνονται και κατοχυρώνονται νομικώς προασπίζοντας την αξία κάθε ανθρώπινης υπάρξεως. «Ο οικουμενικός χαρακτήρας των δικαιωμάτων του ανθρώπου μας αναγκάζει να μιλάμε για τον Άνθρωπο γενικά και για την αξία του».¹⁴

Δυστυχώς, όμως, το όραμα των δικαιωμάτων του ανθρώπου συγκρούεται με την πραγματικότητα, «κατά τό ανθρώπινον».¹⁵ «Από τη μια μεριά παρατηρούμε την κοινωνία να «προοδεύει», τον “πολιτισμό” να προάγεται, την τεχνολογική ανάπτυξη να εξελίσσεται με ραγδαίους ρυθμούς και από την άλλη γινόμαστε θεατές γεγονότων που εκτυλίσσονται καθημερινά ανά τον κόσμο με σενάρια ανείπωτης βαρβαρότητας και ανήκουστης εξευτελιστικής μεταχείρισης ανθρώπου από “άνθρωπο”. Βλέπουμε να συλλαμβάνονται αυθαίρετα άνθρωποι και να φυλακίζονται χωρίς να τους απαγγελθεί κατηγορία και χωρίς να προσαχθούν σε δίκη. Μαθαίνουμε καθημερινά για τα αναρίθμητα θύματα διακρίσεων, βασανισμών, δολοφονιών».¹⁶ Ζούμε πράγματι σε «έναν κόσμο γεμάτο αντιφάσεις, όπου η ευημερία των σχετικά ολίγων συνυπάρχει με την αφόρητη εξαθλίωση αναρίθμητων ανθρώπων, όπου ο αγώνας για “ατομικά” δικαιώματα εξακολουθεί να συμπορεύεται με την καταρράκωση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας στο όνομα συλλογικών συμφερόντων και πολιτικο-οικονομικών σκοπιμοτήτων, όπου μαζί με τα ειρηνιστικά κινήματα δρουν και οι αμετανόητοι θιασώτες του “si vis pacem para bellum”».¹⁷

Είναι σαφές ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου παραμένουν καθήκον¹⁸ και όχι μια εξασφαλισμένη

²Κ. Δεληκωσταντής (1995), 21

³Γ. Κ. Βλάχος (1979), 206

⁴Κ. Δεληκωσταντής (1995)

⁵F. Fukuyama (2002), 106: «Rights are the basis of our liberal democratic political order and key to contemporary thinking about moral and ethical issues».

⁶Ι. Κουτσουράδη (1982), 95: «...η προστασία και πραγμάτωση των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι αυτό που κάνει μια πολιτική ηθική πολιτική».

⁷Κ. Δεληκωσταντής (1995), 21

⁸Βαρθολομαίος, Οικουμενικός Πατριάρχης (2008), 123: «...freedom presupposes respect in equal measure for all people and segments of society. Freedom cannot ultimately either exclude nor discriminate».

⁹Μ. Βάντος (2005), 197-214

¹⁰Κ. Δεληκωσταντής (1993), 155

¹¹Κ. Καστοριάδης (2008), 52-53: «είναι ένας νεωτερικισμός της εποχής μας η ιδέα ότι τα άτομα προϋπάρχουν, εφοδιασμένα με απαράγραφα δικαιώματα, ανεξάρτητα, αν θέλετε, από την κοινωνία με την οποία συστήνουν συμβατικές σχέσεις».

¹²Κ. Δεληκωσταντής (2002β), 62

¹³Κ. Popper / Κ. Lorenz (1990), 136

¹⁴Α. Μανιτάκης (2007), 204-205

¹⁵Θουκυδίδου, *Ιστοριών Α'*, 22, 16.

¹⁶Δ. Παξινός (2007)

¹⁷Κ. Δεληκωσταντής (1995), 11-12

¹⁸Ε. Bloch (1976), 173: «...weiß man noch nicht, was der Mensch ist, so weiß man doch, was unmenschlich ist, auch ohne daß man schon genau wissen kann, was menschlich sei»

κατάκτηση.¹⁹ Απαιτείται διμέτωπος αγώνας: κατά των παραβιάσεων τους με ζητούμενο τον έμπρακτο σεβασμό τους, αλλά και υπέρ του ορθού καθορισμού του περιεχομένου και των ορίων τους προς υπέρβαση των παρανοήσεων τους.²⁰

Μπορεί να υποστηριχθεί ότι η πορεία για το μέλλον τους και την οικουμενική τους πορεία θα κριθεί εν πολλοίς και από «τη στάση των θρησκειών απέναντι σε αυτά, από τη συστράτευση των θρησκειών στον αγώνα για ελευθερία, κοινωνική δικαιοσύνη και ειρήνη».²¹ Κατά τον θεωρητικό της «σύγκρουσης των πολιτισμών», Samuel Huntington, άλλως τε, «οι πολιτισμοί διαφοροποιούνται δια μέσου της ιστορίας, της γλώσσας, της κουλτούρας, της παράδοσης και περισσότερο από όλα, δια μέσου της θρησκείας»,²² ενώ κατά τον Μ. Κουκουνάρα-Λιάγκη «η θρησκεία είναι εγκεντρισμένη στον πυρήνα της συλλογικής μας ταυτότητας».²³ Οι άνθρωποι σε όλο τον κόσμο «έχουν ανάγκη ενότητας, ειρήνης και συνεργασίας και περιμένουν πολλά, από αυτήν την άποψη, από τις Εκκλησίες τους και, εν γένει, από τους πνευματικούς τους ηγέτες», κατά τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο.²⁴ «Τα μεγαλύτερα πολιτιστικά δημιουργήματα των λαών συνδέονται με τις θρησκευτικές τους αναζητήσεις. Η θρησκεία δημιουργεί πολιτισμό και διασώζει τον πολιτισμό»,²⁵ κατά τον Κ. Δεληκωσταντή, ενώ, κατά τον Olivier Clément, μπορεί να αντισταθεί στις σύγχρονες μορφές ολοκληρωτισμού.²⁶

Μέσα στα κείμενα των δικαιωμάτων του ανθρώπου μπορούν όντως να εντοπιστούν σημεία που δηλώνουν καταγωγή τους από χριστιανικές αξίες: «Ο δυτικός κόσμος οφείλει αναμφισβήτητα πολλά στο Ευαγγέλιο, ενώ την όλη ανάπτυξη αυτών των σπερμάτων διευκόλυνε η ατμόσφαιρα αναζητήσεως την οποία προκάλεσε κατά την Ανα-

γέννηση η ελληνική σκέψη».²⁷ Οι διακηρύξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου, κατά τον Αρχιεπίσκοπο Αλβανίας Αναστάσιο, «προϋποθέτουν κληρονομιά χριστιανική»,²⁸ αφού αυτές περικλείουν μέσα τους μια παράδοση αυτοκριτικής. Αυτό, φυσικά, δεν αναιρεί το γεγονός ότι πρόκειται για επίτευγμα και κατάκτηση της νεωτερικότητας.²⁹

Στον αγώνα για τα δικαιώματα του ανθρώπου και ο λόγος της Ορθοδοξίας είναι καίριος. Κατωτέρω θα κατανοηθούν οι παράμετροι του διαλόγου της ορθόδοξης θεολογίας με τα δικαιώματα του ανθρώπου, ως δείκτες ενός ευρύτερου διαλόγου, ο οποίος καταδεικνύει –εντός και εκτός Ορθοδοξίας– το βάθος και την ανθρωπιστική εμβέλεια της καθ' ημάς ορθόδοξης παράδοσης και το ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει στην υπέρβαση των αδιεξόδων και την προάσπιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.³⁰

Για την ορθόδοξη θεολογία ο διάλογος με τα δικαιώματα του ανθρώπου θεωρείται αναγκαίος, αφού «η ορθόδοξη αντίληψη περί ελευθερίας προϋποθέτει την «συνειδησιακή» αυτονομία του ανθρώπου και δεν αντιφάσκει ούτε με την ελευθερία της συνείδησης και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του καθένα ούτε με την διακηρυγμένη νομικά ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης».³¹ Είναι, βεβαίως, γνωστές οι δύο τάσεις εντός της ορθόδοξης θεολογίας, η συλλήβδην απόρριψη κάθε τι δυτικού, και αυτό σημαίνει και των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τα οποία θεωρούνται δυτικό ιδεολόγημα, αλλά και η εύκολη αποδοχή δυτικών αξιών. Και οι δύο τάσεις οδηγούν, σαφώς, σε αδιέξοδο.

Η συλλήβδην απόρριψη των «δυτικών αξιών», αφ' ενός μεν απομονώνει την Ορθοδοξία, την κλείνει στον εαυτό της,³² τρέφοντας ίσως και τον

¹⁹ K. Annan (1999), 615: «Ενώπιον των μαζικών παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου που συνεχίζονται περίπου παντού στον κόσμο, μπορεί να αισθανόμαστε τον πειρασμό να καταβάσουμε τα χέρια. Αλλά ένα πράγμα μας δίνει θάρρος: οι λαοί του κόσμου έχουν μια αίσθηση όλο και πιο ρεξία των ευθυνών που έχουν οι μεν στους δε και απέναντι στον πλανήτη.»

²⁰ K. Δεληκωσταντής (1995), 11-18

²¹ K. Δεληκωσταντής (2002α), 444

²² S. P. Huntington (1993), 25

²³ M. Κουκουνάρα-Λιάγκης (2010), 58

²⁴ Βαρθολομαίος, Οικουμενικός Πατριάρχης (1996), 8

²⁵ K. Δεληκωσταντής (1995), 83

²⁶ O. Clément (2007), 163: «Il est remarquable que la seule opposition qui conteste aujourd'hui le totalitarisme sans être grosse d'un totalitarisme nouveau est chrétienne et

personnaliste.»

²⁷ A. Γιαννουλάτος (2000), 73

²⁸ Στο ίδιο

²⁹ A. Μανιτάκης (1999), 17

³⁰ M. Μαρφόρας (2013), 69: «...η ανάδειξη του πραγματικού και διαχρονικού, αιώνιου μηνύματος των θρησκειών μπορεί να προσφέρει πολλά και στο θέμα της ειρηνικής συνύπαρξης των λαών.»

³¹ A. Μανιτάκης (1999), 205

³² M. Μπέγζος (2010), 62: «Οι φανατικοί δεν λείπουν, δυστυχώς, πούθενά και θα ήταν αλλόκοτο εάν κάτι τέτοιο δεν συνέβαινε στην Ορθόδοξη Εκκλησία του τόπου μας. Βέβαια, είναι παρήγορο ότι οι φωνές των κάθε είδους φονταμενταλιστών δεν εισακούονται, παρόλο που είναι εκκωφαντικές και εντυπωσιακές.»

πειρασμό του φονταμενταλισμού,³³ αφ' ετέρου δε παραθεωρεί την οικουμενική διάσταση τόσο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όσο και της ίδιας τής ορθόδοξης παράδοσης, η οποία είναι κατ' εξοχήν οικουμενική και ανοιχτή στις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των επί μέρους λαών.³⁴ «Ο “φανατισμός της ιδιαιτερότητας”, ο οποίος απολυτοποιεί τον επιμέρους πολιτισμό σε βάρος του κοινού “πολιτισμού της ανθρωπότητας”, όχι μόνον δεν προσφέρει λύσεις, αλλά τελικά ισοπεδώνει και την ίδια την ιδιαιτερότητα... Ο θρησκευτικός φονταμενταλισμός συρρικνώνει τον πλούτο της θρησκευτικής παράδοσης, που θα έπρεπε να ενώνει και να ελευθερώνει τους ανθρώπους, σε μερικά επιθετικά συνθήματα και μετατρέπει την πίστη σε επικίνδυνο φανατισμό».³⁵

Το έτερο άκρο αποδέχεται δυτικές θέσεις, υποτιμώντας πολλές φορές στοιχεία της ορθόδοξης παράδοσης και αγνοώντας κατά αυτόν τον τρόπο και τις εσωτερικές αντιφάσεις του Διαφωτισμού,³⁶ αλλά και τις οικουμενικές πτυχές του ορθόδοξου ήθους. Οι εκπρόσωποι αυτής της τάσεως με μεγάλη ευκολία ταυτίζουν την ορθόδοξη παράδοση με «ορθοδοξισμό» και εθνοκεντρισμό. Τέτοιου είδους αντιπαραθέσεις ανήκουν στο παρελθόν και οφείλουν να αφήσουν τη θέση τους στον γόνιμο διάλογο. Κατά τον Κωνσταντίνο Δεληκωσταντή, «η ανοιχτοσύνη, η ανεκτικότητα και το οικουμενικό πνεύμα είναι αίτημα της ορθόδοξης ταυτότητάς μας».³⁷ Ο Χρήστος Γιανναράς ορθώς κάνει λόγο για «μια πραγματική αντιστροφή των πρωτογενών ιστορικών δεδομένων», όταν σήμερα ο Ρωμαιοκαθολικισμός και ο Προτεσταντισμός, «που ευνόησαν την προτεραιότητα εθνικιστικών και φυλετικών χαρακτήρων στη θεσμοποίηση του χριστιανι-

σμού», θεωρούνται «υπερεθνικά σχήματα», ενώ η Ορθοδοξία, η οποία «επέμεινε στην καθολικότητα της κάθε τοπικής εκκλησιαστικής κοινότητας ανεξάρτητα από φυλή και γλώσσα», παρουσιάζεται ως κατεχοχήν παράδοση, «που ευνοεί και συντηρεί τον εθνικισμό ή και τον σωβινιστικό φανατισμό».³⁸ Η ορθόδοξη παράδοση δεν μπορεί να είναι ρίζα εθνικισμών γιατί, όπου αυτοί εμφανίζονται, την παραμορφώνουν.

Μεταξύ των ανωτέρω δύο άκρων –της συλλήβδην απορρίψεως του «δυτικού» πολιτισμού και της «γοητείας της Δύσεως», δηλαδή- εντοπίζουμε και θεωρούμε ως επιτακτικό τον κριτικό διάλογο ορθόδοξης θεολογίας και δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ως υπεύθυνα μέλη της σύγχρονης κοινωνίας έχουμε υποχρέωση να μοιρασθούμε την πνευματική μας εμπειρία με τους γύρω μας, συμμετέχοντας στις ζυμώσεις της επίκαιρης προβληματικής των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αναζητώντας εντός της διδασκαλίας της ορθόδοξης παραδόσεως στοιχεία, τα οποία έχουν την ίδια κατεύθυνση με τα δικαιώματα του ανθρώπου, αναφέρονται δηλαδή στο σεβασμό της ελευθερίας και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, της δικαιοσύνης και της ειρήνης. Τέτοια στοιχεία στην ορθόδοξη παράδοση υπάρχουν πολλά, όπως η κατ' εικόνα Θεού δημιουργία του ανθρώπου³⁹ και η έννοια του προσώπου,⁴⁰ «το οικουμενικό πνεύμα της Ορθοδοξίας, ο σεβασμός της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας των ευαγγελισθέντων λαών, η ορθόδοξη θεολογία περί ελευθερίας, ο κοινωνικός χαρακτήρας του ορθόδοξου ήθους, η ιδέα της κοινότητας»⁴¹ και άλλα πολλά. Η ελευθερία, έτσι, μπορεί να προβληθεί ταυτοχρόνως ως ατομικό δικαίωμα του κάθε ανθρώπου, αλλά και ως αναντικατάστατο «δίκαιο του προσώπου».⁴² «Ο

³³ Β. Δερμεντζόγλου (2008), 680: «Ο αυτοεγκλισμός στην ομολογιακή άνεση και οι αβασάνιστοι αφορισμοί είναι δείγματα ανωριμότητας για την αντιμετώπιση των σύγχρονων προκλήσεων.»

³⁴ Λόγος γίνεται σαφώς για τον σεβασμό εκ μέρους της Ορθόδοξης Εκκλησίας της γλώσσας και των εθίμων των κατά τόπους λαών κατά τον ευαγγελισμό τους. Η πολιτισμική πρόσληψη μπορεί και πρέπει να περιλαμβάνει όλες τις μορφές ενός δεδομένου πολιτισμού, αρκεί να διατηρούνται οι βασικές πλευρές της προοπτικής της Βίβλου. Ο Θεός, ούτως ή άλλως, εισέρχεται σε κάθε πολιτισμό.

³⁵ Κ. Δεληκωσταντής (1995), 161

³⁶ Στο ίδιο, 60: «Δεν μπορεί να αρνηθεί κανείς ότι και το ίδιο το κίνημα του Διαφωτισμού... από πολλές απόψεις είναι αμφίσημο...»

³⁷ Κ. Δεληκωσταντής (2013β), 202

³⁸ Χ. Γιανναράς (1998), 158

³⁹ Κ. Δεληκωσταντής (1995), 32: «Στο “κατ'εικόνα” εμπει-

ριέχεται τόσο η ιδέα της ενότητας του ανθρωπίνου γένους όσο και η ισότητα. Παρά ταύτα δεν μπορεί να ισχυρισθεί κανείς ότι στη Βίβλο θεμελιώνονται “πραγματικά” δικαιώματα του ανθρώπου. [...] Μόνον στα πλαίσια των πολιτικών εξελίξεων στους Νεότερους χρόνους, οι αρχές της Βίβλου καρποφορούν συγκεκριμένα για τη διατύπωση δικαιωμάτων του ανθρώπου.»

⁴⁰ Α. Μανιτάκης (2007), 205: «Στον πυρήνα της χριστιανικής θεολογικής σκέψης και ιδιαίτερα των ελλήνων Πατέρων βρίσκεται η αντίληψη περί προσώπου, ως έννοια και βίωμα. Το Γεν. 5, 7 (κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν) σύμφωνα με την ορθόδοξη ερμηνεία αναφέρεται στον άνθρωπο ως πρόσωπο και όχι ως άτομο.»

⁴¹ Κ. Δεληκωσταντής (2007), 194

⁴² Ι. Ζηζιούλας (1985), 572: «... στην ελληνική Ορθοδοξία η ελευθερία του προσώπου νοήθηκε ως αγάπη, ως ελευθερία από τα όρια του ατόμου, ως ελεύθερη υποταγή του θελήματος του «εγώ» στο θέλημα του «συ», ως «αγαπητική σχέση.»

Λόγος της αγάπης ως «κοινωνία» και ως ηθική αυτοπραγμάτωση του προσώπου χρειάζεται να διαλεχτεί με τον λόγο των δικαιωμάτων του Ανθρώπου ως ελευθερία και ως ατομικό και συλλογικό αυτο-προσδιορισμό». Από αυτόν τον διάλογο βγαίνει κερδισμένη όχι μόνον η Ορθοδοξία, αλλά και ο σύγχρονος κόσμος, γενικότερα.⁴³

Επειδή τα δικαιώματα του ανθρώπου δεν είναι ασυμβίβαστα με τις βασικές ορθόδοξες παραδοχές περί ανθρώπου,⁴⁴ ο διάλογος μεταξύ των δύο μεγθών όχι μόνον δεν είναι ανέφικτος, αλλά, αντιθέτως, έχει τη δύναμη να εμπλουτίσει και τα δύο μέρη.

Το μεγάλο πρόβλημα, κατά τον Αρχιεπίσκοπο Αλβανίας Αναστάσιο,⁴⁵ είναι το πώς οι Διακηρύξεις θα ενσωματωθούν στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων και θα γίνουν βίωμα. Η ρίζα του κακού παραμένει ο ανθρώπινος εγωισμός, «γι' αυτό η προσωπική συνείδηση και συνέπεια του καθενός έχουν τεράστια σημασία για τον σεβασμό των δικαιωμάτων του άλλου».⁴⁶ Η λογική από μόνη της δεν μπορεί να δώσει όλες τις απαντήσεις. Χρειάζεται συνεχής κάθαρση καρδιάς. Και εδώ πρωτεύοντα ρόλο παίζει η καλλιέργεια υγιούς θρησκευτικής συνειδησίας. Μόνον με τέτοια ανάπτυξη προσωπικής ευθύνης ο καθένας μπορεί να αντισταθεί στον πειρασμό παραβίασής των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Στην ορθόδοξη παράδοση επιδιώκεται πρώτον η εσωτερική ελευθερία, που είναι προϋπόθεση για την καθολική ανάπτυξη της προσωπικότητας. Γι' αυτό τονίζονται η αυτοσυγκράτηση, η άσκηση, ο περιορισμός των αναγκών, η νηστεία κ.λπ. Το πρόσωπο «χρειάζεται να προφυλαχθεί από την ιδιοτέλειά του, την απειλή του ίδιου του «εγώ» του».⁴⁷ Κατ' ουσίαν, δηλαδή, τα δικαιώματά μας κινδυνεύουν από την δική μας αυθαιρεσία πρωτίστως και δευτερευόντως από τους άλλους. «Η ελεύθερη αποδοχή του σταυρού και όχι η σταυροφορία είναι η δύναμη και η μέθοδος για την ανάπτυξη της παγκόσμιας ισότητας και αδελφοσύνης».⁴⁸

Το πρότυπο του ανθρώπου δεν πρέπει να είναι ο καλοβολεμένος αστός, αλλά ο άγιος και ο μάρτυρας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι πρέπει να αγνοούμε την σωματικότητά μας. Σαφώς και μια τέτοια

ζωή δεν είναι δυνατόν να την επιβάλει κανείς σε κανέναν. Είναι έκφραση προσωπική ελευθερίας, αφού «αυτό που κάνει τον άνθρωπο να «ομοιάζει» με τον Θεό είναι η αγάπη εν ελευθερία».⁴⁹ Αυτήν την εσωτερική ελευθερία δεν μπορεί να την αφαιρέσει κανένας εξωτερικός καταναγκασμός.

Σύμφωνα με τον Κ. Δεληκωσταντή η δυτική παράδοση της ελευθερίας, στην οποία εντάσσονται και τα δικαιώματα του ανθρώπου, απειλείται από την έκπτωση στην ατομοκρατία και τον υποκειμενισμό. «Η υπερτροφία του ατόμου φαίνεται ότι ιδίως σήμερα καθορίζει τη μοίρα του δυτικού κόσμου. Ο ατομικιστικός homo solus αποτελεί την αφετηρία για τη διατύπωση της αυτοσυνειδησίας του δυτικού ανθρώπου, και η αυτονομία του εμφανίζεται συχνά ως ασύδοτη αυτοπραγμάτωση. Τα δικαιώματα του ανθρώπου μετατρέπονται εύκολα σε υποκειμενικά αιτήματα για τη θωράκιση της «ιδιωτικής σφαίρας» του ατόμου. Έτσι ο μοντέρνος άνθρωπος παραδίδεται χωρίς αντίσταση ή ακόμη και με προφανή ικανοποίηση στη λογική των ατομικών διεκδικήσεων, αυτοφυλακίζεται στην ειρική των δικαιωμάτων του, γίνεται μια μονάδα χωρίς παράθυρο στον συνάνθρωπο. Δεν είναι τυχαίο ότι στη δυτική σκέψη λείπει η σωστή πρόσβαση στην έννοια του προσώπου, το οποίο ταυτίζεται με το άτομο και μετατρέπεται από κατηγορία σχέσης σε κατηγορία σχάσης. Ο υποκειμενισμός όμως δεν είναι χαρακτηριστικό μόνον του εκκοσμικευμένου ήθους αλλά και της θρησκευτικότητας του».⁵⁰

Ο Μητροπολίτης Περγάμου Ιωάννης Ζηζιούλας θεωρεί ότι η θεολογία του προσώπου μπορεί να απεγκλωβίσει τα δικαιώματα του ανθρώπου από το αδιέξοδο της ατομικιστικής τους εκπτώσεως. Ο άνθρωπος δύναται να απεμπλακεί από αυτό το αδιέξοδο του αυτοκαθορισμού και να στραφεί προς

⁴³ Α. Μανιτάκης (2007), 209

⁴⁴ Καλλίνικος, Μητροπολίτης Πειραιώς (2005): «Οι άνθρωποι όλοι είναι ίσοι. Είναι εικόνες του Θεού. Είναι πρόσωπα ανεπανάληπτα, με τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες υποχρεώσεις.»

⁴⁵ Α. Γιαννουλάτος (2000), 97

⁴⁶ Στο ίδιο, 97

⁴⁷ Στο ίδιο, 98

⁴⁸ Στο ίδιο, 99

⁴⁹ Στο ίδιο

⁵⁰ Κ. Δεληκωσταντής (1995), 74

μία κοινωνία, όπου όλα θα καθορίζονται στο πλαίσιο μιας σχέσεως μεταξύ τους.⁵¹

Το πρόσωπο αντιλαμβάνεται την ελευθερία του ως ικανότητα να έρχεται σε κοινωνία με τον άλλον υπερβαίνοντας τον εαυτό του, ενώ το άτομο⁵² ως ικανότητα να θέτει όρια γύρω από τον εαυτό του.⁵³ Αυτό έχει ως αποτέλεσμα το μεν άτομο να αναζητά την αυτοβεβαίωση, το δε πρόσωπο να βεβαιώνει την ύπαρξη και την ετερότητά του μέσω ενός άλλου. «Χωρίς το Συ, το οποίο βεβαιώνει την ύπαρξη του Εγώ, το Εγώ δεν έχει νόημα, αφανίζεται, παύει να υπάρχει. Έτσι, ενώ το άτομο απειλείται με αφανισμό, όταν ενώνεται με άλλα άτομα... το πρόσωπο κινδυνεύει να αφανισθεί» μόνον όταν «παύσει να ενώνεται με άλλα πρόσωπα», τα οποία «καταφασκούν την υπόστασή του ως «άλλου», ως υποστάσεως».⁵⁴

Το πρόσωπο πηγάζει μέσα από τη σχέση του με τον άλλον, ενώ η ελευθερία του είναι ταυτόσημη με την αγάπη. «Όσο πιο πολύ αγαπά κανείς, τόσο πιο ελεύθερος είναι».⁵⁵ Η ελευθερία νοείται πρωτίτως ως «αποδέσμευση από τα όρια του «εγώ», όχι ως συνειδητοποίηση των ορίων και της αυτονομίας του».⁵⁶ Ο άνθρωπος κινείται, ως πρόσωπο, εκστατικά, έξω από το «εγώ» του, για να ενωθεί με το «εσύ» και το «εμείς». Από αυτή την «αγαπητική σχέση», όπως την ονομάζει ο Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής, ξεπηδάει η ετερότητα και η απόλυτη ταυτότητα του προσώπου. «Κάθε ενδοστρέφεια, κάθε «αναχώρησις εις εαυτόν», απειλεί αντί να τροφοδοτεί το πρόσωπο, την ετερότητα και την ελευθερία του».⁵⁷

Η συνεισφορά, λοιπόν, της Ορθοδοξίας στα δικαιώματα του ανθρώπου μπορεί και οφείλει να είναι η έννοια του προσώπου, όπως αυτή κατανοήθηκε στην ορθόδοξη παράδοση και διδασκαλία.⁵⁸

Όταν το δικαίωμα του ανθρώπου καταντά ατομικό δικαίωμα, τότε κινδυνεύει να χάσει την αρχική του κατεύθυνση. Τα δικαιώματα του ανθρώπου αναφέρονται στον Άνθρωπο, στον κάθε άνθρωπο. Όταν, όμως, εκπίπτουν σε απλές ατομικές απαιτήσεις, τότε γίνονται αυτομάτως προνόμιο μόνον μιας ομάδος και όχι του συνόλου της ανθρωπότητας, αφού μόνον όσοι έχουν πρόσβαση σε θεσμούς και εκτελεστικά όργανα θα μπορούν να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις «κερδίζοντας» τα δικαιώματά τους. Έτσι, αναγκαστικά, δημιουργούνται άνθρωποι «δύο ταχυτήτων»: αυτοί που μπορούν να απολαύσουν και να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους και αυτοί που, εκ των πραγμάτων, δεν μπορούν.

Όπως γίνεται αντιληπτό, ο κίνδυνος αυτός δεν είναι θεωρητικός. Αυτό που προτείνει ο Μητροπολίτης Περγάμου, βεβαίως, δεν είναι καθόλου εύκολο. Μπορεί όλοι να συμφωνήσουμε θεωρητικώς υπέρ της εννοίας του προσώπου έναντι αυτής του ατόμου, μα, για να συνειδητοποιήσουμε την ποιοτική διαφορά των δύο εννοιών οφείλουμε να αναπροσαρμόσουμε την όλη ζωή μας προς αυτήν την κατεύθυνση. Η ορθόδοξη θεολογία του προσώπου μπορεί να δώσει στην κοινωνία μας νέα πνοή και να την απεγκλωβίσει από τον άκρατο ατομισμό. Για να γίνει αυτό εμπράκτως, όμως, θα πρέπει να προβληθεί το πρόσωπο, που πραγματώνεται και ολοκληρώνεται μέσα από τις σχέσεις του, και εντός και εκτός ορθοδοξίας, αφού είναι, δυστυχώς, κοινός τόπος η κυριαρχία της ατομικής ευτυχίας και επιτυχίας ως κεντρικός σκοπός του βίου. Οι Ορθόδοξες Εκκλησίες ανά την υφήλιο, με το παράδειγμά τους,⁵⁹ μπορούν και οφείλουν να προβάλουν αυτήν την εναλλακτική προσέγγιση του βίου, του πολιτισμού του προσώπου,⁶⁰ να δείξουν ένα δρόμο διαφορετικό στον σύγχρονο άνθρωπο, ώστε να απεμπλα-

⁵¹ Ι. Ζηζιούλας (1997), 593

⁵² Κ. Ware (2005), 26: «Το άτομο, στη διακριτή του ταυτότητα, κινδυνεύει να απορροφηθεί σε οικοδομικά τετράγωνα πολυκατοικιών, σε απέραντους συνοικισμούς, σε πολύπλοκες διεθνείς εταιρείες. [...] Σε μια τέτοια κατάσταση, είναι αναγκαίο να επαναβεβαιώσουμε τη μοναδικότητα και την τεράστια αξία της κάθε συγκεκριμένης ύπαρξης.»

⁵³ Αριστοτέλους, *Μετά τα Φυσικά*, 982b: «ἐλεύθερος ὁ αὐτοῦ ἔνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὄν»

⁵⁴ Ι. Ζηζιούλας (1997), 592

⁵⁵ Ι. Ζηζιούλας (1985), 572

⁵⁶ Στο ίδιο

⁵⁷ Στο ίδιο

⁵⁸ P. Foukas (2009)

⁵⁹ Την Θεία Ευχαριστία, εντός της οποίας πραγματώνεται η κοινότητα των προσώπων.

⁶⁰ Κ. Δεληκωσταντής (2009), 51-56: «Προσωποκεντρικός πολιτισμός είναι να βρίσκουμε στο μικρό το μέγα, όλη

την ομορφιά σε ένα λουλούδι, όλη τη θεολογία στο φως του καντηλιού, το μεγαλείο της Αγία-Σοφίας στο ταπεινό εκκλησάκι... Πολιτισμός του προσώπου είναι η παιδεία ή η αγωγή αξιών μέσα από σωστές προσωπικές σχέσεις. Το «σχολείο του προσώπου», το «κρυφό σχολειό» της αντίστασης στους ποικιλώνυμους κατακτητές, το ήθος του δασκάλου και η ασκητική της μαθητείας... αποτελούν ύψιστες κατακτήσεις του προσωποκεντρικού πολιτισμού που μας συγκλονίζουν μέσα στην απέραντη κοινωνία της πληροφορίας, μέσα στη σύγχρονη απρόσωπη μάζα των «καταναλωτών της ελευθερίας»... Η παιδεία ως κοινωνία προσώπων, ως παιδεία ελευθερίας, ως αγωγή αξιών, ως ένας χώρος όπου οι λύσεις φέρουν πάντοτε τη σφραγίδα του προσώπου, είναι βαθιά σχεσιακή και διαβρώνεται από την εισβολή ατομοκεντρικών αρχών. Το ίδιο ισχύει και για τη χριστιανική ζωή, η οποία, ως ζωή «ἐν Ἐκκλησίᾳ», είναι αρχέγονα κοινοτική και προσωποκεντρική... Η Ορθόδοξη Εκκλησία και η θεολογία καλούνται να δώσουν και

κεί από τα αδιέξοδα, στα οποία οι ατομικιστικές θεωρήσεις τον οδηγούν. Τα αδιέξοδα, δηλαδή, των δικαιωμάτων του ανθρώπου καθιστούν, κατά τον Μητροπολίτη Περγάμου Ιωάννη, αναγκαία την αντικατάσταση της εννοίας των δικαιωμάτων του «ατόμου» από εκείνην του «δικαίου του προσώπου»,⁶¹ αφού έτσι θα προστατεύεται αποτελεσματικότερα «η πολλαπλότητα και η μοναδικότητα κάθε επιμέρους όντος».⁶² Αυτό δεν σημαίνει, βεβαίως, την σύνθλιψη του ατόμου, αφού η κοινότητα έχει ως προϋπόθεση το άτομο / πρόσωπο. Ας μην λησμονούμε, άλλως τε, ότι η κατάφαση της ατομικότητας⁶³ είναι βασικό αίτημα του персонаλισμού.

Κατά τον Κ. Δεληκωσταντή, «ο εκκλησιαστικός πολιτισμός του προσώπου είναι η ελευθερία της Σεραϊνώς, της Αντιμηδείας του Παπαδιαμάντη, στο αφήγημα *Ο γάμος του Καραχαμέτη*, η γενναιότητα της αστεφάνωτης Χριστίνας, της δασκάλας στο Χωρίς στεφάνι του ίδιου, είναι η απλότητα του Νήφωνα του Κελλιώτη του Χρήστου Γιανναρά. Είναι η ευλογημένη έκπληξη της Βασιλικής, της εκπληκτικής Ίμβριας μητέρας, η οποία, όταν τα παιδιά της διεκδικούσαν το καθένα ένα δικό του πιάτο στο τραπέζι, αναφώνησε: «Θα μας χαλάσει ο Θεός! Διχογνωμήσαν οι άνθρωποι! Κάθε παιδί θέλει να έχει δικό του πιάτο». Η εν Χριστώ ελευθερία δεν είναι θυσία μόνον του έχειν, αλλά «προπαντός τού είναι μας», όχι μόνον υπέρβαση του «θησαυρίζειν ἐν ἑαυτῷ» του άφρονος πλουσίου (Λουκ. 12, 13-21), αλλά και της αυτοσωτηρικής κενοδοξίας και υποκρισίας του φαρισαίου (Λουκ. 18, 9-14)». Και συνεχίζει: «...η ελευθερία δεν είναι κλείσιμο στον εαυτό μας, αλλά έξοδος από τον εαυτό μας, δόσιμο και σχέση, δέσμευση και αλληλεγγύη».⁶⁴

Όλα τα ανωτέρω δεν λέχθηκαν για να θίξουν την αξία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά για να δείξουν την ορθόδοξη οπτική περί ανθρώπου, η οποία «υπερβαίνει σε δύναμη και πνοή τον ορίζοντά»⁶⁵ τους. Τα δικαιώματα του ανθρώπου αντιμετωπίζονται πάντοτε σε συνάρτηση των «δικαιωμάτων» του Θεού της αγάπης, ο οποίος έχει καθορίσει για τον άνθρωπο υποχρεώσεις και αρχές

που συνιστούν το πιο γόνιμο έδαφος για να καρποφορήσουν τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Επίσης, ο αυτοπεριορισμός και η άσκηση στην ορθόδοξη διδασκαλία δηλώνουν την οργανική ένταξη του ανθρώπου σε ένα ευρύτερο σύνολο. Ο άνθρωπος οφείλει να λαμβάνει υπ' όψιν του, πέραν των συνανθρώπων του, τη φύση γύρω του και να μην την καταστρέφει σκεπτόμενος τις επερχόμενες γενιές ανθρώπων, οι οποίες βεβαίως, αν και αγέννητες, έχουν και αυτές δικαιώματα.

Η Ορθοδοξία αποδέχεται τον κάθε άνθρωπο, σεβόμενη την ελευθερία του. Αυτή η ανοιχτόςυνη μπορεί να καταστεί βάση συζήτησης, ανάλυσης και διεύρυνσης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ώστε να προωθηθεί η πολυπόθητη παγκόσμια αποδοχή τους ουσιαστικώς και να μπορέσουν αυτά να γίνουν κτήμα όλων των ανθρώπων ανά την υφήλιο.

Ο εμπλουτισμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου με την ορθόδοξη διδασκαλία της αγάπης και του προσώπου μπορεί να λειτουργήσει ως ορθόδοξο πνευματικό υπόβαθρο για τη βαθύτερη κατανόησή τους. Το δίκαιο, στη στεία νομική του μορφή, δεν αρκεί. Χρειάζεται ως διάσταση του βάθους το «επεικές» της αγάπης: «Ταυτόν ἄρα δίκαιον καί ἐπιεικές καί ἄμφοιν σπουδαιῶν ὄντων, κρείσσον τό ἐπιεικές»,⁶⁶ κατά τον Αριστοτέλη.

Μέσα από το διάλογο η Ορθοδοξία μπορεί να προβάλλει την κοινωνικότητα, όχι ως αντίθετη τάση

στη σημερινή συγκυρία αυτή την καλή μαρτυρία της εν Χριστώ ελευθερίας, ενώπιον του Θεού και ενώπιον των ανθρώπων. Η μαρτυρία της ελευθερίας ως αγάπης και της αγάπης ως ελευθερίας δεν υποκαθιστά, βέβαια, τον ανθρωπισμό και τον πολιτισμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά μάλλον ριζοσπαστικοποιεί τον αγώνα για ανθρωπινή αξιοπρέπεια, κοινωνική δικαιοσύνη και ειρήνη. Σε αυτό το πλαίσιο ανοίγονται στους χριστιανούς, και κάτω από τους όρους της μετανεωτερικότητας, υπέροχες δυνα-

τότητες κατ' αλήθειαν ζωής και ελευθερίας, βίωσης του μετοχικού πολιτισμού του προσώπου, πάντοτε, βέβαια, σε μια δημιουργική ένταση με τον ανθρωπισμό.»

⁶¹ Ι. Ζηζιούλας (1997), 599

⁶² Ι. Ζηζιούλας (2001), 67

⁶³ Του κάθε άλλου, δηλαδή.

⁶⁴ Κ. Δεληκωσταντής (2013α), 16

⁶⁵ Α. Γιαννουλάτος (2000), 100

⁶⁶ Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια*, Ε, 1137b, 10

απέναντι στα δīθεν εξ αρχής και ουσιαστικώς ατομοκεντρικά δικαιώματα του ανθρώπου, αλλά ως συμπλήρωσή τους, τονίζοντας την ανάγκη του ατόμου να κοινωνεί με άλλα άτομα, ισάξια με αυτό. «Όλα τα όντα είναι σχετικά, δηλαδή στηρίζονται σε κάποια σχέση με άλλα όντα. Ο κόσμος είναι μια σχέση».⁶⁷

Η Ορθοδοξία δίδει έμφαση στην κοινωνική διάσταση της ελευθερίας. «Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτό το ουσιαστικό στοιχείο της ελευθερίας βιώθηκε και διασώθηκε στην ορθόδοξη Ανατολή καθαρότερα από όσο στη Δύση, η οποία εξέθρεψε τον υποκειμενισμό».⁶⁸ Η Ορθοδοξία είχε και έχει ξεκάθαρη θέση για την κοινωνική φύση του Χριστιανισμού και μπορεί να προσφέρει ουσιαστικότερα στην υπόθεση των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσω της περί προσώπου διδασκαλίας της. Ο διάλογος μάς δίδει μια μοναδική ευκαιρία να διατυπωθούν και να προβληθούν πιο καθαρά οι ορθόδοξες θέσεις και με έμφαση στο ανθρωπολογικό και ανθρωπιστικό τους περιεχόμενο.

Ο τονισμός εκ μέρους της Ορθοδοξίας των κοινωνικών δικαιωμάτων δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως παραθεώρηση των ατομικών. «Τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι αδιαίρετα».⁶⁹

Γι' αυτό η ορθόδοξη θεολογία όχι μόνον δεν πρέπει να αντιτίθεται στο επίτευγμα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά οφείλει να τα «θεωρεί βασικές προϋποθέσεις για την παραπέρα ανάπτυξη της νεοορθόδοξης πνευματικότητας».⁷⁰ Δεν συνεισφέρει, δηλαδή, μόνον η Ορθοδοξία στην υπόθεση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά και «τα δικαιώματα του ανθρώπου εμπλουτίζουν την Ορθοδοξία».⁷¹

Μέσα στον διάλογο με τα δικαιώματα του ανθρώπου αποκαλύπτεται το οικουμενικό της μήνυμα, αφού «ο οικουμενικός χαρακτήρας της Ορθοδοξίας είναι βεβαιωμένος τόσο από τη θεολογία της, όσο και από την ιστορία της. Ποτέ δεν θέλησε να επιβάλει ένα συγκεκριμένο πολιτισμό ή κάποιο μονολιθικό «σύστημα» ζωής στους λαούς που την αποδέχτηκαν και πάντοτε πίστευε στην ειρήνη και συμφιλίωση των λαών».⁷² Βεβαίως, η Ορθοδοξία

δεν είναι άμοιρη ευθυνών για την κατηγορία του «ορθοδοξισμού» που της αποδίδεται· είναι πραγματικά λυπηρό να παρουσιάζεται η Ορθοδοξία «ως η κατεξοχήν παράδοση που ευνοεί και συντηρεί τον εθνικισμό ή και τον σωβινιστικό φανατισμό», ενώ παραδοσιακά «επέμεινε στην καθολικότητα της κάθε τοπικής εκκλησιαστικής κοινότητας ανεξάρτητα από φυλή και γλώσσα».⁷³ Η αποδοχή των δικαιωμάτων του ανθρώπου έχει και «αναπόδραστες κανονιστικές συνέπειες»,⁷⁴ τις οποίες οφείλουμε να αποδεχθούμε και εμείς οι Ορθόδοξοι.

Η ορθόδοξη θεολογία, μέσα σε αυτό τον διάλογο, θα συνεχίσει να προβάλλει την ελευθερία ως το κομβικό της θέμα και στα χρόνια που έρχονται.⁷⁵ Συμβάλλοντας στη συνειδητοποίηση της σημασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, που είναι η σύγχρονη έκφραση των αγώνων του Ανθρώπου για ελευθερία, δικαιοσύνη και ειρήνη, η Ορθοδοξία οφείλει να αξιοποιεί τις δικές της ανθρωπιστικές παραδοχές, τον δυναμισμό του ευαγγελίου της αγάπης.

Η κοσμική, βεβαίως, ελευθερία που ευαγγελίζονται τα δικαιώματα του ανθρώπου οριοθετείται με βάση την εμπειρία της εν Χριστώ ελευθερίας. «Η «εσωτερική» ελευθερία διακρίνεται από την εξωτερική και αληθινά ελεύθερος ονομάζεται αυτός που αγαπά».⁷⁶ Γι' αυτό και η ανώτατη μορφή ελευθερίας είναι για την ορθόδοξη διδασκαλία το να μπορεί ο άνθρωπος να «θυσιάζει ελεύθερα ακόμη και τα 'δικαιώματά' του για χάρη της αγάπης».⁷⁷ Βεβαίως, αυτό είναι κάτι που «δεν επιβάλλεται αλλά αποφασίζεται ελεύθερα. Η αγάπη παραμένει μια δυναμική απόφαση που ακτινοβολεί πέρα από τα στενά πλαίσια νομικών κατασκευών, που χαρίζει ελευθερία όχι μόνο έναντι του φαρισαϊκού νόμου αλλά και έναντι οποιουδήποτε ανθρώπινου νόμου. 'Πλήρωμα οὖν ἡ ἀγάπη' (Ρωμ. 13, 10)».⁷⁸ Η «ορθόδοξη ελευθερία» είναι δωρεά της θείας χάριτος και δεν επιμένει στη διεκδίκηση δικαιωμάτων. Αντ' αυτού «θεωρεί τον εαυτό της ενταγμένο μέσα σε πλέγμα αγάπης, η οποία πραγματώνεται ως συνεχής αυθυπέρβαση και κίνηση προς τον

⁶⁷ Ι. Ζηζιούλας (1991), 227

⁶⁸ Κ. Δεληκωσταντής (2007), 196

⁶⁹ Στο ίδιο

⁷⁰ Ν. Μουζέλης (1995)

⁷¹ Κ. Δεληκωσταντής (2007), 197

⁷² Ι. Ζηζιούλας (1993)

⁷³ Χ. Γιανναράς (1998), 158

⁷⁴ Κ. Δεληκωσταντής (2007), 198

⁷⁵ Βαρθολομαίος, Οικουμενικός Πατριάρχης (2008), 143: «The individual exists not separated or isolated from the rest of creation and fellow human beings but in

constant relationship, which informs our understanding of human existence as being derived from a divine Creator and as being rooted in the created order... Society, too, is transformed as we strive to respect the image of God –the very source of freedom and the inalienable right to justice– in every human being. Freedom, moreover, is the key to the transformation of the natural environment, whose silent voice must be articulated by the children of freedom.»

⁷⁶ Α. Μανιτάκης (2007), 205

⁷⁷ Α. Γιαννουλάτος (2000), 96

⁷⁸ Στο ίδιο

πλησίον». ⁷⁹ Ας μην λησμονούμε ότι το θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα που μπορεί να εξαχθεί από το πνεύμα της ορθόδοξης πνευματικότητας είναι το δικαίωμα «να αγαπάς τον Θεό στον πλησίον, να αγαπάς τον πλησίον για χάρη του Θεού». ⁸⁰

Δίχως καμμία αμφιβολία τα δικαιώματα του ανθρώπου θα είναι και στο μέλλον ένα από τα φλέγοντα θέματα της ανθρωπότητας. Η ένταση που δημιουργείται στον ορθόδοξο χώρο από τις διάφορες αντιθετικές τάσεις που αφορούν τα δικαιώματα του ανθρώπου μπορεί να ξεπεραστεί, για το καλό και των δύο πλευρών, μέσα από τον δημιουρ-

γικό διάλογο. Γιατί, όσον αφορά την κατανόηση και πραγμάτωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, «μια πιστή διαφωτισμένη κοινωνία είναι καλύτερη από μια αποκλειστικά πιστή», αλλά και αντιστρόφως, «μια διαφωτισμένη και πιστή κοινωνία είναι καλύτερη από μια αποκλειστικά διαφωτισμένη». ⁸¹ Καθίσταται, λοιπόν, σαφές ότι «Εκκλησία και θεολογία δεν μπορούν να αγνοήσουν τη μεγάλη σημασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου», αφού «δεν μπορούμε να φαντασθούμε το μέλλον μας» χωρίς αυτές «τις καθοριστικές ανθρωπιστικές κατακτήσεις». ⁸²

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αννάν, Κ. (1999): «Τα δικαιώματα του ανθρώπου, ιστός της ύπαρξής μας», *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, τόμος 1, Αθήνα
- Βάντους, Μ. (2005): «Η αξιοπρέπεια του ανθρώπου, Έννοια, περιεχόμενο και αξιολόγηση από άποψη χριστιανικής ηθικής», *Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής*, τόμος 10^{ος}, Θεσσαλονίκη
- Βλάχος, Γ.Κ. (1979): *Κοινωνιολογία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Αθήνα: Παπαζήσης
- Γιανναράς, Χ. (1998): *Η απανθρωπία του δικαιώματος*, Αθήνα: Δόμος
- Γιαννουλάτος, Α. (2000) *Παγκοσμότητα και Ορθοδοξία*, Νέα Σμύρνη: Ακρίτας
- Δερμεντζόγλου, Β. (2008): «Ποια ήταν η στάση της Εκκλησίας απέναντι στην ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση; (πρόκληση ή προοπτική)», *Γρηγόριος ο Παλαμάς*, τεύχος 824, Θεσσαλονίκη
- Δεληκωσταντής, Κ. (1993): «Δικαιώματα του Ανθρώπου και Χριστιανική Ανθρωπολογία, Αποκλίσεις και Συγκλίσεις», *Η καθ' ημάς Ανατολή*, Αθήνα
- _____ (1995): *Τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Δυτικό ιδεολόγημα ή οικουμενικό ήθος;*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης
- _____ (2002): «Τα δικαιώματα του ανθρώπου: μόνιμη πρόκληση για τις Θρησκείες», *Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, Αθήνα
- _____ (2002α): «Τα Δικαιώματα του Ανθρώπου μεταξύ Διαφωτισμού και Χριστιανισμού», *Επιστημονική Παρουσία Εστίας Θεολόγων Χάλκης*, τόμος Ε', Αθήνα
- _____ (2007β): «Ορθοδοξία και Δικαιώματα του Ανθρώπου, Προτάσεις για την υπέρβαση της άγονης αντιπαράθεσης «Ορθοδοξισμού» και «Φονταμενταλισμού της Νεωτερικότητας»», *Ορθοδοξία και Νεωτερικότητα*, Αθήνα: Ίνδικτος
- _____ (2009): *Η παιδεία ως πολιτισμός του προσώπου*, Αθήνα: Έννοια
- _____ (2013α): «Η ελευθερία ως αυθυπέμβαση», *Εφημέριος*, τεύχος 9
- _____ (2013β): *Ο πολιτισμός της αλληλεγγύης*, Αθήνα: Έννοια
- Ζηζιούλας, Ι. (1985): «Ευρωπαϊκό Πνεύμα και ελληνική Ορθοδοξία», *Ευθύνη, Φυλλάδιο Νεοελληνικού Προβληματισμού*, τεύχος 167, Αθήνα
- _____ (1991): «Η Ορθοδοξία και ο σύγχρονος κόσμος», ανάπτυξη εκ του Α' τόμου του έργου «*Οικοδομή και Μαρτυρία*» - Έκφρασις αγάπης και τιμής εις τον Σεβ. Μητροπολίτην Σερβίων και Κοζάνης Διονύσιον, Κοζάνη
- _____ (1993): «Η Ορθοδοξία και ο σύγχρονος κόσμος», *Η Καθημερινή*, 05-09-1993
- _____ (1997): «Το Δίκαιον του Προσώπου», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, τ. 72, τεύχος Β'
- _____ (2001): «Το πρόσωπο και οι γενετικές παρεμβά-

- σεις», *Ίνδικτος*, τεύχος 14
- Καλλίνικος, Μητροπολίτης Πειραιώς (2005): «Ανθρώπινα δικαιώματα και υποχρεώσεις», *Το Βήμα*, 04-12-2005
- Καστοριάδης, Κ. (2008): *Η ελληνική ιδιαιτερότητα*. Η Πόλις και οι νόμοι, τόμος Β', Αθήνα: Κριτική
- Κουκουνάρας-Διάγκης, Μ. (2010): «Στο σπίτι να έχεις μόνο χριστιανικά βιβλία», *διαβάζω*, τεύχος 505, Αθήνα
- Κουτσουράδη, Ι. (1982): «Ηθική πολιτική: Δυνατότητα ή οξύμωρο σχήμα;», *Φιλοσοφία και Πολιτική*, Αθήνα: Καρδαμίτσας
- Μανιτάκης, Α. (1999): «Τα «δίκαια του ανθρώπου». Η νεοελληνική αντίληψη περί δικαιωμάτων και η διαπίστωση της «ανυπαρξίας τους» από τον Π. Κονδύλη», *Ο Πολίτης*, τεύχος 2
- _____ (2007): «Ορθοδοξία και Δικαιώματα του Ανθρώπου», *Ορθοδοξία και Νεωτερικότητα*, Αθήνα: Ίνδικτος
- Μαριόρας, Μ. (2013): «Οι θρησκευτικές ελευθερίες στο Ισλάμ», *Σύναξη*, τεύχος 128
- Μουζέλης, Ν. (1995): «Διαφωτισμός και Νεορθοδοξία. Η αναζήτηση εθνικής ταυτότητας», *Το Βήμα*, 28-05-1995
- Μπέγζος, Μ. (2010): «Πέντε σημεία για τη σημερινή ορθόδοξη θεολογία», *διαβάζω*, τεύχος 505, Αθήνα
- Παζίνος, Δ. (2007), «Ανθρώπινα δικαιώματα υπό αμφισβήτηση και συρρίκνωση», *Η Καθημερινή*, 29-01-2007
- Ware, K. (2005), *Η Ορθόδοξη Θεολογία στον 21ο αιώνα*, Αθήνα: Ίνδικτος
- Bartholomew, His All Holiness Ecumenical Patriarch (1996): «Interview», *Etudes Helléniques/Hellenic Studies*, 1
- _____ (2008): *Encountering the Mystery, understanding orthodox theology today*, New York: Doubleday
- Benz, E. (1949): «Menschenwürde und Menschenrecht in der Geistesgeschichte der Ostkirche», *Die Ostkirche und die russische Christenheit*, Tübingen
- Bloch, E. (1976): *Experimentum Mundi*, Frankfurt am Main: Suhrkamp
- Clément, O. (2007): «Droits de l'Homme: l'approche d'un Chrétien orthodoxe», *Christianisme et Droits de l'Homme*, Paris: Des Idées & des Hommes
- Foukas, P. (2009): *Les droits de l'homme et l'Orthodoxie*, Genève-Chambésy
- Fukuyama, F. (2002): «Human Rights», *Consequences of the biotechnology revolution*, London: Profile Books
- Huntington, S. P. (1993): «The Clash of Civilizations?», *Foreign Affairs* 72
- Kern, W. (1979): «Menschenrechte und christlicher Glaube», *Stimmen der Zeit* 104
- Popper K./Lorenz K. (1990): *Die Zukunft ist offen. Das Altenberger Gespräch. Mit den Texten des Wiener Popper-Symposiums*, München/Zürich

⁷⁹ Κ. Δεληκωσταντής (1995), 79

⁸⁰ E. Benz (1949), 89

⁸¹ W. Kern (1979), 166

⁸² Κ. Δεληκωσταντής (2002α), 456

ΚΥΠΡΟΣ:

ΚΟΙΤΙΔΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΛΦΑΒΗΤΟΥ

ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ ΤΩΝ ΑΠΑΡΧΩΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Ο μύθος περί κυπρομινωικής γραφής - Ετεοκυπρίων και περί
προελεύσεως του ελληνικού αλφαβήτου από το φοινικικό.

Ποια είναι η ελληνική συλλαβική γραφή

● Του Σάββα Παπαδόπουλου
Ερευνητή

ΜΕΡΟΣ Β'

Οι όροι **Κυπροσυλλαβική γραφή** ή **Κυπριακό Συλλαβάριο** δεν ανταποκρίνονται σε αυτό που αναφέρονται. Η ορθά τεκμηριωμένη ονομασία είναι “**Ελληνική συλλαβική γραφή**”

Στον ευρύτερο ελλαδικό χώρο, για ένα μικρό χρονικό διάστημα (1.450π.Χ.-1.200 π.Χ.), οι Μυκηναίοι δανείστηκαν έναν αριθμό συλλαβοσημάτων μίας μη ελληνικής γραφής, της γραμμικής Α, και τα προσαρμοσαν στην ελληνική γλώσσα προκειμένου να εξυπηρετηθούν οι λογιστικές ανάγκες

των μυκηναϊκών παλατιών.

Έτσι, η μία και μοναδική συλλαβική γραφή, η οποία σχεδιάστηκε από την αρχή για να καταγράφει την Ελληνική γλώσσα, είναι η κυπριακή συλλαβική. Η καλούμενη όμως Κυπριακή συλλαβική, δεν γράφει κάποια κυπριακή γλώσσα, αλλά γράφει μόνον την Ελληνική γλώσσα. Οπότε, η ονομασία, που “αυτογεννάται” μέσα από τη γλώσσα και την τεχνική που γράφει, είναι “**Ελληνική συλλαβική γραφή**”.

Πού έγκειται το μεγαλείο της Ελληνικής Συλλαβικής

Παρά το γεγονός, ότι στη συνέχεια γεννήθηκε και αναπτύχθηκε το αλφαβητικό σύστημα γραφής, εντούτοις δεν εκτόπισε τη συλλαβική για τον απλό λόγο, ότι αυτή δεν υστερούσε του αλφαβήτου. Έτσι, τα δύο συστήματα γραφής συνυπήρξαν το ένα δίπλα στο άλλο για μερικές εκατοντάδες χρόνια. Αυτό δεν είναι κάτι, που θα πρέπει να ξενίζει, αφού παρόμοιο φαινόμενο εντοπίζεται και σήμερα στην ελληνική γλώσσα.

Η Εκκλησία διαιωνίζει τον Ελληνισμό

Ενώ οι αρχαίες γλώσσες συναντιούνται σήμερα μόνο στα μουσεία και στις εγκυκλοπαίδειες, η Ορθόδοξη Εκκλησία κρατά ζωντανή και αναλλοίωτη τη μορφή της ελληνικής γλώσσας όπως αυτή ομιλείτο πριν από 2.500 χρόνια, την εποχή δηλαδή των μεγάλων ελλήνων φιλοσόφων. Παράλληλα με τη γλώσσα η Εκκλησία είναι και ο μοναδικός σήμερα “οργανισμός”, που διαιωνίζει και την ουσία

Ελληνική συλλαβική επιγραφή που έχει ως θέμα την εργοδότηση του γιατρού Ονάσιλου και των αδελφών του από τον βασιλιά και τους πολίτες του Ιδαλίου, για την περίθαλψη των τραυματιών μετά από μια επίθεση που το Ιδάλιον δέχτηκε από τους Πέρσες και τους Φοίνικες του Κιτίου¹

της διδασκαλίας των μεγάλων ελλήνων φιλοσόφων, που ορίζουν ως υπέρτατο αγαθό την απόκτηση της γνώσης και η οποία με τη σειρά της ενώνει τον άνθρωπο με τη θεϊκή μονάδα της καταγωγής του.

Σε μια υποθετική συντέλεια και αναγέννηση του κόσμου θα είναι αδύνατο να γίνει δεκτό από την επιστήμη της αρχαιολογίας, ότι ο ίδιος άνθρωπος, ο οποίος μιλούσε τη μορφή της ελληνικής γλώσσας της εποχής του, ταυτόχρονα χρησιμοποιούσε και τη μορφή της ελληνικής, όπως αυτή ομιλείτο 2.500 χρόνια πριν από αυτόν (!)

Εγκαταλείφθηκε ή επιβλήθηκε απαγόρευση της χρήσης της Ελληνικής συλλαβικής γραφής;

¹ “Οτε τὰ(ν) πτόλιμ'Εδάλιον κατέφοργον Μᾶδοι κὰς ΚετιῆΦες ἰ(ν) τῶι Φιλοκύπρων Φέτει τῶ'Ονασαγόραν, βασιλεὺς Στασίκυ-προς κὰς ἄ πτόλις'ΕδαλιῆΦες ἄνωγον'Ονασίλον τὸν'Ονασικύπρων τὸν ἱατῆραν κὰς τὸ(ν)σ κασιγνήτο(ν)σ ἰγᾶσθαι τὸ(ν)σ ἄ(ν) θρόπο(ν)σ τὸ(ν)σ ἰ(ν) τᾶι μάχαι ἰχμαμένο(ν)σ ἄνευ μισθῶν.Κὰς παι εὐφορτάσα(ν)τυ βασιλεὺς κὰς ἄ πτόλις'Ονασίλοι κὰς τοῖς κασιγνήτοις ἄ(ν)τι τῶ μισθῶν κὰ ἄ(ν)τι τᾶ ὑχίρων δοφέναι ἐξ τῶι Φοίκωι τῶι βασιλῆΦος κὰς ἐξ τᾶι πτόλιφι ἀργύρω ΤΑ Ι ΤΑ. ΈδουΦαν οἴ(ν)νυ ἄ(ν)τι τῶ ἀργύρων τῶδε τῶ ταλᾶ(ν)των βασιλεὺς κὰς ἄ πτόλις'Ονασίλοι κὰς τοῖς κασιγνήτοις ἀπὺ τᾶι γᾶ(?) τᾶι βασιλῆΦος τᾶ ἰ(ν) τ' οἰρῶνι τῶι Ἄλα(μ)πριγάται, τὸ(ν) χώρον τὸν ἰ(ν) τῶι ἔλει τὸ(ν) χραυζόμενον'Ο(ν)κα(ν)τος ἄλΦω κὰς τὰ τέρχνιγα τὰ ἐπιό(ν)τα πᾶ(ν)τα ἔχην πανώνιον ὕΦαις γα(?)ν ἄτελῆν.'Η κέ σις'Ονασίλον ἢ τὸ(ν)σ κασιγνήτο(ν)σ ἢ τὸ(ν)σ παῖδας τῶ(ν) παῖδων τῶν'Ονασικύπρων ἐξ τῶι χώρωι τῶιδε ἐξορύξη, ἰδέ παι, ὃ ἐξορύξη πείσει'Ονασίλοι κὰς τοῖς κασιγνήτοις ἢ τοῖς παισι τὸν ἄργυρον τό(ν)δε: ἀργύρω ΤΑ Ι ΤΑ. (vacat) Κὰς'Ονασίλοι οἴΦωι ἄνευ τῶ(ν) κασιγνήτων τῶν αἰλων ἐφορτάσα(ν) τυ βασιλεὺς κὰς ἄ πτόλις δοφέναι ἄ(ν)τι τᾶ(ς) ὑχίρων τῶ μισθῶν ἀργύρω ΠΕ ΙΙΙ ΠΕ, (vacat) ΙΙ ΔΙ'Ε.Έδωκ' οἴ(ν)νυ βασιλεὺς κὰς ἄ πτόλις'Ονασίλοι ἄ(ν)τι τῶ ἀργύρω τῶδε ἀπὺ τᾶι γᾶ(?) τᾶι βασιλῆΦος τᾶ ἰ(ν) Μαλανίγαι τᾶι πεδίγαι τὸ(ν) χώρον τὸν χραυζόμενον Ἀμενίγα ἄλΦω, κὰς τὰ τέρχνιγα τὰ ἐπιό(ν)τα πᾶ(ν)τα, τὸ(ν) ποέχομενον πὸς τὸ(ν) ῥόφο(ν) τὸ(ν) Δρύμιον κὰς πὸς τὰν ἱερηΦίγαν τᾶς Ἀθάνας, κὰς τὸ(ν) κᾶπρον τὸν ἰ(ν) Συ(μ)μίδος ἀρούρα, τὸ(ν) ΔιΦείθεις ὃ Ἀρμάνεις ἦχε ἄλΦω(ν), τὸ(ν) ποέχομενον πὸς Πασαγόραν τὸν'Ονασαγόραν, κὰς τὰ τέρχνιγα τὰ ἐπιό(ν)τα πᾶ(ν)τα ἔχην πανωνί(ν)σ ὕΦαις γα(?)ν, ἄτελίγα ἰό(ν)τα.'Η κέ σις'Ονασίλον ἢ τὸ(ν)σ παῖδας τὸ(ν)σ'Ονασίλων ἐξ τᾶι γᾶ(?) τᾶιδε ἰ ἐξ τῶι κάπρωι τῶιδε ἐξορύξη, ἰδέ ὃ ἐξορύξη πείσει'Ονασίλοι ἢ τοῖς παισι τὸν ἄργυρον τό(ν)δε: ἀργύρων ΠΕ ΙΙΙ ΠΕ, ΙΙ ΔΙ'Ε. Ἰδέ τὰ(ν) δάλτον τᾶ(ν)δε, τὰ Φέπιγα τᾶδε ἰναλαλισμένα(ν).βασιλεὺς κὰς ἄ πτόλις κατέθιγαν ἰ(ν) τὰ(ν) θιὸν τὰν Ἀθάναν τὰν περ'Εδάλιον, σὶν ὄρκοις μὴ λῦσαι τὰς φορτά(ν)σ τᾶ(ν)σδε ὕΦαις γα(?)ν.'Οπι (?) σίς κε τὰ(ν)σ φορτά(ν)σ τᾶ(ν)σδε λύση, ἄνοσίγα/ἄνόσιγα Φοι γένοιτυ. Τᾶ(ν)σ γε γᾶ(?)ν) s τᾶ(ν)σδε κὰς τὸ(ν)σ κάπο(ν)σ τό(ν)σδε οἱ'Ονασικύπρων παῖδες κὰς τῶ(ν) παιδων οἱ παῖδες ἐξο(ν)σι αἴΦει, ὃ ἰ(ν) τ' οἰρῶνι τῶι Έδαλιῆφι ἰω(ν)σι.

Είναι αξιοπερίεργο γιατί η συλλαβική γραφή εγκαταλείφθηκε γύρω στα τέλη του 3^{ου} π.Χ. αιώνα. Παράλληλα είναι και λυπηρό γιατί η Ελληνική γλώσσα απώλεσε αρκετά ιδιώματα, τα οποία η αλφαβητική γραφή αδυνατεί να αποδώσει. Μερικά ιδιώματα επέζησαν μέσω της προφορικής γλώσσας, ιδιαίτερα στην Πάφο, τόπο της καταγωγής μου, όπου ακόμη χρησιμοποιούνται εκφράσεις της αρχαίας Ελληνικής γραμματικής όπως και αρκετές αυτούσιες ομηρικές λέξεις.

Η επικρατούσα άποψη, ότι έγινε εγκατάλειψη της συλλαβικής γραφής λόγω της ανωτερότητας της αλφαβητικής, δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή και αυτό το στηρίζουμε στις εξής δύο πραγματικότητες:

1. Πρώτη πραγματικότητα είναι, ότι η εγκατάλειψη της συλλαβικής δεν επήλθε μέσα από μια πορεία σταδιακού μαρασμού, αλλά επισυνέβηκε μια ξαφνική ανακοπή της χρήσης της. Το συμπέρασμα αυτό μπορεί να εξαχθεί μεταξύ άλλων και από τα ευρήματα των ανασκαφών στο Καφίζιν², όπου η συλλαβική γραφή συνυπάρχει με την αλφαβητική και αρκετές επιγραφές είναι δίγραφες, δηλαδή γραμμένες και στις δύο γραφές. Το σημαντικό είναι ότι οι επιγραφές αυτές ανήκουν στο τέλος του 3^{ου} π.Χ. αιώνα, την περίοδο δηλαδή που η συλλαβική γραφή περνά σε αχρησία. Εντούτοις μόνο στο Καφίζιν ανευρέθηκαν 65 συνολικά επιγραφές στην συλλαβική γραφή. Έτσι, δεν μπορεί να γίνει αποδεκτό, ότι ένα μεστωμένο σύστημα γραφής, ζυμωμένο από τα βάθη των αιώνων, ξεχάστηκε ξαφνικά μέσα σε μια νύκτα.

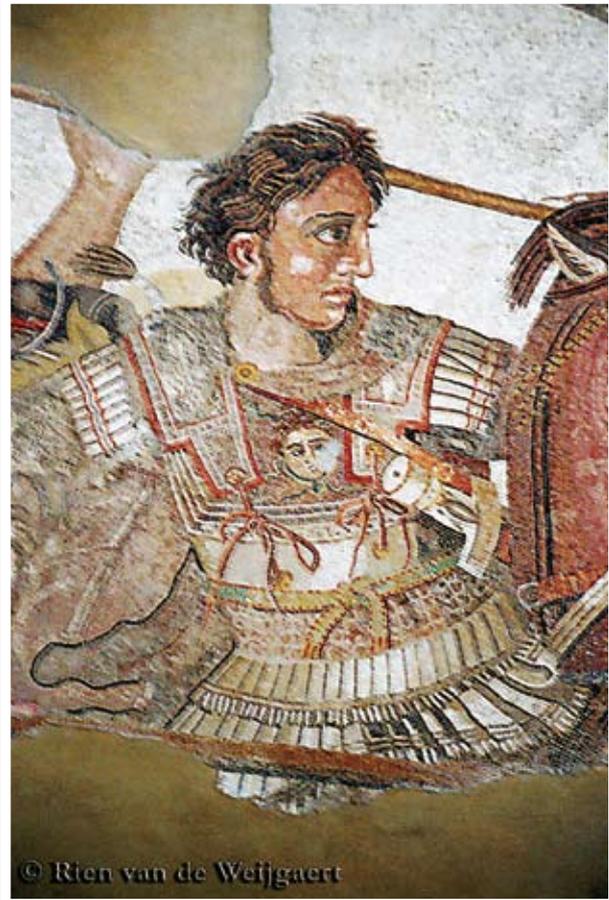
Ακόμη μια ηχηρή διάψευση στην επικρατούσα άποψη δίνει το παράδειγμα της Εκκλησίας, η οποία δεν επηρεάζεται από τις αλλαγές στη μορφή της γλώσσας και της γραφής, αλλά διατηρεί ανόθευτη την Ελληνική, όπως αυτή χρησιμοποιείτο πριν από 2.500 χρόνια. Εάν δε ζούσαμε αυτήν την πραγματικότητα, δε θα μπορούσαμε να την πιστέψουμε.

2. Η δεύτερη πραγματικότητα αφορά την ποιότητα, τη φιλοσοφία και δομή της ελληνικής συλλαβικής γραφής, η οποία, εις πείσμα του χρόνου, παραμένει ζωντανή ακόμη και μετά από 2.200 χρόνια στην Ιαπωνική γραφή, όπου εφαρμόζεται

ακόμη και η ίδια λογική στους γραμματικούς κανόνες.

Και όμως θα μπορούσε να βρίσκεται σε χρήση μέχρι σήμερα

Σους πιο κάτω πίνακες μπορούμε να συγκρίνουμε, αλλά και να θαυμάσουμε, το βαθμό εξαιρετικής απλότητας και καθαρότητας μιας πανάρχαιας γραφής, η χρήση της οποίας απαγορεύτηκε πριν από 2200 χρόνια, συγκρινόμενη με τις δύο μορφές γραφής της σημερινής Ιαπωνικής γραφής.

Μέγας Αλέξανδρος

Τα ιστορικά δρώμενα όταν πέρασε σε αχρησία η συλλαβική γραφή

Έτσι η απάντηση του προηγούμενου ερωτήματος πρέπει να αναζητηθεί μέσα από τα ιστορικά

² Το Καφίζιν ή μικρός Άρωνας, είναι αρχαιολογικός χώρος κοντά στην περιοχή του λόφου Άρωνας στην Αγλαντζιά. Στο χώρο αυτό υπάρχει σπήλαιο λατρείας Νύμφης, εντός του οποίου βρέθηκαν σημαντικά αρχαιολογικά έργα τέχνης και επιγραφές σε κυπροσυλλαβική και αλφαβητική γραφή. Με βάση ημερομηνίες, που σημειώνονται σε ορισμένες επιγραφές, η χρήση του Νυμφαίου χρονολογείται στην Ελληνιστική Περίοδο και συγκεκριμένα μεταξύ των ετών 225 - 218 π.Χ., δηλαδή από το 23ο έτος βασιλείας του Πτολεμαίου του Ευεργέτη ως το 4ο έτος του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα. The Nymphaeum of Kafizin, Terence B. Mitford, Kadmos, 1981.

δρώμενα της εποχής, κατά την οποία η συλλαβική γραφή πέρασε σε αχρησία. Πρόκειται για μια παρατεταμένη περίοδο, όπου η Κύπρος δεινοπάθησε μέσα σε συνεχείς αιματηρές και αμφίρροπες συγκρούσεις για την κατοχή του νησιού.

Μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου (323 π.Χ.) η Κύπρος έγινε το μήλο της έριδος μεταξύ των διαδόχων του, κυρίως του Πτολεμαίου Α' του Λάγου ή Σωτήρος και του Αντιγόνου Α' του Μονόφθαλμου ή Κύκλωπος. Από τη διαμάχη αυτή προέκυψαν στρατιωτικές επιχειρήσεις των δύο για κατάληψη της Κύπρου. Αρχικά το νησί πέρασε στα χέρια του Πτολεμαίου, αλλά αργότερα έγινε κατάληψή του από το Δημήτριο τον Πολιορκητή (γιο του Αντιγόνου) κατόπιν μιας αιματηρής πολεμικής αναμέτρησης. Στον πόλεμο αυτό έλαβαν μέρος δεκάδες χιλιάδες στρατιωτών, που μεταφέρθηκαν στην Κύπρο και από τα δύο στρατόπεδα. Μετά από κάποια χρόνια ακολούθησε νέα στρατιωτική σύρραξη, κατά την οποία ο Πτολεμαίος επικράτησε και ανακατέλαβε την Κύπρο. Τότε, επέβαλε την κατάργηση των κυπριακών βασιλείων και ενέταξε την Κύπρο, ως ενιαίο χώρο, στο πτολεμαϊκό του βασίλειο με έδρα την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου.

Στη συνέχεια οι ισχυροί Σελευκίδες, βασιλείς της Συρίας, επιχειρήσαν επανειλημμένως να αφαιρέσουν την Κύπρο από τους Πτολεμαίους της Αιγύπτου. Επί Πτολεμαίου Δ' του Φιλόπατρος (221-204 π.Χ.) ο βασιλιάς Αντίοχος ο Γ' της Συρίας επεχείρησε να καταλάβει την Κύπρο, όπως και τη νότια Συρία, αλλά ηττήθηκε το 216 π.Χ. στη Ραφία κοντά στη Γάζα και αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την προσπάθεια. Επανήλθε, επί Πτολεμαίου Στ' του Φιλομήτορος, τον οποίο νίκησε στο Πηλούσιον και απέσπασε από την Αίγυπτο τις κατακτήσεις της στη Συρία. Τότε ο διοικητής της Κύπρου Πτολεμαίος ο Μάκρων πρόδωσε το νησί στον Αντίοχο, ο οποίος διόρισε ως διοικητή του νησιού το Σώστρατο. Οι Πτολεμαίοι όμως κατάφεραν να περιέλθει και πάλιν η Κύπρος στα χέρια τους, όπου παρέμεινε μέχρι το 58 π.Χ., έτος κατά το οποίο έγινε ρωμαϊκή επαρχία.

Μέσα στα πιο πάνω ιστορικά δρώμενα πρέπει να αναζητηθεί η απαγόρευση της χρήσης της συλλαβικής γραφής. Μπορούν να γίνουν διάφορες υποθέσεις, όπως λ.χ. για να τιμωρηθούν τα ιερατεία, που κατ' εξοχή χρησιμοποιούσαν τη συλλαβική, και τα οποία συντάχτηκαν με το μέρος κάποιας παράταξης, η οποία τελικά έχασε τον πόλεμο. Μπορεί ακόμη να απαγορεύτηκε η χρήση της συλλαβικής, γιατί οι κατακτητές αδυνατούσαν να την κατανοή-

σουν, σε αντίθεση με το αλφάβητο. Δεν αποκλείεται ακόμη η ενέργεια αυτή να αποσκοπούσε στην αποκοπή των Κυπρίων από τις βαθύτερες ρίζες τους, δηλαδή από τον Ελληνισμό, και στην προσπάθεια να προσηλυτιστούν σε κάποιον άλλο πολιτισμό.

Πώς γεννήθηκε η αλφαβητική γραφή

Για πρώτη φορά διατυπώνεται η άποψη, ότι η αλφαβητική γραφή δεν προήλθε από την επινόηση ενός συγκεκριμένου ανθρώπου, αλλά απλά αποτελεί τον καρπό που αυτογεννήθηκε από το δέντρο της Ελληνικής συλλαβικής, όταν αυτό ωρίμασε και έφτασε στο στάδιο της καρποφορίας.

Στο στάδιο αυτό η συλλαβική γραφή και κατ' επέκταση οι συλλαβές αποκρυσταλλοποιήθηκαν και οι άνθρωποι των γραμμάτων βρέθηκαν να εστιάζονται σε νέα καθήκοντα, αυτά του διδασκάλου. Η δυνατότητα κατανόησης της γραφής ολοένα και από περισσότερα κοινωνικά στρώματα ήταν το επόμενο βήμα, προκειμένου να αξιοποιηθεί και να αποκτήσει την πραγματική της αξία. Επομένως, οι διδάσκαλοι βρέθηκαν να διδάσκουν κατ' αρχάς το συλλαβισμό της λέξης και ακολούθως την εκμάθηση των συλλαβών, οι οποίες αποδίδονταν με τη συλλαβική γραφή. Περισσότερη προσοχή πρέπει να δινόταν στις συλλαβές, που προκύπτουν από τα άφωνα σύμφωνα, τα οποία ανήκουν στην ίδια οικογένεια, δηλαδή τα ουρανικά κ-γ-χ, τα χειλικά π-β-φ και τα οδοντικά τ-δ-θ.

Όταν λοιπόν προσπαθούσαν να αποδώσουν τη μικρή διαφορά στην ακουστική λαλιά των συλλαβών, τα-δα-θα, δη-θη, δε-θε ή πα-βα-φα, βου-φου ή κα-γα-χα, γο-χο κλπ, πώς τις επεξηγούσαν; Έλεγαν, τ-α = τα, δ-α = δα, θ-α = θα κλπ. Τι λοιπόν έκαναν χωρίς αρχικά να το αντιλαμβάνονται;

Η απάντηση είναι απλή, αλφαβητιζαν τις συλλαβές. Μόλις συνειδητοποίησαν αυτό που έκαναν, αυτόματα εκείνη τη στιγμή γεννήθηκε το Ελληνικό αλφαβητικό σύστημα. Το μόνο που έμενε ήταν να το κατανοήσουν πλήρως και ακολούθως να επνοηθούν τα σχήματα, που θα αντιπροσώπευαν την ηχητική λαλιά του κάθε φωνήματος - γράμματος.

Γιατί δεν μπορεί το Ελληνικό αλφάβητο να προήλθε από οποιαδήποτε άλλη γραφή εκτός της Ελληνικής συλλαβικής

Οι δύο μοναδικές προαλφαβητικές γραφές, που απέδωσαν γραπτώς την Ελληνική γλώσσα, είναι η γραμμική Β και η Ελληνική συλλαβική.

Η γραμμική γραφή Β παρέμεινε μία ατελής γραφή που αποτελείτο από ένα μέρος συλλαβοσχημάτων της Γραμμικής γραφής Α, το οποίο δανείστηκαν οι Μυκηναίοι και προσαρμόσαν στην Ελληνική γλώσσα. Η προσαρμοσμένη αυτή γραφή χρησιμοποιήθηκε αποκλειστικά για τη γραφή λογιστικών καταστάσεων και εγκαταλείφθηκε το 12^ο π. Χ. αιώνα, χωρίς να γίνει καμία προσπάθεια αναβάθμισής της. Αντίθετα η Ελληνική συλλαβική σχεδιάστηκε από την αρχή, για να καταγράψει την Ελληνική γλώσσα και έφτασε μέχρι της πλήρους ωρίμανσής της. Όπως η λογική λέει ότι, είναι αδύνατο να παραχθεί κρασί από άγουρα και ξινά σταφύλια, τα οποία, είτε αποκόπηκαν πρόωρα από το φυτό, είτε το φυτό αποξηράνθηκε πολύ πριν αυτά μεστώσουν και φτάσουν σε πλήρη ωρίμανση και γλύκανση, κατά την ίδια λογική το μοναδικό σύστημα γραφής μέσα από το οποίο θα μπορούσε να αυτογεννηθεί το Ελληνικό αλφάβητο είναι η Ελληνική συλλαβική.

Οι αρχαιότερες αλφαβητικές γραφές

Οι αρχαιότερες μέχρι σήμερα χρονολογημένες μαρτυρίες της αλφαβητικής γραφής, αν και ανευρέθηκαν εκτός Κύπρου, εντούτοις συνδέονται με αυτή.

Πρώτη είναι η οινοχόη, που βρέθηκε στο χώρο του αρχαίου Δίπυλου (Κεραμεικός, η κύρια πύλη της αρχαίας Αθήνας), το 1871 και χρονολογείται το 735-750 π.Χ. Φαίνεται να αποτελούσε έπαθλο χορευτικών αγώνων, αφού διαβάζεται η αλφαβητική επιγραφή «*Όποιος τώρα από τους χορευτές χορεύει πιο ελαφρά...*». Η συνέχεια είναι δυσανάγνωστη, αλλά το πιθανότερο είναι, ότι έλεγε «*θα πάρει το βραβείο*», δηλαδή το αγγείο. Στον ίδιο τάφο, που βρέθηκε η οινοχόη, οι ψίθυροι λένε, ότι βρέθηκαν μαζί και πέτρες με γραφή στην Ελληνική συλλαβική (της Κύπρου). Δυστυχώς, το γεγονός αποσιωπήθηκε ή πέρασε απλά ασχολίαστο. Για χάρη της επιστήμης, αν αυτό είναι αλήθεια, οφείλει η αρχαιολογία της Ελλάδας να το επιβεβαιώσει ή διαφορετικά να το διαψεύσει.

Στο γνωστό ως ποτήρι του Νέστορα, το οποίο ανήκει στην ίδια εποχή και έχει ανευρεθεί στο νησί Πιθηκούσες στην Αδριατική, εμπλέκεται η Κύπρια θεά Αφροδίτη. Σε μετάφραση της αλφα-

βητικής διαβάζουμε ως εξής: «*Είμαι το γλυκόπιτο ποτήρι του Νέστορα. Όποιος λοιπόν πει από αυτό το ποτήρι, αυτόν αμέσως θα τον κυριέψει ο πόθος της Αφροδίτης με το όμορφο στεφάνι*».

Το αρχικό κτίσιμο της αλφαβητικής

Αναμφίβολα σε πρώτο στάδιο θα έπρεπε να εξευρεθούν τα γραμμικά σχήματα, τα οποία θα αποτύπωναν σε γραφική παράσταση την ακουστική λαλιά του κάθε φωνήματος. Τα σύμβολα θα έπρεπε να είναι απλά και καθαρά και από την άλλη δεν έπρεπε να περιέχονται στη συλλαβική γραφή, για να μη γίνεται σύγχυση των δύο γραφών.

Από τη σύλληψη της αρχικής ιδέας μέχρι την πρακτική της εφαρμογή, αλλά και την καθιέρωση της τελικής μορφής των σχημάτων, πρέπει να μεσολάβησε ένα λογικό χρονικό διάστημα. Όταν η εργασία αυτή ολοκληρώθηκε, τότε παρουσιάστηκε η αναγκαιότητα, όπως τα γραμμικά σχήματα που προέκυψαν αποκτήσουν ξεχωριστά το καθένα τη δική του ονομασία και κατ' επέκταση ταυτότητα και οντότητα. Διαφορετικά, θα ήταν αδύνατο να γίνει η διδασκαλία της αλφαβητικής γραφής.

Στο αρχικό στάδιο τα γράμματα έφεραν τις ονομασίες αντικειμένων, των οποίων η ονομασία ξεκινούσε με το αντίστοιχο γράμμα, όπως λ.χ. το γράμμα «Β» ίσως να ονομαζόταν Βούς, δηλαδή βόδι.

Την πρακτική αυτή την συναντάμε στην επιστήμη της ραδιοτηλεγραφίας. Όταν ο ασυρματιστής του πλοίου καλείται να αλφαβητίσει μια λέξη ή να δώσει το διεθνές τετραψήφιο διακριτικό σήμα του καραβιού, τότε χρησιμοποιούνται τα πιο κάτω φωνητικά αλφάβητα:

Το ελληνικό φωνητικό αλφάβητο

A = Αστήρ B = Βύρων Γ = Γαλή Δ = Δόξα
E = Ερμής Z = Ζεύς H = Ηρώ Θ = Θεά
I = Ίσκιος K = Κενόν Λ = Λάμα M = Μέλι
N = Ναός Ξ = Ξέρξης O = Οσμή Π = Πέτρος
P = Ρήγας Σ = Σοφός T = Τίγρης Y = Ύμνος
Φ = Φοφό X = Χαρά Ψ = Ψυχή Ω = Ωμέγα

Το λατινικό φωνητικό αλφάβητο

A = Alfa B = Bravo C = Charlie D = Delta
E = Echo F = Foxtrot G = Golf H = Hotel
I = India J = Juliet K = Kilo L = Lima
M = Mike N = November O = Oscar P = Papa
Q = Quebec R = Romeo S = Sierra T = Tango
U = Uniform V = Victor W = Whisky X = X-ray
Y = Yankee Z = Zulu

Κάπως έτσι, αναμφίβολα, ήταν και η ονομασία του ελληνικού αλφάβητου στη γέννησή του. Η κοινή ονομασία γράμματος και αντικειμένου απαιτούσε μια συνεχή διευκρίνιση κατά πόσον, δηλαδή, η αναφορά αφορούσε το γράμμα του αλφαβήτου ή αφορούσε το αντικείμενο, που δάνειζε το όνομά του στο γράμμα. Μόνο ως αφελής μπορεί να χαρακτηριστεί η σκέψη, ότι οι σημερινές ονομασίες των γραμμάτων αποδόθηκαν προτού το αλφάβητο φτάσει στην ώριμή του φάση.

Αναβάθμιση της αλφαβητικής γραφής

Έτσι, όταν ολοκληρώθηκε ο σκελετός του νέου γραφικού “οικοδομήματος”, στην ομάδα των “μηχανικών” ενσωματώθηκε η ομάδα των “αρχιτεκτόνων”, αλλά και των “διακοσμητών”. Ως ψυχή της γλώσσας το αλφάβητο έπρεπε να περικλείει μέσα στη δομή του όλη την ανθρώπινη σοφία, κάλλος και γνώση. Φυσικά όλα αυτά δεν έγιναν σε μικρό χρονικό διάστημα. Όπως για να προκύψουν τα θεμέλια του οικοδομήματος απαιτήθηκαν αιώνες, το ίδιο και στην οικοδόμησή του χρειάστηκε να προσθέσουν το δικό τους χαλίκι πολλές ανθρώπινες γενεές.

Στην ώριμη φάση του αλφαβήτου το κάθε γράμμα απέκτησε το δικό του όνομα και κατ’ επέκταση απέκτησε ταυτότητα και οντότητα. Η ηχητική απόδοση του κάθε γράμματος αποδόθηκε με τέτοιο έντεχνο ήχο-μέτρο, ώστε στο σύνολό τους έδωσαν συνεκτικά και ενοποίησαν την ηχητική απόδοση του αλφάβητου σ’ ένα μουσικό μοτίβο, ενώ παράλληλα διευκολύνθηκε και η εκμάθησή του.

Οι ονομασίες των πρώτων γραμμάτων είναι δυσύλλαβες και τελειώνουν με το ηχηρότερο των φωνημάτων “Α”. Το φώνημα “Η” ονομάζεται ήττα και την ονομασία του την προσθέτει στο δεύτερο σε σειρά γράμμα του αλφαβήτου ή πρώτο από τα σύμφωνα, το “Β”, καθώς και στα δύο σύμφωνα, που στην σειρά τοποθετούνται πριν και μετά από αυτό (β-ήτα, ζ-ήτα, ήτα, θ-ήτα). Μετά τα πρώτα γράμματα, που είναι δυσύλλαβα, ακολουθούν τα μονοσύλλαβα. Κάποιες μετέπειτα διορθώσεις-παρεμβάσεις στο αλφάβητο φαίνεται να παρενέβησαν σε κάποιο βαθμό στη συνεκτική του μουσικότητα.

Η σειρά των γραμμάτων

Όσο αφορά τη σειρά με την οποία τοποθετούνται φαίνεται να έχει μια λογική, η οποία συσχετίζεται με την καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Για το πρώτο γράμμα του αλφαβήτου, το “Αλφα”, κατατίθεται για πρώτη φορά η πιθανή προέλευση της ονομασίας του. Η λέξη φαίνεται να αποτελείται από τα δύο πρώτα γράμματα δύο λέξεων. Το “αλ -”

από τη λέξη αλέκτωρ (πετεινός). Είχα την τύχη τα πρώτα μου παιδικά χρόνια να τα ζήσω στο χωριό Σαλαμιού και έχω αποτυπωμένο στο μυαλό μου το καθημερινό πρωινό ξύπνημα. Δεκάδες πετεινοί, άλλοι από κοντινές στο σπίτι μας αποστάσεις, άλλοι από λιγότερο ή περισσότερο μακρινές αποστάσεις, λίγο πριν από το πρώτο φως της ημέρας συνέθεταν μια φανταστική μουσική πανδαισία με το λάλημά τους, η οποία επέβαλλε το πρωινό ξύπνημα. Η δεύτερη συλλαβή “-φα” προέρχεται από τη λέξη φάος που σημαίνει φως, το προμήνυμα δηλαδή του λαλήματος των πετεινών.

Ζώντας οι άνθρωποι της εποχής εκείνης απόλυτα μέσα στους νόμους της φύσης, μακριά από τεχνητούς φωτισμούς και νυκτερινές ενασχολήσεις, αυτές οι δύο λέξεις αποτελούσαν την αρχή της κάθε καινούριας παραγωγικής τους ημέρας.

Ως δεύτερο γράμμα του αλφαβήτου ορίζεται το “Β” ίσως από τον βούν. Ο βούς ήταν το πιο χρήσιμο και πολύτιμο «εργαλείο» για την ανθρώπινη επιβίωση, αφού με τη χρήση του όργωναν τη γη, για να συγκρατεί τους όμβρους και να καθίσταται γόνιμη και καρποφόρα.

Ακολούθως τοποθετήθηκε το γράμμα “Γ”, ίσως από τη λέξη γη που τα γεννήματά της τρέφουν τον άνθρωπο.

Ακολουθεί το γράμμα “Δ”, ίσως από την αρχαία λέξη δώμα, δηλαδή την οικία, που στέγαζε και προστάτευε την οικογένεια. Δέλτα στην αρχαία ελληνική ονομάζεται και το ισοσκελές τρίγωνο, η μορφή δηλαδή του κεφαλαίου γράμματος, αφού τα μικρά προέκυψαν πολύ αργότερα.

Ο μύθος ότι το Ελληνικό αλφάβητο προήλθε από το Φοινικικό

Όταν το Φοινικικό αλφάβητο ανακαλύφθηκε το 19° αιώνα, η καταγωγή του ήταν άγνωστη. Έτσι άρχισαν να γεννιούνται διάφορα σενάρια σε σχέση με την προέλευσή του με αποτέλεσμα σήμερα να έχουμε τρεις διαφορετικές εκδοχές από τους ακαδημαϊκούς. Η πρώτη εκδοχή το θέλει να προέρχεται από την Αιγυπτιακή ιερογλυφική γραφή, η δεύτερη από την Πρωτοσημιτική, και η Τρίτη από την ΠρωτοΧανανική ή αλλιώς ΠρωτοΚαναανική γραφή. Οι εκ διαμέτρου αντίθετες εκδοχές καταρρίπτονται η μία την άλλη με αποτέλεσμα να μην χρειάζεται η παρούσα σύντομη μελέτη για να καταδείξει το αβάσιμο των επιχειρημάτων που προτάσσονται.

Να σημειωθεί ότι κανένας συνδεδετικός κρίκος δε γεφυρώνει το μεγάλο κενό μεταξύ των πιο πάνω συστημάτων γραφής και του Φοινικικού αλφαβή-

του (εσφαλμένα ίσως αναφέρεται το φοινικικό ως αλφάβητο, αφού δεν συμπεριλαμβάνει τα φωνήεντα και ίσως να είναι ορθότερο να εντάσσεται στα συστήματα γραφής). Για να δοθεί ένα παράδειγμα της έκτασης του χάσματος της εξέλιξης, που χωρίζει τα πιο πάνω συστήματα γραφής από το Φοινικικό αλφάβητο, είναι ωσάν μετά την εφεύρεση του ποδηλάτου η αμέσως επόμενη εφεύρεση να ήταν το διαστημόπλοιο.

Η άποψη αυτή στηρίχτηκε ακόμη στο γεγονός, ότι οι Φοίνικες ήταν αυτοί που διέδωσαν τη χρήση του αλφαβήτου.

Σε αντίθεση με το Φοινικικό αλφάβητο, που δεν έχει να προτάξει τις ρίζες εκείνες, που να δικαιολογούν την εξέλιξη του από κάποιο παλαιότερο σύστημα γραφής, το Ελληνικό αλφάβητο βρίσκεται σε μια αδιάκοπη εξελικτική πορεία, αφού αποτελεί τον καρπό της Ελληνικής συλλαβικής γραφής, ενώ επιπλέον έχει ως υποδομή του έναν πολιτισμό ασύλληπτου πνευματικού επιπέδου, ένα δείγμα του οποίου μας διέσωσε ο Όμηρος ο ποιητής και ακόμη πιο πίσω ένα μαρτυρημένο συνεχές πολιτισμό, που επεκτείνεται μέχρι το 8.000 π. Χ.

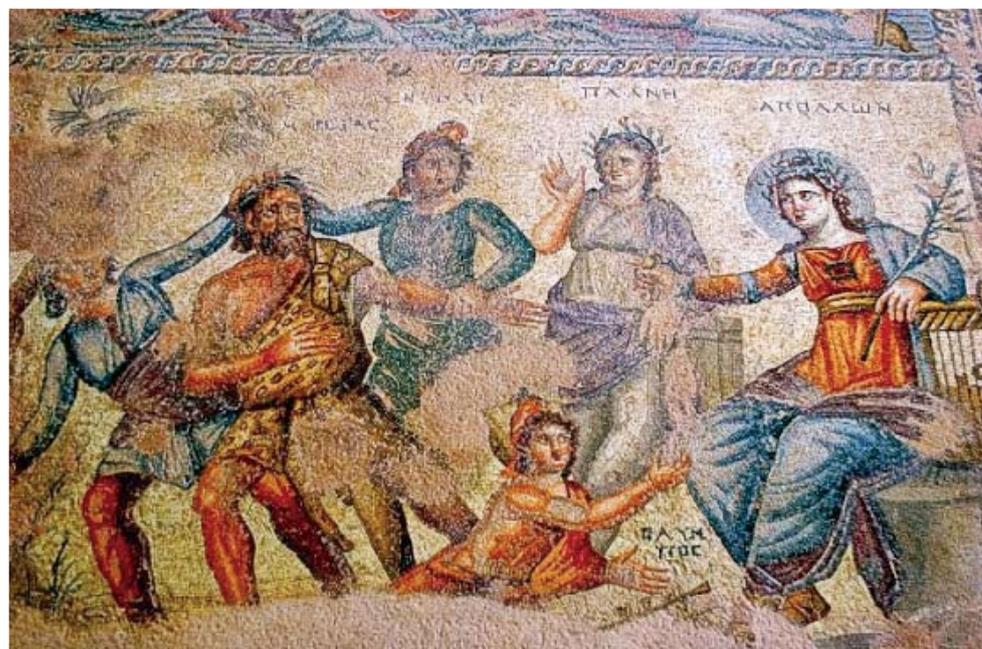
Η έντονη παρουσία των Φοινίκων στην Κύπρο, το κέντρο δηλαδή του εμπορίου, είναι συνυφασμένη από την ύπαρξή τους και κατά την Κυπρογεωμετρική περίοδο η πόλη του Κιτίου αναφέρεται ως Φοινικική πόλη, την οποία αξιοποιούν ως διαμετακομιστικό σταθμό για τα εμπορεύματα, που έφθαναν από την Καρχηδόνα³, ενώ κάτω από την διακυβέρνησή τους έθεσαν και την πόλη της Λαπήθου⁴. Ως φύσει εμπορικός λαός, μέσω του θαλάσσιου εμπορίου, οι Φοίνικες ήταν αυτοί που διέδωσαν τη χρήση του αλφαβήτου τόσο στη Βόρεια Αφρική, όσο και στην Ευρώπη, όπου εσφαλμένα

εκλαμβάνονταν ως δική τους η επινόηση της αλφαβητικής γραφής.

Συνεπώς η μόνη εκδοχή, η οποία μπορεί να στηριχτεί στη βάση της κοινής ανθρώπινης λογικής, είναι, ότι το Φοινικικό αλφάβητο, όπως και η φιλοσοφία των ονομασιών του και η μορφή των γραμμάτων του, είναι παρμένο από την πρόιμη φάση του Ελληνικού αλφαβήτου. Διαφορετικά, δεν μπορεί να τεκμηριωθεί κάποια άλλη λογική εξήγηση εκτός του να έπεσε από τον ουρανό (!)

Από πού αναμένεται να έρθει σημαντικό επισφράγισμα των πιο πάνω θέσεων και απόψεων

Κοντά στο σημερινό χωριό Σαλαμιού της Πάφου υπήρξε το βασίλειο της αρχαίας πόλης της Παλαιάς Σαλαμίνας. Ένα φοβερό γεωλογικό φαινόμενο γύρω στον 11^ο π. Χ. αιώνα είχε ως αποτέλεσμα να συμπαρασύρει στα βάθη της γης ένα τμήμα της αρχαίας πόλης, ενώ το τμήμα, που παρέμεινε στην επιφάνεια, καταστράφηκε ολοσχερώς. Αυτό το τμήμα αποτελεί σήμερα ένα παρθένο αρχαιολογικό πάρκο. Η τραγωδία της καταστροφής επεφύλαξε ένα καλό για την επιστήμη της αρχαιολογίας, αφού η γη κράτησε μέσα της “παγωμένες” μαρτυρίες της εποχής εκείνης, οι οποίες θα αλλοιωνόνταν αν συνέχιζε η πόλη να ζει.

³ Χατζηιωάννου Κυριάκος, ΑΚΕΠ, τομ. Ε' σελ.149, Λευκωσία 1983

⁴ Σκύλαξ Καρυανδέυης. Περίπλους, Εκδ. Muller I p. 77.103 : Κατά δε Κιλικίαν εστί νήσος Κύπρος και πόλεις εν αυτή αιδε. Σαλαμίς Ελληνίς ... Καρπασεία, Κερύνεια, Ληπτηθίς Φοινίκων, ...

Κυπροαρκαδικός πολιτισμός

Μέσα στα γεωγραφικά όρια αυτού του πανάρχαιου βασιλείου υπήρξαν συνοικισμοί, τα ονόματα των οποίων συναντούμε στην ευρύτερη περιοχή της αρχαίας Αρκαδίας και Αργολίδας. Να σημειωθεί, ότι τα όρια της Αρχαίας Αρκαδίας με αυτά της σημερινής δε συμπίπτουν, αφού τότε ήταν ευρύτερα. Έτσι, εκτός από το νησί της Σαλαμίνας, που φέρει το όνομα του βασιλείου, έχουμε και τις αρχαίες πόλεις, όπως η Κυλλήνη, η Τροιζηνία, η Ερμιόνη, τα Μέθανα και η Ασίνη, που, όσο αιρετικό και να ακούγεται, φαίνεται να οφείλουν την καταγωγή τους από την περιοχή αυτή, της Παλαιάς Σαλαμίνας και όχι το αντίθετο, όπως πιστεύεται.

Άλλωστε, ας μην παραγνωρίζουμε και το γεγονός, ότι και η αρχαία γλώσσα της Αρκαδίας δεν είναι άλλη από την αυτούσια Ελληνική, όπως αυτή ομιλείτο στην Κύπρο, τη γνωστή Κυπροαρκαδική. Για να γίνει αντιληπτό το βάθος του χρόνου να σημειωθεί το γεγονός ότι οι Αρκάδες είναι το αρχαιότερο ελληνικό φύλο.

Αντί-Βιβλιογραφίας

Οι αρχέγονες ρίζες του πολιτισμού των Ελλήνων της Κύπρου, όπως και των Ελλήνων της Αρκαδίας, χάνονται σε τόσο μεγάλο βάθος, έτσι που η βιβλιογραφία αδυνατεί να το αντέξει και συνεχώς μας θέλει να ερχόμαστε από κάπου. Τα τελευταία χρόνια προκειμένου να δοθεί υπόσταση στη θεωρία αυτή, η βιβλιογραφία επινόησε τα ούτω καλούμενα ινδοευρωπαϊκά φύλα, στη βάση μίας ρηχής

λογικής, η οποία στηρίζεται στην κοινή ρίζα κάποιων λέξεων.

Πιο συγκεκριμένα, η ομοιότητα κάποιων βασικών λέξεων στη σανσκριτική, αρχαία ελληνική, λατινική, γερμανική, αγγλική κ.ά., όπως *πατέρας* (σανσκ. *pita*, αρχ. ελλ. *πατήρ*, λατ. *pater*, γερμ. *Vater*, αγγλ. *father*), *μητέρα* (σανσκ. *mata*, αρχ. ελλ. *μήτηρ*, λατ. *mater*, γερμ. *Mutter*, αγγλ. *mother*), *σπίτι* (σανσκ. *dāma-*, αρχ. ελλ. *δόμος*, λατ. *domus*) άλογο (σανσκ. *āsna-*, αρχ. ελλ. *ἵππος*, λατ. *equus*) κλπ. οδήγησε τους γλωσσολόγους στην υπόθεση, ότι οι λέξεις αυτές έχουν κοινή ρίζα.

Ενώ στη Γερμανική γλώσσα εντοπίζονται 16.530 απλές ή σύνθετες ελληνικές λέξεις, οι οποίες αποτελούν θεμελιώδες υλικό, τόσο ποσοτικά, όσο και ποιοτικά, στο συνολικό πλουτισμό της γερμανικής γλώσσας⁵ ... (!) Ενώ η Αγγλική γλώσσα θεμελιώνεται με περισσότερες από 35.000 ελληνικές λέξεις⁶ ...(!). Ενώ σύμφωνα με μελέτη του Γαλλικού Υπουργείου Παιδείας το 64% των γαλλικών λέξεων έχουν ελληνική ρίζα ...⁷ (!). Ενώ το λατινικό αλφάβητο κατά την επικρατέστερη θεωρία προέρχεται από το Ελληνικό και η μορφολογία και δομή γενικότερα της λατινικής γλώσσας βασίζονται στην αρχαία ελληνική ..., εντούτοις διεκδικούν ίσες ιστορικές και χρονικές καταβολές με την πρωτότυπο αρχαία ελληνική γλώσσα. Ενώ, η απλή και τετράγωνη λογική λέει, ότι το διαμετακομιστικό εμπόριο είναι αυτό, που διασκόρπισε την αρχέγονη γνώση της γλώσσας στον πρωτόγονο άνθρωπο, εντούτοις η βιβλιογραφία προτίμησε να κτίσει μια φανταστική θεωρία ανύ-

⁵ Προκοπίδης Χαρίλαος Α., Τα ελληνικά στη γερμανική γλώσσα= Das Griechische in der deutschen Sprache, Αθήνα, Κάκτος, 1994.

⁶ Οι Ελληνικές Λέξεις στην Αγγλική Γλώσσα, Αριστείδης Κωνσταντινίδης, Θεσσαλονίκη, 1994.

You speak Greek, you just don't know it, Annie Stefanides, εκδ. Ianos 2010.

Επίσης ο πρώην πρωθυπουργός της Ελλάδας και Καθηγητής Ξενοφών Ζολώτας είχε εκφωνήσει δύο λόγους στην Αγγλική γλώσσα, στην Ουάσιγκτον, στις 26 Σεπτεμβρίου και στις 2 Οκτωβρίου 1959, οι οποίοι έμειναν μνημειώδεις. Με την αφαίρεση λίγων συνδέσμων, άρθρων και προθέσεων όλες οι λέξεις ήταν δανεισμένες από την ελληνική γλώσσα. Το ίδιο επανέλαβαν αργότερα ο Δρ Ιωάννης Καλαράς σε επιστημονική εισήγησή του στο Ξενοδοχείο TITANIA στις 15/3/2000 καθώς και ο Καθηγητής Ορθοπαιδικής στο Πανεπιστήμιο των Ιωαννίνων Παναγιώτης Σουκάκος, κατά την διάρκεια του 5^{ου} Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Ορθοπαιδικής, που διοργανώθηκε στη Ρόδο.

⁷ Η ομιλία του Γάλλου διπλωμάτη στην Πρεσβεία της Αθήνας, Λυκ Ασλέν ντε Βιγιανκούρ, η οποία έγινε με τη χρήση μόνο ελληνικής προελεύσεως γαλλικών λέξεων, κατά το πρότυπο Ζολώτα, είναι από μόνη της μαρτυρία.

“En cette époque historique de l'euro, les cycles de la politique et de l'orthodoxie économique sont en synergie dans notre sphere géographique. L'Enosis européenne, atome dans le cosmos et dans la galaxie des idées géopolitiques, a un programme thématique et géographique orchestre. C'est un phénomène authentique et non un periple chimerique ou éphémère. Entre parenthèses, pour laconique, ce n'est pas la boîte de pandore, encore moins les Danaïdes”.

“Στην ιστορική αυτή εποχή του ευρώ, οι κύκλοι της πολιτικής και της οικονομικής ορθοδοξίας βρίσκονται επιτέλους σε συνεργασία στη γεωγραφική μας σφαίρα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, άτομο στον κόσμο και στο γαλαξία των γεωπολιτικών ιδεών, διαθέτει πρόγραμμα ενορχηστρωμένο αυθεντικό και όχι για περίπλου χειμερινό ή εφήμερο. Εντός παρενθέσεων, για να τα πω λακωνικά, δεν είναι το κουτί της Πανδώρας, ούτε βέβαια ο πίθος των Δαναϊδών”.

παρκτων και περιπλανώμενων πολιτισμών, την ύπαρξη των οποίων τοποθέτησε γύρω στο 4.000 π. Χ.

Ακόμη και με αυτό το φανταστικό σενάριο, να σημειωθεί, ότι ο αρχέγονος πολιτισμός των Κυπρίων, σύμφωνα με την αρχαιολογική σκαπάνη, γύρω στα 8.000 π. Χ., βρίσκεται σε ένα αξιοθαύμαστο για την εποχή του επίπεδο πολιτισμού. Συγκεκριμένα, οικοδομούσε οργανωμένες οικιστικές μονάδες, διακοσμούσε τους εσωτερικούς τοίχους με ζωγραφικές συνθέσεις και ακόμη καλλώπιζε τον εαυτό του φτιάχνοντας πρωτόγονα κοσμήματα. Εδώ δε λαμβάνονται υπόψη τα εκατοντάδες χρόνια ωρίμανσης, που προηγήθηκαν μέχρι που ο πολιτισμός αυτός να φτάσει στο πιο πάνω επίπεδο. Γιατί λοιπόν αυτός ο αναδυόμενος πολιτισμός θα έπρεπε να «παγοποιηθεί» την ανέλιξη του έως και 6.000 χρόνια, μέχρι δηλαδή που η βιβλιογραφία επινοήσει τα ούτω καλούμενα ινδοευρωπαϊκά φύλα, τα οποία θα έρθουν να τον ανακαλύψουν, τάχατες, για να του φέρουν τη γνώση; Και αλήθεια, πόσο αστείο και αφελές ακούγεται, όταν η βιβλιογραφία γράφει:

«Ένας κλάδος των Ινδοευρωπαίων, οι Έλληνες (το όνομα φυσικά είναι πολύ μεταγενέστερο), περιπλανήθηκε για αιώνες πολλούς στις πεδιάδες της κεντρικής Ευρώπης και της βόρειας Βαλκανικής. Όμως γύρω στο 2000 π. Χ. άρχισαν να κατέρχονται κατά κύματα προς το νότιο άκρο της χερσονήσου»⁸.

Αυτός ο ούτω καλούμενος κλάδος των Ινδοευρωπαίων, άκουσον-άκουσον, κατέβηκε το 2000 π.Χ. στην Ελλάδα όπου έφερε τον πολιτισμό, ο οποίος στη συνέχεια, δηλαδή μεταξύ του 13^{ου} και 10^{ου} π.Χ. αιώνα, μέσω των Αχαιών έφθασε και στην Κύπρο.

Τι έχει να απαντήσει η βιβλιογραφία, όταν της προτάξουμε ότι: Όταν αυτός ο ούτω καλούμενος κλάδος των Ινδοευρωπαίων περιπλανιόταν, τάχατες, στις πεδιάδες της κεντρικής Ευρώπης και της βόρειας Βαλκανικής, οι Έλληνες στην Κύπρο το ίδιο χρονικό διάστημα λειτουργούσαν οργανωμένες βιομηχανικές μονάδες⁹, και παράλληλα είχαν επινοήσει την συλλαβική γραφή για την καταγραφή της ελληνικής τους γλώσσας.

Γι' αυτό σε πείσμα, αντί βιβλιογραφίας, προτάσσεται η ταυτότητα του γράφοντος. Ομολογώ ότι δεν ανήκω στην ακαδημαϊκή κοινότητα,

αλλά όμως διεκδικώ το δικαίωμα της κατάθεσης άποψης νιώθοντας ως ένα κομμάτι αυτής της ιστορίας, μακρινό μεν, αναπόσπαστο δε. Στον αντίποδα των ακαδημαϊκών γνώσεων, προτάσσω την απλή ανθρώπινη λογική με την οποία ο Θεός προίκισε τον άνθρωπο. Έτσι, ως κομμάτι αυτής της ιστορίας, αλλά και με τη λιτή λογική των πραγμάτων, δεν μπορώ να αποδεκτώ αρκετά παράδοξα, τα οποία αναπαράγονται και κατ' επέκταση επιβάλλονται, μέσα από το σύστημα των επιστημονικών εργασιών, όπου γίνεται αποδεκτή η όποια τοποθέτηση και ερμηνεία, αρκεί να «τεκμηριώνεται» με την αναφορά της βιβλιογραφίας.

Δεν κακίζω το επιστημονικό σύστημα, όμως η λογική λέει, ότι οι μόνοι που δεν κάνουν λάθη είναι όσοι δεν παράγουν καθόλου έργο. Όσοι παράγουν λίγο έργο κάνουν λίγα λάθη, και όσοι παράγουν πολύ έργο κάνουν και πολλά λάθη. Αυτοί όμως που κάνουν πολύ έργο αναμφίβολα κατατάσσονται στις μεγάλες επιστημονικές προσωπικότητες. Κάτω από το βάρος της προσωπικότητάς τους, οι όποιες απόψεις και τοποθετήσεις τους εκλαμβάνονται από τους μετέπειτα μελετητές ως έγκυρες, αναπαράγονται και σταδιακά επιβάλλονται.

Η μακραίωνη ζώσα παράδοση, της οποίας είμαι κομμάτι, καθώς και η κοινή λογική, θέλουν τον καλό Θεό εξ υπαρχής να έχει τοποθετήσει τους Έλληνες, σε αυτούς τους δύο προικισμένους από τη φύση τόπους, όπου παρήγαγαν πολιτισμό. Έναν πολιτισμό που μέσω των εμπόρων διασκορπίστηκε ως θείο δώρο σε όλους τους λαούς, αρχαίους και μη. Έτσι, το ελάχιστο δείγμα σεβασμού, που τους οφείλει η παγκόσμια βιβλιογραφία, είναι η μη παραχάραξη της ιστορίας τους.

Και για να “αναγκαστεί” η ξένη βιβλιογραφία να αναγνωρίσει τον ελληνικό πολιτισμό ως την πρώτη αρχέγονη δεξαμενή γνώσης, από την οποία άντλησαν σχεδόν όλοι οι αρχαίοι πολιτισμοί, επιβάλλεται προηγουμένως όπως η ελλαδική βιβλιογραφία αναλάβει το μέρος της ευθύνης που της αναλογεί, φωτίζοντας τα κενά που αφορούν τις βαθύτερες ρίζες του Ελληνισμού, και όπου η πανάρχαια Κύπρος αποτελεί γενεσιουργό κομμάτι του Ελληνισμού. ■

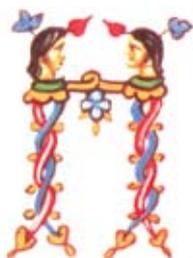
⁸ *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας, σχεδιασμός και επιστοασία Μ.Ζ.Κοσιδάκης, Αθήνα.*

⁹ www.pyrgos-mavroraki.net

ΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΚΑΙ Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΤΟΝ 14^ο ΑΙΩΝΑ

● **Της Αντωνίας Κακαβελάκη**
Δρος Φιλοσοφίας

μελέτη μας αυτή επικεντρώνεται στον τρόπο με τον οποίο οι Βυζαντινοί διανοούμενοι του 14^{ου} αιώνα αντιλαμβάνονταν το ρόλο των επιστημών. Θα καταδείξουμε ότι οι επιρροές που είχαν δεχθεί οι Βυζαντινοί από τη νεοπλατωνική φιλοσοφία, τους ωθούσαν σε παρεκκλίσεις από το Ορθόδοξο Χριστιανικό δόγμα. Με άλλα λόγια, η προχωρημένη

κοσμική εκπαίδευση, κατά την περίοδο αυτή, ωθούσε ορισμένους διανοούμενους σε παρεκκλίσεις από τις καθιερωμένες Χριστιανικές αντιλήψεις που θα μπορούσαν να εκληφθούν ως τάσεις αποκρυφισμού.

Η βυζαντινή σκέψη είχε υιοθετήσει τη νεοπλατωνική κοσμολογία, και το γεγονός αυτό καθόρισε τον τρόπο με τον οποίο οι διανοούμενοι αντιλαμβάνονταν τις επιστήμες¹. Επρόκειτο για μία αντίλη-

¹ H.G. Beck, *Theoria. Ein byzantinischer Traum?*, Munchen 1983, και I. N. Pontikos, *Άνωνύμου Φιλοσοφικά Σύμμεκτα. Anonimi Miscellanea Philosophica, A Miscellany in the Tradition of Micheal Psellos (Codex Baroccianus Graecus 131)*, Αθήνα, Paris, Bruxelles 1992 σελ. XLII- XLVII.

ψη του σύμπαντος, την οποία υποστήριζε το φιλοσοφικό δόγμα της ενότητας του κόσμου και της αλληλεξάρτησης όλων των μερών του, το γνωστό ως «δόγμα της συμπάθειας». Σύμφωνα με τη νεοπλατωνική θεωρία, τα μέρη του σύμπαντος συνάπτονται με μία κοσμική συμπάθεια. Επ'αυτής της συμπάθειας θεμελιωνόταν η ιδέα μίας παγκόσμιας αρμονίας, την οποία εθεωρείτο ότι ο άνθρωπος μπορούσε να συλλάβει μέσω του νου του, δηλαδή του θείου μέρους του. Το δόγμα της ενότητας του κόσμου και της συμπάθειας που ενώνει τα μέρη του ήταν δόγμα από την Ελληνιστική κιόλας εποχή, όμως ο νεοπλατωνισμός ήταν αυτός που επέβαλε την τελική του μορφή.

Σύμφωνα με τον Πλωτίνιο, ο υλικός κόσμος αποτελεί την έκφραση του νοητού, και σχηματίζει ένα σύμπαν, του οποίου τα μέρη είναι αρμονικά συνδεδεμένα. «Όλη την ενότητα <του σύμπαντος> τη διέπει συμπάθεια. Αυτή είναι ενιαία όπως ένας ζωντανός οργανισμός, και αυτό που είναι απομακρυσμένο στην πραγματικότητα είναι κοντινό, όπως ακριβώς στα επιμέρους ζώα το νύχι, το κέρατο, το δάχτυλο και ό,τι άλλο, που δεν είναι συνεχόμενο».² «Όλα <τα όντα> συμπλέκονται σε μία ενότητα και διαθέτουν μία αξιοθαύμαστη αρμονία, και από τα μέρη προκύπτουν τα δε, ακόμη και από τα αντίθετά τους.³ Δεδομένου δε ότι τα όντα και τα γεγονότα εθεωρούντο ως αλληλοσυσχετιζόμενα, οι νεοπλατωνικοί πίστευαν ότι ήταν δυνατόν να γνωρίσουμε το ένα από το άλλο. Υπ'αυτή την έννοια, σοφός εθεωρείτο αυτός που μπορούσε να συλλάβει αυτόν τον συσχετισμό: «Το πάν είναι πλήρες σημείων, και σοφός είναι αυτός που συμπεραίνει το ένα πράγμα από το άλλο».⁴

Το δόγμα της συμπάθειας χρησίμευε, επιπλέον, ως θεμέλιο σε κάθε μορφή μαντείας, μαγείας και δεισιδαιμονίας (οι οποίες παρέμειναν ζωντανές

κατά τη βυζαντινή περίοδο επίσης). Ευνοούσε την αφύπνιση νέοπυθαγόρειων δογμάτων, και γενικά έτρεφε τον αποκρυφισμό (την αριθμολογία, τη μαγεία, την αστρολογία...) και έκανε έτσι ώστε, να αναγεννιούνται οι διάφορες απόκρυφες θεωρίες της ύστατης Αρχαιότητας.

Ο Πλάτων, στον *Τίμαιο* και στην *Πολιτεία*, θεώρησε τους αριθμούς ως μία ενδιάμεση σφαίρα μεταξύ των αισθητών και των νοητών. Αυτή η αντίληψη είναι πολύ διαδεδομένη μεταξύ των νεοπλατωνικών.⁵ Σύμφωνα με αυτούς, οι μαθηματικές επιστήμες μας εξοικειώνουν με τα ασώματα πράγματα. Έτσι ο Πλωτίνος έλεγε ότι: «πρέπει να παιδαγωγούνται οι νέοι μέσω των μαθηματικών, ώστε να συνηθίσουν την ασώματη φύση».⁶ Σύμφωνα με τον Πρόκλο, τα μαθηματικά καθαίρουν τη διανοητική σκέψη και διευκολύνουν το πέρασμά της από τη σφαίρα του αισθητού, στη σφαίρα των νοητών.⁷ Επίσης ο Ιωάννης Φιλόπονος στο υπόμνημά του στο *Περί Ψυχής* του Αριστοτέλη αναφέρει ότι: «η ψυχή που οδεύει προς την τελειότητά της, πρέπει, κατά πρώτο λόγο, να ενεργεί σύμφωνα με τη συλλογιστική σκέψη, η οποία καταπάνεται με τα ενδιάμεσα πράγματα. Τέτοιου είδους είναι όσα προκύπτουν ως αποτέλεσμα συλλογισμού (τα διανοητά), όπως για παράδειγμα η ψυχή μας και η σχετική με αυτήν θεωρία, και περαιτέρω και τα μαθηματικά, (εννοώ τα μαθήματα τα οποία <πραγματεύονται όντα που> είναι άυλα κατά την ουσία, παρότι όχι και κατά την ύπαρξη) ούτως ώστε <η ψυχή μας>, έχοντας συνηθίσει να ενεργεί <όσον αφορά αυτά> κατά τρόπο άυλο, (καθώς πορεύεται διά τέτοιας μεθόδου)⁸ να προχωρήσει <στη συνέχεια> και σε αυτά που είναι εντελώς χωριστά από την ύλη, εννοώ τα θεία».⁹ Με άλλα λόγια, τα μαθηματικά, κατά τους νεοπλατωνικούς, αποσκοπούσαν σε μία καθαρά διανοητική-μεταφυσική αναζήτηση και

² Πλωτίνος, *Έννεαδς* IV. 4.32, 14-17: «Συμπαθὲς δὴ πᾶν τοῦτο τὸ ἓν, καὶ ὡς ζῶν ἐν καὶ τὸ πόρω δὴ ἐγγύς, ὥσπερ ἐφ' ἐνὸς τῶν καθέκαστα ὄνυξ καὶ κέρας καὶ δάκτυλος καὶ ἄλλο τι τῶν οὐκ ἐφεξῆς».

³ Πλωτίνος, *Έννεαδς* IV. 4. 38. 17-19: «Πάντα δ' ὁμῶς εἰς ἓν συμπλέκεται καὶ θαυμαστὴν τὴν συμφωνίαν ἔχει καὶ ἀπ' ἄλλων ἄλλα, κἂν ἀπ' ἐναντίων ἦν».

⁴ Πλωτίνος, *Έννεαδς* II, 3, 7, 12-13: «Μεστὰ δὲ πάντα σημείων καὶ σοφός τις ὁ μαθὼν ἐξ ἄλλου ἄλλο».

⁵ P. Merlan, 'Greek Philosophy from Plato to Plotinus', *The Cambridge History of later Greek and Early Medieval Philosophy*, εκδ. Α. Η Armstrong, Cambridge 1980, σελ. 17-18.

⁶ Πλωτίνος *Έννεαδς* I, 3.3, 5-6: «Τὰ μὲν δὴ μαθήματα δοτέον πρὸς συνεθισμὸν κατανοήσεως καὶ πίστεως ἀσωμάτου».

⁷ Πρόκλος, *Υπόμνημα εἰς τὸ πρῶτον τῶν Εὐκλείδου Στοιχείων* εκδ. G. Friedlein *In primum Euclidis elementorum librum commentarii*, Leipzig 1873, σελ. 46,20-25: «κινητικὸν τῆς ἐμφύτου γνώσεως καὶ ἐγερτικὸν τῆς νοήσεως καὶ καθαριστικὸν τῆς διανοίας καὶ ἐκφαντορικὸν τῶν κατ' οὐσίαν ἡμῖν ὑπαρχόντων εἰδῶν, λήθης τε καὶ ἀγνοίας ἀφαιρετικὸν, ὃν ἀπὸ τῆς γενέσεως ἔσχομεν, καὶ ἀπολυτικὸν τῶν ἐκ τῆς ἀλογίας δεσμῶν».

⁸ Ὁδός =+μέθοδος. (Λεξικό Σκαρλάτου Βυζάντιου)

⁹ Ιωάννης Φιλόπονος, *Εἰς τὴν περὶ ψυχῆς Ἀριστοτέλους σχολικαὶ ἀποσημειώσεις ἐκ τῶν συνοισιῶν Ἀμμωνίου τοῦ Ἑρμείου μετὰ τινῶν ἰδίων ἐπιστάσεων*, σελ. 3,5-9.

όχι σε συλλογισμούς πρακτικής φύσεως. Είχαν λοιπόν αυτά, μια καθαρά μεταφυσική διάσταση.

Υπό αυτή την οπτική θα εξετάσουμε τη σκέψη των βυζαντινών διανοούμενων του 14^{ου} αιώνα. Θα κατανοήσουμε κατά τον τρόπο αυτό, το λόγο για τον οποίο, κατ' αυτή την εποχή, μία μερίδα του κλήρου και κάποιοι μοναχοί, συνέχισαν το ενδιαφέρον για την ενασχόληση με την αρχαία ελληνική γραμματεία με την ειδωλολατρία, και έδειχναν εχθρότητα προς όλους όσους επιδίδονταν σε μελέτες αρχαίων ελληνικών φιλοσοφικών κειμένων.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Βυζαντινής ανώτερης εκπαίδευσης προερχόταν ουσιαστικά από τη νεοπλατωνική παράδοση. Η εκπαίδευση στο Βυζάντιο εδαιρείτο σε δύο επίπεδα. Το πρώτο περιλάμβανε τη γραμματική, τη διαλεκτική και τη ρητορική. Το δεύτερο, το οποίο οι βυζαντινοί ονόμαζαν τετρακτύς, περιλάμβανε τις τέσσερις μαθηματικές επιστήμες, δηλαδή τη γεωμετρία, την αριθμητική, την αστρονομία και τη μουσική.¹⁰ Αυτό το εκπαιδευτικό πρόγραμμα προερχόταν από την ύστατη αρχαιότητα και διατηρήθηκε καθ' όλη τη βυζαντινή περίοδο.¹¹

Οι τέσσερις μαθηματικές επιστήμες, οι οποίες συνιστούσαν τη βάση της ανώτατης εκπαίδευσης, αποτελούν καταβολές της πλατωνικής κατηγοριοποίησης των παραδοσιακών μαθηματικών επιστημών¹² (αριθμητική, γεωμετρία, αστρονομία και αρμονία). Ουσιαστικά, δεν χρησιμοποιούνταν για πρακτικούς λόγους. Η μελέτη τους αποτελούσε μία βάση πιο υψηλής έρευνας της φύσης και της δομής του κόσμου. Και οι επιρροές του νεοπλατωνισμού οδήγησαν τους Βυζαντινούς στην πεποίθηση, ότι μέσω της γνώσης που αποκτάται δια των μαθηματικών, της μουσικής, της αστρονομίας και της φιλοσοφίας, θα μπορούσαν να φτάσουν στην «Θεωρία» του Θεού. Με αυτή την έννοια, η θεολογία εθεωρείτο ως το ύψιστο σημείο της γνώσης, η

οποία όφειλε να εμφανιστεί στο τέλος των θεωρητικών ερευνών τους.¹³ Όμως, στην πραγματικότητα, δεν εθεωρείτο επιστήμη. Εθεωρείτο μία γνώση, η οποία ήταν πέραν του Λόγου. Μία γνώση που ο Νους θα κατάφερνε να κάνει κτήμα του, αφότου θα υπερέβαινε την ύλη, και στο μέτρο που, έχοντας διεισδύσει στα κρυφά μυστήρια της φύσης, θα ξεπερνούσε και αυτό το επίπεδο, και θα κατέληγε στη «Θεωρία» ακόμα και του ίδιου του Θεού. Ο ρόλος των επιστημών, σε αυτή τη διαδικασία ήταν, λοιπόν, προπαρασκευαστικός.

Ο Μιχαήλ Ψελλός (1018-178) υπήρξε ένας από τους κυριότερους εκπροσώπους αυτής της ιδέας. Στην Χρονογραφία του αναφέρει ότι αφότου άντλησε τις γνώσεις του από τον Πλωτίνιο, τον Πορφύριο και τον Ιάμβλιχο, επιδόθηκε στην ανάγνωση του Πρόκλου, και όταν είχε αποκτήσει όλη την επιστήμη αυτών των συγγραφέων, ανήλθε στην «πρώτη φιλοσοφία», την καθαρή επιστήμη των ασωμάτων, τα μαθηματικά, τα οποία είναι γέφυρες για την κατανόηση των αιώνιων και νοητών όντων.¹⁴

Κατά τη διάρκεια του 14^{ου} αιώνα, εμφανίζονται πολυάριθμες ανάλογες θεωρίες. Όμως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό του Ιωσήφ του Φιλοσόφου (1260-1330), ο οποίος, στην εισαγωγή της «εγκυκλοπαιδείας» του, ένα έργο συλλογικό και επίτομο των βασικών σπουδών της ρητορικής, της λογικής, της φυσικής, της ψυχολογίας και της τετρακτύος, ανακοινώνει ότι οι επιστήμες της τετρακτύος χρησιμοποιούνται ως κλίμακες για να περάσει κανείς από τα υλικά όντα στην άυλη ουσία.¹⁵ Αναφέρει ότι ξεκινάει κανείς από τη Ρητορική και στη συνέχεια περνά στη Λογική, τη Φυσική, την Ψυχολογία.¹⁶ Αυτές τις επιστήμες τις διαδέχονται οι μαθηματικές επιστήμες, οι οποίες διευκολύνουν το πέρασμα από τα υλικά πράγματα στα άυλα. Και από εκεί, μέσω της πρακτικής των

¹⁰ M. Cacouros, *Le Discours Philosophique*, ed. J-F. Mattei, Paris 1998, no 77, σελ. 1374- 1384, και S. Mergiali, *L'enseignement et les Lettrés pendant l'époque des Paléologues*, Αθήνα 1996.

¹¹ Σχετικά με την εκπαίδευση κατά την Αρχαιότητα βλέπε I. Hadot, *Arts Libéraux et Philosophie dans la pensée Antique*, Paris 1984.

¹² Πλάτων, *Πολιτεία* VI, 521c-531c.

¹³ H.Beck, οπ.π., 29-30.

¹⁴ Μιχαήλ Ψελλός, *Χρονογραφία*, VI, 38, εκδ. Ranauld, Paris 1926, τόμος I, σελ. 136.

¹⁵ Παραθέτουμε τμήμα του ποιήματος του Ιωσήφ, το οποίο φέρει τον τίτλο *Στίχοι Ίαμβικοί περιέχοντες ἐν ἐπιτομῇ τὴν ἅπασαν ὑπόθεσιν καὶ τάξιν καὶ δύναμιν τῶν ἐγκειμένων τῆδε τῆ βίβλω εὐσυνόπτων μαθημάτων*, εκδ. M. Treu, 'Der Philosoph Joseph', *Byzantinische Zeitschrift* 8, 1899, σελ. 41: «...ἐξῆς δὲ τούτων ἡ τετραὺς μαθημάτων (δηλαδή οι τέσσερις μαθηματικές επιστήμες) \ δικν κλίμακος ἐν μέσῳ πως κειμένη \ τῶν φυσικῶν ὁμοῦ τε καὶ νοουμένων \ θαυμασιῶς ἄγει σε καὶ κατὰ λόγον \ ἐκ τῶν ὑλικῶν εἰς ἄυλον οὐσίαν \ ὥσπου τις ἐφθέγγατο τῶν σοφῶν πάλαι.»

¹⁶ Ιωσήφ ο Φιλόσοφος, *Στίχοι Ίαμβικοί περιέχοντες ἐν ἐπιτομῇ τὴν ἅπασαν ὑπόθεσιν καὶ τάξιν καὶ δύναμιν τῶν ἐγκειμένων τῆδε τῆ βίβλω εὐσυνόπτων μαθημάτων*, εκδ. M. Treu, ὀπ.π., *Byzantinische Zeitschrift* 8, 1899, σελ. 39-40.

δογμάτων και της αντίστοιχης με εκείνα μεταστροφής των ηθών, των λόγων και των πράξεων, φθάνει στις υπέρτατες αρετές, οι οποίες εισάγουν τον άνθρωπο στη θεωρία του Θεού και στα μυστήρια της Αγίας Τριάδος.¹⁷ Ο Ιωσήφ λοιπόν θεωρεί την ενασχόληση με τη θύραθεν παιδεία ως βοηθητικό μέσον για την άνοδο του ανθρώπου στις ανώτατες θρησκευτικές σφαίρες.

Μία πιο επισταμένη μελέτη του τρόπου με το οποίο προσεγγίζαν οι Βυζαντινοί τις επιστήμες της τετρακτύος (τη γεωμετρία, την αστρονομία και την αριθμητική)¹⁸ μπορεί να αποκαλύψει πόσο διαδεδομένη ήταν αυτή η «νεοπλατωνική» αντίληψη των επιστημών κατά τη βυζαντινή περίοδο.

Η αστρονομία

Η αστρονομία ήταν, γενικά, πολύ δημοφιλής στο Βυζάντιο, ιδιαίτερα μάλιστα κατά τον 14^ο αιώνα.¹⁹ Βασιζόταν στη διδασκαλία των Αλεξανδρινών αστρονόμων, τον Πτολεμαίο, τον Θέωνα και τους υπομνηματιστές τους, καθώς και στο έργο του Άρατου, και του Κλεομήδη.²⁰ Εθεωρείτο ως η κορυφή των επιστημών, ως η κατ' εξοχήν επιστήμη, η οποία διευκολύνει την άνοδο του Νου προς τον Θεό μέσω της «Θεωρίας» των ουρανών. Τα κείμενα του Συνεσίου του Κυρηναίου (370 ca.-413 ca.) τα οποία ήταν πολύ διαδεδομένα την εποχή αυτή, δίνουν σαφή εικόνα αυτής της αντίληψης. Ο Συνέσιος υπήρξε το πρότυπο το οποίο ακολούθησαν πολλοί συγγραφείς του 14ου αιώνας. Σε ένα έργο του περιγράφει την επιστήμη της αστρονομίας με τον ακόλουθο τρόπο: «Είναι μία μορφή θείας γνώσης, η οποία μπορεί να χρησιμεύσει ως βάση για κάτι πιο σεβάσμιο. Διότι είναι μία επιστήμη, η οποία ανοίγει το δρόμο προς την άφατη Θεολογία. Το σώμα του ουρανού έχει ύλη κάτω από αυτό, και η κίνησή του φαίνεται στους πιο μεγάλους φιλοσό-

φους να είναι η μίμηση του <θείου> Νου. Και <η αστρονομία> δεν συνάγει τις αποδείξεις της κατά τρόπο αμφισβητήσιμο, αλλά χρησιμοποιεί ως βοηθούς την αριθμητική και τη γεωμετρία, επιστήμες τις οποίες εάν κανείς αποκαλέσει ακριβείς κανόνες της αλήθειας δεν θα κάνει λάθος»²¹

Ο Θεόδωρος Μετοχίτης. Λεπτομέρεια από την ψηφιδωτή παράσταση στο νάρθηκα της Μονής της Χώρας. Κωνσταντινούπολη

Ο Θεόδωρος Μετοχίτης (1270-1332) έχει μία παρόμοια με τον Συνέσιο αντίληψη για την αστρονομία. Επιμένει στον αρχοντικό χαρακτήρα αυτής της επιστήμης, και θεωρεί ότι αυτή καταλαμβάνει την ύψιστη θέση στο σύνολο των επιστημών. Ο Μετοχίτης δικαιολογεί τη θέση του, σχετικά με την ανωτερότητα της Αστρονομίας, βασιζόμενος στον Αριστοτέλη. Στα Μεταφυσικά του, ο Αριστοτέλης

¹⁷ Ιωσήφ ο Φιλόσοφος, ό.π.π., εκδ. Μ. Treu, σελ. 41: «ἀνελθε λοιπὸν καὶ ταπεινὰ μὴ φρόνει\ κτίσματα λιπῶν καὶ λόγους τούτων κάτω, τὸν νοῦν τὸν οὐράνιον ἐξάρσας ἄνω\ ζητοῦντα καλῶς τοὺς ψυχοτρόφους λόγους\ τῆς ὑποποιοῦ πρακτικῆς τῶν δογμάτων\ ἐξ ἧς μὲν ἠθῶν καὶ λόγων καὶ πρακτέων\ χάριν ἀπαντίλσειας ἀφθονοτάτην, τέθριππον εὐρῶν ἀρετῶν ὑπερτάτων», και ό.π.π. σελ. 42: «...τὸν νοῦν δ' ἀμιγῆ παντὸς ὄγκου καὶ τύπου\ καθαρὸν, ἀσύγχυτον, ἀπλοῦν καὶ μόνον\ εἰς ὕψος ἄρης τῆς Θεοῦ θεωρίας...».

¹⁸ Δεν αναφερόμαστε στη μουσική, η οποία αποτελούσε μέρος της τετρακτύος, καθώς δεν βρήκαμε επαρκή πληροφόρηση γι' αυτήν στις πηγές.

¹⁹ Βλέπε Α. Τίηον, 'L'astronomie Byzantine', *Byzantion* 5, 1981, σελ. 609-615, και Δ. Κωτσάκης, 'Η Αστρονομία και η Αστρολογία κατά τους Βυζαντινούς χρόνους', *Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 24, 1954, σελ. 204-229.

²⁰ Α. Τίηον, ό.π.π.

²¹ Συνέσιος, *Πρὸς Παῖδιον*, εκδ. Ν. Terzaghi, *Synesii Cyrenensis, Opuscula*, τόμος II, Rome 1939-1944, σελ. 137-8: «ἀστρονομία γὰρ αὐτὴ τε ὑπέρσεμος ἐστὶν ἐπιστήμη, καὶ τάχ' ἀναβιβασμός ἐπὶ τι πρεσβύτερον γένοιτ' ἂν\ ἦν ἐγὼ προσεχὲς ἠγοῦμαι πορθημῶν τῆς ἀπορρήτου θεολογίας. ὕλην τε γὰρ ὑποβέβληται τὸ μακάριον οὐρανοῦ σῶμα, οὗ καὶ τὴν κίνησιν νοῦ μίμῃσιν εἶναι τοῖς κορυφοτάτοις ἐν φιλοσοφίᾳ δοκεῖ καὶ ἐπὶ τὰς ἀποδείξεις οὐκ ἀμφισβητησίμως πορευέται, ἀλλ' ὑπηρετεῖται χρῆται γεωμετρία τε καὶ ἀριθμητικῆ, ὡς ἀστραβῆ τῆς ἀληθείας κανόνα τις εἰπῶν οὐκ ἂν ἀμάροιο τοῦ πρέποντος.»

υποστηρίζει ότι έχει κανείς δικαίωμα να προτιμά μία επιστήμη από την άλλη, είτε λόγω της μεγαλύτερης ακρίβειας της, σε σχέση με κάποια άλλη, είτε επειδή τα αντικείμενα τα οποία προσεγγίζει είναι καλύτερα και περισσότερο πολύτιμα. Ο Μετοχίτης παρατηρεί ότι, όσον αφορά το πρώτο γνώρισμα, δηλαδή την ακρίβεια, αυτή αποτελεί χαρακτηριστικό των μαθηματικών επιστημών (των οποίων μία επιστήμη είναι και η αστρονομία), και ότι τα ουράνια σώματα καταλαμβάνουν στην ιεραρχία των αισθητών αντικειμένων, την πιο αξιότιμη και πιο θεία θέση.²²

Στην Ρωμαϊκή Ιστορία του, ο Γρηγοράς (1295ca.-1361) αναφέρει ότι ο ίδιος επαινεσε πολύ το μάθημα της αστρονομίας, διότι καθαίρει την όραση της διάνοιας, και τελειοποιεί όλα τα άλλα μαθήματα.²³

Ο Θεόδωρος Μελιτηνιώτης (†1393) υποστηρίζει ότι η αστρονομία είναι ο καλύτερος κλάδος της θεωρίας,²⁴ και ότι μέσω της ενασχόλησης με τα ουράνια φαινόμενα, φτάνει κανείς, επίσης, και στη γνώση του Θεού,²⁵ διότι, κατ' αυτόν, «οι ουρανοί διηγούνται τη δόξα του Θεού».²⁶

Η αστρονομία απολάμβανε μεγάλης εκτίμησης και από κάποιους Πατέρες της Εκκλησίας. Ο Γρηγόριος Νύσσης έλεγε σχετικά με την αστρονομία, ότι οδηγεί την διάνοια του ανθρώπου στην αρετή: «Ἴνα δὲ πάρω τὰ μαθήματα, ὅθεν θήγεται πρὸς αρετὴν ἢ διάνοια, Γεωμετρίαν τε καὶ Ἀστρονο-

μίαν καὶ τὴν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ κατανόησιν τῆς ἀληθείας».²⁷ Επίσης και ο Ωριγένης θεωρούσε την αστρονομία ως μία επιστήμη χρήσιμη για την εκπαίδευση ενός χριστιανού, διότι διευκολύνει την πνευματική πρόοδο του ανθρώπου.²⁸

Η Αστρολογία

Η αστρονομία στο Βυζάντιο δεν ήταν αυστηρώς διαχωρισμένη από την αστρολογία.²⁹ Έτσι, σε κείμενα των Βυζαντινών που παρουσιάζονται ως αστρονομικά, συναντάμε πολύ συχνά, μαζί με μετεωρολογικά φαινόμενα και προβλέψεις που στηρίζονται στην κίνηση των πλανητών, παρότι, από τους πρώτους κιόλα αιώνες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, η αστρολογία είχε καταδικαστεί από την Εκκλησία, λόγω της σχέσης της με τη μαγεία.³⁰

Η πίστη στην επιρροή των άστρων επί των γήινων γεγονότων ήταν και αυτή, επίσης, βασισμένη στο δόγμα της παγκόσμιας συμπάθειας που αναφέραμε παραπάνω. Εθεωρείτο ότι η συμπάθεια καθόριζε, επίσης, τη σχέση μεταξύ ουρανού και γης. Πίστευαν ότι, ο κόσμος που βρίσκεται κάτω από τη σελήνη, αφ' ενός, και ο ουρανός, αφ' ετέρου, απαρτίζονταν από τέσσερα στοιχεία: το νερό, τη γη, τον αέρα και τη φωτιά ή από πέντε, αν προσθέσει κανείς τον αιθέρα.³¹ Το δόγμα της ενότητας του κόσμου (της συμπάθειας), προϋπέθετε την ύπαρξη συνεχών δράσεων και αντιδράσεων μεταξύ

²² Θεόδωρος Μετοχίτης, «Λόγος 14», εκδ. I. Sevcenko, *Etude sur la Polémique entre Théodore Métochite et Nicéphore Choumnos*, Bruxelles 1962, σελ. 245-6: «Ἀριστοτέλης μὲν γ' αὐτὸς φησιν ἐν τοῖς Μετὰ τὰ Φυσικά, ὡς αἰρούμεθ' ἐτέραν πρὸ ἐτέρας ἐπιστήμην ἐπιστήμης τῷ ἀκριβεστέραν εἶναι ἄλλην ἄλλης, ἢ τῷ βελτιόνων καὶ τιμιωτέρων εἶναι τῶν ὑποκειμένων· καὶ τοῦτο δὴ συγχωρήσαιεν ἡμῖν διαφερόντως ὑπάρχειν ταῖς μαθηματικαῖς τῶν ἐπιστημῶν, καὶ ὅτι τὰ περὶ τὸν οὐρανὸν θεωρήματα, τιμιωτάτην ἔχοντα καὶ θειοτάτην τάξιν τῶν ἡμῖν αἰσθητῶν».

²³ Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ρωμαϊκὴ Ἱστορία*, εκδ. L. Schopeni, *Nicephori Gregorae Byzantine historia*, Bonn 1829, VIII.12, sel. 364: «ἐγὼ δ' ὑπολαβὼν ἔπαινον διεξίειν πολὺν τοῦ μαθήματος· τοῦτο καὶ γὰρ μοι τὸ ὀπτικόν, ὡς εἶπεῖν, τῆς διανοίας ἐκαθήρε καὶ πρὸς τέλειον οἶονεῖ χρωματισμὸν ταῖς μοι πάντα μαθήματα ἤγαγε».

²⁴ Θεόδωρος Μελιτηνιώτης Ἐκ τῆς Ἀστρονομικῆς Βίβλου, *Patrologia Graeca* 149, στ. 992: «τιμιωτάτην καὶ θειοτάτην τῆς λοιπῆς θεωρίας ἔχουσαν τάξιν, τὴν ὑπέρσεμον ἀστρονομίαν, καὶ ἄνω βαίνουσα προσεπειῖν, ἀλλὰ καὶ τρόπον κήρυκος σεβασμωτάτου παρ' ἡμᾶς ἦκειν πρὸς τοῦ Θεοῦ».

²⁵ Θεόδωρος Μελιτηνιώτης, ὀπ.π., *Patrologia Graeca* 149, στ. 989: «καὶ μέντοι καὶ τὴν ἀληθῆ περὶ θεοῦ κησιάμενος γνῶσιν, τοῖς κατ' οὐρανὸν θεάμασι τὸν ἡγεμόνα νοῦν ἀκριβῶς ἐπιστήσας».

²⁶ Θεόδωρος Μελιτηνιώτης ὀπ.π., *Patrologia Graeca* 149, στ. 989: «Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλει το στερέωμα».

²⁷ Γρηγόριος Νύσσης, *Περὶ τῶν νηπιῶν πρὸ ὥρας ἀφαρπαζομένων*, *Patrologia Graeca* 46, στ. 181.

²⁸ Ωριγένης, *Ἐπιστολὴ πρὸς Γρηγόριον*, *Patrologia Graeca* 11, στ. 88.

²⁹ Ἀς σημειώσουμε ὅτι στὴν ἀρχαία Ελλάδα καὶ στὴ Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ ἡ αστρολογία ὀνομαζόταν ἐπίσης ἀστρονομία, ἀστρομαντεία, ἀστροσκοπία, γενεθλιαλογία, μαθηματικὴ... Βλέπε Α. Bouché - Leclercq, *Astrologie grecque*, Paris 1899, σελ. 3. Οἱ ἴδιοι ὅροι χρησιμοποιοῦνται καὶ στὸ Βυζάντιο, καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ ὅροι ἀστρονομικὴ τέχνη καὶ μαθηματικὴ τέχνη.

³⁰ Φ. Κουκουλές, «Ἡ ἀστρολογία καὶ ἡ εἰς αὐτὴν πίστις», *Βυζαντινῶν Βίος καὶ πολιτισμὸς*, τόμος Α, Αθήνα 1948, σελ. 139-150.

³¹ Ο Πλάτων υποστήριξε τὴν ὑπάρξη τεσσάρων στοιχείων, ἐνῶ ὁ Ἀριστοτέλης πρόσθεσε τὸν αἰθέρα ὡς πέμπτο στοιχεῖο, καὶ τὸ θεώρησε ὡς θείο.

αυτών των στοιχείων. Έτσι, ο ήλιος, οι πλανήτες και οι αστερισμοί, δηλαδή όλα τα άστρα που αποτελούνταν από φωτιά που καίει αιωνίως χωρίς να εξαντλείται ποτέ, τρέφονταν με ατμούς, οι οποίοι προέρχονταν από τον υποσελήνιο κόσμο. Και αντιστρόφως, τα άστρα δεν έπαυαν να δρουν πάνω στον υποσελήνιο κόσμο, μέσω των επιδράσεων που ασκούσαν, είτε στο σύνολο του κόσμου, είτε σε ένα μέρος αυτού, είτε, ιδιαίτερα, στα άτομα.³²

Κατά τη διάρκεια του 14ου αιώνας, η αστρολογία φαίνεται να είναι πολύ διαδεδομένη. Οι αστρονόμοι της εποχής αυτής θέλουν να φαίνεται ότι στρέφονται ενάντια στην αστρολογία και προσπαθούν να τη διακρίνουν από την αστρονομία. Αυτή είναι η περίπτωση, για παράδειγμα, του Μετοχίτη, ο οποίος χαρακτήριζε τους αστρολόγους ως βλάσφημους, και όριζε την αστρολογία ως μία τέχνη, η οποία καταστρέφει την πίστη και τη χριστιανική ευσέβεια.³³

Ο Θεόδωρος Μελιτηνιώτης καταδικάζει την αστρολογία και την διακρίνει από την αστρονομία, η οποία επιχειρεί να γνωρίσει τις κινήσεις των ουράνιων σωμάτων.³⁴ Σε πολλά του γράμματα, ο Νικηφόρος Γρηγοράς αναφέρεται, επίσης, στη διάδοση αστρολογικών προγνώσεων, κάτι που παρείχε στους πολέμιους της αστρονομίας μία πρόφαση για την δυσφήμιση της. Ο Γρηγοράς θεωρούσε αυτές τις προβλέψεις ψευδείς και αθεμελιώτες. Αντιθέτως, υποστήριζε ότι οι δικές του προβλέψεις εκλείψεων του ήλιου και της σελήνης βρίσκονται σε αυστηρά επιστημονικά πλαίσια, διότι θεμελιώνονται στην αστρονομία του Πτολεμαίου.³⁵ Θα πρέ-

πει, εντούτοις, να τονίσουμε ότι η Τετράβιβλος του Πτολεμαίου, η οποία ήταν σε μεγάλη εκτίμηση την εποχή αυτή, διαιρείται σε δύο μέρη, εκ των οποίων το ένα είναι αφιερωμένο στην αστρονομία και το άλλο στην αστρολογία.

Ο Γρηγοράς πίστευε ότι η πρόγνωση του μέλλοντος είναι δυνατή, αλλά μόνο ύστερα από θεία έμπνευση.³⁶ Εντούτοις, εξετάζοντας την Ρωμαϊκή Ιστορία του, διαπιστώνουμε ότι δεν ήταν και τόσο απομακρυσμένος από την αστρολογία. Ερμηνεύοντας μία ολική έκλειψη του ηλίου, γεγονός το οποίο συνέβη κατά τη βασιλεία του Μιχαήλ του Παλαιολόγου,³⁷ ο Γρηγοράς προέβλεψε ότι αυτό το πλανητικό φαινόμενο αποτελούσε, κατ' ένα τρόπο, ένδειξη της καταστροφής και της δυστυχίας που οι Ρωμαίοι θα υφίσταντο από τους Τούρκους.³⁸ Υπενθυμίζει δε ότι τέτοια ουράνια φαινόμενα προμηνύουν την έλευση επίγειων συμφορών. Για να εξηγήσει αυτή την πεποίθηση, συγκρίνει το σώμα του ανθρώπου με το σώμα του κόσμου. Υποστηρίζει μάλιστα ότι, όπως οι πόνοι στο κεφάλι ή στο λαιμό αντανακλούνται στην κνήμη και τον αστράγαλο, έτσι και οι αλλαγές στην ουράνια σφαίρα επηρεάζουν «το σώμα του κόσμου», τη γη, και εκδηλώνουν κατ' αυτόν τον τρόπο τα αποτελέσματά τους.³⁹ Αυτό το χωρίο μαρτυρεί τη σχέση του δόγματος της συμπάθειας με την αστρολογία.

Σε μία επιστολή του, ο Νικηφόρος Γρηγοράς εκθέτει τη θεωρία του όσον αφορά τις σχέσεις που ενώνουν τα ουράνια φαινόμενα με τα γήινα και υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει παρά μία μόνο αρμονία, η οποία τα ενώνει όλα για ένα κοινό σκοπό. Η

³² Σχετικά με την υιοθέτηση, από τους Βυζαντινούς, θεωριών που αποτελούν δάνεια της αρχαιότητας, βλέπε Κουκουλές, ο.π.π., Σχετικά με τη γένεση και την εξάπλωση της αστρολογίας στην Αρχαιότητα βλέπε A. J. Festugière, *La Révélation d'Hermès Trismégiste*, τόμος I, κεφάλαιο 'L'astrology et les sciences occultes', Paris 1950, σελ. 89 κ.εξ.

³³ Θεόδωρος Μετοχίτης, *Στοιχείωσις ἐπὶ τῇ ἀστρονομικῇ ἐπιστήμῃ*, εκδ. Κ. Ν. Σάθας, *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη*, τόμος I, σελ. 108: «Οὗτοι γε μὴν καὶ λυμαίνονται τοῖς εὐσεβέσι δόγμασι... Καὶ σφοδρὸν ἔγωγε τοὺς τοιοῦτους ἀποστρέφομαι καὶ ἀποτροπιάζομαι καὶ τοὺς ἄλλους οὕτω φρονεῖν ἀξιῶ», σελ. 109: «<το περὶ τῆς ἀστρολογικῆς μέρους> τοῦτο γε μὴν προδήλως πάνυ τοι καὶ ἀναντιρρήτως λυμαίνεται τῇ πίστει καὶ τῇ καθ' ἡμᾶς χριστιανικῇ θεοσεβείᾳ».

³⁴ Θεόδωρος Μελιτηνιώτης, *Ἐκ τῆς Ἀστρονομικῆς Βίβλου*, *Patrologia Graeca* 149, στ. 993.

³⁵ Νικηφόρος Γρηγοράς, εκδ. P. A. M. Leone, *Nicephori Gregorae Epistulae*, Matino 1982, Επιστολή. 40 (Πεπραγομένος) τόμος 2, σελ. 134-9.

³⁶ Ο.π.π., Επιστολή 53, (Χρυσολωράς) τόμος 2, σελ. 164-9.

³⁷ Συγκεκριμένα συνέβη το 1267.

³⁸ Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, εκδ. L. Schopeni, *Nicephori Gregorae Byzantine Historia*, Bonn, 1829, IV, 8, σελ. 108: «Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἐπεσκόπησεν ἡ σελήνη τὸν ἥλιον... ἐδύλου μέντοι τὰς μεγίστας καὶ παλαιωναιότατας συμφορὰς τῶν Ῥωμαίων, ἅς ὑπὸ τῶν Τούρκων ὑφίστασθαι ἐμελλον».

³⁹ Νικηφόρος Γρηγοράς, ο.π.π., εκδ. L. Schopeni, IV, 8, σελ. 108, 25- 109, 7: «ὃ γὰρ ἐν ἐνὸς ἀνθρώπου σώματι, τοῦτο καὶ τῷ τοῦ κόσμου σώματι παντὶ γιγνοῖτ' ἂν . ἐν γὰρ ὁ κόσμος σῶμα συμφορῶν, ἐκ μερῶν καὶ μελῶν ὡς ὁ ἀνθρώπος φάναι συγκείμενος· καὶ ὡς περὶ ἐνταῦθα τῆς κεφαλῆς ἢ τοῦ τραχήλου τὸ πάθος ἐνεργεστέραν πρὸς τὴν κνήμην καὶ τὸν ἀστράγαλον τὴν κάκωσιν ἐξετόξευσεν, οὕτω καὶ τῷ τοῦ κόσμου σώματι τὰ τῶν οὐρανίων φωστήρων παιδήματα κινούμενα πρὸς τὴν γῆν ἀπερείδονται κἀνταῦθα δημοσιεύουσι τὴν ἐνέργειαν».

γη είναι, κατ' ένα τρόπο, η ύλη, η αιτία, το υποκειμένο κάθε κτιστού όντος. Η δε δημιουργική αρχή, εκπροσωπείται από τα άστρα.⁴⁰

Επίσης, το Χρονικό του Γεώργιου Παχυμέρη (1242-1310ca.) περιέχει ένα μεγάλο αριθμό αστρολογικών προβλέψεων. Αναφέρει, για παράδειγμα, την εμφάνιση ενός κομήτη, (στο οποίο ουράνιο φαινόμενο ο λαός απέδιδε μία ολέθρια σημασία), και θέτει το ερώτημα, μήπως αυτό το συμβάν θα πρέπει κανείς να το δει σαν οϊωνό της αναζωπύρωσης της Τουρκικής δράσης στην Μικρά Ασία.⁴¹

Υπάρχει επίσης περίπτωση όπου διανοούμενος έπλεκε ανοιχτά το εγκώμιο της αστρολογίας. Αυτή είναι η περίπτωση του Ιωάννη Ζαχαρία. Ο Ζαχαρίας θεωρούσε την αστρολογία ως σύμφωνη με τα δόγματα της Εκκλησίας, αλλά επίσης και ως επιστήμη «απαραίτητη» για την πνευματική τελείωση του ανθρώπου. Σύμφωνα με αυτόν, η επιστήμη της αστρολογίας επιτρέπει στον άνθρωπο να κατανοήσει φαινόμενα της φύσης, να προβλέψει τις εκβάσεις των μελλοντικών συμβάντων, και να τιμήσει τη δημιουργία του Θεού.⁴² Επίσης θεωρεί ότι η αστρολογία έδωσε στον άνθρωπο τη δύναμη να προβλέπει τα γεγονότα, και πως αυτό τον οδηγεί στην ομοίωση με το Θεό κατά το δυνατόν.⁴³ Όμως, κατά τον Ζαχαρία, τα άστρα δεν προκαλούν τα γεγονότα, αλλά τα προμηνύουν.⁴⁴ Τέλος, θεωρεί την αστρολογία απαραίτητη προκειμένου να τύχει κανείς του βιώματος της αποκάλυψης του Πατρός και

Δημιουργού.⁴⁵ Αναφέρει ότι είναι πολύ δύσκολο να ανέλθει ο άνθρωπος στο στάδιο της θεωρίας του Θεού εάν δεν είναι γνώστης της αστρολογίας. Εάν δε, μετά από πολύ κόπο και χρόνο, φτάσει εκεί, δεν θα γνωρίζει πώς να επιστρέψει στα γήινα πράγματα και πώς να διαφυλάξει το αποκτηθέν αγαθό. Η επιστροφή του θα γίνει ακουσίως και η πτώση του επίπονη. Και αν θελήσει μία νέα άνοδο θα χρειαστεί ακόμα μεγαλύτερη προετοιμασία απ' ότι πριν.⁴⁶ Η θέση λοιπόν του Ιωάννη Ζαχαρία ήταν ότι η αστρολογία, πέραν των άλλων, διευκολύνει και τη μυστική εμπειρία που βιώνουν οι μοναχοί.

Στον Βυζαντινό κόσμο η *ιατρομαθηματική*, δόγμα αρχαίο που αφορούσε τη σχέση της ιατρικής με την αστρολογία, ήταν πολύ διαδεδομένη. Η βασική θεωρία αυτής της επιστήμης ήταν η επιρροή που ασκείται από τα άστρα και τα ουράνια σώματα στο ανθρώπινο σώμα. Ήταν και αυτό βασισμένο στην παγκόσμια συμπάθεια, μέσω της οποίας θεωρείτο ότι τα ζώδια, ή οι πλανήτες σχετίζονται με τα διάφορα μέρη του σώματος. Η θεραπευτική αστρολογία βασιζόταν είτε στη «συμπάθεια» που ένωνε το άστρο, το όργανο που έμελλε να θεραπευθεί και το φάρμακο, είτε στην «αντιπάθεια» που έφερνε σε αντίθεση στη γη ζώα, φυτά ή πέτρες λόγω του πολέμου που έκαναν τα άστρα στον ουρανό, και από τα οποία αυτά τα όντα εξαρτιόνταν.⁴⁷ Ο Κλάυδιος Πτολεμαίος, μεταξύ άλλων, είχε ενσωματώσει αυτό το δόγμα στην *Τετράβιβλό* του.⁴⁸ Ο

⁴⁰ Νικηφόρος Γρηγοράς, *Correspondance de Nicéphore Gregoras*, εκδ. R. Guiland, Paris 1967, Επιστολή 116, σελ. 213,29-215,2: «τοῖς οὐρανίοις συνάπτεται τὰ ἐπίγεια καὶ μία τις ἁρμονία καὶ σύνταξις ἑκατέρωθεν εἰς ἑνὸς τινος ἔργου συνίσταται τελεσφόρημα. Γῆ μὲν γὰρ καθάπερ ὑλικὸν τι γενέσεως αἴτιον ὑποκεῖσθαι τέτακται, ποιητικὸν δ' ὅσα οὐράνια».

⁴¹ Γεώργιος Παχυμέρης, *Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος*, εκδ. Ernst Immanuel, Bonn, 1835, L.IV, σελ. 304-306.

⁴² Ιωάννης Ζαχαρίας Ακτουάριος, *Ἑρμῆς ἢ περὶ ἀστρολογίας*, εκδ. G. Kroll και P. Viereck, *Anonymi Christiani Hermipus de astrologia dialogus*, Lipsiae 1895, σελ 2: «εάν διαβάλουμε ολότελα τα αστρολογικά δόγματα των Ελλήνων διαβάλεται» και ἡλιος καὶ σελήνη ὅτι μέτρα χρόνων καὶ ὥρας παρέχονται, ἤδη δέ που καὶ μελλόντων ἐκβάσεις τοῖς ὀρθῶς καὶ μετ' ἐπιστήμης σκοποῦμένοις αὐτοῦς. τοῦτο δὲ <η ενασχόληση με την αστρολογία> οὐδὲν ἄλλο γῆ ἢ τὴν τοῦ θεοῦ δημιουργίαν παρὰ φαῦλον τιθέναι ἐστίν.»

⁴³ Ιωάννης Ζαχαρίας Ακτουάριος, ὅπ.π., εκδ. G. Kroll και P. Viereck, σελ. 69: «<όσοι καταπιάνονται με τη μελέτη της αστρολογίας> κὰν τοῖς οὐρανίοις τὴν γνώμην περιπολεῦειν ἐθίζει καὶ που τῶ προγονῶν καὶ προοιπεῖν θεῶ ὁμοιοῦσθαι κατὰ τὸ δυνατόν βούλεται».

⁴⁴ Ιωάννης Ζαχαρίας Ακτουάριος, ὅπ.π., εκδ. G. Kroll και P. Viereck, σελ. 11: «<η σελήνη> οὐ ποεῖν ἔχει μᾶλλον ἢ σημαίνει γενέσθαι».

⁴⁵ Ιωάννης Ζαχαρίας Ακτουάριος ὅπ.π., εκδ. G. Kroll και P. Viereck, σελ. 70: <ο μελετών την αστρολογία> της τοῦ πατρὸς καὶ δημιουργοῦ δυνηθεῖν ἂν αὐτοφανεῖας τυχεῖν»

⁴⁶ Ιωάννης Ζαχαρίας Ακτουάριος ὅπ.π., εκδ. G. Kroll και P. Viereck, σελ. 70: «ὁ δὲ ἄνευ ταύτης < της γνώσης της αστρολογίας> ἐπὶ τὴν θεωρίαν ἐκείνην ὁρῶν <δηλ. τη θεωρία του Θεοῦ> ἀτελέστερος ἂν εἴη εἰκότως καὶ ἀμαθής, οὐκ ἔχων εἰδέναί τριβον, καθ' ἣν ῥαδίως ἐπ' αὐτὴν ἄνεισιν· εἰ δέ που μόχθῳ καὶ χρόνῳ μακρῶ ἀνελθεῖν τὴν φύσιν βιάσεται οὐκ ἐπιστάμενος, ὅθεν αὐθις πρὸς τὴν ὕλην ἐπιστραφεῖ καὶ τὴν ἔμφασιν ἀσφαλῶς εἰλικρινῆ φυλάξει, ἄκων ὡς εἶπεῖν καὶ κατὰ κεφαλὴν κάτεισι καὶ πάλιν ἐτέρου πόνου καὶ παρασκευῆς μείζονος δεήσεται πρὸς τὴν ἄνοδον.»

⁴⁷ Festugière, ὅπ.π., τόμος I, σελ. 133.

⁴⁸ Festugière, ὅπ.π., τόμος I, σελ. 124.

Νικηφόρος Βλεμμύδης (1197-1272), στην πραγματεία του «Λόγος περί σώματος», υποστήριζε ότι τα ουράνια σώματα έχουν επιδράσεις στην ύλη, και ότι σε αυτό οφείλονται οι ασθένειες και οι θάνατοι. Αλλά θεωρούσε ότι αυτό το φαινόμενο μπορεί να με τη Θέληση του Θεού να παύσει να υφίσταται.⁴⁹ Ο Ιωάννης Ζαχαρίας είχε μία παρόμοια αντίληψη. Υποστήριζε ότι τα άστρα επηρεάζουν, επίσης, το ανθρώπινο σώμα, και καθορίζουν τα συμπτώματα και τις ιδιαιτερότητες των μελών του.⁵⁰

Τα Μαθηματικά

Η προσέγγιση των μαθηματικών από τους Βυζαντινούς υπήρξε ανάλογη με αυτή της αστρονομίας. Εθεωρείτο ότι, μέσω των μαθηματικών, μπορούσε κανείς να καθαίρει τη διάνοιά του, και να διεισδύσει στην κρυφή αρμονία της φύσης. Αυτή η αντίληψη είχε αναπτυχθεί από συγγραφείς της ύστατης αρχαιότητας. Στο Πλατωνικό έργο Τίμαιος, όταν ο κοσμικός αρχιτέκτονας επιβάλλει την τάξη (τον κόσμο) στο χάος, χρησιμοποιώντας έναν ιδεατό κόσμο ως αρχέτυπο, δημιουργεί την ψυχή του κόσμου. Η ψυχή του κόσμου, στην ουσία, παρουσιάζεται ως μία αριθμητικό-γεωμετρική δομή. Δεν είναι εύκολο, όμως, να διακρίνουμε εάν αυτή είναι ψυχή ή μία μαθηματική οντότητα. Ο Κράντωρ, ο οποίος υπήρξε στη συνέχεια διευθυντής της Ακαδημίας, ερμηνεύει την ψυχογονία του Τίμαιου ως μία απλή «αριθμογονία».⁵¹ Στα πλαίσια του ύστερου πλατωνισμού, τίθεται ως αρχή η συνάφεια μεταξύ των μαθηματικών και της δημιουργίας του κόσμου.⁵²

Ο Ιάμβλιχος, ο οποίος επανέφερε στο προσκήνιο τα πυθαγόρεια δόγματα, απέδωσε στο συμβολισμό των αριθμών μία αξία σχεδόν τελετουργική. Στο έργο του, οι πλατωνικές ιδέες συγχέονται με την νεοπυθαγόρεια θεωρία των αριθμών.⁵³

Η αντίληψη της μεταφυσικής αξίας των μαθηματικών υιοθετήθηκε ανεπιφύλακτα από τους Βυζαντινούς διανοούμενους. Η ιδέα του αριθμού τροφοδοτούσε τις επιστημονικές τους θεωρήσεις ως μία ανάμνηση της πλατωνικής παράδοσης, και οι περισσότεροι διανοούμενοι τη συνελλάμβαναν πιο πολύ σαν μία μυστική και μαγική έννοια, παρά ως ένα μέσον έκφρασης, με αφηρημένους όρους, των όντων που καθίστανται γνωστά από την ανάλυση του κόσμου και των φαινομένων.

Αυτή τη μεταφυσική αντίληψη των αριθμών την επεξεργάστηκε σε μεγάλο βαθμό, τον 11^ο αιώνα, ο Μιχαήλ Ψελλός. Στην πραγματικότητα η θεωρία του Ψελλού, η σχετική με τους αριθμούς, δεν ήταν παρά μία περίληψη του έργου του Ιαμβλίχου «*Συναγωγή των Πυθαγορείων δογμάτων*».⁵⁴ Ο Ψελλός έλεγε ότι δεν υπάρχει τίποτα στον κόσμο, συμπεριλαμβανομένης της υγείας, των ασθενειών και του θανάτου, του οποίου η ουσία να μην συγκροτείται βάση των αριθμών.⁵⁵ Τα όντα, τα φυσικά σώματα, ακόμα και οι δυνάμεις της ψυχής και οι ηθικές αξίες αναφέρονται στους αριθμούς.

Οι διανοούμενοι του 14^{ου} αιώνα υιοθέτησαν και επεξεργάστηκαν ακόμα περισσότερο αυτή τη μεταφυσική αντίληψη των μαθηματικών.

Φ4 Ο Γεώργιος Παχυμέρης (1242–1310ca.) στην πραγματεία του των τεσσάρων μαθηματικών επιστημών, υποστηρίζει ότι, όπως έλεγε ο Πυθαγόρας, ο αριθμός είναι το αρχέτυπο κάθε πράγματος, και πως αυτή η αντίληψη οδήγησε τον Πλάτωνα να ταυτίσει τις ιδέες με τους αριθμούς.⁵⁶ Θεωρεί πως «είναι φανερό ότι τα μαθηματικά είναι σαν κλίμακες ή γέφυρες που διαβιβάζουν την διάνοιά μας από τα αισθητά και αβέβαια πράγματα, στα νοητά και επιστημονικά, και από αυτά που μας συντροφεύουν από τη νηπακή ηλικία που είναι υλικά και σωματικά, στα ασυνήθιστα και ξένα προς

⁴⁹ Νικηφόρος Βλεμμύδης, *Λόγος Περί σώματος*, εκδ. Α. Βουλπσμιά, Λευκωσία 1784, σελ. 26,33-27,13.

⁵⁰ Ιωάννης Ζαχαρίας Ακτουάριος όπ.π., εκδ. G. Kroll και Viereck, σελ. 18.

⁵¹ P. Merlan, 'Greek Philosophy from Plato to Plotinus', *The Cambridge History of later Greek and early Medieval Philosophy*, εκδ. Α. Η. Armstrong, Cambridge 1967, σελ. 18.

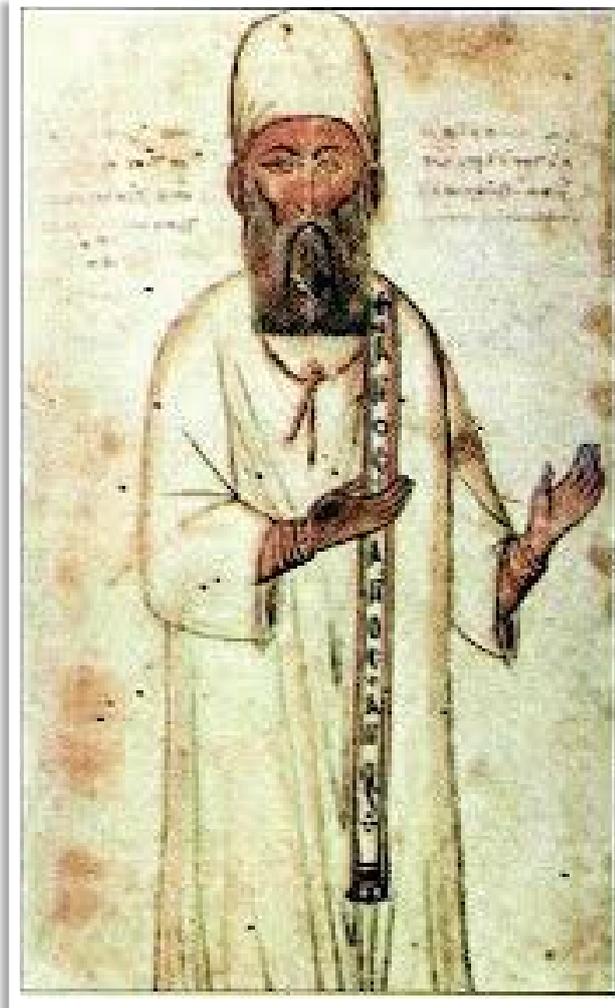
⁵² Όπ.π. σελ. 18-19.

⁵³ H. Thesleff, 'The Pythagorean texts of the Hellenistic Period', *Acta Academiae Aboensis*, ser. A. vol. 30, 1965, σελ. 48-50.

⁵⁴ P. Tannery, Ψελλός, *Περί αριθμών*, *Revue des Etudes Grecques* 5, 1892, σελ. 343-344.

⁵⁵ Μ Ψελλός, *Περί αριθμών*, εκδ. P. Tannery, *Revue des Etudes Grecques* 5, 1892, σελ. 344-345.

⁵⁶ Γεώργιος Παχυμέρης, *Σύνταγμα των τεσσάρων μαθημάτων, αριθμητικής, μουσικής, γεωμετρίας και αστρονομίας*, εκδ. P. Tannery, σελ. 10: «...καὶ οὐσίαν φησὶ Πυθαγόρας τὸν ἀριθμὸν, ἐν τῇ τοῦ τεχνίτου θεοῦ διανοίᾳ προουπὸστάντα τῶν ἄλλων, ὡσανεὶ λόγον τινὰ κοσμικὸν καὶ παραδειγματικόν, πρὸς ὃν ἀπερειδόμενος ὁ τῶν ὄλων δημιουργὸς ὡς πρὸς προκέντημά τι καὶ ἀρχέτυπον παράδειγμα, τὰ ἐκ τῆς ὕλης ἀποτελέσματα κοσμεῖ καὶ τοῦ οἰκείου τέλους, ἔτ'ὄν εἶδους, τυγχάνει ποιεῖ. Διὸ καὶ Πλάτων τὰς ιδέας ἀριθμοῦς φησιν».

τις αισθήσεις, τα οποία είναι πιο σύμφωνα με τις ψυχές μας κατά την άυλη και αιώνια φύση τους και πολύ αρχαιότερα από το διανοητικό <μέρος> που ενυπάρχει σε αυτές». ⁵⁷ Ο Παχυμέρης εξηγεί αυτή τη μεταφυσική αντίληψη των αριθμών, συνδέοντας την με μία καθαρά πλατωνική ερμηνεία της επιστήμης, ως βάση της οποίας θεωρεί τα μα-

θηματικά που είναι ουσίες καθαρά νοητικές: «Η επιστήμη είναι η γνώση της αλήθειας θεωρούμενης σε όλα τα όντα, διότι ο σκοπός κάθε μελέτης είναι η αλήθεια. Όμως τα κατ' εξοχήν όντα είναι τα νοητά, διότι, καθώς υπάρχουν αιωνίως καθ'εαυτά, παραμένουν αιωνίως στην ίδια κατάσταση. Όσον αφορά δε τα πράγματα που δεν υπάρχουν παρά σε σχέση με εμάς, αν και λέγονται όντα, δεν είναι, αλλά τα ονομάζουμε όντα εξομοιώνοντας τα με τα <νοητά>». ⁵⁸

Ο Θεόδωρος Μετοχίτης, επίσης, έλεγε ότι ο αριθμοί αποτελούν τα θεμέλια κάθε πράγματος, και ότι το σύμπαν δεν θα μπορούσε να υπάρξει χωρίς τα μαθηματικά. ⁵⁹

Οι απόκρυφες επιστήμες και η μαγεία

Η κληρονομιά που οι Βυζαντινοί δέχθηκαν από τους Έλληνες επεκτείνεται και στις απόκρυφες επιστήμες, στη μαγεία και την αλχημεία, οι οποίες κατά κανόνα συνοδεύουν τις μαθηματικές επιστήμες. Ο Μιχαήλ Ψελλός και ο Νικηφόρος Βλεμμύδης είναι πολύ γνωστοί για τις αλχημιστικές τους ενασχολήσεις. ⁶⁰

Η συλλογιστική που έχει συνδεθεί με τη μαγεία δεν απουσίαζε από τη βυζαντινή σκέψη. ⁶¹ Η ανάπτυξη της ενθαρρύνονταν ακόμα και από τα υψηλά στρώματα της Βυζαντινής κοινωνίας. Στο Υπόμνημα του στο Περί ένυπνίων του Συνεσίου, ο Νικηφόρος Γρηγοράς αναφέρεται εκτεταμένως στην θεωρία και την πρακτική της μαγείας της εποχής του. ⁶²

Ο Μιχαήλ Ψελλός δε, έφτασε στο σημείο να κατηγορήσει ακόμα και μέλη της Εκκλησίας ότι δεν τους ήταν ξένες τέτοιες πρακτικές. Βέβαια οι κατηγορίες αυτές δεν φαίνεται να ευσταθούν,

⁵⁷ Γεώργιος Παχυμέρης, όπ.π., εκδ. P. Tannery, σελ. 7: «Δῆλον γὰρ ὅτι κλίμαξι τισι καὶ γεφύραις ἔοικε ταῦτα τὰ μαθήματα, διαβιβάζοντα τὴν διάνοιαν ἡμῶν ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν καὶ δοξαστῶν ἐπὶ τὰ νοητὰ καὶ ἐπιστημονικά, καὶ ἀπὸ τῶν συντρόφων ἡμῖν καὶ ἐκ βρεφῶν ὄντων συνήθων, ὑλικῶν καὶ σωματικῶν, ἐπὶ τὰ ἀσυνήθη τε καὶ ἑτερόφυλα πρὸς τὰς αἰσθήσεις, τῇ δὲ ἀύλιᾳ καὶ ἀϊδιότητι συγγενέστερα ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς καὶ πολὺ πρότερον τῷ ἐν αὐταῖς διανοητικῷ».

⁵⁸ Γεώργιος Παχυμέρης, όπ.π., εκδ. P. Tannery, σελ. 7: «Διὰ ταῦτα καὶ ἡ μὲν ἐπιστήμη σοφία ἐστὶ τῆς ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀληθείας –τέλος γὰρ θεωρίας ἀλήθεια,– ὄντα δὲ κυρίως τὰ νοητὰ, ὡς αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντα· τὰ δὲ καθ' ἡμᾶς, ταῦτα εἰ καὶ ὄντα λέγονται, ἀλλ' ὁμωμότως πρὸς ἐκεῖνα καὶ ταῦτα λέγονται ὄντα».

⁵⁹ Θεόδωρος Μετοχίτης, εκδ. R. Guiland, 'Poesies inédites de Theodore Métochite', *Byzantium III*, σελ. 265-302, ποίημα 10, σελ. 290.

⁶⁰ J. Bidez, *Catalogue des manuscrits alchimiques grecs*, VI, Bruxelles 1928, σελ. 25-26.

⁶¹ R. Greenfield, 'Contribution to the Study of Paleologian Magic'. *Byzantine Magic*, εκδ. H. Maguire, Dumbarton Oaks 1995, σελ. 117-153.

⁶² Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ἑρμηνεία εἰς τὸν Συνεσίου περὶ ένυπνίων λόγον*, *Patrologia Graeca* 149, στ. 537-539, και νεώτερον έκδοση P. Pietrosanti, Bari 1999, σελ. 8-9.

αφήνουν όμως να διαφανεί ότι η λαϊκή δεισιδαιμονία δεν είχε εξαληφθεί. Ο Ψελλός κατηγορήσε τους δύο Πατριάρχες, τον Ιωάννη Ξιφιλίνο και τον Μιχαήλ Κηρουλάριο, ότι είχαν ασκήσει αποκρυφισμό. Σύμφωνα με τον Ψελλό, ο Πατριάρχης Ξιφιλίνος είχε κάνει μία σύνθεση μεταξύ της Αριστοτελικής φιλοσοφία του Χριστιανικού δόγματος και της Ανατολικής μαγείας και αστρολογίας.⁶³ Ο δε Πατριάρχης Κηρουλάριος κατηγορήθηκε από τον Ψελλό, ότι ήταν οπαδός της αστρολογίας και των απόκρυφων επιστημών, και επίσης ότι καταπιπίστηκε με τη Θεουργία.⁶⁴

Ο Πατριάρχης Κάλλιστος (1363) κατηγορήσε δικαιολογημένα τον Γρηγορά, ότι ασχολήθηκε με προφητείες και ερμηνείες ονείρων, και αναφέρει επίσης το γεγονός ότι οι μαθητές του εκαυχούντο ότι δίπλα στον Γρηγορά απέκτησαν τη δύναμη να προλέγουν το μέλλον.⁶⁵ Ο Νικόλαος Καβάσιλας

(1322-1392ca.) επίσης, άσκησε κριτική στο ενδιαφέρον που έδειξε ο Νικηφόρος Γρηγοράς για τους Χαλδαϊκούς Χρησμούς και τις απόκρυφες επιστήμες της ύστατης αρχαιότητας.⁶⁶ Γενικά, στιδήποτε άγγιζε το χώρο του μυστηρίου γοήτευε τους Βυζαντινούς.

Συμπέρασμα

Συμπερασματικά, ο τρόπος με τον οποίο πολλοί Βυζαντινοί διανοούμενοι εξελάμβαναν την αξία και τον ρόλο των επιστημών θα μπορούσε να περιγραφεί ως εξής: Απέδιδαν σε αυτές ένα ρόλο καθαρά θεωρητικό και «μυστικό», βασισμένο στη νεοπλατωνική φιλοσοφία της ύστατης αρχαιότητας.

Επ' αυτού του ζητήματος, κατά τον 14^ο αιώνα, δεν φαίνεται εμφανίζεται καμία επαναστατική θέση ικανή να μεταβάλει τη σχετική οπτική των στοιχείων που συνέθεταν την αρχαία αντίληψη του κόσμου. Στην πραγματικότητα δεν φαίνεται να υπάρχει ουσιαστική αποκοπή από τον τρόπο με τον οποίο γινόταν αντιληπτή η επιστήμη κατά την ελληνιστική και Ρωμαϊκή εποχή, ούτε μία επανεξέταση των γνώσεων του παρελθόντος υπό νέες προοπτικές.

Ο δρόμος που ακολούθησαν πολλοί διανοούμενοι του 14ου αιώνα ήταν η υιοθέτηση της αρχαίας και κυρίως της νεοπλατωνικής σκέψης, η οποία ήταν άλλοτε λογική, άλλοτε δε «παράλογη» και «αποκρυφιστική», με την προοπτική να την εναρμονίσουν με την Ορθόδοξη Χριστιανική θρησκεία. ■

⁶³ Κ. Σάθας, όπ. π., τόμος V, σελ. 459-462.

⁶⁴ Μιχαήλ Ψελλός, *Πρὸς τὴν Σύνοδον κατηγορία τοῦ ἀρχιερέως*, εκδ. L. Bréhier, 'Accusation du patriarche Michel Cerulaire devant le Synode (1059)', *Revue des Etudes Grecques* 16, 1903, σελ. 385-388. Η Θεουργία ήταν μία ιερατική πρακτική την οποία εισήγαγε πρώτος στη νεοπλατωνική φιλοσοφία ο Πορφύριος, σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος, μέσω τελετών και με την επίκληση των Θεών, φτάνει στην ένωσή του με το Θείο, στην κάθαρση της ψυχής του και κατ'επέκτασιν στη λύτρωσή της. Εθεωρείτο από τους Χριστιανούς μία καθαρά ειδωλολατρική πρακτική.

⁶⁵ Δ.Β. Γόνης, *Το συγγραφικό έργο του Οικουμενικού Πατριάρχου Κάλλιστου Α'*, Αθήνα 1980, ομιλία 13, σελ. 193.

⁶⁶ Ν. Καβάσιλας, εκδ. A. Garzya, 'Un opusculé inédit de Nicolas Cabasilas', *Byzantion* 24, 1954, σελ. 532, II, 110-112: «καὶ γὰρ χρῆσιμολογοῦς τις εἶναι βούλεται δοκεῖν καὶ χαλδαϊκὰ τινα συνείρει καὶ μύθους καὶ ἐπωδὰς πανταχοῦ καταχεῖ τῶν λόγων»,

Η ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΠΑΓΑΝΙΣΜΟ*

- **Του Λοΐζου Κωνσταντίνου,**
*Κλασικού Φιλολόγου, μεταπτυχιακού φοιτητή
της Αρχαίας Ιστορίας Πανεπιστημίου Κύπρου*

ατά τη διάρκεια των πρώτων αποστολικών χρόνων, στην Κύπρο συνυπήρχαν η αρχαία ελληνική, η εβραϊκή και η χριστιανική θρησκεία. Η απαρχή του χριστιανισμού στην Κύπρο τον 1^ο αι. μ.Χ. διαιρείται σε τρία στάδια: α) Μέσα από την ιεραποστολική δράση ανώνυμων μαθητών

και κατά πάσα πιθανότητα και του Στεφάνου, β) Η πρώτη περιοδεία των Αποστόλων Βαρνάβα και Παύλου και γ) Η αποστολική δράση του Βαρνάβα και Μάρκου. Τον 1^ο αι. μ.Χ., όπως θα διαφανεί στη συνέχεια, αναφέρεται η ίδρυση και η ύπαρξη στην Κύπρο των ακολούθων οκτώ επισκοπών με τα αντίστοιχα ονόματα των επισκόπων τους: α) Ταμασού Ηρακλείδιος, β) Αμαθούντος Αριστοκλειανός,

* Το συγκεκριμένο άρθρο αποτελεί μέρος εργασίας που εκπονήθηκε στο μεταπτυχιακό μάθημα *Ύστερη Αρχαιότητα* κατά το εαρινό εξάμηνο 2012-2013, υπό την εποπτεία του καθηγητή Θεόδωρου Μαυρογιάννη. Γίνεται ανασκόπηση των γραπτών πηγών, 1ου – 2ου αι. μ.Χ., συνεξετάζοντας και μερικά στοιχεία πολιτικής ιστορίας.

γ) Κουρίου Φιλάγγριος, δ) Κιτίου Λάζαρος, ε) Πάφου Επαφράς, στ) Νεαπόλεως Τυχικός, ζ) Σόλων Αυξίβιος, η) άγνωστης πόλης, Κόνων. Η ταυτόχρονη παρουσία των Εθνικών, Εβραίων και Χριστιανών οδηγούσε αρκετά συχνά σε συγκρούσεις, ενώ οι αιρέσεις δεν απουσίαζαν σε τακτά χρονικά διαστήματα. Για τον 2^ο αι. μ.Χ., ελάχιστα στοιχεία γνωρίζουμε σχετικά με την πορεία του Χριστιανισμού. Κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο η Κυπριακή Εκκλησία συνέχισε να είναι οργανωμένη διοικητικά σε επισκοπές και παρέμεινε αυτοδιοικούμενη. Τον 4^ο αι μ.Χ. φαίνεται ότι ο Χριστιανισμός αρχίζει να εδραιώνεται σταδιακά σε μια χρονική περίοδο που κράτησε περίπου από το 350-400 μ.Χ. Μέχρι τότε οι πιστοί αναγκάζονταν να κρύβονται σε κατακόμβες, τιμωρούνταν, φυλακίζονταν και αρκετές φορές έβρισκαν μαρτυρικό θάνατο. Ο μεγάλος αριθμός των παλαιοχριστιανικών εκκλησιών αποτελεί το αποκορύφωμα της ακμής και της επικράτησης του Χριστιανισμού. Η Εκκλησία τον 5^ο αι. μ.Χ. αναγνωρίστηκε επίσημα πλέον ως αυτοκέφαλη, κάτι που επαληθεύτηκε και από την Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδο το 691 μ.Χ. Με το πέρασμα των αιώνων οι κάτοικοι έζησαν περιόδους ειρήνης και ευημερίας χωρίς όμως να απουσιάζουν η πείνα, οι ανομβρίες και οι σεισμοί.

Η λατρεία της Αφροδίτης¹ εξακολουθούσε να επικρατεί και χρειάστηκαν τρεις και πλέον αιώνες για την πλήρη επικράτηση του Χριστιανισμού και την αποκοπή των δεσμών με τις παγανιστικές αντιλήψεις. Κατά τη ρωμαϊκή εποχή, διατηρείται η λατρεία της θεάς, η οποία όμως άρχισε να παρακμάζει τον 2ο αι. μ.Χ.,² αλλά συνεχίζει να λατρεύεται μέχρι τις αρχές του 5ου αι. μ.Χ. Κύρια αιτία της παρακμής της αποτέλεσε η διάδοση του Χριστιανισμού. Σε επίγραμμα του Λουκιανού γίνεται αναφορά για το άγαλμα της γυμνής Αφροδίτης³, ενώ ο Νόννος της αφιερώνει αρκετούς στίχους.⁴

Η εγγύτητα του νησιού με τη Συροπαλαιστινιακές ακτές, αλλά και η φυγή των χριστιανών

μετά τον λιθοβολισμό του Στεφάνου⁵ το 33 μ.Χ., ανάμεσα στους οποίους συγκαταλέγονταν και πολλοί από την Κύπρο⁶, ήταν μερικοί παράγοντες που συνέβαλαν στη διάδοση του Χριστιανισμού.⁷ Κοντά στο 37 μ.Χ. Κύπριοι και Κυρηναίοι που βρίσκονταν στην Αντιόχεια δίδασκαν τον λόγο του Χριστού στους Ιουδαίους που μιλούσαν ελληνικά. Ανάμεσά τους και ο Βαρνάβας.⁸ Στις Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (11, 19) αναφέρεται ότι, πριν από την ιεραποστολή του Παύλου και Βαρνάβα, κάποιοι άλλοι κήρυξαν τον λόγο του Θεού στους Ιουδαίους σε μια περίοδο που η Κύπρος ήταν γεμάτη από ιουδαϊκές αποικίες,⁹

¹ Πορφ. π. ἄ. ἐμπ. 2, 21-22.

² App. *Metam.* 4, 155.

³ A. G. 16, 163.

⁴ Κ. Χατζιωάννου, *ΑΚΕΠ*, τόμ. Β', 156-161.

⁵ Ἀλέξ. Μον. *Εγκώμ. εἰς Βαρν.* 2, 20· F. Bovon, «The Dossier on Stephen, the First Martyr», *Harvard Theological Review* 96 (2003) 279-315.

⁶ Πράξ. 11, 19· Γ. Π. Πατρώνου, *Η Κύπρος «Πύλη» του χριστιανισμού προς τον κόσμο των εθνών* (Πάφος 1996), 35.

⁷ Για τον Χριστιανισμό βλ. Ch. Marksches, «Das Christentum von den Anfängen bis in die Spätantike», στο Fr. Graf, *Einleitung in die lateinische Philologie* (Stuttgart und Leipzig 1997), 520-533.

⁸ Πράξ. 11, 20-24.

⁹ Φιλ. Πρεσβ. πρ. Γάϊον 282: «καὶ οὐ μόνον αἱ ἡπειροὶ μεστὰὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀποικῶν εἰσιν, ἀλλὰ καὶ νήσων αἱ δοκιμώταται Εὐβοία, Κύπρος, Κρήτη».

Το 45 μ.Χ. γίνεται η έλευση στο νησί των Αποστόλων Παύλου¹⁰, Βαρνάβα¹¹ και του Ευαγγελιστή Μάρκου¹². Σε μια προσπάθεια για διδασχή της νέας θρησκείας αποβιβάστηκαν στη Σαλαμίνα, για να κηρύξουν τον λόγο του Θεού στα μέλη της τότε ισχυρής οικονομικής εβραϊκής κοινότητας.¹³ Από αρχαιολογικής πλευράς δεν υπάρχουν ευρήματα που να επιβεβαιώνουν την ύπαρξη συναγωγών στη Σαλαμίνα. Η ανταπόκριση δεν ήταν η αναμενόμενη με αποτέλεσμα να απευθυνθούν στους Έλληνες και τους Ρωμαίους. Στην πρώτη τους περιοδεία οι τρεις Απόστολοι πέτυχαν την οργάνωση της Κυπριακής Εκκλησίας, τοποθετώντας στην ηγεσία της ικανούς εκκλησιαστικούς αξιωματούχους, οι οποίοι θα μπορούσαν να αναλάβουν τη διάδοση της νέας θρησκείας και την περαιτέρω ενίσχυση της Εκκλησίας. Στην Πάφο, σημαντικό κατόρθωμα αποτέλεσε ο εκχριστιανισμός του Ρωμαίου ανθύπατου Σέργιου Παύλου, ο οποίος συγκλονίστηκε από το θαύμα της προσωρινής τύφλωσης του μάγου Ελύμα.¹⁴ Η Κύπρος ήταν η πρώτη επαρχία που κυβερνήθηκε από χριστιανό διοικητή. Κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στην Κύπρο χειροτονήθηκαν αρκετοί επίσκοποι και διάκονοι. Ο Λάζαρος, μετά τον διωγμό των Ιουδαίων κατά των χριστιανών, ήρθε στο νησί και ανέλαβε καθήκοντα επισκόπου Κιτίου.¹⁵ Σύμφωνα με τη χριστιανική παράδοση η Παναγία επισκέφθηκε τον Λάζαρο στην Κύπρο, ύστερα από παράκληση του ίδιου προσφέροντάς του ένα «Ωμοφόριον».¹⁶ Στο Κίτιο οι δύο Απόστολοι συνάντησαν τον Ηράκλειο, τον οποίον αφού βάπτισαν και μετονόμασαν σε Ηρακλείδιο, τον χειροτόνησαν επίσκοπο Κύπρου με έδρα την Ταμασό.¹⁷ Στην Αντιόχεια χειροτόνησαν ως επίσκοπο τον Κύπριο Αριστοκλειανό

και τον έστειλαν, για να υπηρετήσει στο νησί, όπου μετέπειτα τον συνάντησαν στην Αμαθούντα, η οποία αποτέλεσε επισκοπική περιφέρεια.¹⁸

Το 50 μ.Χ. ο Απόστολος Βαρνάβας μαζί με τον Μάρκο επανήλθαν στην Κύπρο αρχίζοντας τη δεύτερή τους περιοδεία, κατά την οποία η Εκκλησία οργανώθηκε και θεμελιώθηκε ακόμα καλύτερα.¹⁹ Κατά την άφιξή τους στον Κορμακίτη συνάντησαν τους ειδωλολάτρες Τίμωνα και Αρίστωνα, οι οποίοι τους φιλοξένησαν.²⁰ Στη Λάπηθο δεν έγιναν αποδεκτοί, επειδή οι κάτοικοι τελούσαν ειδωλολατρία στο θέατρο, και αναχωρώντας παρέμειναν κοντά στον Ηράκλειο.²¹ Στην Παλαίπαφο ο ειδωλολάτρης Ρόδων πίστεψε στον λόγο του Θεού, ενώ ο Ιουδαίος Βαριησούς αναγνωρίζοντας τον Βαρνάβα δεν τους επέτρεψε να εισέλθουν στην Πάφο με συνέπεια να επιστρέψουν στο Κούριο. Η ιουδαϊκή κοινότητα φαίνεται, ότι ήταν πολυάριθμη στο Κούριο, την Αμαθούντα και στο Κίτιο, με επικεφαλής τον Βαριησού. Η τέλεση βρωμερής πομπής από ένα πλήθος γυμνών ανδρών και γυναικών προς τιμήν ίσως του Απόλλωνος, οι σπονδές, ο θόρυβος στον ιππόδρομο και η παρεμπόδιση εισόδου του Βαρνάβα και του Μάρκου στις πόλεις υπογραμμίζουν το ειδωλολατρικό στοιχείο στο έπακρό του.²² Οι συκοφαντίες από τους Εβραίους ενάντια στους Αποστόλους άρχισαν να πληθαίνουν, κατηγορώντας τους ότι δεν δίδασκαν σύμφωνα με τις Γραφές. Οι εξ Ιουδαίων Χριστιανοί απαιτούσαν από τους εξ εθνών χριστιανούς να ενεργούν σύμφωνα με τον Μωσαϊκό Νόμο.

Τον 1^ο αι. μ.Χ. οι επισκοπικές έδρες βρίσκονταν στις πόλεις ή τις κόμεις, από τις οποίες προέρχονταν ή διέμεναν οι χειροτονηθέντες επίσκοποι. Σε πρώτο στάδιο ο Χριστιανισμός διαδόθηκε μέχρι

¹⁰ H. Morton, *In the Steps of St. Paul* (London 1936), 71-142· H. Metger, *Les routes de saint Paul dans l' Orient grec* (Paris 1956), 11-20· S. Perowne, *The Journeys of St Paul* (London 1973), 36-53.

¹¹ Πράξ. 4, 36-37· Μ. Νικολαΐδη, *Βαρνάβας ο Κύπριος* (Λευκωσία 1973), 33-34· Peter van Deun, *Sancti Barnabae Laudatio auctore Alexandro monacho et sanctorum Bartholomei et Barnabae vita e menologio imperiali deprompta* [CCSC 26], (Turnhout 1993), 83-122.

¹² Ευσέβ. *Εκκλ. Ιστ.* 7, 25.15-16· Πράξ. 13, 5· *Acta Barn.* 5, στο R. A. Lipsius - M. Bonnet (εκδ.), *Acta Philippi et Acta Thomae accedunt Acta Barnabae* (Hildesheim 1990), vol. II, 2.

¹³ Χ. Οικονόμου, *Οι απαρχές του χριστιανισμού στην Κύπρο* (Πάφος, 1996), 369-379.

¹⁴ Πράξ. 13, 5-13· Χ. Οικονόμου, *Η κλήση του Απ. Παύλου και οι απαρχές της ιεραποστολικής του δράσης* (Θεσσαλονίκη 1992), 350-351.

¹⁵ Α. Παυλίδης, λ. Κιτίου επισκοπή στην *ΜΚΕ*, τόμ. 7, 123-25.

¹⁶ Κ. Χατζηϊωάννου, *ΑΚΕΠ*, τόμ. Α', 352-357· *LSJ* λ. ώμοφόριον.

¹⁷ F. Halkin, «Les actes apocryphes de Saint Héraclide de Chypre, disciple de l' apôtre Barnabé» *AnalBoll* 82 (1964) 133-169· *Acta Barn.* 16-17, 22.

¹⁸ *Act. Barn.* 20.

¹⁹ Πράξ. 15, 35-39· *Act. Barn.* 7-8.

²⁰ *Act. Barn.* 11 και 14.

²¹ *Acta Barn.* 16-17: «καὶ εἰδωλομανίας ἐπιτελουμένης ἐν τῷ θεάτρῳ οὐκ εἶασαν ἡμᾶς εἰσελθεῖν ἐν τῇ πόλει...».

²² *Acta Barn.* 18-21.

Ο άγιος Ηρακλείδιος

ενός σημείου και μέσα από τις ενέργειες διαφόρων άλλων επισκόπων²³: Ρόδων και Μνάσων Ταμασού²⁴, Φιλωνίδης Κουρίου, Θεόδοτος Κυρηναίας, Τυχικός Νεαπόλεως, Αυξίβιος Σόλων καθώς και οι Νικάνωρ, Αρίστων, Τίμων²⁵ και Επαφράς. Ο Ηρακλείδιος, λίγο πριν πεθάνει, χειροτόνησε ως αντικαταστάτη του τον Μνάσωνα και τον Ρόδωνα ως ιερέα, προκειμένου να διαδεχθεί τον δεύτερο. Μέσα από τη συγκεκριμένη ενέργεια πληροφο-

ρούμαστε ότι ο Ηρακλείδιος τελούσε τα χριστιανικά μυστήρια μέσα σε μία σπηλιά στη Ταμασό.²⁶ Ο μαθητής του Αποστόλου Παύλου, Φιλάγγριος, μαρτυρείται ως επίσκοπος Κουρίου.²⁷

Η διάδοση του Χριστιανισμού ανάμεσα στις ποικίλες ομάδες του λαού στον τότε γνωστό κόσμο είχε ως επακόλουθο την υποχώρηση του πνεύματος της παλιάς θρησκείας, κέντρο της οποίας ήταν η αυτοκρατορική λατρεία. Απέναντι στις ανατολικές θρησκείες, που από τον 2^ο αι. μ.Χ. άρχισαν να απλώνονται σε ολόκληρη την αυτοκρατορία, το ρωμαϊκό κράτος έδειχνε μια ανεκτικότητα με την προϋπόθεση να μην προσηλυτίζουν τους Ρωμαίους πολίτες. Το ίδιο δεν συμβαίνει με τον Χριστιανισμό καθώς αντιμετώπιστηκε με έχθρα από το ρωμαϊκό κράτος, γιατί δίδασκε μια νέα κοινωνική τάξη και ένα καινούριο σύστημα ανθρωπίνων σχέσεων. Η νέα θρησκεία επέσυρε το μίσος των οπαδών των άλλων θρησκειών. Φήμες και συκοφαντίες κυκλοφορούσαν για τις συγκεντρώσεις και τις θρησκευτικές τελετές των χριστιανών. Οι συκοφαντικές εκστρατείες πήγαζαν από τους Εβραίους και το ειδωλολατρικό ιερατείο και φανατίζοντας τον όχλο εναντίον των χριστιανικών κοινοτήτων. Μερικοί αυτοκράτορες έπαιρναν μέτρα κατά του Χριστιανισμού, ενώ άλλοι αδιαφορούσαν. Ο πρώτος μεγάλος διωγμός εξαπολύθηκε το 64 μ.Χ. από τον αυτοκράτορα Νέρωνα, ο οποίος κατηγόρησε τους χριστιανούς για δήθεν εμπρησμό της Ρώμης. Ο διωγμός ήταν τοπικός χωρίς γενικά μέτρα κατά της χριστιανικής πίστης.

Ο Απόστολος Βαρνάβας έγινε ο πρώτος επίσκοπος Σαλαμίνας και φρόντισε να οργανώσει την Εκκλησία της Κύπρου, χειροτονώντας επισκόπους σε διάφορα αστικά κέντρα του νησιού. Η δράση των Αποστόλων υπήρξε καθοριστική για την εξαπλώ-

²³ R. M. Dawkins (εκδ.), *Leontios Machairas: Recital Concerning the Sweet Land of Cyprus Entitled «Chronice»*, vol. 1 (Oxford 1932), 28 §30· Α. Παυλίδη, *Λεοντίου Μαχαίρα, Εξήγησις της γλυκειάς χώρας Κύπρου, η ποια λέγεται Κρόνακα τουτέστιν Χρονικόν* (Λευκωσία 1995), 24-27 §30· Μ. Πιερής - Α. Ν. Κονναρή (επ.) *Λεοντίου Μαχαίρα, Χρονικό της Κύπρου, Παράλληλη διπλωματική έκδοση των χειρογράφων* (Λευκωσία 2003), 81-2.

²⁴ F. Halkin, (υποσ. 17) 141, 144, 148, 152· *Πράξ. 21, 15-16*.

²⁵ *Acta Barn. 21*.

²⁶ F. Halkin, (υποσ. 17) 167, 169.

²⁷ Κ. Χατζηϊωάννου, *ΑΚΕΠ*, τόμ. Α', σ. 352.

ση του Χριστιανισμού στο νησί, όμως δεν παραμέρισε όλα τα εμπόδια που υπήρχαν. Η ειδωλολατρία είχε βαθιές ρίζες ακόμη την εποχή εκείνη. Από τον Ηρακλείδιο ενημερωνόμαστε την επίκληση του Φιλοθέου σε ιερείς των ειδώλων, προκειμένου να του φέρουν είδωλα των ολύμπων θεών προς ανάσταση του γιου του.²⁸ Τόσο οι Ιουδαίοι, όσο και οι εθνικοί χρησιμοποίησαν όλη τη δύναμη που διέθεταν, για να κάμψουν την ορμή του Χριστιανισμού. Οι χριστιανοί γνώρισαν καταπιέσεις και διώξεις. Είναι εύλογο, ότι η παγίωση της χριστιανικής πίστης στο νησί θα έβρισκε μπροστά της αρκετά εμπόδια από τους ειδωλολάτρες. Αυτό αποδεικνύεται τόσο από το μαρτυρικό τέλος του Αποστόλου Βαρνάβα²⁹ που πέθανε δια λιθοβολισμού και μετέπειτα τον έκαψαν οι Ιουδαίοι λίγο έξω από τη Σαλαμίνα, όσο και από άλλους μάρτυρες της Εκκλησίας στην προσπάθειά τους για την επικράτεια της νέας θρησκείας. Επίσκοποι, όπως οι Αθανάσιος, Κόνων, Νεμέσιος Λούκιος και αρκετοί άλλοι κατά τους διωγμούς³⁰ ασπάστηκαν τη χριστιανική πίστη.

Ο Παύλος, αφού πληροφορήθηκε τον θάνατο του Βαρνάβα, έστειλε προς τον Αρχιεπίσκοπο της Κύπρου, Ηρακλείδιο, τους Επαφρά και Τυχικό με εντολή να χειροτονηθούν ως επίσκοποι Πάφου και Νεαπόλεως³¹ αντιστοίχως. Επίσης, ζήτησε να χειροτονήσει ακόμα έναν επίσκοπο στους Σόλους, τον Αυξίβιο. Στους Σόλους τότε υπήρχε ο ναός του Δία και ο ιερέας είχε την κατοικία του μέσα σε αυτόν.³² Ο Άγιος Ηρακλείδιος σπεύδοντας να χειροτονήσει τον Αυξίβιο σε επίσκοπο των Σόλων του χάραξε τον τύπο εκκλησίας πάνω στη γη με ένα σχεδιάγραμμα. Η ενέργεια ήταν ενδεικτική για τις βλέψεις των επισκόπων προς ανέγερση χριστιανικού ναού, κάτι που υλοποίησε ο Αυξίβιος, παραμένοντας στον θρόνο για πενήντα χρόνια.³³ Είναι η πρώτη γραπτή μαρτυρία για την ύπαρξη χριστιανικού ναού στην Κύπρο. Οι Σόλοι βάσει των γραπτών πηγών ήταν η πρώτη πόλη που εκχριστιανίστηκε σε μεγαλύτερο βαθμό κατά τον 1ο αι. μ.Χ.

Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος κάνει λόγο για τον Κόνωνα που ασπάστηκε τον Χριστιανισμό, βαπτίστηκε και κατείχε έδρα επισκόπου σε άγνωστη πόλη στα χρόνια των Αποστόλων.³⁴

Η ελληνορωμαϊκή κοινωνία του 1ου αι. μ.Χ. παρουσιάζει φαινόμενα κρίσης και παρακμής. Ο άνθρωπος αισθάνεται να μην έχει στηρίγματα μέσα στον οικουμενικό κόσμο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Αναζητεί λύσεις στη φιλοσοφία, τη θρησκεία και την αυτοκρατορική λατρεία. Το άτομο με τη μύηση στις λατρείες των αρχαίων και ελληνιστικών χρόνων δεν μπορεί πλέον να λυτρωθεί και να μεταμορφωθεί ηθικά. Οι Απόστολοι μέσα από το κήρυγμά τους θέλησαν να περάσουν το μήνυμα της εσωτερικής ελευθερίας που απορρέει από την σταύρωση και την ανάσταση του Χριστού. Επιχείρησαν να δείξουν ότι τα μυστήρια της Εκκλησίας δεν συντελούνται μόνο για λίγους στα κρυφά, όπως οι ειδωλολατρικές μυσήσεις. Όμως, δυστυχώς μερικά συμπεράσματα ήταν πολύ δύσκολο να γίνουν ευθύς εξαρχής κατανοητά από το πλήθος.

Για τον δεύτερο αιώνα ελάχιστα στοιχεία γνωρίζουμε. Το 116/7 μ.Χ. επί Τραϊανού λαμβάνει χώρα η μεγάλη επανάσταση των Ιουδαίων στην Κυρήνη, Αίγυπτο και Κύπρο. Οι Ιουδαίοι στην Κυρήνη σκότωσαν διακόσιες είκοσι χιλιάδες Ρωμαίους και Έλληνες ύστερα από φρικιαστικά βασανιστήρια. Στην Κύπρο και την Αίγυπτο με αρχηγό τον Αρτεμώνα φονεύθηκαν διακόσιες σαράντα χιλιάδες άτομα με τον ίδιο φρικαλέο τρόπο. Μετά την καταστολή της εξέγερσης απαγορεύτηκε δια θανάτου η οποιαδήποτε παρουσία Ιουδαίου στην Κύπρο, ακόμη και μετά από θαλασσοταραχή.³⁵ Σε επιτύμβια επιγραφή του Κουρίου που χρονολογείται περίπου τον 2^ο αι. μ.Χ. μαρτυρείται το όνομα του Μητρόδωρου, ο οποίος πολύ πιθανόν να ήταν χριστιανός.³⁶ Σε συνδυασμό με την έδρα του επισκόπου Φιλάγριου ήδη από τον 1^ο αι. μ.Χ. οδηγεί στην παρουσία μιας χριστιανικής κοινότητας στην πόλη από τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες. ■

²⁸ F. Halkin, (υποσ. 17) 160.

²⁹ Αλέξ. Μον. *Ἐγκώμ. eis Βαρν. 2, 29· Βί. Αὐξιβ. 7· Acta Barn. 22-26.*

³⁰ Ι. Χάκκετ, *Ιστορία της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Κύπρου* (μτφρ. Χ. Ι. Παπαϊωάννου), τόμ. 2 (Πειραιάς 1927), 171, 176, 178, 216, 291.

³¹ G. Hill, *A History of Cyprus*, vol. I, (Cambridge 1940), 262.

³² Βί. Αὐξιβ. 8-9, 13-14· J. Noret, *Vita sancti Auxibii*, in Peter van Deun, *Sancti Barnabae Laudatio auctore Alexandro monacho et sanctorum Bartholomei et Barnabae vita e menologio imperiali deprompta* [CCSC 26], (Turnhout 1993), 177-202.

³³ Βί. Αὐξιβ. 14 και 21.

³⁴ H. Delehaye, «Saints de Cypre», *Anal. Boll.* 26 (1907) 229-232.

³⁵ Δίων Κάσσο. 68, 32· Ζων. Χρον. 11, 22.

³⁶ T. B. Mitford, *The Inscriptions of Kourion* (Philadelphia 1971), 294, ap. 150.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

A. G. = *Anthologia Graeca*.

AnalBoll = *Analecta Bollandiana*.

ΑΚΕΠ = Ἡ Ἀρχαία Κύπρος εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Πηγὰς.

Ἀλέξ. Μον. Ἐγκώμ. εἰς Βαρν. = Ἀλέξανδρος Μοναχὸς ὁ Σαλαμίνιος (5ος αἰ. μ.Χ.), Ἐγκώμιον εἰς Ἅγιον Βαρνάβαν τὸν Ἀπόστολον.

App. Metam. = Lucius Appuleius (2 αἰ. μ.Χ.), *Metamorphoses*.

Βί. Αὐξιβ. = Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου πατρὸς ἡμῶν Αὐξιβίου, Ἀρχιεπισκόπου γεγονότος Σολίας, ἐν τῇ τῶν νίσῳ.

Δίων Κάσσ. = Δίων Κάσσιος Κοκκινιανός (2/3 αἰ. μ.Χ.), *Ρωμαϊκὴ Ἱστορία*.

Ευσέβ. Ἐκκλ. Ἱστ. = Ευσέβιος Καισαρείας (3/4 αἰ. μ.Χ.), Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, π. τῶν ἐν Παλαιστ. μαρτ. = περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυροσάντων, Β. Κων. = Βίος Κωνσταντίνου.

Ζων. Χρον. = Ζωναράς (12 αἰ. μ.Χ.), *Χρονικόν*.

LSJ = Liddell Scott Jones.

ΜΚΕ = Μεγάλῃ Κυπριακῇ Ἐγκυκλοπαίδεια.

Πορφ. π. ἁ. ἐμψ. = Πορφύριος, *Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων*.

Πράξ. = Ευαγγελιστὴ Λουκά, *Πράξεις τῶν Ἀποστόλων* (Καινὴ Διαθήκη).

Φίλ. Πρεσβ. πρ. Γάϊον = Φίλων Ἰουδαῖος (1^{ος} αἰ. π.Χ./1^{ος} αἰ. μ.Χ.), *τῆς αὐτοῦ πρεσβείας πρὸς Γάϊον*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Παυλίδη, *Λεοντίου Μαχαιρά, Εξήγησις τῆς γλυκειᾶς χώρας Κύπρου, ἣ ποία λέγεται Κρόνακα τουτέστιν Χρονικόν*, Λευκωσία 1995.

Γ. Π. Πατρώνου, *Ἡ Κύπρος «Πύλη» τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἐθνῶν*, Πάφος: Ἱερὰ Μητρόπολις Πάφου, 1996.

Ch. Marksches, «Das Christentum von den Anfängen bis in die Spätantike», στο Fr. Graf, *Einleitung in die lateinische Philologie*, Stuttgart und Leipzig 1997, 520-533.

F. Bovon, «The Dossier on Stephen, the First Martyr», *Harvard Theological Review* 96 (2003) 279-315.

F. Halkin, «Distiques et notices propres an Synaxaire de Chifflet», *AnalBoll* 66 (1948) 11-26.

G. Hill, *A History of Cyprus*, vol. I, Cambridge 1940.

H. Beckby, (εκδ.) *Anthologia Graeca*, Munchen: Ernst Heimeran, 1957-8.

H. Delehaye, «Saints de Cypre», *Anal. Boll.* 26 (1907) 229-232.

H. Metger, *Les routes de saint Paul dans l' Orient grec*, Paris 1956.

H. Morton, *In the Steps of St. Paul*, London 1936.

Ι. Χάκκετ, *Ἱστορία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου* (μτφρ. Χ. Ι. Παπαϊωάννου), τομ. 2, Πειραιᾶς 1927.

J. Noret, *Vita sancti Auxibii*, in Peter van Deun, *Sancti Barnabae Laudatio auctore Alexandro monacho et sanctorum Bartholomei et Barnabae vita e menologio imperiali deprompta*, Turnhout 1993.

Κ. Χατζηιωάννου, *Ἡ Ἀρχαία Κύπρος εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Πηγὰς* (ΑΚΕΠ), τόμ. Α' - Στ', Λευκωσία 1971-1992.

1992.

LSJ = *A Greek - English Lexicon*, compiled by H. G. Lidell and R. Scott, revised and augmented throughout by Sir H. St. Jones with the assistance of R. McKenzie and with the co-operative of many Scholars, Oxford (Clarendon Press) 1940⁹, With a Supplement 1968/1978. *Revised Supplement* ed. By G. W. Glare with the assistance of A. A. Thompson, Oxford (Clarendon Press) 1996.

Μ. Νικολαΐδη, *Βαρνάβας ὁ Κύπριος*, Λευκωσία 1973.

Μ. Πιερῆς - Α. Ν. Κονναρῆ (επ.) *Λεοντίου Μαχαιρά, Χρονικὸν τῆς Κύπρου, Παράλληλη διπλωματικὴ ἐκδόση τῶν χειρογράφων*, Λευκωσία 2003.

Peter Van Deun, *Sancti Barnabae Laudatio auctore Alexandro monacho et sanctorum Bartholomei et Barnabae vita e menologio imperiali deprompta*, Turnhout 1993.

R. M. Dawkins (εκδ.), *Leontios Machairas: Recital Concerning the Sweet Land of Cyprus Entitled 'Chronice'*, vol. 1, Oxford 1932.

R. A. Lipsius - M. Bonnet (εκδ.), *Acta Philippi et Acta Thomae accedunt Acta Barnabae*, vol. II, 2, Hildeshein 1990.

S. Perowne, *The Journeys of St Paul*, London 1973.

T. B. Mitford, *The Inscriptions of Kourion*, Philadelphia 1971.

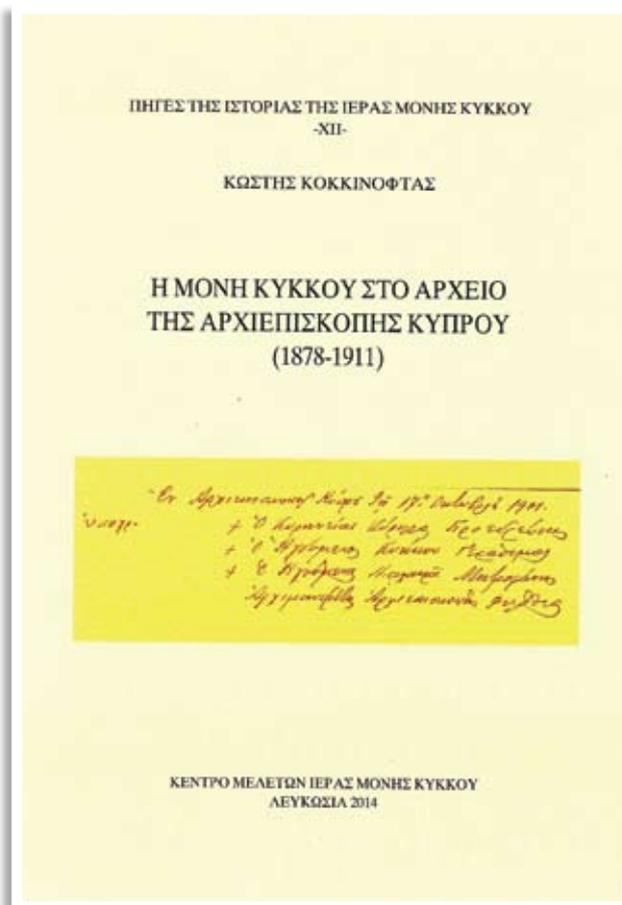
Χ. Οικονόμου, *Ἡ κλήση τοῦ Ἀπ. Παύλου καὶ οἱ ἀπαρχές τῆς ιεραποστολικῆς τοῦ δράσης*, Θεσσαλονίκη 1992.

Χ. Οικονόμου, *Οἱ ἀπαρχές τοῦ χριστιανισμοῦ στὴν Κύπρον*, Πάφος³ 1996.

ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΜΕΛΕΤΩΝ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΚΥΚΚΟΥ

Κυκλοφόρησε πρόσφατα από το Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου το βιβλίο του Κωστή Κοκκινόφτα «Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1878-1911)». Το βιβλίο αποτελείται από 512 σελίδες και περιλαμβάνει 153 έγγραφα της συλλογής του Αρχείου της Αρχιεπισκοπής, που σχετίζονται με τη Μονή Κύκκου και αφορούν στην πρώτη περίοδο της Αγγλοκρατίας, από το σημαδιακό έτος της καθεστωτικής αλλαγής του 1878, οπότε την τουρκική κατοχή του νησιού διαδέχθηκε η αγγλική, μέχρι τον Αύγουστο του 1911, οπότε απεβίωσε ο Ηγούμενος Κύκκου Γεράσιμος. Τα έγγραφα που δημοσιεύονται αναφέρονται σε ποικίλα θέματα, με ιδιαίτερη έμφαση στη θέση της Μονής Κύκκου στο διοικητικό σύστημα της Εκκλησίας της Κύπρου και στην ενδομοναστηριακή της ζωή. Ακόμη, αρκετά άλλα αφορούν στις δραστηριότητες Κυκκωτών μοναχών και στη συμβολή τους στην παιδεία και στην πνευματική και κοινωνική ζωή του τόπου. Επίσης, μερικά από τα έγγραφα είναι αποκαλυπτικά του μεγάλου σεβασμού των Κυπρίων προς τη θαυματουργό Εικόνα της Παναγίας της Κυκκώτισσας και αναφέρονται στις λαϊκές εκδηλώσεις τιμής, που της αποδίδονταν.

Τα έγγραφα στον εκδοθέντα τόμο, όπως και στον προηγούμενο του ίδιου συγγραφέα, που αφορούσε στα περί Κύκκου έγγραφα του Αρχείου της Αρχιεπισκοπής των ετών 1634-1878, ο οποίος εκδόθηκε το 2011, παρουσιάζονται με χρονολογική σειρά και δεν επιχειρήθηκε να ταξινομηθούν θεματικά, λόγω των πολλών και διαφορετικών πληροφοριών τους, που τα κατατάσσουν σε περισσότερες από μία κατηγορίες. Οι πληροφορίες αυτές αξιοποιούνται στην εισαγωγή και ενισχύονται με άλλες, που προέρχονται από έγγραφα, τα οποία εκδόθηκαν κατά καιρούς, ή περιλαμβάνονται σε παλαιές έντυπες εκδόσεις, παρέχοντας τη δυνατότητα παρουσίασης ολοκληρωμένων, κατά το δυνατόν, επιμέρους αυτοτελών κεφαλαίων, για διάφορες πτυχές της ιστορίας της Μονής Κύκκου. Τα κεφάλαια αυτά είναι τα ακόλουθα: «Η Αγία Εικόνα», «Η Ελληνική Σχολή Κύκκου και η συμβολή της Μονής Κύκκου στην Παιδεία», «Μο-

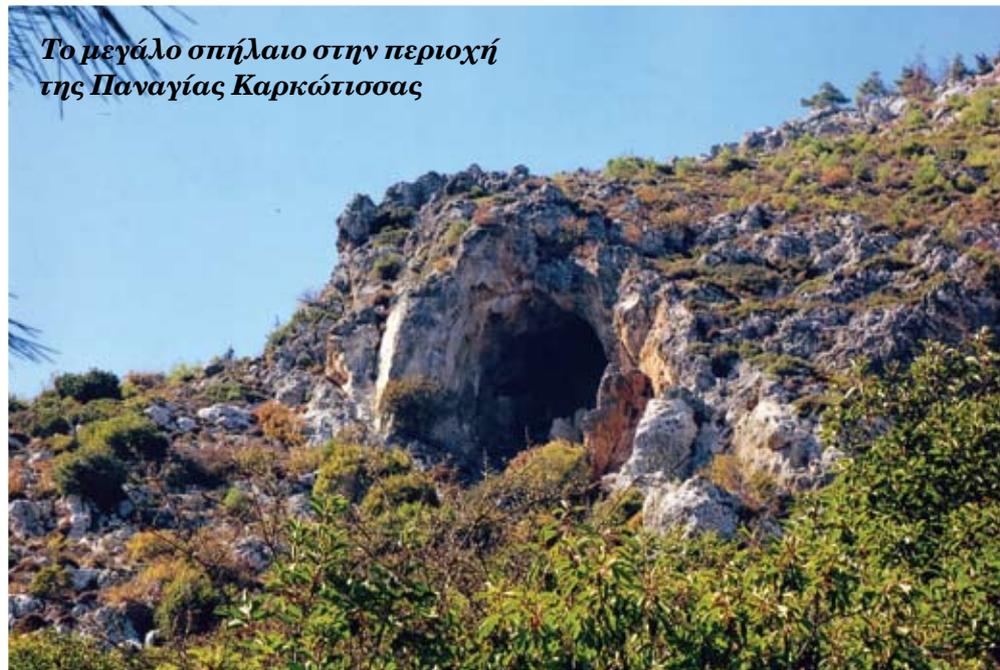

ναστηριακοί Κανονισμοί», «Ενδομοναστηριακά», «Η συμμετοχή του Ηγουμένου Κύκκου στις συνεδρίες της Ιεράς Συνόδου», «Η Μονή Κύκκου και το Αρχιεπισκοπικό Ζήτημα», «Ποικίλα περί Κύκκου» και «Προσωπογραφία Κυκκωτών Μοναχών». Στο τελευταίο κεφάλαιο γίνεται εκτενής αναφορά στη ζωή των πρώην Κυκκωτών μοναχών Μητροπολίτη Μεσημβρίας (1896-1906) Χαρίτωνα Ευκλείδη, Μητροπολίτη Κυρηνείας (1872-1878) Μελετίου Β' και Μητροπολίτη Πάφου (1890-1899) Επιφανίου Κυκκώτη, των Ηγουμένων της Μονής Κύκκου Σωφρονίου Γ' (1862-1890), Γερασίμου (1890-1911) και Κλεόπα (1911-1937), όπως και άλλων 45 Κυκκωτών μοναχών, οι οποίοι έδρασαν στα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας. Η έκδοση συμπληρώνεται με κεφάλαια, που αφορούν στις Αρχειακές Πηγές και τη Βιβλιογραφία, που χρησιμοποιήθηκαν, καθώς και με Ευρετήριο. ■

ΙΕΡΑ ΧΑΛΑΣΜΑΤΑ στον Πενταδάκτυλο

● Κείμενο – φωτογραφίες Άντρος Παυλίδης

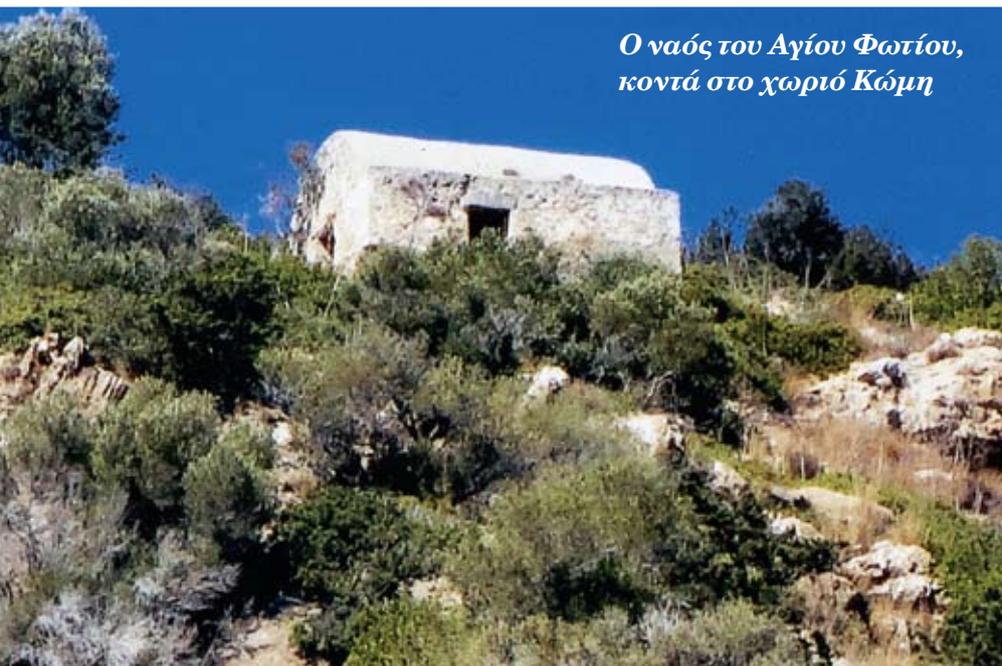
Στην οροσειρά του Πενταδακτύλου αφθονούν τα παλαιά μοναστήρια. Το βουνό, απότομο και δυσκολοπρόσιτο, προσφερόταν για φυγή, απόσυρση, απομόνωση και ασκητισμό. Και είχε σε παλαιότερες εποχές ακμάσει πράγματι ο ασκητισμός. Για τα μοναστήρια της οροσειράς έχω ήδη γράψει δύο άρθρα σε προηγούμενα τεύχη των «Ενατενίσεων». Πέρα δε από τα περισσότερα ή λιγότερα γνωστά μοναστήρια (όπως Παναγία Αψινθιώτισσα, Παναγία Υπάτη, Αντιφωνητής, Παναγία Καντάρας, Πέλλα Παῖς, Παναγία Τοχνιού, Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος, Αρμενομονάστηρο και άλλα) απαντώνται και κάποια παλαιά ερείπια εκκλησιών ή και απομονωμένες εκκλησούλες. Κάποια από αυτά τα πολύ λίγο γνωστά κτίσματα είχαν λειτουργήσει επίσης κάποτε ως μικρά μοναστήρια, ενώ μερικοί μικροί ναοί φαίνεται να ιδρύθηκαν σε περιοχές όπου αρχικά είχαν διαβιώσει ασκητές. Ας δούμε αυτά τα άγνωστα ή πολύ λίγο γνωστά μέρη.

Το μεγάλο σπήλαιο στην περιοχή της Παναγίας Καρκώτισσας

01. Παναγία Καρκώτισσα. Είναι σήμερα τοπωνύμιο πάνω από το χωριό Κλεπίνη, σε μια δύσβατη περιοχή ανατολικά της κορυφής Βουφαβέντο, σε μια θαυμάσια τοποθεσία με θέα στη βόρεια ακτογραμμή του νησιού. Υπάρχει εκεί ένα παλιό απλό κτήριο του Δασονομείου –δύο ερειπωμένα δωμάτια με τζάκι στο ένα. Υπήρχε κάποτε εδώ μια μικρή εκκλησία γνωστή ως Παναγία Καρκώτισσα,

*Ο ναός του Αγίου Φωτίου,
κοντά στο χωριό Κώμη*

από την οποία σήμερα πολύ ελάχιστα ίχνη υπάρχουν. Στέκει εκεί και το μεγαλύτερο ίσως, και γεροντότερο πεύκο της οροσειράς, του είδους *Pinus brutia*. Υπολογίζεται ότι έχει ηλικία 300 περίπου χρόνων, ύψος περί τα 26 μέτρα και περιφέρεια κορμού στη βάση του 4,35 μέτρα.

Στον χώρο είναι πολύ πιθανό να είχαν ζήσει αρχικά ασκητές και να είχε υπάρξει μικρό μοναστήρι. Πότε ακριβώς, είναι άγνωστο. Το επίθετο όμως, Καρκώτισσα, φαίνεται να αποτελεί ένα στοιχείο. Κατά τη δική μου άποψη, στον χώρο πιθανό να είχαν διαβιώσει αρχικά φυγάδες μοναχοί από την Καρία, μεγάλη περιοχή της Μικράς Ασίας – γι' αυτό και το αρχικό επίθετο Καριώτισσα. Η τοποθεσία είναι γνωστή και ως Καρκά (η). Λίγο δε ψηλότερα, στην απόκρημνη πλαγιά, υπάρχει μεγάλο σπήλαιο που ίσως αρχικά να χρησιμοποιήθηκε ως κατοικία ερημιτών. Το σπήλαιο φέρει ίχνη λάξευσης ώστε να γινόταν περισσότερο ομαλό το εσωτερικό του. Στην περιοχή υπάρχουν και άλλα μικρότερα σπήλαια, κάποια δε υπήρξαν αρχαίοι τάφοι. Μαρτυρία από γέροντες λέγει ότι σε κάποια από αυτά είχαν βρεθεί κάποτε οστά αλλά και αγγεία.

Η άφιξη στην Κύπρο μοναχών από τη Μικρά Ασία και η ίδρυση μοναστηριών στο νησί δεν υπήρξε σπάνιο φαινόμενο. Ιδίως σε δύο διαφορετικές περιόδους: εκείνη της Εικονομαχίας και αργότερα, όταν τα εκεί εδάφη απωλέσθησαν για το Βυζάντιο και κατελήφθησαν από αλλοθρήσκους. Δεν αποτελεί, συνεπώς, παραδοξότητα να υποστηριχθεί ότι στην περιοχή αυτή είχαν καταφύγει αρχικά μοναχοί διωγμένοι από την Καρία της Μικράς Ασίας. Οι ενδείξεις πάντως δείχνουν ότι κοντά και

χαμηλότερα είχε ακράσει κάποτε κι ένας αρχαίος οικισμός.

02. Άγιος Φώτιος. Σε ιδιαίτερα δυσπρόσιτη κορυφή στο ανατολικό άκρο της οροσειράς, ανατολικότερα του φρουρίου της Καντάρας και μεταξύ αυτού και του χωριού Κώμη (Κεπήρ), υψώνεται ολομόναχο ένα μικρό εκκλησάκι αφιερωμένο στον άγιο Φώτιο. Η βόρεια πλευρά του είναι λαξευμένη στο βράχο. Θεωρώ ότι είναι κτίσμα μάλλον του 12ου αιώνα. Και στην περίπτωση αυτή έχουμε πιθανότητα καταφυγή εκεί αρχικά κάποιων ερημιτών. Μάλιστα περί τα 100 μέτρα ανατολικά του ναού, στην απότομη πλαγιά,

υπάρχει ένα σπήλαιο που δεν φαίνεται απόλυτα φυσικό. Σε αρκετά σημεία είχε λαξευθεί και ομαλοποιηθεί. Η περιοχή, ιδιαίτερα δύσβατη (σήμερα δεν υπάρχει ούτε καν μονοπάτι) και απόκρημνη, δεν προσφερόταν ως χώρος ύπαρξης κάποτε ενός οικισμού, έστω και μικρού. Η κορυφή είναι στενή και απότομη. Συνεπώς το εκκλησάκι δεν φαίνεται να ήταν κάποτε ένας ενοριακός ναός. Το πιθανότερο συνεπώς είναι ότι κτίστηκε σε χώρο όπου είχαν αρχικά διαβιώσει κάποιοι ασκητές.

*Ο ναός της Παναγίας Γαλακτηνής,
κοντά στο χωριό Μάντρες*

03. Παναγία Γαλακτηνή. Ερειπωμένη σήμερα αλλά ωραία εκκλησία ανατολικά του χωριού Μάντρες και μεταξύ αυτού και του μοναστηριού

Κατάλοιπα του παλαιού ναού του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, κοντά στο χωριό Μάντρες

της Παναγίας του Τοχνιού. Από τις Μάντρες απέχει περίπου 1,5 χλμ. και άλλα 2 από το μοναστήρι. Πλησιέστερα προς το χωριό, περί τα 400 μέτρα βορειοδυτικά της, υπήρξε και άλλος ναός, αφιερωμένος στον Αρχάγγελο Μιχαήλ. Στην όλη έκταση μεταξύ των δύο ναών υπάρχει εκτενής αρχαιολογικός χώρος κατάσπαρτος από θραύσματα αγγείων, σύμφωνα δε προς επιφανειακή εξέταση, επρόκειτο για αρχαίο οικισμό των Ελληνιστικών – Ρωμαϊκών χρόνων (4ος – 1ος μ.Χ. αι.). Νοτιότερα έχει εντοπιστεί και το αρχαίο νεκροταφείο του οικισμού εκείνου. Πληροφορίες από γέροντες της περιοχής ομιλούν και για ανεύρεση αγαλμάτων κάποτε, αλλά και νομισμάτων του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Η εκκλησία της Παναγίας Γαλακτηνής πήρε το επίθετο από ύπαρξη κάποτε σπηλαιού εκεί, με τρεχούμενο νερό – σήμερα δεν σώζεται. Ο ναός, κρυμμένος σ' ένα απότομο ύψωμα κι ανάμεσα σε πεύκα και κυπαρίσσια, είναι πετρόκτιστος, μονόκλιτος, με εσωτερικές διαστάσεις 8.00 X 4.10 μέτρα, εκτός της αψίδας στα ανατολικά που έχει χορδή 2.40 μέτρα και βέλος 1.70. Είναι κτισμένος με ασύμμετρους λίθους και εσωτερικά δύο καμάρες στήριζαν την ξύλινη στέγη με χολετρωτά κεραμίδια. Η στέγη δεν υπάρχει σήμερα. Πιθανότατα είναι κτίσμα του 15ου ή 16ου αιώνα, αλλά με μεταγενέστερες επισκευές. Στα νοτιοανατολικά του ναού υπάρχουν ερείπια άλλου μικρού οικοδομήματος, σε απόσταση 60 μέτρων. Ορατά είναι στην ευρύτερη περιοχή κατάλοιπα και άλλων κτισμάτων, που δείχνουν ότι

μάλλον είχε υπάρξει εδώ ένα χωριό κι ότι ο ναός ήταν κάποτε ενοριακός (δες αμέσως πιο κάτω).

04. Αρχάγγελος Μιχαήλ.

Βρίσκεται περί τα 400 μέτρα βορειοδυτικά του προηγούμενου ναού, πλησιέστερα προς το χωριό Μάντρες, στη δεξιά όχθη βαθιάς κοίτης ενός ρυακιού. Πιθανότατα και ο ναός αυτός ήταν ενοριακός κάποιου χωριού που είχε υπάρξει κάποτε. Και ποιο θα μπορούσε να ήταν αυτό; Ίσως το ίδιο το χωριό Μάντρες που κάποτε, για κάποιο λόγο, μετακινήθηκε δυτικότερα, στη σημερινή του θέση, όπου κτίστηκε άλλος ενοριακός ναός, τον 19ο αιώνα, αυτός που υπάρχει και σήμερα, αφιερωμένος στον άγιο Μάμα. Αλλά το πιθανότερο είναι να είχε υπάρξει άλλο χωριό που διαλύθηκε. Σε παλαιούς χάρτες,

όπως εκείνος του Abraham Ortelius του έτους 1573, σημειώνονται οι Μάντρες (Mandra) και ανατολικά του τοποθετείται άλλο χωριό που δεν υφίσταται σήμερα, με την ονομασία Πλούσια (Plusia). Τοποθετείται μεταξύ των χωριών Μάντρες και Άρδανα, όπου μια κοιλάδα και η εκεί δασική έκταση διασώζουν το τοπωνύμιο, φέροντας ακριβώς την ονομασία Πλούσια (τα). Το χωριό αυτό μνημονεύεται και σε έγγραφα της περιόδου της Βενετοκρατίας, συνεπώς θα πρέπει να διαλύθηκε αργότερα, στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Υπάρχει όμως ασάφεια ως προς τις ακριβείς τοποθεσίες των οικισμών, καθώς μάλιστα οι παλαιοί χάρτες δεν συμφωνούν μεταξύ τους. Για παράδειγμα ο χάρτης του Leonida Attar του έτους 1542 σημειώνει στα ανατολικά του χωριού Μάντρες άλλο οικισμό με την ονομασία Migna (;) ενώ τα Πλούσια τα τοποθετεί ψηλότερα και βορειότερα.

Ο ναός του Αρχαγγέλου Μιχαήλ είναι πολύ νεότερο κτίσμα, με τσιμέντο και επίπεδη στέγη. Σήμερα χρησιμοποιείται ως αποθήκη σανού, ωστόσο μια Τουρκάλα έποικος που έβασκε τα πρόβατα στην περιοχή μου άνοιξε για να δω το εσωτερικό του, στο οποίο δεν σώζεται τίποτα το εκκλησιαστικό. Ο ναός αυτός προφανώς αντικατέστησε άλλο πολύ παλαιότερο, του οποίου λίγα κατάλοιπα σώζονται στα ανατολικά του νέου. Τα κατάλοιπα δείχνουν ότι ο παλαιός ναός είχε εσωτερικές διαστάσεις περίπου 6.00 X 3.20 μέτρα. Ήταν λιθόκτιστος, με χοντρούς τοίχους πάχους 60 εκατοστών. Στα δυτικά

του νέου ναού υπάρχουν ίχνη και άλλου παλαιού κτίσματος, ενώ κι εδώ ανευρίσκονται θραύσματα αρχαίων αγγείων. Φαίνεται ότι ο αρχαίος οικισμός, όπως και ο μεσαιωνικός, εκτεινόταν και στις δύο πλευρές της βαθιάς κοίτης του χειμάρου.

Κατάλοιπα του παλαιού ναού της Αγίας Ειρήνης, δυτικά του χωριού Μάντρες

05. Αγία Ειρήνη. Πάνω και αρκετά δυτικότερα του χωριού Μάντρες, σε απόσταση 3 χλμ. περίπου, στη νότια απότομη πλαγιά της οροσειράς, σε ιδιαίτερα δυσπρόσιτη περιοχή, υπάρχουν ελάχιστα ερείπια παλαιού ναού αφιερωμένου στην αγία Ειρήνη. Και πάλι θα μπορούσε να διερωτηθεί κανείς πώς, πότε και από ποιούς είχε κτιστεί ο ναός, στη μέση του πουθενά. Δεν υπάρχουν ίχνη που να μαρτυρούν την ύπαρξη, κάποτε, κάποιου χωριού, κι ούτε σημειώνεται οικισμός σε παλαιούς χάρτες. Φαίνεται λοιπόν πολύ πιθανό το ότι είχε υπάρξει εδώ ένα μικρό μοναστήρι. Στον χώρο υπάρχει πάντως ένα ερειπωμένο διώροφο οικοδόμημα, μάλλον του 18ου αιώνα, που αναφέρεται ότι υπήρξε κάποτε «κονάκι» κάποιου Τούρκου που είχε εκεί ένα αγρόκτημα. Υπάρχουν λίγες ισοπεδωμένες μικρές εκτάσεις για καλλιέργειες και υπάρχει και τρεχούμενο νερό. Λίγες ελιές και μερικές φοινικιές ζούνε ακόμη, ανά-

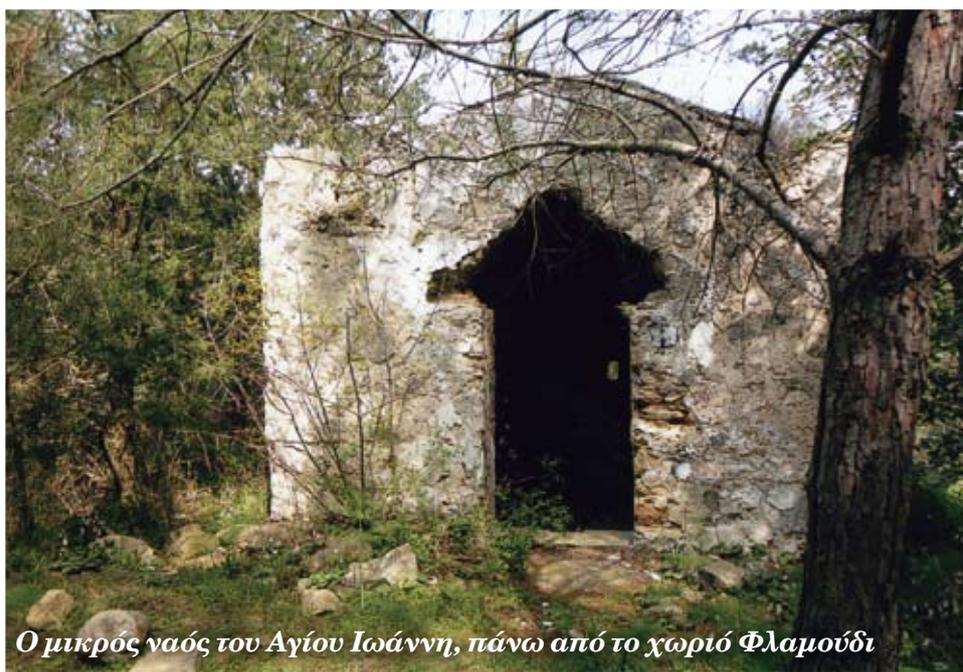
μεσα στα πεύκα του δάσους.

Από τον ίδιο το ναό της Αγίας Ειρήνης, στα βόρεια του διώροφου «κονακιού», ελάχιστα ίχνη υπάρχουν. Που δεν βοηθούν στην εξαγωγή συμπερασμάτων, πέραν του ότι επρόκειτο για μικρό λιθόκτιστο ναό, με χοντρούς τοίχους και με εσωτερικές διαστάσεις περίπου 6.00 X 2.50 μέτρων.

Το πιθανότερο είναι ότι είχε υπάρξει εδώ ένα μικρό μοναστήρι, που διαλύθηκε (όπως και πολλά άλλα) κατά τη μακρά σκληρή περίοδο της Τουρκοκρατίας, οπότε η έκτασή του περιήλθε στην κατοχή κάποιου Τούρκου που μετέτρεψε την περιοχή σε δικό του τσιφλίκι.

06. Άγιος Ιωάννης. Μικρή απομονωμένη κι ερειπωμένη εκκλησία πάνω από το χωριό Φλαμούδι από το οποίο απέχει περί τα 4 χλμ. και δίπλα στο δρόμο προς το χωριό Άρδανα, στην τοποθεσία Σταυρίν (το). Πρόκειται για μικρό κτίσμα του 15ου ή 16ου αιώνα. Ο ναός είναι

πετρόκτιστος και καμαροσκεπάστος, με εσωτερικές διαστάσεις 5.80 X 310 μέτρα, εκτός της αφίδας που έχει χορδή 2.00 μέτρα και βέλος 1.20. Εσωτερικά μια καμάρα στο μέσον του ναού ενισχύει την

Ο μικρός ναός του Αγίου Ιωάννη, πάνω από το χωριό Φλαμούδι

οροφή. Οι τοίχοι είναι χοντροί, με πάχος μισό μέτρο. Υπάρχει μία μόνο είσοδος στον δυτικό τοίχο, πάνω από την οποία βρίσκεται μεγάλο τριγωνικό παράθυρο. Ελάχιστη ίχνη τοιχογραφιών μόλις διακρίνονται, που μαρτυρούν ότι ο ναός ήταν κάποτε κατάγραφος. Ολόγυρα η δασική βλάστηση είναι οργανωτική και δεν επιτρέπει τη λεπτομερή εξέταση του χώρου. Συνεπώς δεν υπάρχουν ορατές ενδείξεις που να δηλώνουν είτε ύπαρξη, κάποτε, μοναστηριακών κτισμάτων, είτε ύπαρξη κάποιου οικισμού στην περιοχή.

τές που είχαν έλθει απ' έξω, κι εκεί ιδρύθηκε κατόπιν μικρό μοναστήρι.

Σήμερα σώζονται λίγα ερείπια από τον παλιό βυζαντινό ναό, που φαίνεται να ήταν κτίσμα του 12ου αιώνα (κατά τον οποίο είχαν ιδρυθεί στην Κύπρο πολλά μοναστήρια). Στέκει βασικά μόνο ο βόρειος τοίχος, ενώ από τους υπόλοιπους σώζεται μόνο το κάτω μέρος ή μόνο η βάση. Στο βόρειο τοίχο υπήρχε παράθυρο, ενώ η είσοδος βρισκόταν στον δυτικό τοίχο. Ο ναός, κτισμένος με αργούς λίθους, ήταν καμαροσκέπαστος και είχε χοντρούς

τοίχους. Δεν σώζονται άλλα κατάλοιπα μοναστηριακών οικοδομημάτων, ωστόσο η συσσώρευση λίθων γύρω από το ναό δηλώνει την ύπαρξη τους κάποτε. Ο ναός, μονόκλιτος, είχε εσωτερικές διαστάσεις 6.20 X 4.30 μέτρα, χωρίς την αψίδα στα ανατολικά, που είχε χορδή 2.50 μέτρα και βέλος 1.50. Στα αριστερά της αψίδας υπάρχει μακρόστενη κόχη στον σωζόμενο τοίχο, με ελάχιστη ίχνη τοιχογραφίας. Ίχνη τοιχογραφιών διακρίνονται και σε άλλα τμήματα, μάλιστα και χαμηλά, πράγμα που δηλώνει ότι ο ναός ήταν κάποτε κοσμημένος ολόκληρος με τοιχογραφίες.

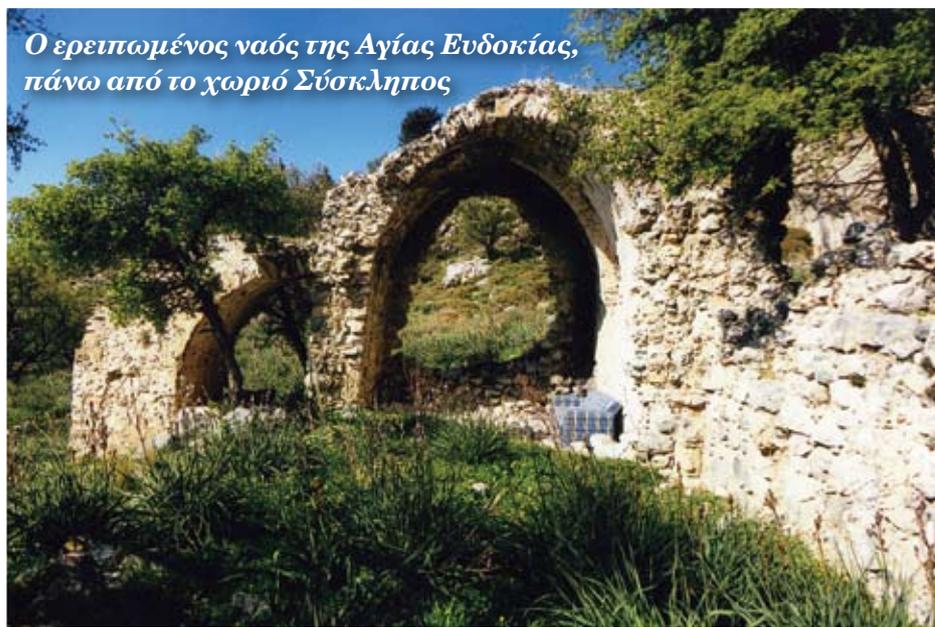
08. Αγία Ευδοκία. Στην

Ερείπια του βυζαντινού ναού του Αγίου Παύλου, πάνω από τον Καραβά

07. Άγιος Παύλος. Στον δυτικό πενταδάκτυλο τώρα. Αναφέρεται ότι είχε υπάρξει κάποτε μικρό μοναστήρι στη βόρεια πλαγιά του Πενταδακτύλου, αρκετά πάνω από τον Καραβά και περί τα 10 χλμ. δυτικά της κορυφής του Αγίου Ιλαρίωνος. Πότε ιδρύθηκε, από ποιούς και για πόσο διάστημα άκμασε, είναι άγνωστο. Παλαιά παράδοση αναφέρει ότι κατά τους πρώτους μετά Χριστόν αιώνες κάποιος [Παύλος:] είχε φθάσει στην περιοχή Λαπήθου – Καραβά για να διδάξει τη νέα θρησκεία. Είχε όμως εκδιωχθεί, ανέβηκε στο βουνό και μόνασε στην τοποθεσία εκείνη. Η παράδοση αυτή πιθανότατα παραπέμπει στο ότι αρχικά είχαν διαβιώσει στον χώρο ένας ή περισσότεροι ασκη-

Ο ερειπωμένος ναός της Αγίας Ευδοκίας, πάνω από το χωριό Σύσκληπος

ακριβώς αντίθετη πλευρά του βουνού, πάνω από το χωριό Σύσκληπος, υπάρχουν τα κατάλοιπα άλλου αξιόλογου ναού. Δυσκολεύτηκα να βρω πρόσβαση, αφού στην περιοχή λειτουργεί από τους Τούρκους ένα τεράστιο λατομείο που κατατρώνει το βουνό. Ο ναός βρίσκεται σε δυσπρόσιτη περιοχή, ανήκει στην αγία Ευδοκία και φαίνεται ότι υπήρξε σημαντικό κτίσμα. Στέκουν ακόμη ο δυτικός τοίχος, με μια μεγαλόπρεπη και μεγάλων διαστάσεων είσοδο, καθώς και το κάτω τμήμα του βόρειου τοίχου και τμήμα της αφίδας του ιερού. Φαίνεται πολύ πιθανό να είχε υπάρξει κι εδώ ένα μοναστήρι κάποτε, όμως δεν υπάρχουν πληροφορίες. Ούτε όμως υπάρχουν πληροφορίες για ύπαρξη κάποιου χωριού. Στα νότια του ναού και κοντά του υπάρχουν τα κατάλοιπα μεγάλης τετράγωνης κτιστής δεξαμενής. Επίσης στα νοτιοανατολικά του ναού υπάρχουν κατάλοιπα μεγάλου οικοδομήματος που χωριζόταν εσωτερικά σε δύο μεγάλων διαστάσεων χώρους, ενώ υπήρχε και μακρόστενη στοά καθ' όλο το μήκος της βόρειας πλευράς. Το οικοδόμημα αυτό οπωσδήποτε δεν ήταν κατοικία αλλά μεγάλος χώρος άλλης χρήσης. Ίσως η τράπεζα ή άλλο μοναστηριακό οικοδόμημα;

Η μεγάλη δεξαμενή κοντά στο ναό φαίνεται να είναι νεότερο εκείνου κτίσμα, ενώ ο ναός θα πρέπει να θεωρηθεί ότι είναι τουλάχιστον του 13ου ή 14ου αιώνα. Άλλο ερειπωμένο οικοδόμημα, επίσης νεότερο του ναού, βρίσκεται σε ύψωμα και μακρύτερα, περί τα 300 μέτρα στα νοτιοδυτικά του. Πάντως σε παλαιούς χάρτες βρίσκεται σημειωμένο το χωριό Σύσκληπος (γράφεται ως Sisipo), αλλά δεν σημειώνεται άλλος οικισμός στην περιοχή του ναού. Ο Σύσκληπος μαρτυρείται και ως φέουδο κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας.

Ο ίδιος ο ναός, που φαίνεται να ήταν μεγαλόπρεπής, είχε εσωτερικές διαστάσεις 11.00 X 4.00 μέτρα, χωρίς την αφίδα στα ανατολικά, που είχε χορδή 2 μέτρα και βέλος 1.40. Δύο μακρόστενα παράθυρα υπήρχαν στην αφίδα του ιερού. Ο ναός, μονόκλιτος και καμαροσκέπαστος, είχε χοντρούς τοίχους και ήταν κοσμημένος με τοιχογραφίες, όπως μαρτυρούν λίγα τους κατάλοιπα. Στο δυτικό άκρο του νότιου τοίχου, δίπλα στη μεγαλόπρεπη είσοδο, σώζεται ένας πολύ χοντρός τοξοειδής τοί-

χος αντιστήριξης. Άλλοι παρόμοιοι τοίχοι φαίνεται να ενίσχυαν επίσης τον νότιο τοίχο του ναού που βρισκόταν στην πλευρά της κατωφέρειας του βουνού – και που τελικά έχει καταρρεύσει. Το ύψος του ναού, όπως φαίνεται από τον όρθιο δυτικό τοίχο, ήταν περίπου 4.30 μέτρα.

Η ύπαρξη, κάποτε, του μεγάλου οικοδομήματος και άλλων εγκαταστάσεων, σε σχέση και προς το μέγεθος και τη μεγαλοπρέπεια του ίδιου του ναού, φανερώνουν ότι ο χώρος είχε γνωρίσει κάποτε ακμή. Εάν όντως είχε λειτουργήσει κάποτε εδώ ένα μοναστήρι για κάποιο διάστημα, τούτο θα πρέπει να υπήρξε αρκετά πλούσιο.

Ο ερειπωμένος ναός του μοναστηριού του Αγίου Γεωργίου, κάτω από την κορυφή Γιαηλάς, ανατολικότερα της Χαλεύκας

09. Άγιος Γεώργιος. Ιδιαίτερα αξιόλογος ερειπωμένος ναός στον κεντρικό Πενταδάκτυλο, που υπήρξε κάποτε μοναστήρι, άγνωστο στις πηγές. Εκτός από το ναό υπάρχουν κατάλοιπα μακρόστενου οικοδομήματος στη νότια πλευρά, που τμήμα του εφραπτόταν στο ναό. Λίγα κατάλοιπα άλλου οικοδομήματος υπάρχουν και στη βόρεια πλευρά, ενώ φαίνεται να υπήρχαν και στη δυτική. Επρόκειτο για αρκετά μεγάλο οικοδομικό σύμπλεγμα, με εσωτερική αυλή, ο δε ναός κατελάμβανε το μέσον της ανατολικής πτέρυγας. Η τοποθεσία, βορειοδυτικά της κορυφής Γιαηλάς, είναι ιδιαίτερα δυσπρόσιτη, απομονωμένη, με θέα προς τη βόρεια ακτή. Πέρα από το οικοδομικό σύμπλεγμα και στα δυτικά του υπάρχει μια ισοπεδωμένη έκταση, που προφανώς αποτελούσε κάποτε κήπο του μοναστηριού.

Ο ναός, όπως και τα λοιπά κτίρια, κτίστηκαν με ακατέργαστους λίθους. Ο ναός είχε πολύ χοντρούς τοίχους. Μονόκλιτος, με εσωτερικές διαστάσεις 5.50 X 4.00 μέτρα, εκτός της αφίδας που έχει χορδή 2.20 μέτρα και βέλος 1.30. Δεξιά και αριστερά της αφίδας του ιερού υπάρχουν κοιλώματα στους τοίχους, που προεκτείνονται στο εσωτερικό του ναού σχηματίζοντας ημικύκλια, που δίνουν την εντύπωση κίωνων. Παρόμοια και στο δυτικό τμήμα του ναού, και πάλι με δύο εσοχές στους τοίχους και εξογκώματα σε μορφή κίωνων. Κάποτε ο ναός φαίνεται να ήταν κατάγραφος. Σήμερα ελάχιστα ίχνη τοιχογραφιών διακρίνονται στον νότιο τοίχο: Ένα τμήμα τοιχογραφίας, με την επιγραφή [Αγία] Αθανασία. Επίσης άλλο τμήμα αδιάγνωστης τοιχογραφίας πιθανό να εικόνιζε την αγία Αικατερίνη. Μια δε επιγραφή με μολύβι είναι δυσανάγνωστη αλλά διακρίνεται η χρονολογία 1938. Πιθανότατα τότε κάποιοι είχαν μεταβεί στο εγκαταλειμμένο από πολλά χρόνια μοναστήρι και είχαν τελήσει τη λειτουργία τότε, ίσως κάποιοι από το πλησιέστερο χωριό, που είναι η Χάρτζια.

Τα υπάρχοντα ερείπια του ναού και των λοιπών κτισμάτων σ' εκείνη την απομονωμένη περιοχή, και η όλη διάταξή τους, δεν αφήνουν αμφιβολία ότι επρόκειτο για μοναστήρι. Άγνωστη όμως είναι η ιστορία του και η περίοδος ζωής του. Οπωσδήποτε όμως θα πρέπει να είχε ιδρυθεί κατά τη μακρά Βυζαντινή περίοδο. Το ξεχασμένο αυτό μοναστήρι δεν αναφέρεται σε καμία από τις υπάρχουσες πηγές, και θα πρέπει να θεωρηθεί ότι είχε διαλυθεί πριν τον 18ο αιώνα. Η μόνη γι' αυτό πενιχρή αναφορά απαντάται στο έργο του Ιερώνυμου Περισιτιάνη «Περί την Ιστορία της Κύπρου», που είχε εκδοθεί το 1910. Ο Περισιτιάνης αναφέρει απλώς την ύπαρξη των ερειπίων, γράφοντας ότι επρόκειτο για εκείνα της μονής του Αγίου Γεωργίου της Αττάλου. Κι αυτή και μόνη η αναφορά ήτανε που με είχε οδηγήσει μέχρις εδώ. Σημειώνω ότι η Αττάλου ήταν οικισμός που είχε υπάρξει κάποτε στην περιοχή, μνημονεύεται δε από τον Φλώριο Βουστρώνιο (16ος αιώνας) ως ιδιωτικό φέουδο κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας. Η αναφορά συνεπώς που γίνεται εδώ μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι και η πρώτη για το συγκεκριμένο μοναστήρι. Για το οποίο και θα επανέλθω με περισσότερες λεπτομέρειες.

Περί το ένα χιλιόμετρο δυτικότερα, σε επίσης

ιδιαίτερα δυσπρόσιτη περιοχή, υπήρχε και άλλος απομονωμένος ναός σύμφωνα προς στοιχεία που είχα, αφιερωμένος στην αγία Μαύρη. Δυστυχώς ο χρόνος μου τελείωνε, η ημέρα τελείωνε, και δεν μπόρεσα να τον εντοπίσω.

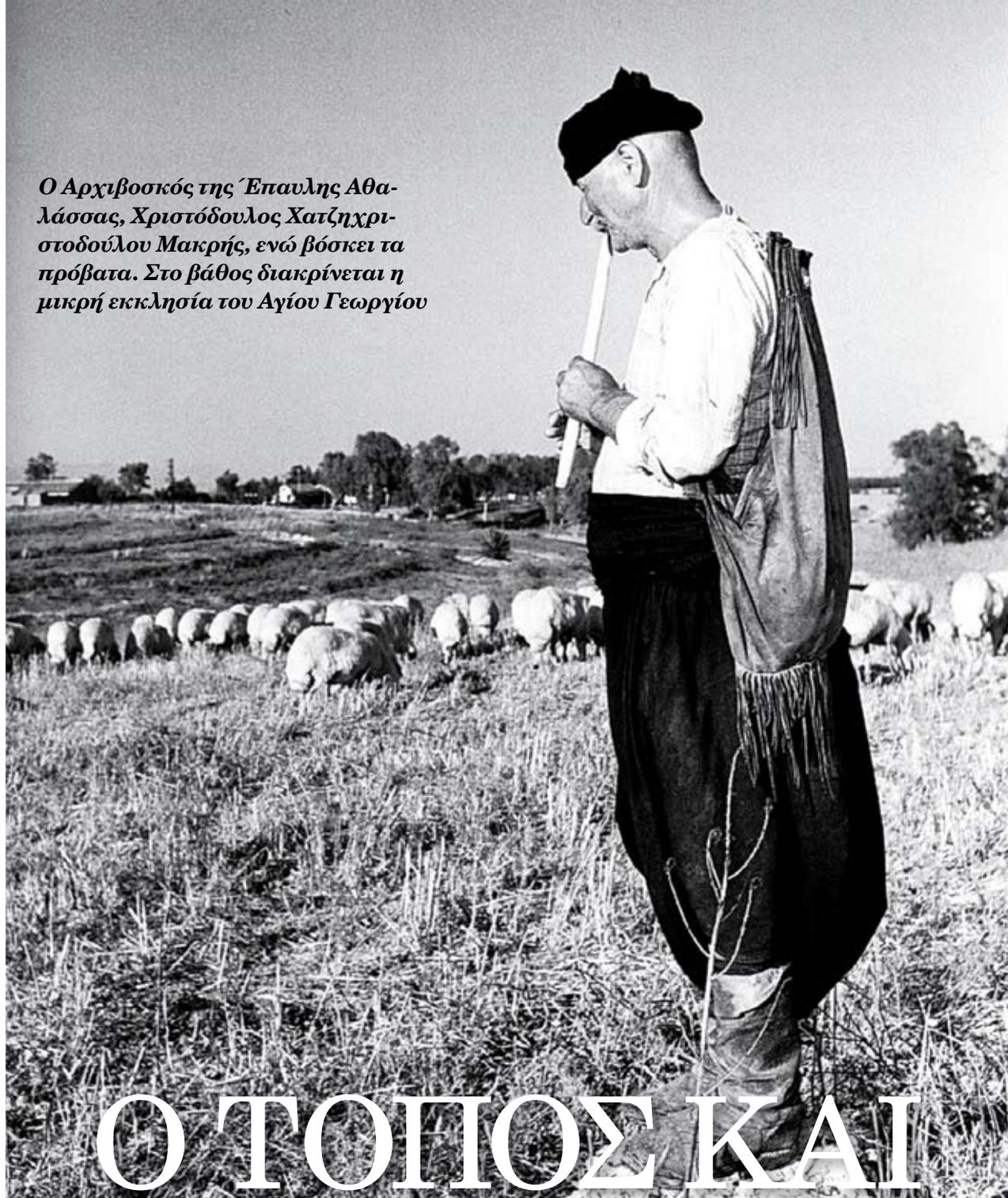
Κατάλοιπα του ναού του Αγίου Ιωάννη Προδρόμου, κάτω από την κορυφή Βουφαβέντο

10. Άγιος Ιωάννης Πρόδρομος. Κάτω από την κορυφή όπου και το φρούριο Βουφαβέντο και στα νοτιοανατολικά, περίπου στο μέσον της απόστασης μέχρι το μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου, υπήρχε παλαιός βυζαντινός ναός αφιερωμένος στον άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο. Εντόπισα τον χώρο και βρήκα ότι από το ναό αυτό σώζονται μόνο τμήματα του κάτω μέρους των τοίχων. Η πλούσια βλάστηση δεν επέτρεψε λεπτομερή εξέταση του χώρου. Μπορεί μόνο να λεχθεί ότι οι τοίχοι ήταν χοντροί, πάχους μισού μέτρου, ενισχυμένοι με δύο πρόσθετες λίθινες τετραγωνικές κατασκευές στη νότια πλευρά. Πιθανότατα ο ναός ήταν δίκλιτος, με διαστάσεις περίπου 9.00 X 8.00 μέτρα. Θα πρέπει να υπήρχαν και δύο αφίδες στα ανατολικά, αλλά κατόρθωσα μόνο να διακρίνω ίχνη της βόρειας από αυτές.

Περί τα 500 μέτρα δυτικότερα υπήρχε και άλλος ναός της ύστερης Βυζαντινής περιόδου, αφιερωμένος στον άγιο Γεώργιο. Ωστόσο, και δεδομένου του ότι πολύ κοντά υπάρχει μεγάλο τουρκικό στρατόπεδο, δεν κατόρθωσα να εντοπίσω ίχνη του.

Υπάρχουν ακόμη και αρκετοί άλλοι ναοί κατά μήκος της οροσειράς του Πενταδακτύλου, πέρα βέβαια από τους ενοριακούς ναούς των διαφόρων χωριών. Έτσι, θα χρειαστεί και άλλο άρθρο αργότερα. ■

Ο Αρχιβοσκός της Έπαυλης Αθαλάσσας, Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου Μακρής, ενώ βόσκει τα πρόβατα. Στο βάθος διακρίνεται η μικρή εκκλησία του Αγίου Γεωργίου

Ο ΤΟΠΙΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΜΑΣ

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ

ΧΑΤΖΗΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΜΑΚΡΗΣ

(1880-1947)

**Ο ΑΡΧΙΒΟΣΚΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΥΛΗΣ
ΑΘΑΛΑΣΣΑΣ ΑΠΟ ΤΑ ΜΑΣΑΡΗ**

● Του Δρος Ελευθέριου Αντωνίου

Κοινωνιολόγου-Ερευνητή

Αφορμή για το άρθρο αυτό αποτέλεσε μία επίσκεψη-προσκύνημα, το 2009, στο σκλαβωμένο μου χωριό, τα Μάσαρη, μαζί με τον 86χρονο τότε παππού μου, Λευτέρη Μακρή (υιό του Χριστόδουλου Μακρή). Περιεργαζόμαστε με αμηχανία, με αισθήματα αγανάκτησης και πικρίας, την κατεστραμμένη εκκλησία του Αγίου Αντωνίου, καθώς και το εντελώς ισοπεδωμένο, χωρίς κανένα σταυρό από τους τάφους, κοιμητήριο, το οποίο βρίσκεται ακριβώς πίσω από το ιερό του ναού. Οπότεν, εντελώς ξαφνικά ο παππούς Λευτέρης, χωρίς καμία προειδοποίηση και προφανώς χωρίς κανένα σημάδι για την ακριβή θέση που βρισκόταν ο τάφος του πατέρα του, πήγε λίγο προς τα πίσω, ακριβώς μπροστά από το ιερό του ναού. Με κάποια σκέψη και διστακτικότητα, έκανε τρία μεγάλα βήματα προς τα αριστερά, γονάτισε, χαϊδεύοντας το χώμα και σιγοκλαίγοντας. Με κομμένη την ανάσα από τη ξαφνική αυτή κίνηση του παππού και χωρίς να γνωρίζω τί προσπαθεί πραγματικά να κάνει, τον άκουσα να ψελλίζει γοερά «παπά! παπά!» ωσάν να ήταν σε σκηνή αρχαίας τραγωδίας.

Αυτό το απρόσμενο και συνταρακτικό γεγονός με είχε αφήσει εμβρόντητο κι άφωνο. Με έχει συγκινήσει τόσο πολύ, αφού χαράχθηκε ανεξίτηλα στην καρδιά και στο μυαλό μου! Μια τραγική στιγμή, η οποία και απεικόνισε πλέον τις πραγματικές διαστάσεις, των όρων... και της σημαντικότητας του τόπου και της γενεαλογικής ρίζας!

Ο Χριστόδουλος (Ττοουλής) Χατζηχριστοδούλου Μακρής γεννήθηκε το 1880 στο κατεχόμενο σήμερα χωριό Αργάκι. Οι γονείς του ήταν ο Χατζηκωνσταντίνος Χατζηχριστοφή¹ από το Καϊμακλί και η Ελένη Πετρή² (Βορτάκα), η οποία καταγόταν από το Αργάκι, όπου και ο τόπος διαμονής τους. Ήταν πολύ φτωχοί και οι δύο ασχολούνταν με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Τα αδέρφια του³ ήταν η Παναγιώτα (1886-);⁴, η Μαρία (1891-);⁵, ο Γεώργιος (Άτσιης)⁶ και ο Μιχάλης (Κέπερος)⁷.

Ο νεαρός βοσκός Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου-Μακρής έφυγε πολύ γρήγορα από τη γενέτειρά του και γύρω στο 1920 μετοίκησε οριστικά στο γειτονικό χωριό Μάσαρη⁸, φέρνοντας μαζί του τη σύζυγό⁹ του Ελένη. Αργότερα η οικογένεια

¹ Ο Χατζηκωνσταντίνος Χατζηχριστοφή (1850-1925) καταγόταν από το Καϊμακλί.

² Βλ. Πίπη Χριστοδούλου, *Αργάκι 1800-1974*, Λευκωσία 2000. *Η Ελένη ήταν κόρη του Ττοουλής Χατζηβασίλη και της Βλαουρούς Χατζηχαράλαμπος (1820-1905), αδέρφια της Ελένης Βορτάκας ήταν ο Χαράλαμπος Κανάρη, η Αναστασία, η οποία είχε σύζυγο το Σπύρο Χαράλαμπος, την Κυριακού που είχε σύζυγο τον Νικόλα Παπαλοΐζου και τη Θεοδώρα ή Θεώρα που είχε σύζυγο τον Πέτρο Μούρτα, πιθανόν και η Σοφία που είχε σύζυγο το Χατζηνικόλα Πετρή Χατζητσούρου, να ήταν κι αυτή αδελφή της...*

³ Βλ. Ληξιαρχικόν Βιβλίον Γεννήσεων Αργακίου (αριθμοί αναφοράς, 3&7). Το αρχείο με τις αναφορές γεννήσεων των κατοίκων του Αργακίου φωτογραφήθηκε από τον αρθρογράφο, στο 'Διοικητήριο Λεύκας' το 2009.

⁴ Σύζυγός της ο Παύλος (Παυλικκός) από το γειτονικό χωριό Κυρά. Παιδιά τους ήταν ο Νικόλας, η Μυροφόρα, η Μαρία και ο Κώστας Ρινής.

⁵ Πρώτος σύζυγός της, ο Γιώργος (Τίγρης), απέκτησαν ένα παιδί τον Αντρέα. Δεύτερος σύζυγός της ο Ηλίας από το Συριανοχώρι. Παιδιά τους ήταν η Ευαγγελία, ο Μιχάλης και ο Κωνσταντίνος (Ντίνος).

⁶ Νυμφεύθηκε τη Χρυσταλλού από το Καλό Χωριό (Καπούτι), όπου και διέμεναν. Δεν απέκτησαν παιδιά.

⁷ Μιχάλης ή Σολωμός Κέπερος ή Καλόηρος. Δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία για τον μικρό αδελφό του Χριστόδουλου, αφού πρέπει να ξενιτεύτηκε από μικρός για την Αμερική όπου και απέκτησε τεράστια περιουσία...

⁸ Αφού προηγουμένως και συγκεκριμένα γύρω στα 1915 εργάστηκε ως μισταρκός τόσο στα Μάσαρη, στα κοπάδια του Μουχτάρη Χατζηχαράλαμπος Ευαγγέλου (Χατζή). Ενώ διέμενε στα Μάσαρη ακολούθως εργάστηκε ως μισταρκός στα γειτονικά χωριά Κυρά, κοντά στον Κυριάκο (Τζυρκακός), στον Άγιο Βασίλειο, κοντά στον Λοϊζή, στη Φυλλιά, κοντά στην Πέτρα του Πανάου και τέλος, στο Γερόλακκο.

⁹ Σύζυγός του, η Ελένη Γεωργίου (15/01/1883-1983). Γονείς της ήταν ο Γεώργιος Τσίκκος και η Αννού από τον Κοντεμένο. Αφού πέθανε ο πατέρας της, μετακόμισε με τη μητέρα της στο διπλανό χωριό Κυρά. Αργότερα η μητέρα της παντρεύτηκε τον Κουμπούση από την Κυρά κι απέκτησαν τον Χαράλαμπο (Χαμπή Μουστακά) και τον Γιάλλουρο. Όταν πέθανε και ο Κουμπούσης, η Αννού - μητέρα της Ελένης, παντρεύτηκε κάποιον άλλον από την Κυρά, απέκτησαν τον Αντρέα (Κουτέρη) και τον Θεοχάρη (ο οποίος αργότερα διετέλεσε ως ιερέας του χωριού, αργότερα τέθηκε σε αργία από τον Μητροπολίτη Κυρηνείας, Μακάριο Μυριανθέα, μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Β', λόγω κάποιου παραπτώματος).

⁹ Σύμφωνα με νόμο της Αγγλικής Διοίκησης (Περίοδος Αγγλοκρατίας 1878-1959), απαγορευόταν η φύλαξη των αιγών-γιδιών / κατοικίων σε μάνδρες μέσα στο χωριό, αφού μπορούσαν, σε αντίθεση με τα πρόβατα (κου(δ)έλλες) να κάνουν σημαντικές ζημιές στα οπωροφόρα δέντρα και περβόλια.

μεγάλωσε αφού απέκτησαν τα παιδιά τους, Άννα, Γιώργο (Γιώρκαρο), Κωνσταντά, Βασίλη, Λευτέρη, Μαρία και Κυριακού. Στα Μάσαρη έκτισε το σπίτι του και τη μάνδρα των προβάτων του, στο κέντρο περίπου του χωριού. Είναι στον ίδιο χώρο όπου μετέπειτα έφτιαξε και το δικό του σπίτι ο υιός του, Λευτέρης. Λίγο αργότερα απέκτησε κι άλλο δικό του κοπάδι από κατσίκες, φτιάχνοντας τη μάνδρα¹⁰ λίγο έξω από το χωριό, στην τοποθεσία Περνέρα, δυτικά προς το γειτονικό χωριό Κυρά. Η μάνδρα βρισκόταν μέσα σε φυσικές μεσαιωνικές σπηλιές κατάσπαρτες από αρχαίους τάφους¹¹.

Οι κύριες ασχολίες των Μασαρκωτών αλλά και των περισσότερων Κύπριων χωρικών κατά το δεύτερο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα ήταν η γεωργία και η κτηνοτροφία. Με τη γεωργία γινόταν η καλλιέργεια και η εκμετάλλευση της γης για παραγωγή ειδών διατροφής, ένδυσης κτλ και με την κτηνοτροφία γινόταν η εκτροφή και εκμετάλλευση των ζώων για παραγωγή ειδών διατροφής (γαλακτοκομικών και ειδών κρεάτων) καθώς και πρώτων υλών για ένδυση (μαλλιά) και υπόδηση (δέρματα). Χρησιμοποιείτο ακόμη και το 'κόπρι' (κοπριά) των ζώων ως λίπανση στην καλλιέργεια διαφόρων κηπευτικών και δέντρων. Η μόνη κτηνοτροφία, που εξασκείτο τότε στα Μάσαρη αλλά και σε αρκετά άλλα πεδινά χωριά τόσο του Μορφίτικου κάμπου όσο και της Μεσαορίας, ήταν η 'βοσοιτζή', η ποιμνιοτροφία (προβατοτροφία και αιγοτροφία). Επειδή δεν υπήρχαν τότε οι σημερινές συνθετικές τροφές, ο βοσκός έπρεπε να βόσκει τα πρόβατά του για να ζήσει. Όπως λοιπόν όλοι οι βοσκοί, έτσι και ο Χριστόδουλος Μακρής¹², με τη βούρκα στον ώμο, τη βαριά 'ματσούκα'-μαγκούρα με χοντρό κεφάλι-στο χέρι, με μαύρο μαντό 'κουρουκλί' στο κεφάλι, με το 'πιθκιαβλί'¹³ στην κόξα και φορώντας τις βαρετές τσαγγαροποδίνες του με τις 24 ρίζες και με τα πέταλα από κάτω, γύριζε όλη μέρα τους κάμπους με συντροφιά τον πιστό σύντροφο και βοηθό, τον ποιμενικό σκύλο του, 'το τσοπανόσκυλο', βόσκοντας το κοπάδι του. Εκτός από την κα-

νονική βούρκα στην οποία, η σύζυγός του Ελένη 'έσαζε' καθημερινά, αφού του έβαζε το ψωμί και το 'λιοπότηρό' του, είχε πάνω ραμμένο και το 'παρ-βούρκιν', μια μεγάλη και ανοιχτή θήκη καμωμένη από 'μαλλούρα' (δέρμα προβάτου με τα μαλλιά, το τρίχωμα), στο οποίο έβαζε το κολοκούδι του με το νερό αλλά και για να βάζει εύκολα και στην ανάγκη κανένα 'ξεγέννητο' (που θα μπορούσε να γεννηθεί στον κάμπο και δεν θα μπορούσε να ακολουθήσει το κοπάδι) αρνάκι ή κατσικάκι.

Παρόλο που οι περισσότερες μάνδρες των προβάτων στα Μάσαρη ήταν μέσα στην ίδια την αυλή του κάθε βοσκού, η μάνδρα των κατσικιών του Χριστόδουλου Μακρή βρισκόταν έξω από το χωριό προς τη δυτική πλευρά του. Πρόκειται για φυσικό μεσαιωνικό σπήλαιο, στο οποίο και παλαιότερα είχαν ανευρεθεί διάφορες αρχαιότητες (κτερίσματα προϊστορικών τάφων). Μέσα σε αυτά τα σπήλαια-μάνδρες, ζούσε για αρκετό καιρό και η σύζυγός του, Ελένη, η 'βόσσιαινα' όπου έπηζε, έκαμνεν το γάλα (παρασκευή χαλλουμιών, τυριών και αναράδων). Τα καλοκαίρια, όπως όλοι οι βοσκοί έτσι κι ο Χριστόδουλος Μακρής, συνήθιζε να αφήνει το κοπάδι του να βόσκει μόνο του και να κοιμάται έξω στο ύπαιθρο, το 'επολόγιαζε' ή το 'ξωτζιοίμιζε'. Την αυγή πήγαινε στον τόπο που διανυκτέρευαν τα ζώα, (συνήθως προς τα χωριά Κατωκοπιά, Κυρά, Βασιλικό, Φυλλιά, Περιστερώνια και Δένεια) και τα οδηγούσε και πάλι στη βοσκή για ολόκληρη την ημέρα. Ήταν εύκολο να βρει το κοπάδι γιατί ήξερε, όπως και όλοι οι βοσκοί, τη συνήθεια των ζώων, να κοιμούνται πάντα στο ίδιο μέρος. Μετά το 1915, με σχετική νομοθεσία, κάθε κοπάδι που διανυκτέρευε έξω από τη μάνδρα έπρεπε απαραίτητα να φυλάγεται από το βοσκό. Υποχρεωτικά τότε όλοι κοιμούνταν τις νύχτες μέσα στα χωράφια κοντά στα κοπάδια τους. Υπήρχαν περιπτώσεις που διάφοροι βοσκοί συνεννοούνταν μεταξύ τους για εναλλαγή στη φύλαξη των κοπαδιών τους. Μοναδικό σκέπασμα του βοσκού ήταν μια σακούλα. Για να ξυπνά εύκολα, όταν το κοπάδι θα ξεκινούσε για

¹⁰ Σύμφωνα με τον παππού Λευτέρη, ο τόπος ήταν διάσπαρτος από σπασμένα αγγεία και άλλα μικρά κτερίσματα, τα οποία και δεν αποτελούσαν οποιονδήποτε ιδιαίτερο ενδιαφέρον και δεν ήταν καθόλου σημαντικά για τους συγχωριανούς.

¹¹ Ήταν ψηλός, πολύ εύσωμος και δυνατός.

¹² Ένα χαρακτηριστικό συμβάν, το οποίο μπήκε και στην εφημερίδα, ήταν ο διαγωνισμός του παιξίματος του πιθκιαβλιού κατά τη διάρκεια των εορτασμών του κατακλυσμού στη Λάρνακα, όπου και ο Χριστόδουλος Μακρή, πήρε την πρώτη θέση και το ανάλογο βραβείο. Στην επίδειξη του ενδιαφέροντος ενός παρισταμένου, για να αγοράσει το πιθκιαβλί του Χρ. Μακρή (το οποίο ήταν ντυμένο με δέρμα φιδιού), αυτός του είπε ότι αυτό δεν πωλείται και του το δώρησε με όλη την καρδιά του.

¹³ Βλ. Αντωνίου Ελευθέριου και Λυγίας Χριστοφόρου-Αντωνίου, Μάσαρη θύμισες μιας γης, Εκδόσεις Βιβλιοεκδοτική, Λευκωσία 2008, σελ. 132, όπου διακρίνεται φωτογραφία της κουδελλόμανδρας του Χριστόδουλου Μακρή, με τη σύζυγό του, Ελένη, να κρατά ένα μικρό κατσικάκι. Πίσω της διακρίνονται το 'στιάν' και το 'παχνίν' (χώρος τροφής).

Ο Αρχιβοσκός Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου-Μακρής, με το 'πιθκιάβλιν' του κι ενώ βόσκει τα πρόβατα στην Αθαλάσσα. Πίσω διακρίνεται η περιοχή 'Αρωνας'. Η χαρακτηριστική αυτή φωτογραφία τραβήχθηκε από τους Άγγλους. Αποτέλεσε πολύ σημαντική 'post card' για αρκετές δεκαετίες

βοσκή στη διάρκεια της νύχτας, δενόταν από το χέρι με ένα ζώο που είχε κουδούνι στο λαιμό. Το ζώο στην προσπάθειά του να ακολουθήσει το κοπάδι, τραβούσε το σχοινί και την ίδια στιγμή χτυπούσε το κουδούνι του και ξυπνούσε.

Η περίφραξη της μάνδρας αποτελείτο από ψηλές δόμες και φραγμό από ραβδιά ή μαζιά (θρουμπά) ή ακόμη και με 'παλλούρες' (κονναρκές), για να μη φεύγουν τα ζώα. Απαραίτητο ήταν το 'στιάιν'¹⁴ (στεγασμένος χώρος) για να προστατεύονται τα ζώα από το κρύο και τη βροχή, το 'μαντρίν' για να μαντρίζονται τα ζώα για το 'γάλεμα' κι ένας ακόμη μικρός στεγασμένος χώρος για τα ρίφια (κατσικάκια) ή αρνάκια, τα οποία χώριζε για απογαλακτισμό. Ήταν ακόμη οι πάχνες για το 'τάισμαν' ώσπου να βγει το 'τσιάϊριν' (χορταράκι), το οποίο και ήταν το συμπλήρωμα της βόσκησης.

Κάθε πρωί η μάνδρα σκουπιζόταν από την Ελένη και αργότερα από τα παιδιά τους, με τη 'σάρκά' (σκούπα από θρουμπί). Το 'κόπρι' φυλαγόταν λίγο έξω από τη μάνδρα του Χρ. Μακρή στην 'κοπριά'. Κάθε χρόνο την πωλούσε σε γεωργούς συγχωριανούς του ή ακόμη και ξενοχωρίτες για το κόπρισμα (λίπανση) των χωραφιών τους.

Η κουρά (το κούρεμα) των ζώων, το λούσιμο του κοπαδιού στους ποταμούς Οβγό και Σερράχη, οι γέννες και οι ασθένειες των ζώων, καθώς και όλες οι άλλες δύσκολες και επίπονες δραστηριότητες των ζώων ήταν μερικές από τις κύριες ενασχολήσεις και δραστηριότητες του Χριστόδουλου Μακρή και της οικογένειάς του.

Στο μεταξύ, οι Άγγλοι έψαχναν πολύ προσεκτικά για να βρουν, σε διάφορα χωριά, ένα έντιμο, αγαπητό, έμπειρο και σεβαστό πρόσωπο για να

¹⁴ Αρκετοί από τους εργαζόμενους ήταν κρατούμενοι των φυλακών.

**Ο Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου – Μακρής 6ος από αριστερά καθήμενος.
Στη δεύτερη σειρά 8η από αριστερά η σύζυγός του Ελένη. (Έπαυλη Αθαλάσσας)**

αναλάβει την υπεύθυνη θέση του Αρχιβοσκού της Έπαυλης Αθαλάσσας. Εκεί υπήρχαν όλες οι αναγκαίες υποδομές για λειτουργία μιας μεγάλης και 'σύγχρονης' φάρμας των αιγοπροβάτων, αναγκαίο εργατικό προσωπικό, τεράστιοι αποθηκευτικοί χώροι, όλα τα απαραίτητα εργαλεία καθώς και ατέλειωτες εκτάσεις αγροτεμαχίων για βοσκή. Η επιλογή μεταξύ πολλών βοσκών έγινε και ο Χριστόδουλος Μακρής, πήρε αξία τη θέση αυτή. Υπήρξε πολύ αγαπητός για όλο το χρονικό διάστημα που εργάστηκε εκεί. Οι Άγγλοι του συμπεριφέρθηκαν ανάλογα, πάρα πολύ καλά, αποτελώντας παράδειγμα προς μίμηση για όλους τους άλλους εκεί εργαζομένους¹⁵. Οι Άγγλοι θέλοντας να δείξουν έμπρακτα την εκτίμηση και το σεβασμό τους προς το πρόσωπο του Χριστόδουλου Μακρή, τον βοήθησαν οικονομικά, ακόμη και μετέπειτα, όταν αφυπηρετώντας επέστρεψε στο αγαπημένο του χωριό, τα Μάσαρη. Με αυτό τον τρόπο κατάφερε κι αγόρασε αρκετή κτηματική περιουσία στο χωριό. Υπήρξαν αρκετές επισκέψεις από τους Άγγλους υπεύθυνους της Έπαυλης Αθαλάσσας, στο χωριό, ακόμη και πολύ αργότερα, για να συναντηθούν με

τον Χρ. Μακρή και για να πάρουν τις σωστές συμβουλές και τις απόψεις του, ως προς τη σωστή φύλαξη και την προστασία των ζώων στη φάρμα.

Ο Χριστόδουλος (Ττουουλής) Χατζηχριστοδούλου Μακρής υπήρξε πολύ αγαπητός και ξεχωριστός από όλους τους Μασαρκώτες συγχωριανούς του κι όχι μόνο, αφού ο τιμητικός τίτλος του Αρχιβοσκού της Έπαυλης Αθαλάσσας τον συντρόφευε μέχρι και το τέλος της ζωής του. Αποτελούσε γι' αυτόν καμάρι κι επιβράβευση του έντιμου βίου του!

Τα παιδιά του ακολουθώντας το επάγγελμά του, διατήρησαν επάξια το όνομα, τη φήμη καθώς και το σεβασμό που έτρεφαν όλοι για τον άξιο Αρχιβοσκό Χριστόδουλου Μακρή¹⁶!

Ας είναι ελαφρύ το χόμα που σε σκεπάζει, αγαπημένε μας προ-παππού. Είσαι πραγματικά πολύ τυχερός που έζησες, δημιούργησες οικογένεια και αναπαύεσαι στη δική σου γη, στον τόπο και στις ρίζες σου! Αλίμονο σε όλους εμάς που μεγαλώνουμε διασκορπισμένοι στην προσφυγιά, ξένοι στην ίδια την πατρίδα μας... και δε γερνάμε στη γη που μας γέννησε! ■

¹⁵ Το άρθρο αυτό αποτελεί μνημόσυνο θύμησης και τιμής για τον πρόπαππό μου (από τη μητέρα μου) Χριστόδουλο Μακρή, καθώς και για τον κάθε ένα πρόγονό μας, που είναι θαμμένοι στα άγια χώματά μας, στη γη που μας γέννησε, στη γη που μας περιμένει... κοντά της να αναπαυθούμε!

ΔΥΟ ΣΧΟΛΙΑ για τον Βασίλη Μιχαηλίδη

● Του Σάββα Παύλου, Φιλολόγου, ερευνητή

A. Η επιστροφή στους μεγάλους ποιητές

Κάθε κοινωνία, όταν είναι ζωντανή και νευρώδης, στρέφεται τακτικά στους παλαιότερους λογοτέχνες της που κατέθεσαν ποιότητα, στρέφεται στους μεγάλους της ποιητές. Σχεδόν κάθε γενιά θα σκύψει πάνω στο έργο τους, για να το μελετήσει πάλι με νέα θεωρητικά εργαλεία, φωτίζοντας το από καινούργιες πλευρές που επιζητεί η εκάστοτε σύγχρονη ευαισθησία. Αναλόγως, κάθε μεγάλος ποιητής θα προκαλεί τη στροφή τακτικά στο έργο του, θα προκαλεί κάθε νέα γενιά να τον ανακαλύψει ξανά, να βρει και να εξορύξει εκείνα τα κρυσταλλώματα ποιητικής ευαισθησίας από τους στίχους του που προσιδιάζουν στην εποχή της. Στην Κύπρο η περίπτωση του ποιητή Βασίλη Μιχαηλίδη είναι χαρακτηριστική.

Πρόσφατα, από τις εκδόσεις Αιγαίον, με τη φιλολογική φροντίδα και κριτική του φιλόλογου-ποιητή Κώστα Βασιλείου κυκλοφόρησαν τα Άπαντα του Βασίλη Μιχαηλίδη σε μια επιμελημένη σειρά έξι τόμων. Η πρώτη κυκλοφορία των ποιημάτων του Βασίλη Μιχαηλίδη, εν είδει συγκεντρωτικής έκδοσης, έγινε το 1911 με τη συνδρομή φίλων του ποιητή. Σε λίγα χρόνια, το 1917, ο ποιητής πεθαίνει. Είκοσι πέντε χρόνια μετά το θάνατό του, το 1942, κυκλοφορεί η επιλογή από τα ποιήματά του, με πρόλογο και επιμέλεια του Αντώνη Ιντιάνου. Ακολουθεί η έκδοση του Δήμου Λεμεσού, το 1960, με προλεγόμενα του Ν. Ειούτα (το βιβλίο επανεκδόθηκε αργότερα από τις εκδόσεις Επιφανίου με εισαγωγή του Νίκου Ορφανίδη). Μετά, το 1987, από τις εκδόσεις του Χρ. Ανδρέου, κυκλοφόρησαν τα Άπαντα του ποιητή με επιμέλεια του Παύλου Παρασκευά. Τα Άπαντα συνοδεύονταν και από τον τόμο του Γιάννη Κατσούρη, *Βασίλης Μιχαηλίδης, η ζωή και το έργο του*. Η δίτομη αυτή σειρά των εκδόσεων Χρ. Ανδρέου επανακυκλοφόρησε το 2002. Και το 2007, ολοκληρώνεται η έκδοση του Κώστα Βασιλείου. Ο Βασίλης Μιχαηλίδης είναι το αγκωνάρι της λογοτεχνικής δημιουργίας του τόπου μας, αποδεικνύεται «λίθος εις κεφαλήν γωνίας». Βλέπουμε, λοιπόν, μέσα σε 95 χρόνια που μεσολαβούν από τον θάνατο του ποιητή τέσσερις συγκεντρωτικές εκδόσεις των ποιημάτων του, κατά μέσον όρο: μία κάθε 23 χρόνια περίπου. Μία για κάθε γενιά.

B. Ο φωνογράφος στην ποίηση

Για τη μελέτη της λογοτεχνίας ένα ενδια-

φέρον στοιχείο αποτελεί και η εισαγωγή των καινούργιων εφευρέσεων στο ποιητικό σώμα. Γιατί πέραν από την πάγια θεματογραφία της ποίησης (έρως, θάνατος, χρόνος, ανθρώπινες σχέσεις, υπαρξιακά ερωτήματα κ.ά.), είναι πολύ σημαντικό να δούμε πώς αυτή «οικειοποιείται» και το νέο τεχνολογικό περιβάλλον, που δημιουργεί η ανθρώπινη επινοητικότητα. Πότε, λοιπόν, μπαίνει το θέμα του τρένου, του αυτοκινήτου, του αεροπλάνου μέσα στους στίχους ενός ποιήματος; Πότε εμφανίζεται για πρώτη φορά ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, το σινεμά, το τηλέφωνο ή η τηλεόραση σε ένα ποίημα; Η ανίχνευση του θέματος είναι πάντοτε ενδιαφέρουσα και κάποτε κρύβει και εκπλήξεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το θέμα του φωνογράφου, η δυνατότητα αποτύπωσης της φωνής, στον περιστρεφόμενο κύλινδρο στην αρχή, και η αναπαραγωγή και ακρόαση αυτής της φωνής. Ο φωνογράφος εφευρέθηκε από τον Έντισον το 1878. Λίγα χρόνια αργότερα μπαίνει και στη λογοτεχνία. Στο έργο του Ρόμπερτ Λούις Στήβενσον, *Δρ. Τζέκυλ και μίστερ Χάινι*, που κυκλοφόρησε το 1886, αναφέρεται η ηχογράφηση ενός μηνύματος για να ακουστεί από τον φωνογράφο.

Κι εδώ συμβαίνει το εκπληκτικό με τον Βασίλη Μιχαηλίδη που από τους πρώτους αναφέρεται στο θέμα του φωνογράφου. Στο εκτενές ποίημά του «Ρωμιός και Τζών Πουλλής Τζιονής και Κακουλλής», που έγραψε γύρω στο 1903, υπάρχει το θέμα του φωνογράφου, με την καινούργια αυτή συσκευή ηχογραφείται η κυπριακή διάλεκτος [Έχω ένα φωνογράφο από τα τελειότερα [...] την γλώσσα την κυπριακήν την έχω μαζεμένη/ 'δω μέσα 'δω κλεισμένη]. Εξ όσων γνωρίζω ο Βασίλης Μιχαηλίδης είναι ο πρώτος που εισάγει τον φωνογράφο στη νεοελληνική ποίηση. Είχε το νεύρο και την ετοιμότητα από την περιφερειακή Κύπρο να συνειδητοποιήσει τις αλλαγές που θα επέφερε στη ζωή ο φωνογράφος, να τον εντάξει στη θεματογραφία του, να δει τις συνέπειες αυτής της ανακάλυψης σε θέματα πολιτιστικά. Κι αυτά όλα στη Κύπρο του 1903, όταν το νησί μας, όσον αφορά το θέμα των νέων εφευρέσεων, ήταν από τα πιο «απομακρυσμένα» στα νέα τεχνολογικά επιτεύγματα. Όμως το πρωτοπόρο πνεύμα του Βασίλη Μιχαηλίδη τόλμησε. ■

Ο κυπριακός κυβερνητικός ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΣ (1905-1951)

● Του Αλέξανδρου-Μιχαήλ Χατζηλύρα,
ερευνητή-μελετητή

Η Κύπρος είναι ένας τόπος μικρός, αλλά με μεγάλη ιστορία. Ωστόσο, πολλά κομμάτια της ιστορίας μας περιπίπτουν στη λήθη και τη λησμονιά, με κίνδυνο να χαθούν από τη συλλογική μας μνήμη. Μια τέτοια ιστορία είναι αυτή του Κυπριακού Κυβερνητικού Σιδηροδρόμου, ο οποίος λειτουργούσε στο νησί μας μεταξύ 1905-1951.

Ιστορική αναδρομή

Το 1878 καταφθάνει στη Λάρνακα ο πρώτος Βρετανός Ύπατος Αρμοστής, **Sir Garnet Wolseley**, ο οποίος συλλαμβάνει πρώτος την ιδέα δημιουργίας σιδηροδρόμου στην Κύπρο, για στρατιωτικούς κυρίως σκοπούς· στα αρχικά πλάνα περιλαμβανόταν και η Λάρνακα, ωστόσο τα σχέδια αυτά αναστάληκαν λόγω των γεωπολιτικών ανακατατάξεων στο Λεβάντε και της αβεβαιότητας για

την παραμονή των Βρετανών στο νησί μας. Τη δημιουργία σιδηροδρόμου - μια χαρακτηριστική βρετανική πρακτική - αποθάρρυνε και ο διογκωμένος φόρος υποτελείας, παρόλον ότι υποβλήθηκαν περίπου 15 προτάσεις. Έτσι, οι Βρετανοί αρκέστηκαν στη δημιουργία ενός βασικού οδικού δικτύου που ένωνε τις πόλεις και τα χωριά μεταξύ τους, ξεκινώντας από την Καρπασία, διασχίζοντας το Τρόδος και καταλήγοντας στην Πάφο.

Από το 1897 και εντεύθεν η ιδέα για δημιουργία σιδηροδρόμου μεταξύ Λευκωσίας και Λάρνακας φαίνεται να αντιμετωπίζεται θετικά, μολοντί οι δύο πόλεις ενώνονταν οδικώς. Εντούτοις, η προοπτική εκβάθυνσης του λιμανιού της Αμμοχώστου και της σύνδεσής του με τη Λευκωσία ευνοήθηκε κι έτσι εξασφαλίστηκαν τα αναγκαία κονδύλια για τη βελτίωση του λιμανιού της Αμμοχώστου, μιας και πάγια άποψη ήταν ότι ένας σιδηρόδρομος θα χρειαζόταν ένα λιμάνι ως έξοδο.

Στα μέσα Μαΐου του 1903 επισκέπτεται την Κύπρο ο πολιτικός μηχανικός **Frederic Shelford**, εκ μέρους των **Crown Agents**. Στις 15 Ιουλίου υποβάλλει μια εμπεριστατωμένη πρόταση για τη δημιουργία σιδηροδρομικής γραμμής με στενό περιτύπωμα (2 ft 6 in), η οποία θα ξεκινούσε από την Αμμόχωστο και - μέσω της Λευκωσίας και της Μόρφου - θα κατέληγε στο Καραβοστάσι, με συνολικό μήκος 70 μίλια (112 Km) και υπολογιζόμενο κόστος £141.526· υπήρχε και η πρόνοια για οδοντωτή γραμμή που θα κατέληγε στο Τρόδος, μέσω της κοιλάδας της Μαραθάσας.

Ήταν απλά ζήτημα χρόνου: ο Αποικιακός Γραμματέας, **Joseph Chamberlain**, συγκατατέθηκε το Νοέμβριο του 1903, με την προϋπόθεση η επέκταση της γραμμής να γινόταν αναλόγως της εξασφάλισης των πόρων, σημαντικό τμήμα των οποίων παραδόξως προήλθε από το Ταμείο Εξόφλησης Ακρίδων. **Η Κύπρος θα αποκτούσε επιτέλους το δικό της σιδηρόδρομο!**

Η κατασκευή του σιδηρόδρομου

Η κατασκευή έγινε ταυτόχρονα με τη βελτίωση του λιμανιού της Αμμοχώστου, που από το 1895 διέθετε ένα μικρό σιδηροδρομικό δίκτυο, το οποίο εξυπηρετούσε η Ruth, μια ατμομηχανή Manning Wardle. Η έρευνα ξεκίνησε το Φεβρουάριο του 1904 και το Μάιο άρχισαν οι χωματουργικές και οικοδομικές εργασίες, με το σύστημα των «μικρών συμβολαίων». Τυχαία ανακαλύφθηκαν παλιά κέρματα απέναντι από την Πύλη της Ξηράς, δημιουργώντας προσωρινά τη φήμη ότι ο «θησαυρός»

αυτός ήταν αρκετός για τη χρηματοδότηση ολόκληρου του έργου! Οι ράγες, που καρφώθηκαν σε ξύλινες τραβέρσες, έφθασαν κατ' ευθείαν από την Αγγλία.

Αφιξη τραίνου στο σταθμό της Αμμοχώστου

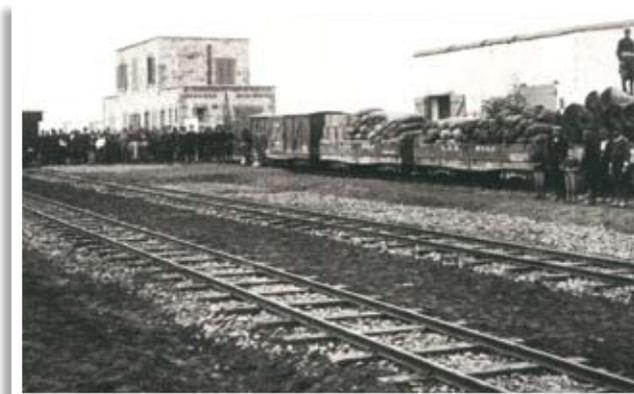
Η υπάρχουσα γραμμή από το λιμάνι της Αμμοχώστου επεκτάθηκε προς τα Βαρώσια. Ο σταθμός Αμμοχώστου βρισκόταν ιδανικά ανάμεσα στην παλιά πόλη και τη νέα περιοχή των Βαρωσίων, περίπου 1 μίλι από το λιμάνι· για να αποτραπεί η παρεμβολή με την οδική αρτηρία, κατασκευάστηκε μικρό τούνελ. Αβάσιμες φήμες ήθελαν τις πέτρες που χρησιμοποιήθηκαν να προέρχονται από το Αββαείο του Μπέλλα-Παίς και την περιτειχισμένη πόλη, μολοντί ο παρόλιθος προερχόταν από τα λατομεία βορείως των τειχών. Για το σταθμό Λευκωσίας αρχικά γίνονταν σκέψεις να κτιστεί στην Πύλη Κερύνειας! Ευτυχώς, επικράτησαν ωριμότερες σκέψεις.

Τα δοκιμαστικά τραίνα ξεκίνησαν τις διαδρομές τους στις 6 Αυγούστου και στις 21 Οκτωβρίου 1905 (100^η επέτειο της ναυμαχίας του Τραφάλγκαρ) ο Ύπατος Αρμοστής, **Sir Charles Anthony King-Harman**, τέλεσε με κάθε λαμπρότητα τα εγκαίνια του Τμήματος 1 (Αμμόχωστος-Λευκωσία). Από την αρχική χορηγία των £107.000, τα 36 μίλια του Τμήματος 1 κόστισαν μόνο £87.396, λόγω σημαντικών μα αναγκαίων περικοπών.

Η φειδώ που επιδείχθηκε δικαιολογούσε την κατασκευή του Τμήματος 2 (Λευκωσία-Μόρφου): η μελέτη άρχισε το Μάρτιο και τα χωματουργικά έργα τον Ιούλιο του 1905. Για εξοικονόμηση περαιτέρω χρημάτων και επίσπευση της κατασκευής, το Τμήμα 2 είχε μόνο μία στάση για κάθε περίπου 3 μίλια, σε σύγκριση με μια κάθε περίπου 2 μίλια

στο Τμήμα 1. Τα 24 μίλια του Τμήματος 2 κόστισαν £34.731 και δόθηκαν επίσημα στην κυκλοφορία στις 31 Μαρτίου 1907, αν και χρησιμοποιούνταν ήδη από το Νοέμβριο του 1906.

Ωστόσο, τρία χρόνια μετά ο σιδηρόδρομος λειτουργούσε με ζημιές, δημιουργώντας προβληματισμό για τη μελλοντική του ανάπτυξη. Το 1910 ο εμπειρογνώμονας **Frank Bedford Glasier** ανέλαβε μια μελέτη για το μέλλον του ΚΚΣ, η οποία δημοσιεύθηκε στις 21 Ιανουαρίου 1913: ανάμεσα σε άλλα, εισηγείτο την τοποθέτηση του τερματικού σταθμού στην Ευρύχου (μια συμβουλή του Γενικού Διευθυντή και Αρχιμηχανικού, **George Bert Day**), για εκμετάλλευση των προϊόντων της Σολέας και της Λεύκας, αλλά και με προοπτική επέκτασης προς το Τρόδος.

Τα εγκαίνια του σταθμού της Μόρφου (1907)

Υπό πίεση για την ολοκλήρωση της γραμμής, το Νομοθετικό Συμβούλιο ενέκρινε την κατασκευή του Τμήματος 3 (*Μόρφου-Ευρύχου, 15 μίλια*) τον Ιούνιο του 1913· η διαδρομή σχεδιάστηκε μεταξύ Ιουλίου-Σεπτεμβρίου, ενώ οι χωματουργικές και οικοδομικές εργασίες ξεκίνησαν το Νοέμβριο. Το Νοέμβριο του 1914 λειτουργούσε μέχρι το Καλό Χωριό Λεύκας, ενώ η γραμμή μέχρι την Ευρύχου δόθηκε στην κυκλοφορία στις 14 Ιουνίου 1915. Η διαδρομή μετά την Πεντάγυια ήταν η πιο τραχιά, εξαιτίας της ανωφέρειας του εδάφους. Το Τμήμα 3 κόστισε τελικώς £31.683, αντί των £21.800 που είχαν αρχικά υπολογιστεί, και η μόνη ουσιαστική του συνεισφορά υπήρξε στα χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918), καθώς και κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, όταν ο Κυβερνήτης και το προσωπικό του μεταφέρονταν από την Ευρύχου στο Τρόδος.

Με την ολοκλήρωση των 76 μιλίων (122 Km) του ΚΚΣ, το συνολικό κόστος ανήλθε στις £199.367, ποσό που παρέμεινε σχεδόν σταθερό καθ' όλη τη διάρκεια της λειτουργίας του και έφθασε

στις £210.316 μεταξύ 1948-1951.

Ο ΚΚΣ σε λειτουργία

Η ύπαρξη σιδηροδρόμου στην Κύπρο για 46 περίπου χρόνια μπορεί να φαίνεται στους νεώτερους εξοπραγματική, ωστόσο αποτελούσε μία καθημερινή πραγματικότητα για όσους ζούσαν ή/και εργαζόνταν στις περιοχές από τις οποίες διερχόταν.

Υπήρχαν συνολικά 39 σταθμοί, στάσεις και παρακαμπτήριοι. Ο ΚΚΣ κατείχε τη γη 16-33 ft δεξιά και αριστερά της σιδηρογραμμής, η οποία ήταν εν μέρει περιφραγμένη και εν μέρει δεντροφυτεμένη. Οι στάσεις ήταν διαρθρωμένες ως εξής (οι αποστάσεις είναι σε μίλια, με σημείο αναφοράς το σταθμό Αμμοχώστου):

#	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΣΤΑΣΗΣ	ΑΠΟΣΤΑΣΗ
ΔΙΑΚΛΑΔΩΣΗ ΛΙΜΑΝΙΟΥ (1904-1953)		
1	Λιμάνι Αμμοχώστου	0,9875
ΤΜΗΜΑ 1 (1905-1951)		
2	ΣΤΑΘΜΟΣ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ	0
3	Δημοτική αποθήκη	1,0125
4	Αγγλική στάση	1,5625
5	Έγκωμη	4,4375
6	Στύλλοι	7,7
7	Γαϊδουράς	9,2625
8	ΣΤΑΘΜΟΣ ΠΡΑΣΤΕΙΟΥ	11,925
9	Πυργά	13,875
10	Γέναγρα	15,825
11	Βιτσάδα	18,7
12	Μαραθόβουνος/Μουσουλίτα	20,4375
13	ΣΤΑΘΜΟΣ ΑΓΚΑΣΤΙΝΑΣ	22,35
14	Κουρού Μοναστήρι	24,0375
15	Έξω Μετόχι	25,825
16	Επηχώ	27,25
17	ΣΤΑΘΜΟΣ ΤΡΑΧΩΝΙΟΥ	28,5625
18	Μια Μηλιά	32,0875
19	Καϊμακλί	34,7875
20	ΣΤΑΘΜΟΣ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ	35,75
ΤΜΗΜΑ 2 (1907-1951)		
21	Άγιος Δομέτιος (Ιππόδρομος)	38,2625
22	Αεροδρόμιο	41,55 *
ΤΜΗΜΑ 2 (1907-1948)		
23	Γερόλακκος	43,225
24	ΣΤΑΘΜΟΣ ΚΟΚΚΙΝΟΤΡΙΜΙΘΙΑΣ	47,0875
25	Δένεια	51

26	Αυλώνα	52,825
27	Περιστερώνα	54,2125
28	Κατωκοπιά	56,0875
29	Αργάκι	57,25
30	ΣΤΑΘΜΟΣ ΜΟΡΦΟΥ	59,1875

ΤΜΗΜΑ 3 (1915-1948)

31	Νικήτας	62,125
32	Πάρατζιης (για Πραστειό)	63,15
33	Καζιβερά	64,3
34	Πεντάγυια	66,45
35	Διασταύρωση Καρκώτη	68
36	ΣΤΑΘΜΟΣ ΚΑΛΟΥ ΧΩΡΙΟΥ	69,8

ΤΜΗΜΑ 3 (1915-1932)

37	Σκουριώτισσα	70,85
38	Φλάσου	72,6
39	ΣΤΑΘΜΟΣ ΕΥΡΥΧΟΥ	74,55

Δεν συνυπήρχαν όλες οι στάσεις χρονικά, ενώ μερικές εξυπηρετούσαν μόνο επιβάτες ή φορτία. Οι πλείστοι σταθμοί ήταν εξοπλισμένοι με μια περιστροφική πλάκα, καθώς ο ΚΚΣ αποτελείτο από μονή σιδηρογραμμή. Οι στάσεις βρισκόνταν κατά κανόνα σε απόσταση από τον οικισμό που εξυπηρετούσαν, όντας έτσι προσβάσιμες και στα γειτονικά χωριά.

Άφιξη τραίνου στο σταθμό της Ευρύχου (1915)

Οι σημαντικότεροι σταθμοί βρισκόνταν στην Αμμόχωστο, τη Λευκωσία, τη Μόρφου και την Ευρύχου, ενώ οι κυριότεροι ενδιάμεσοι σταθμοί ήταν:

Πραστειό Μεσσαορίας, Γέναγγρα, Αγκαστίνα, Τραχώνι Κυθρέας, Κοκκινοτριμιθιά και Καλό Χωριό Λεύκας. Το διοικητικό κέντρο του ΚΚΣ βρισκόταν στην Αμμόχωστο, παρά το Γενικό Νοσοκομείο.

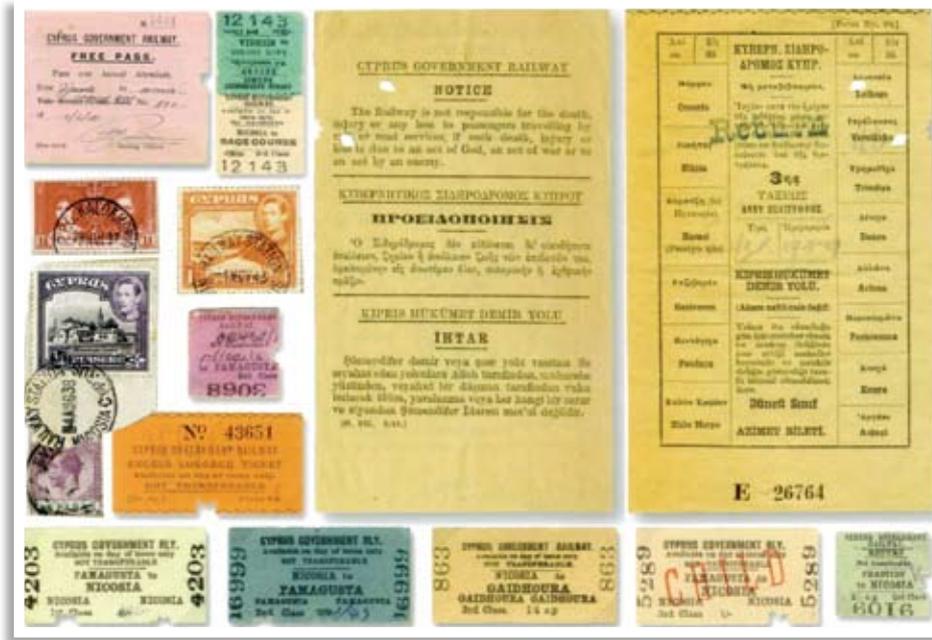
Ο ΚΚΣ διέθετε συνολικά 12 ατμομηχανές¹, 17 επιβατάμαξες (α' τάξη: 3, β' τάξη: 6 και γ' τάξη: 8) και περί τα 100 βαγόνια και φορτάμαξες πολλαπλών χρήσεων, 50 εκ των οποίων αγοράστηκαν από την Αίγυπτο και την Παλαιστίνη. Υπήρχαν ειδικά βαγόνια για τη μεταφορά νερού, ζώων, ξυλείας, γεωργικών προϊόντων, εμπορευμάτων και πυρομαχικών, ενώ μερικά βαγόνια χρησιμοποιούνταν για τη μεταφορά μεταλλεύματος. Ο ΚΚΣ διέθετε επίσης καμιά εικοσαριά πετρελαιοκίνητες αυτοκινητάμαξες για διοικητικούς σκοπούς (επιθεωρήσεις, μεταφορά ταχυδρομείου, μισθοδοσία υπαλλήλων κτλ), ενίοτε δε μισθώνονταν σε τρίτους (μεταφορά στο γήπεδο του γκολφ, σχολικές διαδρομές κτλ). Η εισαγωγή τους φαίνεται πως αποτελούσε απάντηση στις αξιόπιστες και ανταγωνιστικές πλέον οδικές συγκοινωνίες, ενώ από το 1930 διέθετε και ένα μικρό στόλο από πετρελαιοκίνητα λεωφορεία Ford.

Το Γενικό Διευθυντή/Επιθεωρητή επικουρούσε μια μικρή ομάδα από Βρετανούς και Κύπριους, οι οποίοι είχαν την ευθύνη για το μηχανικό τμήμα, το λογιστήριο, την αποθήκη, την κυκλοφορία, τις προμήθειες, τα έργα και τους λέβητες και προϊστάτο των ένστολων Ελληνοκυπρίων, Τουρκοκυπρίων και Αρμενοκυπρίων υπαλλήλων.

Στον ΚΚΣ εργοδοτούνταν συνήθως περί τα 200-250 άτομα, αναλόγως των οικονομικών, που ήταν οργανωμένοι στη **Συντεχνία Σιδηροδρομικών Υπαλλήλων**. Είχαν έντονη συνδικαλιστική δράση και συμμετοχή σε μικρές και μεγάλες απεργίες το 1938, 1940, 1941 (σχετικά με τη μισθοδοσία και τις αποδοχές), 1946 και 1951 (υπέρ της συνέχισης της λειτουργίας). Η σημαντικότερη απεργία σημειώθηκε το Μάρτιο του 1944, όταν 1.500 κυβερνητικοί εργάτες κατήλθαν σε 23ήμερη παγκύπρια απεργία, απαιτώντας την αναπροσαρμογή των μεροκάματων τους αναλόγως του τιμάριθμου. Κατά την απεργία τα καταστήματα παρέμειναν κλειστά, δεν εκδόθηκαν εφημερίδες και δεν λειτούργησαν τα μεταλλεία και ο κυβερνητικός σιδηρόδρομος.

*. Το 1940 κατασκευάστηκε μια βοηθητική σιδηρογραμμή (0,317 μίλια) στα βορειοανατολικά του νεόκτιστου Διεθνούς Αεροδρομίου Λευκωσίας, ενώ παράλληλα λειτούργησε και η ομώνυμη στάση.

¹ Οι ατμομηχανές ήταν συνήθως σκουρόχρωμες με κάποια κόκκινα ή κίτρινα τμήματα. Η Ατμομηχανή 1 ήταν κατασκευής Hunslet (0-6-0T), οι ατμομηχανές 11, 12 (4-4-0), 21, 22, 23 (2-6-0), 31 και 32 (2-6-2T) και οι εφοδιοφόρες 41 και 42 (4-8-4T) ήταν Nasmyth Wilson, ενώ οι εφοδιοφόρες 43 και 44 (4-8-4T) ήταν κατασκευής Kitson.

Διάφορα παραφερνάλια του ΚΚΣ

Ο ΚΚΣ είχε πολλές και διάφορες χρήσεις, οι οποίες εξυπηρετούσαν εξίσου τις αποικιακές αρχές και τον κυπριακό λαό, όπως τις πιο κάτω:

- Εξυπηρετούσε το λιμάνι της Αμμοχώστου, μεταφέροντας εμπορεύματα από και προς τις αποθήκες εμπορευμάτων και τα διάφορα σημεία του λιμανιού.
- Μετέφερε ξυλεία, κάρβουνα και καυσόξυλα από τα βουνά του Τροόδους στις πεδιάδες της Μόρφου και της Μεσαορίας, κυρίως πριν την κατάργηση του Φόρου της Δεκάτης (1926).
- Διακινούσε φορτία, μεταλλεύματα και ορυκτά, σε συνεργασία με την **Κυπριακή Μεταλλευτική Εταιρεία** (Cyprus Mines Corporation), έναντι 20 παράδων (½ γροσιού) ανά τόνο. Ιδιαίτερα κατά τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του, ο ΚΚΣ αποτελούσε κινητήρια δύναμη της τοπικής οικονομίας.
- Τα τραίνα του ΚΚΣ μετέφεραν το ταχυδρομείο που έφτανε στην Αμμόχωστο από τις γειτονικές μας χώρες μέσω της γραμμής Khedivial Mail (1912-1939).
- Μετέφερε συμμαχικά στρατεύματα, εφόδια, πυρομαχικά και οικοδομικά υλικά, ιδιαίτερα κατά τις περιόδους των δύο Παγκοσμίων Πολέμων.
- Οι κατά τόπους σταθμοί ήταν χώροι ανταλλαγής υπηρεσιών και αγαθών, ενώ μερικοί λειτουργούσαν και ως τηλεφωνικά κέντρα, τηλεγραφικά πρακτορεία ή/και ταχυδρομικά γραφεία.
- Ο ΚΚΣ παρείχε ταχυδρομικές και τηλεγραφικές υπηρεσίες και στην CMC, ενώ μερικοί σταθμοί ενώνονταν με οδικές αρτηρίες και φρόντιζαν για την παράδοση της αλληλογραφίας στους αποδέκτες της. Ο κάθε σταθμός διέθετε τη δική του σφραγίδα και ένα σεβαστό αριθμό γραμματοσή-

μων.

● Με τον ΚΚΣ μεταφέρονταν περιηγητές και τουρίστες, κυρίως Αιγυπτιώτες, αλλά και Βρετανοί που πήγαιναν για θερινές διακοπές στο Τρόδος.

● Με σκοπό την αύξηση της κυκλοφορίας, υπήρχαν περί τις 40 ειδικές διαδρομές για διάφορες εξορμήσεις, όπως το Φεστιβάλ Πορτοκαλιού, τα μπάνια στην Αμμόχωστο (τραίνα Côte d'Azur) και τα μεγάλα πανηγύρια (Ελιάς, Αγίου Λουκά, Αποστόλου

Βαρνάβα, Κατακλυσμού κτλ).

Εκτός από χαλκό, ο ΚΚΣ μετέφερε και για κάποιο διάστημα άλλα ορυκτά:

- Ο αμίαντος που εξορυσσόταν από το ορυχείο στον Πάνω Αμίαντο μεταφερόταν μεταξύ 1915-1919 στην Ευρύχου και, από εκεί, σιδηροδρομικώς στην Αμμόχωστο.
- Τη δεκαετία του 1930 η στάση στο Γερόλακκο εξυπηρετούσε τα πλούσια λατομεία πουρόπετρας, από την οποία κτίστηκαν αρκετά αρχοντικά και κυβερνητικά κτίρια στη Λευκωσία και αλλού.
- Μεταξύ 1932-1937 ο ΚΚΣ μετέφερε χρυσό από τα μεταλλεία της Σκουριώτισσας.
- Μεταξύ 1936-1938 χρυσοφόρα μεταλλεύματα από το Μαθιάτη μεταφέρονταν οδικώς στη Λευκωσία και, από εκεί, σιδηροδρομικώς στην Αμμόχωστο.
- Μεταξύ 1937-1940 και 1945-1948 ο χρωμίτης που εξορυσσόταν από τα μεταλλεία στο Τρόδος μεταφερόταν στο Καλό Χωριό και, από εκεί, σιδηροδρομικώς στην Αμμόχωστο.

Ο ΚΚΣ, ένα από τα σημαντικότερα έργα της Αγγλοκρατίας, κατασκευάστηκε και λειτουργούσε με τέτοιο τρόπο που ο καταμερισμός των στάσεων διατηρούσε τις ισορροπίες ανάμεσα στις δύο κοινότητες του νησιού, πάγια βρετανική πολιτική. Τις διάφορες στάσεις σηματοδοτούσαν μεγάλες λευκές τρίγλωσσες πινακίδες, ενώ τρίγλωσσες ήταν και οι ανακοινώσεις, καθώς και οι πινακίδες στα κλειστά βαγόνια για την απαγόρευση του καπνίσματος. Τα περισσότερα εισιτήρια και άλλα ταξιδιωτικά έγγραφα εκδίδονταν μόνο στα Αγγλικά, ενώ στο τροχαίο υλικό χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά η Αγγλι-

κή για την ονομασία του ΚΚΣ. Τέλος, με τον ΚΚΣ συνδέονταν, μέσω λεωφορείου, ο Τ/Κ Δήμος Λεύκας (1929) και ο Ε/Κ Δήμος Λευκονοϊκού (1932).

Διάφορα γεγονότα

Ο ΚΚΣ υπήρξε «μάρτυρας» διαφόρων περιστατικών και ενδιαφερόντων γεγονότων που σημάδεψαν τη νεότερη κυπριακή ιστορία, μερικά από τα οποία μπορεί να μας ξενίζουν:

- Το Δεκέμβριο του 1905 στη γωνιά ενός βαγονιού καθόταν καλυμμένη μια χανούμισσα, με αποτέλεσμα οι άνδρες συνεπιβάτες να διαταχθούν να εγκαταλείψουν το βαγόνι.
- Τον Οκτώβριο του 1907 ο τότε Υφυπουργός Αποικιών, **Winston Churchill**, μεταφέρθηκε με τα τραίνα του ΚΚΣ. Κατά την επίσκεψή του οι κάτοικοι της Λεύκας ζήτησαν όπως ο σιδηρόδρομος περιλάβει και την κωμόπολή τους, για να εξασφαλιστεί η έγκαιρη μεταφορά των εσπεριδοειδών.
- Γύρω στα 1908 μεταφέρθηκαν σιδηροδρομικώς Γάλλοι περιηγητές στη Λευκωσία, οι οποίοι - κατά τα κουτσομπολιά της εποχής - είδαν θέατρο χωρίς θίασο, μουσείο χωρίς αρχαιότητες και αρχιεπισκοπικό θρόνο χωρίς Αρχιεπίσκοπο!
- Τον Οκτώβριο του 1917 οι σιδηροδρομικές εγκαταστάσεις της Αμμοχώστου φωτογραφήθηκαν από γερμανικό αεροσκάφος, σε μια από τις πρώτες αεροφωτογραφίες.
- Τον Οκτώβριο του 1930 με τον ΚΚΣ ταξίδεψε ο Υφυπουργός Αποικιών, **Drummond Shiels**· η άφιξή του στο σταθμό Λευκωσίας μαγνητοσκοπήθηκε.
- Τον Οκτώβριο του 1931, εν μέσω των Οκτωβριανών γεγονότων, ξηλώθηκαν 3 μίλια τηλεφωνικού καλωδίου και 120 υάρδες σιδηρογραμμής στο Τραχώνι Κυθρέας, αφού ο σιδηρόδρομος θεωρείτο αποικιοκρατικό σύμβολο.
- Ως αντίποινα για τη ρίψη τενεκέδων από μερίδα χωρικών στον έφιππο Κυβερνήτη, **Sir Ronald Storrs**, ο σταθμός Ευρύχου έκλεισε οριστικά στις 31 Δεκεμβρίου 1931².
- Μεταξύ 1937-1941 ο ΚΚΣ μετέφερε ασφαλτό για την κατασκευή του «αντιπάλου» του, του παλαιού δρόμου Λευκωσίας-Αμμοχώστου.
- Κατά τον Α' και Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ο ΚΚΣ μετέφερε βρετανικά, ινδικά και νεοζηλανδικά στρατεύματα από και προς τα λιμάνια Αμμοχώστου και Ξερού και τον αερολιμένα της Λευκωσίας.

● Περιστασιακά χρησιμοποιούνταν καμήλες για τη συλλογή βαγονιών από τις διάφορες στάσεις και τη μεταφορά τους στη Λευκωσία, για το σχηματισμό κανονικής αμαξοστοιχίας.

● Κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ο ΚΚΣ αποτελούσε συχνό στόχο της αεροπορίας του Άξονα· το Μάιο του 1941 ιταλικό αεροσκάφος βομβάρδισε, ευτυχώς χωρίς θύματα, το σταθμό Λευκωσίας.

● Μεταξύ 1946-1949 ο ΚΚΣ χρησιμοποιήθηκε για τη μεταφορά μεγάλου τμήματος των 52.384 Εβραίων προσφύγων από το λιμάνι της Αμμοχώστου προς το στρατόπεδο συγκέντρωσης στον Κάρλο, βορείως της Αμμοχώστου.

● Λίγες μέρες πριν τα Χριστούγεννα του 1950 οι καταρακτώδεις βροχές παρέσυραν τέσσερα μίλια σιδηρογραμμής· η ζημιά αποκαταστάθηκε 27 ημέρες μετά. Μικρότερης έκτασης ζημιές από πλημμύρες παρατηρήθηκαν το Νοέμβριο και Δεκέμβριο του 1905, καθώς και το Νοέμβριο του 1951.

Ένοστολοι υπάλληλοι του ΚΚΣ

Τα δρομολόγια ήταν αρκετά τυπικά και οι καθυστερήσεις σχετικά μικρές. Η απόσταση *Αμμοχώστου-Λευκωσία* διαρκούσε 2-3 ώρες, αναλόγως των στάσεων, η απόσταση *Μόρφου-Λευκωσία* περίπου 2 ώρες, ενώ η απόσταση *Μόρφου-Καλό Χωριό* περίπου 1 ώρα. Συνήθως υπήρχαν δύο πρωινά και ένα ή δύο απογευματινά τραίνα για το Τμήμα 1 και από ένα για τα Τμήματα 2 και 3. Το ταξίδι με τις ξύλινες επιβατάμαξες δεν ήταν αναπαυτικό, επειδή δεν υπήρχαν διευκολύνσεις θέρμανσης και κλιματισμού, ούτε υπήρχε χώρος να απλώσεις τα πόδια σου, ενώ συχνά μαζί με τους επιβάτες μεταφέρονταν ζώα.

² Οι χωρητικές αρχές Ευρύχου, Κοράκου και Τεμπριάς αιτήθηκαν την επαναλειτουργία του σταθμού, μάταια.

Σε γενικές γραμμές τηρούνταν οι κανόνες ασφαλείας, παρόλον ότι μερικές φορές οι μηχανοδηγοί ήταν απρόσεκτοι στη συντήρηση και τη λειτουργία των ατμομηχανών· συνολικά, συνέβησαν περίπου 15 σοβαρά ατυχήματα (θάνατοι/τραυματισμοί, ακρωτηριασμοί, συγκρούσεις και εκτροχιασμοί)· το σοβαρότερο ατύχημα, και το μόνο που αφορούσε επιβάτες, συνέβηκε στις 17 Σεπτεμβρίου 1950 παρά το γήπεδο του γκολφ στη Λευκωσία, όταν από ασυνεννοησία δύο αυτοκινητάμαξες συγκρούστηκαν μετωπικά, με αποτέλεσμα το θάνατο δύο επιβατών και τον τραυματισμό άλλων 15 ατόμων.

Η ύπαρξη σιδηροδρόμου διαμόρφωσε τη ζωή των Κυπρίων και συνέβαλε τα μέγιστα στην οικονομική ανάπτυξη του τόπου. Ωστόσο, στα πρώτα χρόνια λειτουργίας του, αρκετοί τον έβλεπαν περισσότερο ως θέαμα παρά ως μεταφορικό μέσο, γι' αυτό άλλωστε και συνωστίζονταν κάτω από τις γέφυρες (είχαν κτιστεί συνολικά περίπου 90 γέφυρες³ για να αντιμετωπιστούν οι χειμερινές πλημμύρες των ποταμών) για να τον «θαυμάσουν»: πράγματι, τη γαλήνη του μεσαρίτικου κάμπου διατάρασε με το πέρασμά του το μεταλλικό αυτό «θηρίο», που χωρίς τη βοήθεια οποιωνδήποτε ζώων μετέφερε επιβάτες, φορτία και αγαθά εκσφενδονίζοντας σπίθες και εκστομίζοντας κατάμαυρο καπνό.

Συνολικά, **ο ΚΚΣ μετέφερε 3.199.934 τόνους αγαθών επί πληρωμή και 7.348.643 επιβάτες**, χωρίς να συγκαταριθμείται ο μακρύς κατάλογος των αξιωματούχων με δωρεάν πάσο και τα υλικά που μεταφέρθηκαν για πολεμικούς σκοπούς! Λέγεται δε ότι μεταμόρφωσε την Αμμόχωστο από μια παλιά και πεθαμένη τουρκική πολίχνη σε μια κοσμοπολίτικη πολιτεία και ένα σύγχρονο λιμάνι της Μέσης Ανατολής, αφού της έδωσε προβάδισμα έναντι της Λάρνακας, καθιστώντας την το κυριότερο λιμάνι της Κύπρου.

Η σχέση με την ΚΜΕ

Εάν τα κοιτάσματα μεταλλευμάτων στο Τρόδος είχαν ανακαλυφθεί προτού υπολογιστεί η χωρητικότητα και χαραχθεί η διαδρομή του, ο ΚΚΣ θα αποκόμιζε τεράστια οφέλη. Οι ενθουσιώδεις υπολογισμοί του Αμερικανού μεταλλειολόγου

Charles Godfrey Gunther (300 τόνοι και 15-20 τραίνα ημερησίως προς Αμμόχωστο), σε συνδυασμό με τις σοβαρές επιφυλάξεις του Γενικού Επιθεωρητή και Αρχιμηχανικού, **G. Bert Day**, ως προς τις μηχανικές και λειτουργικές επιπτώσεις που θα αντιμετώπιζε ο ΚΚΣ, οδήγησαν τελικώς τον πρώτο στην απόφαση να κατασκευάσει δικό του σιδηρόδρομο για την ΚΜΕ το 1921.

Ο μεταλλευτικός σιδηρόδρομος, που νομικά αποτελούσε επέκταση του ΚΚΣ, είχε συνολικό μήκος περίπου 9,5 μίλια και ένωνε τα μεταλλεία του Μαυροβουνίου και της Σκουριώτισσας με το λιμάνι του Ξερού· υπήρχε σύνδεση με τον κυβερνητικό σιδηρόδρομο στη διασταύρωση του ποταμού Καρκώτη (Κλάριου), ενώ οι γραμμές τους διέρχονταν παράλληλα στο τμήμα από τη διασταύρωση μέχρι την παράκαμψη για τη Σκουριώτισσα, υπήρχε δε σύνδεση και με την αποβάθρα στην Πεντάγυια. Κατά την παράλληλη περίοδο λειτουργίας τους, τα έσοδα χρησιμοποίησε του μεταλλευτικού σιδηροδρόμου και η μεταφορά μεταλλεύματος κατάφεραν να παρατείνουν τη λειτουργία του ζημιογόνου ΚΚΣ, όπως η φαρμακευτική αγωγή παρατείνει τη ζωή ενός ασθενούς.

Τα προβλήματα του ΚΚΣ

Όπως γίνεται αντιληπτό, ο ΚΚΣ αντιμετώπιζε διάφορα προβλήματα, κυρίως με την οικονομική ύφεση του Μεσοπολέμου. Τα μεγαλύτερα επιμέρους προβλήματα ήταν η **σκληρότητα του νερού** (η οποία επιδειωνόταν με την πάροδο του χρόνου και προχωρώντας στο εσωτερικό του νησιού), η **υψηλή τιμή/έλλειψη κάρβουνου** (γι' αυτό άλλωστε και μεταξύ 1944-1949 οι ατμομηχανές έγιναν ντηζελοκίνητες) και η **σχετικά μικρή επιβατική κίνηση**, η οποία οφειλόταν κυρίως στη **χαμηλή ταχύτητα** (15-25 μίλια/ώρα), τα **ακριβά εισιτήρια**, την **έλλειψη ευελιξίας ωραρίου και δρομολογίων** και το ότι **οι Κύπριοι παρέμεναν πιστοί στα πατροπαράδοτα μεταφορικά τους μέσα**.

Εκτός από τη χρονικά άτυχη συγκυρία να ανακαλυφθεί ο χαλκός μετά το σχεδιασμό της διαδρομής, στερώντας το σιδηρόδρομο από αρκετά έσοδα, άλλο πρόβλημα ήταν τα πολλά μειωμένα/δωρεάν εισιτήρια. Γενικά, **ο ΚΚΣ στερείτο επαρκών**

³ Συνολικά, στο Τμήμα 1 κατασκευάστηκαν 51 γέφυρες, ενώ μεταξύ Λευκωσίας και Καλού Χωριού κτίστηκαν 34 γέφυρες. Δεν υπάρχουν στοιχεία για τα τελευταία πέντε 'κακότυχα' μίλια, τουλάχιστον όμως μία γέφυρα κτίστηκε στη συμβολή με τον ποταμό Καρκώτη. Ιδιαίτερα στους πλατιούς ποταμούς η γεφύρωση γινόταν με τα λεγόμενα «ιρλανδικά κράσπεδα», που συνδέονταν μεταξύ τους με ανοίγματα, εξασφαλίζοντας έτσι την απρόσκοπτη ροή του νερού.

εσόδων, με τα οποία θα μπορούσε να εκσυγχρονίσει το δίκτυο και τον εξοπλισμό του. Τελευταίο, μα εξίσου σημαντικό πρόβλημα, ήταν η **καταπόνηση των ατμομηχανών και του λοιπού τροχαίου υλικού** και η **φθορά της σιδηρογραμμής**, εξαιτίας της μεταφοράς μεταλλεύματος, αλλά και λόγω των αυξημένων μετακινήσεων κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με αποτέλεσμα σημαντικά ποσά να δαπανούνταν για συντήρηση.

Όλα αυτά, όμως, θα μπορούσαν να υπερνικηθούν αν δεν υπήρχε ο άνισρος ανταγωνισμός με το οδικό δίκτυο. Μέχρι τη δεκαετία του 1930 οι οδικές συγκοινωνίες δεν ήταν αξιόπιστες, γι' αυτό και ο ΚΚΣ προτιμάτο για τη μεταφορά των φορτίων. Στα μέσα της δεκαετίας του 1930, ωστόσο, η πύκνωση του οδικού δικτύου, σε συνδυασμό με την ευελιξία στην τιμολόγηση και τις διαδρομές, σήμανε την αρχή του τέλους για τον ΚΚΣ, αφού τα αυτοκίνητα δεν επωμίζονταν τη συντήρηση του οδικού δικτύου. Αξίζει πάντως να αναφερθεί ότι μετά το 1935 φήμες ήθελαν την αμερικανική αυτοκινητοβιομηχανία Ford να ήθελε να κλείσει ο ΚΚΣ για να πολλαπλασιάσει τις πωλήσεις της στην Κύπρο.

Η άφιξη της τελευταίας αμαξοστοιχίας (1951)

Το αναπόφευκτο τέλος

Το κλείσιμο του σταθμού Ευρύχου στις 31 Δεκεμβρίου 1931, το προσωρινό κλείσιμο το Μάρτιο του 1932 του τμήματος δυτικά της Λευκωσίας και το ξήλωμα της γραμμής *Καλό Χωριό-Ευρύχου* στις αρχές του 1932 λόγω έλλειψης κέρδους δεν ήταν κεραυνός εν αιθρία, αλλά αποτελούσαν εισηγήσεις της ερευνητικής επιτροπής του 1927 και του Επιτρόπου **D. McMillan** το 1929, με μια σημαντική διαφορά: η πρόταση ήταν να παραμείνει ο σταθμός χωρίς πλήρωμα και **να μην ξηλωθεί η γραμμή**. Σε αντιδιαστολή, ο Γενικός Διευθυντής, **Charles**

Eustace Rooke, πρότεινε στην έκθεσή του (5 Φεβρουαρίου 1932) το ολοκληρωτικό κλείσιμο του τμήματος δυτικά του Αεροδρομίου Λευκωσίας, το άμεσο ξήλωμα των γραμμών μετά το Καλό Χωριό και, αργότερα, το ξήλωμα των γραμμών μέχρι την Κοκκινοτριμιθιά.

Η απόφαση για ξήλωμα των γραμμών έβρισκε αντίθετο τον καινούργιο Γενικό Διευθύνοντα, **Joseph Waugh Bulman**, ο οποίος διατηρούσε ελπίδες για επαναλειτουργία του τμήματος αυτού και θεωρούσε ότι στο μέλλον θα ήταν ενδεχομένως προσοδοφόρα η επαναλειτουργία της γραμμής προς την Ευρύχου. Πάντως, όταν το τμήμα δυτικά της Λευκωσίας ξανάνοιξε το 1933, ονομάστηκε ολόκληρο Τμήμα 2 και διακινούσε περισσότερο φορτία και μεταλλεύματα παρά επιβάτες.

Παρά την άνευ προηγουμένου κινητικότητα κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, χωρίς την απαιτούμενη συντήρηση, αποφασίστηκε όπως ο ΚΚΣ συνεχίσει να λειτουργεί όσο του επέτρεπαν οι πόροι του. Ο ετοιμόρροπος εξοπλισμός και ο άνισρος ανταγωνισμός με το βελτιωμένο οδικό δίκτυο τον καθιστούσαν ένα λευκό ελέφαντα, που επιβάρυνε το κρατικό θησαυροφυλάκιο χωρίς να συνεισφέρει επαρκώς. Το Σεπτέμβριο του 1946 έγινε η σκέψη πως για να είναι βιώσιμος ο ΚΚΣ θα έπρεπε να εγκαταλειφθεί το τμήμα δυτικά του Αεροδρομίου Λευκωσίας. Παρά τις αντιδράσεις του ΚΕΒΕ και του ελλόγιμου Δημάρχου Αμμοχώστου, **Αδάμ Αδάμαντος**, τον Αύγουστο του 1947 αποφασίστηκε το κλείσιμο του τμήματος δυτικά του Αεροδρομίου, κάτι που τελικά υλοποιήθηκε τον Ιούνιο του 1948, εν μέσω έντονων διαφωνιών από την ΚΜΕ.

Μια ήσυχη μέρα στο σταθμό της Λευκωσίας (1947)

Τον Αύγουστο του 1949 έγινε σκέψη για το οριστικό κλείσιμο του ΚΚΣ, εντούτοις ο Επιθε-

ωρητής, **Tom H. Baggaley**, έκαμε μία τελευταία προσπάθεια, παρουσιάζοντας στοιχεία που καταδείκνυαν ότι μια γενική συντήρηση του ΚΚΣ θα απαιτούσε £390.000. Το τέλος ήταν αναπόφευκτο, αφού η φθορά άγγιζε τα όρια ασφαλείας· παράλληλα, στα μέσα του 1950 οι μισθοί των δημοσίων υπαλλήλων αυξήθηκαν σημαντικά, φθάνοντας το 70% των εξόδων του ΚΚΣ· σε μια τελευταία προσπάθεια, η κυβέρνηση εξέδωσε το Νοέμβριο του 1950 ανακοίνωση που αφορούσε το μέλλον του ΚΚΣ, ζητώντας εισφορές £400.000 για μια γενική επιδιόρθωση του ΚΚΣ.

Παρά τις αντιδράσεις, δεν υπήρξε η απαιτούμενη προσφορά. Έτσι, η κυβέρνηση εξέδωσε μια τελευταία ανακοίνωση στις 10 Νοεμβρίου 1951 για οριστικό τερματισμό του ΚΚΣ. Ακολούθησαν απεργίες, ωστόσο το κύκνειο άσμα ακούστηκε από την ατμομηχανή 12 - που είχε ρυμουλκήσει και το πρώτο-πρώτο τραίνο το 1905 - τη Δευτέρα, 31 Δεκεμβρίου 1951: το τελευταίο τραίνο αναχώρησε στις 14:57 από το σταθμό της Λευκωσίας για να φτάσει στις 16:38 στο σταθμό της Αμμοχώστου. Ακολούθησε σεμνή τελετή.

Τέλος εποχής

Μετά την ολοκλήρωση των επισημοτήτων άρχισε η αποσυναρμολόγηση με τις μεγάλες εφοδιοφόρες Kitson: από το Καλό Χωριό στη Λευκωσία και από τη Λευκωσία στην Αμμόχωστο, διαδικασία που διάρκεσε μέχρι το Μάρτιο του 1952. Ξηλώθηκαν οι ράγες και όλες οι ατμομηχανές - πλην της Νο 1 και της 31 - καθώς και το τροχαίο υλικό κομματιάστηκαν με πυρσούς οξυακετυλίνης. Τον Οκτώβριο του 1952 ανακοινώθηκε δημοπρασία στη Cyprus Gazette και ότι απέμεινε πωλήθηκε στην εταιρεία **Meyer Newman & Co.**, για το ποσό των £65.626· η μεταφορά στην Ιταλία έγινε με τα ατμόπλοια Mar Corrusco και Verax, μεταξύ 14 Μαρτίου και 2 Απριλίου 1953. Την πιο δελεαστική προσφορά έκαμε η εταιρεία **P.I.O. Nahum**: μετά από διεξοδικό έλεγχο, δεδομένης της αυξημένης ζήτησης για άχρηστα μέταλλα στις χώρες του ανατολικού μπλοκ, αποκλείστηκε επειδή υπήρχε εύλογη υποψία ότι προοριζόταν για κομμουνιστική χώρα!

Η Ατμομηχανή 1 αγοράστηκε το Μάιο του 1953 και διατηρήθηκε ως ενθύμιο έξω από το σταθμό Αμμοχώστου. Το 1968 επισκευάστηκε από τη Μοίρα Μεταφορών της ΟΥΝΦΙΚΥΠ στη Λευκωσία. Το 1972 η *Ηλεκκιωμένη Κυρία* μεταφέρθηκε στο ερ-

γαστήριο της 48^{ης} Διοίκησης των Βασιλικών Ηλεκτρομηχανολόγων Μηχανικών στη Δεκέλεια και, με ευθύνη του **Ταγματάρχη Barry S. Turner** αποσυναρμολογήθηκε και επιδιορθώθηκε, ενώ ξαναβάφτηκε στα αρχικά της χρώματα και επανοποθετήθηκε έξω από το σταθμό Αμμοχώστου, όπου παραμένει μέχρι σήμερα - τουρκοκρατούμενη.

Το εγκαταλελειμμένο μηχανοστάσιο και υπόστεγο μηχανών (1952)

Η εστία της Ατμομηχανής 41 χρησιμοποιήθηκε ως αποτεφρωτήρας για την Επαρχιακή Διοίκηση Αμμοχώστου, ενώ η Ατμομηχανή 31 μεταφέρθηκε το 1953 στη μάντρα άχρηστων μετάλλων του Eddie Isseyegh έξω από τη Λευκωσία και κομματιάστηκε δέκα χρόνια μετά. Τμήμα της σιδηρογραμμής αποτέλεσε την παλαιά περίφραξη του συγκροτήματος του ΡΙΚ στην Αγλαντζιά, ενώ δύο λέβητες παραχωρήθηκαν στο μεγάλο πλυντήριο του Γενικού Νοσοκομείου Λευκωσίας. Αρκετά βαγόνια αγοράστηκαν από ντόπιους, αποκτώντας καινούργιες και ενδιαφέρουσες χρήσεις (υπόστεγα κήπων, κοτέτσια, τροχόσπιτα, χοιροστάσια, ακόμη και βεστιάρια), ο δε εξοπλισμός διαμοιράστηκε σε εφτά κυβερνητικά τμήματα. Οι υπάλληλοι εργοδοτήθηκαν σε κρατικές και ημικρατικές υπηρεσίες.

Το Νοέμβριο του 1953 γίνονταν σκέψεις για ένα νέο δρόμο Λευκωσίας-Αμμοχώστου, ο οποίος - με εξαίρεση το τμήμα Αγκαστίνα-Γαϊδουράς - θα περνούσε πάνω από την παλαιά σιδηρογραμμή. Ο δρόμος απλώς στρώθηκε, μέχρι που οι διαπραγματεύσεις για την Ανεξαρτησία έφτασαν σε αδιέξοδο τον Ιούνιο του 1960: οι Βρετανοί αρνούσαν να μετακινηθούν 500 μέτρα νότια, έτσι ώστε ο υπάρχων δρόμος Λευκωσίας-Αμμοχώστου να μείνει στην κυριότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η χρυσή τομή βρέθηκε όταν η βρετανική κυβέρνηση πλήρωσε £700.000 για να κτιστεί ένας νέος αυτοκινητόδρομος ανάμεσα στην παλιά δενδροφύτευση,

με βάση το σχέδιο του 1953. Ο αυτοκινητόδρομος ολοκληρώθηκε στα τέλη του 1963.

Οι σταθμοί είτε μετατράπηκαν σε αστυνομικούς σταθμούς (*Αγκασίνα, Καλό Χωριό, Κοκκινοτριμιθιά*) ή αποθήκες του Τμήματος Δημοσίων Έργων (*Λευκωσία, Αμμόχωστος*). Τμήμα του σταθμού Λευκωσίας έγινε αποθήκες και εργαστήρια των Δημοσίων Έργων και τμήμα κατεδαφίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1960· ο σταθμός Μόρφου έγινε περιφερειακό κτηνιατρείο, ενώ το αμαξοστάσιο χρησιμοποιόταν ως αποθήκη σιτηρών της τοπικής ΣΠΕ και οι αποθήκες χρησιμοποιήθηκαν ως προσωρινές γυμνασιακές τάξεις.

Ο σταθμός Ευρύχου λειτουργούσε ως υγειονομικό κέντρο και, αργότερα, ως δασικός κοιτώνας. Οι σταθμοί Ευρύχου και Τραχωνίου ανατινάχθηκαν από την ΕΟΚΑ το 1958, όπως και ο σταθμός Καλού Χωριού, που αργότερα έγινε αποθήκη. Το σταθμό Αγκασίνας ανατινάξε η οργάνωση ΕΟΚΑ Β' το 1973. Οι εγκαταστάσεις στους Στύλλους και την Έγκωμη κατεδαφίστηκαν το 1973. Τέλος, τα διάφορα κτίρια της Αμμοχώστου περιήλθαν στη δικαιοδοσία του Τμήματος Δημοσίων Έργων, της Επαρχιακής Διοίκησης, του Νοσοκομείου, της Αστυνομίας και της Πυροσβεστικής. Ο ίδιος ο σταθμός λειτουργεί σήμερα ως ψευδοκτηματολόγιο της κατεχόμενης Αμμοχώστου.

Κατά τη βάρβαρη τουρκική εισβολή του 1974, καταρρίφθηκαν αρκετές από τις εναπομείνουσες εγκαταστάσεις (π.χ. Γέναγρα και Γαΐδουράς), σβήνοντας αρκετά σημάδια του σιδηροδρόμου από την κυπριακή γη.

Στο Καϊμακλί η οδός Συνεργασίας κτίστηκε κατά μήκος της παλιάς σιδηροδρομικής γραμμής. Το 1995 κατασκευάστηκε γραμμικό πάρκο και κτίστηκε ένα κτίριο αποικιακού στυλ, συνοδευόμενο από ράγες, ενώ το Μάρτιο του 1995 τοποθετήθηκε εκεί το βαγόνι 152, το οποίο είχε δωρηθεί στο Δήμο Λευκωσίας από το 1982· δυστυχώς, το βαγόνι βανδαλίστηκε και τον Αύγουστο του 1995 μεταφέρθηκε στις αποθήκες του Δήμου. Αφού συντηρήθηκε, τοποθετήθηκε το 2003 στο Πολιτιστικό Κέντρο της Λαϊκής Τράπεζας, για να παραμείνει μέχρι το 2004 ως έκθεμα για την έκθεση για τους κυπριακούς σιδηροδρόμους και στη συνέχεια να επιστραφεί στις αποθήκες του Δήμου. Μετά από εκ νέου συντήρηση από το Τμήμα Αρχαιοτήτων το 2012, τοποθετήθηκε στον τελικό του - ευχόμεστε - προορισμό, το σταθμό Ευρύχου το 2013, προφυλαγμένο σε ειδικό υπόστεγο.

Στον Άγιο Δομέτιο τμήμα της σιδηρογραμμής έγινε γραμμικό πάρκο και πολυδύναμο κέντρο

(2006), ενώ γραμμικό πάρκο προγραμματίζεται και για τη σιδηρογραμμή στην Κοκκινοτριμιθιά. Το 2010 εκδόθηκε αναμνηστική σειρά γραμματοσήμων από τα Κυπριακά Ταχυδρομεία.

Ο αναστηλωμένος σταθμός της Ευρύχου όπως είναι σήμερα

Όσο δε αφορά το σταθμό Ευρύχου, λειτουργεί ήδη από τα μέσα του 2013 ως Μουσείο Κυπριακού Σιδηροδρόμου και μέχρι τα τέλη του 2014 αναμένεται να γίνουν επίσημα εγκαίνια. Με δαπάνες του Τμήματος Αρχαιοτήτων, έγινε αναστήλωση (2003-2006), εσωτερική διαμόρφωση (2008-2013) και τοποθέτηση (2009-2013). Τοποθετήθηκαν ράγες από τις δασικές βιομηχανίες (2009), κατασκευάστηκε ασφαλτοστρωτή οδός που οδηγεί στο σταθμό από το δρόμο Ευρύχου-Κοράκου (2011-2013) και τοποθετήθηκαν καθοδηγητικές πινακίδες εντός και εκτός της κοινότητας. Σαν ειρωνεία της τύχης, ο πρώτος σταθμός του ΚΚΣ που έκλεισε έμελλε να έχει το τελευταίο γέλιο και εκεί στην όμορφη Ευρύχου ζει η ωραία ανάμνηση του σιδηροδρόμου. ■

Βιβλιογραφία:

- **Ballantyne, Hugh:** Cyprus Narrow Gauge. West Sussex: 2007.
- **Λυμπουρίδης, Αχιλλέας:** Ο τεχνολογικός πολιτισμός στη ζωή των Κυπρίων. Λευκωσία: 1988.
- **Radford, Michael:** Οι Σιδηρόδρομοι της Κύπρου. Λευκωσία: 2004.
- **Turner, Barry S.:** The story of the Cyprus Government Railway. London: 1979.
- **Χατζηλύρας, Αλέξανδρος-Μιχαήλ:** Ο Κυπριακός Κυβερνητικός Σιδηρόδρομος (1905-1951)/The Cyprus Government Railway (1905-1951). Λευκωσία: 2006, Ο Κυπριακός Κυβερνητικός Σιδηρόδρομος (ΧΡΟΝΙΚΟ με την εφημερίδα «Πολίτης», τεύχος 5, 2008) και «Σιδηρόδρομος κυπριακός», Λήμμα στον τόμο 17 της Μεγάλης Κυπριακής Εγκυκλοπαίδειας (Λευκωσία: 2012).

ΤΟ ΜΕΤΟΧΙΟ της Μονής Κύκκου στις Σέρρες

● **Του Κωστή Κοκκινόφτα,**
Ερευνητή στο Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

Μετά την κατάκτηση της Κύπρου από τους Τούρκους, το 1571, και την εκδίωξη των Λατίνων, η Ορθόδοξη Εκκλησία του νησιού άρχισε να αναδιοργανώνεται και να ανακτά μέρος της κτηματικής της περιουσίας, που είχαν σφετεριστεί οι προηγούμενοι κατακτητές. Το ίδιο συνέβη και με τη Μονή Κύκκου, που σταδιακά δημιούργησε ένα πολύ καλά οργανωμένο δίκτυο Μετοχίων, τόσο εντός, όσο και εκτός Κύπρου. Ειδικότερα τα τελευταία, που ανέρχονταν τουλάχιστον στα δεκαοκτώ, συνέδεαν τη Μονή Κύκκου, και κατ' επέκτασή την Εκκλησία της

Κύπρου και τους κατοίκους του νησιού, με πολλές άλλες περιοχές, όπου κατοικούσαν Ορθόδοξοι Χριστιανοί, γεγονός το οποίο συνέτεινε ώστε να αποτελέσουν στα χρόνια της Τουρκοκρατίας έναν από τους κυριότερους αγωγούς μεταλαμπάδευσης στην Κύπρο των πνευματικών επιτευγμάτων του ευρύτερου Ελληνισμού. Τέτοια Μετόχια αναφέρονται στον Γαλατά και το Διπλοκίονιο της Κωνσταντινούπολης, στη Σμύρνη, την Αττάλεια, την Προύσα και την Έφεσο της Μικράς Ασίας, στην Αμάσεια του Πόντου, στη Βαρτζία της Γεωργίας, στη Φιλιππούπολη της Ανατολικής Ρωμυλίας, στην Αδριανούπολη και την Περίσταση της Ανα-

τολικής Θράκης, στην Πάνορμο της Προποντίδας, στην Κω των Δωδεκανήσων, στην Τσέριανη της Ηπείρου, στη Λάρισα της Θεσσαλίας, στην Τρίπολη του Λιβάνου, στην Ξάνθη της Δυτικής Θράκης και στις Σέρρες της Κεντρικής Μακεδονίας¹.

Για τα περισσότερα από τα εκτός Κύπρου Μετόχια της Μονής Κύκκου δεν έχουν σωθεί λεπτομερείς αναφορές για τον τρόπο που περιήλθαν στην κυριότητά της, ή που αποξενώθηκαν από αυτή στα νεότερα χρόνια. Ούτε επίσης έχουμε υπόψη μας πολλές σχετικές πληροφορίες για την κτηριακή τους υποδομή, την κτηματική τους περιουσία και την ύπαρξη ή όχι ναού σε αρκετά από αυτά. Είναι, όμως, γνωστό ότι μερικά είχαν ναό, μοναστηριακά καταλύματα και μεγάλη κτηματική περιουσία (Βαρτζία), άλλα ναό ή προσκυνητάρι και κτήρια με ή χωρίς κτηματική περιουσία (Διπλοκίονιο, Προύσα, Αττάλεια, Σμύρνη και Περίσταση), μερικά μόνο κτήρια (Γαλατάς, Αδριανούπολη, Πάνορμο, Έφεσος, Κως και Τρίπολη), ενώ για άλλα σώζονται πολύ λίγες πληροφορίες (Τσέριανη, Φιλιππούπολη, Αμάσεια, Λάρισα, Σέρρες και Ξάνθη). Γνωρίζουμε επίσης, ότι οι «ταξιδιώτες» μοναχοί, όπως ονομάζονταν οι προϊστάμενοι των εκτός Κύπρου Μετοχίων της Μονής, έστελλαν στην Κύπρο από τις περιοχές στις οποίες δραστηριοποιούνταν διάφορα εκκλησιαστικά αντικείμενα, τα οποία αποτελούσαν πρότυπο για την ανάπτυξη στο νησί της κεντητικής, της ξυλογλυπτικής και της αργυροχοΐας - χρυσοχοΐας. Ακόμη, η παραμονή των μοναχών αυτών στα Μετόχια της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης και αλλού, όπου υπήρχαν ονομαστοί ιεροψάλτες, συνέτεινε ώστε να μορφώνονται μουσικά και να συμβάλλουν, μετά την επιστροφή τους στην Κύπρο, στην ευρύτερη διάδοση της βυζαντινής μουσικής και του πατριαρχικού ύφους, υπηρετώντας ως ψάλτες στη Μονή και διδάσκαλοι στους νεαρούς δοκίμους². Ειδικότερα δε, τα Μετόχια της

Κωνσταντινούπολης συνέτειναν στην ομαλή διεκπεραίωση διαφόρων κυπριακών υποθέσεων, όπως για παράδειγμα το 1870, οπότε ο προϊστάμενος στο Μετόχιο του Διπλοκιονίου Αρχιμανδρίτης Μελέτιος Κυκκώτης, μερίμνησε για τη διευθέτηση πολλών πρακτικών ζητημάτων, ώστε η πρεσβεία, που είχε επικεφαλής τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου (1865-1900) Σωφρόνιο, να πραγματοποιήσει σειρά συναντήσεων με Οθωμανούς αξιωματούχους και να επιτύχει την επαναδιευθέτηση του διοικητικού καθεστώτος του νησιού, με ανεξαρτοποίησή του από το βιλαέτι του Αρχιπελάγους, και την παροχή βοήθειας προς τους κατοίκους, που δυστυχούσαν εξαιτίας της ανομβρίας³.

Σταδιακά, οι νέες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, που δημιουργήθηκαν στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, οδήγησαν τη Μονή Κύκκου στην εκποίηση των περισσοτέρων από τα Μετόχια, που διατηρούσε εκτός Κύπρου. Από επιστολή του Ηγουμενού Κύκκου (1862-1890) Σωφρονίου, ημερομηνίας 12 Μαρτίου 1879, με την οποία ενημέρωνε τη βρετανική διοίκηση για τα περιουσιακά στοιχεία της Μονής, πληροφορούμαστε ότι είχε στην κυριότητά της τα Μετόχια στον Γαλατά και το Διπλοκίονιο της Κωνσταντινούπολης, στη Σμύρνη, την Προύσα και την Αδριανούπολη⁴. Προφανώς, αναφερόταν στα πλέον προσοδοφόρα από αυτά, αφού γνωρίζουμε από ασφαλείς πηγές ότι την ίδια περίοδο είχε στην κατοχή της και τα Μετόχια της Αττάλειας και της Τρίπολης του Λιβάνου⁵, όπως και αυτό στη Βαρτζία της Γεωργίας⁶, που είχε σημαντικά εισοδήματα και είναι άγνωστο γιατί ο Σωφρόνιος δεν το συμπεριέλαβε στην προαναφερθείσα επιστολή του.

Στη συνέχεια εκποιήθηκαν τα Μετόχια στον Γαλατά, την Αδριανούπολη, την Αττάλεια και την Τρίπολη και παρέμειναν στην κατοχή της Μονής αυτά στο Διπλοκίονιο, την Προύσα, τη Σμύρνη

¹ Για τα Μετόχια αυτά είχαμε δημοσιεύσει παλαιότερα τις εργασίες: «Το Μετόχιο της Μονής Κύκκου στη Γεωργία», *Ενατενίσσεις* 9 (2009) 138-141· «Τα Μετόχια της Μονής Κύκκου στη Μικρά Ασία και τον Πόντο», *Ενατενίσσεις* 12 (2010) 198-103· «Το Μετόχιο της Μονής Κύκκου στην Κωνσταντινούπολη», *Ενατενίσσεις* 15 (2011) 154-159· «Τα Μετόχια της Μονής Κύκκου στην Ανατολική Ρωμυλία και την Ανατολική Θράκη», *Ενατενίσσεις* 16 (2012) 100-105· «Τα εκτός Κύπρου Μετόχια της Μονής Κύκκου», *Ενατενίσσεις* 17 (2012) 130-137.

² Για παράδειγμα, βλ. τις σχετικές αναφορές στη μελέτη μας: «Σχέσεις Μικράς Ασίας και Μονής Κύκκου», *Ενατενίσσεις* 13 (2011) 126-130.

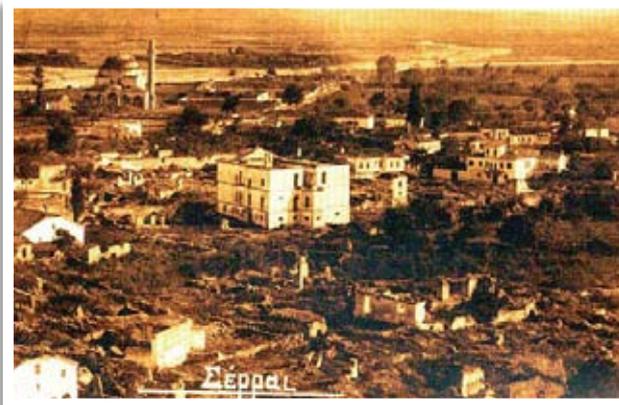
³ Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1634-1878)*, Λευκωσία 2011, σ. 88-100.

⁴ Ιωάννη Θεοχαρίδη, *Ο Κώδικας 53 της Ιεράς Μονής Κύκκου. Οι πολύπλευρες δραστηριότητες της Μονής κατά την περίοδο 1843-1897*, Λευκωσία 2004, σ. 185.

⁵ Βλ. Ανδρέα Τηλλυρίδη, *Ανέκδοτος Αλληλογραφία της Ιεράς Μονής Κύκκου 1891-1897*, Λευκωσία 1996, όπου γίνεται αναφορά στις σελ. 69-73, 81, 162 στο Μετόχιο της Αττάλειας, και στις σελ. 26-27, 49-51, 56, 66-69 σε αυτό της Τρίπολης.

⁶ Για το Μετόχιο αυτό έχει δημοσιευτεί εκτενής μονογραφία. Βλ. Αθανάσιου Κυκκώτη, *Ανέκδοτα Έγγραφα του εν Γεωργία Μετοχίου της Ιεράς Μονής Κύκκου*, Λευκωσία 1998.

και τη Βαρτζία. Ακολούθως, όμως, το μεν της Βαρτζίας δημεύθηκε από το καθεστώς που προέκυψε από την Οκτωβριανή επανάσταση του 1917, ενώ παρόμοια ήταν η τύχη και αυτών της Προύσας και της Σμύρνης, τα περιουσιακά στοιχεία των οποίων κατασχέθηκαν από το τουρκικό κράτος, μετά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922. Το δε Μετόχιο στο Διπλοκιδόνιο, σύμφωνα με την παράδοση των μελών της αδελφότητας, παραχωρήθηκε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, στις αρχές της δεκαετίας του 1930, αφού η Μονή, λόγω των νέων πολιτικών συνθηκών, αδυνατούσε εκ των πραγμάτων να το διαχειρίζεται⁸.

Το Μετόχιο στις Σέρρες

Ένα από τα εκτός Κύπρου Μετόχια της Μονής Κύκκου για το οποίο δεν σώζονται σχετικά έγγραφα είναι αυτό των Σερρών, το οποίο, όμως, αναφέρεται από την προφορική παράδοση της αδελφότητας, που κατέγραψε, τη δεκαετία του 1920, ο λόγιος ιστοριοδίφης Λοΐζος Φιλίππου. Σύμφωνα με όσα αναφέρει, ο Ηγούμενος Κύκκου (1826-1861) Νεόφυτος, «είχε σπουδάσει εις τας Σέρρας», κατά την περίοδο που διέμενε στο Μετόχιο, το οποίο διατηρούσε η Μονή στην πόλη αυτή⁹.

Ο Νεόφυτος καταγόταν από το χωριό Πενταλιά

της Πάφου και ήταν ανεπιός του εκτελεσθέντος από τους Τούρκους κατακτητές, κατά τα τραγικά γεγονότα του Ιουλίου 1821, Ηγούμενος Κύκκου (1819-1821) Ιωσήφ. Εθεωρείτο λόγιος, ενώ γνώριζε πολύ καλά και την τουρκική γλώσσα. Ανάμεσα δε στα κατάλοιπά του, που διαφυλάχθηκαν στο Αρχείο της Μονής, περιλαμβάνεται και χειρόγραφος κώδικας με κείμενα θεολογικού περιεχομένου, που είναι ενδεικτικός των πνευματικών του ενδιαφερόντων. Ο Νεόφυτος, σχεδόν αμέσως μετά την ανάληψη της ηγουμενίας, το 1826, μετέβη στην Κωνσταντινούπολη, όπου με τη βοήθεια του Οικουμενικού Πατριαρχείου διεκδίκησε, με αρκετή επιτυχία, τη συληθείσα το 1821 περιουσία της Μονής της μετανοίας του. Στη συνέχεια εργάστηκε με σύνεση και μεθοδικότητα και κατάφερε να ξαναδώσει στη Μονή Κύκκου την παλιά της αίγλη. Απεβίωσε στις 23 Μαρτίου 1861¹⁰.

Έμμεση μαρτυρία για επάνδρωσή του Μετοχίου με Κυκκώτη μοναχό αποτελεί η συμπερίληψη του Ιερομόναχου Μελέτιου Κυκκώτη ανάμεσα στους συνδρομητές βιβλίου, που εξεδόθη το 1826 στην Πέστη, με τη σημείωση ότι ήταν πνευματικός των κατοίκων των Σερρών. Πρόκειται για το βιβλίο «Επιτομή Φυσικής Ιστορίας, μεταφρασθείσα παρά Γεωργίου Δ. Κλειδούς», που εκδόθηκε με δαπάνη του έμπορου Γεωργίου Δ. Ζήση¹¹. Για το Μετόχιο δεν έχουμε υπόψη μας οποιαδήποτε άλλα στοιχεία, όπως για παράδειγμα για τον τρόπο που περιήλθε στην κυριότητα της Μονής, αν αποτελείτο μόνο από κτηματική περιουσία ή αν περιελάμβανε κάποιο μοναστηριακό κατάλυμα με προσκυνητάρι ή μικρό ναό. Ίσως η αναμενόμενη έκδοση των εγγράφων, που φυλάσσονται στο πλούσιο Αρχείο της Μονής, να μας διαφωτίσει για την ιστορία του, οπότε και θα επανέλθουμε, στην περίπτωση που εντοπιστούν σαφέστερες μαρτυρίες.

Είναι αξιοσημείωτο ότι στην πόλη των Σερρών έζησε τουλάχιστον από το 1859 ο Κύπριος Επίσκο-

⁷ Αριστοτέλη Παλαιολόγου, «Η εν Κύπρω Ιερά Μονή Κύκκου. Ιστορική περιγραφή», στον τόμο: Κωνσταντίνου Σκόκου, *Εθνικόν Ημερολόγιον. Χρονογραφικόν, Φιλολογικόν και Γελοιογραφικόν*, τ. 19ος, Αθήνα 1904, σ. 353-365. Το κείμενο αυτό αναδημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Φωνή της Κύπρου*, 15/28.11.1903, 29/12.12.1903 [= Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1878-1899)*, Λευκωσία 1999, σ. 321-332].

⁸ Θεόδουλου Καλλίνικου, *Μέγα θεωρητικόν της εκκλησιαστικής βυζαντινής μουσικής*, Λευκωσία 1977, σ. 123.

⁹ Λοΐζου Φιλίππου, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας*, Λευκωσία 1975, σ. 290. Για το σχολείο, που λειτουργούσε στα τέλη του 18ου - αρχές 19ου αιώνα στις Σέρρες, περίοδο κατά την οποία αναφέρεται ότι φοίτησε σε αυτό ο Νεόφυτος, βλ. Τρύφωνος Ευαγγελίδη, *Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας*, τ. Α', Αθήνα 1936, σ. 140-141.

¹⁰ Για τον Ηγούμενο Νεόφυτο βλ. Θεοχάρη Σταυρίδη, «Οι Ηγούμενοι της Ιεράς Μονής Κύκκου: Προσωπογραφική μελέτη», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 7 (2006) 53-55· Κ. Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου*, ό.π., σ. 159-166.

¹¹ Γιώργου Μύσαρη, «Κυκκώτες συνδρομητές σε βιβλία του Μείζονος Ελληνισμού από την περίοδο του Διαφωτισμού ως τα μέσα του εικοστού αιώνα», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 5 (2001) 546.

πος Δαφνουσίας Χαρίτων. Παραμένει όμως άγνωστη τυχόν σχέση του με τη Μονή Κύκκου και το Μετόχιό της στην πόλη. Όπως είναι γνωστό από διάφορες πηγές, ο Χαρίτων είχε εκλεγεί το 1848 στην Επισκοπή Δαφνουσίας, η οποία στα βυζαντινά χρόνια υπαγόταν στη Μητρόπολη Νικομηδείας. Ωστόσο, την περίοδο αυτή ο τίτλος αφορούσε σε τιτουλάριους Αρχιερείς, αφού από τους γνωστούς Επισκόπους του 19^{ου} αιώνα, οπότε το Οικουμενικό Πατριαρχείο χρησιμοποίησε ξανά την ονομασία, δεν μαρτυρείται να υπηρέτησε κανείς τους στην περιοχή της Νικομηδείας, αλλά μόνο στην Κωνσταντινούπολη και στις Μητροπόλεις Μελενίκου και Χαλκηδόνα¹². Ο δε Χαρίτων αναφέρεται ότι υπηρέτησε ως ιερατικός προϊστάμενος της κοινότητας Αγίας Παρασκευής Πικριδίου (Χάσκιϊ) Κωνσταντινουπόλεως¹³.

Κατά τη διάρκεια της διαμονής του στις Σέρρες, ο Χαρίτων συνδέθηκε με την αδελφότητα της Μονής του Τιμίου Προδρόμου και συνεισέφερε για τα εκπαιδευτήρια της πόλης, το 1859, το ποσό των 500 οθωμανικών λιρών, ενώ την άνοιξη του 1871 χρηματοδότησε και την ανέγερση του κωδωνοστασίου του ναού του Αγίου Γεωργίου του Κρουονερίτη. Στην πόλη αυτή παρέμεινε μέχρι τον θάνατό του, που συνέβη το 1872, οπότε ετάφη στο προαύλιο του μητροπολιτικού ναού των Αγίων Θεοδώρων¹⁴.

Από αριθμό εγγράφων, που σώθηκαν στο Αρχείο του Οικουμενικού Πατριαρχείου και εκδόθηκαν πριν από μερικά χρόνια, είναι γνωστό ότι ο Χαρίτων κληροδότησε, ανάμεσα στα άλλα, άγια λείψανα, αρχιερατικά άμφια και το ποσό των 5,000 γροσίων στη Μονή του Αγίου Μάμαντος στη Μόρφου. Για τη δωρεάν αυτή, ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ανθίμος ΣΤ' ενημέρωσε με επιστολή του, ημερομηνίας 22 Νοεμβρίου 1872, τον Κύπριο Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο, σημειώνοντας ότι μόλις παραλάμβανε το κληροδότημα θα το παρέδιδε στον προϊστάμενο του Μετοχίου της Μονής Κύκκου στην Κωνσταντινούπολη για να μεριμνήσει για την αποστολή του.

Από δεύτερη επιστολή προς τον Σωφρόνιο, που έστειλε ο διάδοχος του Ανθίμου ΣΤ', νέος Πατριάρχης Ιωακείμ Β', ημερομηνίας 24 Οκτωβρίου 1874, πληροφορούμαστε ότι ο τελευταίος παρέδωσε τα ιερά αντικείμενα του κληροδοτήματος στον Κυκκώτη προϊστάμενο του Μετοχίου, όχι όμως και τα χρήματα, για τα οποία σημείωνε ότι είχε προβεί σε σχετικές ενέργειες, μέσω του Ηγούμενου της Μονής Τιμίου Προδρόμου στις Σέρρες, για να εισπραχθούν από τοπικούς οφειλέτες. Από άλλες επιστολές, που ο Πατριάρχης Ιωακείμ Β' έστειλε προς τους Αρχιεπίσκοπο Κύπρου, Ηγούμενο Τιμίου Προδρόμου και Μητροπολίτη και Δημογέροντες των Σερρών, από τον Οκτώβριο του 1874 έως τον Μάιο του 1875, πληροφορούμαστε ότι ο Χαρίτων είχε αφήσει μεγάλο μέρος από την περιουσία του στη Μονή του Τιμίου Προδρόμου, που περιελάμβανε ομόλογα 13,000 γροσίων, ιερά άμφια και σκεύη, καθώς και, μετά τον θάνατο της θετής του θυγατέρας, μια οικία, με έπιπλα και σκεύη και ένα αμπέλι.

Σε μια δε από τις επιστολές αυτές προς τον Ηγούμενο της Μονής του Τιμίου Προδρόμου, ο Ιωακείμ Β' ζητούσε επιτακτικά την αποστολή τόσο των 5,000 γροσίων, για να προωθηθούν στην Κύπρο, όσο και άλλων δύο χιλιάδων, που ο Χαρίτων είχε κληροδοτήσει στη Θεολογική Σχολή Χάλκης, θεωρώντας ότι η Μονή είχε σημαντικά οικονομικά οφέλη από τη διαθήκη του Κυπρίου Αρχιερέα και μπορούσε να στείλει το προαναφερθέν ποσό στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Ωστόσο, ο Ηγούμενος και η αδελφότητα της Μονής αντέτειναν ότι το ανωτέρω ποσό χρημάτων έπρεπε να προέλθει από τους οφειλέτες του αποβιώσαντος Επισκόπου. Είναι άγνωστο, όμως, αν επετεύχθη τελικά η είσπραξη του και κατορθώθηκε η αποστολή του στην Κύπρο, παρά το γεγονός ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο απευθύνθηκε στον Μητροπολίτη και τους Προκρίτους των Σερρών, για να μεριμνήσουν, μέσω του εκτελεστή της διαθήκης του Χαρίωνα, για την είσπραξη του οφειλόμενου ποσού¹⁵. ■

¹² Πολύβιου Στράντζαλη, «Δαφνουσίας επισκοπή», *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 6ος, Αθήνα 2012, σ. 31-32.

¹³ Χρίστου Τσουβάλη, *Τιτουλάριοι Αρχιερείς του Οικουμενικού Πατριαρχείου*, Πάτρα 2003, σ. 156.

¹⁴ Για τον βίο του Χαρίωνα και τη σχέση του με την πόλη των Σερρών βλ. Χαράλαμπος Βουρουτζίδης, «Ο Επίσκοπος Δαφνουσίας Χαρίτων και ο Ηγούμενος της Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών Θεοδόσιος Λαζάρου», *Σερραϊκά Ανάλεκτα* 4 (2006) 47-50, όπου και βιβλιογραφία. Τη σχετική μελέτη έθεσε υπόψη μας ο κ. Νικόλαος Μπινόβας, τον οποίο και ευχαριστούμε θερμά.

¹⁵ Βλ. Θεοχάρη Σταυρίδη, *Οικουμενικό Πατριαρχείο και Κύπρος. Τα πατριαρχικά έγγραφα των ετών 1600-1878*, Λευκωσία 2001, σ. 543, 561-562, 565-569, όπου δημοσιεύονται οι επιστολές Ανθίμου ΣΤ' και Ιωακείμ Β' προς τον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο, τρεις επιστολές του Ιωακείμ Β' προς τον Ηγούμενο του Τιμίου Προδρόμου, ημερομηνίας 25 Οκτωβρίου 1874, 25 Ιανουαρίου 1875 και 7 Μαΐου 1875, και δύο του ίδιου Πατριάρχη προς τον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο, ημερομηνίας 3 Φεβρουαρίου 1875, και προς τον Μητροπολίτη και τους Δημογέροντες των Σερρών, ημερομηνίας 7 Μαΐου 1875.

ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Εγκαίνια Κέντρου Υγείας ΚΑΤΩ ΠΥΡΓΟΥ

ε την δέουσα θρησκευτική κατά-
νυξη και με την παρουσία πλήθους
πιστών, εόρτασε η κοινότητα του
Κάτω Πύργου την μεγάλη δεσποτι-
κή εορτή της Υπαπαντής του Κυρί-
ου, στον περικαλλή Μητροπολιτικό ναό των Αγί-
ων Κωνσταντίνου και Ελένης Κάτω Πύργου.

μανδρίτη π. Στέφανο Κυκκώτη, τον εφημέριο της
κοινότητας Οικονόμο π. Ανδρέα Σπύρου και τον π.
Πανάρετο. Κηρύττοντας τον θείο λόγο ο Πανιερώ-
τατος έκανε εκτενή αναφορά στο νόημα και τη ση-
μειολογία της εορτής της Υπαπαντής.

Στον Όρθρο και στην πανηγυρική Θεία Λει-
τουργία προέστη ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης
μας κ.κ. Νικηφόρος, συμπαραστατούμενος από
τον ηγουμενοσύμβουλο της Μονής Κύκκου Αρχι-

Στιγμιότυπο από τη Θεία Λειτουργία

Μετά το πέρας της Θείας Λειτουργίας πραγ-
ματοποιήθηκαν, σε κλίμα διάχυτης χαράς και συ-
γκίνησης, τα εγκαίνια του ανακαινισμένου και
εμπλουτισμένου Κέντρου Υγείας Κάτω Πύργου
από τον (τότε) Υπουργό Υγείας κ. Πέτρο Πετρίδη.

Πρόκειται για ένα σημαντικότερο έργο υποδομής, ένα όνειρο, ένα πάγιο αίτημα των κατοίκων της ακριτικής Τηλλυρίας, που ετίθετο εδώ και αρκετά χρόνια προς τους αρμοδίους φορείς για να λάβει επιτέλους σάρκα και οστά με την επίσημη έναρξη και τα εγκαίνια του την Κυριακή, 2 Φεβρουαρίου 2014.

Των εγκαινίων προηγήθηκε ο Αγιασμός, τον οποίο τέλεσε ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης μας.

Την τελετή παρακολούθησαν μεταξύ άλλων εκπρόσωποι της πολιτικής ηγεσίας, των κοινοτικών, στρατιωτικών και αστυνομικών αρχών της περιοχής και πλήθος κόσμου. Ανάμεσά τους οι πρώην Υπουργοί Υγείας Χρίστος Πατσαλίδης και Σταύρος Μαλάς, ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου Κύπρου Κωνσταντίνος Χριστοφίδης, οι βουλευτές Νίκος Νουρής, Ειρήνη Χαραλαμπίδου και Γιώργος Περγίδης, ο Δήμαρχος Πάφου Σάββας Βέργας, ο Διευθυντής του Νοσοκομείου Πάφου Σπύρος Γεωργίου κ.ά.

Στον χαιρετισμό του, ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης Κύκκου και Τηλλυρίας κ.κ. Νικηφόρος,

αφού ευχαρίστησε όλους όσους συνέβαλαν στην υλοποίηση του έργου αυτού επεσήμανε ότι «με την σωστή επάνδρωση και δημιουργία του Κέντρου θα παρέχεται στους απομονωμένους κατοίκους

της Τηλλυρίας μια υποφερτή περίθαλψη, αλλά το κυριότερο με τις ιατρικές πρώτες βοήθειες που θα παρέχονται θα αποφεύγονται, θέλω να πιστεύω, άδικοι, πρόωροι θάνατοι που επισυνέβαιναν μέχρι σήμερα».

Ο (τότε) Υπουργός Υγείας κ. Πετρίδης, στην ομιλία του, χαρακτήρισε, το Κέντρο Υγείας, ως ένα σημαντικό έργο υποδομής, το οποίο «έρχεται να συμβάλει στην εκπλήρωση των προδοκιών μας για αναβάθμιση του τομέα της υγείας στον τόπο μας» και τόνισε ότι ο πλήρως ανακαινισμένος και εξοπλισμένος χώρος θα παρέχει ποιοτικές υπηρεσίες υγείας προς τους πολίτες στους τομείς της πρόληψης και θεραπείας πρώτου επιπέδου και θα συμβάλει στην ευρύτερη προσπάθεια για αναβάθμιση της Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας στην περιοχή.

Ο Πρόεδρος της κοινότητας Κάτω Πύργου κ. Κώστας Μιχαηλίδης, τόνισε με τη σειρά του ότι η αποκατάσταση του κτηρίου του Ιατρικού Κέντρου στον ακριτικό Κάτω Πύργο τελούσε επί σειρά ετών βασικό αίτημα των κατοίκων καθώς το κτήριο το οποίο ανεγέρθηκε το 1954 παρουσίαζε σημαντικές φθορές και δεν διέθετε σύγχρονο ιατρικό εξοπλισμό. Πρόσθεσε ακόμη ότι ο νέος ανακαινισμένος χώρος διαθέτει φαρμακείο, οδοντιατρείο και δύο ιατρεία στελεχωμένα με ειδικευμένους ιατρούς και κατάλληλο νοσηλευτικό προσωπικό.

Η εορταστική ατμόσφαιρα των εγκαινίων ολοκληρώθηκε με παραδοσιακούς χορούς, ακολούθησε η κοπή της κορδέλας των εγκαινίων, η αποκάλυψη της αναμνηστικής πλάκας και τέλος οι παρευρισκόμενοι ξεναγήθηκαν στους χώρους του Κέντρου Υγείας. ■

ΕΟΡΤΗ Αγίου Χαραλάμπους στα Πηγαίνια

ορτάστηκε και φέτος η μνήμη του Αγίου Χαραλάμπους με κάθε λαμπρότητα και στην παρουσία πολλών πιστών και μαθητών από την κοινότητα Πηγαϊνίων και της κοινότητας της μείζονος περιοχής Τηλυλυρίας.

Ανήμερα της εορτής τελέστηκε η Θεία Λειτουργία από τον Πανοσιολογιότατο Αρχιμανδρίτη κ. Αγαθόνικο με συλλειτουργό τον Πρωτοπρεσβύτερο π. Ανδρέα Σπύρου. Τον θείο λόγο κή-

ρυξε ο Διευθυντής του Γραφείου Εκκλησιαστικής Διακονίας της Μητροπόλεως μας κ. Νίκος Νικολαΐδης. Ακολούθησε λιτανεία της εικόνας του Αγίου Χαραλάμπους πέραξ του ναού.

Ο Χριστιανικός Σύνδεσμος Γυναικών «Αγία Μαρίνα» Πηγαϊνών ετοίμασε και πρόσφερε σε όλους γλυκά, αλμυρά και αναψυκτικά.

ΕΚΔΗΛΩΣΗ Χριστιανικού Συνδέσμου Γυναικών Κάτω Πύργου

Χριστιανικός
Σύνδεσμος
Γυναικών
«Αγίων Κων-
σταντίνου
και Ελένης»

Κάτω Πύργου οργάνω-
σε εκδήλωση στις 16
Φεβρουαρίου 2014, στο
ξενοδοχείο Ιφιγένεια.

Κατά την εκδήλωση προσφέρθη-
καν γλυκά, αλμυρά και ροφήματα.
Στην συγκέντρωση μίλησε ο Διευθυ-
ντής του Γραφείου Εκκλησιαστικής
Διακονίας της Μητροπόλεως μας κ.
Νίκος Νικολαΐδης. Τα έσοδα θα διατε-
θούν για άπορες οικογένειες της κοι-
νότητας.

Εθνικό μνημόσυνο

Τελέσθηκε, την Κυριακή, 23 Φεβρουαρίου 2014, στον Ιερό Μητροπολιτικό Ναό των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης Κάτω Πύργου και στην παρουσία του Αρχηγού της Εθνικής Φρουράς, των κοινοτικών, στρατιωτικών και αστυνομικών Αρχών της περιοχής, το Εθνικό Μνημόσυνο των ηρώων της κοινότητας, αξιωματικών (ΜΧ) Ανδρέα Ηρακλέους και Σωκράτη Κωνσταντινίδη, οι οποίοι έπεσαν στον βωμό του καθήκοντος προς την πατρίδα, κατά το τραγικό ατύχημα της 3ης Μαρτίου 1994 στο ναρκοπέδιο του χωριού Πύλα.

Μητροπολίτης Κύκκου και Τηλλυρίας κ. Νικηφόρος, Επιμνημόσυνο λόγο εκφώνησε ο Γενικός Γραμματέας του Κινήματος Οικολόγων Περιβαλλοντιστών κ. Γιώργος Περγίκης, ο οποίος εξήρε την προσφορά των δύο ηρώων, που άφησαν την τελευταία τους πνοή, την ώρα που εκτελούσαν το καθήκον τους, σφραγίζοντας με τον τραγικό τους θάνατο την ιερή πίστη και το χρέος προς την πατρίδα.

Της Θείας Λειτουργίας και του Ιερού Μνημοσύνου προέστη ο Πανιερώτατος Ποιμενάρχης μας,

Μετά το τέλος του μνημοσύνου, ακολούθησε στο Μνημείο των Ηρώων, που βρίσκεται δίπλα από τα κοινοτικά γραφεία της κοινότητας Κάτω Πύργου, επιμνημόσυνη δέηση και κατάθεση στεφάνων. ■

ΕΟΡΤΑΣΜΟΙ

25ης Μαρτίου

Επίκεντρο των εορτασμών της θρησκευτικής και εθνικής επετείου της 25ης Μαρτίου 1821 ήταν, για την Μητροπολιτική μας Περιφέρεια, ο Κάτω Πύργος Τηλλυρίας.

Το πρωί η εορτή του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου εορτάστηκε στον Μητροπολιτικό Ναό των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης με την συμμετοχή πλήθους πιστών, μαθητών, εκπαιδευτικών, πολιτικών και εκπροσώπων των τοπικών, στρατιωτικών και αστυνομικών αρχών.

Της Θείας Λειτουργίας προέστη ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης μας κ.κ. Νικηφόρος, συμπαραστατούμενος από τους Πανοσι-

ολογιωτάτους Αρχιμανδρίτες π. Αγαθόνικο και π. Πανάρετο και τον αιδεσιμότατο π. Βασίλειο.

Τον πανηγυρικό της ημέρας (τον οποίο δημοσιεύουμε πιο κάτω) εκφώνησε ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης μας κ.κ. Νικηφόρος.

Μετά την Θεία Λειτουργία, έγιναν εκδηλώσεις των εκπαιδευτηρίων και άλλων παραγόντων για την εθνική επέτειο της 25ης Μαρτίου 1821 στην κεντρική πλατεία της κοινότητας στην παρουσία του Πανιερωτάτου, των επισήμων και πλήθους κόσμου.

Στιγμιότυπα από τους εορτασμούς στην κεντρική πλατεία Κάτω Πύργου

ΕΚΔΗΛΩΣΗ προς τιμήν του Κλείτου Ιωαννίδη

● **Της Χρυσόθεμις Χατζηπαναγή**
Εκπαιδευτικού

ταν τιμάται ένας επιφανής πνευματικός άνθρωπος με βαρυσήμαντο συγγραφικό έργο πανελληνίας και διεθνούς εμβέλειας, καθώς και πλούσια πολυσχιδή δράση στα πολιτισμικά δρώμενα του τόπου μας, η εκδήλωση προσλαμβάνει το στίγμα αξιομνημόνευτης κατάθεσης

ανάμεσα σε πλείστες όσες δραστηριότητες τιμητικών διακρίσεων· τοσούτω μάλλον όταν τα εύσημα προέρχονται από έναν σεπτό λόγιο Ιεράρχη της Εκκλησίας μας, όπως τον Πανιερώτατο Μητροπολίτη Κύκκου και Τυλληρίας κ.κ. Νικηφόρο και έναν παλαίμαχο Καθηγητή

Φιλοσοφίας και Ακαδημαϊκό, όπως τον κ. Ευάγγελο Μουτσόπουλο.

Τέτοια ήταν, ακριβώς, η τιμή που επιφυλάχθηκε στον δρα Κλείτο Ιωαννίδη ενώπιον ενός πυκνού ακροατηρίου φίλων, συνεργατών και εκτιμητών του έργου του και που πραγματοποιήθηκε με χαιρετισμούς και ομιλίες σε μίαν επίσημη τελετή στο Μέγα Συνοδικό του Μετοχίου Κύκκου στις 22 Μαρτίου τρέχοντος έτους. Όσοι είχαν την ευτυχία να παρακολουθήσουν την εκδήλωση, δεν συνεκόμισαν μόνο την κατάνυξη μιας πνευματικής ευωχίας, αλλά και δαψιλή μηνύματα νοήμονος λόγου και επωφελούς βίου. Ως εκ τούτου, θεωρήθηκε επιβεβλημένο να συνοψισθούν τα σημεία αναφοράς από την εκφώνηση των μεστών περιεχομένου ομιλιών, επισημαίνοντας ταυτόχρονα σημαντικές πτυχές της εργοβιογραφικής ευκαρπίας και της εξέχουσας αριστείας του τιμωμένου.

Με την επίγνωση, εν πρώτοις, της Θουκυδίδειας ρήσης «άθλα γαρ οἱς κείται ἀρετῆς μέγιστα, τοῖσδε καὶ ἄνδρες ἀριστοὶ πολιτεύουσι», ο Πανιερώτατος, προσφωνώντας τον προ ετών φίλο και συνεργάτη του δρα Κλείτο Ιωαννίδη, με τη γνωστή γραφίδα της απαράμιλλης γλαφυρής του καλλιέπειας διέγραψε εύληπτα τόσο την έντονη προσωπικότητα όσο και τις χαλκέντερες συγγραφικές του επιδόσεις, υπογραμμίζοντας ιδιαίτερα την τελεσφόρηση πολύτομων ιστορικών πονημάτων, που ο ίδιος, γνωρίζοντας τις ικανότητές του,

του είχε αναθέσει κατά το παρελθόν, όπως είχε γενναιόδωρα χορηγήσει και μίαν πλειάδα πολύτιμων καρπών της γόνιμης εκδοτικής του συγκομιδής.

Συγκεκριμένα, συνέδεσε ευστόχως την εκμητρὸς ορφανία και την παιδιόθεν απορία του με την ευδόκιμη «παγκαρπία» του μέσα από την αναζήτηση της επίπονης φιλοσοφικής οδού, της οιονεί Ομηρικής Ιθάκης του πολύτροπου Οδυσσέως. Συναριθμώντας τους 50 τόμους και τις 12 μεταφράσεις του πολύκροτου έργου του στη φιλοσοφική, ιστορική, αγιολογική, κυπρολογική και πολυειδή λογοτεχνική κατηγοριοποίησή του, τον απεκάλεσε επαξίως «των γραμμάτων και των τεχνών γενναίο πρωταθλητή» και τονίζοντας τη χαρισματική φιλοσοφική παιδεία και την άφθαστη ρητορική του δεξιότητα, την ανήγαγε σε ουσιώδη συνεισφορά ανώτερου πνευματικού λόγου εν όψει της πνευματικής ένδειας της εποχής μας κάτω από την προ-

σιδιάζουσα για το ήθος του ανδρὸς αποφθεγματική ρήση: «Φιλοσοφώντας, θεολογεί και θεολογώντας φιλοσοφεί, και “δι’ αμφοτέρων ευδόκιμος υπάρχει”».

Εν συνεχεία, ο Πανιερώτατος δεν επεσήμανε μόνο την πρωτοπορία του Κλείτου Ιωαννίδη στο είδος της Προφορικής Ιστορίας, αλλά και παραπέμποντας σε ενδεικτικούς στίχους της ποιήσεώς του, που συγκροτείται από έναν κομψό δωρικό λόγο, δικαίως τον κατέταξε στα ανώτατα δώματά της ως «επιστατεύοντα νομοθέτη» της πολιτείας των ιδε-

ών και της υψηλής, κατά τον Καβάφη, αυτής τέχνης. Ως «ταυτισμένος με τον “έρωτα παιδεύσεως” και [κοσμώντας] την Κύπρο και τον Ελληνισμό», όπως υπέδειξε με εύγλωττη ορθοκρισία ο σεβάσμιος ταγός της Εκκλησίας μας, του απέδωσε, περαιώνοντας, το χάρισμα της θαυμαστής παιδαγωγίας με την Πινδαρική ευχή να “ὑποστήσῃ περαιτέρω ἔντειχεῖς χρυσέας θαλάμους” του πνεύματος», για παραδειγματική διαιώνιση του επίζηλου μεγίστου μαθήματός του στις μέλλουσες γενεές.

Στην προφορική ομιλία του ο Καθηγητής Μουτσόπουλος, ο οποίος, κατά τη δική του εμφαντική έκφραση, υπήρξε συνοδοιπόρος με τον Κλείτο Ιωαννίδη στους ίδιους φιλοσοφικούς δρόμους στο Παρίσι των μεταπτυχιακών τους σπουδών, ήτοι τη φιλοσοφική μουσουργία στον Πλάτωνα, συνέπεσε με τις αποτιμήσεις του Πανιερωτάτου σε αρκετά κομβικά σημεία των έργων και των ημερών του τιμωμένου.

Παραδίδοντάς του, εν μέσω της λακωνικής του ομιλίας και με έκδηλο τον συμβολισμό της χειρονομίας του το δώρημα του βιβλίου του *Η Μουσική στην Φιλοσοφία του Πρόκλου*, θέλησε να υπομνήσει τον τίτλο της διατριβής του δρος Ιωαννίδη *Ο φιλό-*

σοφος και ο Μουσικός στον Πλάτωνα ως συναφώς παράλληλο φιλοσοφικό βίο. Και, ασφαλώς, δεν έμεινε μόνο σε αυτή την αξιολογη συμβολή του στη διεθνή φιλοσοφική βιβλιογραφία, αλλά εξήρε, προσέτι, την ανεκτίμητη προσφορά του σε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων της κυπριακής γραμματείας, όπως είχε ήδη επισημάνει ο προλαλήσας Ιεράρχης. Τον παραλλήλισε, τουτέστιν, με τον Ηρόδοτο, εφόσον είχε βαδίσει επί μακρόν επί τα ίχνη του πρώτου θεμελιωτή της Προφορικής Ιστορίας, ο οποίος στα εννέα βιβλία των ιστοριών του είχε συγκεντρώσει τις προφορικές αφηγήσεις των ανατολικών λαών, όπως τις είχε ακούσει στα ταξίδια του «θεωρήσει ενέκεν».

Με την ίδια έγνοια και φιλομάθεια, ερευνητική και κριτική διάθεση ο κ. Ιωαννίδης, αρχίζοντας από το καφενείο του χωριού του συνέγραψε τα προσωπικά βιώματα απλών και επωνύμων ανθρώπων, που απηχούν τα πολιτισμικά ήθη της εποχής τους και συμπληρώνουν κατά τρόπο επιστημονικά εποικοδομητικό την επίσημη Ιστορία. «Ο κριτικός έλεγχος», απεφάνθη ο κ. Καθηγητής, «στον οποίο ο Κλείτος Ιωαννίδης έχει υποβάλει τις εξιστορήσεις όχι μόνο των συγχωριανών, αλλά και πολλών άλλων μαρτύρων του ιστορικού γίνεσθαι είναι αξιοθαύμαστος», υπομινύσκοντας την Ηροδότεια επιγραμματική στόχευση «μήτε έργα μεγάλα τε και θωμαστά ακλεά γένηται».

Κάμνοντας μνεία, εξάλλου, του πολύπλευρου εργογραφικού του αμητού, αναφέρθηκε ειδικά στη συγγραφική αποθησαύριση της συμβολής της Μονής Κύκκου στον Απελευθερωτικό μας Αγώνα του '55 - 59, καθώς και στα αγιολογικά του κείμενα, που απαρτίζουν μια πλειάδα τόμων και καταδεικνύουν «διορθοδόξως [...] την παρουσία του Θεού μέσα στον άνθρωπο». Δεν παρέλειψε,

επίσης, να τονίσει από τη θέση της μουσουργικής του ιδιότητας τη διεισδυτικότητα του ποιητικού λεπταίσθητου ψυχισμού του τιμωμένου του φίλου, αποκαλώντας τον επί λέξει «μύστη της ποιήσεως» και «κορυφαίο μεταξύ των κορυφαίων του

κυπριακού ουρανού».

Ο άλλος στενός φίλος και συνεργάτης του Κλείτου Ιωαννίδη και Πρόεδρος του Κ.Κ. της Διεθνούς Ένωσης Συγγραφέων PEN κ. Πάνος Ιωαννίδης, αφού συνόψισε στην εισαγωγή του χαιρετισμού του τις πολυσχιδείς συγγραφικές του δραστηριότητες, επικεντρώθηκε σε ένα έργο ζωής, το οποίο και διέγραψαν εν συντομία οι δύο προηγούμενοι υψηλοί ομιλητές: τη μακρόχρονη ενασχόλησή του με την Προφορική Ιστορία, όπως την καθιέρωσε μέσα από τη μεγάλης ακροαματικότητας ραδιοφωνική εκπομπή του ΡΙΚ «Ραδιοσκοπιο» στα πρότυπα παρόμοιας ραδιοφωνικής εκπομπής, που παρακολουθούσε στο Παρίσι. Από τα δικά μας ραδιοφωνικά κύματα παρήλασαν 600 τόσες προσωπικότητες από όλους τους τομείς ανθρωπίνης δραστηριότητας, υπενθύμισε ο τότε διευθυντής του μοναδικού στην Κύπρο ραδιοφωνικού σταθμού κ. Πάνος Ιωαννίδης, οι προφορικές μαρτυρίες των οποίων, οι γνώσεις και εμπειρίες τους συγκρότησαν ένα θησαυροφυλάκιο – έναυσμα για την Ιστορία του τελευταίου αιώνα στον τόπο μας. Εξήγησε, επιπρόσθετα, τη διαδικασία αξιοποίησης των εκπομπών εκείνων με την καταγραφή και την ενσωμάτωσή τους σε μια σειρά οκτώ αξιολογών τόμων, που κυκλοφόρησαν υπό τον τίτλο Πρόσωπα και Ιδέες. Από τα μνημειώδη συγγραφικά πονήματα τού συνεπώνυμου και συνοδοιπόρου του, εκτός από το τρίτομο έργο του για την Ι. Μονή Κύκκου και τη συμβολή της στον απελευθερωτικό Αγώνα, που εγκωμιάστηκε από τους προηγούμενους δύο ομιλητές, σημείωσε, επίσης, την έκδοση πολύτομων αυτοτελών έργων, αφιερωμένων στους ήρωες Κυριάκο Μάτση και Μάρκο Δράκο. Άκρως συγκινητικός εν είδει προσωπικής εξομολόγησης ήταν ο επίλογος του κ. Πάνου Ιωαννίδη διά στόματος του κ. Κώστα Χατζηγεωργίου, εφόσον ο ίδιος λόγω σοβαρού κωλύματος αδυνατούσε να παρευρίσκεται στην εκδήλωση προς τιμή του καλού του φίλου. Αξίζει να μεταφέρουμε αυτούσιες εδώ τις τελευταίες γραμμές του θερμού του χαιρετισμού, ειλημμένες από το θεατρικό του Συλλεϊτουργο για τον Κυριάκο Μάτση: «Τα βιβλία του Κλείτου μ' έχουν πείσει πως οι ήρωες και οι άγιοι είναι όψεις του ιδίου ουράνιου νομίσματος». Του νομίσματος που λαμποκοπάει μέσα στα έργα του εκλεκτού συνεργάτη και φίλου Κλείτου και το χαιρόμαστε όλοι».

Ακαδημαϊκού επιπέδου υπήρξε, τέλος, η αντιφώνηση του Κλείτου Ιωαννίδη, που εστιάστηκε, κατ' εξοχήν, στη φιλοσοφία και την ποίηση στη διαλεκτική τους ζύμωση, τη ζωτική ανατροφοδότηση της αμφίδρομης διαχρονίας τους και στη συνθετική πράξη του υπέρτατου νοήματός τους. Σε έναν εκ βαθέων απολογισμό προσωπικής εκμυστήρευσης και αποτυπώνοντας συνοπτικά την εντύπωση στη φιλοσοφική του διαδρομή, για την αφετηρία της εκκίνησής του παρέπεμψε στον ορισμό της φιλοσοφίας κατά τον Πλατωνικό Φαίδωνα ως *Μελέτης Θανάτου*. Νοηματοδοτώντας την πρόσληψη του αιώνιου έναντι του φθαρτού και πεπερασμένου και εξ αφορμής της εκδημίας την ίδια εκείνη ημέρα ενός ενάρετου χριστιανοπρεπούς ανδρός, του αείμνηστου Τάσου Μητσόπουλου, απεκάλεσε την επίγεια ζωή ως προσωρινή παροικία παρεπίδημων στον πρόσκαιρο κόσμο μας. Το ζητούμενο, υπογράμμισε, συνιστά η έξοδος από τη χρονικότητα και η δύσκαμπτη πορεία προς την αιωνιότητα. Εν όψει της σημερινής εποχής, που ευστόχως την ταύτισε με την ευαγγελική παραβολή του άφρονος πλουσίου, προέχει η Πλατωνική και πάλι «ψυχής περιαγωγή» για κατάκτηση της αυτογνωσίας και επιστροφή στο αληθινό ον ή στο Εν του Πλωτίνου, εν άλλους λόγους στη χριστιανική θεότητα. Την οντολογική αυτή επάνοδο τη συνέδεσε χαρακτηριστικά με την αναπέρωση των ψυχών, σύμφωνα με τον *Φαίδρο* του Πλάτωνος, όπως τις συναντούμε στον φιλόσοφο της αέναης αναζήτησης της σοφίας, στον φιλόκαλο του αιώνιου και θείου κάλλους, στον μουσικό των Μουσών και δημιουργών του ανθρώπινου πολιτισμού, καθώς και

στον ερωτικό της αθανασίας, κατά το Πλατωνικό *Συμπόσιο*. Όλα αυτά τα ύψιστα και ουρανόπεμπτα, που μετουσιώθηκαν, κατά τον ίδιο, σε αληθινή ποίηση με την άρρηκτη σύζευξη του φιλοσοφικού και τραγικού Λόγου, ήτοι στην Πλατωνική της θεώρηση και την Αριστοτελική της ερμηνεία ως φιλοσοφικότερης της ιστορίας.

Στο σημείο αυτό δεν θα λησμονούσε, ασφαλώς, τον στοχαστικό Καβαφικό συνειρμό, για να συγκεκριαλιώσει ότι οι μελέτες, οι καταγραφές και οι ατέρμονές του αναζητήσεις «μόρφωσαν και μορφώνουν τις βουλές της ποιήσεώς του», που δροσίζονταν με «τη δρόσο αερμών», από την πηγή της θείας χάριτος και την επενέργεια του Αγίου Πνεύματος εφόσον η καθαυτό αποστολή της ποιητικής ευβουλίας είναι η ιέρωση του κόσμου, που τον αποϊέρωσε ο καταναλωτικός υλισμός και οι κακοί διαχειριστές του. Την επαναστατική ανατρεπτικότητα της ποίησης και την αποκαλυπτική αφαιρετικότητα της δύναμη δεν την ανήγαγε μόνο στον Σαρτρ, τον Τίτο Πατρίκιο, τον Μπωντλαίρ, τον Ρεμπώ και στα «σημαινόμενα» του Ηρακλείτειου και Πλωτινικού λόγου, αλλά και στην Καινή Διαθήκη μέσα από το παραστατικό σχήμα της σταδιακής ανάβασης στις κλίμακες του Σταυρού, όπου ο αληθινός ποιητής μπορεί με τα καινούργια δημιουργικά εκφραστικά του μέσα να ενωτιστεί «τα υπερβατικά ψελλίσματα». Ο ποιητής, που ως προς τους ευγενείς του στόχους και την ιερή του αποστολή, δεν διαφέρει από τους άλλους αγωνιστές του πνεύματος, της πατρίδος και της Εκκλησίας, χαλαστές και δημιουργούς ταυτόχρονα του κόσμου. Κατά μία άλλη εύστροφη σύλληψη ο Κλείτος Ιωαννίδης παρομοίασε τους πραγματικούς ποιητές με τους αρχαιοελληνικούς σαμάνες, τουτέστιν με τους θείους άνδρες του Σοφοκλή στην *Ηλέκτρα* του, που ανεβοκατέβαιναν από τον ουρανό στον Άδη, όπως ο Ορφέας, ο Οδυσσεύς και ο Χριστός με την ειδοποιό διαφορά του Θεανθρώπου Λυτρωτή. Την εις Άδου κάθοδο, υπέδειξε, είχε επιλέξει και ο Σωκράτης, πίνοντας το κώνειο, για να κομίσει στον κόσμο το φως και να διαλύσει τα σκοτάδια της πλάνης.

Ως προς την εντρύφησή του στην Προφορική Ιστορία, για την οποία έκαμαν σύντομη ή εκτενέστερη αναφορά οι τρεις ομιλητές, την υπερασπίστηκε σθεναρά, υπογραμμίζοντας τον Ηροδότειο χαρακτηρισμό, που επαξίως του απέδωσε ο Καθηγητής Μουτσόπουλος. Γιατί, όπως εμφαντικά δήλωσε, πρόθεσή του δεν ήταν απλώς η αρχειοθέτηση γεγονότων και ξηρών τετριμμένων γνώσεων, αλλά μέσα από τον πνευματικό και ψυχικό

διάλογο, να γνωρίσει τον ψυχισμό των ανθρώπων, αποκομίζοντας τις βιωματικές εμπειρίες και τη σοφία τους. Αφήνοντας με αυτά να νοηθεί ότι η πληθώρα των συνδιαλεγόμενων μαζί του και η πολλαπλότητα των απόψεων, των ενεργημάτων και των ηρωικών τους πράξεων συνιστά το συλλογικό συνειδέναι του ιστορικού μας βίου. Προσφυγή παραδείγματα τέτοιων ηρωικών πράξεων, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των οικείων και των συναγωνιστών τους, στάθηκαν οι θυσίες των αγωνιστών-ηρώων της κυπριακής ελευθερίας, όπως του Μάρκου Δράκου και του Γρηγόρη Αυξεντίου, που ο κ. Ιωαννίδης τις συνήψε με δρώμενα και προεκτάσεις από την Ελληνική Ιστορία και Φιλοσοφία.

Στις ακροτελεύτιες βαθυστόχαστες σκέψεις του ο τιμώμενος δρ. Κλείτος Ιωαννίδης επανήλθε στη διαλεκτική συνάντηση του αρχαίου Λόγου και του χριστιανικού Λόγου, τεκμηριώνοντας ταυτολογικά την Πλατωνική μουσική και ποίηση με τη δικαιοσύνη και τη Βασιλεία του Θεού. Άλλωστε, οι δύο επαναστάσεις που αναμόρφωσαν τον κόσμο συνέβησαν η μια στη Μικρά Ασία με τον αρχαίο Λόγο και η άλλη στις ακτές της Παλαιστίνης με τον ένσαρκο θείο Λόγο. Αυτό υπήρξε και το θαύμα της μυστηριακής ενόρασης και η αποκρυπτογράφηση του οδήγησε στον τρόπο της ποιητικής του δημιουργίας, αλλά και στην αιτία, κατά τη δική μας συμπερασματική κρίση, της υπαρξιακής του συνείδησης, που συναιρεί το ενθάδε με το επέκεινα. Μια πορεία ακατάπαυστης φιλοσοφικής ζήτησης, μυσταγωγικής θέασης των πραγμάτων και αυθεντικής ποιητικής δημιουργίας με τη Σωκρατική έννοια του όρου, όπως αρθρώνεται στην Απολλώνια προτροπή «μουσικήν ποίει και εργάζου». Με την αλάθητη, ωστόσο, πάντα πυξίδα το φως του Χριστού και ακτινοβολό φάρο στα βήματά του τη Χριστιανική Ορθοδοξία.

Συμπερασματικά, η εκδήλωση αγάπης και τιμής για τα εμπνευσμένα έργα και τις φωτεινές ημέρες του φιλοσόφου παιδαγωγού και μύστη μιας ανώτερης ποιητικής λειτουργίας μάς χάρισε, όχι απλώς, αισθητική και πνευματική συγκίνηση, αλλά και τα πολύτιμα δώρα της ψυχικής ανακαίνισης, που δαψιλώς εκόμισε ο νοήμων ελληνοχριστιανικός Λόγος. Και από εδώ απευθύνουμε ένα εγκάρδιο ευχαριστώ στον φίλτατό μας Κλείτο Ιωαννίδη για όσα πολλά και εκλεκτά μάς έδωσε και έχει ακόμη να μας δώσει από το περίσσειμα της καρδιάς και του ακοίμητου πνεύματός του. ■

ΕΝΑΣ ΝΕΟΣ ΚΛΗΡΙΚΟΣ στη Μητρόπολη μας

ε κλίμα συγκινήσεως και πνευματικής αγαλλιάνσεως, η τοπική μας Εκκλησία, βίωσε μια νέα πνευματική χαρά, με την ένταξη στις τάξεις του ιερού Κλήρου

της Μητροπόλεώς μας ενός ακόμη νέου κληρικού.

Συγκεκριμένα, την Κυριακή 30 Μαρτίου 2014, Κυριακή κατά την οποία η Αγία μας Εκκλησία προβάλλει τη μορφή του οσίου Ιωάννη συγγραφέως της Κλίμακος, ετελέσθη υπό του Πανιερωτάτου Μητροπολίτη Κύκκου και Τηλ-

λυρίας κ.κ. Νικηφόρου η Θεία Λειτουργία του Μεγάλου Βασιλείου, στον Ιερό Ναό Αγίου Προκοπίου, Μετόχιο της Ιεράς Μονής Κύκκου, στη Λευκωσία, και έλαβε χώρα η εις Διάκονον χειροτονία του Νικολάου Παζαρά.

Ο σεπτός Ποιμενάρχης μας στην ομιλία του αναφέρθηκε στο παράδειγμα του Πρωτομάρτυρα και αρχidiaκόνου Στεφάνου και, απευθυνόμενος με πατρικούς λόγους στον προς χειροτονία προσερχόμενο, επεσήμανε το γεγονός ότι «το όραμα των ανεωγμένων ουρανών είναι η προϋπόθεση της πιστής διακονίας και της γνήσιας μαρτυρίας».

Παράλληλα, ο Πανιερώτατος τού υπογράμμισε ότι «από σήμερα στην καθημερινή σου ζωή να έχεις πάντοτε ως σύνθημά σου το: «τα πάντα και εν πάσι Χριστός». Να διαποτίζει, δηλαδή, συνέχεια την εσωτερική σου ύπαρξη η αγάπη και η αφοσίωσή σου προς τον Σωτήρα Χριστό, και να απορροφά κάθε σκέψη και κάθε ενασχόλησή σου ο ζήλος σου για τη δόξα και το μεγαλείο της Εκκλησίας του, της Ορθοδόξου του Χριστού Εκκλησίας».

Κλείνοντας την προσλαλιά του, ο Κύκκου Νικηφόρος υπέδειξε στο νεοχειροτονούμενο ότι «από τον ιερό κλήρο, η σημερινή κοινωνία πολλά απαι-

τεί. Γι' αυτό και έχετε υποχρέωση, καθημερινά να εργάζεστε για το καλό της κοινωνίας, δεδομένου μάλιστα, ότι σήμερα πολλές αξίες έχουν καταπατηθεί και μόνο η Εκκλησία, αν και χυδαία βάλλεται, κατά καιρούς, από τους δηλητηριώδεις εχθρούς της, εξακολουθεί να μένει εδραία και ακλόνητη, γιατί έχει θεμελιωθεί πάνω στην πέτρα, που είναι ο ίδιος ο Χριστός, γι' αυτό και «πύλα Άδου ου κατισχύσουσι» ποτέ εναντίον της».

Μετά το πέρας της Θείας Λειτουργίας, ο νεοχειροτονηθείς διάκονος π. Νικόλαος, δέχθηκε τις ευχές του κλήρου και του λαού για καλλίκαρπο και ευδόκιμο διακονία εις τας αυλάς του Κυρίου.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΠΑΝΙΕΡΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΥΚΚΟΥ ΚΑΙ ΤΗΛΛΥΡΙΑΣ Κ. Κ. ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΕΠΙ ΤΗ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΑΖΑΡΑ ΕΙΣ ΔΙΑΚΟΝΟΝ ΣΤΟΝ ΙΕΡΟ ΝΑΟ ΑΓΙΟΥ ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΜΕΤΟΧΙΟΥ ΚΥΚΚΟΥ ΣΤΙΣ 30 ΜΑΡΤΙΟΥ 2014

Άγαπητέ Νικόλαε,

Συνεχίζοντας από τών Άποστόλων τό μυστήριο τῆς μεταδόσεως τῆς Θείας Χάρης, πρόκειται σέ λίγο νά ἐπιθέσουμε τά χέρια μας πάνω στήν κεφαλή σου, καί νά σέ καταστήσουμε διάκονο τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, λαμβάνοντας τόν

πρῶτο τῆς ἱερωσύνης βαθμό, τό βαθμό τοῦ διακόνου.

Καί ἤδη πρό τῶν Ἁγίων πυλῶν ἱστάμενος, πρὶν εἰσέλθεις ἔνδον τοῦ θυσιαστηρίου, ἄκουσε τόν Στέφανο, τόν πρῶτο Διάκονο καί Πρωτομάρτυρα τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Ἄκουσε

τό μήνυμά του πού μπορεί νά γίνει σύνθημα τῆς ζωῆς σου, σύνθημα τῆς ζωῆς ὄλων μας: «Διακονία καί μαρτυρία μέχρι καί μαρτυρίου». Ἄκουσε, ἀκόμα τί λέγουν οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων γιά τόν Πρωτομάρτυρα αὐτό τοῦ Χριστοῦ Διάκονο: «καί ἀτενίσαντες εἰς αὐτόν (Στέφανον) ἅπαντες οἱ καθηζόμενοι ἐν τῷ Συνεδρίῳ εἶδον τό πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ πρόσωπον ἀγγέλου» (Πράξ. στ' 15). Κράτησε, λοιπόν, καί σύ τό πρόσωπό σου, ὡς πρόσωπο ἀγγέλου, μέσα σ' ἕνα κόσμο κεκορραμένο ἀπό γνώση, βία, ἰσχύ, νομοκρατία, διανοητικές καί ἐφήμερες, δηλητηριώδεις, πολλές φορές, εἰδήσεις τῶν Μέσων Μαζικῆς Ἐνημέρωσης. Κράτησε τό πρόσωπό σου ὡς πρόσωπο ἀγγέλου, μέσα σ' ἕνα κόσμο, ὁ ὁποῖος θέλει νά παρηγορηθεῖ, νά ἀκούσει ὅτι ὁ Θεός ζεῖ.

Γνωρίζεις, πιστεύω, τό τέλος τῆς ὑπέροχης αὐτῆς ἱστορίας τοῦ Πρωτομάρτυρα Στεφάνου. Θεωρῶ, ὅμως, σκόπιμο νά σοῦ τό ὑπενθυμίσω. Αὐτό τό πρόσωπο τοῦ Στεφάνου, πρόσωπο ἀγγέλου, μέσα στήν κόλαση τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Συνεδρίου (κατηγορούμενος ψευδῶς, ὅτι βλαστήμησε τάχα τόν Μωϋσῆ καί τόν Θεό) ὑψώθηκε πρὸς στιγμή πρὸς τοὺς οὐρανοὺς καί εἶδεν αὐτοὺς ἀνεωγμένους καί εἶπε: «Ἰδού θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεωγμένους καί τόν Υἱόν τοῦ ἀνθρώπου, ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ ἐστῶτα» (Πράξ. ζ' 56).

Τό ὄραμα τῶν ἀνεωγμένων οὐρανῶν εἶναι ἡ προϋπόθεση τῆς πιστῆς διακονίας καί τῆς γνήσιας μαρτυρίας. Γιά νά ἐπιτύχεις ὅμως αὐτό, ὀφείλεις νά γίνεσαι καθημερινά μάρτυρας ἀληθινός, γιατί καί σήμερα ἀκόμα σ' αὐτό τόν κόσμο, σάν ὁ ἀνθρώπος ἀποφασίσει νά ἀπονεκρώσει μέσα του, ὅτιδήποτε τόν συνδέει μέ τή λατρεία τῶν παθῶν, πού ἡ ἁμαρτία τοῦ ἐνστάλαξε στήν ψυχή καί στό σῶμα, γίνεται καθημερινά μάρτυρας κατά προαίρεση.

Ἀπό σήμερα στήν καθημερινή σου ζωή νά ἔχεις πάντοτε ὡς σύνθημά σου τό: «τά πάντα καί ἐν πᾶσι Χριστός» (Κολ. γ' 11). Νά διαποτίζει, δηλαδή, συνέχεια τήν ἐσωτερική σου ὑπαρξη ἡ ἀγάπη καί ἡ ἀφοσίωσή σου πρὸς τόν Σωτῆρα Χριστό, καί νά ἀπορροφᾷ κάθε σκέψη καί κάθε ἐνασχόλησή σου ὁ ζῆλος σου γιά τή δόξα καί τό μεγαλεῖο τῆς Ἐκκλησίας του, τῆς Ὁρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ὅφειλε ὁ ιεροδιάκονος, ἀλλά καί ὁ κληρικός κάθε βαθμίδας, μέ τή χριστοκεντρική ζωή του, μέ τή δικαιοσύνη, τήν ἀγάπη καί τίς ἄλλες ἀρετές του, μέ τό ἀκτινοβολοῦν ἀπό θεῖες ἀνταύγειες καί οὐράνιες μαρμαρυγές πρόσωπό του, νά δείχνει, ὅτι αἰσθάνεται τή μεγάλη τιμή πού τοῦ ἔκαμε ὁ Θεός νά ἀνήκει

στήν ἱερή φάλαγγα τῶν ὀρθοδόξων κληρικῶν.

Ἀγαπητέ Νικόλαε,

Ἀπό τούτη τή στιγμή θά ζεῖς τή δική σου μεταμόρφωση. Ἡ ἱερωσύνη, πού σέ λίγο θά σκηνώθει μέσα σου, θά σέ καταστήσει μιά ὑπαρξη ἄλλης ποιότητας, σέ «σκεῦος ἐκλογῆς», κατά τίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (Πράξ. θ' 15). Γι' αὐτό καί ὀφείλεις ἀπό σήμερα, ἐραστής νά γίνεις τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Καί τόν δρόμο πού ὀδηγεῖ στή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ τόν περιγράφει ὠραιότατα ὁ ὅσιος Νικήτας Σπηθαῖος: «Ἀφαίρεσε ἀπό πάνω σου τήν ντροπή τῆς ἀμέλειας καί τήν ἐξουδένωση ἀπό τήν καταφρόνηση τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ. Διῶξε μακριά τήν φιλαυτία καί ὄρμησε ἀλύπτητα ἐναντίον τῆς σάρκας. Ζήτησε νά μάθεις καί νά φυλάξεις τίς ἐντολές τοῦ Κυρίου καί σέ μαρτυρίες τοῦ νόμου. Μίσησε τίς ἡδονικές ὀρέξεις τοῦ σώματος. Στάσου γενναῖος ἐναντι τῶν παθῶν. Στρέψε τίς αἰσθήσεις πρὸς τό ἐσωτερικό τῆς ψυχῆς. Σκύψε μέσα σου πρὸς ἐργασίαν τῶν ἀνωτέρω. Γίνε κουφός σ' ἀνθρώπινα πράγματα. Βάλε ὅλη τή δύναμή σου στήν ἐργασία τῶν ἐντολῶν».

Καί οἱ κορυφαῖες τῶν ἀρετῶν, ἀγαπητέ ὑποδιάκονε, εἶναι ἡ ἀγάπη καί ἡ ταπείνωση. Τίποτε ἄλλο δέν μπορεί νά μᾶς ἀνυψώσει ἀπό τήν κομπριά τῶν παθῶν, ὅσο ἡ ἀγάπη καί ἡ ταπείνωση.

Ἡ Ἐκκλησία μας λέγει ξεκάθαρα, ὅτι ἡ ἀγάπη εἶναι θεανθρώπινο μυστήριο, εἶναι ὁ πυρσός πού πυρακτώνει τίς καρδιές μας γιά «πόθο ἀπειρο τοῦ Θεοῦ καί τῶν ἀδελφῶν μας», ὅπως πολύ ὠραῖα τονίζει ὁ ἅγιος Συμεών ὁ νέος θεολόγος. Ἡ ἀγάπη εἶναι κένωση, εἶναι θυσία. Εἶναι ἡ καύση τῆς καρδιᾶς γιά ὅλα τά πλάσματα τοῦ Θεοῦ, ἕνα προσκύνημα πρὸς τοὺς ἀδελφούς μας, τοὺς συνανθρώπους μας, πληρωμένο μέ τή βεβαιότητα πῶς, ὅταν ἀγαποῦμε «δέν προσκυνοῦμε οὐσιαστικά, κατά τόν ἄββᾶ Ἀπολλῶ, τοὺς ἀδελφούς μας, ἀλλά τόν Θεόν προσκυνοῦμε· ἄλλωστε ἔχει λεχθεῖ: εἶδες τόν ἀδελφόν σου, εἶδες Κύριον τόν Θεόν σου».

Ὅφειλεις, ἐπομένως, ὡς κληρικός τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐστία νά εἶσαι ἀγάπης καί καλοσύνης. Ναυαγοσωστικό νά γίνεις πρέπει γιά νά πετᾶς σωσίβια. «Καλὸς Σαμαρείτης» νά γίνεις, γιά νά χύνεις στίς πληγές τῶν πάσης φύσεως τραυματισμένων «ἔλαιον καί οἶνον» (Λουκ. ι' 34). Ἐτσι σέ θέλει ἡ Ἐκκλησία μας, γιά νά εἶσαι καύχημα καί δόξα καί τιμή.

Νά μὴ ξεχνᾶς, ἐπίσης, ποτέ ὅτι ὁ Χριστός ἦρθε στόν κόσμο αὐτό, γιά νά τόν ὑπηρετήσῃ

ὡς Θεός καί ὄχι νά ὑπηρετηθεῖ ἀπό αὐτόν. Νά ζυμώσει ἦρθε τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπινου φυράματος, χωρίς νά ζητήσει κανένα ἀντάλλαγμα γι' αὐτό. Καί ἔτσι μᾶς δίδαξε, πὼς ἡ μεγαλωσύνη περνᾷ ἀπὸ τὸ κατώφλι τῆς διακονίας τῶν ἀνθρώπων, ἔχοντας γιὰ σκῆτρο τῆς τὴν ταπεινώσει. Μᾶς δίδαξε πὼς ὁ «μέγας» ὀφείλει νά εἶναι ὑπρέτης ὄλων καί ὁ «δεσπότης» ἀξίζει νά διακονεῖ (Μάρκ. ι' 43-44).

Καλεῖσαι, ἐπομένως, ὡς κληρικός πλέον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, νά ὑπερπηδήσεις τοὺς φραγμούς τοῦ ἐγωῖσμοῦ καί τὰ σύνορα τῆς ἰδιοτέλειας καί νά προχωρήσεις μέ ταπεινώσει στό στάδιο τῆς θυσίας καί τῆς ἀγάπης, ἀνταποκρινόμενος στήν ἀγάπη καί τή θυσία τοῦ Χριστοῦ.

Τὸ ἀληθινό, ὅμως, ὀρθόδοξο ἦθος εἶναι ἡ «θέωσι» ὀλόκληρης τῆς ζωῆς μας, ὁ ἐξαγιασμός ὄλων τῶν πτυχῶν τῆς, καί ὁ ἐξωραϊσμός αὐτῶν μέ τὴν ἀνακαινιστικὴ ἐπίδραση τοῦ Χριστοῦ. Πρὸς ἐπίτευξη δέ τοῦ στόχου αὐτοῦ, εἶναι ἀναγκαῖα ἡ συνεχὴς μελέτη, ἡ ἀδιάλειπτη προσευχή, καί ἡ μυστηριακὴ ζωὴ. Νά διαφωτίζεις, λοιπόν, τὰ καθημερινὰ σου προβλήματα μέ τὴ μελέτη τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καί τῆς Πατερικῆς σοφίας. Ἰδιαίτερα, ὅμως, ἡ προσευχὴ πρέπει νά ζωογονεῖ ὅλες τίς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς σου, γιατί ὁ δρόμος τῆς προσεγγίσεως τοῦ οὐρανοῦ εἶναι ἡ προσευχὴ. Ἡ προσευχὴ εἶναι ὁ δρόμος πού δοκιμάστηκε καί περπατήθηκε ἀπὸ τοὺς Πατέρες καί ἀγιαστικὴ καί μοσχοβόλησε καί ἔδωσε ζωὴ καί ἀνάστασι. Κατὰ τὸν ἅγιο Νικόδημο τὸν Ἁγιορείτη, «ὁ Ἰησοῦς, ἃς εἶναι ἡ γλυκιά μελέτη τῆς καρδιάς σου. Ὁ Ἰησοῦς, ἃς εἶναι ἡ ἐντροφήμα τῆς γλώσσας σου. Ὁ Ἰησοῦς, ἃς εἶναι ἡ διαρκὴς ἀπασχόληση καί σκέψη τοῦ νοῦ σου. Μέ ἓνα λόγο, ὁ Ἰησοῦς, ἃς εἶναι ἡ ἀναπνοὴ σου. Καί ποτέ νά μὴν κουράζεσαι ἐπικαλούμενος τὸν Ἰησοῦ». Οἱ λόγοι: «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱέ τοῦ Θεοῦ, ἐλέησόν με», νά εἶναι λόγοι ψυχῆς μανικά ἐρωτευμένης μέ Ἐκεῖνον.

Ἡ διὰ τῶν μυστηρίων, ἐπίσης, παρεχόμενη Θεία Χάρις πρέπει καθημερινὰ νά σέ ἐνισχύει, γιὰ νά εἶσαι ἔτσι τὸ «ἄλας τῆς γῆς» (Ματθ. ε' 13) καί τὸ «φῶς τοῦ κόσμου» (Ματθ. ε' 14). Δέν πρέπει νά ξεχνᾷς ποτέ, ὅτι τὰ ἱερά μυστήρια εἶναι ὁ τρόπος ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας, μέ τὸν ὁποῖο Ἐκεῖνη γιορτάζει τὴν «ἀνάμνηση» τοῦ θανάτου καί τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, καί καλεῖ τὸν κόσμο νά μετάσχει στὸν Σταυρό καί στήν Ἀνάστασι, στό μυστήριο τοῦ ὄλου Χριστοῦ. Χωρὶς αὐτὸν τὸν τρόπο ζωῆς, χωρὶς τὸν Χριστό καί τίς μυστηριακὲς πράξεις τοῦ Χριστοῦ δέν ὑπάρχει σωτηρία. Αὐτοσωτηρία γιὰ τὸν ἄνθρωπο δέν

ὑπάρχει. Ἡ σωτηρία γίνεται πραγματικότητα στήν Ἐκκλησία, μόνο ἐκεῖ ὅπου ἡ ζωὴ τοῦ καθενὸς κρίνεται μέ τὸν Σταυρό καί τὴν Ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ. Κατὰ τὸν ἅγιο Νικόλαο Καβάσιλα, «διὰ μέσου τῶν μυστηρίων ἀναγεννώμαστε καί ἀναπλασσοῦμαστε καί ὑπέρολογα ἐνωνοῦμαστε μέ τὸν Σωτῆρα».

Κλείνοντας τὴν προσλαλιά μου αὐτή, ἀγαπητὴ ὑποδιάκονε Νικόλαε, ἐπανέρχομαι στήν τελευταία πράξη τοῦ δράματος τοῦ Πρωτομάρτυρα τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦ ἀρχidiaκόνου Στεφάνου. Ἐπανέρχομαι, δηλαδή, στὸν λιθοβολισμό του, γιατί ὑπάρχει μιὰ σπουδαία λεπτομέρεια πού φέρνει ἓνα μήνυμα. Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς, πού κρατοῦσαν τὰ ἱμάτια αὐτῶν πού λιθοβολοῦσαν τὸν Στέφανο, ἦταν ὁ Σαῦλος, ὁ μετέπειτα Παῦλος, ὁ Μέγας τῶν Ἐθνῶν Ἀπόστολος.

Μὴν καταφρονήσεις, λοιπόν, ποτέ οὔτε καί αὐτοὺς τοὺς λιθοβολοῦντας. Δέν ξέρεις τί Δαμασκὸς τοὺς ἀναμένει! Ἀλλὰ τὸ τελευταῖο στεφάνι τοῦ Πρωτομάρτυρα Στεφάνου εἶναι ὁ λόγος πού εἶπε στοὺς λιθοβολητὲς του, σ' αὐτοὺς πού τὸν λιθοβολοῦσαν: «Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην» (Πράξ. ζ' 60), λόγος ἄξιος τοῦ μεγάλου λόγου τοῦ Σωτῆρα Χριστοῦ, πού ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ Σταυροῦ του συγχωροῦσε τοὺς σταυρωτὲς του: «Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσι» (Λουκ. κγ' 34). Μεῖναι καί ἐσύ συγχωρητικὸς καί ἀνεξίκακος μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς σου καί τότε θά ἔχεις κερδίσει καί τὴ ζωὴ σου καί τὸν Θεό.

Αὐτὲς τίς ἀπόψεις καί τίς παραινέσεις, ἀγαπητὴ Νικόλαε, μέ ἀγάπη πατρικὴ σὰς ἀναπτύξαμε, βέβαιοι ὄντες, ὅτι καί μόνο σας ἀντιλαμβάνεσθε ὅσα ἀκροθιγῶς μόλις σὰς ἐξέθεσα, καί γνωρίζετε καί σεῖς, ὅτι ἀπὸ τὸν ἱερό κλῆρο ἡ σημερινὴ κοινωνία πολλὰ ἀπαιτεῖ.

Γι' αὐτὸ καί ἔχετε ὑποχρέωση, καθημερινὰ νά ἐργάζεσθε γιὰ τὸ καλὸ τῆς κοινωνίας, δεδομένου μάλιστα, ὅτι σήμερα πολλὲς ἀξίες ἔχουν καταπατηθεῖ καί μόνο ἡ Ἐκκλησία, ἂν καί χυδαῖα βάλλεται, κατὰ καιροὺς, ἀπὸ τοὺς διηλυπηρωδεις ἐχθροὺς τῆς, ἐξακολουθεῖ νά μένει ἐδραία καί ἀκλόνητη, γιατί ἔχει θεμελιωθεῖ πάνω στήν πέτρα, πού εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, γι' αὐτὸ καί «πύλαι Ἄδου οὐ κατισχύσουσι» (Ματθ. ιστ' 18) ποτέ ἐναντίον τῆς.

Εὐχομαι «ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καί ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί Πατρός, καί ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» νά εἶναι πάντοτε μαζί σου, ἀμήν. ■

4η ΚΛΗΡΙΚΟΛΑΪΚΗ Συνέλευση Μητροπόλεως Κωνσταντίας-Αμμοχώστου

Πραγματοποιήθηκε την Παρασκευή, 9 Μαΐου 2014, με ιδιαίτερη επιτυχία, η Δ' Κληρικολαϊκή Συνέλευση της Ιεράς Μητροπόλεως Κωνσταντίας και Αμμοχώστου, η οποία και αποτελεί το επίκεντρο των εορτασμών για τη μνήμη του Αγίου Επιφανίου, προστάτη της Μητροπόλεως Κωνσταντίας.

Τη Συνέλευση τίμησε και λάμπρυνε με την παρουσία του ο Εξοχώτατος Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας κ. Νίκος Αναστασιάδης και συμμετείχαν ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης Κιτίου κ. Χρυσόστομος και Κωνσταντίας κ. Βασίλειος, ο εκπρόσωπος του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομου, Θεοφιλέστατος Επίσκοπος Μεσαορίας κ. Γρηγόριος, εκπρόσωποι

άλλων Μητροπόλεων, οι Κληρικοί της Μητροπόλεως Κωνσταντίας, Βουλευτές, Κρατικοί Αξιωματούχοι, ο Στρατιωτικός Διοικητής της περιοχής, εκπρόσωποι οργανωμένων συνόλων, τα Μέλη της Θρονικής Επιτροπής της Μητροπόλεως, Εκκλησιαστικοί Επίτροποι των Ενοριών και Κοινοτήτων της Μητροπόλεως Κωνσταντίας, η Συντονιστική Επιτροπή και τα Μέλη των Χριστιανικών Συνδέσμων Γυναικών, οι Δήμαρχοι και Κοινοτάρχες της επαρχίας Αμμοχώστου ή εκπρόσωποι τους, ο Επαρχιακός Επιθεωρητής Μέσης Εκπαίδευσης Λάρνακας και Αμμοχώστου, πολιτειακοί αξιωματούχοι, άλλοι επίσημοι και πλήθος κόσμου.

Η Κληρικολαϊκή Συνέλευση έχει καταστεί πλέον θεσμός για τη Μητρόπολη Κωνσταντίας και για την ελεύθερη περιοχή της Αμμοχώστου και αποτελεί μια εμπνευσμένη πρωτοβουλία του Πανιερωτάτου Μητροπολίτη Κωνσταντίας και Αμμοχώστου κ. Βασιλείου. Σκοπός της Κληρικολαϊκής Συνέλευσης είναι η ανάπτυξη, ενδυνάμωση και σύσφιξη των δεσμών μεταξύ της Μητροπόλεως και του ποιμνίου της, ιδιαίτερα δε η σύσφιξη των σχέσεων κληρικών και λαϊκών. Κλήρος και λαός συναποτελούν το σώμα της Εκκλησίας και συμπορεύονται προς την επίτευξη της εν Χριστώ σωτηρίας. Οι κληρικοί έχουν το ειδικό χάρισμα της ιεροσύνης και διακονούν τον πιστό λαό του Θεού. Οι πιστοί έχουν τη γενική ιεροσύνη, που λαμβάνουν με το βάπτισμα, είναι το «βασιλείον ιεράτευμα», χωρίς το οποίο Εκκλησία δεν υφίσταται.

Η Συνέλευση άρχισε με ύμνους του Αγίου Επιφανίου, από τη Βυζαντινή Χορωδία Νέων της Ιεράς Μητροπόλεως Κωνσταντίας και Αμμοχώστου, υπό τη διεύθυνση του κ. Γιώργου Κυπριανού.

Ο Θεοφιλέστατος Επίσκοπος Μεσαορίας κ. Γρηγόριος

Ακολούθησε ο χαιρετισμός του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομου Β', τον οποίο ανέγνωσε ο Θεοφιλέστατος Επίσκοπος Μεσαορίας κ. Γρηγόριος. Ο Μακαριώτατος στο χαιρετισμό του εξέφρασε την ευαρέσκειά του προς τον Μητροπολίτη Κωνσταντίας και Αμμοχώστου για την οργάνωσή της Δ' Κληρικολαϊκής Σύναξης και τόνισε ότι «με τέτοιου είδους συνάξεις επιτυγχάνεται μια αγαστή συνεργασία ποιμένων και ποιμνίου καθώς και μια εσωτερική αλληλοεκτίμηση, η οποία σίγουρα θα αποδώσει αποτελεσματικά τους επιδιωκόμενους και αναμενόμενους πνευματικούς καρπούς».

«Χαίρω από καρδίας διότι την Δ' Κληρικολαϊκή Σύναξη θα εμπλουτίσει και η διάλεξη του Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Κύκκου και Τηλλυρίας, και αγαπητού εν Χριστώ αδελφού, κ. Νικηφόρου, που αναφέρεται στο πολύ μεγάλο και ουσιώδες θέμα της Οικογένειας», πρόσθεσε, για να επισημάνει ότι «όλοι πια ζούμε από κοντά τα συνεχώς αυξανόμενα προβλήματα της σύγχρονης κυπριακής οικογένειας και, με πατρικό ενδιαφέρον, ανησυχούμε πολύ έντονα. Και τούτο γιατί, γνωρίζουμε ότι η οικογένεια είναι το κύτταρο και το πνευματικό λίκνο της κοινωνίας μας. Και γνωρίζουμε επίσης πολύ καλά ότι το μέλλον του κάθε τόπου είναι ελπιδοφόρο μόνο όταν υπάρχουν υγιείς οικογένειες. Και μάλιστα οικογένειες που διαπνέονται από τα υψηλά χριστιανικά ιδανικά και βιώνουν όλα εκείνα που συναποτελούν και εκφράζουν την οικογενειακή εστία ως «κατ' οίκον Εκκλησία». Γι' αυτό και ας ενωτισθούμε τα μηνύματα της ομιλίας τού Μητροπολίτη Κύκκου και Τηλλυρίας και ας αγωνιστούμε όλοι μας να τα μετουσιώσουμε σε βίωμα

και πράξη, με προσευχή στον αναστημένο Κύριο και αγάπη προς τον άνθρωπο».

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Νίκος Αναστασιάδης στο δικό του χαιρετισμό συγχάρηκε τον Πανιερώτατο Μητροπολίτη Κωνσταντίας και τους συνεργάτες του για την οργάνωση και πραγμάτωση της Κληρικολαϊκής Συνέλευσης και ευχήθηκε κάθε καλό στο έργο τους. Αναφέρθηκε στη σπουδαιότητα της Συνέλευσης αυτής για τη Μητρόπολη Κωνσταντίας, την Αμμόχωστο και την Κύπρο γενικότερα. Αναφέρθηκε επίσης στο

Η Α.Ε. ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Νίκος Αναστασιάδης

φιλανθρωπικό και κοινωνικό έργο της Μητροπόλεως Κωνσταντίας και της Εκκλησίας γενικότερα. Τέλος, σημείωσε ότι η επίλυση του κυπριακού, όπως φυσικά και η επιστροφή της Αμμοχώστου, αποτελεί προτεραιότητα για την Κυβέρνηση.

Ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης Κωνσταντίας και Αμμοχώστου κ. Βασίλειος

Ακολούθησε η εισαγωγική ομιλία από τον Πανιερώτατο Μητροπολίτη Κωνσταντίας και Αμμοχώστου κ. Βασίλειο. Ο Πανιερώτατος εξήρε τη σημασία της Κληρικολαϊκής Συνέλευσης και ευχαρίστησε όλους για την παρουσία τους. Τόνισε την ειδική αποστολή του καθενός μέσα στην Εκκλησία: των κληρικών, των ιεροψαλτών, των νεοκόρων και των απλών πιστών. Αναφέρθηκε συνοπτικά στα θέματα των προηγούμενων Κληρικολαϊκών Συνελεύσεων και στο θέμα της παρούσας. Ο

Πανιερώτατος στη συνέχεια αναφέρθηκε με συντομία στη δράση της Μητροπόλεως Κωνσταντίας: στο Βαθ Διεθνές Αγιολογικό Συνέδριο, τη σύσταση του Συμβουλίου Νεολαίας, τη λειτουργία του Ιδρύματος Κοινωνικής Διακονίας και δη του Κοινωνικού Παντοπωλείου «Φωλιά Αγάπης» και τέλος στην προσεχή Διεθνή Έκθεση Βιβλίου Κύπρου στο Παραλίμνι, στην οποία προσκάλεσε και τον Εξοχώτατο Πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Ο Πρωτοπρεσβύτερος Παρασκευάς Παπαμιχαήλ

Η κεντρική ομιλία της Δ' Κληρικολαϊκής Συνέλευσης της Μητροπόλεως Κωνσταντίας είχε σαν θέμα: «Η οικογένεια ως θεσμός θεοσύστατος, η εκκλησιαστική και κοινωνική δυναμική της και η κρίση που διέρχεται σήμερα». Πρόκειται για ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον θέμα, το οποίο είναι και επίκαιρο. Την κεντρική ομιλία της Συνελεύσεως συνέταξε ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης Κύκκου και Τηλλυρίας κ. Νικηφόρος. Για λόγους υγείας όμως δεν κατέστη δυνατό να είναι στη Συνέλευση. Ως εκ τούτου την ομιλία ανέγνωσε ο Πρωτοπρεσβύτερος Παρασκευάς Παπαμιχαήλ.

Ο Πανιερώτατος στην εμπνευσμένη ομιλία του υπογράμμισε το θεοσύστατο του θεσμού της οικογένειας και αναφέρθηκε στην ιερολογία του γάμου από την Εκκλησία, η οποία, όπως τόνισε,

«ήταν συνυφασμένη με το μυστήριο αυτό, ήδη από την αποστολική εποχή». Επεσήμανε ότι «η οικογένεια είναι ο πιο όμορφος θεσμός» και «το φυσικό κύτταρο της κοινωνίας, γιατί μέσα σ' αυτήν γεννιέται και ανθίζει η ζωή και μέσα σ' αυτήν ο άνθρωπος παίρνει την πρώτη και κύρια αγωγή και σιγά-σιγά μετασχηματίζεται σε κοινωνική προσωπικότητα».

«Ο θεσμός της οικογένειας περνά σήμερα μια ισχυρή κρίση και βρίσκεται σε μια πολύ δύσκολη καμπή», σημείωσε στην ομιλία του ο Πανιερώτατος. «Στην υποτονική ηθικά και πνευματικά κοινωνία μας, η ευμάρεια και ο ευδαιμονισμός υποθάλπουν και τροφοδοτούν τον εγωισμό, το εγώ, τον εγωκεντρισμό και έτσι τα πνευματικά ενδιαφέροντα μειώνονται, η αγάπη μαραίνεται, οι ηθικές αρχές αμβλύνονται, η πειθαρχία χάνεται, ο δεσμός μεταξύ συζύγων, γονέων και παιδιών

αποδυναμώνεται και η ακαταστασία και οι έριδες πλήττουν ανελέητα το θεσμό της οικογένειας και τα θεμέλιά της κλονίζονται», πρόσθεσε.

«Η βασικότερη, όμως, αιτία όλων αυτών των κακών που πλήττουν την οικογένεια είναι μια και μόνη, η μακριά από τον Χριστό και τον νόμο του ζωή των συζύγων», τόνισε ο Πανιερώτατος για να προσθέσει ότι η οξεία αυτή κρίση, που περνά σήμερα η οικογένεια και μαζί της ο γάμος, που την δημιουργεί, μπορεί να ξεπεραστεί «μόνο αν ο Χριστός και η αγάπη που κηρύσσει γίνει θεμέλιο της οικογένειας μπορεί να ασφαλισθεί το οικογενειακό σκάφος».

«Πεποίθησή μου είναι πως ο θεσμός της οικογένειας θα επιζήσει. Η κρίση που διέρχεται δεν είναι προς θάνατο. Η οικογένεια μπορεί να αποκτήσει και πάλι τη συνοχή της και να γίνει και πάλι η κιβωτός του πολιτισμού», υπογράμμισε κλείνοντας.

Με την ομιλία του Πανιερωτάτου Μητροπολίτη Κύκκου και Τηλλυρίας κ. Νικηφόρου, την οποία ανέγνωσε ο Πρωτοπρεσβύτερος Παρασκευάς Παπαμιχαήλ και το Απολυτίκιο του Αγίου Γεωργίου, που έψαλλε η Χορωδία Νέων της Μητρο-

πόλεως Κωνσταντίας, έληξε η Δ' Κληρικολαϊκή Συνέλευση της Ιεράς Μητροπόλεως Κωνσταντίας και Αμμοχώστου και το ραντεβού ανανεώθηκε για την Ε' Κληρικολαϊκή Συνέλευση τον Μάιο του 2015. ■

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ στο Λύκειο Κύκκου Α΄

Μια ιδιαίτερα συγκινητική εκδήλωση τιμής, αγάπης, σεβασμού και εκτίμησης για τους καθηγητές, που υπηρέτησαν στο Παγκύπριο Γυμνάσιο Κύκκου Αρρένων Α΄, νυν Ενιαίο Λύκειο Κύκκου Α΄, την περίοδο 1961-1974, οργάνωσε, στις 9 Μαΐου 2014, μια ομάδα από παλιούς απόφοιτους του σχολείου.

Στην έντονα φορτισμένη από μνήμες, αναμνήσεις και αγάπη εκδήλωση, οι παλαιοί απόφοιτοι του Κύκκου Α΄, εξέφρασαν την βαθιά εκτίμησή τους προς «ακούραστους φωτοδότες» τους, τους ανθρώπους που τους γαλούχησαν στις ατίμητες ελληνικές και χριστιανικές αξίες και διοργάνωσαν το πιο όμορφο ταξίδι στη γνώση και στην ανθρωπιά.

Η εκλεκτή ομήγυρης των λειτουργών της παιδείας που τιμήθηκαν ήσαν οι: Χριστάκης Χαραλάμπους, (την τιμητική πλακέτα παρέλαβε η νύμφη του Έλλη), Παναγιώτης Περισιάνης, Χρίστος Πετρώνδας, (ο υιός του Ανδρέας Πετρώνδας), Δήμος Βρυωνίδης, Τατιάνα Γρίβα, Ρένος Δημοσθένους, Ανδρέας Ζαρπετέας, Δώρος Θεοδούλου, Ουράνιος Ιωαννίδης, Σάββας Ιωαννίδης, Χριστόφορος Κάδης, Αλέξανδρος Κινάνης, Γεώργιος Κιτρομηλίδης, Φρίξος Κλεάνθους, Χριστόδουλος Κλεόπας, Χρίστος Κολιός, Αδαμάντιος Κυκκώτης, Βάσος Κωνσταντίνου, Ευδοκία Λουκαΐδου, Χρίστος Λύρας, Ιουλιέττα Μηνά, Γαβριήλ Μηνάς, Ντίνος Μιχαηλίδης, Παλλάδιος Νικολάου, Ανδρέας Παπαβασιλείου, Γεώργιος Παπανεάρχου, Ιωάννης Παπανεάρχου,

Φίλιππος Παπαφιλίππου, Κωνσταντίνος Παύλου, Γεώργιος Πουλλής, Θάσος Σοφοκλέους, Μιχαήλ Στασόπουλος, Θεοχάρης Σχίζας, Λουκάς Φανής, Ελλάδιος Χανδριώτης, Ελπίδα Χατζηαλεξάνδρου, Ανδρέας Χατζηβασιλείου, Δήμος Χρίστου, Μάρω Χρίστου και Αλέξανδρος Χρυσοστόμου.

Ο Αρχ. Αλέξιος Κυκκώτης

Στην εκδήλωση παρέστησαν και απηύθυναν χαιρετισμούς ο Υπουργός Παιδείας και Πολιτισμού κ. Κώστας Καδής, ο διευθυντής του Λυκείου Κύκκου Α΄ κ. Δημήτρης Ταλιαδώρος και ο Αρχιμανδρίτης Αλέξιος Κυκκώτης, ο οποίος μετέφερε στους τιμώμενους καθηγητές και τους παρισταμένους τις ευλογίες και τον χαιρετισμό του Πανιερωτάτου Μητροπολίτη Κύκκου και Τηλλυρίας κ.κ. Νικηφόρου.

Ο πλήρης χαιρετισμός του Πανιερωτάτου έχει ως εξής:

**ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΙΕΡΩΤΑΤΟΥ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΥΚΚΟΥ ΚΑΙ ΤΗΛΛΥΡΙΑΣ
Κ.Κ. ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΣΤΗΝ ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ
ΤΟΥ ΕΝΙΑΙΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΚΥΚΚΟΥ Α' ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ
ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΚΥΚΚΟΥ Α' ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ
ΠΟΥ ΔΙΔΑΞΑΝ ΣΤΟ ΠΑΓΚΥΠΡΙΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ
ΑΡΡΕΝΩΝ ΚΥΚΚΟΥ ΑΠΟ ΤΟ 1961 ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1974
ΤΗΝ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ, ΣΤΙΣ 9 ΜΑΪΟΥ 2014**

Χαιρετίζω μέγα χαρά και συγκίνηση την αποψινή παιδευτική πανδαισία. Συγχαίρω και απονέμω τά εὔσημα στό Ἐνιαῖο Λύκειο Κύκκου Α' και στους διοργανωτές, οἱ ὅποιοι, εὐμοιρήσαντες τοῦ ἀγαθοῦ τῆς παιδείας δόματος, ὑπάρχουν ἀειθαλῆ ἀναβλαστήματα και εὐκαρπος ἀπαρτισμός τῆς ἀφειδοῦς συνεισφορᾶς διδασκάλων σοφῶν.

Ἀναντίλεκτα, και ὁ πλέον εὐφθογγος λόγος ἀποβαίνει ἰσχυροεπής, και δύσφωνος ἢ φωνή καθίσταται, προκειμένου νά παραστήσει τίς «ὠδίνες» τοῦ συνειδητοῦ ἐκπαιδευτικοῦ, «ἄχρῖς οὗ» μορφώσει στό διδασκόμενο τό μέγεθος και τό τῆς παιδείας κάλλος.

Τό Ἐκπαιδευτήριο τοῦτο, τό ὅποιο ἡ περίπτυστη και Θεοτοκοφρούρητη Ἱερά Μονή τῆς Παναγίας τοῦ Κύκκου προσέφερε ὡς δῶρημα στήν παιδεία τοῦ τόπου μας, ἀπόψε σκιρτᾶ και ἀγάλλεται, διότι τά συστήματα τῶν, ἀπό τοῦ ἔτους 1961 μέχρι και τοῦ ἔτους 1974, ἀποφοίτων του «ποιοῦνται ἀντιπελάργησιν», κατά τή ρῆση τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, στους εὐεργέτες τους. Οἱ ἀπόφοιτοι τοῦτοι, «ἐν εὐγνωμόνῳ καρδία και διανοία», τιμοῦν ἐξιδιασμένως τους δασκάλους τους, οἱ ὅποιοι, κατά καιρούς, ἄρδευσαν τίς μαθητικές και ἀπλαστες ψυχές τους μέ τά ζεῖδωρα ἐκπαιδευτικά νάματα.

Ἡ φωτοδότρα μνήμη, μέ τήν παρούσα διαδήλωση, ὡς «μύρον ἐκκενοῦται» και πληρώνει τίς καρδίες ὄλων. Τούτη τήν ὥρα διάχυτος λειτουργεῖ ὁ λόγος τοῦ Ἡρακλείτου, ὅτι ὁ ἐκπαιδευτικός οὔτε

κρύπτει οὔτε λέγει, ἀλλά σημαίνει. Σύστοιχος και ζωηρός, ἐπί τοῦ προκειμένου, ἀποβαίνει και ὁ θεόπνευστος λόγος τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ στήν παραβολή τῶν Ταλάντων, ὅπου, σύμφωνα μέ τή διασταλτική ἐρμηνεία του, ὁ ἐκπαιδευτικός δέν ἀσκεῖ τό λειτουργημά του ὡς μισθωτός, ἀλλά τό ἐξασκεῖ, ἐκπαιδεύοντας τους μαθητές του στήν «κατ' ἄμφω γνῶσιν», δηλονότι τή νοητική και θεοτική, πολυπλασιάζοντας, μέ τόν τρόπο τοῦτο, στό πρόσωπό τους, τό «δοθέν» σ' αὐτόν «παρά τοῦ Θεοῦ τάλαντον».

Ἀσφαλῶς, ἡ ἀποψινή ἐκδήλωση, μέ τήν εὐσημη παρουσία και συμμετοχή σεβαστῶν δασκάλων και μαθητῶν, δέν ἀποτελεῖ ὑπόθεση ἐγκωμίων μόνο. Συγκερνᾶ και προσφέρει, πρωτίστως, κρατήρα «μετά ὑψηλοῦ κηρύγματος» τῶν προηγουμένων πρὸς τους ἐπιγενεστέρους.

Τοῦτο τό ἡδύποτο νέκταρ τῆς ἀείζωνος παιδείας, ὡς κατόρθωμα ἀρετῆς και γνώσης, ἀποτελεῖ και τό κατεπεῖγον αἶτημα, προπάντων σέ μᾶς ἐδῶ στήν Κύπρο, σήμερα, στους δυσχείμερους καιρούς τῆς, ἀπό κάθε ἄποψη, ἔνδειας, πού ὄλοι μας βιώνουμε.

Περαίνοντας, τό σύντομο αὐτό Χαιρετισμό μου, ὑπερεπαινώ τους διοργανωτές, ἐπιδαφιλεύω σέ ὄλους σας «τά θεῖα δωρήματα», και εὐχομαι «πλούσιον τόν φωτισμόν τόν καταβαίνοντα ἐκ τοῦ Πατρός τῶν φώτων, Κυρίου και Θεοῦ μας».

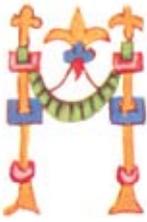

ΕΓΚΑΙΝΙΑ

Εξαρχίας

του Παναγίου

Τάφου

ε κάθε λαμπρότητα και με την δέουσα μεγαλοπρέπεια, την οποία ορίζει η προβλεπόμενη εκκλησιαστική τάξη, τελέστηκαν το πρωί του Σαββάτου, 10 Μαΐου 2014, τα Εγκαίνια του περικαλλούς Ναού της Εξαρχίας του Παναγίου Τάφου στην Λευκωσία, από τους Προκαθημένους των Εκκλησιών Ιεροσολύμων και Κύπρου κ.κ. Θεόφιλο και κ.κ. Χρυσόστομο αντίστοιχα και συλλειτουργούς τους Πανιερωτάτους Μητροπολίτες Κιτίου κ. Χρυσόστομο και Βόστρων κ. Τιμόθεο, καθώς και τους Σεβασμιωτάτους Αρχιεπισκόπους Τιβεριάδος κ. Αλέξιο και Κωνσταντίνης κ. Αρίσταρχο. Στα εγκαίνια παρέστη συμπροσευχόμενος και ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης Κυρηναίας κ. Χρυσόστομος, ενώ μετείχαν επίσης πλήθος κληρικών τόσο από την Αγιοταφίτικη Αδελφότητα, όσο και από διάφορες Μητροπόλεις της Κύπρου.

Η τελετή των Εγκαινίων ξεκίνησε με την επίσημη υποδοχή του Αρχιεπισκόπου Κύπρου προ των θυρών της Εξαρχίας και την προσέλευση αμοτέρων των Προκαθημένων μετά της συνοδείας τους στον Ιερό Ναό, όπου ετελέσθη, χοροστατώντος του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομου η Ακολουθία του Όρθρου.

Στο αρχιερατικό συλλείτουργο που ακολούθησε της τελετής των Εγκαινίων, παρακολούθησε πλήθος πιστών, οι οποίοι προσήλθαν από νωρίς το πρωί, για να δουν από κοντά, με την δέουσα κατάνυξη και ευλάβεια, τα τελούμενα της Ακολουθίας των Εγκαινίων και κατέκλυσαν ασφυκτικά, τόσο τον Ιερό Ναό, ο οποίος τιμάται προς τιμήν της Αναλήψεως του Κυρίου και του αγίου νέου Ιερομάρτυρος Φιλουμένου (του Κυπρίου)

του Αγιοταφίτου, όσο και τον περιβάλλοντα χώρο της Εξαρχίας. Παρόντες στην τελετή των εγκαινίων ήσαν μεταξύ άλλων επισήμων και ο Υπουργός Παιδείας και Πολιτισμού κ. Κώστας Καδής, καθώς και ο Πρέσβης της Ελλάδος στην Κύπρο κ. Βασίλης Παπαϊωάννου, ο Δήμαρχος Λευκωσίας κ. Κωνσταντίνος Γιωρκάτζης, καθώς και ο Αρχηγός της Εθνικής Φρουράς Στρατηγός Στυλιανός Νάσης.

Μετά το τέλος της Θείας Λειτουργίας και της ομιλίας του Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ιεροσολύμων κ.κ. Θεοφίλου, των Χαιρετισμών του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομου και του Εξάρχου του Παναγίου Τάφου στην Κύπρο, Μητροπολίτη Βόστρων κ. Τιμοθέου, ακολούθησε η αποκάλυψη μαρμάρινης αναμνηστικής πλάκας του συγκροτήματος της Εξαρχίας, πάνω στην οποία αναγράφεται η κτητορική πράξη και τέλος πραγματοποιήθηκε η συμβολική κοπή της κορδέλας προ της εισόδου στην αίθουσα υποδοχής. ■

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ προσφύγων κατοίκων Γαληνής

Πραγματοποιήθηκε με μεγάλη επιτυχία την Κυριακή, 11 Μαΐου 2014, στο Κέντρο «Νέο Φιέστα» στον Ύψωνα Λεμεσού, η Παγκύπρια Συνάντηση – Συνεστίαση των κατοίκων της κοινότητας Γαληνής, την οποία διοργάνωσε το κοινοτικό συμβούλιο της προσφυγικής κοινότητας, υπό την αιγίδα του Πανιερωτάτου Ποιμενάρχη μας, Μητροπολίτη Κύκκου και Τηλλυρίας κ. Νικηφόρου.

Πέρα από τον ψυχαγωγικό της χαρακτήρα, η εκδήλωση είχε σαν βασικό σκοπό και στόχο την επανασύνδεση των Γαληνιωτών, την ανανέωση της φιλίας και των δεσμών τους, πρώτιστα όμως τη συντήρηση της μνήμης της Γαληνής και τη διατήρηση άσβεστης της φλόγας του αγώνα μέχρι την ευλογημένη μέρα της επιστροφής όλων των προσφύγων στις πατρογονικές τους εστίες και περιουσίες.

Την εκδήλωση άνοιξε ο Πρόεδρος της κοινότητας Γαληνής, κ. Πρόδρομος Φυλακτού, ο οποίος καλωσορίζοντας τον κόσμο έκανε μια σύντομη αναφορά στην δράση του Κοινοτικού Συμβουλίου και ευχαρίστησε τον Μητροπολίτη μας για την αγάπη, την μέριμνα, που επιδεικνύει προς όλους τους κατοίκους της κοινότητας Γαληνής και την φιλόφρονη προσφορά του γεύματος.

Δυστυχώς, επεσήμανε ο κ Φυλακτού, οι πρόσφυγες κάτοικοι της Γαληνής απαγορεύεται να επισκεφθούν τον τόπο τους με το επιχείρημα των Τούρκων κατακτητών ότι η περιοχή τους εντάσσεται σε στρατιωτική ζώνη.

γίες του Πανιερωτάτου Μητροπολίτη μας και συνεχάρη τους διοργανωτές της εκδήλωσης για τις προσπάθειές τους να συντηρήσουν την αγάπη και την αλληλοεκτίμηση μεταξύ των κατοίκων της προσφυγικής κοινότητας.

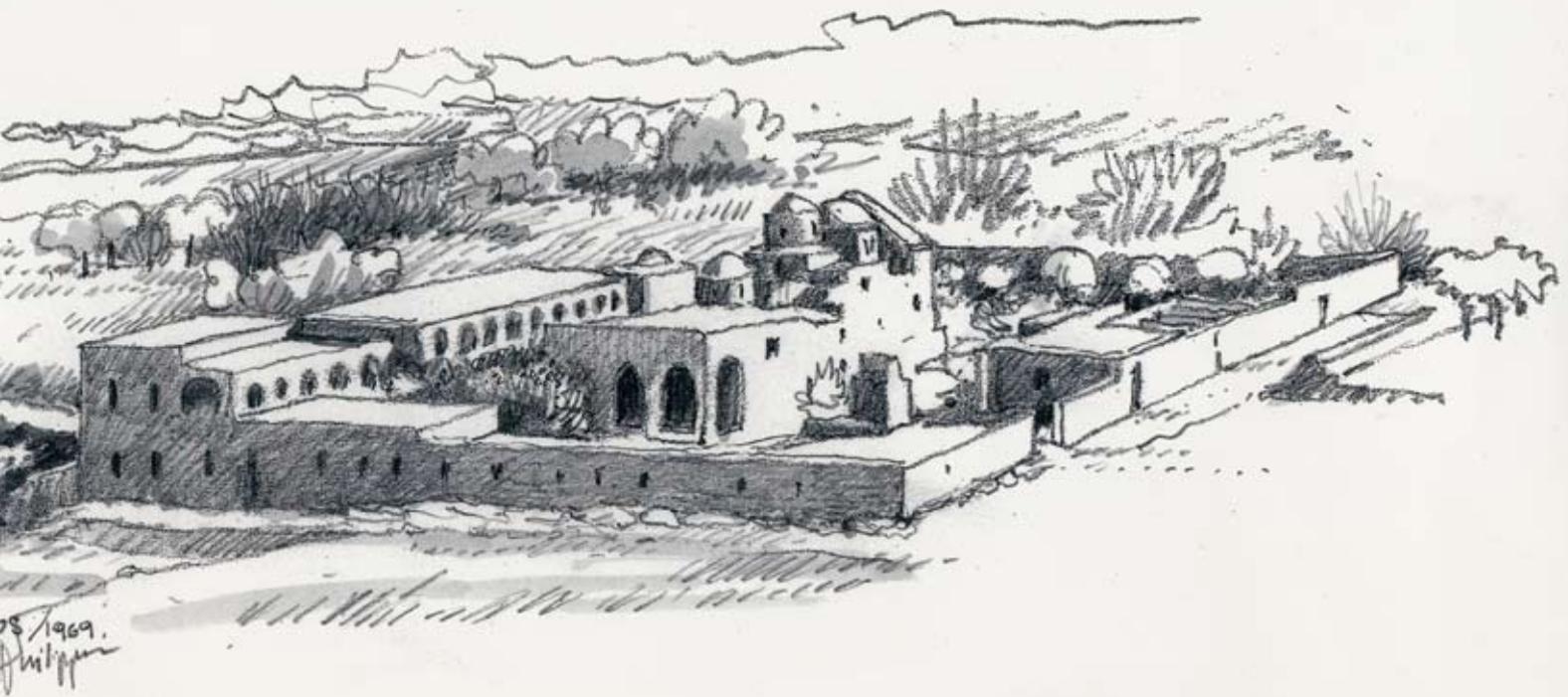
«Τέτοιες εκδηλώσεις συσπειρώνουν τους ανθρώπους και τους βοηθούν να κρατήσουν γερές τις ρίζες της καταγωγής τους, τις ρίζες και τις παραδόσεις τους, τις ελληνικές και χριστιανικές τους ρίζες», είπε.

Ο π. Αγαθόνικος επεσήμανε ότι «οι καιροί που ζούμε είναι πολύ δύσκολοι και εδώ είναι που πρέπει να οπλιστούμε με υπομονή και επιμονή και πίστη μέχρι την αγία εκείνη ημέρα που ο Θεός θα μας λυτρώσει από το μαρτύριο της προσφυγιάς με την επιστροφή στη γη των προγόνων μας. Πραγματικά θα είναι θείο δώρο να μπορέσουμε να κτυπήσουμε ξανά την καμπάνα και να εκκλησιαστούμε στην εκκλησία του επιστήθιου μαθητή του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού, αγίου Ιωάννου του Θεολόγου και να ανάψουμε τα καντήλια των νεκρών προγόνων μας».

«Είναι γεγονός ότι σήμερα με την εκδήλωση αυτή παίρνει ξανά «σάρκα και οστά» το χωριό σας και εδραιώνεται ξανά η ύπαρξη και η παρουσία του. Δεν θα πρέπει όμως με τίποτε να ξεχνάτε τον Προστάτη Άγιο της Κοινοτήτάς σας. Μέχρι να έρθει εκείνη η αγία και ευλογημένη ώρα, σε εκείνον πρέπει να καταφεύγουμε και με ύμνους και ωδές πνευματικές να τον τιμούμε και να τον δοξάζουμε και να τον παρακαλούμε να μεσιτεύει στον Κύριο της δόξης να συντομεύσει τον χρόνο της δοκιμασίας μας», υπογράμμισε κλείνοντας. ■

Στον σύντομο χαιρετισμό του, ο Έφορος της Ιεράς Μονής Κύκκου και Πρωτοσύγκελλος της Μητροπόλεώς μας, Αρχιμανδρίτης π. Αγαθόνικος, μετέφερε προς όλους τις πατρικές ευχές και ευλο-

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Ενα ιδιαίτερα αξιόλογο, πολύμοχθο και σημαντικό έργο, το οποίο αναφέρεται στην Βυζαντινή Αρχιτεκτονική της Κύπρου, παρουσίασε πριν από λίγο καιρό ο γνωστός αρχιτέκτονας και μελετητής κ. Ανδρέας Φιλίππου. «Η ολοκλήρωση της εργασίας αυτής απαίτησε», σύμφωνα με τον συγγραφέα της, «πάρα πολύ χρόνο και μεγάλη προσπάθεια και είναι το αποτέλεσμα εντατικής μελέτης, έρευνας, αναζήτησης και περιδιάβασης όλης της Κύπρου για εντοπισμό, απεικόνιση, αποτύπω-

ση και καταγραφή των σημαντικότερων Βυζαντινών Εκκλησιαστικών Μνημείων της Κύπρου, που καλύπτουν μια μακρά περίοδο των Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών χρόνων». Το έργο αυτό, συνδυασμένο με τις καταπληκτικές υδατογραφίες του, οι οποίες απεικονίζουν όψεις και κατόψεις των εξεταζομένων εκκλησιών και μοναστηριών, αποτελεί την φυσική συνέχεια και το συμπλήρωμα της προηγούμενης εργασίας - μελέτης του κ. Φιλίππου, που αφορούσε τις ξυλόστεγες εκκλησίες του Τρόδους.

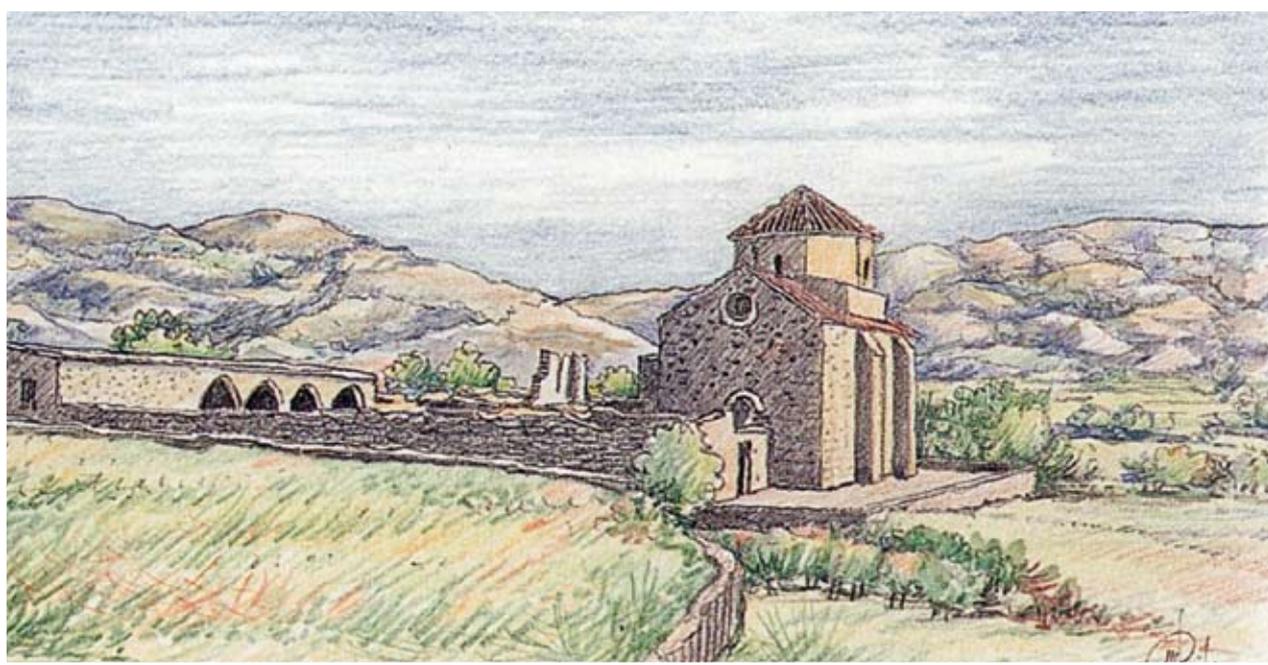
Το βιβλίο ερευνά, εξετάζει, απεικονίζει και σχολιάζει τα σημαντικότερα βυζαντινά αρχιτεκτονικά μνημεία όλης της Κύπρου από τον 9^ο μέχρι τον 17^ο αιώνα, διαρθρωμένα, κατά αρχιτεκτονικούς τύπους, και αποτελεί την προσωπική κατάθεση του Ανδρέα Φιλίππου, ο οποίος μελέτησε, σχεδίασε και προβάλλει «εν λόγω και απεικονίσει» τα βυζαντινά μνημεία του τόπου μας. Παρουσιάζονται εκατοντάδες σχέδια και υδατογραφίες ναών των κατεχόμενων και ελεύθερων περιοχών της Κύπρου, τα οποία χωρίς υπερβολή διαθέτουν αρετές μικρογραφίας, προσέχουν τη λεπτομέρεια και επιμένουν στην ακρίβεια. Ο συγγραφέας άρχισε να δημιουργεί το έργο αυτό πριν από αρκετά χρόνια και ειδικότερα από την δεκαετία του 1960 και συνέχισε για μια ολόκληρη ζωή με συνέπεια, υπομονή και πολλές φορές κάτω από πολύ αντίξοες συνθήκες. Το τελικό αποτέλεσμα δικαιώνει τον δημιουργό του για την μεγάλη του προσπάθεια και τον μόχθο που κατέβαλε γι' αυτό το σημαντικό έργο.

Στο προλογικό του σημείωμα ο διακεκριμένος βυζαντινολόγος κ. Αθανάσιος Παπαγεωργίου υπογραμμίζει ότι το βιβλίο αυτό «με τα σχέδια και τις πληροφορίες που προσφέρει είναι απαραίτητο για τον κάθε ένα που θέλει να γνωρίσει την Ιστορία και την Αρχιτεκτονική της Κύπρου... είναι μια ολοκληρωμένη Ιστορία της Βυζαντινής Αρχιτεκτονικής της Κύπρου με κείμενα εύγλωττα και κατανο-

Κωδωνοστάσιο Καθολικού Ιεράς Μονής Κύκκου

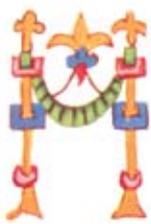
ητά που βοηθούν τον αναγνώστη να μυηθεί στην Πολιτιστική μας Κληρονομιά των τελευταίων χιλίων πεντακοσίων ετών, από το τέλος του 4^{ου} μ.Χ. αιώνα μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα», προσθέτει. ■

Ιερά Μονή Παναγίας Ελεούσας του Σίντη, Πενταλιά

ΕΟΡΤΗ Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης

ε λαμπρότητα, εκκλησιαστική τάξη και τη συμμετοχή πλήθους πιστών εορτάσθηκε η ιερά μνήμη των αγίων θεοστέπων και ισαποστόλων Βασιλέων Κωνσταντίνου και Ελένης, στον φερώνυμο και πανηγυρίζοντα Ιερό Μητροπολιτικό Ναό στον Κάτω Πύργο Τηλλυρίας.

Των πλουσίων λατρευτικών εκδηλώσεων προέστη ο Έφορος της Ιεράς Μονής Κύκκου και Πρωτοσύγκελλος της Μητροπόλεως Κύκκου και Τηλλυρίας Αρχιμανδρίτης Αγαθόνικος, ο οποίος εκπροσώπησε τον ασθενούντα Ποιμενάρχη μας.

Μετά το πέρας του Πανηγυρικού Εσπερινού και της αρτοκλασίας, προσφορά των εορταζόντων

ευσεβών χριστιανών της κοινότητας, πραγματοποιήθηκε, σε μία κατανυκτική ατμόσφαιρα, η Λιτάνευση της Εικόνας και των Ιερών Λειψάνων των Αγίων Κωνσταντίνου και της Αγίας Ελένης, περνώντας μέσα από τους κεντρικούς δρόμους της κοινότητας Κάτω Πύργου.

Την κυριώνυμο ημέρα της εορτής τελέστηκε Πανηγυρική Θεία Λειτουργία στην παρουσία του Προέδρου και μελών του κοινοτικού συμβουλίου, των τοπικών στρατιωτικών και αστυνομικών αρχών και πυκνού εκκλησιάσματος, οι οποίοι προσήλθαν με ευλάβεια, για να τιμήσουν την ιερά μνήμη των αγίων ισαποστόλων Κωνσταντίνου και Ελένης και να προσκυνήσουν, με φανερή τη συγκίνηση, την εικόνα και τη λειψανοθήκη που

Λιτάνευση των ιερών λειψάνων και της εικόνας των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης, γύρω από τον πανηγυρίζοντα Μητροπολιτικό Ναό.

έχουν αποθησαυριστεί στον Ιερό Ναό.

Τον πανηγυρικό λόγο κατά την εόρτιο Θεία Λειτουργία, εξεφώνησε ο Διευθυντής Εκκλησιαστικής Διακονίας της Μητροπόλεως μας Δρ Νίκος Νικολαΐδης, ο οποίος αναφέρθηκε στα πρόσωπα των εορταζομένων Αγίων και τη συμβολή τους στη διάδοση του Χριστιανισμού, αλλά και την μεγάλη προσφορά τους στην Εκκλησία, την κοινωνία, το Έθνος και το γένος μας.

Η λατρευτική σύναξη ολοκληρώθηκε με την

Στιγμιότυπο από τη Θεία Λειτουργία και τη Θεία Κοινωνία

ΤΕΛΕΤΗ ΛΗΞΗΣ «Ελεύθερου Πανεπιστημίου Τηλλυρίας»

Πραγματοποιήθηκε στις 30 Μαΐου 2014, στην αίθουσα πολλαπλής χρήσεως του Κοινοτικού Συμβουλίου Κάτω Πύργου, η όγδοη και τελευταία διάλεξη του 2ου Χρόνου Διαλέξεων του «Ελεύθερου Πανεπιστημίου Τηλλυρίας».

Στην τελευταία διάλεξη, ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου Κύπρου, Καθηγητής Κωνσταντίνος

Χριστοφίδης, ανέπτυξε το θέμα: «Από τα σχολεία του χθες δημιουργούμε την πόλη της γνώσης του σήμερα». Κατά την παρουσίασή του, ο Καθηγητής Κωνσταντίνος Χριστοφίδης προέβη σε μια μικρή αναδρομή στην ιστορία των σχολείων της Κύπρου των τελευταίων 200 χρόνων, με σκοπό να αναδείξει μερικές κρίσιμες αναλογίες για την κομβική περίοδο κρίσης και να προβάλλει την ανάγκη επανακαθορισμού των στόχων της χώρας μας.

Ακολούθησε συζήτηση με τη συμμετοχή του κοινού, την οποία συντόνιζε ο Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Τουρκικών και Μεσανατολικών Σπουδών, Niyazi Kizilyurek.

Μετά το πέρας της διάλεξης, πραγματοποιήθηκε η τελετή λήξης του δεύτερου χρόνου και η απονομή των ειδικών πιστοποιητικών παρακολούθησης σε μέλη του προγράμματος για τη συχνή τους παρουσία στις διαλέξεις.

Στους χαιρετισμούς τους, ο Έφορος της Μοής Κύκκου και Πρωτοσύγκελλος της Ιεράς Μητροπόλεως Κύκκου και Τηλλυρίας Αρχιμανδρίτης Αγαθόνικος και ο κοινοτάρχης Κάτω Πύργου Κώστας Μιχαηλίδης, εξέφρασαν την ικανοποίησή τους για την επιτυχία που σημειώνει το πρόγραμμα και εξήγγειλαν τη συνεργασία τους για τον 3ο κύκλο διαλέξεων του «Ελεύθερου Πανεπιστημίου Τηλλυρίας», που εγκαινιάζεται τον ερχόμενο Οκτώβριο.

Να σημειωθεί ότι το πρόγραμμα λειτουργίας του «Ελεύθερου Πανεπιστημίου Τηλλυρίας» γίνεται με την συνεργασία του Πανεπιστημίου Κύπρου, της Ιεράς Μητροπόλεως Κύκκου και Τηλλυρίας και του Κοινοτικού Συμβουλίου Κάτω Πύργου. ■

Ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου Κύπρου Καθηγητής Κωνσταντίνος Χριστοφίδης

Στιγμιότυπο από την απονομή Πιστοποιητικών Παρακολούθησης

ΤΕΛΕΤΗ ΛΗΞΗΣ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

Ιερατικής Σχολής «Απόστολος Βαρνάβας»

πραγματοποιήθηκε, το απόγευμα της Παρασκευής 13 Ιουνίου 2014, στον προαύλιο χώρο μπροστά από την είσοδο της Ιερατικής Σχολής «Απόστολος Βαρνάβας», η τελετή λήξης των μαθημάτων του ακαδημαϊκού έτους 2013 - 2014.

Την εκδήλωση τίμησαν με την παρουσία τους ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομος, ο Υπουργός Παιδείας και Πολιτισμού κ. Κώστας Καδής, οι Μητροπολίτες Κιτίου Χρυσόστομος, Κωνσταντίας και Αμμοχώστου Βασίλειος, Πρόεδρος της Σχολικής Εφορίας της Σχολής, Βόστρων Τιμόθεος, Έξαρχος του Παναγίου Τάφου στην Κύπρο, Ταμασού Ησαΐας, ο Επίσκοπος Μεσαορίας Γρηγό-

ριος, ο εκπρόσωπος της Πρεσβείας της Ελλάδος κ. Ευάγγελος Βλιώρας, ο ηγούμενος της Μονής Αποστόλου Βαρνάβα Ιωάννης, ο πρώην Διευθυντής της Σχολής Πρωτοπρεσβύτερος Αντώνιος Καλογήρου, καθηγητές Πανεπιστημίου και πλήθος κόσμου.

Το πρόγραμμα της εκδήλωσης άνοιξε με δέηση επί τη λήξει των μαθημάτων και ακολούθησε η λογοδοσία του Διευθυντού της Σχολής Πανοσιολογιώτατου Αρχιμανδρίτη Δρ. Βενέδικτου Ιωάννου, ο οποίος αναφέρθηκε στις ριζικές αλλαγές που επήλθαν με τη νέα ακαδημαϊκή χρονιά στην Σχολή. Εξηγώντας τις αλλαγές αυτές, επεσήμανε ότι ήταν άκρως αναγκαίες μιας και «σήμερα οι απαι-

Ο Διευθυντής της Σχολής Αρχ. κ. Βενέδικτος

τήσεις για το λειτούργημα του κληρικού είναι αυξημένες και πρέπει να προσφερθεί καταλληλότερη παιδεία και μόρφωση».

«Το φως της Πεντηκοστής, μέσα στο οποίο ζούμε την εβδομάδα αυτή, προσδίδει στη σημερινή τελετή λήξης των μαθημάτων της Ιερατικής μας Σχολής έναν ιδιαίτερο τόνο», τόνισε στον χαιρετισμό του, λίγο πριν απονεμίσει τα βραβεία στους αρίστους Ιεροσπουδαστές, ο Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος Νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομος Β΄.

Ο Αρχιεπίσκοπος, αφού εξέφρασε τις ευ-

χαριστίες του προς τον Διευθυντή, τους καθηγητές και τον Πρόεδρο και τα μέλη της Σχολικής Εφορίας της Σχολής για την καρποφόρο και γόνιμη προσφορά τους, απηύθυνε πατρικούς λόγους και παρααινέσεις προς τους Ιεροσπουδαστές.

«Σήμερα, αγαπητοί μου, ο άνθρωπος φορτωμένος με πληθώρα προβλημάτων, περισσότερο από κάθε άλλη φορά νιώθει την ανάγκη της παρηγορίας και της ελπίδας», σημείωσε ο Μακαριώτατος, για να προσθέσει ότι «αυτές τις πονεμένες ψυχές ο κληρικός καλείται να τις στηρίξει, να τις παρηγορήσει και να ενσταλάξει μέσα τους την ελπίδα».

«Καλούμεθα να σταθούμε ο καθένας από μας, ως άλλος Μωυσής, ανάμεσα στον Θεό και τον λαό μας, να τον οδηγούμε στον Κύριο της δόξης. Καλούμεθα να τονώσουμε το φρόνημά του. Να τον βοηθήσουμε να πιστέψει στο θαύμα. Να πεισθεί ότι το αδιέξοδο μπορεί να μετατραπεί σε πηγή πίστεως και ελπίδας», πρόσθεσε.

«Αν ο λαός μας, με επικεφαλής τους κληρικούς του, βιώνει καθημερινά τη μετάνοια και συμμορφώνεται προς το θέλημα του Θεού, να είσθε σίγουροι ότι θα ζήσει και το θαύμα της εν Χριστώ σωτηρίας και το θαύμα της δικαίωσης των εθνικών του πόθων».

«Αυτοί είναι οι οραματισμοί που έχω για την πορεία και την αποστολή των κληρικών της Εκκλησίας μας. Εύχομαι, από μέσης καρδιάς, όπως ο Κύριος σας ευλογεί και σας στηρίζει εν παντί, για τη δόξα του Αγίου Ονόματός Του, για την πνευματική σας καρποφορία και για τη σωτηρία της πα-

Η Α.Μ. ο Αρχιεπίσκοπος κ.κ. Χρυσόστομος

Ο Υπουργός Παιδείας και Πολιτισμού κ. Κώστας Καδής

τρίδας μας», υπογράμμισε, κλείνοντας τον χαιρετισμό του, ο Μακαριώτατος.

«Σε μια ημικατεχόμενη εδώ και 40 χρόνια πατρίδα, η οποία δοκιμάζεται από οικονομική και ηθική κρίση, το έργο των κληρικών γίνεται ακόμη πιο πολύμορφο», τόνισε στον χαιρετισμό του ο Υπουργός Παιδείας κ. Κώστας Καδής, σημειώνοντας ότι το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

και ο ίδιος προσωπικά θα είναι πάντα αρωγοί στο δύσκολο και σημαντικό έργο της Ιερατικής Σχολής.

Η όλη εκδήλωση έκλεισε με ύμνους και παραδοσιακά τραγούδια, τα οποία απέδωσαν οι ιεροσπουδαστές της Ιερατικής σχολής, υπό την διεύθυνση του Πρωτοπρεσβυτέρου Δημητρίου Δημοσθένους. ■

Οι Ιεροσπουδαστές

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

«Άγιος Γεώργιος» Μηλικουρίου

● **Της Ανδρούλας Πετρίδου**

Εκπαιδευτικού

Την Πέμπτη, 15 Μαΐου 2014, πραγματοποιήθηκε στο Κέντρο ΜΑΚΕΔΟΝΙΤΙΣΣΑ η ετήσια Πολιτιστική και Φιλανθρωπική Εκδήλωση του Χριστιανικού Συνδέσμου Γυναικών «Άγιος Γεώργιος» Μηλικουρίου.

Η εκδήλωση, που τελούσε υπό την υψηλή προστασία του Πανιερωτάτου Μητροπολίτου Κύκκου και Τηλλυρίας κ.κ. Νίκηφόρου, ο οποίος, λόγω κωλύματος υγείας, δεν μπόρεσε να παρευρεθεί, σημείωσε πολύ μεγάλη επιτυχία. Παρέστησαν σ' αυτή πέραν των 200 ατόμων. Την τίμησαν με την παρουσία τους ο Πανιερωτάτος Μητροπολίτης Κυρηναίας κ. Χρυσόστομος, ο Πανοσιολογιώτατος

Αρχιμανδρίτης της Ι. Μ. Κύκκου Αδαμάντιος Κυκκώτης, ο Διευθυντής Εκκλησιαστικής Διακονίας της Μητρόπολης Κύκκου και Τηλλυρίας Δρ Νίκος Νικολαΐδης, το προσωπικό του Γραφείου Εκκλησιαστικής Διακονίας και του Λογιστηρίου της Μητρόπολης, ο Ιερολογιώτατος Διάκονος κ. Νικόλαος Κούτσιος, ο κοινοτάρχης Μηλικουρίου κύριος Ηλίας Αβρααμίδης και η Πρόεδρος του Συνδέσμου Αποδήμων κυρία Μάρω Γαβριηλίδου, το Διοικητικό Συμβούλιο και τα μέλη του Χριστιανικού Συνδέσμου Γυναικών Μηλικουρίου, μέλη άλλων αδελφών Χριστιανικών Συνδέσμων και πολλοί άλλοι εκτιμητές του έργου του και εκλεκτοί προσκεκλημένοι.

Το πρόγραμμα άρχισε με επίκαιρους κατα-
 νυκτικούς βυζαντινούς ύμνους, που έψαλλε η
 χορωδία της «Παγκύπριας Ένωσης Ιεροσαλτών
 Ιωάννης Κουκουζέλης», υπό την διεύθυνση του κ.
 Γιώργου Λοΐζου.

Ακολούθησε σύντομη ομιλία από την Πρόε-
 δρο του Χριστιανικού Συνδέσμου Μηλικουρίου
 κ. Ανδρούλα Πετρίδου η οποία, αφού απηύθυνε
 σε όλους τον αναστάσιμο χαιρετισμό «Χριστός
 Ανέστη», ευχήθηκε όπως ο Αναστημένος Κύριος
 φέρει την ανάσταση στις καρδιές όλων μας. Στη
 συνέχεια έκαμε σύντομη αναφορά στο έργο που
 επιτελείται από το Σύνδεσμο, ο οποίος παρουσιάζει
 ένα παραγωγικό έργο με ποικίλες δραστηριότητες,
 τόσο στο Μηλικούρι όσο και στην Λευκωσία.

Από αυτές επισήμανε ιδιαίτερα τις εκδηλώσεις
 που έγιναν στο Μηλικούρι την Αγία Εβδομάδα και
 το Πάσχα, όπως και στη γιορτή του πολιούχου Αγί-
 ου της κοινότητας και προστάτη του Χριστιανικού
 Συνδέσμου τροπαιοφόρου Μεγαλομάρτυρος Αγί-
 ου Γεωργίου και στην τιμητική για τις γυναίκες
 γιορτή των Μυροφόρων, την οποία ο Σύνδεσμος
 γιόρτασε με αρτοκλασία στην εκκλησία του Αγίου
 Γεωργίου στο Μηλικούρι. Την ημέρα αυτή ο Σύν-
 δεσμος τέλεσε και μνημόσυνο για όλα τα αποθανό-
 ντα μέλη του και τους συνδρομητές, δωρητές και
 συνεργάτες του.

Ως νέα ξεχωριστή δραστηριότητα του Συνδέ-
 σμου, η κυρία Πετρίδου, ανέφερε τη δωρεάν δι-

Η κ. Ανδρούλα Πετρίδου

οργάνωση μαθημάτων χορού, μέσα στα πλαίσια
 των Επιμορφωτικών Κέντρων του Υπουργείου
 Παιδείας και Πολιτισμού, για μέλη και φίλους του
 Συνδέσμου, με στόχο τη δημιουργία χορευτικού
 Συγκροτήματος. Το Συγκρότημα χόρευσε στην
 εκδήλωση με μεγάλη επιτυχία Συρτό, Κυπριακό
 Ζεϊμπέκικο, Κυπριακή Σούστα και Καλαματιανό.
 Τους χορούς δίδαξε η κυρία Τούλα Θεοδούλου, την
 οποία η κυρία Πετρίδου ευχαρίστησε θερμά.

Άλλη ξεχωριστή δραστηριότητα του Συνδέ-
 σμου ήταν η διοργάνωση ειδικής κλήρωσης για
 ενίσχυση των οικονομικών του, με την έγκριση
 και τις ευλογίες του Πανιερωτάτου Μητροπολίτη
 Κύκκου και Τηλλυρίας κ.κ. Νικηφόρου. Δώρο της

κλήρωσης ήταν μια εικόνα της Παναγίας της Κυκκώτισσας αξίας €1.200, που ο Πανιερώτατος προσέφερε στο Σύνδεσμο για το σκοπό αυτό, γι' αυτό και η κυρία Πετρίδου του εξέφρασε τις θερμές και ευγνώμονες ευχαριστίες.

Την εικόνα παρέδωσε στον τυχερό της κλήρωσης, τον κύριο Δημητράκη Πετρίδη, ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης Κυρηναίας κ. Χρυσόστομος.

Το Διοικητικό Συμβούλιο του Χριστιανικού Συνδέσμου, που απαρτίζεται από τις κυρίες Ανδρούλα Πετρίδου - Πρόεδρο, Έλλη Μακρή - Γραμματέα, Ευγενία Ρασποπούλου - Ταμία και Ερασμία Ρουσιά, Ανθή Θεοδούλου και Λούλα Φιλίππου - Μέλη, σε ειδική συνεδρία του αποφάσισε να διαθέσει το εισπραχθέν ποσό, που ανέρχεται στις €3.500, για την ανέγερση βοηθητικού χώρου και τον εξωραϊσμό των εξωτερικών χώρων του Ι. Ν. Αγίου Ανδρονίκου στο Μηλικούρι, η αναπαλαίωση και συντήρηση του οποίου δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί. Ο Πανιερώτατος ενέκρινε και επευλόγησε την απόφαση αυτή του Διοικητικού Συμβουλίου και το εξουσιοδότησε

να το ανακοινώσει και να προχωρήσει με το έργο σε συνεργασία με το Δ/ντή του Μουσείου της Ιεράς Μονής Κύκκου κύριο Στέλιο Περδίκη.

Η κυρία Πετρίδου εξέφρασε την πεποίθηση ότι ο Σύνδεσμος έχει επιτύχει τους στόχους του σε μεγάλο βαθμό και ευχαρίστησε όλους όσους τον βοηθούν και παραστέκονται στο έργο του.

Το χαιρετισμό και τις ευλογίες του Μητροπολίτη Κύκκου και Τηλλυρίας κ.κ. Νικηφόρου, που για λόγους υγείας δε μπόρεσε να παρευρεθεί στην εκδήλωση, μετέφερε ο Δρ. Νίκος Νικολαΐδης, Δ/ντής Εκκλησιαστικής Διακονίας. Ο κύριος Νικολαΐδης, μιλώντας εκ μέρους της Μητρόπολης, εξήρε το έργο του Χριστιανικού

Συνδέσμου Γυναικών «Άγιος Γεώργιος» Μηλικουρίου. Επεσήμανε τον αποτελεσματικό τρόπο οργάνωσης, το δυναμισμό του και τις ποικίλες δραστηριότητές του και ευχήθηκε το έργο να συνεχιστεί με τον ίδιο δυναμισμό και τον ίδιο ζήλο.

Ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης Κυρηναίας κ. Χρυσόστομος

Κύριος εισηγητής στην πολιτιστική/φιλανθρωπική εκδήλωση ήταν ο Μητροπολίτης Κυρηναίας κ. Χρυσόστομος. Θέμα της ομιλίας ήταν: «Η παρουσία του Θεού στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου», ένα θέμα πολύ σημαντικό και επίκαιρο. Στις σημερινές δύσκολες συνθήκες που ζούμε και με τα πολλαπλά καθημερινά μας προβλήματα, όλοι έχουμε την ανάγκη να νοιώθουμε το Θεό δίπλα μας και ανάμεσά μας κάθε στιγμή, γιατί μόνο αυτός μπορεί να μας προσφέρει ό,τι μας χρειάζεται και να μας στηρίξει σε κάθε μας δυσκολία. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ιερός Χρυσόστομος: «Ο Θεός είναι για όλους μας και φίλος και ξένος και κεφαλή και αδερφός και μήτηρ. Τα πάντα μπορεί να κάμει ο Θεός για μας, αρκεί να είμαστε κοντά του, να επικοινωνούμε μαζί του και να του μιλούμε για τα προβλήματά μας».

Ο Πανιερώτατος με πολλά ζωντανά παραδείγματα και μέσα και από την προσωπική του ζωή και της δικές του εμπειρίες υπογράμμισε ότι η παρουσία του Θεού στη ζωή του ανθρώπου είναι ένα γεγονός αναμφισβήτητο και η θετική ανταπόκρι-

σή του στις προσευχές και στα αιτήματά μας δεδομένη, όταν τα θέτουμε ενώπιόν του με το σωστό τρόπο.

Η κυρία Πετρίδου ευχαρίστησε ιδιαίτερα τον Πανιερώτατο που αποδέχτηκε την πρόσκληση του Χριστιανικού Συνδέσμου Γυναικών Μηλικουρίου να μιλήσει στην πολιτιστική/φιλανθρωπική του εκδήλωση. Ταυτόχρονα ανακοίνωσε ότι το Διοικητικό Συμβούλιο του Συνδέσμου αποφάσισε σε ένδειξη εκτίμησης και αγάπης και με σκοπό την ενίσχυση του φιλανθρωπικού και κοινωνικού έργου της Μητρόπολής του να του προσφέρει το ποσό των €200, με την παράκληση να εύχεται και ο ίδιος για την πρόοδο και την ευδωση του έργου του Χριστιανικού Συνδέσμου. Τη σχετική επιταγή παρέδωσε στον Πανιερώτατο εκ μέρους του Συνδέσμου η κυρία Ευγενία Ρασοπούλου.

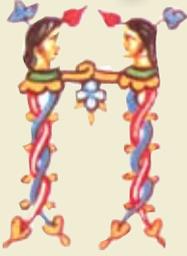
Το βιογραφικό του Μητροπολίτη Κυρηναίας διάβασε η κυρία Ερασμία Ρουσιά. Η εκδήλωση έκλεισε με την κλήρωση δώρων και τη διεξαγωγή τόμπολας. Το πρόγραμμα της εκδήλωσης παρουσίασε η κυρία Έλλη Μακρή. ■

Το Χορευτικό Συγκρότημα του Χ.Σ.Γ. Μηλικουρίου

ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΝ

Ιεράς Συνόδου Εκκλησίας Κύπρου

Ἱερά Σύνοδος με ἀνησυχία καὶ θλίψη παρακολουθεῖ, τὰ ὅσα συμβαίνουν καὶ ἐξαγγέλλονται, σχετικὰ μετὸν τρόπο συμπεριφορᾶς καὶ ζωῆς μιᾶς μερίδας συνανθρώπων μας.

Οἱ ἐν λόγῳ, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὑποκινούμενοι καὶ παρασυρόμενοι ἀπὸ ἀνάλογες ομάδες τοῦ ἐξωτερικοῦ ἢ καὶ ἀπὸ τῆ σύγχυση τῆς ἴδιας τῆς συνείδησός τους, ὑποστηρίζουν καὶ διαδηλώνουν ὅτι ἡ συνάφεια ἀνθρώπων τοῦ ἰδίου φύλου (ἢ ὁμοφυλοφιλία) εἶναι φυσιολογικὸς τρόπος συμπεριφορᾶς, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐπιλογή τους αὐτὴ πρέπει νὰ τυγχάνει νομικῆς κατοχύρωσης καὶ κοινωνικῆς ἀποδοχῆς. Προκειμένου, μάλιστα, νὰ ἐπιτύχουν τοῦ σκοποῦ τους, προγραμματίζουν ἐκδηλώσεις, «ὑπερφάνειας», ὅπως τίς ἀποκαλοῦν.

Διαφεύδονται, ὅμως, καὶ ἐλέγχονται ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή, ἡ ὁποία διδάσκει ὅτι ὁ Θεὸς «ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησε τοὺς ἀνθρώπους» (Ματθ. 18,14) καὶ εὐλόγησε μετὸ μυστήριον τοῦ γάμου τὴν ἔννομη συζυγία (Ἐφ. 5:32). Ταυτόχρονα ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καταδικάζει τὴν ὁμοφυλοφιλία καὶ προειδοποιεῖ με βαρύτατες συνέπειες τοὺς θιασῶτες τῆς: «Μὴ πλανᾶσθε· οὔτε πόρνοι ... οὔτε μοιχοὶ οὔτε μαλακοὶ (θηλυπρεπεῖς καὶ γυναικῶδεις) οὔτε ἀρσενικοῖται ... βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι» (Α' Κορ. 6,9-10). Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ὁμοφυλόφιλες σχέσεις ἀποτελοῦν ἠθικὴ ἐκτροπὴ καὶ συνιστοῦν ἀτίμωση τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου (Ρωμ. 1, 24-28).

Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Ἐπιστήμη θεωροῦν τὴν ὁμοφυλοφιλία ὡς πτώση καὶ ἀσθένεια τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, καὶ ὄχι φυσιολογικὸν τρόπο ζωῆς καὶ

ἐπιλογῆς. Γι' αὐτὸ καὶ συνιστοῦν σωστὴ ἀντιμετώπιση καὶ θεραπεία καὶ ἐναντιώνονται στὴ θεσμικὴ καὶ κοινωνικὴ στήριξη καὶ ἀποδοχὴ τῆς.

Τὰ τραγικὰ ἀποτελέσματα τῆς ὁμοφυλοφιλίας σὲ τοπικὸ καὶ παγκόσμιον ἐπίπεδο, μετὴν χαλάρωση τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς, μετὴν αὔξηση τῶν κρουσμάτων παιδεραστίας, μετὴν ἀναρίθμητες περιπτώσεις θυμάτων τῆς ἀνιάτης ἀσθένειας τοῦ AIDS ἢ τῶν ὁμοφυλοφίλων, μετὴν ἔξαρση τῶν διαζυγίων καὶ τῆς διάλυσης οἰκογενειῶν, μετὴν ἀφύσικη-υἰοθέτηση τέκνων κ.ἄ., ἀποτελοῦν τὰ πιὸ ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα γιὰ τὸν ἄτυπο αὐτὸν τρόπο ζωῆς.

Ὡς Ἐκκλησία στεκόμαστε πάντοτε με συμπάθεια καὶ κατανόηση δίπλα στὸν κάθε πεπτωκὸτα συνάνθρωπό μας καὶ τὸν βλέπομε ὡς «κατ' εἰκόνα» Θεοῦ ἀδελφό μας. Ἀσφαλῶς καὶ καταδικάζομε τὴν πράξιν του, ἐφόσον αὐτὸς ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μετὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Τὸν ἴδιο, ὅμως, τὸν ἀγαποῦμε καὶ τὸν συνδράμομε, ἐφόσον τὸ θέλει, καὶ εὐχόμαστε καὶ προσευχόμαστε νὰ ἀνανήψει, νὰ συναισθανθεῖ τὴν πτώση του καὶ νὰ ζητήσῃ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ.

Παράλληλα, στοὺς κρίσιμους αὐτοὺς καιροὺς ποὺ διερχόμαστε ὡς λαὸς στὴν Κύπρον, καλοῦμε τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας μας νὰ μείνῃ προσπλωμένο στὴν ἀναλλοίωτες καὶ διαχρονικὲς ἀλήθειες τῆς πίστεως μας, οἱ ὁποῖες καταξιώνουν τὸν ἄνθρωπον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν καθιστοῦν ἀξιοπρεπεῖ μέσα στὸ οἰκογενειακὸ καὶ κοινωνικὸ του περιβάλλον.

Ἱερά Ἀρχιεπισκοπὴ Κύπρου,
15 Μαΐου 2014.

ΑΔΕΛΦΙΚΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ Οικουμενικού Πατριάρχη και Πάπα στα Ιεροσόλυμα

υμπληρώθηκαν φέτος 50 χρόνια από την πρώτη Συνάντηση του Οικουμενικού Πατριάρχη Αθηναγόρα και του Πάπα Παύλου Στ' στα Ιεροσόλυμα και οι διάδοχοί τους, Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος και Πάπας Φραγκίσκος σε ανάμνηση της ιστορικής εκείνης Συνάντησης, θέλησαν να βρεθούν και πάλιν στον ίδιο τόπο, στην Αγία Πόλη των Ιεροσολύμων, εκεί που

γεννήθηκε η κοινή μας χριστιανική πίστη, επιβεβαιώνοντας τη βούλησή τους για διάλογο και ενίσχυση των αδελφικών σχέσεων μεταξύ των δύο Εκκλησιών.

Κατά την παραμονή τους στα Ιεροσόλυμα ο Οικουμενικός Πατριάρχης και ο Πάπας είχαν την ευκαιρία να συναντηθούν, την Κυριακή 25 Μαΐου 2014, αρχικά στο κτίριο της Νουντσιατούρα στα Ιεροσόλυμα, όπου είχαν μια κατ' ιδίαν συνάντη-

ση και υπέγραψαν κοινή Διακήρυξη με την οποία επαναλαμβάνουν την βούλησή των δύο Εκκλησιών για την συνέχιση του θεολογικού διαλόγου.

ανάγκη να επικρατήσει η ειρήνη στην πολύπαθη περιοχή της Μέσης Ανατολής που μαστίζεται από εθνοτικές, φυλετικές και θρησκευτικές συγκρούσεις.

Ακολούθως οι Προκαθήμενοι των Εκκλησιών Κωνσταντινουπόλεως και Ρώμης συναντήθηκαν στον Πανιέρο Ναό της Αναστάσεως και μέσα στα πλαίσια σεμνής τελετής ανέγνωσαν μαζί το «Πάτερ ημών» και μετά, εισήλθαν και προσκύνησαν στον Πανάγιο Τάφο στέλνοντας με τον τρόπο αυτό πολλαπλά συμβολικά, αλλά και ουσιαστικά μηνύματα. Υπογράμμισαν, ταυτόχρονα, την αδήριτη

Ο Προκαθήμενος της Ορθοδοξίας, αναφερόμενος στη σεμνή τελετή, η οποία πραγματοποιήθηκε έμπροσθεν του Κουβουκλίου του Παναγίου Τάφου, επεσήμανε ότι ο Τάφος αυτός «μας καλεί να αποβάλουμε έναν ακόμη φόβο, τον πλέον διαδεδομένο στον σύγχρονο κόσμο, τον φόβο του άλλου, του διαφορετικού, του αλλόπιστου, του αλλόθρησκου, του ετερόδοξου».

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης καυτηρίασε, επίσης, το γεγονός ότι οι διακρίσεις διαπερνούν πολλές φορές ακόμη και τον θρησκευτικό βίο των ανθρώπων και σημείωσε ότι ο θρησκευτικός φανατισμός απειλεί την ειρήνη σε πολλές περιοχές της γης. «Ενώπιον της καταστάσεως αυτής το μήνυμα του ζωοδόχου Τάφου είναι επείγον και σαφές: αγαπήσατε τον άλλο, το διαφορετικό, τον αλλόπιστο, τον ετερόδοξο ως αδελφό», υπογράμμισε.

Πάπα ο Οικουμενικός Πατριάρχης, ενώ στην είσοδο του οικήματος ανέμενε ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Θεόφιλος, με αρχιερείς της Σιωνίτιδος Εκκλησίας. Οι κύριοι Βαρθολομαίος και Φραγκίσκος είχαν και πάλιν την ευκαιρία για μια κατ' ιδίαν συνομιλία, που κράτησε περίπου είκοσι λεπτά.

Αξίζει να σημειωθεί ότι μέσα στα πλαίσια της αδελφικής συναντήσεως και των επαφών που είχαν στα Ιεροσόλυμα ο Οικουμενικός Πατριάρχης

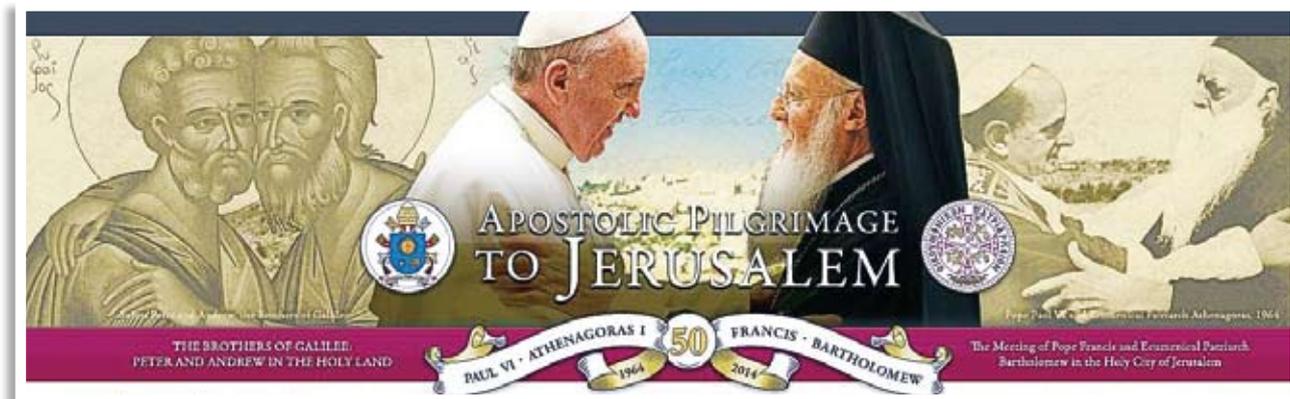
και ο Πάπας προέκυψε και η πρωτοβουλία για την κοινή προσευχή υπέρ της ειρήνης στην πολύπαθη Μέση Ανατολή.

Ο Πάπας Φραγκίσκος προσκάλεσε τον Ισραηλινό πρόεδρο Σιμόν Πέρες και τον Παλαιστίνιο ηγέτη Μαχμούντ Αμπάς και στην παρουσία του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου πραγματοποιήθηκε η επίκληση στην ειρήνη στους Κήπους του Βατικανού, με τρεις διαδοχικές προσευχές: εβραϊκή, χριστιανική και μουσουλμανική.

Ο Προκαθήμενος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας κάλεσε τους ηγέτες Ισραηλινών και Παλαιστινίων σε γενναίο διάλογο προκειμένου να ανταποκριθούν στη λαχτάρα των λαών τους για ειρήνη, ενώ ευχαρίστησε τον Οικουμενικό Πατριάρχη που βρέθηκε κοντά του.

Το απόγευμα της Δευτέρας 26 Μαΐου 2014, ο πάπας Φραγκίσκος επισκέφθηκε τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο στην Ιερά Μονή της Μικρής Γαλιλαίας, στο Όρος των Ελαιών, χώρο στον οποίο είχαν συναντηθεί, πριν από 50 χρόνια, οι αείμνηστοι Οικουμενικός Πατριάρχης Αθηναγόρας και Πάπας Παύλος Στ'.

Στον περίβολο της Μονής υποδέχθηκε τον

Κοινή Διακήρυξη

Οι αείμνηστοι προκάτοχοι ἡμῶν Πάπας Παῦλος ς' καὶ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἀθηνᾶγόρας, οἱ ὁποῖοι συνηντήθησαν εἰς Ἱεροσόλυμα πρό πεντήκοντα ἐτῶν, οὕτω καὶ ἡμεῖς, Πάπας Φραγκίσκος καὶ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαῖος, ἀπεφασίσαμεν νά συναντηθῶμεν εἰς τήν Ἁγίαν Γῆν, «ὅπου ὁ κοινός ἡμῶν Λυτρωτής, Χριστός ὁ Κύριος ἡμῶν, ἔζησεν, ἐδίδαξεν, ἀπέθανεν, ἀνέστη καὶ ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ὅθεν ἀπέστειλε τό Ἅγιον Πνεῦμα ἐπὶ τῆς πρώτης Ἐκκλησίας».

1. Ἡ συνάντησις ἡμῶν, μία εἰσέτι συνάντησις τῶν Ἐπισκόπων τῶν Ἐκκλησιῶν Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, ἰδρυθεισῶν ὑπὸ τῶν δύο αὐταδέλφων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Ἀνδρέου, εἶναι πηγὴ πνευματικῆς χαρᾶς δι' ἡμᾶς. Παρέχει μίαν εὐκαιρίαν ὑπὸ τῆς Θεῆς Προνοίας νά σκεφθῶμεν ἐπὶ τῆς βαθύτητος καὶ αὐθεντικότητος τῶν ὑφισταμένων δεσμῶν, καρποῦ μιᾶς πλήρους χάριτος πορείας, εἰς τὴν ὁποῖαν μᾶς ὠδήγησεν ὁ Κύριος ἀπὸ τῆς εὐλογημένης ἐκείνης ἡμέρας πρό πεντήκοντα ἐτῶν.

2. Ἡ ἀδελφικὴ ἡμῶν συνάντησις σήμερον εἶναι ἓν νέον καὶ ἀναγκαῖον βῆμα εἰς τὴν πορείαν πρός τὴν ἐνότητα, πρός τὴν ὁποῖαν μόνον τό Ἅγιον Πνεῦμα δύναται νά μᾶς ὠδηγήσῃ, ἐκείνην τῆς κοινωνίας ἐν νομίμῳ ποικιλίᾳ. Ἀναλογιζόμεθα μετὰ βαθείας εὐγνωμοσύνης τὰ βήματα, τὰ ὁποῖα ὁ Κύριος μᾶς ἐνίσχυσεν ἤδη νά πραγματοποιήσωμεν. Ὁ ἐναγκαλισμός ὁ ὁποῖος ἀντηλλάγη μετὰ τοῦ Πάπα Παύλου ς' καὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀθηνᾶγόρου ἐδῶ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, μετὰ ἀπὸ αἰῶνας σιωπῆς, ἤνοιξε τὸν δρόμον διὰ μίαν ἱστορικὴν χειρονομίαν, τὴν ἐξάλειψιν ἀπὸ τὴν μνήμην καὶ ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς Ἐκκλησίας τῶν πράξεων τῶν ἀμοιβαίων ἀναθεμάτων τοῦ 1054. Τοῦτο ἀκολούθησεν ἡ ἀνταλλαγὴ ἐπισκέψεων μετὰ τῶν ἀντιστοιχῶν Ἐδρῶν Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ἀλληλογραφία καὶ, ἀργότερον, ἡ ἀπόφασις, ἡ ὁποῖα ἀνηγγέλθη ὑπὸ τῶν αἰοδίων Πάπα Ἰωάννου Παύλου Β' καὶ Πατριάρχου Δημητρίου, ὅπως ἀρχίσῃ θεολογικός διάλογος ἀληθείας μετὰ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ Ὁρθοδόξων. Κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα, ὁ Θεός, ἡ πηγὴ πάσης εἰρήνης καὶ ἀγάπης, μᾶς ἐδίδαξε νά σεβώμεθα ἀλλήλους ὡς μέλη τῆς χριστιανικῆς οἰκογενείας, ὑπὸ τὸν ἓνα Κύριον καὶ Σωτῆρα Ἰησοῦν Χριστόν καὶ νά ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὥστε νά δυνηθῶμεν νά ὁμολογήσωμεν τὴν πίστιν μας εἰς τό ἴδιον Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, ὅπως παρελήφθη ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων καὶ ἐξεφράσθη καὶ μετεδόθη εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησί-

ας. Ἐνῶ γνωρίζομεν πλήρως ὅτι δέν ἔχομεν φθάσει εἰς τὸν σκοπὸν τῆς πλήρους κοινωνίας, ἐπιβεβαιουῦμεν σήμερον τὴν δέσμευσίν μας νά συνεχίσωμεν βαδίζοντες ἀπὸ κοινοῦ πρός τὴν ἐνότητα, διὰ τὴν ὁποῖαν προσνυχίθη ὁ Κύριος πρός τὸν Πατέρα «ἵνα πάντες ἓν ᾦσιν» (Ἰωάν. 17,21).

3. Ἐν πλήρει συνειδήσει ὅτι ἡ ἐνότης ἐκδηλοῦται ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ καὶ τῇ ἀγάπῃ τοῦ πλησίον, προσβλέπομεν ἐν ἐντόνῳ προσδοκίᾳ εἰς τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποῖαν θά μετὰσχωμεν, τελικῶς, ἀπὸ κοινοῦ εἰς τό εὐχαριστιακὸν δεῖπνον. Ὡς χριστιανοί, καλούμεθα νά ἐτοιμασθῶμεν νά λάβωμεν τό δῶρον τοῦτο τῆς Εὐχαριστιακῆς κοινωνίας, συμφώνως πρός τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἁγίου Εἰρηναίου τοῦ Λουγδούνου, διὰ τῆς ὁμολογίας τῆς μιᾶς πίστεως, ἐμμένοντες ἐν τῇ προσευχῇ, τῇ ἐσωτερικῇ μετανοίᾳ, τῇ ἀνακαινώσει τῆς ζωῆς καὶ τῷ ἀδελφικῷ διαλόγῳ. Διὰ τῆς κατορθώσεως τοῦ ἐλπιζομένου τούτου στόχου, θά φανερώσωμεν εἰς τὸν κόσμον τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ὁποίας ἀναγνωρίζομεθα ὡς ἀληθινοὶ μαθηταὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (πρὸ βλ. Ἰωάν. 13, 35).

4. Πρός τὸν σκοπὸν αὐτόν, ὁ θεολογικός διάλογος, τὸν ὁποῖον ἔχει ἀναλάβει ἡ Μικτὴ Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ, προσφέρει θεμελιώδη συμβολὴν εἰς τὴν προσπάθειαν διὰ πλήρη κοινωνίαν μετὰ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ Ὁρθοδόξων. Κατὰ τὴν διάρκεια τῶν χρόνων, οἱ ὁποῖοι ἠκολούθησαν, ἐπὶ τῶν Παπῶν Ἰωάννου Παύλου Β' καὶ Βενεδίκτου Ις', καὶ Πατριάρχου Δημητρίου, ἡ πρόοδος τῶν θεολογικῶν συναντήσεων ὑπῆρξεν οὐσιαστικὴ. Σήμερον ἐκφράζομεν τὴν ἐγκάρδιον ἐκτίμησιν διὰ τὰ μέχρι τώρα ἐπιτευχθέντα, καθὼς καὶ διὰ τὰς τρεχούσας προσπάθειας. Ταῦτα οὐδόλως ἀποτελοῦν ἀπλῆν θεωρητικὴν ἄσκησιν, ἀλλ' ἄσκησιν ἐν τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῇ ἀγάπῃ, ἡ ὁποῖα ἀπαιτεῖ διὰ τὴν ἀληθινὴν γνῶσιν τῶν παραδόσεων ἑνὸς ἐκάστου, διὰ νά κατανοήσωμεν αὐτὰς καὶ νά μάθωμεν ἐξ αὐτῶν. Οὕτω, βεβαιουῦμεν διὰ μίαν εἰσέτι φοράν ὅτι ὁ θεολογικός διάλογος δέν ἐπιζητεῖ ἓνα ἐλάχιστον κοινὸν παρανομαστικόν, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου νά ἐπιτευχθῇ συμβιβασμός, ἀλλὰ πρόκειται μᾶλλον περὶ τῆς ἐμβαθύνσεως εἰς τὴν κατανόησιν συνόλου τῆς ἀληθείας, τὴν ὁποῖαν ὁ Χριστός παρέδωκεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Του, μιᾶς ἀληθείας, τὴν ὁποῖαν οὐδέποτε παύομεν νά κατανοῶμεν καλλίτερον καθὼς ἀκολουθοῦμεν τὰς ὁδηγίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Οὕτω, βεβαιουῦμεν ἀπὸ κοινοῦ ὅτι ἡ πιστότης μας εἰς τὸν Κύριον ἀπαιτεῖ ἀδελφικὴν συνάντησιν καὶ ἀληθινὸν διάλογον. Μία τοιαύτη ἀναζήτησις δέν μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν· μᾶλλον, διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν δωρεῶν, διὰ τῆς καθοδηγήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύ-

ματος, θά μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν (πρβλ. Ἰω. 16, 13).

5. Παρά ταῦτα, καθὼς πορευόμεθα πρὸς τὴν πλήρη κοινωνίαν ἔχομεν ἤδη τὸ καθῆκον νὰ προσφέρωμεν κοινὴν μαρτυρίαν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, συνεργαζόμενοι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀνθρωπότητος, ἰδιαιτέρως διὰ τῆς ὑπερασπίσεως τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου εἰς ὅλα τὰ στάδια τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀγιότητος τῆς οἰκογενείας τεθεμελιωμένης ἐπὶ τοῦ γάμου, τῆς προωθήσεως τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ κοινῶν καλοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀνταποκρίσεως εἰς τὴν ὀδύνην, ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ νὰ πλήττῃ τὸν κόσμον μας. Ἀναγνωρίζομεν ὅτι ἡ πείνα, ἡ πτωχεία, ἡ ἀμάθεια, ἡ ἀνισοσυνεχία τῶν ἀγαθῶν πρέπει συνεχῶς νὰ ἀντιμετωπίζονται. Ἀποτελεῖ καθῆκον μας νὰ ἐπιζητῶμεν τὴν οἰκοδόμησιν ἀπὸ κοινῶν μῖας δικαίας καὶ ἀνθρωπίνης κοινωνίας, εἰς τὴν ὁποίαν κανεὶς δὲν θά αἰσθάνεται ἀποκλεισμένος καὶ περιθωριοποιημένος.

6. Εἶναι βαθεῖα πεποίθησίς μας ὅτι τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπίνης οἰκογενείας ἐξαρτᾶται ἐπίσης ἀπὸ τὸ πῶς προστατεύομεν -μετὰ συνέσεως καὶ συμπαθείας καὶ μετὰ δικαιοσύνης- τὸ δῶρον τῆς κτίσεως, τὸ ὁποῖον ὁ Δημιουργὸς μᾶς ἐνεπιστεύθη. Οὕτως, ἀναγνωρίζομεν ἐν μετανοίᾳ τὴν ἐσφαλμένην κακομεταχείρισιν τοῦ πλανήτου μας, ἡ ὁποία ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἁμαρτίαν εἰς τὰ ὄμματα τοῦ Θεοῦ. Βεβαιοῦμεν τὴν εὐθύνην μας καὶ τὴν ὑποχρέωσιν μας νὰ ἀναπτύξωμεν αἴσθημα ταπεινότητος καὶ ἐγκρατείας, ὥστε ὅλοι νὰ δύνανται νὰ αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ σέβωνται τὴν δημιουργίαν καὶ νὰ τὴν προστατεύουν με φροντίδα. Ἀπὸ κοινῶν ὑποσχόμεθα τὴν δέσμευσίν μας νὰ καλλιεργήσωμεν τὴν συνείδησιν τῆς φροντίδος διὰ τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν μέριμναν διὰ τὴν προστασίαν της, ἐν ὅψει τῆς ἀρνήσεως καὶ τῆς ἀγνοίας· ἀπευθυνόμεθα πρὸς πάντα ἄνθρωπον καλῆς θελήσεως νὰ σκεφθῇ τρόπους διαβίωσεως ὀλιγότερον σπατάλους καὶ περισσότερον λιτούς, ἐπιδεικνύοντες μικροτέραν πλεονεξίαν καὶ περισσοτέραν γενναιοδωρίαν διὰ τὴν προστασίαν τοῦ κόσμου τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸς ὄφελος τοῦ λαοῦ Του.

7. Ὑπάρχει ἐπίσης ἐπείγουσα ἀνάγκη δι' ἀποτελεσματικὴν καὶ δεσμευτικὴν συνεργασίαν τῶν χριστιανῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐξασφαλίσεως παντοῦ τοῦ δικαιώματος τῆς δημοσίας ἐκφράσεως τῆς πίστεως καὶ τῆς δικαίας μεταχειρίσεως κατὰ τὴν προώθησιν ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ὁ Χριστιανισμὸς ἐξακολουθεῖ νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν σύγχρονον κοινωνίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν. Ἐπ' αὐτοῦ, καλοῦμεν ὅλους τοὺς χριστιανούς νὰ προωθήσουν αὐθεντικὸν διάλογον μετὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, τοῦ Ἰσλάμ καὶ ἄλλων θρησκευτικῶν παραδόσεων. Ἀδιαφορία καὶ ἄγνοια δύνανται νὰ

ὀδηγήσουν μόνον εἰς ἔλλειψιν ἐμπιστοσύνης καὶ δυστυχῶς ἀκόμη καὶ εἰς σύγκρουσιν.

8. Ἀπὸ τὴν ἁγίαν ταύτην πόλιν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐκφράζομεν τὴν κοινὴν μας βαθεῖαν ἀνησυχίαν διὰ τὴν κατάστασιν τῶν χριστιανῶν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καὶ τὸ δικαίωμα τῶν νὰ παραμένουν πλήρεις πολῖται τῶν χωρῶν καταγωγῆς των. Ἐν ἐμπιστοσύνῃ στρεφόμεθα πρὸς τὸν παντοδύναμον καὶ φιλεῦσπλαχον Θεὸν προσευχόμενοι διὰ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Ἁγίαν Γῆν καὶ τὴν Μέσην Ἀνατολήν ἐν γενεῖ. Ἰδιαιτέρως προσευχόμεθα διὰ τὰς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὴν Συρίαν καὶ τὸ Ἰράκ, αἱ ὁποῖαι ὑπέφεραν περισσότερον σοβαρῶς ἐξ αἰτίας τῶν προσφάτων γεγονότων. Ἐνθα ὀρρύνομεν ὅλας τὰς πλευράς ἀνεξαρτήτως θρησκευτικῶν πεποιθήσεων νὰ συνεχίσουν ἐργαζόμενοι διὰ τὴν καταλλαγὴν καὶ τὴν δικαίαν ἀναγνώρισιν τῶν δικαιωμάτων τῶν λαῶν. Εἴμεθα πεπεισμένοι ὅτι δὲν εἶναι τὰ ὄπλα, ἀλλὰ ὁ διάλογος, ἡ συγχώρησις καὶ ἡ καταλλαγὴ, τὰ μόνον δυνατὰ μέσα διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς εἰρήνης.

9. Εἰς μίαν ἱστορικὴν συγκυρίαν χαρακτηριζομένην ἀπὸ βίαν, ἀδιαφορίαν καὶ ἐγωϊσμόν, πολλοὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες σήμερον αἰσθάνονται ὅτι ἔχουν χάσει τὸν προσανατολισμὸν των. Ἀκριβῶς διὰ τῆς κοινῆς μαρτυρίας μας πρὸς τὴν καλὴν ἀγγελίαν τοῦ Εὐαγγελίου θά ἡδυνάμεθα νὰ βοηθήσωμεν τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς μας νὰ ἀνακαλύψουν τὸν δρόμον, ὁ ὁποῖος ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀλήθειαν, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν εἰρήνην. Ἠνωμένοι εἰς τὰς προθέσεις μας καὶ ἀναμνησκόμενοι τὸ παράδειγμα πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν ἐδῶ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ τοῦ Πάπα Παύλου ς' καὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀθιναγόρου, καλοῦμεν ὅλους τοὺς χριστιανούς, καθὼς καὶ πιστοὺς κάθε θρησκευτικῆς παραδόσεως καὶ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καλῆς θελήσεως, νὰ ἀναγνωρίσουν τὸ ἐπεῖγον τῆς ὥρας ταύτης, τὸ ὁποῖον μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἐπιζητήσωμεν τὴν καταλλαγὴν καὶ ἐνότητα τῆς ἀνθρωπίνης οἰκογενείας, μετὰ πλήρη σεβασμὸν πρὸς τὰς νομίμους διαφοράς, διὰ τὸ καλὸν ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῶν γενεῶν τοῦ μέλλοντος.

10. Ἀναλαμβάνοντες τὸ κοινὸν προσκύνημα εἰς τὸν τόπον ὅπου ὁ ἴδιος ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐσταυρώθη, ἐτάφη καὶ ἀνέστη, πάλιν, ταπεινῶς παραθέτομεν εἰς τὴν μεσιτείαν τῆς Παναγίας καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας τὰ μελλοντικὰ ἡμῶν βήματα εἰς τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν πληρότητα τῆς κοινωνίας, ἐμπιστευόμενοι ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπίνην οἰκογένειαν εἰς τὴν ἀπειρον ἀγάπην τοῦ Θεοῦ.

«Εὐλογῆσαι ὑμᾶς Κύριος καὶ φυλάξαι ὑμᾶς· ἐπιφάναι Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐφ' ὑμᾶς καὶ ἐλεῆσαι ὑμᾶς καὶ δώρη ὑμῖν εἰρήνην (Ἀριθμ. 6, 25-26)».

Από την συνάντηση της Α.Θ.Π. του Οικουμενικού Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου με την Α.Α. τον Πάπα Ρώμης Φραγκίσκο, που πραγματοποιήθηκε στα Ιεροσόλυμα στις 25-26 Μαΐου 2014

Στιγμιότυπο από την «Προσευχή για την Ειρήνη» με τους Προέδρους του Ισραήλ και της Παλαιστίνης Σίμον Πέρες και Μαχμούτ Αμπάς στην παρουσία του Οικουμενικού Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου και του Πάπα Ρώμης Φραγκίσκου, που πραγματοποιήθηκε στο Βατικανό στις 8 Ιουνίου 2014

Στιγμιότυπο από το Πατριαρχικό Πολυαρχιερατικό Συλλείτουργο στον ιερό ναό αγίου Γεωργίου στο Φανάρι, που πραγματοποιήθηκε την Κυριακή της Ορθοδοξίας. Το Συλλείτουργο ήταν το επιστέγασμα της Συνάξεως των Προκαθημένων των Ορθοδόξων Εκκλησιών, η οποία έλαβε χώραν από τις 6 μέχρι και τις 9 Μαρτίου 2014 στην Κωνσταντινούπολη

Από το Πολυαρχιερατικό Συλλείτουργο, που πραγματοποιήθηκε στις 11 Ιουνίου 2014 στον ιερό ναό αποστόλου Βαρνάβα Δασουπόλεως, στα πλαίσια της Θρονικής εορτής της Εκκλησίας της Κύπρου